

Osmania University Library

Call No

7516

Accession No. G.T-264

Author

A.H.B

Title

అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి.
భద్రాచలమువల 1912

This book should be returned on or before the date last marked below

శ్రీ
భద్రాపరిణయము.
(పద్యకావ్యము.)

అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవిప్రణీతము.

ఇది

బ్రహ్మశ్రీ

పురాణపండిత మల్లయ్యశాస్త్రిలుగారిచే
వ్రాయఁబడినవ్యాఖ్యానముతో
శ్రీవీతికాపురసంస్థానాధీశ్వరులయనుజ్ఞను

పిఠాపురమునందలి

శ్రీ విద్వజ్జన మనోరంజనీ ముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రింపఁబడియె.

1912.

Copy Right]

[Registered.

వ్యాఖ్యాత్యవిజ్ఞాపనము.

విద్వాంసులారా !

. శ్రీపీఠికాపురమండలాధీశ్వరులు, మహోదారులు నాకుం
బోషకులు నగుమహారాజరాజశ్రీ శ్రీ శ్రీరాజా రావు వెంకటకుమార
మహీపతిసూర్యరావుబహదరుప్రభువువారు బ్రహ్మశ్రీ యల్లమరాజు
సుబ్రహ్మణ్యకవిగారు రచించినభద్రాపరిణయ మనుకావ్యమున కా
మూలాగ్రముగఁ దీక వ్రాయు మని శ్రీమంతు లగువారిపీఠికాపురపాఠ
శాలయం దాంధ్రోపాధ్యాయుడను, నాస్థానమున నాంధ్రగ్రంథశోధ
కుడను, వ్యాఖ్యాతను నగునా కాసతిచ్చిరి. నేను శ్రీమంతు లగువారి
యాజ్ఞను శిరంబున వహించి నాతెల్వీ ననుసరించి సుబోధిని యనుపేర
నీవ్యాఖ్యానమును గావించితిని. ఇందు నాయజ్ఞాముననేని, ప్రమాద
ముననేని దోషము లున్న మన్నింపుఁ డని మిమ్ము వినయముతోఁ బ్రా
ర్థించెదను.

28-6-12

పిరాఘ్రము.

}

ఇట్లు విన్నవించువిధేయుడు,

పు. మ. శా.

త ప్పొ ప్ప లఁ దె లు వు ప త్రి క.

పుట	బంతి	తప్ప.	ఓప్పు.
సంఖ్య.	సంఖ్య.		
1	7	యేత్ లను	యేత్తును
2	30	మగువర్ణగణాదుల	మగునీవర్ణగణముల
3	9	ప్రత్యక్షమయ్యె	ప్రత్యక్షుఁడయ్యె
„	15	„	„
„	20	ప్రత్యక్షము	ప్రత్యక్షుఁడు
6	19	వట్రిమైన	వట్టువైన
8	22	నిషక్త	నిషక్తంబు
„	„	తగులుకొనిన	తగులుకొనినది
„	„	చిత్తప్రవృత్తి	ఐనచిత్తప్రవృత్తి
12	5	నేల	నేల
14	19	సముద్ధ	సముత్థ
15	1	వారణాశీ	వారణాశీ
16	10	సముద్ధ	సముత్థ
„	19	దుర్నిరీక్ష్య	దుర్నిరీక్ష
18	01	శ్రవము	శృవము
20	5	ఇంద్రుడు	ఇంద్రుఁడు
35	21	మన్మథుఁడు	మన్మథుఁడు
44	3	ఖిలపక్షి	ఖిల...బు. ఖిలపక్షి
46	13	మన్మథుఁడు	మన్మథుఁడు
„	„	„	„

పుట సంఖ్య.	బంతి సంఖ్య	తప్పు.	ఒప్పు.
47	2	లోతు	లోతు
„	7	మస్కధుడు	మస్కధుడు
48	17	పొగడికయు	పొగడికను
61	5	వస్తువులును	వస్తువులను
„	8	పితృవృందండు	పితృవృందను
89	23	అధిక	యధిక
92	24	పరిమళములు	పరిమళములను
99	9	పట్టణము	పట్టణము
113	20	సల్లకీపల్లవములకు	సల్లకీపల్లవములకును
„	27	సల్లకీ	సల్లకి
114	16	సంపంగి	సంపంగె
„	18	చఱులు	చఱులను
„	20	తీవయిండ్లును	తీవయిండ్లను
„	23	రిత్నములు	రిత్నములను
115	23	భామా	భామా కామా భామా.
120	20	మాలికలమేనఱికమాడ	మొత్తొబులసెఱుగుంప
122	23	మస్కధుడు	మస్కధుడు
125	18	పథము	పథము
130	1	శ్రాహ్మణులు	శ్రాహ్మణుల
„	3	„	„
131	2	ముల్లోకములు	ముల్లోకముల
139	11	ముద్దుపిల్ల	ముద్దుబిల్ల

పుట సంఖ్య	బంతి సంఖ్య	తప్పు.	ఒప్పు.
139	14	ముద్దుపిల్ల.	ముద్దుబిల్ల
145	19	సరసంపు	సరసంపు గుత్తులు. సరసంపు
146	25	కాదగుదు	కాదగుదు
149	27	ముసఁజేసివ, తా	ముసఁజేసి, తావ
150	9	కుఁతెలియ	కుఁదెలియ
151	4	నేమింద్ర)	నేనింద్ర)
„	19	ఏము	ఏను
157	24	ఒరిమాలు	బరిమాలు
171	27	సొమ్ములు	సొమ్ములను
177	26	స్నాన	స్నాత
181	14	వాసప్రస్థ	వాసప్రస్థ
183	13	సంపంగి	సంపంగె
184	10	„	„
„	„	„	„
195	16	గ్రిక్కిరిసి	గ్రిక్కిరిసి
196	9	,	„
198	14	బ్రతిమాలు	బతిమాలు
204	12	బడినగలు	బడిననగలు
205	15	సంపంగి	సంపంగ
207	9	చంచలనయనా	చంచలనయనా...పంచా [యుధ. చంచలనయనా
211	6	పారి	పాటి

పుట సంఖ్య.	బంధ సంఖ్య	తప్పు.	బిస్సు.
211	21	నవ్యా	నవ్య
„	25	ప్రత్యక్షంబగున్	ప్రత్యక్షుండగున్
212	5	„	„
214	14	అనుగుంజెలున	అనుగుంజెలున
218	12	ప్రత్యక్షమైన	ప్రత్యక్షుడయిన
223	3	పూదోట	పూదోట
224	1	గాననృత్య	గాననృత్య
228	14	ధృతి	ధృతికోమలులు
234	28	లలం	లలం
241	23	చెట్ల మొదటఁ బటికపు రాలతోఁ గట్టిన యరఁగుల	చెట్ల మొదట నీరునిట్టుట్పైకె పటికపురాలతోఁ గట్టిన పల్లముల
242	15	సహించ	సహింప
244	6	యశావ్వన	యశావన
252	3	మాలిక	మాలికా
„	4	నెమళ్ల	నెమిళ్ల
258	8	(వస్తువులను,	(వస్తువులను)
259	25	తగదనుట	తగదనియర్థము
261	10	అంచిత	అంచిత ... సీమన్. అంచిత
263	7	ప్రియాః	ప్రియా
269	9	క్రొత్త దామర	క్రొత్తతామర
271	9	తేఁపు	తేపు

పుట బంతి సంఖ్య. సంఖ్య.	తప్ప.	ఒప్పు.
271 12	పట్టణము	పట్టనము
281 2	కర్త	కర్త)
288 28	విక్రమంబులు	విభ్రమంబులు
290 5	నేక	నేద
„ 28	భయడుట	భయపడుట
305 19	దినశబ్ద	దినశబ్ద
311 12	సర్థా	సర్థా
314 21	మతౌ	నుతౌ
318 17	మూడు	మూడు
320 20	పలుమారు	పలుమాఱు
320 27	విందాన	విందాను
323 7	పట్టణా	పట్టనా
325 6	నలకూబరునితో	నలకూబరునిశరీరముతో
„ 8	జయంతునితో	జయంతునిశరీరముతో
330 14	సంఘాతంబు	సంఘాతము
331 5	తామ్రక్షత	తామ్రక్షత
332 12	యూధ	యూధ
„ 13	„	„
343 25	నిబ్బర	నిబ్బర
344 4	„	„
„ 13	పట్టణంబు	పట్టనంబు
348 10	కనుపడులట్లు	కనుపడునట్లు

పుట సంఖ్య.	బంతి సంఖ్య.	తప్ప	ఒప్పు.
348	11	పగలు	పగటి
350	24	పీరంబుననధి	పీరంబునధి
351	4	సముదాయముయొక్కయు	సముదాయముయొక్క
352	3	నీరంధ్రంబులు	నీరంధ్రంబును
,,	14	పీరంబునన్	పీరంబున్
,,	,,	పీటయందున్	పీటను
,,	15	కూర్పుండెన్	ఎక్కెను
353	2	ముద్దుకూతు	ముద్దుగూతు
,,	,,	,,	,,
357	6	చక్కందనము	చక్కందనమును
,,	12	మన్మథుడు	మన్మథుడు
375	13	అఫశుడు	అధీశుడు

శ్రీ దేహానుసమః

ఉ పో ధ్వా త ము.

అవాజ్ఞానసగోచరుండును, సర్వశక్తుండును సగుపరమేశ్వరుండు ధృత్యమోనం బగునిమ్మహాప్రపంచమునందలిమానవహృదయక్షేత్రములు వివిధప్రజ్ఞాబీజసమన్వితంబులై యుత్పత్తిం గాంచునట్లుకలుపుటే ర్పాటుం గావించి యున్నాడు. ఈక్షేత్రబీజములు మనుష్యశరీరములతోడనే జనన మందుచు, వానినే యాశ్రయించి యుండి, వానితోడనే వృద్ధిక్షయములఁ గాంచుచున్నవి. మఱియు నవి తమసంయోగమహిమచే నత్యద్భుతప్రభావసంపన్నంబులై, తాము రూపరహితములయ్యి, సృష్టియందలిరూపసహితపదార్థములలో ననేకములవిచిత్రీతర నిర్మాణంబునకు హేతుభూతంబులై యొప్పురు చున్నవి. తోలుదోలుత హృదయక్షేత్రముల నణఁగియుండుప్రజ్ఞాబీజములు లోకసంబంధ మనుజులారామున మొలకలెత్తి, లోకపరిచితి, గురుజనశుశ్రూష, సత్సహవాసము, విషయగ్రహణప్రయత్నము, లభ్యవిజ్ఞానమననము, మొదలగుదోహదక్రియలచేఁ గ్రమక్రమముగఁ జెరిగి, జహువిధకళ లను శాఖోపశాఖలు గలమహావృక్షమై, పిమ్మట నూహము లనుమొగ్గలు దొడిగి, యాలోచన లనుపుష్పముల వికసింపఁజేసికొని తుదకు నానా విధశక్తు లనుఫలములను గాంచుచున్నవి. ఇచ్చట 'శక్తి' యనఁగా దేహదార్ధ్యము గాక మనస్సామర్థ్యమువలనఁ గృషి, వాణిజ్య, శిల్ప, దికర్మములకు ననుకూలము లగుపదార్థముల నేర్పఱింపుకొనుమార్గములఁ గనిపెట్టునొకజ్ఞానమై యున్నది. (మరుచూములయందలివిత్తనములవలెనే కొండఱుమానవులహృదయక్షేత్రములందలిప్రజ్ఞాబీజములు

మొలక లెత్తకయు, నెత్తినను వృద్ధినొందకయు, విజృంభింపకయు, ఫలింపకయు నిట్లనేకవిధముల వీసర ప్రావుచున్నవి. ఇందులకు నుత్పత్తిలో పము, దోహదలోపము మొదలగు కారణము లనేకములు గలవు. వానింగూర్చి వ్రాయుట కిది యదను గాదు గావున విరమింప నయ్యెను.)

పైని వ్రాయఁబడినరీతిని మానవులకు వివిధము లగుశక్తులు గలుగుచున్నవిగాదా! అవి యన్నియు నాశ్చర్యానందకరములును, లోకోపకారములు నై యున్నవి. ఆశక్తు లన్నిటిలోను గవితాశక్తి యత్యద్భుతమైన దనియు, నిరుపమాన మైన దనియుఁ జెప్పవచ్చును. లెక్కినశక్తు లన్నియు దానిలో నిమిడిపోవును. (ఒకానొక బుద్ధిమంతుఁడు ముం దెన్నఁడో యూహించి చేయఁగలయొక విచిత్ర) పదార్థమును సైతము కవీంద్రుఁడు తనప్రజ్ఞచే దానిస్వరూపస్వభావాదులను దనమనసు సందే సంతర్పించుకొని, ముందుగానే దానిని దనగ్రంథమునందు వ్రాసి పెట్టుచున్నాఁడు) ఇక్కారణమున నట్టిశక్తి గలనత్కవి దైవముచే నొసంగఁబడినయొక మహాత్ముఁడని మనము నిశ్చయించుకొనవచ్చును. అతఁడు దైవసృష్టిలోనిపదార్థములను, వానిస్థితిగతులను దనగ్రంథపటమున వ్రాసి వానిని లోకులయెడటఁ జెట్ట వారి నానందింపఁజేయును. ఎన్నెన్నో లోకదృష్టాంతసమన్వితంబు లగునీతులను బోధించి వారిని సన్మార్గప్రవర్తకులుగాఁ జేయును. తనబోఁటియితరికవులకుఁ దనగ్రంథమూఁతిగా నుండునట్లునర్చును. ఇంక నిట్టివను లెన్నిటిలో కావించును. ఇంచుమించుగ నీయర్థము నూహించియే కాబోలు సంకుసాలస్ప సింహకవి తనకవికర్తర సాయనమున,

“చ. మనమున నున్న నెవ్వగలు ♦ మాన్ని ఘటించురు, కావ్యసమ్మదం
బసఘకథామఖంబున హి ♦ తాహితబోధ మొనర్తు రింపుగాఁ
గనుఁగొనుకంటె నద్భుతము ♦ గా నెఱిగింతు రతీంద్రియార్థముల్
ఘనమతు లెల్లవారికి న ♦ కారణబంధులుగాఁ ర సత్కవుల్.”

అని చెప్పియున్నాడు.

మఱియుఁ గవిచంద్రుఁడు భగవత్సహిమాప్రదర్శకుఁ డని చెప్ప నొప్పును. ఆతఁడు తనవిజ్ఞానచంద్రికలను సృష్టియందంతట లెస్సగా వ్యాపింపఁజేసికొని, వానిసాహాయ్యంబున నీశ్వరమహిమల నన్నిటిని బాగుగా గుర్తెఱిగి వానిని మానవులకుఁ దెలియఁజేయుచున్నాడు. ఇంకన్ దేవునిచే సృజింపఁబడి కాలక్రమమున నాశనముఁ జెందినయ నేకపదార్థములను దనకావ్యమునం దెక్కించి, వేలకొలఁదిసంవత్సరము లు గడచినప్పట్లు జనించువారికిఁసైతము దానిని జూపుచున్నాడు. శ్రీ రాముఁడు, సీత, శ్రీకృష్ణుఁడు, ధర్మరాజు మొదలగుసజ్జనులును, రావణుఁడు, జరాసంధుఁడు, దుర్యోధనుఁడు మొదలగుదుష్టులును దైవము వలన సృజింపఁబడి, కాలగతిఁ జెందియున్నను, వారిని గవి తనగ్రంథ మునందు వ్రాసి, వారిరూపములు, గుణములు, చర్యలు, మొదలగున వి వారితర్వాతఁ జరకాలమునకుఁ గలిగినమనయెరుటఁ బెట్టుచు వారిని శాశ్వతనాములను జేయుచుండుట మనమెఱుంగుదుముగదా! ఇంత యేల కవి వ్రాసియే యుండనియెడ వెనుకటివృత్తాంతము లెవ్వియుఁ బిమ్మటివారికి బొత్తిగఁ దెలియనే తెలియవు, కావునఁ గవీంద్రుఁ డిశ్వ రలీలలను బ్రకటించువాఁ డని చెప్పవచ్చును. దీనినుద్దేశించియే యొకా నొకమహావృత్తయుఁడు “మైయిర్ కిలీదె దశే గంజె రాజె ఫితరతన్ త్” (కవియొక్కవాక్కు సృష్టిరహస్య మనుధనాగారముయొక్క ద్వారము నకు బీగము.) అని చెప్పియున్నాడు.

కొందఱుబుద్ధిమంతులు కవి, దైవసృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టిచేయుమహా నుభావుఁ డని చెప్పుదురు. వారినూట విశ్వసనీయమే. ఐనను దానికిని దీనికిని గొంతభేదము గలదు. భగవానుఁడు సృజించినవి దృశ్యమాన ప్రపంచములోనివి. కవి సృజించెడిది భావనాప్రపంచము. భగవత్ప్ర

పంచమునం గలపదార్థములు యథార్థములు. కవిప్రపంచములోనివి కల్పితములు. ఇట్లే తక్కినభేదములును నెఱుంగఁదగును. ఇట్లయ్యెను గవిసృష్టి భగవత్సృష్టితోఁ గొన్నివిషయములయందు సమాన మగుచు న్నది. ఎట్లన, శ్రీరామాదులు దైవసృష్టిలోనివా రని మనము విందు ముగదా ! అట్టిశ్రీరామాదు లేకారణమున నైన సుఖదుఃఖాద్యవస్థలకు లోనైనట్లు మనమేవిధముగానైనఁ దెలిసికొన్నప్పుడు సంతోషవిచారా దివికారములపాలగుచున్నాము. అట్లే కవిసృష్టిలోనిపాత్రీమాలకుఁడు నెవ్వయైన సటియవస్థలు సంభవించినట్లు మనము చూచుటగాని, వినుటగాని తటస్థించినచో సటివికారములనే పొందుచున్నాము. మఱియు భగవత్సృష్టిలోనిపదార్థములవలెనే కవి కల్పించినవియు మనమనస్సులకు వింతను గొలుపుచుండును, ఒక్కొక్కప్పుడు నెవ్వించును, జీచ్ఛవడఁ జేయును, శిరఃకంఠముచేయుచును, ఇంకొకప్పు డాడించును. (గీతీయనుదొర శాకుంతలనాటకమును జదివి యయ్యాసందము పట్టఁజాలక లేచి నృత్యముచేసినట!) ఇట్లే తక్కినవి యూహ్యంబులు. ఈ హేతువుచేతనే,

చ. కవి కమలాసకుండు, త్రిజగత్పతి యైనపితాకపాణియ౯
గవియె యీ యీ యీ "

అని యొకానొకకవి చెప్పియున్నాఁడు.

ఇట్టిమహనీయ మైనకవితాశక్తిని భగవంతుఁ డేర్పఱచి సృష్టివి యందుఁ బ్రప్రథమమున వాల్మీకిమహర్షిహృదయమునం బ్రవేశపెట్టెను. పిమ్మటఁ గాలక్రమమున నించుమించుగ నన్నిజేశములయందును, పన్నిభాషలయందును గవితి రచియింపఁగలమహాత్ము లుత్పత్తిఁ గాంచిరి. మనయాంధ్రులయందును గవించుదు లుదయించిరి. అనేకగ్రంథము లాంధ్రమున నుద్భవించెను.

(మన) అధికపులు కవితాతత్వమును బాగుగ నెఱింగినవా రగుటచే, బ్రహ్మమముననే స్వకపోలకల్పితగ్రంథములను వ్రాసినచో వానిచే బాధకులను శ్రోతలను సంతోషపెట్టుట కష్టమని యెంచి, పూర్వము సంస్కృతభాషయందు వ్రాయఁబడి, నుప్రసిద్ధములై, నీతిదాయకములును, సన్మార్గబోధకములును నగుకథలు కలిగి వెలయుచుండు గ్రంథములనే తెలిగించుచు జనులయెదుటఁ బెట్టుచువచ్చిరి. భారతరామాయణాదు లీతెగలోనివే. పిమ్మటఁ గొందఱుకవులు సంస్కృతమునఁ గేవలగ్రంథరూపమున లేకపోయినను నక్కడక్కడఁ బురాణాదులలో వ్రాయఁబడియున్నవియు, బెద్దలచేఁ బరంపరగఁ జెప్పఁబడుచుండునవియు, మంచిమంచిసీతులను, మోక్షమార్గములను బోధించునవియు నగుకథలను గొన్నిటిని జేర్చి యొక్కొకగ్రంథముగాఁ గల్పించుచువచ్చిరి. మంచన కేఱువారబాహుచరిత్రము, అనంతుని భోజరాజీయము మొదలగునవి యీతరగతిలోనివి. ఇంతవఱకును గలగ్రంథములు ఒకమజనులభగోహ్యములై, రసోచితములై, కథాచమత్కృతులు గలిగి, మనోహరాలంకారములతో నొప్పారుచుండెడివి. తరువాతి కవులు పురాణములలోని యేదియే నొకకథను దీసికొని స్వతంత్రగ్రంథముగా రచించుచు వచ్చిరి. పిల్లలమట్టి పినవీరన్న శకుంతలాపరిణయము, ప్రాథకవి మల్లన రుక్మాంగదచరిత్రము లోనగునవి యీజాతిలోనివి. ఇప్పటికే గవులకు శృంగారరసమును విజృంభింపఁజేయునూహయు, గవిత్యమునందుఁ బ్రాథమము జూపుబుద్ధియు జనింపఁదొడఁగెను. సంస్కారము తలచూపెను. శబ్దాలంకారములును నర్థాలంకారములును ముదురఁ గడంగెను. నీతిబోధకవిషయములు వెనుకకు జూఱఁజొచ్చెను. శృంగారరసాధిదేవత తాండవ మాడనారంభించెను. ఇంతగా వ్రాయనేల? అప్పటికావ్యరచనలోని యొకవిషయముం బూడ్చుడు.

ప్రాధికవిమల్లన రచించినది రుక్మాంగదచరిత్ర మనుపేరు గలయే కాదశీ మాహాత్మ్యము. అది సామాన్యప్రజల కందఱకును భక్తిముక్తులను బోధింపవలసినగ్రంథముగా నుండవలయునుగదా! అట్టిదానిని దత్తు వి పూర్వకపులపద్ధతిని విడిచి, తనకు ముందున్నవారికంటె బ్రాహ్మను జూపును, దననాటికపులలో సతిగౌరవము, బడయనెంచికాబోలు నందు, గేవలపండితజన్తైకవేద్యంబు లగుశబ్దార్థాలంకారములును, రసి కజనహృద్యంబు లగుశృంగారవర్ణనములును గడుంగడు జొప్పించియు న్నాడు.

“సీ బిసకాండ, పారీస, ధి పిక, పైకత, స్వర్ణ, కర, శేత్ర, భాష, జ ధి సున, శరీర

+	+	+	+
తారకా, శ్వత్థదశ, సఖ	...	(అశేఖ్యము)	
+	+	+	+ ”

ఇత్యాదిపద్యములతో మోహినీదేవిని మిక్కిలి పచ్చిగా వర్ణించి యున్నాడు. ఏకాదశీమాహాత్మ్యమున కిదియూ లక్షణము. ఈరీతిని గదితాశక్తికి బాహ్యవేషము మెండై యంతస్సారము క్షీణింపనారంభించెను.

ఇట్లు కాలము జరుగ జరుగ, ‘అల్లసానివెద్దన’ కవీంద్రుడు బయలు వెడలి (పైవారివలెనే) యొక (మార్కండేయ) పురాణములో నిసీతిబోధక మగునొకకథను దీసికొని, దానిని బెంచి, నూతనపద్ధతి నవలంబించి, మనుచరిత్ర మనుపేర నొకప్రబంధముగా రచించి కృష్ణరాయలచే, ‘నాంధ్రకవితాపితామహం’ డనుబిరుదమును బొందెను. అప్పటికిఁ దాము నడచెడిది నాగరికమార్గ మనునూహ కవులకు జనించెను. పిమ్మట నాతనిశిష్యుఁ డనిచెప్పఁబడు భట్టుకవి వెద్దనకంటెను బ్రాహ్మను జూపఁడలంచి కథావైచిత్రి గమనింపకయే, భారతమునం

దలి యొకకథను దీసికొని వసుచరిత్ర మనుష్యబంధమును వ్రాసి, సా హిత్యరసపోషణం' డనుబిరుదు సంపాదించెను. ఈతనినాటనుండి నీతిబోధకవిషయాదులకు గ్రంథములలోఁ జోటు లేకపోయెను. శృంగారరసాధిదేవత విశ్వంఖలవృత్తిని విహరింపజొచ్చెను. ఈతనితరువాతికవులకుఁ బ్రాథమ్యమును జూపికొనుటయందలిదృష్టి ముదిరిపోయెను. పౌరబంధ మునునది యొక్కొకకవీంద్రునినాలుకయందును నటించుదొడఁగెను. మహాకావ్య మనునది యిట్లే యుండవలయు ననకట్టపా లేర్పడెను. గతానుగతికు లయినకవు లందఱును నీతనిమార్గమునే యవలంబించుచుండిరి. ఇక్ష్మరణమునఁ గవితాప్రాధిమ్యకేకాని కథావైచిత్రీకి దిక్కులేకపోయెను. పాత్రగుణపోషణము బొత్తిగ రూపుమాసెను. కృమక్రమముగాఁ గవులు చిత్ర, గర్భ, బంధకవిత్వములను దమతమ గ్రంథములలోని కెక్కించి వసుచరిత్రకారుని మించఁగలిగితిమిగాదా యని సంకల్పించుచుండిరి. ఇట్లుండఁగా ద్వ్యర్థికావ్యరచన యను నొక నూతనమార్గము కనిపెట్టఁబడెను. మిగుల సమర్థత్వము గలకవులుకొందఱ టీమార్గమున కానందించి తమతమజన్మముల నెల్ల నిట్టిరచనక్రింద నే వ్యయపఱిచిరి. ద్వ్యర్థికావ్యరచననుగాని, ప్రబంధరచననుగాని, మఱిదేనిగాని మొదటఁ గనిపెట్టినవారి ననవలసినపనిలేదు. భాషలో నేదియో క్రొత్తమాదిరిగలగ్రంథమును వారు సృష్టించి తమప్రాధిమ్యం జూపుదురు. తక్కినవా రందఱును వారి ననుసరించినచో నందు విశేష మేమియున్నది? వినుఁగుదలతప్ప వేఱేదియు నుండదు. ఆంధ్రద్వ్యర్థికావ్యరచనకు మార్గదర్శి పింగళిసూరనార్యుఁ డని కొందఱందురు. భట్టకవి యని కొందఱందురు. ఎవ్వరైన నేమి? తన్నిర్ణయమున కిది యదనుకాదు. ఈసూర్యుఁడు తననిండుజన్మమున నిట్టికావ్యమును వ్రాసినను వయసుతిరిగినతరువాతఁ దనజ్ఞాననేత్రము నొకసారిభాషాప్రపంచ

చేముపై తెప్పగోఁ బరగించి పురాతనకవులపద్ధతులను బాగుగో గ్రహించి, తనకాలపుగవులపోకడలను నిరసించి, కొత్తమాదిరిగ నుండునట్లు ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, కళాపూర్ణోదయము ననురేండుది న్యప్రబంధములను రచించి భావాదేవికినూతనాలంకారముల నిడ ను. అయిన నీతనిమార్గము పిమ్మటికవులకు రుచించినది కాదు. ఏమి? అది చాలదుర్గమ మైనది. అందుఁ బాత్రగుణపోషణము. కథాచమత్కృతి, సందర్భశుద్ధి, రసోచితతైలి మొదలగువాని నెన్నిటికో యరు సంధింపవలసియుండును. వసుచరిత్రమార్గ మైనచోఁ గవితాప్రాగల్భ్యము, శబ్దార్థాలంకారములు మొదలగువానిని స్వేచ్ఛగాఁ గూర్చవచ్చును. ఇట్టియూహయే వెనుకటికవులను బట్టి వీరింపఁగా వారందఱు నొక్కవిధముగానే గ్రంథములు వ్రాయుచువచ్చిరి ఇప్పటికిని మనవారిలో వయసుచెల్లినవారు కరినతైలిని లేనిపద్యముల నన్నిటిని జప్పగా నున్నవనుచుందురు. సులభతైలి వారికి గిట్టదు. దీర్ఘసమాసములతో నుండవలయును. ఇట్టిమహానుభావులలోఁ గొందఱు వసుచరిత్రము, ఆముక్తమాల్యద, శృంగారనైషధము మొదలగుగ్రంథముల పేరులేకాని ప్రభావతీప్రద్యుమ్న, కళాపూర్ణోదయములపేరుల నైన నెఱుంగరు. రాఘవసాండవీయమునే రచింపకున్నచోఁ బింగళిసూరనార్యునిపేరు కూడ పీరికిఁ దెలిసియుండకపోవును. ఇందులకుఁ గారణము వానియందు శబ్దాడంబరాదులు లేకపోవుటయే యని యెఱుంగవచ్చును. ఇంతయేల? అదికవులుసైతము తరువాతికవులకుఁ జాల రని మనవారిలోఁ జాలమందికి నభిప్రాయము గలదు. కావుననే వారిమార్గము నొకరైన సవలంబింపకపోయిరి. ఈశబ్దార్థాలంకారాదులమహిమ మేమోకాని యవి సర్వజనసుబోధములుగా నుండవలసిన వేదాంతగ్రంథములయందునయితము ప్రవేశించి యాయాకవులచే నేకాక్షరదవ్యక్షరనియమ

ముతోడిపద్యములు గలచిత్రకవిత్వమును, మఱియు గర్భబంధకవిత్వాదులను రచియింపఁజేసినది. (సీతారామాంజనేయాదులను జూడవచ్చును.) సామాన్యజనులకు నేతాదృశగ్రంథావలోకనము చేయుశక్తి చాలకుండుటచే వారు భారతభాగవతరామాయణాదులనే పట్టుకొని వేలొడవలసినవారైరి (ఈకారణముచేతనే వానికి దేశమందు వ్యాప్తి మిక్కిలి కలిగెను. ఇదియుచు మేలే.) పిమ్మటిరాజులచరిత్రము లెవ్వియు గ్రంథముల నెక్కఁ జాలనివయ్యెను. పురాణములలో నుండునొకకథ దీసికొని దానిని దమవర్ణనల కనువుగ నుండునట్లు పెంచి యష్టాదశవర్ణనములతోడను నింపి వ్రాయునట్టి దృష్టిగల కవిపుంగవులకు దేశచారి త్రము లెట్లు రుదించును? అవి యెంత బాగుగ వ్రాయఁబడఁదగినవి! ఎన్నెన్నిరసములు, ఎన్నెన్నిభావములు వానియందు నింపఁబడియుండవలసినది? అట్లు వ్రాసియున్నచో దేశమున కెంతయుపకారము కలిగియుండును! అట్టియదృష్ట మీభాషకు లేకపోయినది. కృష్ణరాయవిజయము, సరపతివిజయము (రామరాజీయము) మొదలగునవి కొన్ని చారిత్రవిషయగర్భితము లగుకావ్యము లున్నవన్నను, అవి చరిత్రమార్గమునఁగాక ప్రబంధసాకమున రచియింపఁబడి యతిశయోక్త్యాద్యలంకారములతో నిండిపోయియుండుటచే వానియందు సత్యము లేకమాత్రమే యుండు నని తోఁచెడిని. ఈరీతిని గవితాశక్తి కంతస్సారము బొత్తిగ క్షీణించిపోయెను.

ఇక్కాలమున నాంధ్రేయప్రభుత్వముచే దేశమందంతటను విద్య విజృంభింపఁగా మనవారిలోఁ గొందఱు మహనీయు లన్యభాషాపరిచి తింబట్టి యాయాభాషలలోనిగ్రంథముల నిర్వలోకించి, యందలికథాచమత్కృత్యాదులం గొంచి, మనయాదికవులగ్రంథములను జదివి వారి మహిమలకచ్చెరువొంది వానిని వెల్లడించుచుఁ దరువాతికవులమార్గము

ల సభిక్షేపించుచు సనేకగ్రంథములయందును సనేకపత్రికలయందును వ్రాయును వ్రాయును, ఇప్పటికి నాంధ్రగ్రంథరచనకుఁ గాంతమాటు పాటు గలుగనారంభించినది మధ్యాధునికకవులరచనలపై నిరసనభావము కలుగఁజూచ్చినది. పింగళిమూరనార్యునినామమునకు విశేషగౌరవము కలిగినది. కొత్తకొత్తరచనలపై నింపు జనించుచున్నది. ఇదంతయుఁ గాలముయొక్కసూర్యుగదా !

పైని వ్రాయఁబడినవిషయముల నన్నిటిని బరికించుమీ కుఁ, గ వితాత్పత్త్యము రెండువిధము లైన దనియు, నందు మొదటిది నీతిబోధకసన్మార్గప్రదర్శకవిషయములును, గథాచమత్కృత్యాదులు నొప్పుగ్రంథములు గల దనియు, రెండవది కేవలము శబ్దార్థాలంకారాది భాషాప్రౌఢిమం జూపుగ్రంథములు గల దనియు విశేషమై యే యుండును. మఱియు మొదటిది యప్పటికి, నిప్పటికి, నెప్పటికిని బూజనీయమైనదే యనియు, రెండవది తాత్కాలికసృజనము నమాత్రము గూర్చునదియై యుండు ననియు మీ రెఱుంగుదురు. అందు రెండవమార్గము నవలంబించినవారియభిప్రాయ మేమో యింపుక విచారింపవలసియున్నది. కథాచమత్కృతి మొదలగునవి భారతాదు లగునద్దగ్రంథములలోఁ గలవుగదా యనియు, మఱియుఁ బుక్కిటిపురాణములయందును సనేకచిత్రకథలు పెద్దలచేఁ బరంపరగఁ జెప్పఁబడుచుండునుగదా యనియు భాషాచమత్కృతిం జూపుపొత్తముల నేల రచింపఁగూడదనియు నవి విద్యార్థులకు మీగుల నుపయోగకరములుగా నుండు ననియు వా రూహించి యట్లు గావించియుండు రని తోచుచున్నది. అట్టియూహయొకరినిబట్టి యొకరికి వచ్చి క్రమక్రమముగా వృద్ధి నొందినది గాని యొక్కసారియే వచ్చినది కాదు. వా రుండెడికాలమే యట్టిసూర్యుగలిగించినది. ఆయాకృతిపతులును వారివారి కారీతిగ్రంథముల రచిం

చుటకే ప్రోత్సాహ మిచ్చుచు నుండెడివారు. (కాని యాయూహా మతిమాత్రమై దేవునికి గృతిగా నియ్యబడిన గ్రంథములుపైత మా విధముననే రచియింపబడెను.) ఈకారణమునఁ బ్రాథమ్యబంధములు తక్కులేవివి రచింపబడెను. అయినను “అత్యుచ్చయఃపతనహేతు” పనున్యాయమున కవి గుఱియయ్యెను. కవితాశక్తి కిప్పుడు నూతనవ్ర పంచము నిర్మింపబడుచుండెను. మధ్యకాలకవులగ్రంథము లన్న ననా దరము జనించుచుండెను. ఈనూతనప్రపంచము నిర్మింపబడుటకు నిం చుకముందే యనగా పైరెండవవిధము పరిపూర్ణవ్యాప్తిని జెందియున్న సమయముననే యీ

భద్రా ప రిణ య ము

అనుప్రబంధము రచియింపబడెను. భద్ర యనుపేరు గలకన్యారత్న ముయొక్క పెండ్లికథ యిందుఁ జెప్పబడెను గావున దీని కీనామము గలిగెను. ఈభద్రాదేవి శ్రీకృష్ణనియష్టమహిషులలో నొకతె. దీనిం బట్టియే యిందలికథానాయకుఁడు శ్రీకృష్ణుఁ డని తేటపడుచున్నది. ఈగ్రంథమునకుఁ గృతిపతి

శ్రీరాజారావువేంకటసుహిపతి

గంగాధర రామరాయబహద్దరుగారు

వీరు శ్రీవీరికాపురసంస్థానాధీశ్వరులు “శూరతోదారతాద్యధికగుణ కులం” బగుపద్మనాయకకులంబున జనన మందినమహాపురుషులు. ప ద్మనాయకకులజులనే “వెలమ” వా రని చెప్పుదురు. వెలమవారను పేరు గలుగుటంగూర్చి యొకానొకవిచంద్రుఁడు తనగ్రంథమున నిట్లు తేల్చిఁబోయియున్నాడు.

“చ. ఉరుతరపద్మనాయకకు ♦ లోద్భవు లైనుమారు లందఱుకొ

తైరవరులై, అయంతకస ♦ విక్రములై, ముహూర్తములై విరం

తరమును ముఖ్యవర్గగణి ♦ తం బగుపాదుషసామధేయమే

వరనిరుదంబుగా మైము ♦ వా రన విశ్రుతి గాంచి రిమ్మహిన్."

(ఇది స్వభావప్రాక్తియ యని చెప్పవచ్చును.)

ఆంధ్రభాషాయోషామణికిఁ జరకాలమునుండియు నీవద్దనాయకప్రభు
పులయవలంబనమే విశేషముగా నున్నదనియు, నీవెలమవారిలో సం
స్కృతాంధ్రభాషలు రెంటియందుఁగాని యొకదానియందుఁగాని పాం
డిత్యమో, పరిశ్రమమో, పరిచయమో, యాసక్తియో, యభిమాన
మో లేనివారుండుట యరుదే యనియు నెల్లరు నెఱింగినవిషయమే. వీ
రిలోఁ గొందఱు కవులును గలరు. వీరివంశావతారముఁగూర్చి బహు
గ్రంథములయందు విశేషముగ వర్ణింపఁబడియుండుటచే నది జగత్ప్ర
సిద్ధమయియే యున్నది. ఈగ్రంథమునందును బద్దనాయకవంశాభివ
ర్ధనము గలదు. కావున దానింగుఱించి నే నీట వేఱుగ వ్రాయనక్క
ఱలేదు.

ఏతత్కృతినాయకుఁ డగుశ్రీగంగాధరరామరాయప్రభువరుని
గూర్చి వ్రాయుటకు సస్మాదృశు లగుసామాన్యులు శక్తులు గానేర ర
నుట యతిశయోక్తి గాదు. ఆశ్రితజనసంరక్షణము, పండితజనాదరణ
ము, కవిజనపోషణము మొదలగుసద్గుణము లీమహారాజునకు సహజ
ములై యుండెడివి. ప్రజలయెడల వీరి కుండినయనుగ్రహ మనిర్వాచ్య
మని వయసు చెల్లినవా రిప్పటికి నీప్రభువును వేనోళ్ల బాగడుచుండు
రు. మఱియు సత్కార్యాచరణమున వీరికి సాటియగుప్రభువు నాకా
లమునఁ జూచియుండలే దని జనులు చెప్పుదురు. వేయేల? వితరణము
నఁ గలియుగసూర్యపుత్్రుండనియు, సాహసమున నభివలక్రమార్కుం
డనియు, విద్యయం దపరభోజం డనియు, బ్రజాక్షణమున రెండవ
యజాతశత్రుం డనియు నీరాజేంద్రుండు ప్రఖ్యాతివడసె నని స్వార్థపరా
యణులుగాని వృద్ధు లిప్పటికిని బ్రస్తావవశమునఁ జెప్పుచుండు రన నీ

యననుగూర్చి యెంతగ వ్రాయవచ్చునో యోజింపుడు.

పైని వ్రాసినవి యథార్థోక్తులు గాని యతిశయోక్తులు గావు. వాని కన్నిటికిని దృష్టాంతములును లేకపోలేదు. అయిన నవి యసంఖ్యాకములుగా నున్నవి. అవి యన్నియు వేఱుగ నొకపుస్తకరూపమున నుండఁదగినవి. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వానిలోఁ గొన్నిటిమాత్ర మిచ్చట వ్రాయుచున్నాను.

అశ్రితజనసంరక్షణము :—అనేకులగు నాశ్రితులకు దైనిక, మాసిక, వార్షికప్రదానముల నేర్పఱిచి, వారిని రక్షించుచుండిరి. మఱియుఁ గొన్ని కుటుంబములకు సైతము తమసంస్థానంబున నెవ్వియైనఁ గార్యములు తటస్థించునప్పుడు మఱికొన్ని యీవులు దయచేయఁబడుచుండునట్టియేర్పాటులుకూడఁ గావించియుండిరి. అం దనేకములు నేటిదనుక నేతత్సంస్థానంబున (ఇప్పటిప్రభువరునిదయాతి కేకంబున) నవిచ్చిన్నగతిని జరుగుచున్నవి. ఇంకను ననేకులకుఁ దమయనుగ్రహముమీఱి 'నిమేబడు' లనుపేరుగలభూములను విశేషముగ నిచ్చియుండిరి. ఇట్టిని యీరామరాయరాజ్యమునఁ బెక్కులు గలవు. మఱియు ననేకాశ్రితులకు విశేషభూములను దానముచేసిరి. పైని వివరింపఁబడిన వన్నియు నాయాయాశ్రితులచేతను, దత్సంతతులచేతను నిరంతరాయములుగ ననుభవింపఁబడుచున్నవి. శాశ్వతము లగునట్టియేర్పాటులను గావించిన యీప్రభువరుని వదాన్యతను దలంచుచో నొకానొకకవి చెప్పిన యీక్రిందిపద్యము జ్ఞప్తికి రాకమానదు.

“ఉ భూతి ఖండింప మావల † పుణ్యవశంబున ఫాలసీమలకై
ధాత లిఖించెనా, యొకరి † వాటి, దడటికి, రావువంశజుం
డైతగురామరాయవను † ధాధిపుఁ డెవ్వరికై లిఖించు ? నా
వ్రాత తదాత్మజాత్మజప † రంపర కెల్ల ఫలించు నెప్పుడున్ ”

పండితజనాదరణము :—అనేక మండలంబులనుండి యసంఖ్యా

కు లగుపండితులు వచ్చి వీరిని సందర్శించుచుండిరి. వారివారిసామర్థ్యాదులనుబట్టి వారిని దత్కాలమందే ధనం బవారిగ నిచ్చి సత్కరించుచుండుటయే కాక, వారికి వార్షికబహుమానంబులుసయిత మేర్పాటు చేసి యాదరించుచుండిరి. అప్పడప్పుడు పండితవర్కులచేత వాక్యార్థములు మొదలగునవి చేయించుచు నర్హరీతిని సమ్మించుచు నుండెడివారు. పందొమ్మిదవశతాబ్దమున సుచాస్పిధు లైసబులునుసాపయ్యశాస్త్రిగారు, ఇంద్రగంటివిశ్వపతిశాస్త్రిగారు, ఎవవిల్లిశ్రీరామశాస్త్రిలుగారు, తణికెళ్లసుబ్బన్న శాస్త్రిలుగారు, కనకదంకిగోపాలశాస్త్రిలుగారు మొదలగుననేక పండితులు వీరివలన విశేషముగ గౌరవింపబడినవారే. ఇందుఁ గొందఱకు గొప్పభూదానములుగూడఁ జేసియున్నారు. వీరిసంస్థానంబునను కంచిభట్లసూర్యనారాయణశాస్త్రిలువారు, పొక్కులూరివేంకటశాస్త్రిలువారు మొదలగువా రుండెడివారు.

కవిజనపోషణము :—వీరియాస్థానంబునఁ బలుపురుకవిశ్వరులుండెడివారు. వీతద్ధంధకర్త, కవిశిరోమణి సోంభట్ల రామస్వామిశాస్త్రిలుగారు, ఎఱ్ఱమిల్లిలక్ష్మీనారాయణకవి, దేవులపల్లిసుబ్బారాయశాస్త్రిగారు, వేంకటకృష్ణశాస్త్రిలుగారు, వేంకటరాయకవి, మొదలగువారనేకులు వీరిసభ నలంకరించుచు వీరిపోషణమున నుండెడివారు. మరియుఁ బలుచోటలనుండి పలుపురుకవింద్రులు వచ్చి శ్రీరాజావారిని దర్శించుచుఁ దమతమప్రజ్ఞాదికములఁ గనఁబఱచుచు వారివలన విశేషసన్మానములను బడయుచు నుండిరి. శ్రీమాన్ విద్వదభినవ పండితరాయ మాడభూషివేంకటాచార్యకవి, శ్రీశిష్టకృష్ణమూర్తికవివర్కుడు మొదలగువారు పలుపురు వచ్చి వీరిని సందర్శించుచుఁ బలుమాటలర్పనత్కారంబులఁ గాంచుచువచ్చిరి. అనేకులకు నేఁటేట సమ్మానించునేర్పాటులుసయితము చేసి వీరు పోషించుచుండెడివారు.

సత్కార్యాచరణము. — గ్రామములఁ గట్టించుట, చెఱువులు
త్రవ్వించుట, మొదలగుసత్కార్యము లెన్నియో వీరు చేయించియుం
డిరి. మఱియు, పేదసాదులయందలికారుణ్యమునకు మిత్రయే లేకుండెడి
దని తెలియవచ్చుచున్నది. ఏతద్విషయములకుఁదార్కాణము లనేక
ములున్నను వానిలోఁ గొన్నిటినిమాత్ర మిచ్చట నుదాహరించు
చున్నాను.

(1) గ్రామములఁ గట్టించుట. — తమరాజ్యములోనిదియు, గోదా
పరీమండలమునకు ముఖ్యత్రాసముగా నెన్నఁబడుచుండునదియు నగు
కాకినాడపురంబును జేర్చి తవలెఁద్రడిగాఁజేరితో 'సూర్యారావుపేట'
యనుగ్రామమును గట్టించిరి. మఱియుఁ దమరాజధాని యగ్రవీరికపు
రమును జేర్చి యుత్తరదిశయందు 'కుమారనగరి' మనుక్రొత్తపేటను
గట్టించిరి. వీనిందెలుపుపద్యములలో నీగ్రంథవం దున్నవానినే వ్రా
సెడిను.

“ మ ఆకులాభ్యంతిక కాకినాడనగరోపాంతస్థలస్థాపితా

యతఃత్రాయత న దిసంకలిత సూర్యారాయపేటాఖ్య భూ

తరగ్రామనిదాన ' &c &c " తృతీయాశ్వాసము 119 ప.

(2) చెఱువులత్రవ్వించుట. — తమరాజ్యమునందలిమల్లపర మను
గ్రామమున నొకగొప్పచెఱువును ద్రవ్వించి, తత్ప్రాంతమున నుండు
ప్రజలకు మహిమపకారముం గావించిరి. పెద్దాపురముతాలూకాలో
లింగమపర్తికడ నుండుతిమ్మరాజుచెఱు వొకటి తప్ప దీనితో సరివచ్చు
పెద్దచెఱువు గోదాపరీమండలంబున వేటొకటిలేదు. మఱియు సూర్య
రావుపేటలోఁగూడ నొకపెద్దచెఱువును ద్రవ్వించియున్నారు. కాకినా
డ, సూర్యారావుపేట, రామారావుపేట, జగన్నాథపురము, ఘాస్టరుపే
ట, పేరరాజుపేట అనుస్థలములలో నుండునసంఖ్యాకు లగుజనులకు జ

లయంతి)ములద్వారమున నవారిగ వారి నొసంగుటకు నీచేటువే యి
ప్పు డాధారమై యున్నది. కుమారనగరముమొదలగుచోట్ల నింకను
ననేకతటాకములు వీరు త్రవ్వించినవి కలవు. మల్లవరపుఁజేటువునుగూ
ర్చి యీగ్రంథమున నిట్లువర్ణింపఁబడియున్నది.

“క. భీమధ్వనిబరితజయఘ, మామా! చాహత్రిమల్ల! మల్లవరాఖ్య

గా)మోపాంతవినిర్మిత, భూమహితాంభోధితులిత ♦ భూతితటాకా!”

చతుర్థాశ్వా. 104 పద్య

(3) ఆ రామప్రతిష్ఠాదులు : —అనేకస్థలంబులలో ననేక ఫలజాతులు
గలయనేకకారామంబులు వీరు వేయించిరి. ఇది మొదలగుకారణంబులం
బట్టి యీపుడమిపై శాశ్వతము లగుననేకనత్కారములను జేయించి
చిరతరయశంబును, నమేయనుకృతంబును సంపాదించినయీరాజచం
ద్రుఁడు,

“తే భరిణిఁ బరిగృఁ నొగడ్డ యెం ♦ వాఁక సంత

కాలమును బుణ్యలోకంబు ♦ గలుగు నంద్రు.”

అనుభూతవచనమునకు లక్ష్యభూతుఁ డగుచున్నాఁ డని సంతోషపూ
ర్వకముగఁ దెలుపుచు నేయుచున్నాఁడను.

వితరణసాహసాదినదగ్ధణములు : —పై వానివలననే యీవదాన్య
శేఖరుని వితరణాదినదగ్ధణములు దెలియుచున్నను, నింకొకముఖ్యవిషయ
ముగూడ నిందుఁ జూపుచున్నాను. రావునంశముక్తావళిని రచియించి
కృతిగా నొసంగినశ్రీ దేవులపల్లిసుబ్బరాయశాస్త్రిగారియొడ నీమహారా
జ చూపినయోదార్యము మిగులఁ గొనియాడఁదగినదియై యున్నది.
అది చదువరులకు విశదమగుచుండుఁ దత్కవికృతం బగుమహేంద్రవిజ
యమునందలికవిజీవితమునుండి కొన్నిపంక్తు లిచ్చట గ్రహించుకొను
న్పాడను.

“ రావువంశముక్తావళి యనుపేరిట విలసిల్లుతమవంశచారిత్రము ను (కీ.)శ.) 1882 వ సంవత్సరమునందుఁగృతినంది, సాకల్యంబుగ గ్రంథ మంతయుఁ జిత్తగించి, తమపూర్వరాజన్యలమూ న్యచారిత్రాకర్ణనమువలనను, నసల్పకల్పనాశిల్పనంబులం ద నరినకవితామాధుర్యంబునకును, నానందపరవశులై యిందుల కుం దగినసత్కారంబేఁ జేయఁగలనే యని నారాజ్యంబ మీకిచ్చితి నని యీకవిసార్యభాముని సింహాసనాసీనుం గావించి, తమయభినవభోజరాజవిరుదాంకము నన్వర్థంబుగ నొనరించిరి. పిమ్మట నిక్కవితాపట్టభద్రుండు దేవా ' యీరాజ్యభారంబు వహియింప దేవరభుజాదండంబె సమర్థంబు గాని నే సమర్థుండ నే యని తత్క్షణంబ వారిరాజ్యంబు వారికి సమర్పించి యీఁ.”

విద్యాధికత :—భాషాభిమానము, విద్యయం దభిరుచియు నుండ నిచోఁ గవులను బండితులను నావరించుట యంతగాఁ బొసఁగదు. అ నేకు లగుకవులను, బండితులను విశేషముగ గౌరవించియుండుటచేతనే యీనృపవర్యుఁడు విద్యాధికుఁడై యుండె నని చెప్పవచ్చును. ఇదిగా క యప్పడప్ప డాయాకవులను, బండితులను వారివారిప్రజ్ఞలనుబట్టి యనేకము లగుప్రశ్నములు చేయుచు వారివారిప్రతిభాత్మకములనాధు త్వాసాధుత్వమునుగూర్చి వక్కాణించుచు వినోదించుచునుండెడివారట! ఒకప్పు డొకవిప్రుఁడు శ్రీయుతు లగువారిసన్నిధిని హరికథఁ జెప్పు చుఁ దాను గవియుఁగూడ నై నట్లు తనమిత్రులచే నాసభలో వెల్లడిచే యించుకొనఁగా, శ్రీప్రభువువారియనుజ్ఞ ననుసరించి తత్సన్నిధానవర్తు లలో నొకరు “ శ్రీరాజావారిమీఁద నొకపద్యమునాశువుగ రచింపుఁ డని కథానంతరమునఁ జెప్పినప్పు డక్కవి యొకసీసపద్యమును జదివె నట! అప్పు డారామరాయధరణీశ్వరుఁడు తనబహుగ్రంథద్రష్టుత్వ

ము వెల్లడికా నక్కవితో “ దానుగారూ ! ఇందలి మొదటియాటుపాదములు నేనాయాగ్రంథములలోఁ జూచినవే. (ఆగ్రంథములపేరులు చెప్పిరంట) ఏదవపాదము నేను జదివినదే కాని యెందున్నదో యిప్పుడు జ్ఞప్తికి రాలేదు. ఎనిమిదవచరణమున నాపేరు గలసగముమాత్రము మీరు రచించినదే ” యని వాక్రుచ్చిరంట ! దీనింబట్టి యీ ప్రభు శిరోమణి కెంతభాషాజ్ఞానము నెంతగ్రంథావలోకనము నుండెడిదో యూహింపుఁడు వీరికి సంస్కృతాంధ్రములయందేకాక యాంగ్లేయమహమ్మదీయభాషలయందును పరిచయ ముండెడిదని తెలియవచ్చుచున్నది.

ప్రజారక్షణము .—దీనింగుఱించి విస్తరింప నక్కఱ లేదు. ఈ మహారాజుపరిపాలనములోఁ బ్రజలకుఁ గలిగిన సౌఖ్యములకు మేరయే లేకుండ నని చెప్పుదురు. వీరు స్వర్వదిధములఁ బ్రజలకు లోటుపాటులు లేకుండఁగనుంగొని సంరక్షించుచుండెడివారంట కావుననే

“ నీ సకలవిద్యచ్చకో ♦ రకములానందించె, విమతాననాబ్జసా ♦ శి ముకుళించె
లలి మిత్రకువలయం ♦ బులు వికాసము మొందె, ఖలజనచక్రవా ♦ కిములు గుండె
బంధుబృందానంద ♦ సింధవు లుప్పొంగె, దర్శితరథావృత్త ♦ తు లడంగె
సత్సంతతుల కభీ ♦ ష్టుములెల్ల నీడేతెఱ, గుమలివోరప్రచా ♦ రములు జాతెఱ
బీరికాపుగవండ్లి ♦ పృథులసాధ
సింహపీఠోదయాంబ ♦ శిఖరభాగ
మధిగమించి యజుండరా ♦ జ్యోరమఁ దాల్చి
రామరాయాఖ్యచంద్రుండు ♦ ప్రబలుచుండ ” ప్రథమా. 86 ప 69 వుట

అనుపద్యము సార్థకమై వీరి ప్రఖ్యాతిని వెల్లడించుచున్నది.

ఈరాజేంద్రునకుఁ దనమాన్యచరిత్రము పూర్వరాజన్యల చారిత్రములం బోలు నని బాగుగాఁదెలియును. ఇక్కారణముననే కాఁచోలు,

“సీ. వార్తీకి యాదికా ♦ వ్యంబానగ్నగం గదా, రామనిగుణకథ ♦ ప్రకట మయ్యె
 ద్వైవానుడు భారతింబానగ్న గదా, పాంశవాదులప్రభా ♦ వములు దెలిసె
 గాదివానుడు కృతి ♦ సుటవసేయగం గదా, భోజరాజు యశంబు ♦ దేజరిల్లె
 మనత విద్యావాధ ♦ కవికబ్బమున గదా, తనరె బ్రతాపరు ♦ మృగినిపిసిగ్గి
 యిలను రాజనరేంద్రుండు ♦ కృష్ణదేవ
 రాయలాదిగం గలమహా ♦ రాజు లెల్ల
 గావ్యముఖమున గాదె వి ♦ భాగ్యతి గనిరి

‘ కానె గృతిసాటి వేటొందు ♦ గలదె తలప?’ (ప్ర. 16 ప. (22 పు.)

అని యిక్కవిని బిలిపించి తననామము శాశ్వతముగా నుండునట్లు కృతి
 రచింపు మని యానతిచ్చెను.

(ఇమ్మహారాజచంద్రునిగుణగణాదికముం దెలియఁజేయుదృష్టాం
 తము లనేకములు గలవు అవిమన్నియు నొకచరిత్రగూఢాపకముగ నుం
 డఁదగినవై యుండుటచే నిందు సూత్రప్రాయముగ వ్రాయఁబడినవి.)

మహాత్ము లగువార లంతశ్శుద్ధితోఁ జేసినసత్కర్మములు వ్యర్థ
 ములు కావనునార్యోక్తి యుశిప్రావకుండఁ జిర కాలముదనుక సంతా
 నము లేనియీరామరాయప్రభువునకుఁ దత్సుకృతిఫలంబో యన, దశర
 థునకుఁ గౌసల్యయందు శ్రీరామచంద్రుండు వ్రాలె, (పట్టమహిషియ
 గు) శ్రీమంగయాంబాదేవియందు “శ్రీవేంకటకుమారమహిషతిసూ
 ర్యారావుబహద్దరువారు” (ఇప్పటిప్రభువరులు) జనన మొంది యపా
 రానఁ గలుగించిరి. ఈ హేతువులం బట్టియు, బై నివ్రాసినవానిం
 బట్టియు,

“క. తనయుడు, జెలువును, గావ్యంబు, నిధానము, గుడి, వసంబు, భూదేవస్థా
 పనమును నను నీయేడును । జను శాస్త్రములండు సప్తసంతతు లనఁగన్.”

అనునీతిని శ్రీగంగాధరరామరాయప్రభువువారు సప్తసంతానసంస్థాపకు
 లై రనియు, శాశ్వతపుణ్యలోకనివాసులై నిరంతరసౌఖ్యము ననుభవిం
 చుచున్నారనియు మనము దెలిసికొనఁగలము.

మఱియు,

“క సంతానపక్షములూ, జీవితఫలదాయకంబు ♦ చిరక్తికరం

దైతయ్యఁ గృతి మాకది శ్రీ, కాంతకథానుధనుగూర్చు ♦ గావలయుఁజూచి ”

అని యీ పభవర్యం దేతత్కృతికర్తతో బలికి యీగ్రంథము గృతి నొందె నని మీకు విశదమే కదా !

ఇది సమస్తక నీభూమింద్రునిగుణవిశేషములంగూర్చి సంతే పము గాఁ గెలిపెయ్యఁజూచి ఒకరినుగుణము లిట్టి వనితెలిసికొనినవిష్ణుట వారి గూఁపమెట్లుండునో యెఱుంగఁ గుతూహలపడనివారు సామాన్యముగా నుండఁగల కాపుం పీఠసురూపమునుగూర్చి యించుక వ్రాయుచున్నాను.

నాపిన్నతనమున నేసిమహారాజును బలుసారులు నందర్శించి యుంటిని. ఈయనరూపము దివ్యరూప మని చెప్పవచ్చును. శరీరచ్ఛాయ స్వర్ణసదృశము. తేజ మనన్యనామాన్యము. ముఖము వికాసవంతమును, సలక్షణమును, కారుణ్యాదిసాత్త్వికగుణసూచకమును, గాంభీర్యాదిరాజసగుణద్యోతకమును నైయుండెను. ఫలము మిగులవిశాలము. నేత్రములు పద్మదళసదృశములు. కటాక్షములు కరుణరసప్రవాహజనకములు. సంభాషణము మృదుమధురగంభీరము. దేహము బలిష్ఠము. అప్పుడు నేను జూచినయానిరుపమానసుందరవిగ్రహ మిప్పటికిని నాకన్నులయెదుట నున్నట్లే తోచుచు,

“కా రా మారా యని కిందుఁబంచశయనా ♦ రా మార్కొనం జాలు +

+ + + + +
రామారాయనిరూపవైచిత్రము . . . ” (ప్రథ. 85 ప)

అనుదానియం దతిశయోక్తి యేమియు లేదనిపించుచున్నది.

ఇవి మొదలగు హేతువులంబుటి.

“క్షీప్రతాపసుధగః పుష్కత్రయతత్పరః, ధురంధుశ్చ గుణవాన్ నాయకః పరిక్షీర్తితః
మహామలీనతృజ్జ్వల్యం మహాభాగ్య ముదారతా, తేజస్వితా విదగ్ధత్వం ధార్మికత్వా
దయో గుణాః ”

(కీర్తిప్రతాపములచే సుందరుండును, ధర్మార్థకామములయందుఁ దత్పరుండును, భూమండలాధిపతియు, సద్గుణములు గలవాఁడు నగువురుఁడు కృతినాయకుఁడు గావలయును. మఱియు గొప్పవంశమునందలిజన్మము, చేయవలసినకార్యములయందు నైపుణ్యమును, తేజస్సును, ధర్మమునందే మనసు గలుగుటయును, మిగుల సౌందర్యము మొదలగు గుణములు కృతినాయకున కుండవలసిన పని యర్థము.)

ఏతాదృశమహనీయగుణగరిష్ఠుండును, అసాధారణసౌందర్యవిరాజితుండునునగునిట్టిరాజశ్రేష్ఠుని కీగ్రంథమును గృతిగా నొసంగి ధన్యత్వముం గన్నపురుషుఁడు,

అల్లమరాజుసుబ్రహ్మణ్యకవి.

ఇతఁడు 'ఆరావద్రావిడ' బ్రాహ్మణుఁడు. హరితసగోత్రుఁడు. నారాయణాచలమాహాత్మ్యమును రచించినరంగధామార్యసకుఁ బుత్రుఁడు. ఎల్లనార్యసకుఁ బౌత్రుఁడు. ఇతనితల్లి గంగమాంబ. వైనతేయ విజయము, సత్యభామావిలాసము, కవిచకోరచంద్రోదయము మొదలగుననేకప్రబంధములను రచించిమించినరామకృష్ణకవి కీతఁడు భిన్నోదరసోదరుఁడు (రామకృష్ణకవితల్లికూడఁ గవనముచెప్పెడిదట! నారాయణాచలమాహాత్మ్యములో నీమొవ్రాసినపద్యములు కొన్నిగలవనియు, నవి యాగ్రంథమున నేర్పాటుగఁ దెలియుచుండు ననియుఁ జెప్పుదురు.) వీరిదిపండితవంశము వీరినివాసస్థలము పీఠికాపురమునకు నమీపమున నున్నచేఱలో లనుగ్రామము. సుబ్రహ్మణ్యకవి వికృతినంపత్సరమునకు సరియగు క్రీ.శ. 1831 వసంవత్సరమున జన్మించెను. ఈతఁడు స్వగ్రామముననే నాగాభట్లనరసకవివరునిచెంత నుభయభాషలయందును పాండిత్యము సంపాదించెను. గురువు పరలోకగతుండు కాఁగా సంస్కృతాంధ్రములం గలవెక్కులుత్కృష్టకావ్యములు తనంతఁ దానే

చదివికొని యుభయభాషలయందును సంపూర్ణ పండితుఁ డయ్యెను. ఆంధ్రభాషయందు నీతనికాలమువఱకు నున్న గ్రంథములలో నీతఁడు చదువనిగ్రంథము లేనేలేదని చెప్పదురు. మఱియు వనుచరిత్రమా, ఆముక్తమాల్యదయు నీతని కభిమానగ్రంథములుగా నుండెడివట !

లక్ష్మీనరస్వతు లిరువురు నొక్కచోట నుండనేర రనునానుడి యిక్కవిపట్టునయథార్థమై యుండుటచేఁగాఁబోలు నీతఁడు కుటుంబహా మణము జరుగక కొన్ని చోటులకుం బోయియచ్చటచ్చటఁ గవనము చె వ్వుచు దానివలన జీవనూత్ర గడపికొనుచుండెడివాఁడు. ఈతఁడుజ్యో తిషమునందుఁగూడ విశేషపరిశ్రమము గలవాఁడగుటచే నాప్రజ్ఞనయి త మీతనిధనార్జనశక్తికిఁ గొంత తోడుపడుచుండెను. ఇట్లు కవిత్వమే జీవనాధారముగ సంచారముచేయుచు నీతఁడొకప్పుడక్కాలంబున నాంధ్రభాషాపాఠకుం డనిప్రసిద్ధిగాంచిన శ్రీకృష్ణభూపతి యనుమాడు గొల్లుసంస్థానాధినాథునిపై శతకము రచించి యాతనిసందర్శనముచేసె ను. కవికులమందారం బగునామహారాజసభయం దప్పుడు మంత్రిపౌ గడసూర్యప్రకాశకవివరుఁడు మొదలగునుప్రసిద్ధకవులు పలువు రుండిరి. సాధారణముగాఁ బండితులలోఁగాని, కవులలోఁగాని యొండురులయె డల మాత్సర్యములేనివారుండుట యరుదు గావున నచ్చటివా రెట్లయి న నిక్కవి నోడింపఁ దలంపుఁగొని యీతని నచ్చటఁ గరినముగాఁ బరీక్షింపఁగడంగిరట ! పరీక్షకులు వయచుచెల్లినవారు ఈతఁడు లేతవ యనువాఁడు. అయిన నీతఁ డాపరీక్షల కెల్ల నోర్చి సదుత్తరము లిచ్చి యాకృష్ణభూపతిమెప్పుఁ గాంచెను. అక్కఱినపరీక్షలోని యొండురెండు విషయముల నుదాహరించుచున్నాను. శ్లేషయమకధ్వన్యాద్యలంకార ములతోఁ గొన్ని పద్యము లాశువునఁ దింపఁ గోరఁగా నిక్కవి వానినెల్ల నిరాయాసముగ రచించెనట ! అంతటఁ దనివిసనక యొకసమస్య నొ

సఁగి దాని నాశువునఁ బూరింపు మనుఁడు నిక్కవికుఁజరుం డీట్లు పూరించెను.

“ఉ. వట్టవహారఁతములు ♦ వన్నెనగల్ పులిమిఁద వచ్చునా
పుట్ర యటన్నరీతి జిగిఁ ♦ బొల్పగుమాచుకలీలఁ జూచుచున్
దొట్రిలనే ? కలఁగొని ♦ గోరుల సెక్కుము నాథ! యంచుఁ దాఁ
గట్రయ్యుఁరె లేమి తన + ♦ బృలయుబ్బు సహింపలేమిన్ ”

తరువాత నీక్రిందిపద్యమున కిర్థముచెప్ప మని పృచ్ఛకు లడుగ నాతఁడు వెంటనే చెప్పెనట!

“క. కమలాకరకవలకర, కవలకరకమలకమలకమలకరమై
కమలకరకవలక, కమలాకర మైనకొలను గనిరాసుడుతుల్ ”

గ్రంథవిస్తర భీతిచేఁ దైపద్యమున క్కాతఁడుప్రాసినయిర్థము నిచ్చటప్రాయలేదు

పిమ్మటఁ గృష్ణభూషణుఁడు సుబ్రహ్మణ్యకవిపాండిత్యాతీతయమునకు సంతసించి, శతకమును విని, తద్రచనాకాశల్యమునకు నాతని మిగులఁ బొగడుచు, దానిం గృతిగాఁ గొని, విశేషసత్కార మొనర్చి తనయాస్థానమునఁ గవిగా నుండునట్లు కోరెను. ఇక్కాలంబునంబోలె నాదినములయందు రాకపోకల కనువగుమార్గంబులు లేమింజేసియు, నాసంస్థానము తననివాసగ్రామమునకుఁ గడుదూరియు నుండుటంజేసియు నిక్కవి యచ్చట నుండుటకు నంగీకరింపక యాభూషణిం బ్రార్థించి సాంవత్సరికబహుమాన మిచ్చునట్లుండంబలుచుకొని కొన్ని నాల్గిచ్చటనుండి మఱల స్వస్థానముం జేరెను ఇట్లు పదియాఱేడులదాక నీతనికి చూడుగొల్లుసంస్థానంబున వార్షికసమ్మాన మొసంగఁబడుచు నే యుండెను. ప్రప్రథమమున నీతఁడు చూడుగొల్లు 1853 వ వత్సరమున నరిగె నని చెప్పదురు.

ఇక్కవి క్రీ.శ. 1869 వ వత్సరమున శ్రీపీఠికానగరాధినాథుని

సంవర్షింపఁగా వా రీతినికి మాసవేతనము నొసంగునేర్పాటు గావించిరి. ఇట్లు నాలుగేండ్లుగడచినపిమ్మట శ్రీరాజావారు భద్రాపరిణామము (ఈ గ్రంథము) ను గృతిగా నొసర్ప సనుమతయిచ్చిరి.

ఇక్కవి యనేకగ్రంథములను రచించెను. వానింగూర్చి యిండు క వ్రాయుచున్నాను.

(1) శ్రీకృష్ణభూపతిలలామశతకము :—దీనింగూర్చి మైని వ్రాయఁబడియేయున్నది. ఇది మిగులబ్రాథమైనశతకము. కవి దీనిని (క్రీ. శ. 1853) దినయిరువదిరెండవయేట రచించెనట.

(2) శేషధర్మములు :—ఇది యాతాశ్వాసములపద్యకావ్యము. ఇది శాలివాహనశతకము 1790 (క్రీ.శ. 1867) వత్సరమునఁ బ్రారంభింపఁబడినట్లు కవి యాగ్రంథమున వ్రాసికొనియున్నాడు.

(3) పాపయమంత్రశతకము :—ఇది పైగ్రంథము రచించుటకు నిగుచుకపూర్వముననో తరువాతనో వ్రాయఁబడినది.

(4) ఆత్మబోధము :—ఇది శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యవిరచితసంస్కృతగ్రంథమునకుఁ దెలుఁగు. అందలియొక్కొకశ్లోక మిందొక్కొకపద్యముగాఁ దెలిఁగింపఁబడినది. ఈపుస్తకము శా. శ. 1798 (క్రీ. శ. 1875.) వసంవత్సరమునఁ బూర్తిగావించఁబడినదని గ్రంథాంతమునఁ గవి వ్రాసియున్నాడు.

(5) మణిభద్రజచరిత్రము :—ఈగ్రంథము లభింపమిచే దీనికాలముంగూర్చి వ్రాయవలనుపడలేదు.

(6) సింహాద్రిరామాధిపశతకము :—ఈశతకము శా.శ. 1799 (క్రీ.శ. 1876) వ సంవత్సరమున రచించినట్లు కవియే యందు వ్రాసియున్నాడు. శంకరాచార్యవిరచిత మగుప్రశస్తిత్రమాల యనుసం

సమస్తగ్రంథమునందలిముప్పది నాలుగు తెలుగుశ్లోకములును, వానికిఁ గవిచేసిన తెలుఁగుపద్యములును నీశతకమున నున్నవి.

(7) భద్రాపరిణయము :—ఇది శాలివాహనశతకము 1301 (క్రీ.శ. 1878) వ వత్సరమున శ్రీగంగాధరరామరాయప్రభువర్యునకుఁ గృతిగా నీయఁబడుట మొదలగువిషయము లీగ్రంథమునందలిచరమపత్రిమున నున్న సీపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చును.

(8) శ్రీకృష్ణకల్యాణము :—హరివంశమునందలిగోవిందపట్టాభిషేకకథ ననుసరించి మూఁడాశ్వాసములపుస్తకముగా రచింపఁబడినది. ఇదియే యిక్కవిరచించినవానిలోఁ గడపటిగ్రంథ మని తోఁచుచున్నది. ఇది “శాలివాహనశతకంబున వేయు నెనిమిదినూఱు లబ్దంబులు గడవ నడవిన బహుధాన్యవత్సరమునఁ” బ్రాంభింపఁబడినట్లు కవియే యవతారికలో వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఇది క్రీ.శ. 1878 వసంవత్సరమగును.

(9) చాటుధారాచమత్కరసారము :—సంస్కృతభాషలోఁ జాటువులుగ నుండి పండితులచేఁ బరంపరగఁ జదువఁబడుచుండునవియు సామాన్యలకు సర్థముకానివియుఁ, జమత్కరముగా నుండునవియు సగుశ్లోకములకుఁ బరిపూర్ణవ్యాఖ్యానమును వ్రాసి యిక్కవియోగ్రంథమున కీపేరు పెట్టెను. ఇందుఁ బూర్వాధునికవిద్యత్కవిరచితంబు లగుననేకశ్లోకంబులును, వానికి వ్యాఖ్యానమును గలవు. మాడుగొల్లు సంస్థానంబున ‘కమలాకర’ అనుపద్యమున కర్థ మడుగంబడుటచేతనే యిక్కవి వాడుకలోనికరినశ్లోకంబుల నన్నిటిని జేర్చి యీగ్రంథముగ వ్రాసె నని చెప్పుదురు.

క వి గు ణా ది క ము.

“విద్య గలచోట గర్వము వెలయుచుండు” నని సామాన్యముగాఁ జెప్పుదురు. ఇక్కవి శ్రేష్ఠుం డుభయభాషలయందును సంపూర్ణ

పాండిత్యము గలవాడై యుండియు గర్వముగాని, స్వాతిశయభావము గాని లేనివాడై, వినయసౌశీల్యాదినద్గుణసంపన్నుడై, యెవ్వ రేమని దూషించినను మాటువల్కునినజ్జనుడై యుండె నని తెలియుచున్నది. ఈహేతువుచేత నేకాబోలు 'విఖ్యాతవిసయుండ' ననియు, 'సత్కవివిధేయుండ' ననియు, దనగ్రంథములయందు వ్రాసికొనియున్నాడు.

కవిసామర్థ్యాదులు.

“క. అకలంకభారతీకరు, గద్య భాత్రమవై సుధీః † నముచె నిల నె

న్ని కం గంటిని సుబ్రహ్మణ్యకవీంద్రా' సాహితీ ర † సాంబుధిచంద్రా!”

(ఈపద్య మీతనిప్రబంధములయందున్నదియందును నున్నది.)

అని కృతిపతి తన్నుంగూర్చి సంబోధించినట్లు చెప్పికొనుటవలన ను “చతురగర్భసింహాస్థిస్త్వసంబంధయమకకవితావీలాను” నని శేషధర్మకావ్యమునను, “ఉభయభాషాకవిత్వవిసితు” నని శ్రీకృష్ణ కల్యాణమునను జెప్పికొనియుండుటవలనను నిక్కవికుంజరుండుభయ భాషలయందును సఖుండపాండితీభవముగలవాఁడని చెప్పవలయునని యుండు. ఈతనిగ్రంథములలో వనుచరిత్రాప్రబంధములలో నుండుపద్యములతోఁ బోల్చఁదగినపద్యములనేకములు గలవు. మఱియుఁ జిత్ర, గర్భ, బంధకవిత్వముతోఁ గూడినపద్యములు, ఉభయభాషాకందాదులు, అనులోమవిలోమవృత్తాదులు, మొదలగుకవిత్వప్రభిమను దెలుపుపద్యములును నీతనిగ్రంథములయందుఁ గన్పట్టుచున్నవి. మఱియు గ్రంథస్థములు గాక యితరులమీఁదఁ జెప్పఁబడినప్రత్యేకపద్యములుకూడ మిగులఁ జౌధములై, శ్లేషయమకాద్యలంకారములతోఁ గూడినవై యున్నవి. అందుఁ గొన్ని యుభయభాషానులోమవిలోమాదియమములతోఁ గూడినపద్యములునై యున్నవి. ఇంతియకాక మిక్కిలికఠినములగు శ్లోకములకు మేలైనవ్యాఖ్యానము గల చాటు

ధారాచమత్కారసార ' మితనిసంస్కృతభాషాసాండిత్యమును, శతా
పూర్ణోదయము, లంకావిజయము " మొదలైన గ్రంథములలోనియుభ
యభాషాకందములకు నీతఁడు వ్రాసినయర్థములలోడిపత్రిమలు గల
వేటొకచిన్నిపాత్ర మితనియాంధ్రభాషాసాండిత్యమును వేనోళ్ల జా
టుచున్నవి.

కవిసామర్థ్యాదులను దెలుపుమఱికొన్ని విషయంబుల నిచ్చట
వ్రాయుచున్నాను.

(1) ఇక్కవివర్ణ్యుడు ' ఇక " అనుపదముతోఁ బ్రారంభించి
యొకకందపద్యముతో శ్రీరామరాయప్రభుచంద్రునికీర్తినివర్ణింపుఁ డని
యప్పడప్పడు కవీంద్రుల నడుగుచువచ్చెనట ! ఈపదము హ్రస్వాక్ష
రము మీఁదియఱునున్న యున్నయక్షరము గలదగుటచేతను, మఱియుఁ
గందపద్యద్వితీయపాదము గుర్వవసాయి యగుటవలన నట్టిగుర్వక్షరము
పిమ్మట వచ్చుహ్రస్వాక్షరముపై నఱునున్న గలపదములొందురెందుమా
త్రమే యుండుటచేతను, (వెల్లఁకి, నాయఁకుఁడు . వారికవిస్ఫురింప
కపోవుటచేఁగాఁబోలు) నితరకవులెవ్వరును దానిని రచియింపఁబూనక
యుండిరట ! ఇట్లుండఁగా నొకప్పుడు శ్రీవీరనగరసంస్థానంబునకు శతా
వధాని యగుశ్రీమాన్, మాడభూమివేంకటాచార్యకవితల్లజఁడు రా
గా నీసుబ్రహ్మణ్యకవి యాయననుగూడఁ బైరీతి నే యడిగెనట. తోడ
నే యయ్యాచార్యకవి యాశువున,

“ క. ఇక నెవ్వరికీరులు నీ, ప్రకటగణం దైవరామ ♦ రాక్షాత్మభృ
త్సృక్పతిజనపోషకునికీ, రికి సకిగా రావునుచ్చు ♦ పృథ్వీస్థలిలోన్ ”

అని రచించి చదివెనట. అంతట సుబ్రహ్మణ్యకవి యాపద్యము సరి
గా లేదనియు, నందుఁ దప్ప గల దనియుఁ బలికెనట ! ఆచార్యులు
బాగుగ నాలోచించి యందుఁ దప్పలే దని వాదించిరట ! అంత నీను.

కవి శ్రీరాజావారిపన్నిధిని శతావధానిగారు మొదలగువా రుండఁగా నీక్రిందిపద్యము చదివెను.

“క. ఇంక విను నీయశమునకుఁ ద, లఁకి శశిక్యకుఁ డయ్యెనుమిట్లఁ బెరుగ వేర్వ
 ల్లఁకియుఁ గొనెనునొ తొలిమలక, లఁకులను శ్రీరామరాయఁ ల్లితశ్రేయా!”

అంత నాచార్యులుగారు తమపద్యమునఁ దప్ప లేదని వాదించి రఁట! (ఈయనకుఁ బ్రాసస్థానమున నటనున్నలు కడవటకు వచ్చునట్లు పద్యము రచియింపవలయు ననునూహ పొడకట్ట లేదని తోచెడి, లేదా, యట్టిపద్య మీయనకుఁ గుడరకపోయెనేమో యనియైన నూహింపవచ్చును, కాక యట్లుచెప్పకపోయిననుదోషములేదని తలంచెనోయేమో!) తరువాత శ్రీప్రభువువారు వారివాదములను విని “ఆశుక విత్వమున మీరు గొప్పవా” రని యాచార్యునితోడను, “ప్రబంధక విత్వమున మీరు గొప్పవా” రని నుకవితోడను ఒలికి వారిని సత్కరించి పంపిరఁట.

ఈవిషయమున నించుక చచ్చింపవలసినవిషయ మున్నది. కొందఱమతమున నబిందుకనిర్బిందుకప్రాససాంకర్యము చేయరాదు. కొందఱమతమునఁ జేయవచ్చును. వఱియుఁ గొందఱు ప్రాస్వాక్షరము పిమ్మట నున్నయదనున్నలనేకాని దీర్ఘాక్షరములపిమ్మటివానిని బాటింపనక్కఱలే దందురు. వీనికి లక్షణగ్రంథకర్తలు చూపినలక్ష్యము లనేకములున్నవి. అవి యప్పకవీయసర్వలక్షణసారసంగ్రహాదిలక్షణగ్రంథములు చూచిన గోచరించును. కావున గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచ్చట నుదాహరింపనైతిని.

“ప్రాస స్పర్శేషు చైక ఏవస్యాత్” అనున్యాయమునుబట్టి యిట్టివానిసాంకర్యము చేయకుండుటయే కవియొక్కప్రాధత్వమును, కవనముయొక్కదోషరాహిత్యమును సూచించును. కవిత్వమువారి

మత మిదియ యని తోచెడి. ఈనుబ్రహ్మణ్యకవి యప్పటిపట్టుదలపై నట్లు వచించి తనప్రజ్ఞను జూపెను. కాని యేకారణముననో తనగ్రంథములయందును నిట్టిసాంకర్యమును గావించియే యున్నాడు.

దీర్ఘాక్షరముపై వచ్చునటనున్నకు:—

“క. ఈగతి నప్పరి తెలువడి | యగోవిందుండు కలిపయాధ్యక్షులఁ జనం
గాఁగకయపురిచెంతం | బాగగ.....” ద్వితీ 75 ప. (172 పు)

[హస్తాక్షరముపిమ్మటిదానికి:—

తగవున...ది | వ్యగురుని... | అగు...నెం | చగగ...” ప్రథ 84 పుట!

(2) శ్రీగంగాధరరామరాయప్రభువరునియనుగ్రహమునకుఁ బాత్ముడైన సూరపరాజుమల్లపరా జనునొకగృహస్థుని నిక్కవి చూడఁబోవ, నాతఁడు “శ్రీరావువేంకటమహీపతిగంగాధరరామరాయ” అనునామ మిమిడ్చి యొకకందపద్య మాశువునరిచివు మనఁడు దత్తుణమ యిట్లు చెప్పినఁట!

“క. శ్రీధర! శాశీ! వైకుంఠా! ధరశ్రీరావువేంకటమహీపతిగం
గాధరరామరాయ | ష్టాధరునిం బ్రోవు మెపుడు ధర్మజాదృష్టిన్”

(3) ఒకసారి యిక్కవి కాట్రావులపల్లె యనుగ్రామమున నొకగృహస్థునింట స్నానముచేయుచు, నచ్చటినూతినీరు కడుఁ జేదుగా నుండె నని పలుకఁగా, నాగృహమేధి ‘యాయూరనుండునూతులలో నియుదక మెల్ల నిట్లే యుండు ననియు, దీనింగూర్చి యొకపద్యము రచింపుఁ డనియుఁ గోరఁగా నీతఁ డీకిందిపద్యమును జెప్పినఁట!

“క. దేవాసురు లర్థిఁ దమక | నావిరూపత మయి హల ధర్మ మపుడు మహా
దేవుఁడున్ భీతిలి కా | ట్రావులపలిమాతులందు ధర్మజాదృష్టిన్”

(4) మాడుగొల్లుసంస్థానంబున నొకప్పు డొకనియొగికి వి “వైదికకవిత్వము వైదికకవిత్వము” అని యాక్షేపించుచురాఁగా వినివిని విసినినయిక్కవి యిట్లు పలికెనఁట!

“ఈ చందనకాళికన్న విరః సంబుగ బూరుగ మేలటన్నతీ
విం దగిఁజ్ఞు వైదికకః ♦ విత్వసుధారసధారలెల్లఁ జె
ల్వాందఁగ భూతలంబున ని ♦ యోగికవిత్వముతోడ సాటిగా
దండురు బెట్టిదం బగు న ♦ టండురు కొండిలుమాఘానవుల్.”

కవిత్వశైలి

ఇది మహాధరశిఖరనిర్గళత్ప్రసంతీప్రవాహంబుంబోలి యనర్గళ
ప్రచారంబై మిగులఁ జౌఢమై విరాజిల్లుచున్నది. ఈతనికవిత్వమునం
దాంధ్రపదములకంటె సంస్కృతపదములే యెక్కుడుగా నుండును.
ఈతనికవితాశైలి దెలియుటకై యొక్కొకగ్రంథమునుండి యొక్కొక
పద్యముమాత్ర మిచ్చట వ్రాయుచున్నాను.

కృష్ణమౌఢిలలామశతకము

సీ. వినికియొక్కొకపద్య ♦ మును నీ వర్పించు, కరులఘోకారబం ♦ ధురతకల్పి
యొకకల్పమున కీ ♦ ప్రసంగసైంధవముల, బహులహేమావా ♦ గృహికిఁ దలఁకి
మొనసి ని ప్రేశబ్ధ ♦ మున కిచ్చుకాంచనాని, చిత్రమశేటలీడి ♦ ధితికి జేఱిని
యక్షురంబున కొక్క ♦ లక్షగా వర్పించు, ఘననిష్కసంతతి ♦ ద్వయలకడలి
యిరవు లే కుర్క విబుధుల ♦ యిండ్ల వెడలి
పాటె నెచటికొకాని ని ♦ పుచ్చగంబు
మత్స్యమలదీప! దివ్యమ ♦ నృథసురూప!
పరమగుణధామ! కృష్ణభూ ♦ పతిలతామ!

శేషధర్మములు.

మ. తనయా! నీనగుమోముఁ జూపిమిదిలో ♦ దైత్యంబు వోఁబెట్టి చ
క్కనిసైన్యంబున ముద్దుఁబల్కులు వినం ♦ గాఁ బల్కువే నిన్నుఁ బా
సినరత్నా చరణాంబరార్థగజవా ♦ జిస్యందనాంబోలికా
ద్యవవద్యస్థితలేల? మందిరములే ♦ లా? నూలువే లుండినన్?(త్వతీయా)
(తామరపల్లితిమ్మయూభిధానుని శేషధర్మములనుండి యాయుర్థ
మునే యిచ్చుపద్యము నీకింద ను దాహరించుచున్నాఁడను. ఈరెంటి
భేదమునరయుఁడు)

“ మ. కొడుకా ! యెక్కడకీలే! మొగమునా ♦ కంఠాపి డెందంబులో
 =డలం బాపుమ! నిన్నుఁ బాసిన వణుల్ ♦ హరిశ్చంద్రులున్ దోటబుక్
 గుడుమల్ శర్కరలక్ ధనంబులు నగల్ ♦ కోటానోట్లున్న నీ
 నొడువుల్ వోలె మరెఱధాన్తవలతుల్ ♦ నూల్కొల్పలే వెవ్వియొక ”
 పాపయమంత్రితకము

క న్యాయగునకుఁ దోడగు క్షము । నాయకునకుఁబోలె మృగగ ♦ ఇంబు లయన ; న
 న్యాయగునఁ దమ్ముడైనం । బాయసు రావణునిఁబోలె ♦ పాపయమంత్రిత. 45 ప
 ఆత్మబోధము.

శే : పయమల నిండ్రయమలు వ్యా ♦ పించుచుండ
 నాత్మవ్యాపించుగలఁ దోచు ♦ నభాలవను
 జలదములు మింటఁ జూపఁగాఁ ♦ జండురుండు
 పఱచుచున్న యెఱంగునఁ ♦ బద్ధనాథ ’

(శ్లో. వ్యాపుతేష్విద్విద్యేష్వత్యా, వ్యాపారీవావిజేకామ్
 దృశ్యతేఽభేదధానత్వ దావన్తి యథాశక్తిః) 19 వ శ్లోకము.
 మహాధ్వజచరిత్రము.

కా. త్వేదాఘూర్ణితగిక్తటంబు, కహనా ♦ సేదనంబుఁబాలెదం
 భోకేస్ఫుర్ణిఘాంకురంబులశరం ♦ బుల్ నుగ్ధగావించుచుక
 వ్యాలోలధ్విచనాదుణాగ్రివివృతా ♦ స్వంబై మహిజానిపైఁ
 గీలాంఛినజంత్రమ ♦ ప్లాటక ల్ల ♦ ఘంచెంబలొదగ్గితన్
 సింహాద్దిరామాధిపతికము.

మ. మృగ మేగ్దేమయ్యునర్చ లుబ్ధకుఁకున్ ♦ మానంబు గీడేమిచే
 నెఁ గడకా బాలరీ? కేమి హని యొనరిం ♦ చెం జీర కీటారి? క
 ట్టుగ నిత్తెతుకవైర మూని కుజనం ♦ దున్ ఘాతుకత్వం బొన
 ట్టుగతాఘంక హగునజ్జనూత్తముఖున్ ♦ సింహాద్దిరామాధిపా! 60 పద్య.
 శ్రీకృష్ణకల్యాణము.

కా. నానాదేశమహీశభంధహితబ్ధం ♦ ధంబుం బగ్గివేష్టెంప నా
 లోనకా మాగధధూవయండు కిశుపా ♦ లుండుం గలాహర్యసం
 తానాంతస్థితమేరుమరదరగీర ♦ ద్వంద్వంబురీతిన్ సుఖా
 నీసులోగాఁ గని మేను వీరిటప విచ్చేయం బనె మన్న నొక, తృతీయా

(భద్రాచరిణయమీపొత్త మేకావుననిండ్లిపద్య ముదాహరింపబడ లేదు.)

కథాకల్పనాదులు.

‘కాశాదముపెద్దనసోమయాజి’ యనుమహాకవి భద్రాచరిణయ మనునామాంతరముగల “ముకుందవిలాస” మనునొకప్రబంధమువ్రాసినట్లు శ్రీరాయబహద్దరునీరేశలింగముపంతులుగారికవులచరిత్రమున నేను జదివెయుంటిని గావున నీరెండుగ్రంథములకును గలతారతమ్యమును గనుంగొనుటకు ముకుందవిలాసమునకై నేననేకప్రయత్నములు చేసి తుదకు దణుకుతాలూకాలో నాబంధువులొకరియొద్ద నొకపురాతనతాళపత్రగ్రంథ మున్నట్లు విని దానిం దెప్పించి చదివితిని. అది యనేకవిధముల మిగులఁ బ్రాథమై రసవంతమై యున్నది. శ్రీయుతవీరేశలింగముపంతులుగారు “ఇక్కవి (పెద్దనసోమయాజి) సంస్కృతాంధ్రములయందు బహుసమర్థుఁడు. ఈతనిగ్రంథములో నున్నన్నిశబ్దాలంకారములును, చిత్రబంధకవిత్వపద్యములును మఱియేకవిగ్రంథములోను లేవు. ఈతనికవనము రసవంతమై కవిజనహృదయరంజకముగా నుండును” అని తమయాంధ్రకవులచరిత్రము తృతీయభాగమున వ్రాసిన సంగతియు యెంతయుఁ దగియున్నది. ఇవి మొదలగుకారణములంబట్టియు, ‘కకారము మొదలును కారముదనుక నుండువర్ణము లిరువదియైదు’ ను విడిచి యురలవాదిమితవర్ణములతోమాత్రమే “శేషశైలేశలీల” యనుపేరితో, ‘అపంచవర్గీయకృతి’ ని రచించియుండుటంబట్టియుఁ బెద్దనసోమయాజి యనేకవిషయములయందు మిగులఁ బ్రాథుఁడని చెప్పవచ్చును, “శేషశైలేశలీల” ను రచించువాఁ డెట్టివాఁడై యుండునో యోజింపుఁడు. అట్టి ‘యపంచవర్గీయ’ పద్యము నొకదానిం గనుఁడు.

సింహావలోకముక్తపదగ్రస్తకందము.

క. సరసా వింశీసురవా, శురవారాశంసికార్యః ధీశూరాశరహః

శరహరి హరి స్వరయా, స్వరయావహలీలయాస్య ధీవహః సరసా."

పెద్దనసోమయాజిభద్రాపరిణయమునుబట్టియే సుబ్రహ్మణ్యకవి కొలఁదిమార్పులతోఁ దనభద్రాపరిణయమును రచించియున్నాఁడు. మఱియుఁ బెద్దనసోమయాజియందుఁ గలకౌరవముచే నిక్కవి కథాభాగమునేకాక యుద్ధలియనేకపద్యములలోనిభావములనుగూడఁ దీసికొని యున్నాఁడు. మఱియు నాతనిగ్రంథములోని కొన్నిపద్యములనునయితము దీసికొని పెద్దనసోమయాజియందమితకౌరవమును జూపియున్నాఁడు. ఏతద్విషయములనుగూర్చి సంగ్రహముగా నిచ్చట వ్రాయుచున్నాను.

(1) కథావిషయము :—యదువంశ చక్రవర్తి యగుశ్రీకృష్ణుండు ద్వారకానగరంబున నుండి ప్రజలను నిరీతిగఁ బాలించుచు నొకనాఁడు పాండవులఁ జూడ నింద్రప్రస్థపురంబునకుఁ గతిపయపరివారముతో రథారూఢుండై చని మార్గమధ్యమున రోహణపర్వతము కానరాఁగా దానిపై డిగ్గి దాని సభివర్ణించుచు విహరించుచు నుండెను. (ప్రథమాశ్వాసము) అట్లొకింతసేపు విహరించి యొకచో విశ్రమించి యుండ నచ్చటికి శ్రుతిరంజని యనునొకయోగిని వచ్చి శ్రీకృష్ణునిదర్శించి యాతని స్తుతించి తనవచ్చినకార్యము విన్నవించునదియై యిట్లుపలికెను. "దేవా! కేకయపతి యగుధృష్టకేతుఁడు చిరకాలముదనుక సంతానము లేనివాడై శ్రుతకీర్తి యనుతనసతితో రమాదేవి నారాధించి యామెప్రసాదమున సంతర్దనుఁ డనుకుమారు నొకనిని, భద్రయరుకూతు నొకదానిని గాంచెను. ఆభద్రాదేవికి లక్ష్మీదేవియొజ్జచే నేను సకలవిద్యలను నేర్పితిని. ఆమె మిక్కిలిసౌందర్యము గలది తండ్రి యొకనాఁడు భూలోకంబునం గలరాకుమారులరూపములను బట

ములందు ప్రాయించి యామెకు వానిం జూపఁగాఁ జూచి యందు ని
న్న కోరి యామె నీవై విరాళిం జెంది తఱించుచున్నది కావున వేగము
వచ్చి యామెను జేపట్టము. ఇట్లు శ్రుతిరంజని చెప్పఁగాఁ గృష్ణు
డు సంతోషించి 'ఇప్పు డింద్రపౌస్థపురంబునకుఁ బోవుచున్నా' ననియు
'కలిపయదివసములలో వచ్చి యామెం బెండ్లియాడెద' ననియుఁ జెప్పి
యామెను వీడ్కొలిపి తా నచ్చటనుండి పాండవు లున్నవీటికిఁ బోయి
యచ్చటఁ గొన్నాళ్లు సుఖంబుండి భద్రాద్రిదేవికి స్వయంవరం బగునని
విని కేకయపురింగూర్చి వెడలెను. అట్లు పోవుచుఁ గేకయపురకృతకా
ద్రిపార్శ్వభాగంబున నొకరమ్యవసము గానవచ్చుటయే కాక యందుం
డి యొకమనోహరవీణాగానమును వినవచ్చెను. అంతటఁ గృష్ణుండు త
నపరివారము నచ్చట నిలిపి తానవ్వసంబుం బ్రవేశించి యచ్చట నొప్పు
రత్నమందిరముచెంత నున్నద్రాక్షపందిరిలో నొకచంద్రకాంతశిలావే
దికపై నిండురుచెల్వుతోఁ జెన్నారుచు నెచ్చెలులు దన్నుఁ బరివేష్టించ
మాటిమాటికిఁ దనచిన్నారిప్రేళ్లను మీఱుచు సతివిలాసంబుతో వీణ
వాయించు నొకసుందరీతిలకముం గని, తన్మనోజ్ఞాకృతికి విస్మయమందు
చు నచ్చటితీవెలచాటున నిల్చి యామెను వర్ణించుచు సంతోషాభి
దేలుచునుండెను. (ద్వితీయాశ్వాసము.) "ఓయలివేణీ! హిందోళపు
రాగము నీవీణయందు మనోహరముగఁ బాడితివేని యీసమయమున
మాధవుడు (వసంతుడు) సాక్షాత్కరించు" నని యొకచెలికత్తె పలు
తఁగా నక్కన్నెమిన్న యట్లు కావించెను. శ్రీకృష్ణుండు దా నగపడుట
కదే యద నని పొదరిల్లు వెలువడి వసంతుడో యన వారియెదుట ని
లిచెను. అతనిం గాంచి యచ్చెలువలెల్ల విభ్రాంతలైరి. భద్రయు నా
జగన్మోహనవిగ్రహుం గాంచి మోహపరవశురాలై యుండ, నచ్చటనే
యున్న (పూర్వపు) యోగిని భద్రం గాంచి "చెలీ! నీభాగ్యరాశి య

గుశ్రీకృష్ణుఁ డీతఁడే. నిన్నుఁ జూచుటకే వచ్చినాఁడు. కావున నీమహా
 మహుని దర్శింపుము." అని పలుక నాభద్రాకన్య సిగ్గుచెంపున (విలా
 సవైఖరి నాలనిం గాంచుచు) నచ్చటిమేడలోనికిఁ బోయెను. అంతటఁ
 గృష్ణుఁడు ధృష్టకేతుని, నాతనిభార్యయుఁ, దనమేనత్తయు (వసుదేవుని
 సోదరియు) నగుశ్శుతకీర్తిని దర్శించి తేనూదులం దెలిపి యొకమందిరం
 బున విడిసి భద్రదాదేవిం దలంచుచు నుండెను. భద్రయుఁ గృష్ణునిపై వి
 రాళిచేఁ దపించుచు నుబుసుపోకకై యుద్యానంబున కేఁగి యచ్చట
 విరులపాన్పుపై మేచువాల్చి యున్నరనుచుండ నామెచెలి యోర్తు కృ
 ష్ణునిపటముం దెచ్చి యాతఁడే కృష్ణుఁ డని చెప్ప నాముగ్ధ కూర్మిచే
 దానిని దనయక్కునఁ జేర్చుకొని యుండెను. (తృతీయాశ్వాసము.)
 మఱునాఁడు సూర్యోదయము కాఁగానే ధృష్టకేతుఁడు తనకుమారుఁ
 డైనసంతర్దనుని శ్రీకృష్ణునిసంసేవనమునకై పంప నాతనిం గాంచి శ్రీకృ
 ష్ణుఁడు తనవీరముపైఁ గూర్చుండఁజెట్టుకొని సరసాలాపంబు లాడుచుం
 డ, నచ్చటికి నారదుఁడు వచ్చెను. వాసుదేవుఁ డమ్మునికి నమస్కరింప
 'భద్రదాస్తిరస్తు' అని దీవించి పిమ్మట నాతని శ్రీమహావిష్ణునిదివ్యావ
 తారముగా బహుభంగుల స్తుతించి యాతనియనుజ్ఞం గొని యేగుచుం
 డ మార్గమునందు భద్రదాస్వయంవరమ్మనకు వచ్చువించానువిందు లను
 నిద్దఱురాజులు 'సంయమివరా' భద్ర మాలో నెవ్వరిని పరించునో
 భావ్యర్థజ్ఞుండ వగునీవు వక్కాణింపుమా" యని తన్నడుగ నమ్ముని
 'భద్ర రహంశసంభూత కావున శ్రీకృష్ణునిదక్క నొరుల నెవ్వరిని వ
 రింప' దని చెప్పి యభేచ్ఛముగఁ జనియెను. అంత స్వయంవరము జ
 రుపఁబడెను. నానాదేశ రాజులును జూచుచుండ భద్ర కృష్ణుని పరించె
 ను. విందానువిందులు కృష్ణు నెదిరించి యోడి పాటిపోయిరి. పిమ్మటఁ
 గృష్ణుఁడు భద్రను జేపట్టి సుఖముతో ద్వారకానగరంబున కరిగి య

నంతభోగంబుల ననుభవించుచుండెను. (చతుర్థాశ్వాసము.)

పైకథయంతయు నించుమించుగఁ బెద్దసోమయాజిగ్రంథము లోనిదే. అయినను నిందుఁ గొన్నిమార్పులు గలవు. సోమయాజిగ్రంథమున, శ్రీకృష్ణుడు ముందుగనే యింద్రప్రస్థమున కరిగి పిసపరైవత మహీధరంబున కరిగిన ట్లున్నది. ఇం దది తలక్రిందుగఁ జెప్పఁబడినది. (రైవతగిరి రోహణగిరిగమార్పఁబడినది) మఱియుఁ బెద్దసప్తమున శ్రీకృష్ణునితో భద్రదాదేవియుదంతము నొకచిలుక చెప్పినట్లుండఁ నీతఁ డు దానిని యోగినిగా మార్చినాడు. ప్రథమమున నీతఁడు వ్రాసిన గ్రంథమందును జిలుకయే చెప్పఁబడెను. కాని తిర్యగ్జంతువుచే మాట్లాడించుట యంతసరసమై యుండదనియో, మఱియేమోకాని తరువా తిప్రతులలో దానిని యోగినిగా మార్చినాడు. పెద్దసోమయాజి వ్రాసినకథలలో ననేకభాగము లీతఁడు వదలివేసి కథను మిక్కిలి సంగ్రహ పఱచెను. కాని యావిడిచిపెట్టఁబడినభాగములలో నొక్కటిమాత్ర మిందు లేకపోవుటచేఁ గథకంతకును లోపముఁ దెచ్చుచున్నది. అది యేది యన,

భద్రాశ్రీకృష్ణు లిరువురును మేనత్తమేనమామబిడ్డలు. అనఁగా భద్రదాదేవి శ్రీకృష్ణునితండ్రికిఁ (నసుదేవునకుఁ) దోఁబట్టు వగుశ్రుతకీర్తి యనునామెకుఁ గుమారిక. దీనింబట్టి యామెశ్రీకృష్ణునకు మేనత్తకూతురును, శ్రీకృష్ణుఁ డామెకు మేనమామకుమారుడు నగుచున్నారగదా! అత్యంతసమీపబంధువు లయినయీవధూవరు లిరువురును దా మిట్టిబాంధవము గలవార మని యెఱిగియున్నట్లు కవి యెచ్చటను జెప్పియుండలేదు సరియకదా, యతఁ డొకదేశపురాజుకుమారుడుగా నామె తెలిసికొన్నట్లును, నామె యొకదేశపురాజుకొమారితగా నాతఁ డు విన్నట్లును చెప్పినాడు. ఇది మిగుల నసంభవము. ఎట్టివారును

మేనత్త మేనమామలబిడ్డలయుదంతము నైన నెఱింగియుండకపో రన్న
చో నట్టియున్నతవంశజాతులే యెఱుంగకుందురా? ఈవిషయము క
థకు మిక్కిలి లోపమును దెచ్చుచున్నది. పెద్దనసోమయాజి యీవిష
యమును బాగుగఁ జెప్పియున్నాఁడు సుభద్రార్జునులవలెను, శశిరే
ఖాభిమన్యులవలెను వారు ప్రప్రథమముననే యుండొరుల నెఱింగియు
న్నట్లు సూచించియున్నాఁడు. మఱియు శ్రీకృష్ణుఁడు గదుఁ డనునొక
యాదవకుమారునిఁ దొలుదొల్తఁ గేకయపురమునకుఁ బంపి వారిక్షేమ
ము మొదలగువృత్తాంతముల నెఱింగి యున్నట్లు చెప్పినాఁడు. కథనివ
రనుగూడఁ గొలఁదిమార్పు లున్నట్టు తోచుచున్నది. కాని నాకు ల
భించినతాళపత్రగ్రంథము మిగులశిథిలమై యుండుటచే దానినేర్పఱిం
చుటకు నా కిష్టము ఎలనుపడలేదు.

కేవలభాషాప్రాధిమనే చూపుటకు రచింపఁబడినయిట్టివానిలోఁ
గథాకల్పనావైచిత్రిగాని, పాత్రగుణపోషణాద లుగాని పాటించఁబడి
యుండ వని నేను మొదట వ్రాసియే యున్నాఁడను. కావున నిందలి
కథను గుఱించియు, నాయాపాత్రములగుణములను గుఱించియు వ్రాయ
వలసినవిశేషవిషయము లేవ్వియును గాన్పించలే దని వేఱుగ విన్నవించ
నక్కఱలేదు.

(2) పద్యభావములు:—కవులు సామాన్యముగా, నితరుల
గ్రంథములయందు మనోహరములైనభావములు తమకుఁ గనంబడెనేని
యట్టివాని నచ్చటచ్చటఁ దమపాత్రములందు నెక్కించుకొనుచుందురు.
లేదేని వానింబోలినవానినేని కల్పించుకొందురు. మఱియుఁ బురాణాదు
లనుండి కైకొనఁబడినకథను బెంచి ప్రబంధముగ వ్రాయునప్పుడుకూడ
సందలిభావములుసయిత మప్రబంధములోనికి దొరలుచుండుటయు
సహజమే. ఇట్టిచో నొకప్రబంధములోనిసంపూర్ణకథనే కైకొని యిం

కొకప్రబంధమున వ్రాసినప్పు డందలిమంచిమంచిభావము లిందుఁ బ్రవేశించుట యాశ్చర్యముగాదు. అయిన నీగంధమునం దవి యతిమాత్రముగాఁ గనబడుచున్నవి. అట్టివానిలోఁ గొన్నిటి నిచ్చటఁ జూపుచున్నాను.

ద్వారకానగరమునందలిబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులవర్ణనము.

“సీ. శ్రుతిపదక్రమలీలఁ ♦ జూపనేరఁ డటంచు, శేషులఁ గింపుగాఁ♦జేషులగురు, కావ్యసంపదనించు♦కయఁ నెఱుంగఁ డటంచు, గురునాదివికృతిగా♦ నెరపఁగలరు, కడుఁబ్రభాకరయక్షిఁ♦గనియడంగునటంచు, ద్విజరాజా సుకటఁగం♦దింపఁగలరు
.....భూమిసురలననవీర్జితి♦ భూమిసురులు.”
పెద్దవముకుందవిలాసము. ప్ర.

“చ. తగవునశేషునిశ్రుతిప ♦ దక్రమలీలలునేరఁ డంచు, ది
వ్యగురునిఁ గావ్యగోష్ఠి యిసు ♦ మంత యెఱుంగఁ డటంచు సద్యక్రతుం
డగుద్విజరాజునం గడుఁబ్ర ♦ భాకరుమచ్చులఁ జిమ్మనంచు నెం
దఁగఁగల రప్పరిన్ నిగమ ♦ కాస్త్రీకళాచతురుల్ మహీసురుల్.

భద్రా పృ 106 పద్య

ఇట్లే తక్కినజాతులవర్ణనములు గలపద్యములభావములునయితముగైకొనఁబడి వేవేఱుపద్యములుగాఁ జెప్పఁబడెను.

“కా. ధారానీ సమీరపంచకము పా ♦ దశ్రీణికం బట్టగాఁ
నారాచంబులు నోడి పార్వములనం ♦ టం గొల్వఁగా నాత్మజే
గారూఢిం గనురేన దేనుజిహ్వా ♦ ద్యత్కంఠభూషాద్యలం
కారంబున్ బిరుదున్ ధరించి పురిలోఁ ♦ గన్పట్టు ఘోటాగముల్.

పెద్దవముకుం. ప్రథ.

“చ ఒడనెగునాత్మజేగమున ♦ కొడి సమీరణపంచకంబు దాఁ
బదములఁ బట్టెనా యనఁగఁ ♦ బంచవిధాంచితధారలొప్పఁగాఁ
బృదరము లట్లయోడి యిరుపార్వము ♦ లం దముఁ గొల్పుచుండె నాఁ
బాదు లిరుగోరలం బొదలఁ ♦ బొల్పు మహాజనసాశ్వముల్ పురికా.

భద్రాప. పృ 111 పద్య.

“ఉ. తారు సరత్న కుట్టిమళ ♦ తంబులఁ దోఁప శతాంగరీతులన్
హరిమణిశోగృహము ♦ లందు ఫలింప విమానలీలక
హీరపుత్రాల జాతి చన ♦ నిచ్చెఁ దనంతట స్వందనస్థితిక
దీరులు మీఱ నూరఁ దగుఁ ♦ దేరులు పేరులు సార్థకంబుగన్.

మునుంద. ప్రథమా.

“చ. లలితమణిశోగృహము ♦ లక రహి దోఁప విమానలీలక
దలమగఁగత్న కుట్టిమళతంబులఁ ♦ దోఁప శతాంగరీతులన్
ఁబునెఱతాలజాతి పిద ♦ పం జని హెచ్చఁగ స్వందనస్థితిన్
దెలుపుచు నూరఁ దీరుఁ గనుఁ ♦ దేరులు పేరులు సార్థకంబుగాన్.

భద్రా. పృ. 112 ప.

ఇట్లే పురవర్ణనమునను నచ్చటచ్చటఁ గన్పట్టుచున్నవి.

రాజవర్ణనము.

సీ వసుదేవచిత్రభాగ్య ♦ వాసనాసారంబు, దేవకీకృతపుణ్య ♦ జీవనంబు
నందయ శోదాజ ♦ ననసంచితఫలంబు, బలదేవసుకృతసం ♦ సంధనీమ
రవ్యబృందావనా ♦ రామకలిషికంబు, కంసాదిఖలతమః ♦ ఖరమరీచి
రుక్మిణీముఖవయో ♦ రూపగరోహంస, శుకవాక్యమాణిక్య ♦ మాత్రసరణి

యానగరమేలు మేలున ♦ యానఁ గరము,

భూజనమునకు బహుసౌఖ్య ♦ భూజనముగ

మదనశతమూర్తి వల్లభి ♦ మానవస్తు

చార్యవినూర్తి యదివలశ ♦ సక్రవర్తి పెద్దనమునుందలొసము ప్రథ

సీ. దేవకీనకుదేవ ♦ దివ్యతపఃఫలం, లలియశోదానంద ♦ హన్వనీమ

లలదేవచిత్రపుణ్య ♦ పరిపాకసమయంబు, రాధికాయూధికా ♦ శ్రీవణంబు

కంసాదిఖలవత్త ♦ గజసింహకాబంబు, వల్లభీజనమోహ ♦ వార్ధిరాజు

రుక్మిణీహృదయస ♦ రోవగహంసంబు, సత్యభామాముఖా ♦ జ్ఞాతతరణి

యానగరమేలు మేలున ♦ యానఁ గరము,

భూజనమునకు జిరిసౌఖ్య ♦ భూజనముగ

నాగమాత్రప్రసర్తి య ♦ సంతకీర్తి,

స్మరశతమమూర్తియదనంశ ♦ చక్రీవర్తి.

భద్రా. (ప 117.

పెద్దనసోమయాజి తాను రచించెడిది భద్రాపరిణయము గావు

న సుధాద్రాపరిణయ మగువిజయవిలాసములోని,

“చ అతిని నుతింప శక్యమె జ యంతునితమ్ముడు సోయగంబునన్
బరగమలాధిపధ్వజుని ధ్రాణసఖుండు కృపారసమ్మునన్
క్షీతిధరకన్తకాధిపతి కింబ్రీతిజోదు సమిజ్జయంబునం
దతని కతంఁడె సాటి చతు రభిపరీతమహీతలమ్మున్.”

అనుపద్యముం జూచి దానిని మించునట్లు,

“చ. సిరికి వసుండు భాగ్యమున్, జెప్పమున న్మరుగ గన్న మేటి, ధీ
సరసి విరించికిం గురుండు, శౌన్ద్రమున్ బుంభేది మోటుమిం
బఱపినయట్టిజోదు, సిత భానునివియ్యము సత్కళాప్తి, ను
స్థిరకృప శౌరియే, మఱి ను తింపగ శక్యమె తద్గుణావళున్?”

వైద్యరముకుం. ప్ర. ఆ

అని చెప్పగా, మనకవి దీనిని మెచ్చుకొని కొంచెముమార్చి,

“చ చెలువున మనమధుం గనిన శ్రీనిధి, శ్రీకి వరుండు సంపదన్
గళల సుధాంశువియ్యము, మ గంటిమి నప్పురభేది నాజిలో
గలిచినజోదు, బుద్ధి విధి కిం గురు డబ్బికి మాసు సత్కృపా
కలన దరంబె యేరికి న ఖండతదీయగుణాళు లెన్నగాన్.”

అని తనగ్రంథమున జేర్చుకొనియున్నాడు. ఇతఁడు కొత్తగా మార్చినవి శేషణమున రస మేమియుం గాన్పింపదు.

ఇట్లే గ్రంథము కడవఱకు వర్ణనభాగములలోఁ బర్వత, వన, స్త్రీ, మధుమాసాదివర్ణనములపట్టున భావములు గ్రహింపఁబడినపద్యము లనేకములు గలవు. ఇఁకఁ గొలఁదిమార్పులుగలిగినపద్యములు—
కథాభాగములోనివి చూపెదను. ప్రథమాశ్వాసము.

“ఈరీతి నీతి దైతే, యారాతి నిరీతిగాజ నావనభూతిన్
మిఱి సుఖస్థితి సుకనా, దారుఢప్రీతి మతి హి తాదృతి నెఱుకన్”
ముసుం పృ.

“క ఈరీతి నీతి దైతే, యారాతి నిరీతిగా జ నావనముమదిం
గోరి యొనర్పగ సుకనా, దారుఢప్రీతి మతి హి తాదృతి నెఱుకన్”
భద్రా. ప. 128 ప.

ఎత్తుగీతి ఊర డించి, వారల ♦ నూటడించి, యలవరించినచెలుల లో ♦ నలవరించి,
(ఈతరువాతిపాదము నాయొద్ద నున్న పొత్త ములోనిది శిథిలమైపోయినది)

... శూరకులు లంటిరాఁగ నా ♦ శూరకులుఁడు ముకుంద. పృథ.

ఎత్తుగీతి. అలవరించినచెలుల లో ♦ నలవరించి, యూగ డించినవారల ♦ నూటడించి
యన్న గరమునఁ గాపుంచి ♦ యన్నఁ గరము, శూరకులు లంటిరాఁగ నా ♦
శూరకులుఁడు భద్రా ప్ర. 125.

ద్వితీయాశ్వాసము.

“క. ఈచందంబున నవ్వన, వైచిత్రిం గనుచు యాద ♦ నప్రభుఁ డొకవో
లోచనచకోరనమృద, నూచక మగునిండుకాంత ♦ సుందరవేదిక ” ముకుంద ద్వి.

“క. ఆచందంబున నన్నగ, వైచిత్రిం గనుచు యాద ♦ రపృథుఁ డొకవో
లోచనసరోజనమృద, నూచక మగుసూర్యకాంత ♦ సుందరవేదిక ” భద్రా. ద్వి.
(చిలుకను యోగినిగా మార్చునట్టున నిట్లున్నది.)

ముకుందవిలాసములోని చిలుక.

సీ అపరంజిమెఱుఁగుటం ♦ దపుముక్కుద్యులిసందు, జలజరాగచ్ఛాయ ♦ నెళమునేను,
కలికిచిన్నారినొ ♦ క్కపు శృంగులబెడంగు, మరకతాళిచ్ఛాయ ♦ నెఱుకనేను
వాకంబుచ్చదయప ♦ న్యంతకాంతిచ్చటన్, పువ్యరాగచ్ఛాయ ♦ పొందునేను
నలుదిక్కులీక్షించు ♦ నయనమరీచికల్, శక్తిరీలచ్ఛాయ ♦ చనవునేను

దివ్యమణిపుత్రియో యనఁ ♦ దేజరిల్లి

సుందరస్ఫూర్తిఁ బెనఁగొనఁ ♦ జూచువార

లో ననంగ జగన్మోహ ♦ నాంగమైన

యొక్కరాచిల్కఁ గనియె దా ♦ మోదయండు.” ముకుంద. ద్వి.

(భద్రాపరిణయములోని యోగిని)

సీ. అపరంజిమెఱుఁగుటం ♦ దపుశరీరచ్ఛాయ, దొలుకారుమించుల ♦ నెళవునేనుఁ
గలికినిద్దంపుఁజ ♦ క్కునిచెక్కులబెడంగు, మగరాలతకులు ♦ సాగను నెలువ
వాణంపునుసాగ ♦ వేణీధరముసొంపు, వేల్పురారాలరీ ♦ విని హనింపఁ
గొలుకుల వెణులక్రిం ♦ దెళుకుకన్దమాపు, లఘులమాలికలమే ♦ నటికమాడ

దివ్యమణిపుత్రియో యనఁ ♦ దేజరిల్లి

సుందరస్ఫూర్తిఁ గన్నాఁగఁ ♦ జూచువార

రాననంగ లసన్మంగ ధాంగియెన

యాననిగంధి గాంచె హే మాంబరుండు

భద్రా ద్వి 5 ప.

“ఉ. కాంచి వ్రాంగవాన్మదయ ధారవచార్యధురీణ హాకటా
 టాంకులసారి బాలిబడి యాశుకలోకశిఖామణిన్ విను
 ర్పించి యపూర్వవిస్మయవి శేషము చిత్తమునందు సంభ్రమ
 దంచితమై పెనంగ హరి ధానివిలాసము నెంచి యిట్లనుక” ముకుం.ద్వి.

ఈపద్యమున “బాలిబడి యాశుకలోకశిఖామణిన్” అనునది
 “హాళిమెయి నవ్వికచాంబుజలోచనక” అనిమాత్రము మార్ప
 బడి తక్కినదెల్లె గైకొనబడినది

(ఈభాగమునం దిట్లచ్చటచ్చట మార్పబడినపద్యములు కొ
 న్ని యింకను గలవు.)

భద్రావృత్తాంతమున :—(కేకయరాజునకు లక్ష్మదేవి సాక్షా
 త్కరించి సంతానము కలుగునట్లు వరమిచ్చినతరువాత)

“క. శ్రీవిభునిదేవిదయ వసు, దేవునిదరి స్వపామ ధేవి దగియె గ
 రాభివేషవశత శశి, రాభివేషత నెనగునదయ యగుదిశ యనలక”
 ముకుం. ద్వి.

ఇందు “శ్రీవిభునిదేవి”, “ఆవనజాలయ” గను, “తగియె” “వెల
 సె” గను, “ఉదయ” “పూర్వ” గను మాత్రము మార్పబడి
 యె. భ. ద్వి. 24

గీ ఆమారుని సంతర్ద నాఖ్యుర జేసి, యారమాంశను గన్నకు మారికకును
 భద్రగుణలక్షణములచూపట్టుకతన, భద్రయసునామ మొనగె భూపాలహారి.
 ముకుందవిలాసము. ద్వి.

ఈపద్య మొక్కయక్షరిమున నైన భేదము గనకుండ గైకొన
 బడినది. భద్రా. ద్వి. 30.

ముకుందవిలాసమునఁ జిలుక కృష్ణునితో నిట్లు పలికెను.

“గీ. ఏను దిక్కుక్కలీన, విశ్వానిరూఢ నగుట శుద్ధాంతమున కేకధిష్ఠుమచు

సకలవిద్యః శ్రావణం జలపుమనుచు । నప్పడఁదితఁడైతఁడునా ♦ కప్పగింప.
కా. తూచా తప్పక యుండ నేర్పిలిని హిం ♦ దోదాదిరాగావో

వైచిత్ర్యంబు నాట్యకాశలముఁ గా ♦ వ్యప్రాధియుక్ నాటక
ప్రాచుర్యంబు నలంకృతిప్రతిభ శ ♦ బృహదముక్ దుష్టు
ద్యాచాతుర్యము సత్కృపిత్యురచనా ♦ భాంధీ కేళయుక్ ” ముకుం. ద్వితీ.
భద్రా) పరిణయమున యోగిని యిల్లు పలికెను. (భద్రా. ద్వితీ 36 పద్య.)

“ ఏను యోగిని నఖిలవి ♦ ద్యానిరూఢ, నగుట శుద్ధాంతగమ-యో ♦ గ్య యని తలచి,
నిఖిలవిద్యావిశేషముల ♦ నేర్పు మనుచు, నప్పడఁదితఁడై కొమరి నా ♦ కొప్పగింప.

“ కా. సారంబేప్పడఁ జెప్పితిక్ సరసమా ♦ సంగీతశస్త్రక్రియా
పారీత్యము, కావ్యనాటకకళా ♦ ప్రాగల్భ్య మందానలం
కారప్రాధియు శబ్దకాస్త్రమును ద ♦ ర్కంబుం గుణోదారశృం
గారస్వారసప్రబంధంచనా ♦ ఖండైకచాసుర్యముక్ ” భద్రా ద్వి. 78

“ క. ఆటలఁ బాటల సాగసుం, దేటల రూపనిధవమునఁ ♦ ద్రిభువనులలో
బోటులలోపల విచెరి, బోటులు లే రనుచు దోచెఁ ♦ బురుషవరణ్యా ”
ముకుంద ద్వితీ.

“ క. ఆటలఁ బాటల మాటలఁ, దేటల రూపనిధవము-ఁ ♦ ద్రిభువనులలో
బోటులలో నిక విచెరి, బోటులు లే రనుచు దోచెఁ ♦ బురుషవరణ్యా ”
భద్రా ద్వి. 41

ఇట్లే యచ్చటచ్చట ననేకములు గన్పట్టుచున్నవి వానినెల్ల వి
వరించినచో నియ్యిపోద్ధాతము మూలగ్రంథముకంటె నెక్కు డగున
న్నభీతితో ముఖ్యము లగుపద్యముల నొండురెంటినిమాత్ర ముదాహ
రించి యీవిషయమును విరమించుచున్నాను. (భద్రాకన్యవర్ణనము)

“ మ. గతి మత్తేరము, నాస చంపక, మొగిం ♦ శైశ్వంబు కందంబు, సం
గతవాన్యంబులు మత్తకోకిలలు, దృ ♦ క్వాండిత్య మయ్యత్వల
ద్యుతి, మో మంబురుహంబు, దేహుచి వి ♦ ద్యున్మాదగా మానసి
తత్వత్తస్థిత తన్నఁగాఁ దామె త ♦ ద్యాష్టాక్షైం దగన్.” ముకుంద. ప్రథ
(సరసమైన) ఈపద్యమే ‘దృక్వాండిత్య’ మనుచోట ‘దృగ్వాన్
పార’ మనియు, ‘దగన్’, ‘ధరన్’ అనియు మార్పబడి లీక్కినదెల్లఁ

గైకొనఁబడియె. భ. ద్వి. 113

“ఒక మేటఁ జిక్కె మీన, మొక్క నెలకే చిక్కె బద్ధ మొకపగటికె తా
వికలతఁ జిక్కెను గుముదము, సకలయననముంబు లగునె జడగతులెప్పుడు.”
ముసుందవిలాసము.

“గీ. ఉవిదనేత్రసామ్య మొందఁగాఁగడఁగిమీ, సొక్కయేటఁజిక్కె సొక్క నెలకె
పద్మ మోడె సొక్క పగటికెచెడఁ గల్వె, సఫలవ గునెకోర్కె జడగతులను”
భద్ర ద్వి. 107 ప.

“గీ. కుంభకుచ, మీన లోచన, గోవితంబ । యబ్జధామాస్య, హరిమధ్య యళిశికోజ
చాపసుఖా)యుగళ, సక్ర జంఘ, యతుల కిన్య, సరసక్రియలరాశి గాడెజగతి”
ముసుం పృ.

ఈపద్యమే భద్రదాశరిణయమున (ద్వి. 112 ప.) నున్నది. ఇందు
, జగతి ' యనునది ' తలఁప ' అని మార్పఁబడినది. ' జగతి ' యనుట
యే సరసము. (ఇట్లు గ్రంథముకడవఱకు నచ్చటచ్చట నున్నవి)

ఈరీతి నిమిషాళివి పెద్దనసోమయాజియందుఁ గలయపారగౌరవ
మున నాతనిగ్రంథములోనిపద్యములననేకములను దీసికొని తనగ్రంథ
మునఁ జేర్చికొనియున్నాఁడు ఇంతమాత్రమున మన మీతనియందు
గ్రంథచౌర్య మారోపింపరాదు. ఇక్కవియు మిక్కిలిసమర్థుఁడు గాని
యల్పుఁడు గాఁడు అశేషపాండితీవిలసితుండను, ఒహుశాస్త్రపారం
గితుండును, ననేకవిద్యాధురంధరుండును, ససాధారణశేమీషీయతుం
డును నగుగణపవరపువేంకటకవివర్యుఁడు తనప్రబంధరాజవేంకటేశ్వర
విజయవిలాసమునఁ బెక్కుస్థలంబుల భట్టమూర్తిసరసభావాలీయము
లోనిపద్యములననేకముల నాతనియందలిగౌరవముచే దీసికొనియుండ
లేదా? శ్లోలిదానునంతటివాఁడు శ్రీమద్రామాయణమునుండి కొన్నిభా
వములను, శ్లోకమును గృహింపలేదా? వెదకినచో నిట్లనేకులు కవులు
పరులభావాయులను గృహించినవారు సమస్తభాషాగ్రంథకర్తలందును
దొరకుదు. శ్లేషయమకచక్రవర్తి యగువేంకటాద్వరిమహాకవి నైషధ

భారత చంపువులనుండి యనేకభావములను గ్రహించి తనగ్రంథముల లోఁ జేర్చుకొన్నాఁడు) కావున నిక్కవిచంద్రునియందుఁ గళంక మున్నట్లుఁగఱింపవలదు

(శాపెద్దనసోమయాజి క్రీస్తుశకము 1700 సంవత్సరప్రాంతమువాఁడై, యిక్కవికంటె 150 యేండ్లు ముందున్నాఁడు గావున నీతనిపాత్రమును జూచి యాతఁడు వ్రాసెనేమో యని యనుకొనుట పొసఁగదు.)

ఈభద్రాచారియమున నిక్కవి వనుచరిత్రాదిప్రబంధములయందలి శ్లేషయమకధ్వన్యాద్యలంకారములు గలపద్యములతోఁ దలఁదూఁగఁగలిగినపద్యముల ననేకములను జెప్పియున్నాఁడు. ఆవిషయము లెల్ల సంగ్రంథముం బరించుమీకు విశేషమగును గావున నిట వ్రాయలేదు.

ఈతనియితరగ్రంథములయందునయిత మితరులపద్యములం బోలినపద్యములు కొన్ని చోట్లఁగన్పట్టుచున్నవి. అందొక్కటి యిచ్చటఁ జూపెదను. (శ్లేషధర్మములు.)

“సీ. దండం బుండమాఁగి నందమండలవిభా, మండితాహండపిఁదండ నీకు
వందనం బజశతాఁగి నందసంక్రందన, వండితచరణాఁగి నంద నీకు
జోహారు దానఁగి నూహుని రోహుచె, పైహరిసాహసోఁగి నూహ నీకు
యీరి. యీరి చతుర్థాశ్వాసము.

“సీ. దండంబుకాన్గికోఁగి నందోగ్రకాండ, ప్రికాండఖండితచైత్యఁకాండ నీకు
జోహారుమదగజఁగ్రోహోగ్రోహవా, గ్రాహచ్చిదాహనోఁగి నూహ నీకు
వందనం బరవిందఁగి నందరామందిగ, తుందకారోఽస్థలాఁగి నంద నీకు
యీరి. యీరి కంకటివాకియు తరరామాయణము. ప్రథ. 322 ప.

మనోహరము లని తోఁచినయిట్టిపద్యములవంటిపద్యముల రచించుకొనుట కవులకు స్వభావమే. చూడుఁడు! కంకంటివారియీపద్యమునే చూచి యోగిరాలజగన్నాథకవివర్యుఁడు,

సీ. వంధవ మిందిరాఁసుందరీహృదయార, విందమధ్యచరన్మిఁలింద నీకు
దండము భుజగజఁశుండామృణాళత్పరి, చండరత్నోగళఁకాండ నీప
జోహరు నైగమఁవ్యాహరవారము, క్రాహరహరిసీఁతరల నీకు

ఁఁ

ఁఁ.

అని తనసుమనోమనోభిరంజనము (ద్వితీయోల్లాసము) నందుఁ
జెప్పియున్నాఁడు. ఈమూఁడుపద్యములయందలిభేదమును జదువరు లా
రయఁగలరు. (జగన్నాథకవియు, సుబ్రహ్మణ్యకవియు సమకాలికులు.)

ఛందోవ్యాకరణాదులు.

ఇప్పటివారివలెఁ బూర్వకాలపువారికి సలక్షణము లైనయా
యాగ్రంథములలోనినుప్రయోగము లివి యనియు, లేఖకప్రమాదిజని
తదోషము లివి యనియుఁ దెలిసికొనుటకును, దగినరీతిని వాదప్రతివా
దములు నలిపి వానిం బరిష్కరించుకొనుటకును, నెద్దియో యొకటి ని
ర్ధారణముచేసికొనుటకును ననువగుసాధనసామగ్రిలు, అనఁగా, విద్యా
విషయములు గలపత్రికలు, వానిరాకపోకలకు మార్గములు ముద్రణా
దికార్యములు మొదలగునవి యాచూకాలములయందు లేకపోవుటచే
తను, అప్పటిలేఖకులు తమయిచ్చవచ్చినరీతిని వ్రాసియుచ్చినతొటియా
కులగ్రంథములే వారికి శరణములై యుండుటచేతను, ఒక్కొక్కప్రబంధ
మున కొక్కొక్కప్రతికంటె నెక్కుడు (భిన్న) ప్రతులు దొరకుట యప్పు
డు కష్టముగా నుండుటచేతను, నింకను ననేకవిధము లగుకారణముల
చేతను బూర్వమధ్యాధునికకవులలో ననేకులగ్రంథములయందు లక్షణ
విరుద్ధములైనప్రయోగములు కొన్ని కాన్పించుచున్నవి. ఒక్కొక్కపు
స్తకమునకు ననేకభిన్నప్రతులను దెప్పించి, వానిలోనిసారాంశముల నె
ల్ల సావకాశముగఁ బరిశీలించి తమతమజీవయాత్ర లన్నియు విద్యావ్య
వసాయమునందే కడపి వానిలోనితప్పులనెల్ల నిర్ణయించి విశేషా
యాసము నొందినవిద్వత్కవులు, అట్టివారితో మైత్రినెఱుపుచు వచ్చిన

సుకవులు మొదలగువారుమాత్రమే తమతమగ్రంథములను సలక్షణముగా రచియింపజేర్చి గలవారైరి. ఇతరు లనగా, (విశేషపండిత్యము గలవారే యైనను) నితరవ్యాపారములచే బూర్జగ్రంథములఁ జక్కగఁ బరిశీలింప వలనుపడనివారు, లేఖకులు వ్రాసియిచ్చినగ్రంథముల యందలిపొరపాటులను మహాకవిప్రయోగములుగా నెంచి గ్రహించుచువచ్చిరి. ఈహేతువుచేతనే బమ్మెరపోతన, పిల్లలమట్టిపినవీరన్న, ప్రాథకవిమల్లన మొదలగుపూర్వకవులగ్రంథములయందును, కృష్ణరాయలు, ధూర్జటి, చేమకూరవేంకటపతి మొదలగుమధ్యకవులపుస్తకములయందును, కాకమానిమూర్తి, గణపవరపువేంకటకవి, కంకంటిపాపరాజు మొదలగునాధునికకవులకోశములందును, లక్షణవిరుద్ధములైనప్రయోగములు కానంబడుచున్నవి. ఇంతమాత్రమున నాయాకవిచందుల యందుఁ గళంకమున్న దని మనమెంచట న్యాయముకాదు. అప్పటి వారి కవి సుప్రయోగములుగానే తోచియుండును. వారు వారు సలక్షణములుగా వ్రాసినప్రయోగములు కొన్నియున్నను సవికాలక్రమమున లేఖకుల దోషమునఁ దప్పలుగాఁ బడియున్న నుండవచ్చును. అందుఁ గొండలు స్వాతంత్ర్యమునఁ బ్రయోగించినవియుఁ గొన్నియుండును.

ఈసుబ్రహ్మణ్యకవి మొన్న మొన్నటివాఁ డగుటచేఁ గొన్నికొన్ని విద్యావిషయికము లగుపత్రికలలోనివాదోపవాదములు, గొప్పపండితులచేఁ బరిష్కరింపఁబడి ముద్రితములై యుండుగ్రంథములపాఠములు మొదలగువానిని బాగుగఁ బరిశీలించి తప్పులను జాలవఱకు గ్రహించియున్నవాఁ డగుటచే నీతనిగ్రంథములయందు లక్షణవిరుద్ధప్రయోగము లంతఁగా గానంబడవు. పూర్వులలో ననేకులగ్రంథములయందుం బోలె నీతనిపాత్రములయందు, క్షార్థకేకారసంధులు, దుష్టసమాసము

లు, చేతుక, కోతుక, వంచుక, పట్టుక, తిట్టుక, కొట్టుక ఇత్యాద్యపశబ్దగ్రహణములు మొదలగువ్యాకరణదోషములను, అప్రశస్తయ త్రిప్రాసములు మొదలగుఛందోదోషములను లేనే లేవని చెప్పవచ్చును ఈతఁడు శ్రీమాన్, మాడభూషి వేంకటాచార్య కవికృతమైన భరతాభ్యుదయమునందలి దోషములంగూర్చి ‘రాజయోగి’ యనుపత్రికలో నొకవిమర్శనమును వ్రాసియున్నాఁడు. అందలికొన్నియాక్షేపములు మిక్కిలి సమంజసములై, యుక్తయుక్తములై యీతనిలక్షణవేత్తత్వమును వెల్లడించుచున్నవి అయిన నొకవి స్థూలదృష్టిచేతనో, లేక తనకు సమ్మతములగుటచేతనో, కాక, యట్లుండవచ్చు ననుతలంపుచేతనో కొన్నియల్పదోషములకుమాత్రము తనగ్రంథములయం దెడమిచ్చియున్నాఁడు వానిలోఁ గొన్నిటి నిచ్చటఁ జూపుచున్నాను

(వ్యాకరణవిషయమున)

(1) సీ పా. తలిరుటాకులజొంప ♦ ములు దానశిఖలంబు

నెంచి యందులఁ బ్రజే ♦ శింపఁజూచు

తృ 52

ఇందుఁ ‘బ్ర’వేశింపఁ’ అనుటకుఁ “బ్ర’వేశింపఁ” అని ప్రయోగింపఁబడినది.

(2) మ. తమమేనత్తను నత్తతీన్

తృ. 34

ఇం దింకొకద్రుత మనవసరము.

(3) అలఘవేషియన్.....గంగని,

పృ 2.

“గంగయని” యనుటకు “గంగని” యని ప్రయోగించినాఁడు.

(4) మణియు “పనేమి” ఇత్యాదు లచ్చటచ్చటఁ గలవు.

శ్లేషము సమర్థించుపట్టన ననుచరిత్రామలయందుంబోలే నీతని గ్రంథములయందును దోషములు గన్పట్టుచున్నవి. అందొకదానిని మాత్రము జూపెదను.

సీ. పా. తిలకింపు మెలతామ ♦ రలదండ లాసఁగుము,

నెనరొప్పుఁగావల ♦ సిసనుగొనుము

ప్రథ 115 ఎ.

ఇందు వలచి యనుటకు నలసి యని ప్రయోగించినాడు.

ధందమున.

(1) అఖండయశి —

(a) కి ఆ... .. గా మారులుదాసమునగవికు ♦ మారు లయగాన్ ప్ర 61

(b) కా డ్ద... ..
 ధీ స్థవంబలెఁ బుం ♦ ధీలోకరత్నంబులన్ ప 83

(2) రేఫద్వై మైత్రి. —

కి తఱియం నుండెక్కలఁ దొండెడు యె త 55

చ తులును నెడె లిల్లకల యె. న 61

ఇందు గవి నాలుగును గురురేఫములుగనె వ్రాసియున్నాడు.
 కాని “నెడె” అనునది శకటరేఫము కాదు (నిర్భరశబ్దభవము.)

“సీ పా ము డు దెవఁయొడ ♦ ము కిప్పరంబుచి,
 త్తరువు నిచ్చెము యె ♦ దుగుడు నిడిరె”

మొదలగునవి లఘురేఫము లని ద్విరేఫవర్ణదర్శనము.

“హరిచాచి నిల్ బృహముగ...” హరివంశ పూర్వ పతు

అఖండయతులకుఁగాని రేఫద్వయమైత్రికిఁగాని యిక్కవి యొ
 ప్పనివాఁ డని యీతినిగంధము లన్నియుఁ జాటుచున్నవి. ఇవి స్థూల
 దృష్టిని బడియుండు నని తోచుచున్నది

(3) ప్రమాదము :—

(a) సీ పా అశులమాలికల మే ♦ నటికమాడ యె ద్వి. 5

ఇందు యతి ప్రమాదపతితము. ‘టికము’ గాని ‘అటికము’ గాదు.

(b) క. సల్లకిపల్లవములకు . ప్ర 185

ఇది “సల్లకిపల్లవములకును” అని యుండనగును.

“ప్రబంధము నా జలరాశి దానిలో, పల నెరనుల్ గణింతురె
 యపారము లొమఱులెల్ల నుండఁగా” అనున ట్టిట్టిస్వల్పదోషముల
 నొకలక్కలోనికిఁ దీసికొనిరాఁగూడదు. మధ్యాధునికకవులగ్రంథము
 లలో ననేకులగ్రంథములకంటె సీతనిగ్రంథము లనేకవిధముల నిర్దుష్ట

ములుగాఁ గన్పట్టుచున్నవి.

పారి భేదాదులు

ఈగ్రంథమునందుఁ బ్రథమాశ్వాసములోనికవిస్తుతి.

గీ. భారతంబు సంభ్రాంతభాషఁ మెనరించి, విమలఁ గన్న సత్క- విశ్రయమును
బెద్దనాట్య సోముభీముని శ్రీనాథు, శంభుదాసు విదినిసంస్కరింతు ప్ర. 10

దీనికి వ్యాఖ్యాతగారివిమర్శనము మిగులస్పష్టమై యున్నది. ఇందు శంభుదాసుఁ డనుపదము శ్రీనాథునకు విశేషణముగాఁ జూపి తన్నాక్షేపించువారిని ఛిక్కరించునభిప్రాయముతోఁ గవి దీనిని వ్రాసి యుండును అంతియకాని మిక్కిలియూధునికుఁ డైనయీతఁడు శంభుదాసుఁ డనునది యెఱ్ఱాపెగ్గడకు బిరుదనామ మని యెఱింగియుండకపోఁడు. అయిన నిట్టిసం దేహమున కెడమీయ నేల యని కాఁబోలుఁ గవియే మఱల నింకొకప్రతిభా “ సూరికవిని మదిని ధిస్తుతియొనర్తు ” నని నవరించికొనియున్నాఁడు. కావునఁ బౌరకులు తమయిచ్చవచ్చిన పారమును గ్రహింపవచ్చును

(2) భద్రాదేవిశ్రీకృష్ణునిప్రథమమునఁ గాంచినప్పు డామెకు

ఉ కోరికలూ, నెమ్మొయి గ గుర్పొడుచున్, గడకంటఁ దారకల్

నేరి పరిభ్రమించు, నునుఁ జెమ్మలఁ జెమ్మల గ్రమ్మ, నెమ్మి నె
య్యారిపుఁజూపు లజ్జబెరి యం (గను జక్కగ మెప్పునొందుచున్)

సారెకు వెల్పుడుం దొడరి శౌరిని జూచునెడం బడంతికిన్

తృ 18

ఇందు మూఁడవపాదమునఁ గుండలీకరణము చేయఁబడినభాగము పలుప్రతులలోఁ గొటవడి యున్నది కావుననే వైరితిని బూరింప బడినది. అయినను గవియే వ్రాసినప్రాతప్రతి నొకదానిని సంపాదించి చూడఁగా నందు,

“ మగుడున్, వలపుని క్రిమ్మఱన్ ”

అనియున్నది. కావున నిట్లే చదువుకొనవలయును.

ఈగ్రంథము ప్రథమాశ్వాసమున 133 పద్యమునందు

“ గీ. తరణికిరణోష్ణః గరఃగి యిం ” అనియున్నది

దీనివ్యాఖ్యానములో “నూప్మశబ్దమునకు మువర్ణలోపముచింత”

మని వ్రాయబడియున్నది. మువర్ణలూపము గలుగునట్లేకొంది ప్రయోగములు కన్పట్టుచున్నవి. కాని వ్యాకరణసూత్రాధారము కాన్పింపదు. మి స్పనిదాసుగినిదాసువైఖరిని యూత్మక స్మృతికల్ ఓం. ఆముక్త ద్వి 58 మ. ఇనిశ్మల్ తృప్తవార్ధిక జేరి జలమొక్కింతాన వాస్తోష్టిక్ ఓం. ఆము చ 87 ఈగ్రంథము చతుర్థాశ్వాసము 10 వ పద్యమున,
శుకపిఠి శాకికీ పలుకఁ ♦ జొచ్చె గృహంతరపంజరంబులన్

అనుదానివ్యాఖ్యానమున “గోయిలలం బెంచుట యప్రసిద్ధము” అని వ్రాయబడియున్నది దీనికి శృంగారవైషధమునఁ బ్రభుమాశ్వాసమునందుఁ “బోషితిరాజకీరంబులు కైవారంబులుసేయఁ బోడికొయిలలు మంగళగానం బొనర్పి” అనుప్రయోగము గానంబడుచున్నది, గాని నామాన్యముగ నీపద్ధతి గానరాదు గావున వ్యాఖ్యాతగారియభిప్రాయమే సమంజసమై యున్నట్లు తోచుచున్నది
శబ్దార్థాలంకారాదులు.

పెట్టుంజెట్టువలె నున్నదీనివ్యాఖ్యానమే బాలురికుసయితిము ను బోధ మగునట్లు సర్వవిషయములను చీలుపుచున్నది గావున దీనింగూర్చి యిచ్చట వ్రాయలేదు. ఏతత్ప్రబంధమునకు వ్యాఖ్యాత,

బ్రహ్మశ్రీ పురాణపండితమల్లయ్యశాస్త్రిగారు.

వీరు వీరికాపురములోనియున్నతవారశాలయందు నాంధ్రపండితులు. ఇంతకుమున్ను ‘అమలాపురము’ మున్నగుచోట్ల నుండునున్నతవారశాలలలోఁ బండితులుగా నుండి పిమ్మట నిచ్చటికి వచ్చిరి వీరు సంస్కృతాంధ్రభాషలు రెంటియందును బరిపూర్ణపండిత్యము గలవారు మఱియు వేదాంతాదిశాస్త్రములయందును వీరికి విశేషపరిచయము గలదు. ఏవిషయమునుగూర్చియైనను వీరు ప్రసంగించుచున్నపుడు వినువారికి, ‘సద్యస్ఫురణ’ మనునది వీరికి బాల్యముననే వెన్నతోఁ బెట్టబడినదిగాఁ దోచకమానదు వీరివలె నుభయభాషలయందును నికరమైనపండిత్యము గలవారు మనయాంధ్రులలో నెందఱో కానరాదు. వీరు మాసంస్థానప్రభువులయొద్దేముననుసరించి యనేకాంధ్రప్రబంధ

ములకు వ్యాఖ్యానములు రచించుచున్నారు ఆందుఁ బ్రభావతీప్రద్యు
మ్మము సతీకము ముద్రింపఁబడుచున్నది శృంగారనైషధవ్యాఖ్యాన
మిప్పుడుప్రాయఁబడుచున్నది ఇకను 'ఉత్తరహరినంశము' మొదల
గునుద్గ్రంథములకుఁ డీకప్రాయమురు ఏతత్ప్రబంధవ్యాఖ్యానమునుబ
ట్టియే వీరిపాండిత్యాతిశయము మీకుఁ దెలియఁగలదు. ఇందలియుభ
యభాషాకందము, విలోమస్వగిణీవృత్తము మొదలగువానికి సర్థము
ప్రాయముట యెట్టికష్టమో చదువరు లూహింతురుగాక' మఱియు నిందలి
“ గోవిందవార్యాశ్రయమై, ... ”

ప్ర 90

అనుపద్యమునకును, శ్లేషయమకధ్వన్యాద్యలంకారములతోఁ
గూడినయనేకపద్యములకును వీరు వ్రాసినవ్యాఖ్యానము బాలురకుస
హితము సుబోధమై, హృదయంగమమై వీరిస్వకోముఖపాండిత్యము
ను వెల్లడించుచున్నది ఆంధ్రకవులలో ననేకులనాటినుండివచ్చుచున్న
యొక పొర పాటునుగూర్చి వీరు ప్రథమాశ్వాసములోని 120 పద్యము
యొక్కవ్యాఖ్యానములో వ్రాసియున్నారు అది సలక్షణమై, యుక్తి
యుక్తమై యాంధ్రకవులెల్లరును ననుసరింపఁదగినదియై, స్తవ్యమై యు
న్నది. వీరు వ్రాసినవ్యాఖ్యానములను బఠించువారికి ననేకవిషయములు
కరతలామలకము లగుననుట యతిశయోక్తికాదు వీరు 'ఆరామద్రా
విడి' బ్రాహ్మణులు. కవియు నారామద్రావిడ బ్రాహ్మణుఁడే స్వశాఖ
నుద్భవించినపండితవరేణ్యుఁడు వ్యాఖ్య ప్రాయముటచే సుబ్రహ్మణ్యకవి
పుణ్యము మిగులఁ గొనియాడఁదగినదిగా నున్నది ఈయనవయస్సు 50
సంవత్సరములు. వీరిజన్మభూమి తణుకుతాలూకా ఖండవిల్లి.

ఏతత్ప్రబంధమును సతీకముగ ముద్రింపించి యాంధ్రలోకము
నకు నొసంగిన శ్రీరాజా రావు వేంకటమహీపతిసూర్యరాయప్రభువర్యు
లకుఁ బరమేశ్వరుఁ డాయురారోగ్యంబులఁ బరిపూర్ణంబుగ నొసంగఁ
బ్రార్థించుచు నీయుపోద్ఘాతమును ముగించుచున్నాను.

ఇట్లు విద్యజ్ఞనవిధేయుఁడు,

న డ కు దు టి వీ ర రా జు.

శ్రీ రస్తు

శుభమస్తు.

అవిఘ్నమస్తు

భద్రాపరిణయము.

ప్రథమాశ్వాసము.

శ్రీవివ్యం బగుభర్తహర్త్యమున గో ధిక్ యక్తిణీసత్యభా
మాదుల్ గొల్వఁ దనీయహారమఘలం ధి దారూఢిఁ దాఁదోపనా
హ్లాదం బందఱ కందతై యొసఁగులీ ధి లం బొల్చె నా నొప్పల
క్షీదేవీతి ప్రోచు రాపుకులజన్ ధి శ్రీరామరాయాధిపు॥

—* వ్యాఖ్యానప్రారంభము. *—

పూజ్యఁ డగుసుబ్రహ్మణ్యకవీశ్వరుఁడు “కావ్యం యశనే” యనునది మొదల
గు నాలంకారికులవచనములు ప్రమాణంబులగుటవలనఁ గావ్యం బనేకితేయంబున
మూలం బనియును “కావ్యాలాపాంశ్చ వృద్ధయేత్” అను (కావ్యాధ్యయము మాన
వలసివది) నిషేధస్ఫుటికి నసత్కావ్యంబు విషయంబనియు నట్లు కాదని శ్రవణాదు
లచే నకలఘుపాథసాధనంబు లని తలఁచి వ్యాసుఁడు, వాక్యీకి మొదలగువారు రచి
యించిన భారతాదికావ్యంబులును, వ్యక్తంబు లగు ననియుఁ దెలిసి యుత్తమనాయక
ఘటితంబును మోక్షోపయోగికి ధానాయకంబు నగు భద్రాపరిణయం బను ప్రబంధం
బు రచియింపఁ బూని చెయఁదలఁచిన గ్రంథంబునకు నిర్విఘ్నంబుగఁ బరిసమాప్తియు
సంప్రదాయావిచ్ఛేదంబు ననుఫలంబులకు సాధనం బగుటను “ఆశీర్వాషస్త్రియావస్తు
నిర్దేశోవాపితన్మృత” మ్మన (దీవనయేని యిష్టదేవతానుస్కారమేని వస్తునిర్దేశమేని
కావ్యాది) నాచార్యదండివచనంబునంతేసి యాశీరాదులలో నొక్కటి ప్రబంధముఖ
లక్షణంబు గావునను శ్రీదివ్యం బగునిత్యాదిపద్యంబులచే నాశీర్వాదరూపంబైవంక
శమును బ్రబంధాదియందు నిబంధించుచున్నాఁడు సంస్కృతభాషాకావ్యము పురు
షార్థసాధనంబై నగుంగాక “దేశభాషాపురాణాని రచితానివ మనుషైః | శ్రుత్వా

కావ్యలిహాసాంశ్చ భయ మాహ్నీతి మానవ" యను (జనులచే రించియింపబడిన దేశభాషాకావ్యపురాణాదుల విననవాడు భయము నొందును) నిషేధంబువలన నాంధ్రకావ్యరచనయందుఁ గవులకు నందలిరసగ్రహణమున సహృదయులకు నెట్లు పోవు త్తి గలుగు నని శంకింపవలదు. "యత్ర కుతాఽపి భాషాయాం శూర్యతే చరితం శుభం । సా భాషా పాపసంహరీ" (ఏభాషయందైనఁ బుణ్యమైనచరితం బున్న నాభాష పాపముం బోగొట్టునది) యని విద్వాంసులు చెప్పటచేతను నాంధ్రభాషంబు బ్రథమాచార్యుఁడని ప్రసిద్ధి పడిసిన నన్న పాఠ్యుఁడు "స్వస్థానవేదభాషాభిముతా స్సం తోరసప్రలుభధియః లోకే బహుమన్యంతే వైకృతకావ్యాని చాన్య దీపహాయ" (రసానస్త్రు లగునత్పురుషు లితరదేశభాషాకావ్యముల విడిచి స్వదేశమునందలి వేదభాషలయం దానక్తికలవారై వైకృతకావ్యము లాదరింతురు) యనియును "విశ్వక్సేయః కావ్య" మ్మరియును (కావ్యము కీర్త్యదినకలపురుషార్థసాధనంబు) దాను జేసిన వ్యాకరణంబునఁ జెప్పటయే కాక భారతియుం దెనుఁగింఁ బూనుటచేతను ద్వితీయాచార్యుఁడైన యాధర్వాణుఁడు వికృతివివేక మనులక్షణగ్రంథమును రచించుటచేతను లోకములను మేలుగోరువాల్మీకి దేశభాషలకు లక్షణగ్రంథము రచించుటచేతను నిషేధము రచనను వృత్తింపని యన్యదేశభాషాకావ్యపరము గాని దేశభాషాకావ్యసామాన్యపరము గాదు ఇం దక్కడకక్కడ నగ్రార్థవాదివర్ణనంబులు గలుగుట నిది మహాప్రబంధంబు యగు ఈపద్యమును మొదట లక్ష్య యధిదేవతగాఁ గల శంకర్షణకావ్యముల యు నైశ్వర్యము నిచ్చునగ్ని దేవతగాఁ గల రేచిముయొక్కయు సంబంధమున నేర్పడిన శ్రీకారమును భూదేవతాకమై యైశ్వర్యము నిచ్చుమగణమును ప్రయోగించుటచే వర్ణ గణశుద్ధి గలదు. "శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యేన శుభగణాస్త వేన కావ్యాదౌ గ్రాహ్య" యనియును, (శుభము లగువర్ణములును శుభముల నిచ్చుశబ్దములును శుభముల నిచ్చుగణములు నే కావ్యాదిని ప్రయోగించునది) "వేదముల కెల్ల సాంకార ధూరి యైన । కరణిఁ గృతులకు నెల్ల శ్రీ ధూరి" కారమిది । గానఁ గవివరు లెల్లను ధూరిఁ దానిఁ దక్క । నితరవర్ణంబు లిడును సత్కృతుల మొదల" ననియును, "శుభదేవతాత్రయం బును । శుభాచరిత్రయము గలిగి ధూరి వాచకమై । యభిరుతి గాంచినకతిమున । శుభములు శ్రీకారమునను ధూరి యుడు టుదె" యనియును "మో భూమి స్త్రిగురు శ్రీయం వితినుతే" యనియును (భూదేవతాక మైనమగణము కృతినాయకునకు నైశ్వర్య మొఁగను) వాగనుశాసనాదులు చెప్పటచేతనును, మహాకవులు పెక్కిండ్లు గ్రంథాదియం దీవర్ణము నీగణముం బ్రయోగించుటచేత నికవియుఁ గృతినాయకునకును గర్తవ్యము శ్రోతలకును శుభదాయక మగువర్ణగణాదుల నుపయోగించెను

శ్రీదివ్య.. మునకు, శ్రీ=శోభచేతను, దివ్యంబగు=మనోహరమైన, భర్తృహ
ర్మమునకు=బంగారుమేడయందుకు, (ని) శ్రీశైవరచవాశోబాసంపత్సర్వశాఖిషు
(నా). గాంగేయంభర్మకర్షుం, వార్త్యాదిర్ధనినాంవాసః (అ) గోష్ఠీక=సభయం
దుకు, రుక్మి.. దుర్=రుక్మిణి సత్యభామ మొదలగువారు, తోల్వక=ఉపచారము
చెయు చుండగాక, తదీయ.. లందుకు=వారిసంబంధమైన ముత్యాలదండలయందలి
గర్జములందుకు, ఆరూఢికు=స్పష్టముగాక, తాకు=(కృష్ణుడు) తో=పతి
పతింపఁగాక, అందఱకుకు=తన్ను నేవించురుక్మిణి మొదలగుభార్య లెల్లరకును, అం
దఱు=అన్నీ యాకారములు ధరించి, ఆహ్లాదంబు=సంతోషమును, ఒసఁగునీలకు=ఇ
చ్చెడువిలాసముతో, పాల్చె నాకు=ప్రత్యక్ష మయ్యెనూ యనునట్లు, ఒప్పు-పతి=
ప్రకాశించెడుకృష్ణుడు, రావుకులజున్= రావువారివంశమున జన్మించిన, శ్రీరామరా
యాధిపుక = శ్రీమంతుఁ డైనరామరాయప్రభువును, ప్రోచుతకు = గీతించుఁగాక.
(హితము చెసి యహితముల నివారించుట రక్షణము)

మిగుల సుందరమైనబంగారుమేడలోనిసభయందు భార్య లూడిగములు చెయు
చుండఁగా వారిహాగమణులందుఁ బ్రతిపలించుటచె వారిసంతోషమునిమిత్త మందఱకు
నన్ని యాకారములు ధరించి ప్రత్యక్షమయ్యెనూ యనునట్లు ప్రకాశించుకృష్ణుడు
శ్రీశబ్దాధిపము లగుసంపదాదులు గలరామరాయప్రభువునకుఁ గీడుఁ దొలఁగించి మేలు
చెకూర్చుఁగాక యని తాత్పర్యము

ఇందు లక్ష్మీదేవిపతి యనువిశేష్యము సంపద లిచ్చి గీతించుటకుఁ దగినసామ
గ్యము గల దనుతాత్పర్యమును బోధించుఁ గానఁ బరికరాంకురమును బెక్కండ్రపం
బెక్కురూపములు దరించి ప్రత్యక్షము గావ్న = ట్లుప్రేక్షించుటచె నుప్రేక్షయి
నలంకారములు

చ॥ అల ఘనవేణియుకశుభక ♦ రాంచితకంకణనికర్షణోర్మికా
నళులు పయోధరస్థులు ♦ వర్తిలుహక్తికరాజియుకరసా
కలితమరాళయాన మెసఁ ♦ గం గని గం గని గౌరిఁ గౌగిటకు
నిలుపుశివుండు సర్వధర ♦ నీవిభుఁ జేయుత రామరాయనిన్ ॥ 2.

ఈపద్యమున నిశ్చయంబు భర్తృసామ్యముచే గంగాపాశ్వతులకు భేదము నెఱుఁ
గక పార్వతిని గంగయను భ్రాంతిచే నాలింగనము చెసికొనినట్లు చెప్పటచే రెండగ్గ
ములుగలవు

అలఘనవేణియుఁ = అల = పృసిద్ధమైన, ఘన = గొప్పది యగు, వేణియుఁ = పృవాహమును, శుభ — వశులు — శుభకర = (దర్శనస్పృహములచే) మెలుచెయు నవియు, అంచిత = పూజింపఁబడుచున్నవియును (పావనమైనవనియర్థము) అగు, కంకణ = నిటితుంపలయొక్క, నికృత = ధ్వనితోఁ గూడిన, ఊర్మికావశులు = తరంగము దాయములును ; పయోధరస్థులఁ = నిటియడుగుపైదేశములందున్, వర్తిలుమాక్తికరాజియుఁ = ఉండెడుముత్రియములసముదాయమును, (నదులందును ముత్తైములుపుట్టునని వసుచరిత్రాదలందుఁ బ్రసిద్ధము.) రసాక — సముఁ — రస = బలమునందు, ఆకలిత = వ్యాప్తమైన, మరాళయానముఁ = హంసలయొక్కనడకయును, (ని) శృంగారాదౌ విషేవిశ్యేగుణేరాగేద్రీపేరినః (అ) ఎసఁగన్ = ప్రకాశింపఁగాఁ, (ఇవి గంగయందుఁ గలధర్మములు) అలఘనవేణియుఁ = అల = పృసిద్ధమైన, ఘన = మేఘముంబోలిన, వేణి = బడియును, (దీప్తి మైనబడ యనియేనియర్థము) శుభ — వశులు — శుభ = దీప్తమైన, కరి = నాస్తమునందు, అంచిత = ప్రకాశించుచున్న, కంకణ = కడియములయొక్క, నికృత = ధ్వనియును, ఊర్మికా = ఉంగరిములయొక్క, ఆవశులు = సమూహములును, పయోధరస్థులన్ = కుచములప్రదేశములందున్, వర్తిలుమాక్తికరాజియున్ = ఉండెడుముత్రియములపరిములును, రసాక — సముఁ = సింగారిముతోఁ గూడినయంచిన డలను బోలినఁబోయి, ఎసఁగన్ = ప్రకాశింపఁగాఁ (ఇవి గౌరియందలిధర్మములు) గౌరిన్ = పార్వతీని, కని = చూచి, గంగని = గంగ యని భ్రాంతి పొంది, కారిఁటఁ = భుజాంతరమునందున్, నిలుపుశివుండు = ధరించుమంగళప్రదించు డగుదేవుండు, రామరామునిఁ = రామరాయని, సర్వధాణీవిభున్ = ఎల్లభూమికి నధిపతిని, చేయుతఁ = చేయును గాక

గంగయందలిప్రేమచే నామె నాలించుము చేయఁ గౌరి దైవవశమున నపుడు నగ్ని హితయైన గౌరిం బూచి గంగాధర్మము లామెయందు నుండుటచే నామెయే గంగ యని బ్రదుపడి నివుఁ డామెను గౌరవించె ననియు నానందముతోఁ గూడినపు డితరులు కోరినకోరిక లీయఁ బ్రభువులు వేడుకపడుదురు గావున నట్టిశివుండు కృతినా యకునకు భూమండలాధిపత్య మొఁజూచు గాన నిచ్చుఁగాక యనియుం దాత్పర్యము.

ఇందు ఘనవేణి మొదలగుశబ్దము ల్గోక్షేపమహిమచే గంగయందుం బార్వతి యందు నుండుధర్మములు బోధించును. ఈయర్థద్యయమునకు సంబంధము లేకున్నను శబ్దసామ్యముచే నభేదవిశ్వయము చేయఁగా భ్రాంతి వైడమెఁ గాన గోక్షేపములకాతి శయోక్త్యనుపాగిశితబ్రాంతిమదలంకారము. ఇందుచే గంగాపార్వతులకు సామ్యము గమ్యము

“ గంగని ” యనుచో నత్తునకు సందిబహుళం బహుశాత్రమున బహుళగ్రహణముచే శ్రీవాచకతత్వముసంబోధనాంతములకు సంధిలే దని యెఱుంగునని యని బాలవ్యాకరణమున నున్నది కాని “ గంగనకాన ” “ నెలిచె ” “ శ్రీరంగభర్తండు ” మొదలగు ప్రామాణికప్రయోగము లుండుటచేతను “ ఓత్రిచి త్సంస్కృతీయస్య ప్రాణ స్యాత్ర చ్యుతి ధ్వజేత్ ” ని (తెలుగుభావయం చొకానొకచోటఁ దత్సమ శబ్దములందలియచ్చునకును సంధి యగును) వికృతివిశేషమున నుండుటచేతనును సంధి నిర్దుష్ట మని తెలియవలయును

ఉ॥ రాజకళావతంసనుర ♦ రాజముఖస్తవనీయుఁ డబ్జినీ

రాజనిభప్రభుండు ఘన ♦ రాజమరాళరభుండు వాహినీ

రాజగభీరమూర్తి ఖగ ♦ రాజగనాభిభవుండు భారతీ

రాజ చిరాయుఁ జేయుఁ గవి ♦ రాజవిధేయుని రామరాయని॥ 3.

రాజ—నియుండు రాజకళావతంస=శివుఁడు (చంద్రకళ కిశోభూషణము గాఁ గలవాఁడు) సురరాజ=ఇంద్రుఁడు (దేవతలకుఁ బ్రభువు) ముఖ=మొదలగు వారిచే, స్తవనీయుఁడు=స్తుతింపఁబడఁగగినవాఁడు, అబ్జి—ప్రభుండు —అబ్జినీరాజ=నూర్వనితో, నిభ=సమానమైన, ప్రభుండు=కాంతిగలవాఁడును, (నూర్వనికాంతితో సమానమైనదెహికాంతికలవాఁడు) ఘన—రఘుండు ఘన=గొప్పవియగు, రాజహంస=రాయంచల, రఘుండు=వాహనముగాఁ గలవాఁడు, (ని) రాజహంసాస్తుతే చంచుచరణైః క్లోహితై స్స్థితాః॥ (ఆ) వాహినీ—మూర్తి. వాహినీరాజ=సముద్రునియొక్క, గభీరమూర్తి=గంభీర మైనయాకాశము బోలినయాకాశము గలవాఁడు, (వాగ్విము నమర్షముం దెలియఁజేయువికారములు లేకుండుట గాంభీర్యము.) ఖగ రాజగనాభిభవుండు=ఖగ రాజగ=విష్ణువుయొక్క (పక్షులకురా జైనగుండవాహనమునఁ బోవువాఁడని యర్థము) నాభిభవుండు=బొడ్డుఁదామగ జనియించినవాఁడును నగు, భారతీరాజ=బ్రహ్మ, (సరస్వతికింబలి) కవిరాజవిధేయునిన్=కవిశ్రేష్ఠులకు విధేయునిన్ (శృంగారాదిరసములు గలశబ్దార్థములం గూర్చి కల్పించువాఁడు కవి యనఁబడు) రామరాయనిన్=రామరాయప్రభువును, చిరాయున్=మిక్కిలి జీవితకాలము కలవానిని, చెయున్=కావించుఁగాక

ఇం దబ్జినీరాజనిభప్రభుం డన్నచో పపమయు, వాహినీరాజగభీరమూర్తి యన్నచో నిద్రునయుఁగలవు

ఉ॥ అబ్జ జగన్మదావహాని ♦ జాననసుందరతానిరస్తరా

కాబ్జ లనత్రవౌవాళమృదు ♦ లారుణపాణిధృతప్రఫుల్లలీ

లాబ్జ సువృత్తమంగళగ ♦ శాధికసౌప్తవధిక్కృతావదా

తాబ్జ నటించుఁ గాత మన ♦ యంబును మత్కృతినాడు నిమ్మలక్ష.

జగ—కాబ్జ జగత్ = లోకమునందలిజనుల కెల్లను మదావహా = సంతసము పుట్టించెడు, నిజ = తనదియగు, ఆనన = ముఖముయొక్క, సుందరతా = అందముచేతను, నిరస్త = తిరిస్కరింపఁబడిన, రాకాబ్జ = పున్నమనాటిచిందురుఁడు గలది (“ జయతి హస్తతి ” త్యాదిలు సాదృశ్యవాచకము లని యాచార్యుడండి చెప్పటచే ముఖము చంద్రుని జయించు చున్నది ద్వేషించు చున్నది. పరిహాసము చేయు చున్నది. తిరిస్కరించు చున్నది. మొదలగువాక్యములలో జయించు చున్నది. మొదలగుశబ్దములు చేతనధర్మమును జెప్పనవి గావునను బ్రకృతమున ముఖముచేతనము గావునను ముఖ్యాధ్యముం జెప్పక యవి లక్షణఁచెఁ బోలికిం జెప్పను మఱియు నిచట జగచ్చబ్జమును జడివాచకము గావుననే చేతనధర్మ మగుమోదము తనను సంధింపమిచె లక్షణచేతనే జనులను బోధించును ముఖ్యాధ్యమున కన్వయవాద గలుగుటచే దానిసంబంధము గల యన్యాధ్యమునఁ గల్పింపఁబడిన శబ్దవ్యాపారము లక్షణ యనంబడు.)

లనత్ర—లాబ్జ లనత్ = ప్రకాశించుచున్న, ప్రవాళ = చిగురాపవలె, మృదుల = మెత్తనిదియును. అరుణ = ఎఱ్ఱనిదియు నగు, పాణి = హస్తముచేత, ధృత = పట్టుకొనఁబడిన, ప్రఫుల్ల = వికసించిన, లీలాబ్జ = విలాసార్థ మైనపద్మము గలది; సువృత్త.. తాబ్జ సువృత్త = మిక్కిలి పటమైన, మంగళ = ప్రశస్త మైన, గళ = కంఠముయొక్క, అధికసౌప్తవ = ఎక్కువచక్కఁదనముచేతను, ధిక్కృత = నిందింపఁబడిన, అవదాతాబ్జ = స్వచ్ఛ మైనశంఖము గలదియును (అగు) అబ్జ = లక్ష్మి (నిటఁ బుట్టిన దని యర్థము)

మత్కృ—నిమ్మలక్ష = నాకృతికిం బతి యగురామరాయప్రభునిగృహములం దుక, (నాథుయొక్క + ఇమ్మలక్ష = నాథునిమ్మలక్ష, వశ్చీసమాసముం దుకార ఋకారంబుల కచ్చుపరం బగునపుడు సుగాగమం బగు బాల. సంధి) అనయంబు = ఎల్లకాలమును, నటించుఁగాత = నివసించుఁగాక, (కాత + అనియె = కాతను నియె; ఎదుతలద్రుతంబున కచ్చుపరం బగునపుడు మకారం బగు బా. క్రి.) ఇందుపమాలంకారము గలదు

సీ॥ ఏరామ హిమవత్కుఁ ♦ మారి యా టెజ్జింగించుఁ

వెల్ల మౌనుల్లంపుఁ ♦ జల్లదనము

ఏలేమ తెలివేల్పు ♦ నిల్లా లగుటఁ దెల్పుఁ

జిలుగువెన్నెల నెవ్వు ♦ మొలకనెవ్వు

ఏసాధ్య శ్రీతజనా ♦ భీష్టదాయినీ యాటఁ

జాటించుఁ దనుపారి ♦ జాతవల్లి

ఏతన్ని భువనైక ♦ మాత యాటఁ గరంబు

ప్రకటించు చుండు నం ♦ బౌసమాఖ్య

య్యోసతి సర్వమంగళ ♦ యధికకరుణ

సర్వమంగళసంగతా ♦ ఖర్వసార్వ

భౌమత నోనంగుఁగాత శ్రీ ♦ రామరాయ

భూమితలపతి కతిదయా ♦ పూర్ణమతికి॥

5.

తెల్లమా .. దనము = స్పష్ట మగుమనసునందలి చల్లదనము, ఏరామ = ఏమి మౌనానికి యగుహృది, హిమవత్కుమారి యాట = చలిమలసారము కాట, ఎల్లఁ గింమణ్ = తెలియఁజేయుచు, (చల్ల + తనము = చల్లదనము ఉదంత శ్రీ సమంబులకుం బుంపులకు నదంతగుణవాచకంబుల న దనంబుపరం బగునపుడు నుగాగమం బగు చల్లము + తనము = చల్లదనము ద్రుతిప్రక్రియవీరిపరమమునకు నె శము లగు. అదే శసరళమునకు ముం దన్నద్రుతమునకు బిందు సంక్షేపంబుల విభాష నగు ఉల్లము + చల్లదనము = ఉల్లంపుచల్లదనము క స్మృధారయంబుల మువ్వకంబునకుం బుంపులగు సమాసంబుల నుదంతంబు లగు శ్రీ సమంబులకుం బుంపులకు బహువచనములు పరం బగునపుడు నుగాగమం బగు బాల సం తక్కినది మీఁదటియట్లే) జిలుగువెన్నెలకొ = సన్నంపు వెన్నెలను, నెవ్వు మొలకనెవ్వు = పరిహసిం దనుమందచోసము, ఏలేమ = ఏ శ్రీ, తెలివేల్పునిల్లా = శివునిభాగ్య, అగుటన్, తెల్పుకొ = తెలియఁజేయుచో, తనుపారిజాతవల్లి = శరీగ మనెనుపారిజాతపుదీప, ఏసాధ్య = ఎవరివ్రత, స్వాశ్రిత దాయినీ = స్వ = తనయొక్క, (తన్నవిధగము) ఆశ్రిత = ఆశ్రయించిన, జన = జనులకు, అభీష్టదాయినీ = కోరినపదార్థముల నిచ్చునది బౌటకొ, చాటించున్ = తెలియఁజేయుచు, (తనుపారిజాతవల్లి యనుచో రూపకసమాసము ప్రకటన మియ్యే నేని

పూర్వపదము ప్రధానమగుటచే దమశబ్దమునకుఁ బ్రాధాన్యము గాఁగా నభీష్టదాతృ
త్వము సంభవించుట దుర్లభము రూపకమయ్యే నేని యుత్తరపద మైనపారిజాతనల్లి
ప్రధానమగుటచే నభీష్టవాసము సులభముగ సంభవించును రూపకాలంకారము)
అంబాసమాఖ్య = అంబ యను పేరు, ఏతన్వి = ఏన్ను తాంగి యగుపార్వతి, భువనైక
మాత = లోకమున కెల్ల సొక్కతెయే తల్లి, బౌటన్ = కగుంబు = మిక్కిలి, ప్రకటించు
చుండున్ = స్పష్టపఱుచు చుండునో, ఆట్టివతి = అటువంటివతి యని పూర్వజన్మము
నఁ జేరొందిన, సర్వమంగళ = పార్వతి (ఎల్లశుభముల నిచ్చునది యని యర్థము)
(ఈశ్వరునకుం బట్నియు దత్తునకుం గూఁతురు నగునవతి యచనామె తిండ్రదేవీనయ
నమామన మృతి సొంది పార్వతియై మఱుల జన్మించె నని పౌరాణికులు చెప్పదురు)
అతిదయాపూర్ణమతికై = అధిక మైన దయతో నిండినచిత్తముగల, శ్రీరామ — పతి
కై = శోభావంతుఁడైన రామరాయభూషాభరణముతో, అధిక కరుణతో = మిగులఁ గనిక
రముతో, స్వమం — స్వాభామత, స్వమంగళ = అన్ని శుభములతో, సంగత =
కూడుకొనిన, అఖర్వనఁ గృహమతికై = వ్రాగ్గ మైన భూమండలాధిపత్యమును, ఒసంగు
గాతకన్ = ఇచ్చుఁగాక తిండ్రదేవీలో మిక్కిలి చల్లనియాతృ గలరియు నెల్లవారియ
భీష్టయుల నీఁజాలుఁగియుఁ దల్లియుంబోలె నెల్లప్రబల నక్షింబునదియు నగుపార్వతి
నాకృతినాయన కఖండభూమండలాధిపత్య మిచ్చుఁగా కని తాత్పర్యము

మ॥ తనవీణాకర్ణనామృతంబున నిష † క్కం బైనచిత్తప్రవృ
త్తి నిజేశుండు పయోధుర్రమను ది † త్రీమానటత్తుంది నే
లను బట్టం గిలిగింత వెట్టి విభులీ † లన్ నవ్వనప్పల్కుడ
వ్వని గంగాధర రామరాయవిభువా † నైచ్చిత్రి నిల్చుం గృహన్ ॥ 6.

తన. . . బునన్ = తన = తనయొక్క, వీణాకర్ణనామృతంబునన్ = వీణాధ్వని
యనెడునమృతమునందు, నిషక్తంబైన — వృత్తికై = నిషక్త = తగులుకొనిన, చిత్తప్రవృ
త్తికై = చిత్తవ్యాపారముచేతు (అమృతనదృశ మైనవీణాధ్వనిశ్రవణమునఁ బరాధీన
మైనమనోవ్యాపారముచే నని యర్థము) విశేషుండు = తనదర్శి (బ్రహ్మ) పయోధర
ర్రమను = సనభ్రాంతిచేతను, తత్త్వమా — శుంజిన్, తత్త్వమా = ఆకుచములననిపఱు
మందు, నటన్ = కదలుచున్న, తుంజిన్ = విశేచివరు నున్న యనుగ పురుణులు
కేలన్ = హస్తముతో, పట్టన్ = దరింపఁగాన్, గిలిగింత వెట్టి = చక్కిలిగింతచేసి
లీలన్ = విలాసముతో, విభున్ = మగనిని, నవ్వనప్పల్కుడన్ = పరిహసించెడిసరస్వతి

గరిగా—వైచిత్ర్యం = గరిగాధరగామగాయప్రభునియొక్క వాగ్విశేషమునందుక, కృ
పన్ = దయతో, నిల్వన్ = వసించుచుగాక

బ్రహ్మదేవుడు శ్రావ్య మైనతనవీణాగానము వినుటచేఁ బరాధీన మైనమనసుగ
లపాఁడై వీణాగ్రమున నున్నబుజ్జను జూచి ప్రభాంతిచే స్పృహింపఁగా నాయనప్ర
మమ దెలిసికొని పరిహాసముచేయునగవృత్తి కృతివాసుని నాల్కాయందు వసించి వా
క్పసుత్కారముఁ గలిగించుచుగాక యని తాత్పర్యము

ఇందు వీణాధ్వనియందు వాయుత్తి మైనమనసు గలుగుటచే బ్రమపడినాఁడని చె
ప్పటచేఁ గావ్యలింగానుప్రాణిత మైనభ్రాంతి ముగిలంఁగము.

శా. శ్రీలావణ్యసమగ్రతుంగము రజః శ్రీప్రొత్తిమాంగం బురిః

ప్రాలంబోరుభుజంగపుంగవము శుం ధత్తుంధయుగ్మస్థలీ

ఖేలత్కామగుణంబు నయును విరః క్తిబ్రహ్మచర్యవృత్త

శ్రీలం గ్రామగణేశరూపము మదిం ధింతింతు సత్రాంతము॥ 7.

శ్రీలావణ్యసమగ్రతుంగము, శ్రీ = విశ్వస్థమనోదన, లావణ్య = క్షయదశము
తోడగ, సమగ్ర = విండియున్న, తుంగము = ముఖముకలిగియు, శ్రీశ్రీ = 10
లు, రజః = శరీరమున, శ్రీప్రొత్తి = గూడి, శ్రీప్రొత్తి = మనసుకలిగియున,
(ఉత్తరాంగ మనుచానికి రూఢిచే శ్రీ అయ్యె యగ్మము గారి సర్వవ్యాపారములకు
మూలమైనది గావున ాట శ్రేష్ఠమైనదయిన మగుటచే విరః నని చెప్పబడియె)
ధూతిలోఁ గూడినశ్రీస్థు గలదని యథాంశము (ఏమియు శ్రీమున దుమ్ముఁ
జల్లునుట లోకసిద్ధము) ఇతరులు గలముఖులకు గావున నిట్లు చెప్పబడియె.
ఉః = పుంగవము, ఉః = వృద్ధమున, ప్రాలంబు = వ్యాపించిన, భుజంగపుం
గవము = గుర్రశ్రేష్ఠులు లదియును (మనసునందలంపబడినవిటులుగల దని యగ్మము.
అగ్మమునఁ జిన్నగ ప్రేలుహార మైనపాఁపతీలగు గలది యని యథాంతము)
శుంభ = గుణంబు, శుంభత్ = ప్రకాశించెడు, శుంభయుగ్మస్థలీ = శిరసునందలి
కుండలంబోలినమాంసపిండములజంటయందు, ఖేలత్ = ప్రకాశించుమన్న, కామగుణం
బు = కోర్కె యనుగుణము గలదియు, కామగుణమునూచించుముఖముగలదని యగ్మము
(శుంభస్థలమునందుఁ గ్రీడించుతు మైదలు గలదని యథాంతము కామగుణము = మ
నందలిసాహిత్యమైదలు (ని), స్మరాభిరామోకామః నానా మార్వాణ్యం
ద్రవ్యాశ్రీతేశుకప్రభృతభావ్యాదికః (అ, అయ్యోగ = అయినను (అయినయియు

సనియు నగము) (ఏనుఁగులపంథస్థలములందలి మదము వానముచెయుటకై తుమ్మెద
లటసంచరించుచుండును) విరక్తి—శీలన్, విరక్తి = విరాగమువలనఁగలిగిన, బ్ర
హ్మచర్యవ్రతశీలన్ = బ్రహ్మచర్యవ్రతసంపత్తిచే (సుఖములకుం దాస మని వివా
హము మానుకొని యుండుటచే నని యగము) క్రాలు—రూపము = ప్రకాశం
చెడువిఘ్నేశ్వరునాకారమును, మదిక్ = మనసునందుక్, అశ్రాంతముక్ = ఎల్లపుడు
ను, చింతింతుక్ = ధ్యానింతును. ఇందు విరాగము బ్రహ్మచర్యవ్రతము పూనుటకు
విరుద్ధ మైనవర్జోగుణము మొదలగునవి యున్నట్లు మొదటియగమునఁ గాన్పింపఁగా
లెండవయగమున దానిఁ బరివారింపుటచే విరోధాభాసాలంకారము

క॥ అనవద్యవిద్యు మద్గురు

ఘను నాగాభట్లనరస ♦ కవివరుఁ గవితా

భివవ్యాసు మదగ్రజు

ననఘయశుక్ రామకృష్ణ ♦ యాఖ్య నుతింతుక్॥ 8.

అనవద్యవిద్యుక్ = పూజ్య మైనవిద్యులవానిని, యశుక్ = గొప్పవానిని, మద్గు
రుక్ = నాయు పాధ్యాయుని, నాగాభట్లనరస కవివరుక్, ఘనయశుక్ = మంచికీర్తి
గల, కవితాభివవ్యాసుక్ = కవిత్వమునం గ్రాత్రివ్యాసుఁ డగుటచేయు, రామకృష్ణ
యాఖ్యుక్ = రామకృష్ణయ్య యను పేరుగలట్టియు, మదగ్రజుక్ = నాయన్నును,
నుతింతుక్ = స్తోత్రముచేయుదును.

తా॥ నీరేజాక్షునమానుడైవరతిపో ♦ నిష్టాగరిష్టాత్మతక్

శీరామాయణకావ్యరూపమునవా ♦ ణిక్ షోణికింబోణిమిం

పారందెచ్చినవామలూరుతనయుక్ ♦ ద్వైపాయనుంబౌణమిం

జోరుంభారవికాలిదానముఖులన్ ♦ స్తోత్రంబుగావించెడిక్॥ 9.

నీరే—సహా ఁడై = విష్ణునితోఁ దుల్యుడై, వర—శ్మితక్, వర = శ్రేష్ఠ
మైన, తపోః ఉపహాసము మొదలగువ్రతములందు, నిష్టా = నిలకడచేతను, గరిష్ఠ = మి
గులం బూజ్యమైన, ఆత్మతక్ = మనసుగలవాఁ డగుటచేతను, శీరామాయణకావ్య
రూపమునక్ = శీరామనిచరితముం జెప్పటచే రామాయణ మని ప్రిసిద్ధిం జెందియు
న్నకావ్యముయొక్క ఆకారముచేతను, వాణిక్ = సరస్వతిని, పోణిమి = (వినువానికి)
సౌఖ్యము, ఇంపాణిక్ = కలుగఁజేయు, తెచ్చినవామలూరుతనయుక్ = తీసికొనివచ్చిన

వార్మీకిని (పుట్టకుండు బుట్టినవాడు. (ని) వామలూరున్న వాకున్న వర్మికం పుం
సపుంసకం (అ). ఇతఁడు భగవంతుం డలఁచుచు జీరకాల మొకచో గదల కుం
డె ననియును నపుడు మేనం బుట్టలువోసె ననియుఁ బిమ్మట నందుండి వెడలుటచే
నీపేరు గలిగె ననియుఁ జెప్పదురు.) ద్వైపాయనుక్ = వ్యాసునిని, (ద్వీప ముత్స
త్రిస్థానముగాఁ గలవాఁ డని యగ్రము. పరాశరునివలన యమునానదీద్వీపమున సత్య
వతి యనునామాంతరము గలమత్స్యగంధియం నితఁడు పుట్టె నని భారతము) బాణు
నిక్ = (కాదంబర్యాదులను రచించి మిగులఁ బ్రసిద్ధి గన్న) బాణునిని చో
రుక్ = చోరుఁ డనుకవినిని, భా — — ముఖులక్ = భారవి = (కిరాతార్జునీయముగ్రం
థమునురచించిన) భావి, కాలిదాసముఖులక్ = కాలిదాసుఁడు మొదలగుమహాకవుల
నుసూచి, స్తోత్రంబుక్ = స్తుతిని, కావించెదక్ = చెనెదను

గీ॥ భారతింబు అంధ్ర ధామగ నొసరించి

వినుతిఁ గనిననత్క ధీత్రయమును

బెద్దనార్యు సోము ధీముని శ్రీనాథు

శంభుదాసు మదిని సంస్మరింతు॥

10.

భారతింబుక్ = సంస్కృతిమున వేదవ్యాసుఁడు రచించిన భారతాఖ్యానము
ను, అంధ్రభాషగక్ = తెలుఁగుభాషాకావ్యముగాక్, ఒసరించి = రచించి, విను
చిక్ = స్తుతిని, కనిన — ముక్, కనిన = పొందిన, సత్కవిత్రయమును = సత్ = శ్రేష్ఠుల
గు, కవి = కవులయొక్క, త్రయమును = ముగ్గురయొక్క సమాహమును (సన్న యభట్టా
రకునిని నిక్కనసోమయాజినిని పెద్దాప్రెగ్గడ నని యగ్రము) పెద్దనార్యునిక్ = (మ
నుచరిత్ర) కర్త యైన) పెద్దనను, సోముక్ = (ఉత్తరవారివంశము రచించిన) సా
మనాథకవినిని, ధీమునిక్ = (కవిజవాశ్రయ మనులక్షణగ్రంథము చేసిన) ధీమకవినిని,
శ్రీనాథుక్ = (కాశీఖండము మొదలగుగ్రంథములకుఁ గర్తయైన) శ్రీనాథకవినిని,
శంభుదాసుక్ = శంభుదాసునిని, సంస్మరింతుక్ = తలఁతును

వి రందములు దెనుఁగుభాషం బ్రబంధములు నిర్మించి తిగ్వాతివారికిం గావ్యము
నిర్మించుమార్గముఁ జూపిరి గావునఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకముగా వీరిని స్తుతింతు నని తా
త్పర్యము

ఇందుఁ గవిత్రయముకంటె వేఱుగా శంభుదాసుఁడు చెప్పబడియె. కవిత్రి
యములొని యెట్లు పెద్దడకే శివభక్తుఁ డగుటచే శంభుదాసుఁ డనియను సరసింహపు

రాణ మనుప్రబంధమును నిర్మించుటచేఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁ డనియు నామాంతరములు గాని యాపేరు గలకవి యొకఁడు లేఁ డని వెక్కరిఁడు తలఁతురు కావున నిట నిట్లు చెప్పట చింత్యము కాదేని శంభుదాసు ననుపద మిట శ్రీనాథు నన్న దానికి విశేషణమైనఁ గావచ్చును (శివభక్తుఁ డైనశ్రీనాథు నని యర్థము)

గీ॥ అజ్ఞు లని కాకవులఁ దేల ♦ నాడ సేల ?

యెవ్వనికీఁ బూర్వకృతఫల ♦ మెంత గలుగు

నంతవిద్యయే వానికిఁ ♦ బ్రాప్త మగు భ

వుండు దక్కఁగ సర్వజ్ఞుఁ ♦ డొండు గలఁడె ? ॥ 11.

కాకవులఁ = మికవును, అజ్ఞు లని = మూర్ఖు లని, తేల నాడన్ = నిందించుట, ఏల = ఎందులకుఁ (వాని నిందించుటవలనిప్రయోజనము లే దని యర్థము) ఎవ్వనికీఁ = ఏమనుజానకు, పూర్వకృతఫలము = తొలిమేనఁ జేసిపొన్నెము, ఎంత = ఏప్రమామగులనీ, కలుగుఁ = ఉండునూ, అంతవిద్యయే = ఆపున్నెమునకుం దగినివిద్యయే, వానికిఁ = ఆమనుజానకు, పాప్త మగుఁ = దొరకించి యగును. భవుండు దక్కఁగఁ = ఈశ్వరుఁడు వివాఁగఁ, సర్వజ్ఞుఁడు = అన్నియు నెఱిగినవాఁడు, ఒండు = ఈశ్వరునికంటె బిన్నుఁడు, కలఁడె = ఉండునా ? (లే డని యర్థము)

దేవుఁ డొక్కఁడు సర్వముం దెలిసినవాఁడు గాని యితరు లెల్లరుం గొందెము తెలిసినవారు గావున బూజ్యజ్ఞమునఁ జేసిపొన్నెముంటి విద్యాతిశయము వాప్తియందుం గాని యిప్పటిప్రయత్నముచేతనే కాదు గావునను గుఱివులు నింద్యులు గారిని చెప్పటచే వారు జన్మాంతరమునఁ బూజ్యముచేసినవారు గారియును నింద్యకర్మములు చేసినవారియును నింద్యమ్యము కాని వ్యాజస్తుత్యలంకారము

క॥ అని యిష్టదైవనతి కవి

జననతుయు నొనర్చి రసల ♦ సద్బంధురవా

గనుబంధ మొకప్రబంధం

బనుసంధింపం దలంప ♦ నాసమయమునఁ ॥ 12.

అని = ఈప్రకారము, ఇష్టదైవనతి = ఇష్టదేవతానమస్కారమును, కవిజననతి యుఁ = కవీశ్వరు లైనజనులయొక్కస్తోత్రమును, ఒనర్చి = కావించి, రస = బంధము, గను = శృంగారాదిరసములచేత, లసత్ = పోకాకించుచున్న, బంధుర = బువ్వైన, వాగ

నుబంధము = శబ్దములయొక్క యనువర్తనముగలదానిని, 2 కప్రబంధంబు = ఒకకావ్యమును, అనుసంధింప = కూర్చుటను, తలంప = ఆలోచింపగా, ఆసమయమున = ఆకాలమునందు (ముందు పద్యమునో నవ్వయము.)

సీ॥ శ్రీనాథకాదంబు ♦ నానందవిప్పాతికి

మానసం దేధన్యు ♦ మానసంబు

నరవరాకారిభా ♦ స్వరధర్మదేవతా

దర్శనం జేతేని ♦ దర్శనంబు

నిత్యకల్యాణిని ♦ నిద్రసంపదలకు

మందిరిం జేశౌరి ♦ మందిరింబు

సకలవిద్యజ్ఞు ♦ ప్రకరంబునకు సన్ని

ధాన మేవిభునన్ని ♦ ధాన మరయఁ

నుతిఁ దగునతండు బుధమతా ♦ నుగుణనుగుణ

మణిగణాభరణాభా ♦ మండితాప్త

దిగ్విధూటీలలాటాళి ♦ ద్వివిమత

జనత మోహేళి యుర్వరా ♦ జానిహాళి॥

13.

ఏధన్యుమానసంబు = ఏపుణ్యవంతునిమనసు, శ్రీనాథ — హృతికి, శ్రీనాథ = విష్ణు పనెను, కాదంబు = వాంఛము మొక్క (ని) కాదంబు కలవాంఛ స్వాస్థ్య (అ) సానంద = సంతోషముతోఁగూడిన, విప్పాతికి = సంచామునకు, మానసంబు = మానసమునోహా, (హిమవంతంబును త్తరింబున నొకకొలను గల దనియు బ్రహ్మచారి మనసుచే నిద్రిండుటచే మానసం బ్రహ్మచారి ననియు నది హంసల కారోగ్యస్థానము గాన నచట హంసలు పెక్కు లుండు చరియఁ ద్రిదిగలది) మానస సరిష్కన నంద యుండునట్లు భగవంతుండు బ్రహ్మపరాధీనుండు గావున నెల్లకాల మీ ప్రభువునంతరంగమున నుండు నని భావము. ఏతేనిదృశ్యంబు = ఏరాజుయొక్కదర్శనము, నరవరా — దర్శనంబు, నరవర = రాజుయొక్క, ఆకార = స్వరూపము గల, భాస్వర = ప్రకాశించు, ధర్మదేవతాదర్శనంబు = ధర్మదేవతయొక్కదర్శనమో, ఈప్రభువు స్వరూపమును భరించినధర్మదేవత యని భావము ఏశౌరిమందిరింబు = ఏరాజుగృహము, నిత్యకల్యాణి — సంపదలకు = నిత్య = శాశ్వతమైన; కల్యాణ = మంగళ

ములచె, నిర్మిద్ర=ప్రకాశించెడు, సంపదలకుఁ=సిరులకుఁ, మందిరంబు=నివాసస్థాన మగునో, ఏవిభుసన్నిధానము=ఏప్రభువుయొక్కసమీపము, సక—బునకుఁ=ఎల్లవిద్యాంసులసముదాయమునకును, సన్నిధానము=మంచిద్రవ్యరాశియగునో; నుతిఁ, స్తుతిచెతను, తగునతండు=తగియెడునాప్రభువును, బుధ—లలాటాళి, బుధ=విద్యాంసులయొక్క, మిత=అభిప్రాయమునకు, అనుగుణ=సముత్తమైన సుగుణమణిగుణ=శ్రేష్ఠమైనగుణసముదాయ మనెడు, ఆభరణ=భూషణములయొక్క, ప్రభా=కాంతిచెత మండిత—అలంకరింపఁబడి, అప్టదిక్=ఎనిమిదిదిక్కులనెడు, వధూటీ=శ్రీలయొక్క, లలాటాళి=ముఖపంక్తిగలవాఁడుగా, (తనసుగుణము లనుచెప్పుకొనిచే దిష్టుఖముల నలంకరించినవార డని భావము) దృప్త—హేళి, దృప్త=గర్వింపిన, విమతజన = శత్రులనెఱు, తమః = చీకటికి, హేళి= నూర్చుండును, ఉర్వరాజుని హేళి=ప్రభుశ్రేష్ఠుఁడును, ముందరివచనములోని శ్రీరావు—నరేంద్రుం డనువిశేష్యములో నన్వయము నూర్చుండంధరారిమును దొలఁగించిన ట్లేయన పగవారిం దొలఁగించె ననిభావము

ఇందు విష్ణునందు వాంఛిత్య మాఠోపించుట మానసమునందు సఠోవరత్వ మాఠోపించుటకుఁ గారణము కానఁ జరిపరితరూపకాలంకాగము దృప్తజనతమోహేళియ నువోటను నిట్లే

వ. వెండియు నఖండాఖండల సుదోద్బంధ వేదండ శుండాభ నిజభుజాదండ కుండలీంద్ర సంధృత భూమండలుండును, భూమండలశంకావహ విశంకట నిజవిజయ ధాటీ సమాటీకన సముద్ధ పరాగ పరింపరా పరిన్వృత సభోమండలుండును, సభోమండల మధ్యగత చండకర కరమండలీ దుర్జిర్జీత నిజకరాగ్రతాండవిత మండలాగ్రధాశద్ధళీ విలోకనమాత్ర ఎలాముత సత్వర్ధి సముదయుండును, బ్రత్యర్ధి సముదయ కుముదప్రమదికర నిరంతర హరిదంతర విశ్రాంత విశ్రాణ సేందూదయ సముజ్జృంభిత గంభీరాపార యశఃపూర క్షీరపారావార నిజసుగుణకల్లోల హల్లీసకసముల్లంఘితావధి కుధరుండును, కుధరచాప త్రిపుటభేదన భేదనోద్యమ సమున్నయనానలాభీల జ్వాలామాలికోపమ ప్రతాప తపనదారిత సమదారి ప్రమదాకుచలికుచ

నిచిత చకచకద్రుచిర ముక్తాహార తారకావారుండును, వారణాశీ
ప్రముఖ దివ్యక్షేత్రప్రతిష్ఠాపితాశేకనత్రుండును సత్ప్రాణపరాయణ
నారాయణ చరణ సేవాచరణ రతపరమభాగవతవతింస పూజాని
రంతరాయుండును, రాయవేశ్యా భుజంగ జగనోబ్బగండకరవాల
భైరవ ప్రతాప హనుమదాది బిరుదాభిశోభితప్రాభవుండును, భ
వాభవ వాహ ముఖవ వాహ ఖనాహిని కాశ నీకాశ యశోధుర్య
నూర్యరాయాధిప తనూభవుండును, భవానీరమాసమాన శుభగు
ణాంక వేంకయాంకా గర్భపావనుండును, ఎనలేకాకాది సప్తసం
తాన సంస్థాపన శీలుండును సుశీలాంచితి కేచర్లగోత్ర పవిత్రుం
డును, నగుశ్రీరావువేంకటమహిపతిగంగాధరరామరాయనరేంద్రుం
డొక్కనాఁ డదంభశాతికుంభ స్తంభసంభాసంభాసమాన రంభా
సమాన కాంచనపాంచాలికాచమంచిత పంచశౌఖాంచలమణిదీపి
కానీరాజితంబై, పలువగలఁ జలువగలతోగలరాచట్టుజిగిలెలం
దొగ రొట్టుక్రొండల్కు తిమ్మకెంపురొరులయోగలం బెట్టనిము
గ్గులై కట్టలరుకట్టాణిముత్తైపుజాలరులు గోఁప గారత్తితితోరణం
బుల సిరిమించుసభాభవనభాగంబున పూణిక్యభద్రదాసనాసీనుండై
సామంతులు, మంతులు పురోహితులు, హితులు, కవిప్రవరులు
విప్రవరులు, పౌరాణికులు, శైశికులు నాదిగాఁ గలనిఖిలపరివారం
బునం గొలువ బృందాకబృందంబుండుమం దగుపురందరుచందం
బునం, గులాచలమధ్యంబునం బెంపొందుమేరుపుత్రీకం బేరొలగం
బుండి యుండు

వేండియున్ = మఱియును, అఖండ = చూపించుచును ; అఖండ = పూ
గమైన, (ఇది మిగుల దూరమం దున్నను భూపంపిల మనుదానితో వ్యవహరించు)
అఖండల = ఇంద్రునియొక్క, ఎదోద్దండ = మదముపై నలీకయించిన, వేదండ = గజ
ముయొక్క (విరవతిముయొక్కనున్నయు) శుండా = తుండముయొక్క, అభ =

కాంతివంటికాంతిల, (తుండముం బోలిఁ దని యర్థము) భూదండ = వాస్తవనేడు, తుండలింద్ర = శేషహీచే, సంప్రత = ధరింపఁబడిన, భూమండలుండును = భూమండలము గలవాఁడును, ఏనుఁగుతుండమువలె దీర్ఘ మగుభుజ మనుశేషునిచే భూమండలము ధరించినవాఁడని యర్థము ఇందు వేదండశబ్దము శకింధ్రావలలోని దగుటచేఁ బరూపము వచ్చెను లేనిచేత వేద + అండ అని యుండఁగా సవర్ణదీర్ఘము కావలసియుండెను మఱియు వేదండకుండాధ యనువో గద్యమును, భూదండకుండలింద్రయనువో రూపక మనునలంకారముం గవు భూమండల — మండలుండును, భూమండలశంకానా = భూమండల నను సంయముం గలిగించెడు, వికంకిట = వికాలమైన, విజ = తనది యగు విజయ = నయాగమైన, ధాటి = దండయాత్ర పోవుటపై నైవ్యముయొక్క, సమాటీక = సంచాముచేతను, సమర్థ = బయలుపెడిలిని, పరాగ పరిపకా = భూశీసము దాముచేతను, పరికృత = ఆనరింఁగాడి, సభోమండలుండును = ఆకాశము గలవాఁడును, శశి న దాశివేడునపుడు గుఱ్ఱములు మొదలగువారి పాదాలాచిత బయలుపెడిలిని సూచి భూమియే యాకాశమునకుం బోవుచుండె నేమో యని శంకి గలిగించుచు నాకాశమున నా వ్యాపించియుండె నని భావము (పరిపకంపరీక్షయట్లకై సంపద మోటకుములతోఁ బాడినపుడు ప్రస్తుత ధాటి యుండును) అంతరీక్షాక్షిలంకాము

సభోమండల — సముదయండును, సభోమండల = ఆకాశముయొక్క, మధ్యత = నకుండున్న మండలి = నూర్నియొక్క, సమంతలి = కింకరముదాయమువలె దీర్ఘరక్ష్య = చూడ శక్తియు కానియును, వికంకిట = తొచెతియందు, తాండకత = నాట్యము గలయును, (సమంతము దగ్గరకు) మండలా = కత్తియొక్క, (౧) తా వాస్తవమండలాం (౨) ధాశ్చర్య = కాంతియొక్క, విలోకినాత్ర = చూచుటచేతనే, పరాయితి = పాఠియొక్క, పరికృత = శత్రులయొక్క, సమదయండును = సమూహము లవాఁడును, ఇందు మయు సతీశయోక్తియందు గలవు.

పరికృత = పరికృతమున, పరికృతమున — ఎల్లయొక్క సముదాయమునైనా, తుమున = కలులము, ప్రపంచక = సంతము నిచ్చుచింత = ఎడము లేనిండు, వారిదంత = మిగిలినదంతవంధుండు, క్రాంతి = అలలు తిర్చివేయు, (వ్యాపించిన యని యర్థము) క్రాంతింకూడను = క్రాంతి = చాచి మనెడు, ఇందు = సంప్రదియొక్క, ఉగ్రము = ఉగ్రముచుటచే, సముజ్జ్వలిత = పొంగి, గంభీర = అగ్రమున, మహిమ = కీర్తి నానా మనసిన, తీవ్రవాని పా = పా

సముద్రమునందలి, నిజముగూడ = తపవి యగుసద్గుణము లనెడు, కల్లాల = తీర్థగర్భములు యొక్క, హల్లీసక = స్వత్యముచేతను, సముల్లంఘిత = అతిక్రమింపఁబడిన, అవధిభుజ యందును = చక్రవాళపర్వతము గలవాఁడును, ఎల్లయుచమలకుం గోరికలు నిండు దానముచెయుటచే నీప్రభు వన్ని దేశముల వ్యాపించిఁకీర్తి సంపాదించె ననియును, దానగుణములచేత న్యాయచంద్రులకాంతి వ్యాపింపనిచక్రవాళపర్వతము సయితము నతిక్రమించె ననియుం దాత్పర్యము (కీర్తి తెల్లనిది యని కవిసమయము.) రూపకాలంకారము.

వధీర.....తారకావాయందును, మధగనాప = ఈశ్వరునియొక్క, (పర్వతము భుస్సుగాఁ గలవాఁడని యర్థము) త్రిపుటభేదః = మాడుపుగములయొక్క, (ని) పత్తనంపుటభేదః (అ) భేదః = చిట్టుటయం దై, (నకింపఁజేయుట యని యర్థము) ఉద్యమ = ప్రయత్నముచేతను, సముత్ = వికసించిన, నయనానల = కంటి యందలియగ్నియొక్క, ఆభీల = చయంకిం మైన, జ్వాలాహారికా = మంటలవరుసయే, ఉపమ = సాటిగల, ప్రతాపతపన = తేజ స్సుచూర్చించే, దాత = చీల్చఁబడిన (త్రేంపఁబడిన యని యర్థము) సమదారి = మదముగలశత్రువులయొక్క, ప్రమదా = శ్రీలసంపదమైన, మచలిమచ = కమ్మరేగుఁబండ్లం బోలినస్త్రములయందు, నిలిత = హింపఁబడిన, గజచక్రద్రుచి = మిగుల సంనలించుచున్న వియు మనోహర మైనవియును (అగు) ముక్తానార = ముత్యములదండలయందలి, తాగకావాయందును = ముత్యములగుంపు గలవాఁడును; మున్ను త్రిపుగముల దహింపఁదలంచి యీశ్వరునిఁజిత్తుండి, పుట్టించిచ్చు కో సమానమైనప్రతాపముచే నీరాజు గర్వించి శత్రుల సంహరించి వారి భార్యలకంతభూషణములఁ దొలఁగించె నని తాత్పర్యము మున్ను మయునిచే నిర్మింపఁబడినవియు నెవ్వరికిం దెలియనిగమనాగమనములు గలవియు నయోమయము సువర్ణమయము జితమయము నగురక్తసులపూములు మూఁడు దేశతలప్రాక్కినచే శివుఁడు దహించె నని భాగవతము. (ఉపమాలంకారము.)

వారణాశి.....సత్రుండును, వారణాశిప్రముఖ = కాశీ మొదలగు, దివ్యతే త్రి = పుణ్యతేత్రములందు, ప్రతిష్ఠాపిత = నిర్మింపఁబడిన, అనేక సత్రుండును = పెక్కు సత్రములగువాడును

త్రాణ . ..నిరంతరాయండును, సత్ = సజ్జనులయొక్క, త్రాణ = రక్షణమునందు, పరాయణ = ఆసక్తిగలవాఁడును, నారాయణ = విష్ణువుయొక్క, నిరణ = పాదములయొక్క, సేవా = సేవయొక్క, ఆచరణ = చేయుటయందు, (విష్ణుపాదము

లు సేవింతుటయం దని యర్థము) రత = ఆసక్తిగల, పరమభాగవతవరంస = శ్రేష్ఠులైన భగవద్భక్తులయొక్క, పూజా = ఆరాధించుటయందు, నిరంతరాయండును = ఎడతెరిపిలేనివాడను

రాయ.....పాదభవుండును, రాయవేశ్యాభుజంగ మొదలైన బిరుదులచేతను, అభిశోభిత = దీప్తమైన, పాదభవుండును = పాదభక్తియుగలవాడను.

భవ .....తనూభవుండును, భవ = కవునియొక్కయు, అభవ = బ్రహ్మయొక్కయు, (అకారమునకు విష్ణు వని యర్థము. అతనివలన జన్మించినవాడు గాన నది భువండు = బ్రహ్మ :) (ని) అకారో బ్రహ్మ విష్ణ్వశ కమరేప (నా) వాహ = వాహనములైన వృషభముతోడను, హంసముతోడనును, ముఖవహన = ఇంద్రునిగట్టి మైసయ్యవైపు శృంగముతోడను, కాశ = ఆల్లుబూవుతోడను, నికాశ = సమానమైన, యశోధుర్య = కీర్తినివహించిన, సూర్యరాయాధిపతనూభవుండును = సూర్యరాయప్రభువునకుం బుత్రుండును.

భవానీ.....పావనుడు, భవానీ = పార్వతితోడను, సమాన = తుల్యురాలును, శుభగుణాంక = సద్గుణము లనెడు భూషణములుగల (ని) అంకః స్థానాంతిక క్రోడ భూషణోత్సంగ లక్ష్మణు (వి) వేంకటాచార్యుని పావనుండును = వేంకటయ్యగర్భమును బవిత్రముచేయువాడను.

వన... .సీలుండును, వన = తోట, తటాక = చెరువు, ఆది = మొదలుగల, సప్తసంతాన = ఏడుబిడ్డలు లగు సంతతులను, సంస్థాపనసీలుండును = నిల్పుటయందు స్వభావము గలవాడనును, (క॥ “ తనయుడు, జెలువును, గావ్యం । మ, నిధానము, గుడి, వనంబు, భూదేశస్థా । వనమును ననునియేడును । జను శాస్త్రములందు సప్తసంతతు లనంగ ౧)

సుశీ.....పవిత్రుండును = సదాచారముచే నెప్పటిచెల్లగోత్రమును బవిత్రము చేసినయతడను ;

అగు శ్రీరావు వేంకటసుహృదాచార్యుల గాధా రామరాయనరేంద్రుండు, ఒక్కనాడు = ఒక దినమునందు, (ఇది కాలవాచకము గావున భద్రయందుండును. కాలాధ్యయలకుం బ్రాయికంబుగా భద్రము యగు బాకా.)

అదంభ . నీరాజితంబై, అదంభ = కృత్రిమము గాని (స్వచ్ఛమైన దని యర్థము.) శాత్రుకుంభస్తంభ = బంగారుకుంభములయొక్క, (శత్రువంధ మునుపకృతమునం బుట్టి-ది శాత్రువంధము (ని) తపయం శాత్రువంధం గాంగేయం భర్త కల్ప

రం (అ) సంభారం = సముకాయమందు, సంభాసమానం = ప్రకాశించుచున్న, క్షణభాస
మానం = రంభ యనునచ్చరంబోలిన, కాంచనపాంచాలికా = బంగారుబొమ్మలయొక్క,
(ని) పాంచాలికా పుత్తికా స్యా ద్వస్త్ర దంతాదిభిః కృతా. (అ) సమంచితం =
ఓప్పుచున్న, పంచశాఖ = చెతులయొక్క, (ని) పంచశాఖ శ్శయః పాణిః (అ)
అంచల = అగ్రమునందలి, మణిదిపికా = మాణిక్యప్రదీపములచేతను, నీరాజితం తై = ఆ
రత్నయజుడినది యై, సభాభవమునందలి బంగారుకంబములం దున్న బొమ్మలు వారిచే
కులయందలి మాణిక్యదీపములచే సభాభవమునకు నీరాజన మిచ్చునట్లువలె నుండె
ననియు సోపథ యూతి యందువదిరలె నుండె ననియు నాశయము

పలుగలక = పెక్కురీతులచేతను, చలువ జగితలక = చలువ గల =
చల్లదలము గల, తొగలరావట్టు = చంద్రకాంతపురాలయొక్క, జగి = కాంతి గల,
జగితలక = తిన్నెలంపిక, తొగ . యోరలక, తొగ రొల్కు = ఎఱ్ఱకాంతిం
బ్రసరింపజేయు, క్రొందళ్ళు = క్రొత్తకాంతి గల, తమ్మికెంపుటోరులయోరలక =
పద్మరాగముల (చేడకేయజుడిన) యెఱ్ఱపట్టెలయొక్క సాష్ట్యములంపిక, (కొన్
తై + తళ్ళు = క్రొందళ్ళు, క్రొత్తశబ్దము కాద్యక్షురశేషమునకుం గొన్నియెడల
నుగానిమొదలు గొన్నియెడల మీఱినట్లుండు ద్విత్యంబు నగు కెంపు + ఓరులు =
కెంపుటోరులు కిగ్గువాయంబునం దిత్తు కిచ్చిపొంగు నపుడు కుగానిమం
బగు వా సం) పెట్టెగ్రుంగులై, బిట్ట = అధికముగా, అలరుకట్టాణి జాల
రులు, అలరు = ప్రకాశించెను, కట్టాణి జూరులు = ప్రశస్త మైనముత్యములయొ
క్కజాలెలు, (కిడు + ఆణి = కట్టాణి, మఱుచిలు, కిడు, నడు, నిడుకట్టములు, డలక
మృపరంబగునపుడు ద్విత్యక్తవారంబగు చా. ౧౯) తోరక = కాంచనగాను,
గాను తోరంబలక = గుండపచ్చలతోరణములచేతను, సిరి . బునన్ =
సిరిమించు = ప్రకాశించెను, సభాభ బునన్ = సభామండపప్రదేశమందక, మా
ణిక్యభద్రాసనాసీనుండై = మణులతో గూర్చివల జపీరమునం గూర్చుండి, సామం
తులు = సహపక్షములరాజులు, (రాజులచే నూలుగ్రామముల బాలింపయొప్పులగు
నధికారు లనియే అర్థము) మంతులు = మంత్రులు, (రాజకార్యలోచనం జెప్ప
వారు) పురోహతులు = పురోధనులును, హితులు = ఆప్తులును, కవిప్రవరులు = కవిశ్రే
ష్ఠులును, విప్రవరులు = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులును, పారాణికులు = పురాణములంజెప్పవారు
ను, (ప్రపంచముయొక్క సృష్టిప్రళయములును, సూర్యచంద్రులవంశంబులు నావంశ
ములందలిమహారాజులచరితంబును మనువులవృత్తములం జెప్పగలధములు పురాణంబు
లనంబడు ఇవి మంత్రులందరి జనులకు హితహితముల బోధించి దుర్మార్గమునుండి

మఱిించిసన్మార్గమునం బ్రవర్తింపఁజేయుఁ గాన నుత్పత్తిమితము లనఁడు.) వై
 ణికులుక్ = వీణాగానముచేయువారును, ఆదిగాక్ = మొదలుగా, కలిఖిలపరివారం
 బును = కలయెల్లపరిజనమును, కోలువక్ = నేవింపఁగాక్, బృందారకబృందంబునడు
 మక్ = దేవతాసముదాయముయొక్కనడుమును, పురందరుచందంబునక్ = ఇంద్రుని
 యందముచేతక్ (ఇంద్రుడువలె నని యర్థము.) కలాచలమధ్యంబునక్ = కులపర్వత
 ములమధ్యమందు, (శ్లో॥ మహేంద్రో మలయ స్సహ్యా శ్శుక్తిమాక్ గంధమాదనః,
 వింధ్యశ్చ పారియాత్రశ్చ సప్తైతే కులపర్వతాః॥) పెంపొందుమేరుపుతీరునక్ = డౌ
 స్నత్యము నొందుబంగారుకొండవలెను, పేరోలగం బుండి = పెద్దసభయం దుండి, అ
 ప్పడు = ఆకాలమున (ముందపద్యముతో నన్వయము.) ఇం దింద్రావలతో తీరికి
 సాదృశ్యము చెప్పఁబడెఁ గాన నుపమాంకారము ఈవచనమునందు నాయకగుణం
 బు లగుకీర్తిప్రతిపాదలును మహాకులీనత మొదలగు సవియుఁ జెప్పఁబడియె.
 (“ శ్లో॥ కీర్తిప్రతిపాదసంభగః ప్రమగ్ధత్రయతత్పరః । ధురంధరశ్చ గుణవాక్ నాయకః
 పరికీర్తితః॥ మహాకులీన తాజ్జ్వల్యం మహాబాగ్య ముదారతా । తేజస్వితా విదగ్ధత్వం
 ధార్మిక త్యాదయో గుణాః ॥ కీర్తిప్రతిపములచె సుందరుఁడును, ధర్మార్థకామము
 లందఁ దత్పరుఁడును, భూమండలాధిపతియు, సద్గుణములుగలవాడు నగుపురుషుఁడు
 కృతినాయకుఁడు గావలయును మఱియు గొప్పవంశమునందలిజన్మము, చేయవలసిన
 కార్యములయందు వైపుణ్యమును, తేజస్సును, ధగ్ధమునందే మనసు గలుగఁటయును,
 మిగుల సౌందర్యము మొదలగుగుణములు కృతినాయకున కుండవలసిన వని యార్థము)

సీ॥ నిత్యసత్యవ్రత ♦ స్తుత్యుడౌనెల్లనా

రుద్రుని పౌత్రు హరితన ♦ న్మనీసగోత్రు

భారతీపురుషాన ♦ తార మారంగధా

సూర్యునితనయు వి ♦ ఖ్యాతవిసయు

సతతపుణ్యాచార ♦ యుతగంగమాంబికా

గర్భసంభవుఁ గళా ♦ కలితవిభవు

నల్లమరాజాన్వ ♦ యజుని నుబ్రహ్మణ్య

కవినామధేయు స ♦ త్రవివిధేయు

శేషధ ర్మేతిహాసవి ♦ శేష మంధరీ

భాషగ నొనర్చి లింగము ♦ పర్తిధామ

రామమూర్తికి భక్తిన్ ♦ ర్పణ మొనర్చి

నట్టినను దయ రావించి ♦ యిట్లు లనియె||

14.

నిత్య..... స్తుత్యుడు; నిత్య=ఎల్లపుడు, సత్య=నిజము (పట్టుటయందు) వ్రత = నేమము గలవాడు గనుక నే, స్తుత్యుడు = స్తోత్రమునకుం దగినవాడు, జౌగెల్లన్దాయనిపాత్రుక, హరితసమ్యునిసగ్రుక = హరితుఁ డనునత్తమమునికి సమాన మైనకులముగలవానిని, భారతీపురుషవతారము = సరస్వతియొక్కపురుషరూపము, జౌంగధామాయనితనయుక=అగురింగళాయకుమారునిక, విఖ్యాతనియుక=మిగులఁ బ్రసిద్ధ మైనయడఁకువ గలవారినిక, సతత .....సంభవుక=సతత=ఎల్లపుడును, పుణ్యాచార=మంచివడవడితో, యుత=కూడుకొనిన, గంగమాంబికాగర్భ సంభవుక=గంగమ్మ యనునామెగర్భమున నుత్పత్తిల్లినవారిని, కళాకలితభవుక=కళా=విద్యలచేత, కలిత=పొందఁబడిన, విభవుక=సంపదగలవారిని, అల్లమరాజు న్యాయజున్=అల్లమరాజువారివంశమునఁ బుట్టినవారిని, సత్కవివిధేయుక=మంచికవులకు లొంగినవారిని, సుబ్రహ్మణ్యకవినామధేయున్ (ఇంటటధేయ యనప్రత్యయము సావర్థమున వచ్చెను) నామ మన నెంతయర్థమో నామధేయ మునను నంతయే యర్థము.) శేషధర్మేతిహాసము=శేషధర్మ మనుగ్రంథమును, అంధ్రభాషగక=తెనుగుకావ్యముగా, ఒనర్చి=చేసి, లింగమపర్తిరామమూర్తికిన్=లింగమపర్తిలో నున్నరామదేవునకు, భక్తిక=అనురాగముతో (పూజ్యులయందనురాగము భక్తి యనబడు) అర్పణ మొనర్చినట్టిననుక=అప్పనము చేసిననుక, రావించి=పిలిపించి, దయక=కరుణతో, ఇట్లు = ఈక్రిందిప్రకారము, అనియెక=అనెన్. ('ననుక' ఇది యీపద్యమున ననె ననుదాని కప్రధానకర్మము గావున ద్వితీయయందండెను తఱచు పశ్చియందేని తృతీయయందేని యుండును) వద్యధామఖ్య కర్మంబునకుఁ దోడ కు వర్ణకంబులు ప్రాయశఃకంబుగ నగును (బా కా) అనెన్ అనుక్రియకు నెనుకటివచనమున నున్నప్రభువు కర్త

క॥ అకలంక భారతీకరు

ణకుఁ బాత్రము వై నుధీజ ♦ నముచే నిల నె

న్నికఁ గంటివి నుబ్రహ్మ

ణ్యకవీంద్రా ! సాహితీర ♦ సాంబుధి చంద్రా|| 15.

సాహితీరసాంబుధిపద్రా = గుణములతో నలంకారములతోఁ గూడినశబ్దాగ్రభా
నమును రసజ్ఞానము నను సముద్రమునకుఁ జంద్రుఁడా, సుబ్రహ్మణ్యకవీంద్రా = సుబ్ర
హ్మణ్యకవిశ్రేష్ఠుఁడా, అక .. . కరుణకున్ = నిర్మల మైనసరస్వతీయనుగ్రహమునకున్,
పాత్రము వై = తగినవాడ వై, సుధీజనములచేత్ = విద్వాంసులచేతను, ఎన్నికన్ = గౌ
రవమును, కంటివి = పొందితివి

సే॥ వాల్మీకి యాదికా ♦ వ్యంభానర్పగఁ గదా

రామునిగుణకథల్ ♦ ప్రకట మయ్యె

ద్వైపాయనుఁడు భార ♦ తం భానర్పగఁ గదా

పాండవాదులప్రభా ♦ వములు దెలిసె

కాళిదాసుఁడు కృతి ♦ ఘటన సేయగఁ గదా

భోజరాజయశంబు ♦ తేజరిల్లె

ఘనత విద్యానాథ ♦ కివికబ్బమునఁ గదా

తనరెఁ బ్రతాపరు ♦ దునిప్రసిద్ధి

యిలను రాజనరేంద్రుండు ♦ కృష్ణదేవ

రాయ లాదిగఁ గలమహా ♦ రాజు తెల్లఁ

గావ్యముఖమునఁ గాదె వి ♦ బ్యాతెఁ గనిరి

కానఁ గృతినాటి వేటొండు ♦ గలదె తలఁ

16.

వాల్మీకి, ఆదికావ్యము = రామాయణమును, ఒనర్పగఁగదా = చెయ్యటచేతనే
కదా, రామునిగుణకథల్ = శ్రీరామునిసద్గుణములుం జరిత్రంబును, ప్రకటమయ్యెన్ =
ప్రసిద్ధము లయ్యెను (వాల్మీకి దీని నెల్లసంస్కృతకావ్యంబులపం బూర్వమున రచి
యించుటచే నాదికావ్యం బనంబడు.) ద్వైపాయనుఁడు = వ్యాసుఁడు, భారతంబు,
ఒనర్పగఁగదా = రచియించుటచేతనే కదా, పాండవాదులప్రభావములు = ధర్మరాజు
మొదలగువారిమహిమములు, తెలిసెన్, కాళిదాసుఁడు, కృతి = కావ్యమును, ఘట
నసేయగఁగదా = కూర్చుటచేతనే కదా, భోజరాజయశంబు = భోజునికీర్తి, తేజరి
ల్లెన్ = ప్రకాశించెను. (కాళిదాసుఁడు భోజునికీర్తికిం బ్రకాశక మగుగ్రంథము రచిం
చిన ట్లిచటం జెప్పబడె.) కాని రఘునంశాదికావ్యములన్ రచించినకాళిదాసుఁడు భో
జునికాలమున లేఁ దనియు వికృష్టార్కునికాలమున నందె ననియుఁ గొందఱు చెప్పు

దురు అది యట్లుండె భోజనకాలమున నే కాళిదాసుండినను నాయన చెసినకావ్యములలో నెచ్చుటకు భోజనసామము సయితము లేదు అయినను భోజనమైన బెక్కండ్రుకవులు చెప్పినచాటుపద్యములతో నిండిభోజచరిత్ర మిన్నింధమున గాళిదాసుడుం గొన్ని పద్యములు చెప్పిన ట్లుండె. దానింట్టియే యాకవి యట్లు చెప్పె నని తోచెడిది) విద్యానాథకివిక బృహద్రామణ్యదా=విద్యానాథకివి చెసినకావ్యము (ప్రతాపరుద్రీయము) చెతనే కదా, ఘోరక=గొప్పతనముతో, ప్రతాపరుద్రనిపగ్గిసిద్ధి, ఇలక=భూమియందు, తనరక=అతిశయించెను, రాజనరేంద్రుడు=రాజరాజవరేంద్రుడు (ఈయన భారతముం గృతినందిగవాడు) కృష్ణదేవరాయలు=(మరుచరిత్రాచలముం గృతినాయకుడు) ఆదిక=మొదలుగా, కలమహాగజా లెల్లక=కలగొప్పరాజు లందఱును, కావ్యముఖమునగాదె=కావ్యద్వాముచెతనే కదా, విఖ్యాతిక=ప్రసిద్ధిని, కలి=సాందిరి, కాక=అకాశముచెత, కృతిని టి=కావ్యమునందుటతో సమాన మైనది, నేట్రుండు=ఎంకొకటి, (కీర్తిక మైనది) తలపక=అలాచింపగా, కలదె=ఉన్నదా? (లేదని యర్థము)

క॥ సంతానసక్తికిముల్లో

జుంతిలిఫలదాయకింబు ♦ చిరిక్కి క్కరిం

వంతయుఁ గృతి మా కిది శ్రీ

కాంతకి ధానుధను గొప్పఁ ♦ గా నలయుఁ యీ॥ 17.

సంతాన ... లోక=సంతానము లేడిటిసమూహములోన, కృతి=గ్రంథము, చింతిలిఫలదాయకింబు=కోరబడినఫలము నిచ్చునదియును, ఎంతయున్=మిక్కిలిగా, చిక్కిర్తికింబు=కాశ్వత మైనయశముం గలిగింపు నదియును (అగును) అది=అట్టికావ్యమును, శ్రీకాంతకి ధానుధన్=కృష్ణునింత మనెడునమ్మతముతోక, (సంఘటించి) మూలక, గొప్పగా వలయుఁజూచి=మాకీహఁగా వలయును జూచు (ఇచటఁ జూచి యనుదాని క్కము వేలుగా లేదు గాని వెనుకటిక్రియాక్రము ముఖ్యమని బోధించుశక్తి గలదు.)

వ. అని సబహుమానంబుగాఁ గర్పూరితాంబూల కసకాంబరాధరణాదు లొసంగిన సంగీకరించి మదీయకృత్తికన్యావతంసంబున కనుకూలనాయకిరత్నిసంఘటనంబు గలిగె నని సంతసించి యేతిత్రప్రబంధనిబంధనంబునకుం బ్రార్థించితిం గావునం గృతితివంశావతారం

బభివర్ణించెద.

అని = ఇట్లు చెప్పి, సబహుమానంబుగాఁ = మిక్కిలి గౌరవముతోఁ గూడునట్లు, కర్పూర.....జాడలు ; కర్పూరతాంబూల = కప్పరముతోఁ గూడినవిడెమును, కనక = బంగారు, (జలతారుగల) అంబర = వస్త్రములు, ఆభరణాదులు = భూషణములు మొదలగువానిని, ఒసంగినఁ = ఈయఁగాఁ, అంగీకరించి = (నేను) వానింబుచ్చికొని, కావ్యము వారి కిచ్చుట కొప్పికొని, మదీయ .. ..సంబునకుఁ ; మదీయ = నాసంబంధముగ, కృతి = కృతియనెడు, కన్యావతంసంబునకున్ = కన్యాశోభూషణమునకు, అను.....సంఘటనంబు = అచుకూఁడ గనాయకుఁ డనెడురతనముయొక్కకూర్పు, కలిగె నని = సందర్భించె నని (ఒకకాంతకీ లోఁబడిననాయకుఁ డనుకూలుఁడు) సంతసించి = సంతోషపడి, ఏతత్ప్రబంధవిబంధనంబునకుఁ = ఈకావ్యశిర్షాణమునకుఁ, సత్య మగుకథను గొని వెక్కు లగువర్ణనములతోఁ గూర్చి వ్రాయుకావ్యము ప్రబంధము (ని) ప్రబంధః కల్పనాకథా (అ) ప్రారంభించితిఁ = మొదలుపెట్టితిని, కావునఁ = ఆకారణముచేత, కృతిపరిపంకావతారంబు = కృతినాయకుఁ డగురామరాయప్రభువుయొక్కవంశోత్పత్తిని, అభివర్ణించెదఁ = పాఠఁడెదను.

సీ॥ త్రిద్రుగప్రద్రుక్సహా ♦ సృద్ధుగాదికోటీర
హరినీలగోలంబు ♦ పరివృతంబు
శ్రీరమాకరిముదిరి ♦ కారత్నరుచిపుంజ
మంజులకింజల్క ♦ రంజితంబు
సముదితామరధునీ ♦ స్వచ్ఛామితమరంద
లహరీచిరంతరా ♦ లంకృతంబు
సనకసనందనా ♦ ద్యవళుసస్మనిమనః
కాసారిదివ్యప్ర ♦ కాశదంబు
శ్రుతివహూటీశిరస్తటి ♦ ధృతవతంస
మగుచు సలరారుహరిచర ♦ చారవింద
మందుఁ జెన్నొందుశూరతో ♦ దారితాద్య
ధికగుణకులంబు పద్మనా ♦ యుకకులంబు॥

హరిచరణారోందము = విష్ణునిపాద మనెడుపద్యము, త్రిద్య... పరివృతంబు, త్రిద్యక్ = శివుడు, (మూడుకన్నలు గలవాడు) అప్తద్యక్ = బ్రహ్మ (ఎనిమిదికన్నలు గలవాడు) సహస్రద్యక్ = ఇంద్రుడు (వేయికన్నలు కలవాడు) ఆది = మొదలైన, దేవతలయొక్క, కోటిర = కిరీటములయందలి, హరిరీల = ఇంద్రునిలములనెడు, రోలంబ = తుమ్మెదలచేసెను, పరివృతంబు = ఆవరింపబడినదియును, శ్రీరమా — రంజితంబు, శ్రీరమా = శోభతోగూడిన లక్ష్మీదేవియొక్క, కర = హస్తమందలి, మదికా = ఉంగరములయందున్న, రత్న = మణులయొక్క, రుచిపుంజ = కాంతిసముదాయ మనెడు, మంజుల = మృదువైన, కింజల్క = అకరులచేత (పువ్వులలోనిదారములచేత) రంజితంబు = ప్రకాశించునదియును, (లక్ష్మీధర్మకు బాదము లొత్తుచుండగా నామె చెతులందలియాంగరములలోనిమణులకాంతి యందుఁ జిగిరించుటచే నిట్లు చెప్పబడె) సముది లంకృతంబు, సముదిత = పుట్టిన, అమరభుని = ఆకాశగంగా యనెడు, స్వచ్ఛ = నిర్మలమై, అమిత = అధికమైన, మగంద = పూజదేవయొక్క, లవారీ = బాలుచె, అలంకృతంబు = అలంకరింపబడినదియును, సనక ప్రకాశదంబు, సనకసనందనాది = సనకుడు సనందనుడు మొదలగు, అనఘ = పాపములేని, సమ్మరి = గొప్పనిగవడ్డువలయొక్క, మనః = చిత్త మనెడు, కాసార = కొలఁచునట్టి, దివ్య = స్వచ్ఛమైన, ప్రవాళదంబు = ప్రకాశమును గలిగించునదియును

శ్రుతి వత్తిండు, శ్రుతి = వేదవాక్కు లనెను, వసూటీ = స్త్రీలయొక్క, శిరస్తటీ = శిరములచేతను, (ఉపరిపార్శ్వముచేత ననిర్ధిగము) ధృత = ధరింపఁబడిన, వతంసము = భూపతియును, ఆగుచుకొ, అలరారుకొ = ప్రకాశించును, అందకొ = ఆపాదపద్యమునందు (ఉత్పన్నమైన) హారశో — పలంబు, హారత = పరాక్రమము, ఉదారత = దానము, ఆది = మొదలైన, అధికగణనలంబు = ఎక్కువ మంచి గుణములసముదాయము గల, పద్మనాయకకులంబు = వెలమవారవంశము, చెన్నెందకొ = ప్రకాశించును

ఇందు భగవంతునిపాదములయందు పద్యత్వ హారోపించి దానిస్థితియు లగు భ్రమరసంపత్తి మొదలగునవి యెడతెగక నమస్కరించుదేవతలకిరీటకన్నాదులయందు హారోపించె గాన సావయవరూపకాలంకారము

ఉ॥ అందుఁ బయోధిసప్తకము ♦ నందుఁ బయోంబుధిప్రాలె వైభవం

బంది జగత్ప్రసిద్ధి చల ♦ రాహుచురుండెను రావువంశమం

దిందునిభంగి గాఁగ నుద ♦ యించె లసత్కరమండలాగ్గిరు

కృందళితారిదర్పణ డనఁ ♦ గా నన ప్రాతమనీడు మేటియై॥ 19.

అందఁగ్ = ఆపలమునందు, పయోధిసప్తకమునందఁగ్ = సముద్రము లేడిటిసముదాయమునందును, పయోంబుధివోలెఁగ్ = క్షీరసముద్రమువలె, రావునంశము = రావువారిపలము, వైభవంబు = సంపదను, అంది = పొంది, జగత్ప్రసిద్ధిఁగ్ = లోకప్రసిద్ధిచేతను, అలరారుచునుండెఁగ్ = ప్రకాశించుచునుండెను, అందఁగ్ = ఆరావుపలమునందును, ఇందునిభంగిగాఁగ్ = చంద్రునిరీతివంటిదిగాఁగ్ (అనఁగాఁ జంద్రుఁడువలె ననిభావము.) లస — దర్పణు, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, కర = చెలియందలి, మండలాగ్ = కత్తియొక్క, రుక్ = కాంతియనెడు, కరమండల = కిరణసముదాయముయొక్క, అగ్ = శ్రేష్ఠమైన, రుక్ = కాంతిచేతను, సందళితారిదర్పణు = చీల్చబడిన శత్రువు లనుజక్కవలగర్వము గలవాఁడును (చీల్చబడిన యిది గర్వమునకు విశేషణము.) చంద్రుఁడు తనకాంతిచే జక్రివాకములమద మడచిన క్షీరాజు తనచేతఁబూనినఖడ్గసంబంధమైనకాంతిచేత శత్రువులమద మడచె నని తాత్పర్యము. అనఁగాఁగ్ = అనునట్లు, ననవోతమనీడు, మేటియై = ప్రసిద్ధుడై, ఉదయించెఁగ్ = పుట్టెను ఇందు శ్లిష్టరూపకము ఇందునిభంగి యనుచో నిదగ్గునాభేదము. అంటికి సం గాంగిభావంకరము.

గీ॥ పాణిఁ గొమ్మించుకరణి కృ ♦ పాణి మెఱయ

వారువము నెక్కి యెదిరిన ♦ వారు వఱువ

రణము గుడిపెను రివువిదా ♦ రణ మొనర్చి

యవ్విభుం డతనికి సాటి ♦ యవ్విభుండె॥

20.

అవ్విభుండు = ఆరాజు, పాణిఁగ్ = హస్తమునందున్, కొమ్మించుకరణిఁగ్ = కొత్త మెఱుపువలె, కృపాణి = కత్తి, మెఱయఁగ్ = ప్రకాశింపఁగాఁగ్, వారువముఁగ్ = అశ్వమును, ఎక్కి = ఆరోపించి, రివువిదారణముఁగ్ = శత్రుసంహారమును, ఒనర్చి = చేసి, ఎదిరివారు = ఎదుర్కొన్న వారు, (పగవారు) పఱువన్ = పారిపోవఁగా, రణము = యుద్ధమును, గుడిపెఁగ్ = అనుభవింపఁ జేసెను, అతనికిఁగ్ = అతనికి, సాటి = సమానుఁడు, అవ్విభుండె = ఆరాజె (అగును) ఇం దతని కతఁడే కాని యుపమానాంతరము లేదని చెప్పటచే ననన్వయాలంకారము

క॥ ఆననవోతమధరణీ

జానికి సర్వజ్ఞసింగ ♦ జనపాలుడు తే

నోనిధి మాధవనిడును

నూనులు శివకేశవాంశ ♦ జాలు పుట్టి రొగి॥ 21.

ఆననవోతమధరణీజానికి = పైనఁ జెప్పిన ననవోతమరాజునకు, శివకేశవాంశ
జాలు = శివకేశవులయొక్క ముంశమునలనఁ బుట్టినవారును, తేజోనిధి = ప్రతాపమునకు
స్థానమగు, సర్వజ్ఞసింగ జనపాలుడును, మాధవనిడును, (అను) నూనులు = పుత్రులు,
ఒగిక్ = క్రమముగాను, పుట్టిరి = జన్మించిరి

సీ॥ తనయశోనల్పక ♦ ల్పనగాటవికిఁ బయో

భృత్పదం బొకపర ♦ భృతము గాఁగఁ

దనభుజాటోపప్రి ♦ తాపరూపాగ్నికిఁ

బరబలంబులు శల ♦ భములు గాఁగఁ

దనజయలక్ష్మిని ♦ తంబిని కఖలది

గ్వలభులు విహరణ ♦ స్థలులు గాఁగఁ

దననిరంతరదాన ♦ ధారానదికి సాగ

రములు గర్భజలాశ ♦ యములు గాఁగఁ

నవనిఁ బాలించి మిగులఁ బ్రీ ♦ ఖ్యాతిఁ గాంచె

జైత్రయాత్రాసమారంభ ♦ సమయవిజయ

భేరికాభాంకరణచల ♦ ద్విమతఫణిప

తంగవిభుఁ జై నసర్వజ్ఞ ♦ సింగవిభుఁడు॥ 22.

జైత్ర). ....విభుఁడు ; జైత్రయాత్రా = జయశీలమైన దాడియొక్క, సమారం
భసమయ = ఆరంభకాలమందు, విజయ = జయముం దెలిపెడు, భేరికా = భేరులయొ
క్క, భాంకరణ = “ భాం ” అనుశబ్దముచేతను, చలన్ = వణికుడును, విమత = శత్రు
లనెడు, ఫణిసర్పములకు, పఠంగవిభుఁడు = గరుడుఁడు, గరుడుఁడు పాములం జంపున
ట్లే ప్రభువుశత్రుల నంహరించు నని తాత్పర్యము. విజనసర్వజ్ఞసింగవిభుఁడు, పయోభృ

త్వదంబు = ఆకాశము (మేఘము లుండుచోటు) తన — వికిక్ = తన = తనయొక్క, యశః = కీర్తియను, అనల్ప = అధికమైన, కల్పనగాటవికిక్ = కల్పవృక్షములవనమునకు, ఒకపరభృతము = ఒకకోయిల, కాగక్ = అగుచుండగా, (కల్పవృక్షములు గలతోటలోఁ గోకిల యున్నట్లే రాజకీర్తియందు నాకాశముండెనిభావము. కీర్తిమిగులగాప్పది యనిఫలితార్థము) పరబలంబులు = పగవారిసేనలు, తన — అగ్నికిక్ = తనభుజాతోప = తనచేతులబలము గొప్పతనమువలన (గలిగిన) ప్రతాప = ప్రతాపమునెడు, అగ్నికిక్ = చిచ్చునకు, శలభంబులు = మిడుతలు, కాగక్, అఖిలదివ్యలభులు = అన్నిదిక్కులనెడు శిరోగృహములు (మేడనిఁదియుండు) తన — రితంబినికిక్ = తనజయలక్ష్మి యనెడుస్త్రీకి, విహరణ్ణులు = విహరించుచోట్లు, కాగక్; సాగరములు = సముద్రములు, తనదానధారానకిక్ = తనయొక్క (తాను) దానముచెయ్యనప్పుడు విశించిఁబలమువలన గలిగినయేటికిక్, గర్భజలాశయములు = లోపలనున్న మడుగులు, కాగక్, అవనిక్ = భూమిని, పాలించి = రక్షించి, మిగులక్ = అధికముగాను, ప్రఖ్యాతిక్ = ప్రసిద్ధిని, కాంచెక్ = పొందెను

సన్వజ్ఞసింగమహీపాలుఁడు భూమిం జక్కఁగఁ బరిపాలించి లోకమందంతట వ్యాపించినయశము సంపాదించె ననియు నగ్ని మిడుతలంబోలె శత్రువుల ననాయకుముగ సంహరించి దిక్కులక్ వశపఱచుచుకొనె ననియు దానజలముచె సముద్రముకంటెఁ బెద్దనదుల నుత్పాదించెననియుఁ దాత్పర్యము

రూపకము సలిశయోక్తియు నలంకారములు

మ॥ వనజాక్షీవనజాన్తుఁడై గుణమణి ♦ వారాశియై సజ్జనా
వనవిశ్వంభరుఁడై భుజాద్భిరధరా ♦ వాల్మధ్యలభ్యోరుశో
భనలక్ష్మీవిబుధేంద్రుఁడై హరిపదా ♦ బౌతాద్భిరస్వాంతుఁడై
కనియెక్ మాధవసేనుడు రంగశయనా ♦ గృహ్లాననిత్యస్థితిక్॥ 23

మాధవసేనుడు = సింగభూపాలునితమ్ముడు, వనజాక్షీవనజాన్తుఁడై = వనజాక్షీ = స్త్రీలకు, (తామరపూవులవంటి కన్నులుగలవారు) వనజాన్తుఁడై = మన్మథుఁడై, (తామరపువ్వు లాయుధములుగాఁ గలవాఁడు) యనతులమనసు హించునందము గలవాడనిభావము గుణమణివారాశియై = గుణము లనెడురత్నములకు సముద్రుఁడై, సముద్రమున నెల్లగత్నము లున్న నెల్లసద్గుణము లీరాజునందుండెని యాశయము సజ్జ — భరుఁడై, సజ్జన = సత్పురుషులయొక్క, అవన = రక్షించుటయందు, విశ్వంభరుఁడై = విష్ణుఁడై, విష్ణువుంబోలె సజ్జనులను రక్షించు నని తాత్పర్యము.

భూ.....దేంద్రుడై, భుజ = బాహుబలముచే, అర్జిత = సంపాదించబడిన,
 భరావాల్లభ్య = భూమండలాధిపత్యముచే, లభ్య = ప్రాప్తమైన, ఉరుశోభనలక్ష్మీ = మి
 గల దీప్తమైనసంపదచే, విబుధేంద్రుడై = దేవేంద్రుడై, బాహుబలమున భూమి నా
 ర్జించి సంపదచే నింద్రుని బోలినవాడనిభావము హరి——స్వాంతరుడై, హరి =
 విష్ణువుయొక్క, (భక్తులపాపములను నశింపజేయువాడు) పాదాభ్యంత = పద్మము
 లంబోలినపాదములందు, అర్పితస్వాంతరుడై = నిలుపబడినమనసు గలవాడై, రం
 గ——స్థితై, రంగశయన = రంగనాయకస్వామియొక్క, అగ్ర = శ్రేష్ఠమైన,
 స్థాన = నివాసమందు, స్థితై = ఉనికిని, కనియై = పొందెను శ్రీరంగమున నుండి
 ననియగ్ధము.

ను॥ ఘనం డాసింగమనీనికాత్మజులు వె ♦ క్కం సుద్భవంబంది ర
 య్యనఘుల్ గాంచి రనేకపుత్రకుల వా ♦ రస్తాకదోర్విక్రమా
 ర్జునులై యావెలుగోటిపట్టణవర ♦ త్తోణీస్థలిన్ రాజ్యపా
 లనముం గొంద తొనర్చి రుజ్జ్వలగుశా ♦ లంకారధౌరంధరిన్॥ 24.

ఘనండు = గొప్పవాడు (అగు) ఆసింగమనీరిన్ = ఆసింగభూపాలునకు,
 (ఇచ్చటసింగమనీరి కనువ్యవస్థమునకు ఘనండు ప్రథమాంతము విశేషము ఒకా
 నొకచో విశేషణంబున వ్యక్తికి బ్రథమ విభాషనగు (బా కా) ఆత్మజులు = కొమ
 రులు, వెక్కండ్రు = అనేకులు, ఉద్భవంబందిరి = జన్మించిరి, అయ్యనఘుల్ = ఆపు
 జ్ఞాతులును, అనేకపుత్రకుల్ = వెక్కండ్రు కొమరులను, కాంచిరి = ఉత్సాహించిరి
 వారుకొందఱు, అస్తో——నులై, అస్తోకి = అధికమైన, దోర్విక్రమ = బాహుపరా
 క్రమముచేతను, అర్జునులై = అర్జునబోలినవారై, ఉజ్జ్వలగుణాలంకారధౌరంధరిన్ =
 ఉజ్జ్వల = ప్రకాశించెడు, గుణ = శౌర్యాదిగుణములను, అలంకారి = ఆలంకారులయొక్క,
 ధౌరంధరిన్ = ధరించుటచేసి, వెలు——స్థలిన్ = వెలుపలనుండి ముప్పా
 మంచిభూమియందు (వెలుగోటిపట్టణమందునియగ్ధము) రాజ్యపాలనయై = ప్రభు
 త్వమున, ఒనర్చిరి = చెసిరి.

గీ॥ అందు శ్రీరంగరాయన్య ♦ పాగ్గిగణ్యుఁ

డతిఖలమదాంధయననభూ ♦ పతుల నతుల

సమరమునఁ ద్రుంచి వారిరా ♦ జ్యంబులైన

మెతుకులైలాసకోటలు ♦ ధరిని గొనియె॥

అందుకొ = అపుత్రులలో, శ్రీరంగరాయస్వపాక్షగణ్యుడు = సంపద గలరంగ
రాయశ్రేష్ఠుడు, అతులనమరమునకొ = సాటిలేనిపోరియందు, అతి — పతులకొ =
అతి = ఎక్కువైన, బల = దాగ్ధ్యమువలనను, మద = కొవ్వువలనను అంధ = గుడ్డివా
రైన, యవనభూపతులకొ = తురకప్రభువులను, తుంచి = సంహరించి, వారిరాజ్యము
లు = వారిదేశములు, విసమెతువలైలాసకోటలు = మెతువకోట, కైలాసకోట యను
వారిని, ఉద్ధతికొ = గర్వముతో, కొనియెకొ = వశపఱచుకొనియెను.

క॥ ఆరంగారాయమహా

శూరున కుదయించె నహిత ♦ నూదనుఁ డగుభ

ర్తారాయశౌరి యతనికి

శ్రీముగ్ధుం డైనలచ్చ ♦ నృపతి జనించె॥ 26.

ఆరంగారాయమహాశూరునకుకొ = మించఁ జెప్పినరంగరాయప్రభు వనుగొప్పప
రాక్రమకాలికొ, అహితనూదనుఁడు = శత్రువులసంహరించువాఁడు, అగుభర్తారాయ
శౌరి, ఉదయించెకొ = పుట్టెను, అతనికికొ = ఆయనకు, శ్రీముగ్ధుండు = సంపదచెత
మనోవారుఁడు, విసలచ్చనృపతి, జనించెకొ = పుట్టెను

క॥ అచ్చరలకు నవ్యవరుల

నిచ్చును, సతరిపుల కభయ ♦ మిచ్చు; నభీష్టం

బిచ్చున్ ద్విజతతి కదనకొ,

లచ్చనృపకృపాణి కల్ప ♦ లతయన భళిరే॥ 27.

లచ్చనృపకృపాణి = లచ్చరాయప్రభువుయొక్క ఖడ్గము, (ని) కర్తర్యాంఘ
రికాయాంచకృపాణిస్యాత్ (నా నా) కల్పలతయనకొ = దేవవృక్షమువలెకొ, అద
నన్ = తగినసమయమందు, అచ్చరలకుకొ = స్వర్గమందలివేశ్యలకు, నవ్యవరులన్ = కొ
త్తపెండ్లిగొడుగులను, ఇచ్చుకొ = ఒసఁగును, సతరిపులకుకొ = నమస్కరించినపగఱకున్
అభయము = అభయదానము, ఇచ్చున్, ద్విజతరికికొ = బ్రాహ్మణసముదాయమునకుకొ,
(ద్విజ = జన్మముచెతను గర్మముచెతను రెండుసారులు జన్మించువారు.) (ని) దంత
విప్రాడహద్విజాః (అ) అభీష్టంబు = కోరినభనాదికమును, ఇచ్చున్, భళిరే = ఎంత
స్తుతింపఁ దగును (ఇది ప్రశంసనార్థక మగునవ్యయము)

లచ్చరాయప్రభువుపగ వారిని సంహరించి వారికి స్వర్గమును, శరణాగతుల కభ
యమును, బ్రాహ్మణుల కెల్లకోరికలను మెసఁగునని తాత్పర్యము. ఉపమాలంకారము.

ఇందుఁ గృపాణి కరణమైనను (పనిచేయువాని పుష్పయోగించుపనిముట్టు) క్రియాసా
కర్తృము (పనియొక్కచులకఁదనము) దెలుపుటకై కర్తృగాఁ జెప్పఁబడె.

గీ॥ అవ్వీభుఁడు కొండమాంబిక ♦ యందుఁ గనియె

సుతుల మువ్వరి ననమతే ♦ జోవీలాన

ధరుల సద్ధర్మనిరతుల ♦ ధర్మరాయ

మాధవధరాధినాథవే ♦ మనరపతుల॥

28.

అవ్వీభుఁడు = ఆప్రభువు, అనమ — ధరులక = అనమ = సాటిలేని, తేజః =
ప్రతాపముయొక్కయు, విలాస = సింగారముయొక్కయు, (ఇట్టి యగ్రార్థమున
వస్త్రీ = తేజమును సింగారమును ననియర్థము) (ని) తేజోబలేప్రతాపేగ్నా నా నా.

ధరులక = ధరించినవారిని, సద్ధర్మనిరతులక = మంచి నడవడియం దాసక్తి గల
వారిని, ధర్మ — పతులక = ధర్మరాయఁడు, మాధవరాయఁడు వేమరాయఁడునను
పేరులుగల, మువ్వరిక సుతులక = ముగ్గురు పుత్రులను, కొండమాంబికయందుకన్,
కనియెకన్,

ఉ॥ ఆధరణీధవత్రితయ ♦ మందు మహీపరిపాలసంబున

న్యాదవునిక విభూతిని ను ♦ మాధవునిక మతి వాక్స్వరూపా

మాధవునికవిలాసమున ♦ మాధవునిక సదుదారతం దిగ్రియా

మాధవు నుద్విఁ బోలఁ దగు ♦ మాధవరాయనృపాలుఁ డెన్నఁగక॥

ఆధరణీధవత్రితయమండక = ఆరాజులమువ్వలముదాయమండక మాధవరా
యనృపాలుఁడు, ఎన్నఁగక = పరిశీలించఁగాన్, మహీపరిపాలసంబునన్ = భూమిని
జక్కఁగాఁ బరిపాలించుటచేన్, మాధవునిక = విష్ణుని, (మాధవను యదవశఙ్ఖునిగో
త్రమునఁ బుట్టినవాఁడు) లక్ష్మీయొక్కభర్త యనియేని యర్థము. (ని) ఇందిరా
లోకమాతమా (ఆ) ధవాపతినరద్రుమాః. నా. నా.

విభూతిన్ = విశ్వముచేతను, ఉమాధవునిక = పార్వతీపతిని, (ని) ఉమా
కాత్యాయనీగారి (అ) మతిక = బుద్ధిచేతను, వాక్స్వరూపాభామాధవునిక = బ్రహ్మ
ను (భాషారూపమైనస్త్రీకిం బతిని) విలాసమునక = శృంగారముచేతను, (వలపిం
చుటచేత ననియర్థము) మాధవునిక = వసంతునిని, (ని) విష్ణువసంలేవైకా ఘమాధవః
నా. నా

సదుదారతక్ = గొప్పదాత్వత్వముచెతను, త్రియామాధవున్ = చంద్రునిని,
(రాత్రికింబలి) (ని) రాత్రి స్త్రీయామాతూదాతూపా (అ) ఉర్విక్ = భూమియందు,
పోలఁదగ్గఁ = పోలుటకు నొప్పును. చంద్రుఁడు తనకశలను దేవతలకు దానముచేయు
ననివేదములం బ్రసిద్ధము ఇందుశబ్దాలంకారము యమకము అగ్ధాలంకారముపను.

గీ॥ ఆఘనుఁడు గుర్వమాంబిక ♦ యందుఁ గనియె

దనయులను నల్వర గురుప్ర ♦ తాపనిధుల

గురువరాయననుంధరా ♦ వరునిఁ దెనుఁగు

రాయని నృసింహవిభు రంగ ♦ శాయిఘనుని॥ 30.

ఆఘనుఁడు = ఆమాధవరాఘప్రభువు, గుర్వమాంబికయందున్, గురుప్రతాపనిధు
లక్ = గొప్పతేజమున కునికిపట్టయినవారిని, నల్వరన్ తనయులన్ = నల్వరు కొమరుల
ను, కనియెక్, తక్కినది సుగమము.

న. అందగ్రజండు.

అందుక్ = ఆనల్వరలో, అగ్రజండు = మొగటివాఁడు, (మందుపద్యముతో
సవ్యము)

క॥ గురుతరభజశక్తియు సుర

గురునిభధీయుక్తి విప్ర ♦ గురుభక్తియు మా

గురునిభధృత్రిప్రసక్తియు

గురునప్రభువునకు సహజ ♦ గుణములు ధాత్రి॥ 31.

(అగు) గురువప్రభువునకుక్ = గురువరాయనికిక్, గురు — యుక్, గురు
తర = మిక్కిలియధిక మైన, భజశక్తియుక్ = బాహుబలమును, సుర — యుక్ =
సురగురు = బృహస్పతి (బుద్ధి) నిధ = సమానము (అగు) ధీయుక్తియుక్ = బుద్ధి
కలిమియును, విప్ర — యుక్ = విప్ర = బ్రాహ్మణులయందును, గురు = ఉపాధ్యాయులయందును,
భక్తియుక్ = అనురాగమును, ఉమాగురునిభధృత్రిప్రసక్తియుక్ = ఉమాగురు = హిమవంతునితో (పాగ్వలికింద్రుడి) (ని) గురుస్తుగీష్వత్రాశ్రేణీగురౌ
పితరీడుర్భరే .. నిభ = తుల్యమైన, ధృత్రిప్రసక్తియు = దృఢ్యసంబంధమును,
ధాత్రిక్ = భూమియందు, సహజగుణములు = హృదయబుట్టినగుణములు (అయ్యెక్)

మ॥ స్వసమగ్రోదయలీలఁ గాంచుచును స ♦ చ్చక్రింబు లత్యంతమో
దసమృద్ధిన్ విలసిల్ల లోకతమ ము ♦ ద్యచ్ఛండతేజంబున
స్వేసఁ బోఁ జిమ్ముచుఁ గీర్తిపద్మినిని బూ ♦ నెన్ ఖడ్గనారాయణాం
కసమేతుండు దెనుంగురాయవసుధా ♦ కాంతాబ్జబంధుం డిలన్॥32.

ఖడ్గనారాయణాంకి సమేతుండు = ఖడ్గనారాయణుఁ డనువీరుడముతోఁ గూడి
సవాఁడు, తెనుంగు—బంధుండు, తెనుంగురాయ = తెనుంగురాయఁ డనుపేరుగల,
వసుధాకాంత = రాజనెడు, అబ్జబంధుండు = సూర్యుఁడు, ఇలన్ = భూమియందు, స్వ—
లీలన్ = స్వ = తనయొక్క, సమగ్ర = పూర్వమైన, ఉదయలీలన్ = గొప్పతనము నొందు
ట యనుచుదయక్రియను. కాంచుచును = పొందుచును, సచ్చక్రింబులు = సజ్జనులసము
దాయము లనెడుసాగువు లగుచక్రవాకములు, అత్యంతి—వృద్ధి = అంత్యంత =
అధికమైన, మోద = సంతోషముయొక్క, సమృద్ధిన్ = సంపదనో, విలసిల్లన్ = ప్ర
కాశింపఁగాన్, లోకతమము = జనులయజ్ఞాన మనుప్రపంచమునందలి చీకటిని,
ఉద్య—బునన్ = ఉద్యత్ = అభివృద్ధి నొందుచున్న, చండ = తీక్షణమైన, తేజంబు
నన్ = ప్రతిభా మనుకాంతిచేత, వెనన్ = వేగముతోన్, పోఁజిమ్ముచున్ = నివారిం
చుచు, కీర్తిపద్మినిన్ = కీర్తికాంత యనెడుపద్మినిని, లూకెన్ = అవలంబించెను (వశ
పటుచుకొనె ననియర్థము) మూర్ఖుఁడు తనయొదయముచేఁ బరివారింపఁగ నుం
పవెట్టి, కాంతిచేఁ బ్రపంచమునందలి చీకటిని బోగొట్టి పద్మలత నలరించిన జ్ఞాన
హారాజు తనయభివృద్ధిచే జనుల కాండముఁ గల్పించి ప్రతిభాముచ నజ్ఞానము బో
గొట్టి కీర్తి సంపాదించె ననితాత్పర్యము

అలంకారము శ్లిష్టరూపకము

క॥ స్థిరనిజభుజాగ్రపీరియ

సరిసం బగుతనదునూక్తి ♦ సరిగియు నెన్నన్

నరహితననుధానియమై

సరిసింహారాయధీరు ♦ నకుఁ దనరా రెన్॥

33.

నరసింహారాయధీరునకున్ = విద్యాంసుఁ డైననరసింహారాయప్రభువునకు, (ఇ
చటఁ గువర్ణకము సంబంధార్థమున వచ్చెను) ఒకానొకవారు సంబంధమునను గవర్ణ
కంబగు బా. కా.

స్థిర... పీఠియుకా, స్థిర = నిలుకడైన, నిజతనదియగు, భుజాగ్రపీఠియున్ = బుజము
 తొనయనుపీఠియును, సరసంబు = మనోహరమైనది, అగుతనదనుక్తిసరణియున్ =
 అగు తనసంబంధమైన మంచిమాటలతోరణియును, వర ——— శ్రయమై; వర = శ్రేష్ఠ
 లైనవారికి, హిత = మేలుచేయునదియు, వసుధా = భూమికి, (మణులేని ధనమేని దీన
 నుండు ననియర్థము.) ఆశ్రయమై = ఆధారమైనదియైనై, వరహిత = వకారముతో
 శూన్యమైన, వసుధా = అమృతమునకు (“వసుధా” యనుదానియందు వకారము
 పోగా ‘వసుధా’ మిగులుంగాన అమృతమనియర్థము.) ఆశ్రయమై = ఉనికిపట్టై, త
 సరావణ = (ఒప్పెను) ప్రకాశించెను ఈప్రభువు సజ్జలలకు మేలుచేయు తనచెతి
 యందు భూమిని, మాటలయం దమృతమును ధరించె ననియర్థము. బాహుపశాక్రిమ
 మున సజ్జలల రక్షించుచు భూమిం బాగుగఁ బరిపాలించెననియు నమృతముంబాలు
 వాగామృతము గలవాడనియు భావము. శ్లేషయు రూపకము నలంకారములు

గీ॥ హస్తముల శంఖచక్రిచి ♦ హస్తము లలరుట

సిరియు ధరణియు వశగతిఁ ♦ జెలంగుచుంట

నగమసాలాంతరస్థితి ♦ పానగమచుంట

రంగశాయికి నాటియకా ♦ రంగశాయి॥

34.

హస్తములన్ = చేతులంపున్, శంఖచక్రిచిహస్తములు = పాంచజన్యము సుదగ్ధ
 నము ననునాయుధము లనుగణుతులు, (శంఖచక్రారము లైనశిఖ లనియర్థాంతర
 ము) అలరుటన్ = ప్రకాశించుటచేతనును, సిరియున్ = లక్ష్మీదేవియును, ధరణియున్ =
 భూదేవియును, (సంపదయు, భూమండలము ననియర్థాంతరము) వశగతిన్ = లోఁ
 బడినస్థితిచెతి, జెలంగుచుంటన్ = ఒప్పుచుండుటచేతనును, అస ——— స్థితి, అసమ =
 చేసిసంఖ్యగల, సాల = పాకారములయొక్క, అంతరస్థితి = లోపలనునికి (సాటిలేని
 కోటలోనునికి యని యర్థాంతరము.) పానగమచుంటన్ = లభించుటచేతనును, రంగ
 శాయి = మాధవరాయనిప్రత్యులలోఁ గన్పట్టెడి, రంగశాయికిన్ = రంగనాధస్వామికి,
 సాటి = సమానుడు, బాన్ = అగును

ఇందు భగవంతుఁ డగురంగనాథునిహస్తమునందు శంఖచక్రములు గలవు. రా
 జాచెతులయందు వానింబోలినరేఖలు గలవు లక్ష్మీయు భూదేవియు రంగనాయకుని
 భార్యలు గాన నాయనవశముం దుండిరి ప్రభు వగుటచే సంపదయును భూమండలము
 ను రాజునకు వశమయ్యెను రంగస్వామియొఁ గావేరీతీరమున సప్తసాలములమధ్య ను

న్నవాఁడు. ఈరాజును సాటిలేనికోటలో నున్నాఁడు. ఇట్టిద్వటకును క్షేత్రచే సాదృశ్యము చెప్పటచే క్షేత్రప్రతిభాత్థాపితోపమాలంకారము.

క॥ ఆరంగశాయి నామక

శౌరికిఁ గోనాంబయందు ♦ జనియించి దో

స్సారచణుఁడు రామన్న యు

దారుఁడు నీలాద్రిరాయ ♦ ధరణీపతియు॥ 35.

ఆరంగశాయి నామక శౌరికిఁ = మీఁదఁ జెప్పినరంగశాయి యనుపేరుగలప్రభువునకు, (శౌరి యనుపేరు విష్ణువంశంబునందు, గాని ప్రభువులయంశమును ధరించువా రనునభిప్రాయమునఁ గాఁబోలును దేనుఁగుకవులు తఱచుగ నాపదము వారికి వాడుచున్నారు) దోస్సారచణుఁడు = బాహుబలముచే నిపుణుఁడు, (అయిన) రామన్న, ఉదారుఁడు = దానశీలుఁడు (అగు) నీలాద్రిరాయధాణీపతియుక, గోనాంబయందొక, జనియించి = పుట్టిరి.

వ అందగ్రంథము.

అందొక = ఆయిద్వటలో, అగ్రజుండు = పెద్దవాఁడు (అగు)

క॥ కాముఁడు రూపంబున బల

రాముఁడు భుజశక్తిఁ బరిశు ♦ రాముఁడు దృఢసం

గ్రామమున విజయమున రఘు

రాముఁ డితం డనఁగ రామ ♦ రాయఁడు చెలఁగు॥ 36.

రామరాయఁడు, ఇతండు = ఈప్రభువు, రూపంబునక = చక్కఁదనమునందు (ఈరాదు లగునలంకారములచే నలంకరింపఁబడకున్న నలంకరింపఁబడినట్లు ప్రకాశించునది రూపము.) కాముఁడు = మనస్కందుఁడు, భుజశక్తిఁ = బాహుబలమునందొక, బలరాముఁడు = బలభద్రుఁడును, దృఢసంగ్రామమునక = బలమైన యుద్ధమునందు, పరశురాముఁడు = భార్గవరాముఁడును, (ఈయన బ్రాహ్మణుఁడయ్యెను సౌకనిమిత్తమునఁ బెక్కుసారులు రావచారిలో యుద్ధముచేసి జయించె ననివారతము) విజయమునక = పగవారి నమోఘముగ) జయించుటయందు, రఘురాముఁడు, అనఁగ = (చూచువారు) అనునట్లు, చెలఁగుక = ప్రకాశించును.

శా॥ తూలిం చెన్ సమరాంగణంబున రిపు ♦ స్తోమంబులన్ హేలిచేన్
 దోలిం చెన్ నిజరాజ్యసీమవెడలం ♦ దుష్టాత్ములం జోరులన్
 బాలిం చెన్ బ్రజలన్ సుధర్మమున సం ♦ పత్సేఖ్యము ల్వర్థిలం
 దేలిం చెన్ బ్రమదంబునన్ సుజనులన్ ♦ నీలాద్రిరాయం డిలన్॥ 37.

నీలాద్రిరాయండు = రంగశాయికెండవపుత్తురిడు, సమరాంగణంబునన్ =
 యుద్ధభూమియందన్, రిపుస్తోమంబులన్ = శత్రుసముదాయములను, హేలిచేన్ =
 ఆయుధముచె, (ని) హేలిష్టాల్వాలాయధాంశుఁ నా నా. తూలిం చెన్ = తొల
 గఁజేసెను

దుష్టాత్ములన్ = నెడుకార్యములఁజేయమగనుగలవాకినిని, వోరులన్ = దొంగల
 నును, నిజరాజ్యసీమన్ = తనదేశపురెనాద్దునండి, వెడలన్ = వెలుపలికిఁబోవునట్లు,
 దోలిం చెన్ = తఱివించెను, ప్రిజలన్ = జనలను, సంపత్సేఖ్యముల్ = సంపదయు
 గుఖమును, వర్థిలన్ = అధికమగునట్లు, సుధర్మమున్ = మిక్కిలి న్యాయముతో, పాలిం
 చెన్ = రక్షించెను, సుజనులన్ = సత్వరువులను, ఇలన్ = భూమియందన్, బ్రమదం
 బున్ = సంతోషమునందన్, తేలిం చెన్ = ఓలలాడించెను

కి॥ నరసింహరాయమహికి

స్వరమతి వెంగాంబకును ద ♦ నయు లునియం బం

దిరి చిన్న శౌరియును సాం

ద్రీరుచులు నీలాద్రిరాయ ♦ రామమహీశుల్॥ 38.

నరసింహరాయమహికిన్ = ముప్పదియాటవదైమునం జెప్పబడిన నరసింహప్ర
 భుశ్రేష్ఠాచార్యున్, (ఇది యుపమితసమాసము కాన నిందు మణిశబ్దము శ్రేష్ఠార్థకము.)
 (ని) సింహ శార్దూల నాగాద్యాః పుంసీ శ్రేష్ఠార్థగోచరాః (అ) (ఉత్తరపదము
 లగుసింహశార్దూలాదిపదములు శ్రేష్ఠార్థకము లని యర్థము) వరమతి = మంచిబుద్ధిగల,
 వెంగాంబకున్ = వెంగమ్మకును, చిన్న శౌరియును, సాంద్రుచులు = అధిక మైనకొంత
 గల, నీలాద్రిరాయరామమహీశుల్ = ఈపేరులు గల, తనయుల్ = కొమరులు, ఉద
 యంబు = పుట్టువున, అందిరి = పొందిరి (జన్మించి రని యర్థము)

గీ॥ తతయశోదాంచితానంద ♦ తనయుఁ డగుచు

సాధుబృందావనహితవ్రీ ♦ చార మొసర

లలితవంశకలాపుండై ♦ లలిత జెలంగె

జిన్నశౌరికిఁ బతియనఁ ♦ జిన్నశౌరి॥

39.

చిన్నశౌరి = చిన్నప్రభువు, తత. .... తనయుఁడు = తత = అధికమైన, యశః = కీర్తియు, దా = దానమును, (ని) దాపుంసిదాతరిభేదేదాస్త్రియాంతౌంతిదానయోః. నా నా అంచిత = పూజింపఁబడిన, ఆనంద = సంతసమును, తనయుఁడు = కుమారులుం గలవాఁడు, అగుచుకొ, సాధు... చారము, సాధు = సత్త్వగుణలయొక్క, బృంద = సమూహముయొక్క, అవన = రక్షణమునకు, హిత = అనుకూల మైన, ప్రచారము = నడవడి, ఒనకొ = ఒప్పఁగాకొ, లలిత. ... పుండై, లలిత = మనోహర మైన, వంశకలాపుండై = వంశమునకు భూషణ మైనవాఁడు, కలాపో భూషణే బర్హే కాంచ్యాం సంపాతి తూణయోః నా నా వి, చిన్నశౌరికికొ = బాలకృష్ణునకున, పృతియనకొ = సదృశుఁ డనునట్లు, లలిన్ = ఉత్సాహముతోకొ, చెలంగకొ = ప్రకాశించెను

ఇటి రాజు బాలకృష్ణునకు సదృశుఁ డనుటచే రాజవిశేషము లన్నియుఁ గృష్ణునకును శ్లేషచే నన్వయించుచు గాన నిక్రిందిరిలిన రెండవయధము చెప్పవలయును.

తత తనయుఁడు, తత = (అంశుడు) హస్తపుండ్రును, యశోదాంచిత = యశోద (యనుభావ్య) చెనలంకిరింపఁబడిన, ఆ = స్థానము, (గృహము) గల (ని) ఆకారస్తుపదేభావేపరితావేపితామహే నా నా నందతనయుఁడు = నందుఁ డనువానికిఁ గొమారుఁడు, అగుచుకొ, సాధు చారము, సాధు = చక్కనిది యగు, బృందావన = తులసీవనమునందు, హిత = అనుకూల మైన, ప్రచారము = సంచారము, ఒనకొ = ఒప్పఁట్లుగాకొ (బృంద యనుకొనియొక్క శృణానమునందలిమృత్తికం బుట్టుటచే దీనికి నీపేరు కలిగె నందురు) లలిత . పుండై, లలిత = మనోహరమైన, వంశ = గానసాధన మైనవేణువును (పిల్లనగ్రోవి) కలాప = నెమలిపురియుం గలవాఁడు (అగు) చిన్నశౌరికికొ = (అయిన) బాలకృష్ణున కని యన్వయము.

శ్లేషానప్రాణితోపమాలంకారము.

క॥ నీలాద్రివిభుఁడు భావిత

నీలాద్రివిభుఁడు భూరి ♦ నిజధైర్యులన

చ్ఛీలాద్రివిభుఁడు సదుదయ

లీలాద్రివిభుఁడు మహిద ♦ లిరై నధికుడై॥ 40.

భావితనీలాద్రివిభుండు; భావిత = ఉపాసింపఁబడిన, నీలాద్రివిభుండు = నీలపర్వతమందలిస్వామి గలవాఁడు, (జగన్నాథస్వామి యని యర్థము) భూరి.....విభుండు = భూరి = అధిక మైన, నిజ = తనదియగు, ధైర్య = ధైర్యముచేతనును, లసచ్ఛీల = మంచినడవడిచేతనును, అద్రివిభుండు = మేరువు (మేరువుం బోలినవాఁడును), సదు.....విభుండు = సదుదయలీలా = మంచియభివృద్ధి యగుదునుదయక్రియచేతను, అద్రివిభుండు = నూర్మ్యండును, (పృథివీసము నుదయము నందుటచే నూర్మ్యంబోలిన వాఁడని భావము. ఉదయశబ్దమునకు రాజపక్షమున నభివృద్ధి యని యర్థము) (ని) అద్రయో ద్రును శైలాన్తః (అ) (అయన) నీలాద్రివిభుండు = నసింశారాయని ద్వితీయపుత్రుండు, అధికుండై = గొప్పవాండై, మహిక్ష = భూమియందు, తలిర్చి = వృద్ధి కైందెను.

క॥ అమితకమలోదయంబై

యమితాబ్జప్రభవ మగుట ♦ నంబుధి దెగడన్

గొమరగిరిపురమునఁ దటా

కము నీలాద్రిప్రభుండు ♦ ఘనముగ నిలిపెన్॥ 41.

నీలాద్రిప్రభుండు, కొమరగిరిపురమునన్ = కొమరగిరిపట్టణమునందున్, అమితకమలోదయంబై = అమిత = పరిమాణములేని (అధికమైన) కమలోదయంబై = పద్మముల యుత్పత్తిగలదియై, (ఉదకములకు వాసస్థాన మని యేని యర్థము) (ని) సలిలంకమలం జలం, సహస్రపత్రం కమలం శతపత్రం షశేశయం (అ) (లక్ష్మ్యుత్పత్తి గలదియై యని యర్థాంతరము) (ని) కమలా శ్రీహర్షిప్రియా (అ) అమి ..... కము = అమిత = మేరులేని, అబ్జ = తామరపువ్వులకున్, ప్రభవము = ఉత్పత్తిస్థానము. (చంద్రోత్పత్తిస్థాన మని యర్థాంతరము.) (ని) శంఖధన్వంతరకాచంద్రే పుంస్యజ్జగ్జ్జీబమంబుడే నా. నా అగుటన్ = కావుటచేత, అంబుధిన్ = సముద్రమును, తెగడన్ = నిరాకరించునట్లు, తటాకము = చెరువును, ఘనముగన్ = గొప్పగాను, నిలిపెన్ = త్రవ్వించెను.

సముద్రమున నేక కమలోదయ మయ్యెను (లక్ష్మీ యొక్కతెయి పుట్టెను) ఈరాజు త్రవ్వించినచెరువునం దనేక కమలోదయ మయ్యెను. (జలములు పెక్కులుండెను) మఱియు సముద్రమునం దజ్జశబ్దార్థములు (చంద్రాదులు) కొన్నియె పుట్టెను. ఈకాసారమున నవి (పద్మములు) పెక్కులు పుట్టెను. కాన నిది సముద్రముం దిరస్కరించుచుండె నని భావము.

ఇందు సముద్రముకంటెఁ జెలువున నాధిక్యము స్ఫుట మయ్యెం గాన వ్యతిరేకాలంకారము, అది శ్లేషసంకీర్ణము.

క॥ అ న్నిలాద్రిప్రభునకు

సన్నుత కేసాంబయందు ♦ జనియించిరి సం

పన్నులు నరసన్నయు బు

చ్చన్నయు వెంకన్న చిన్న ♦ జనపాలుండు॥ 42.

సన్నుత = స్తోత్రము చెయబడినది

సంపన్నులు = సంపదగలవారు తక్కినది సుగమము.

చ॥ పానరఁ దెనుంగురాయనికిఁ ♦ బుత్రులు గల్గిరి సేనమాంబయం

దనఘుండు మాధవప్రభుఁ డ ♦ హార్యసుధైర్యుండు వేంకటప్రభుం

డును ఘనుఁడైన చిన్ననృపుఁ ♦ డున్ సరసుం డగుచంద్రేశారి జ

గ్గనృపుడు కృష్ణరాయఁ డధి ♦ కప్రతిభుం డగురంగశాయియున్॥

తెనుంగురాయనికిఁ = ముప్పదియైదవ పద్యమునం జెప్పబడిన తెనుంగురాయ ప్రభువునకున్, పానరన్ = ఒప్పకలుగన్, అనఘుండు = వాపము లేనివాఁడు, (అగు) మాధవప్రభుండు, అహార్యసుధైర్యుండు = పర్వతముం బొలిస మంచితైర్యము గలవాఁడు, (ని) అహార్యధరప్వతాః (అ) వేంకటప్రభుండును, ఘనుండు = ఉత్తముండు, విచిన్ననృపుఁడున్, సరసుండు = విద్వాంసుండు, అగుచంద్రేశారి, జగ్గనృపుండు, కృష్ణరాయండు, అధికప్రతిభుండు = ఎక్కువ బుద్ధి గలవాఁడు, అగురంగ శాయియున్, పుత్తులు = కొమరులు, సేనమాంబయండున్, కల్గిరి = జన్మించిరి

సీ॥ గురవరాయేంద్రున ♦ కిరువురు సతులు భ

ద్రాంబికయను లచ్చ ♦ మాంబ యనఁగ

నం దగ్రమహిషికి ♦ సందనుల్ మాధవ

ప్రభుండు లక్ష్మీవతి ♦ రామరాయఁ

డనఁగ మువ్వరు గల్గి ♦ రాద్వితీయద్వితీ

యకుఁ గల్గె నుతుండు సీ ♦ తన్న యనఁగ

సం ద్రగ్రజుడు పాండ ♦ వాగ్రజుఁ డట్లుగ
 సత్యధర్మక్షమా ♦ సహితుఁ డగుచు
 నవనిఁ గలపద్మనాయకు ♦ లందు నిరుప
 మానవిఖ్యాతి నలరారె ♦ మానధనుఁడు
 గురవరాయతనూజుండు ♦ సరసచన
 పన్నగవరుండు మూధన ♦ పృథువరుండు॥

44.

గురవరాఢ్యేంద్రునకుఁ = గురవరాయప్రభువునకుఁ, భద్రాంబికయును, లచ్చ
 మాంబ, అనగన్ = అనునట్టి, ఇరువురుసతులు = ఇద్దఱు భార్యలు, కలరు = ఉండిరి
 అందుఁ = వారిలో, అగ్రమహిషికిన్ = పెద్దభార్యకుఁ (ని) కృతాభిషేకామహిషీ
 భోగి స్వాస్థ్యాపుపస్త్రీయః (అ) మాధవప్రభుఁడు, లక్ష్మీపతి, రామరాయఁడు, అ
 నగన్ = అనునట్టి, మువ్వరు, సందనుల్ = ముగ్గురుతనయులు, కల్లిరి = జన్మించిరి, ఆదివి
 తీయదివీతీయకుఁ = ఆ రెండవ భార్యకుఁ, నీతన్న, అనగన్, సుతుఁడు = పుత్రుఁడు,
 కల్లెఁ = పుట్టెను, అందుఁ = ఆ పుత్రులలో, అగ్రజుండు = పెద్దవాఁడు, గురవరాయ
 తనూజుండు = గురవప్రభుపుత్రుఁడును, (అగు) మాధవప్రభువరుండు, మానధనుఁడు =
 చిత్రైస్త్వమే సామ్యుగ గలవాఁడును, సరసచనపన్నగవరుండు = మనోహర మైన
 మాటలచెత శేషుఁడును, వాగ్ధోశిచె శేషం బోలినవాఁడని యర్థము.

పాండవాగ్రజుఁడట్లుగఁ = ధర్మరాజువలె, సత్య ... సహితుఁడు, సత్య =
 నిజముతోడను, ధర్మ = సత్కర్మములతోడను, క్షమా = ఓరుపుతోడను, సహితుఁడు =
 కూడినవాఁడును, అగుచుఁ, అవనిఁ = పుడమియందుఁ, కలపద్మనాయకులందుఁ =
 ఉన్న వెలమవారియందుఁ, నిరుపమానవిఖ్యాతిఁ = సాటిలేని ప్రసిద్ధితోఁ, అలరా
 రుఁ = ప్రకాశించు

చ॥ అతనికి రంగమాంబకుఁ గు ♦ లాద్రులరీతి జనించి రాత్మజుల్
 స్తుతమతి గుర్వశౌరియు య ♦ శోనిధి తిర్మలరాయఁ డార్యస
 మ్మతుఁ డగువెంగళన్న సృప ♦ మాన్యుఁడు రామవిభుండు తిర్మల
 క్షీతిపతి వేంకటప్రభుఁడు ♦ శ్రీనిధి తిమ్మనృపాలమూళియు॥ 45.

అతనికిన్ = ఆమాధవరాయనికిని, రంగమాంబకుఁ, స్తుతమతి = స్తోత్రము చే
 యబడినగుడ్డిగల, గుర్వశౌరియుఁ, యశోనిధి = క్షీర్తిస్థానము (అగు) తిర్మలరా

యఁడు, ఆస్యసమృకుఁడు = పెద్దల కుమారుఁడు, అగువెంగళ్ల, సృపమాన్యుఁ
డు = రాజుకుం బూజ్యుఁడు, (అగు) రామవిభండు, తిక్కలక్షీతితి, వేంకటప్ర
భుఁడు, శ్రీవిధి = లక్ష్యకి వాసస్థానమైన, తిమ్మపాలమూలియుక్ = తిమ్మరాయశ్రే
ష్ఠుఁడును, ఆత్మజాత్ = పుత్తుని, కల్యాణలరీతిక్ = లవగృతములరీతిం బోలినరీతి
చేతను, (కల్యాణలవత ననియధము) గురించిరి = పుట్టిరి

గీ॥ అలఘువిభవుఁడు దెనుఁగురా ధనికుమారు

లందు సౌందర్యవిజితారి ధిందభాఁడు

ఉగుచు నకిలంకికీర్తిచే ధినిగిల్లె

మాధవనిభంబు మాధవ ధన్వనిభంబు॥

46.

తెనుంగురాయనకుమారులందున్, మాధవనిభంబు = విష్ణువుతో సదృశుఁడు,
మాధవత్మనిభంబు = మాధవభూషణుఁడు, అలఘువిభవుఁడు = గొప్పపద అలవా
డును, సౌం—బుగు = సౌందర్య = తిక్కలక్షీతితి, విజిత = ఓడింపబడిన, అనిం
దభాఁడు = మృగుఁడు గలవాఁడు, (అనిందభాఁడు = తామరపూవులు
జాణములుగాఁ గలవాఁడు) (వి) అనిందగుంకిం చూడం నవమల్లికానీలోత్పలం
చపద్మతేపం బాణస్యసాముచా॥ (ఆ) అగుమక్, అకిలంకికీర్తిచేక్ = స్వర్ణ
మైకీర్తిచేక్, ఆతిగిల్లెక్ = గొప్పవాఁడయ్యె

సీ॥ నాఁడుగా దెనుఁగాఁడు ధేలు దాఁదలయెత్తి

నిజభోగినీభోగ ధిన్మఁ డియ్యె

నాఁడుగా దిక్కరీం ధిదంబు లిచ్చార్చితి

నలవశానుగతిచే ధిమెలగుదుండె

నాఁడుగా కూర్చితో ధిగ్రీడావినోదంబు

కైకొనియెచు వృద్ధ ధి కమరివిభుఁడు

నాఁడుగా కిటిరాజు ధి పోడిమిఁ దనప్రియు

రాలితో సుఖలీలఁ ధిదేలుచుం

ధర్మపరిచాలనమున సం ధి తనము గలిగి

తనదుభుజపీఠమున వసుం ధి ధరి విహించి

తెనుగురాయనిమాధవా ♦ వనివిభుండు

దృఢబలపరాక్రమోన్నతి ♦ నేలుచుండఁ

47.

తెనుగురాయనిమాధవావనివిభుండు = తెనుగురాయనికిం బుత్తుఁ డైనమాధ
వభూపాలుఁడు, తనదుభుజపీఠమునకే = తనబాహు వసుపీఠయందకే, వసుందరకే =
భూమిని, వహించి = ధరించి, ధర్మగోపాలమునకే = న్యాయపరిపాలనచేతను, సంత
సము = సంతోషము, కలిగి = పొంది, దృఢ.. . . న్నతికే, దృఢ = అధికమైన,
బల = శక్తిచేతనును, పరాక్రమ = శౌర్యముయొక్క, ఉన్నతికే = అధిక్యముచేతను
ను, ఏలుచుండన్ = (భూమి) పాలించుచుండఁగాక, నాడుగా = ఆయన రాజు
నున్నపుడే కదా, తెనుగుబాటేఁడు = గొప్పవాఁ డగుసర్వరాజు, తాకే = తాను,
తలయెత్తి = శిరసునెత్తి, మున్ను బగువుండుటచే శిరసునెత్తవలనులేదయ్యె ఇప్పుడది
లేదు గావున నెత్తెననిభావము నిజ యుండు = నిజ = తనవాఁగు, భోగిని = నాగకాం
తలతోడి, భోగనియ్యఁడు = సుఖమునొందటయందు నాసక్తిగలవాఁడు, అయ్యెకే,
నాడుగా = అప్పుడే కదా, దిక్కరీంద్రంబులు = దిక్పల నండునేనెఁగులు, శ్లో॥ విరా
వతఃపుండ్రకోవామనఃపముదోంజఃపుష్పదంతస్సాన్వభోమస్సుప్రతీకశ్చగ్గణాః॥ ఆ
ఇచ్చారీతికే = రోరికకుం దగినట్టిరీతిచేత, వశానుగతిచేకే = వశ = ఆదేశముగలయు
క్కి (ని) కిరిణీధేనుకాశా (అ) అనుగతిచేన్ = అనుసించి పోవుటచేకే, మెల
గుచుండకే = విరించుచుండెను నాడుగా = ఆకాలముననే కదా, వృద్ధకమరి
భుండు = ముదుసలితామేటి తేఁడు, కూర్మియోకే = భార్యయోకే, (ఇప్తముతో నని
యు నర్థము) కూర్మశబ్దమువూడ శ్రీత్యవితతయందు శీత్రత్యయము రాఁగా
గూర్మి యనియును వ్యాప్తము రాఁగాఁ గూర్మి యనియు నిష్పన్న మయ్యె క్రీడావి
నోదంబు = విహారమందలి వేడుకన, కైరొనియకే = పొందెను. నాడుగా = ఆకాల
మందే, కిటిరాజు = అగవరావమూర్తి, తనప్రియురాలియోకే = తనభార్యతో, పోడి
మిన్ = ఎక్కడనముతో, సుఖలికే = సుఖమైనక్షీద్రచేతను, తేలుచుండకే = తృప్తి
సొందుచుండెను

తేఘండు నాదిసూక్ష్మము గిజ్జమును మొదలగునవి భూమిని మోయుచుండె నని
పురాణములు చెప్పుచున్నవి కాఁబట్టి యవి యెల్లకాలము భూమిని వహించుటచే
సుఖము చెందుట కవకాశము లేదయ్యె ఇప్పు డీమాధవరాయప్రభువు భూమండలము
ను దవభుజమువూడ ధరించుటచే మున్ను భూమిని వహించినవియెల్ల కైకాంతి గలిగి
సుఖము సొందచుండె ననితాత్పర్యము ఈప్రభు వెల్లెవారికి సుఖము గలుగునట్లు తన
బాహుబలమున భూమి నాణ్ణించి న్యాయమునఁ బాలించె ననిఫలితము

క॥ చటులతరవిజయధాటీ

పటుపటహాధమన్ని నాద ♦ పరికంపితది

క్రటకుటిలారిబలుడు వేం

కటపతిరాయడు దనర్పు ♦ ఘనవిక్రిముడై॥ 48.

చటుల.....లుండు చటులతర = మిక్కిలివడిగల, విజయ = జయార్థమైన, ధాటీ = దాడియందలి, పటు = దృఢమైన, పటహా = తప్పెటలయొక్క, హమన్ని నాద = ఘమఘమలాడు చున్న ధ్వనిచేతను, పరికంపిత = వణకింపబడిన, దిక్రట = దిక్కులయందలి, కుటిల = చెడుస్వభావముగల, అరిబలుడు = శత్రువులయొక్క సైన్యములు గలవాడు, (అగు) వేంకటపతిరాయడు, ఘనవిక్రిముడై = ఎక్కువ పరాక్రమము గలవాడై, తనర్పున్ = పృకాశించును.

క॥ క్రొన్నెలకన్ననుబున్నమ

వెన్నెలకన్ననుశిరాళి ♦ వెన్నులకన్నె

నన్నెలజెన్నలరారెం

జిన్నారాయగ్రగణ్యచిక్కిరి ♦ చిక్కిరిధరణ॥ 49.

చిన్నారాయగ్రగణ్యచిక్కిరి = శ్రేష్ఠుడైనచిన్నారాయనియొక్క శక్తి మైనపోగడ్డ, ధరణ = భూమియందున్, క్రొన్నెలకన్నను = క్రొత్త కప్పురముకంటె ను, పున్నమవెన్నెలకన్నను = పున్నమనాటి చంద్రకాంతికంటెను, శిరాళివెన్నుల కన్నన్ = తెల్లుగుంపులయొక్క పువ్వులకంటెను, వన్నెల = (తెల్లని) కాంతుల తోక, చెన్నలరారెన్ = పృకాశించెను. (వన్నెలచెన్ను = (తెల్లని) కాంతులయొక్క యందముచేతను తృతీయాశ్వాసప్రథమ అలరారెన్ = పృకాశించె ననియేని చెప్పందగు)

గీ॥ ఎద్యనాయకసత్కులా ♦ భరిణ మగుచు

నిలబుధుల బ్రాచి ఖలపక్షి ♦ గలమదంబు

డిందుపడె దుగించి భూజనా ♦ నంద మెనయా

రామవిభులీల నేలె నా ♦ రామవిభుడు॥ 50.

ఆరామవిభుడు = ఆచిన్నారాయనితమ్ముడగు రామచంద్రప్రభువు, పద్మనా
యకసత్కులాభరణము = వెలమవారికి యగుమందివంశమున కిలంకారము, అగమక,
బుసలక = విద్వాంసులను, ప్రోచి = రక్షించి, ఖలపక్షి = దుష్టనాశముదాయమున,
కలమదంబు = ఉన్నగర్వము, డిండుపడక = పోవుట, త్రుంచి = సంహరించి, భూ
జనానందము = భూమియందలి జనులసంతోషము, ఎయక = అభివృద్ధి పొందఁగా,
రామవిభులక = దశరథుత్తర డగు రామునివలసము వంటివలసముతో, ఇలక =
భూమిని, ఏలక = పాలించెను, ఇందు రామునివలసము వంటివలసముతో బాలిం
చె ననిచెప్పటచే బద్ధనాయకాగ్రహములు క్లేషకై రామునకు న్యాయమును

(రాముడు) పద్మనాయక సత్కులాభరణము = సూర్యవంశమున కిలంకార
ము, అగమక, బుసలక = దేవతలను, ప్రోచి = రక్షించి, (ని) భూభూషణముగా
బుధాః (ఆ) ఖలపక్షిలముదంబు = ఖల = జనాభివృద్ధి యగు రామణునిసేనానా
యకుఁ డైనఖరుఁ డనురాక్షసునియొక్కయు, (ఇచ్చట గ, ల, ల క భేదము) పక్షి
గళ = రామణునియొక్కయు, మదంబు = గర్వము, డిండుపడక = అణగఁగట్లు, త్రుం
చి = వారిద్దఱనుసంహరించి, భూజన్ = సీతను, ఆ యము = సంతోషము, ఎయన్ =
పొందుచుండఁగా,

ఇలన్ = భూమిని, ఏలన్ = పాలించెను

మున్న సూర్యవంశాలంకారమై దేవతల రక్షింప ఖరుడు రామణుడు మొదల
గురక్కనులం జంపి సీత కానంద ముత్తయింపఁగా రామవిభుడు భూమి బాలించె
ను. ఈరామవిభుడును వెలమవారివలమున కిలంకారమై విద్వాంసుల రక్షించి భూమి
జనులకు సంతోషము గల్గ రామునిలతో బాలించె నితాత్మ్యము

శ్లోపాలంకారము

47 వ పద్యమునం జెప్పబడినచంద్రశారియే యిచట రామశారియని చెప్పఁ బడి
యె ముందుపద్యమునఁ జెప్పబడురామచంద్రశారియు నీయనయ కావున వెనుకటి
చంద్రశబ్దము నిచట రామశబ్దమునుగూడ నామైకదేశస్వామ్యమున రామచంద్రశారి నే
చెప్పఁచు వు సందర్భమున గ్రహింపం దగును

క॥ ఆరామచంద్రరాయధ

రారమణునిదేవి యింది ♦ రాదేవి యనం

గా రుచిరరూపసంకడు

దారిగుణకిదంబ తిన్న ♦ మోంబ చెలంగున్ || 51.

ఆరామ దేవి = వైనశైష్వర్యముగలరామగర్విభూషణునిభాగ్యయు, రుచి ..
కదంబ, రుచిర = మనోహరమైన, రూపసంపత్ = ఎక్కువ క్రిందమున, ఉదా
గుణకిదంబ = గొప్పగుణములసముదాయమును గలదియు (అగు) తిమ్మంగి, ఇందిరా
దేవియనంగా = లక్ష్మీదేవత, చెలంగున్ = ప్రకాశించును

మ|| నిరతంబుం గులదైవతం బనుచు గుం ♦ తీమాధవుం గొల్చి ను
స్థిరతీం బీరపురాధిరాజ్యవిలస ♦ త్సింహాసనాధ్యాసియై
కరముల్ మోడ్చుచు మన్నెపుందొరలవ ♦ ర్గంబాజ్ఞాన్ వర్తిలక్
సిరితో నేలెడ దెనుంగురాయసుతుడౌ ♦ శ్రీజగ్గరాయండిలక్ || 52.

తెనుంగురాయసుతుడు = తెనుంగురాయప్రభునిసమారుడు, శ్రీజగ్గరాయం
డు, నిరతంబు = ఆసక్తిగలుగునట్లు, పులదైవతంబు = వంశపరింపకచే బూజంపబడు
దైవము, అనుచున్, కుంతీమాధవున్ = పీఠికాపురముందలి కుంతిమాధవస్వామిని, (ఈ
స్వామి కుంతి యనునంతిచే బ్రతిష్ఠితుడు గాని నిషేధ గలిగ నందురు) గొల్చి =
సేవించి, సుస్థితన్ = మిక్కిలి స్థైర్యముతో, పీఠ .. ధ్యాసియై, పీఠపు = పీఠికాపు
రసంబంధమైన, అధి = అధికమైన, రాజ్య = ప్రభుత్వముయొక్క, విలసత్ = ప్రకాశం
చుచున్న, సింహాసన = సింగపుంగుడైన, అధ్యాసియై = ఎక్కినవాడై, మన్నెపుందొ
రలవర్గంబు = (సన్మానించి తా నిచ్చినభూభాగముల సమర్థవించువారిసముదాయము)
కరములు = హస్తములన, మోడ్చుచున్ = ముకుళించుచున్, దోసి లొగ్గి యనియగ్ధము.
అజ్ఞాలోక్ = (తన) ఆనతియందు, వర్తిలక్ = మెలగుచుండఁగాను, సిరితోక్ =
సంపదతో, ఇలక్ = భూమిని, ఏలక్ = వాలించెను.

సీ|| అలికాక్షుకనువెచ్చ ♦ సంటనిరతిరాజు

గురుశాప మొందని ♦ కువలయాప్తుఁ

డవిలోనఁ దొడరి బొం ♦ కనిధర్మజుం డబ్బి

లోన మునుంగనిమం ♦ థానశిఖరి

కుండమార్పుగ నిచ్చు ♦ కొననికానీనుండు

బంధనం బొందని ♦ సింధురాజు

స్వారాజ్యభోగంబు ♦ వాయునిసురభర్త

పండభావంబు గాం ♦ చనికీరీటి

చారురూపకళాసత్య ♦ ధీరభావ

వితరణగభీరతాభోగ ♦ విక్రమముల

నీతర డన భూతలమున వి ♦ ఖ్యాతి గాంచె

దెనుగురాయనికృష్ణరా ♦ యస్వపమాళి॥

53.

తెనుగురాయనికృష్ణరాయస్వపమాళి = తెనుగురాయనిసమూహం డగుకృష్ణరా
యస్వప్రశేష్ఠుడు, చారు. . . విక్రమములక = చారురూప = సుందర మైనయాకార
ముచేతను, కళా = విద్యలచేతను, సత్య = నిజము (పట్టుట) చేతను, ధీరభావ =
బుద్ధిశైల్యముచేతను, వితరణ = దానముచేతను, గంభీరత = గాంభీర్యముచేతనును, (సు
ఖదుఃఖములం దెలుపుచారములు లేకుండుట) భోగ = సుఖానుభవముచేతను, విక్రమ
ములక = పరాక్రమముచేతను, ఈతరడు = ఈకృష్ణరాయప్రభువు, (వరుసగా) అలి
కాక్షుకను వెచ్చక = శివునికంటేవేటైన, అంటరితరాజు = స్పృశింపనిమనస్కరుడును,
గురుకాపము = ఒజ్జ యైసబ్బూస్సులివలనికాపమును, ఒందనికువలయాత్తుడు = పొందని
చంద్రుడును, అనిలోక = యుద్ధమునందిక, తొడరి = యత్నించి, బొంకనిధర్మి
జాండు = అస్మితమాడని ధర్మరాజును, అబ్బిలోక = సాగరిముందున్, మునుంగనినం
ధానశిఖరి = మునుంగనికవ్వపుగొండయు, కుండమార్పుగక = ఒకటికీ బుచ్చికొని మి
యొకటిచ్చుట యగునట్లు, ఇచ్చుకొననికానినండు = దానముచేయని కర్ణుడును,
(కన్నెకొడుమ కానినండు) (ని) కానీనకన్యకాభాతిః (అ) బంధనంబు = కట్టు
ను, (సేతువు) ఒందనిసింధురాజు = పొందనిసముద్రుడు, స్వారాజ్యభోగంబు = స్వ
గ్ధసంబంధమైన సుఖమును, పాయునిసురభర్త = విడువనియొల్లుడు, పండభావంబు =
సపుంసకత్వమును, కాంచనికీరీటి = అనుభవించనియర్జునుడును, అనక = అనునట్లు, భూ
తలంబుక = భూమియంద, ప్రఖ్యాతిన్ = ప్రసిద్ధిని, కాంచెక = పొందెను.

మనస్కరుడు మిగులజక్కనివాడ కాని మున్ను దేవతలప్రార్థనచే నీశ్వరునకు
బాధ్యతలం గూర్చి యత్నించి నపు డాయననేత్రాగ్నిచే గాల్పబడెను చంద్రునకు
గళాసమృద్ధి కలదు, గాని యొకనిమిత్తముచే గురుకాపము నొందెను. ధర్మరాజు
సత్యము పట్టువాడ కాని యుద్ధమున నొకపుడు గురునితో నస్తత మాడెను. మం
దరపర్యతము స్థిగమైనదే కాని సముద్రమును మడించు నపు డది మునిగెను. దానము

నం గర్భుఁడు మిగుల ఎక్కిండ్లఁడె కాని యింద్రియమున కే కుండలము నిచ్చునపు డా తినివలన శక్తింగొని మఱి యిచ్చెను సముద్రుఁడు మిగుల గంభీరుఁడని, (అతనిలోతు నేవారు నెఱుంగ రనిభావము) గానిలంకాప్రయాణమున గామునిచే బంధింపఁబడెను ఇంద్రుఁడు మిగుల సుఖానుభవము గలవాఁడె కాని వృత్రాసురుని జంపినపుడు స్వర్గప దమునుండి భృష్టఁ డాయెను అర్జునుఁడు మిగుల బరాక్రమవంతుఁడైనను స్వర్గము న నున్నపు డూర్వసి యిచ్చినశాపమునఁ గొంతకాలము నపుంసకుఁ డయ్యెను. ఇట్లు వైవారియందు గుణములు దోషములు కలసి యుండెను. మన్మథుఁడు మొదలగువారి యందుఁ గలచక్కఁదనము మొదలగునవి యారాజునందును గలవు, గారి వారియందుఁ గలదోషములు లేవని తాత్పర్యము.

ఇందు రాజునకును మన్మథుఁడు మొదలగువానికిని జక్కఁదనము మొదలగువానిచే నావ్యమును, శివునికంటిమంట నంటిమ మొదలైనవారిచే వైలక్షణ్యమును స్ఫుట మయ్యెం గాన వ్యతిరేకాలంకారము

గీ॥ అమరఝరి నిందునందుల ♦ నడహాసించె

రహిఁదెనుఁగురాయఁతుఁడగు ♦ రంగరాజు

నరవరునికీర్తి ల్లదైర్భ్య ♦ గరిమ 7లిచె

నవివరము తత్ప్రతాప మ ♦ య్యవినిమించె॥ 54.

తెనుంగురాజు సుమేఁడు = తెనుంగురాయనికి స్త్రీపుత్రుఁడు, అగుంగరాజునర వరునికీర్తి = అంగంగరాజుపృథువు మొక్కయశము, అమరఝరి = ఆకాశగంగన, ఇందునందుల = చంద్రునిని, (శివువావాసమైన) వృతరమునును, రహి = బాగు గాను, శలిచె = జయించెను (మిగులస్వచ్ఛ మైనకీర్తి గలవాఁడనియర్థము) త ద్దైర్భ్యగరిమ = ఆయనదైర్భ్యముయొక్కగొప్పతనము, అనిమయ = (పరవ్రతములలో శ్రే యైనదాని) మేరుపర్వతమునను, దత్ప్రతాపము = ఆయనతేజము, అయ్యని = (ఆ + అని అయ్యని) ప్రసిద్ధిఁ డగునూర్వరిని, మించె = అతీతయించెను (ని) అ వయస్సైలమేషాః (అ) (దైర్భ్యముచే మేరువున, ప్రతాపముచే నూర్వరి నీప్రభువు జయించె ననియర్థము.)

క॥ వారిలలోపల సగ్గిజుఁ

డై రాజులుచున్నమాధ ♦ వాధిపునకుఁ దే

వేరులు సిరిధరణియుఁబలె

నై రొగి జానకీయుఁ గోన ♦ మాంబామణియు॥ 55.

వారలలోపలక = నైఁక జెప్పినతెనుఁగురాయనిపుత్తులలో, అగ్రజుండు = పెద్ద
వాండు, ఐ, రాజులుమన్నమాధవాధిపునకుక = ప్రకాశించుమాధవరాయప్రభువునకు,
(మాధవాధిపునకుక = విష్ణునకుక) సిరిధరణియుఁబలెక = లక్ష్మీదేవివలెను, భూదేవి
వలెను, జానకీయుక, కోనమాంబామణియుక, దేవేరులు = భార్యలు, ఒగిక = క్రమ
ముగా, విరి,

ఉపమాలంకారము

చ॥ అతనికి జానకీతరుణి ♦ యందు జనించె దెనుంగురాయభూ

పతి రహిఁ గోనమాంబ యను ♦ భామినియందు జనార్దనాహ్వయ

క్షీతిపతి పుట్టె నందుఁ జర ♦ కీర్తియు సద్విజయదైవభక్తియు

ద్యుతభుజశక్తి ధర్మరతిఁ ♦ బూనె దెనుంగునృపాలుఁ డున్నతి॥

అతనికిక = ఆమాధవరాయప్రభువునకున, జానకీతరుణియందుక = జానకీ యను
భార్యయందుక, రహిక = బాగుగాను, తెనుంగురాయభూపతి, జనించెన = పుట్టెను.
కోనమాంబ యనుభామినియందుక = కోనమ్మ యనుచార్యయందున, జనార్దనాహ్వయ
క్షీతిపతి = జనార్దనుఁ డనుపేరు గలప్రభువు, పుట్టెక, అందుక = ఆయిద్దఱలోక,
తెనుంగునృపాలుండు, చిక్కిరియుక = స్థిగమైన పొగడికయును, సద్విజయదైవభక్తి =
మంచిబ్రాహ్మణులందు దైవతలందు ననురాగమును, అద్యుతభుజశక్తి = ఆశ్చర్యకరమైన
బాహులమును, ధర్మరతిక = సత్కర్మములయందు దాసక్తిని, ఉన్నతిక = గొప్పత
నముతో, పూనెక = ధరించెను

ఆమాధవరాయనికిఁ బెద్దభార్యయందు దొకకొమరుఁడును రెండవభార్యయందు దొక
కొమరుఁడును గలిగిరినియు నందుఁ బెద్దకుమారుండు కీర్తియు దేవప్రాప్తాభక్తియుఁ
గల్గి ధర్మసత్తఁడై వర్తిల్లె ననియుం దాత్పర్యము

మ॥ రణకోలాహలగర్జితాహితభటా ♦ భ్రత్రేశీర్షుంఝాపినా

రణమై వైరినగంధసింధురథరా ♦ ధృద్వంసదంభోవిజృం

భణమై ద్విద్రహరాభిమానతిమిర ♦ బిద్ధునిచంఢోసరిం

ఖణమై యొప్పుజనార్దనాధిపభుజా ♦ గ్రస్థగ్రాస్థుం బనిక॥ 57.

జనార్ద ఖడ్గంబు = జనార్దనాధిప = జనార్దనుఁ డనుపేరుగల ప్రభువుయొక్క, భుజాగ్ర = చెయియందు, స్థ = ఉన్న, ఉగ్ర = భయంకరమైన, ఖడ్గంబు = కత్తి, అనిఁ = యుద్ధమునందుఁ, రణ . ప్రసారము, రణ = యుద్ధమునందు, కోలాహల = కేకలనెడు, గర్జిత = ఉలుములుగల, అహితభట = శత్రువైనవలనెడు, అభ్ర = మేఘములయొక్క, శ్రేణి = సముదాయమునకుఁ, యుగ్మపాపాసారము = గాలియొక్క సంచారము, వి, వైరి ... జృంభణము, వైరి = పగ వారియొక్క, సగంధ = మదముతోఁగూడిన, సింధుర = గజములనెడు, భగాభ్ర = పద్మతిములయొక్క, భవంస = నాశము చేయుటయందు, దింభోభృంభణము = కబ్రాయించుకాసుము, వి, నిష్ఠా... ఖగమై, నిష్ఠా = విరోధులయొక్క, దహ = వ్రాద మునందలి, అభిమాన = గర్వమునెడు, (బలైశ్వర్యాదులచే దాను గొప్పవాఁడ నగుకొనుట గర్వము) తిమిరి = అంధకారమునకు, బ్రహ్మ = నూత్యునియొక్క, ప్రపంచ = తీక్షణమైన, ఉగ్ర = కిరణములయొక్క, రింఖణమై = ప్రసారమై, ఓప్వక్ = ప్రకాశించును

మాధవరాయనిగిల్పియు పుట్టించెడిగుజనార్దవరాయనిఖడ్గము యుద్ధమునందుఁ గేకలనునులుములు గలపగ వారిబంటు నాయువు మేముముంబోలెఁ గట్టిమె ననియును శత్రులమదగ జములను వజ్రము కొండొంటితల శింపఁజేసె ననియును గగ వారిగర్వమును నూన్యకాంతి చీకటింబోలె నివారింపె ననియును దాన్పిన్యము

ఇందు ఖడ్గమునందు వాయుత్వము మొదలైన వాగోపేందుటల శత్రువుల నందు మేముత్వాగోపము మొదలగువి కాగణము లగుటచే మాలారూపునై పరంపరిరూపకాలంకరము

క॥ హరిశౌర్యఁ డజనార్దన

ధరణిపతి గనియె సుతుల ♦ ధర్మాదికయం

చురువిఘవస్థవిష్టుస్థ

వరు వేంకటకృష్ణరాయ ♦ వసుధారిమూఁక॥

58.

హరిశౌర్యఁడు = సింహపరాక్రమముగలవాఁడు, (ని) యమానిలేంద్రచంద్రార్కవిష్ణుసింహంకువాజిషు శుకాహికపితృశేషహరిర్నాకపితేత్రిషు (అ) ఆజనార్దవధరణిపతి = ఆజనార్దవప్రభువు, ధర్మాదికయందఁ, ఉరువిభవజిష్టుఁ, ఉరువిభవ = గొప్ప యైశ్వర్యముచేతను, జిష్టుఁ = ఇంద్రుని (బోలినవారిని) విష్టుస్థవరుఁ = విష్టురాయనిని, వేంకటకృష్ణరాయవసుధారిమూఁక = వేంకటకృష్ణరాయఁ డనుపేరు గల పుడమి తీనిని, సుతులఁ = పుత్రులను, కనియె

క॥ ఆ రామచంద్రరాయ

త్మోరమణుడు తిమ్మమాంబి ♦ కారత్నిముసం

దారుఘ్యశుని మాధవ

భూరమణుని నారసింహ ♦ భూవిభుఁ గనియె॥ 59.

ఆ రామచంద్రరాయత్మోరమణుడు = ఆరామచంద్రరాయప్రభువు, తిమ్మాంబికారత్నిముసం = శ్రేష్ఠరా లగుతిమ్మాంబయందు, ఆదారుఘ్యశుని = ప్రసిద్ధమైసక్తిగల, మాధవభూరమణుడు = మాధవరాయనిని, నారసింహభూవిభుడు = నారసింహరాయనిని, కనియె॥

సీ॥ రామచంద్రావని ♦ రమణున కనుజుడై

పరిగుక్ష్మస్థారాయ ♦ సరివరుండు

సర్వమాంబికయందు ♦ జతురుల వేంకిట

రాయవిభుఁ దెనుంగు ♦ రాయఘనుని

గనియె నం దగ్గజం ♦ ఉనుపముబల్కెర్వ

శౌర్యకాంభీర్యసాం ♦ ఉర్వికిలితుఁ

డగుమ సర్విజనా ♦ కమరభూజంబన

దాతృత్వమహిమ వి ♦ బ్యాతిఁ గాంచె

రెండవకుమారుఁ డలరె ను ♦ ద్దండశి క్తి

రెండవ కుమారుఁ డసంగఁ గో ♦ దండము క్త

చండకాండప్రకాండవి ♦ ఖండితారి

మండలుం డిద్దవై భవా ♦ ఖండలుండు॥

60.

రామచంద్రావనిరమణునకున్ = రామచంద్రనామము గలప్రభువునకు, అనుజుడు = తమ్ముడు, ని, పరిగుక్ష్మస్థారాయనిపరుడు = ఒప్పెడుక్ష్మస్థారాయప్రభువు, సర్వమాంబికయందు, జతురుల = వేంకిట రాయవిభుని, తెనుంగు రాయఘనుని, కనియెన్, అందు = అయిద్దఱు, అగ్గజుడు = జ్యేష్ఠుడు, అనుపము.... కలితుడు, అనుపము = సాటిలేని, బల = శరీరశక్తితోడను, శౌర్య = పరాక్రమముతోడను, కాంభీర్య = గంభీరతతోడను, సౌందర్య = చక్కందనముతోడను,

కలితుడు = కూడుకొన్నవాడు, అగుచున్, అర్థిజనాళికిన్ = యాచకజనసముదాయమునకున్, కల్పభూజంబునన్ = కల్పవృక్షమునునట్లు, దాతృత్వమహిమన్ = దానము యొక్క గొప్పతనముచేత, విఖ్యాతిన్ = ప్రసిద్ధిని, కాంచెన్ = పొందెను రెండవకు మారుడు, కోదండ . . . మండలుండు, కోదండ = ధనుస్సునుండి, ముక్త = విడువఁబడిన, చండ = తీర్క్తుమైన, కాండప్రకాండ = ప్రశస్త మైనబాణములచేతను, విఖండిత = ముక్కలు చేయఁబడిన, అరిమండలుండు = శత్రుసముదాయము గలవాఁడును, ఇద్ధ . . . ఖండలుండు, ఇద్ధ = దీప్తమైన, వైభవ = ఉంపవచెత, ఆఖండలుండు = ఇంద్రుఁడును, (ఇంద్రుంబోలినవాడయిదిగ్ధము) (ఆయు) ఉద్ధండశక్తిన్ = గొప్ప శక్తిచేతను, (శక్తి కుమారస్వామియాయుధమును, శరీరబలమును) రెండవకు మారుఁడనఁగా = మఱియొక కుమారస్వామివలె, ఆలరన్ = ప్రకాశించెను

ఉంహలంకారము

३॥ ఆరామచంద్రరాయకు

మూరులు సముంఘ హరికు ♦ మూరులు లీలన్

మూరులు చిరిభూతిం గా

మూరులు దానమున రవికు ♦ మూరు లరయఁగాన్॥

ఆరామచంద్రరాయకుమారులు, అయఁగాన్ = ఆలోచింపఁగాన్, సముంఘశక్త = పోరియందున్, హరికుమారులు = అర్జునులు, (సింహపుంబిల్ల లనియేని యర్థము) లీలన్ = విలాసములందున్, మూరులు = ముగ్ధులు, చిరిభూతిన్ = శాశ్వతైశ్వర్యము నందున్, కామారు = శివులు, దానమున్ = ఉపయోగింపఁగాన్, రవికుమారులు = కర్ణులు, (అగుదురు) ఉల్లేఖాలంకారము

వ అందు

సీ॥ ఉంమందుఁ జేర్చుక ♦ చరమాంగమునఁ జెర్చు

కొనుపల్లదానని ♦ గూడి నేల

బహుమదోన్మత్తతఁ ♦ బిబలి మే నెఱుంగని

యాశాంతకరులన ♦ ఖ్యం బ చేల

పటుభోగినులఁ గూడి ♦ కుటిలవృత్తిఁ జరించు

సలభజుగాధిపు ♦ చెలిమి యేల

కదలలేక మహాశ్మః ♦ హృదయాప్తి జడతఁగై

కొనునహార్యాశితో ♦ నెనయ నేల

యనుచుఁ గమరహరిద్విర ♦ దాధినాథ

కులగిరులకూటములు రోసి ♦ లలితరాగ

సుగుణసద్వృత్తవిమలాత్మ ♦ శోభి మాధ

వాధపుభుజంబున వసించె ♦ నవనికాంత॥

62.

అవనికాంత = భూమి యనుశ్రీ, ఉగముందుక = భుజమధ్యముందున, చె
 గ్నక = కూర్చుండి నిరమాంబునక = వీరపునందక, చేర్చుకొనునల్లదానిక = భరిం
 చెడునాఁజేటఁజేరిని, కూడన్ = కలియుట, ఏల = ఎందులకున్, నల్లని దాసరివాని నని
 యునగ్గము (వక్ష మిచ్చి యాలింగము చెసికొనక వీరపున నెక్కించుకొనినవారిం
 గూడినఁ బ్రయోజనము లే దనియగ్గము) ఆదికూర్మము వీరపున భూమిని భరించు
 ననిభావము. బహుమనోన్మత్తతన్ = బహు = అధికమైన, మద = త్రోవ్వనెగు, (అగ్ర
 మనియు నగ్గము) ఉన్మత్తతన్ = వెట్టిచెతను, ప్రబలి = అతిశయించి, మేను = శరీర
 మును, ఎలుఁగని = తెలియని, ఆశాంతకరుల = దిగ్గజములను నాశావిఘ్నములయొక్క,
 (ఆశ = దిక్కు, కోర్కె) సఖ్యంబు = చెలిమి, అది = ఆసఖ్యము, ఏల = ఎందునకుక,
 (ఉపయోగించుచు) (అగ్రముచే నెడ లెలుఁగి యాశానాశము చేయువారిమై
 త్రివలనం బ్రయోజనము లే దనియగ్గము) మదముచే మే నెలుఁగికి గుక్కడఁజూ
 యున్న దిగ్గజములచెలిమి నిష్ప్రయోజన మనిభావము పటుభోగియలక = పటు = నే
 ర్పఁగఁజైలగు, భోగియలక = నాకాంత లనెడుభోగిశ్రీలను, (వేశ్యలను) కూడి =
 కలిసికొని, కుటిలవృత్తిక = వంకనడిక లనెడుచెడునడవడిచెతను, నిరించు
 చెలిమి, చరించు = చంచరించెడు, అల = ప్రిసిద్ధఁడైన, భుజంగాధిపు = శేఖఁ డనువిట
 కానియొక్క, చెలిమి = స్నేహము, ఏల = ఏమి లాభ మిచ్చుచు (వేశ్యలం గూడి చె
 డునడవడి గలవిటకాండచెలిమి గూడ దనియగ్గము) నాకాంతలం గూడువక్రగతి
 గలశేఖరిచెలిమి యుక్తము గా దనిభావము. కదలలేక = సంచరించుకై లేక, మహా
 శ్మహృదయాప్తిక = మహత్ = గొప్పలగు, అశ్మ = రాలవంటి (రాల నెడుననియు
 నగ్గము) హృదయాప్తిక = మనసు గలుగుటచెతను, జడతన్ = కదలేమి యనుమొఱు
 కుఁడనమును, కైకొనునహార్యాశితోక = కైకొను = గ్రహించెడు, అహార్యాశితోక =
 పవ్వతసముదాయముతోన్, ఎనయన్ = పొందియుండుట, ఏల = ఎందునకు, (కదల

దగినశరీరశక్తి లేనికరినహృదయు లగుమాథులనెయ్యము తగ దనియ్యము) స్థావరము లగుపర్యతములతో సంబంధము తగ దనిభావము అనుచుఁ = ఇట్లుఁబించుచు, క మర.....కూటములు = కమర = కూర్చుండుకొలుపు, హరి = సర్పరాజుయొక్కయు, ద్విరదాధిపాధ = ఏనుఁగులయొక్కయు, కులగిరుల = కులపర్యతములయొక్కయు, కూటములు = స్నేహములను, రోసి = విడిచి, లలిత ... భుజంబునఁ = లలిత = మృదువైన రుఁడును, రాగ = ప్రేమచేతను, సుగుణ = మంచిగుణములచేతను, సద్వృత్తి = మంచి నడవడిచేతను, విమలాత్మ = నిర్మల మైనమనసుచేతను, శోభి = ప్రకాశించెడు, మాధవాధిపు = మాధవరాయప్రభువుయొక్క, భుజంబునఁ = భుజమునందఁ, వసించెన్ = నిలెను

కూర్మము రాగిల్లక విముఖమయ్యెను (ఆశాంతకరు లాశాంతకరులు. దిద్దిజము లాశావిఘాతము చేయునవి.) శేషుఁడు కుటిలవృత్తి కిలవాఁడు పర్యతములు మిగులం గరినములు కావున భూనతి వానినెయ్యమును రోసి తనయందు రాగము, మంచిగుణములు సత్ప్రవర్తనము, మంచిమనసుఁ గలమృదువైన దైవయారాజుయొక్క చేతియందు వసించె ననితాత్పర్యము

శిష్టరూపకానుప్రాణితవ్యలికకాలంకారము

క॥ సరసాలంకారధ్వని

భరితాంధ్రవచోవిలాస ♦ వాసవదత్తా

పరిణయకృతికిం బట్టియై

వరక్షీర్తి వహించె మూధవ ♦ ప్రభుఁ డుర్విక్॥ 63.

మాధవప్రభుఁడు, సరసా .. కృతికిఁ = సరస = శృంగారదిరసములతోడను, అలంకార = ఉపమాద్యలంకారములతోడను, ధ్వని = వ్యంగ్యాద్యముతోడను, భరిత = నింపఁబడిన, ఆంధ్రవచోవిలాస = తెలుఁగుపదములపాఁగుగల, వాసవదత్తాపరిణయకృతికిఁ = వాసవదత్తాపరిణయ మనుగ్రంథమునకుఁ, పట్టియై = నాయకుడై, ఉర్విక్ = భూమియందఁ, వరక్షీర్తి = మంచియశమును, వహించెన్ = సంపాదించెను.

ఈప్రభువు సంస్కృతమున సుబంధు వసుకవి రచించినవాసవదత్త (వాసవదత్త యనుస్త్రీయొక్కవివాహదలను వర్ణించుప్రబంధము) యనుగద్యకావ్యమును దెనిగింపఁ జేసి దానికిం గృతినాయకుఁ డయ్యె ననియర్థము.

చ॥ లలి మెఱుఁ గొప్పకొప్పు చప ♦ లాలతఁ గెల్వఁగ నోపురూపు మేల్
 చెలువముఁ బూనుకొను గడుఁ ♦ జెన్నగుకన్నులు దూపుఁజూపులు
 గలిగి లసద్గుణంబు నెసఁ ♦ గల్ సరిసింహస్యపాలుమూపునం
 దలరుధనుర్మత్తల్లిక భు ♦ బ్రాశిత యాజయలక్ష్మీకైవడిన్ ॥ 64

ధనుర్మత్తల్లిక = శ్రేష్ఠమైనపు, (ని) మత్తల్లికామగర్వికాప్రకాండముద్భవ
 ల్లజ్జ (అ) మెఱుఁగొప్పకొప్పు = (తళితళిలాడుకాంతిచే) మహోర మగునగ్రబా
 గ మనెకళవాళము, (వి) కొప్పుఁ దగుఁజూపాగ్రము సెప్పగుధమ్మిల్లమును
 ఆం స లలాలతఁ = మెఱుపుఁదిను, గెల్వఁగల్ = జయించుటవ, ఓపురూపు =
 తగినయాకామును, ఇంట వృద్ధధూర్జాదిశబ్దము లకారాంతము లయ్యెను దెలుఁగవ
 నుకారాంతములుగ నైము వ్యవహరింపఁ బడునని యాధ్వణుఁడు చెప్పటచే రూప
 శబ్ద ముకారాంత మయ్యెను

మేల్ గెల్వముక = ఎక్కువ యందమును, పూనుకొను = ధరించుకొంటినిడు మ
 నెడునడుమును, కడుఁ = మిక్కిలి, చెన్నగుకన్నులు = మహోరము లగునగుపులక్రిం
 దిగుంట లనెడి సేత్రిములును, దూపుఁజూపులు = బాణము లనెడుదృష్టిప్రసారముల
 ను, కలిగి = పొంది, కలుగుధాతు విట సకర్మకము లసద్గుణంబును = ప్రకాశించునారి
 యనుఁగ్రణము, ఎఁగల్ = శోభిల్లఁగా, భుజా కైవడిన్ = భుజాశిత = బా
 హుపరాక్రమము నాశ్రయించినది, బ్రాజయలక్ష్మీకైవడిన్ = అగుజయలక్ష్మీవలె, నర
 నింపాస్థునాలుమూపునం గల్ = నరిసింహప్రభువిబుజమునం, అలరుక = ప్రకాశించు
 న శ్శీరూపకాలంకారము

జయలక్ష్మీ యాయనచాహుపరాక్రమము నాశ్రయించి యాయనయొద్ద నుండె
 ననియును దానికి మూలమై ధనువు పరాక్రమముం దెలుపుచు బుజమున న్రేలుచుండె
 ననియుం దాత్పర్యము

చ॥ అతులితధైర్యమేరునగ ♦ మై జనియించె నృసింహశౌరికిన్
 వితతయశోధురంధరుఁడు ♦ వేంకటరాయఁడు శౌర్యసూర్యసం
 హృతకితవాహతస్రతత ♦ హృత్కుహరాంచదఖర్విగర్విగా
 ధతమతమస్సమాజుఁడు దృ ♦ ధపృతిభుం డతఁ డెలె ధారణిన్ ॥

కృషినిశాశాసన్ = వివాదటినిని సంహారభువునకు, నిత్యమాశాసనంబును, వితత = అంతటను వ్యాప్తమైన, చుక్క = కీర్తియుక్తి, ముగంధుడు = భాగమును వహించినవాడు, కీర్తిమంతుడనియ్యము వేంకటరాముడు, అతులి = అతుల్యమైన, లిత = సాటిలేని, శాస్త్ర = ధీరతచేతి (మనశ్శైలియుచేత) మేరుగమై = మేరుపర్వతమై, జనించెన్ = పుట్టెను శాస్త్ర .. . స్వమాజుడు, శాస్త్ర = పరాక్రమమనెడు, నూర్వ = నూర్చునిచే, సంహృత = సంపదజేయబడిన, కిత్తవ = కపటులగు, అపిత = శత్రువులయుక్తి, ప్రతత = అధికమైన, వ్యాతుహ = వ్యావయగునాయందు, అంబత్ = ఒప్పుచున్న, అభివృ = విస్తారమైన, గర్వ = దృఢమనెడు, గాతమ = మిక్కిలిదట్టమైన, తమస్వమాజుడు = చీకట్లపముదాయము గలవాడు, (నూర్చుడంధకాముం బోగొట్టు టీరాజు శత్రువులగర్వముం బోగొట్టు నిభావము) దృఢప్రతిభుడు = ఎక్కువ ప్రజ్ఞగలవాడును, (అగు) అతిడు = ఆవేంకటగాయడు, ధారణిక్ = భూమిని, ఏతెక్ = (తిండియనంతము) పాలించు రూపకాలంకారము

సి! ఆతిం దన్వత్రికుం ♦ డగుట నప్పిమ్మట

నక్కిత్రామనావిస ♦ తగిడి యె

పూర్వోక్తినినివా ♦ బూవిధులకు ద్విత్

యొల్ల ౦ ననీ ♦ లొద్రిప్పి

రెండవప్రక్తిం ౦ ♦ పండితమిత్రం ౦

పండితశత్రుగి ౦ ♦ భగవశౌర్య

ఉఖలాంజనులకు ♦ సమం గూరుగానిధు

ఉరుసువిభవగుడు ♦ పినుత ధర్మ

ఉగుడు ధర్మా కామంబు ♦ లలితయ్యం

బ్రజలు నుజయిం విబుధి ♦ సగ్గు సుశం

జెనటులు చలిం రాజ్యవా ♦ ల మొచ్చె

హరినిభుం డారి ' బుచ్చనా ♦ హ్వాయవిభుంబు 66.

ఆతండు = వేంకటరాయప్రభువు, అపుత్రిండు = కొమరులలేవాడు, అటక్ = కాపుటచేత, అప్పిమ్మటక్ = అతనియనంతరకాలమున, తప్పితామహుపతంత్రుడి = ఆతనితాతతండ్రికిందమ్మడు, విజ్ఞానోక్తి = సింహభూవిభునకు = ముప్పదిరెండవ

పద్మమునం జెప్పబడిన నరసింహప్రభునకు, ద్వితీయాత్మజుండు = రెండవపుత్తుఁడు, విఠానిదిచ్చిపునిరెండవపుత్తుఁడు = నలువదియాఱవపద్మమునం జెప్పబడిననిలాదిప్రభు భువునకు రెండవకుమారుఁడు, బుచ్చనావ్వాయవిభుండు = బుచ్చన యను పేరుగలప్రభువు, పండితమిత్రుండు = విద్వాంసులకు నెయ్యుఁడును, దండితశత్రుండు = శత్రుపంపడి నశత్రువులు గలవాఁడు, (ఎవ్వనిచే శత్రులు దండితులలో యతఁడు దండితశత్రుఁడు.) అఖండశౌర్యుండు = అధికమైన పరాక్రమము కలవాఁడును, (ఎవ్వని కఖండమైన శౌర్యము కలదో యతఁడఖండశౌర్యుండు) అఖిలార్థిజనులపక్ష = ఎల్లయాచకులకును, అమరభూసునిభుండు = కల్పవృక్షముతో సమానుఁడును, (అమర = 'దేవతలయొక్క, భూసుము = వృక్షము) వారినిభుండు = విష్ణుతో దుల్యుండును, అనుపము విభవుండు = సాటిలేనిధనము గలవాఁడును, వినుతశ్చైర్యుండు = స్తుతింపబడినశ్చైర్యము గలవాఁడును, అగుచున్, ధర్మార్థకామంబులు = త్రివర్గము, అతిశయింపజేయుగ నట్లును, ప్రజలు = తన దేశముందలిజనులు, సుఖయింపజేయు = సుఖపడునట్లును, విబుధవర్గము = దేవతలసముదాయము, చుతింపజేయు = స్తోత్రము చెయునట్లును, దేవతలు = దుష్టులు, చలింపజేయు = భయపడి తొలగిపోవు నట్లును, రాష్ట్రపాలనము = దేశసంరక్షణమును, ఒకరెక్క = చేసెను, జౌర = ఎంతయాశ్చర్యము

క॥ పొందెను బుచ్చనవిభుఁడరి

విందపురిందరహాయేందు ♦ విశేషాభిధుని

కుందశతానందసుతా

మందశతానందనిభక్తి ♦ మహిమోన్నతులక॥

67.

బుచ్చనవిభుఁడు, అందింద . మోన్నతులక, అరవింద = తెల్లదామరపువ్వులతోడను, పురందరహయ = ఇంద్రునిగుఱ్ఱముతోడను (తీగసముద్రమునం బుట్టిన యుచ్చైశ్రవ మను పేరుగల తెల్లగుఱ్ఱముతోన్) ఇందు = ఇంద్రునితోడను, విశేషాభిధుని = స్వచ్ఛమైనయాకాశగంగతోడను, కుంద = మెల్లపూవులతోడను, శతానంద సుత = నారదునితోడను (శతానంద = బ్రహ్మయొక్క, సుత = పుత్తుఁడు) (ని) శతానందశ్చతర్ధులిర్విరించోజోవిరించనః (అ) అనంద = అధికమైన, శతార = వజ్రాయుధముతోడను, (శత = నూలు, అర = అంచులుగలది.) నిభ = సమానమైన, కీర్తి మహిమోన్నతులక = కీర్తియొక్క గొప్పతనమును, గౌరవమును, పొందెక = సంపాదించెను.

గీ॥ ఆశమాదికనిధియాలెఁ ♦ డాశమాంబ

యందు నందనుఁ గాంచె నా ♦ నందనంద

నసమమూర్తిని జగదంచ ♦ దసమకీర్తిఁ

జిన్నమాధవరాయు నా ♦ శ్రీతవిధేయు॥

68.

ఆశమాదికనిధి = ఆ = ప్రసిద్ధ మైన, శమ = ఓర్పు, (మనసును వశపఱచుకొనుట యనియర్థము) ఆదిక = మొదలగువానికి, నిధి = ఉనికిపట్టు, ఆతఁడు = ఆమిచ్చప్రభుఁడు, ఆశమాంబయందుకొ, ఆనందనందనసమమూర్తికొ = ప్రసిద్ధుఁ డగుకృష్ణనితో, దుల్యమైకయాకారము గలవానిని, జగదంచదసమకీర్తికొ = ప్రపంచమునందుఁ బ్రకాశించు సాటిలేని కీర్తిగలవానిని, ఆశ్రీతవిధేయుకొ = ఆశ్రయించినవారికి వశుఁడగువానిని, చిన్నమాధవరాయుకొ, కాంచెకొ = కనెను

ఇందు మాధవరాయు ననుచోట రాయశబ్దము మగాదిగములోనిదేమైన సుత్యము రాదు. మఱియు ద్వితీయాదులందు నిగాగమును నిత్యముగ రావలయును కావున నీరాయశబ్దము సంస్కృతసమముగాని తెలుఁగుశబ్దము కాదు. గమక నిదియును రాముకొ, హరుకొ, అనునదివలెనే సాధునని యెఱుంగునది

కి॥ చినమాధవరాణ్ణికి గనె

ననఘుఁ బెదమహిపతిరాయు ♦ నాలఁ డనుతుఁ డా

ట నతనిపెదతాతకు నం

దనుఁ డగునీలాద్రిస్థపతి ♦ ధారణి నేలెన్॥

69.

చినమాధవరాణ్ణికి = శ్రేష్ఠుఁ డగుచిన్నమాధవరాయఁడు, అనఘుకొ = దోషము లేకుఁగని, పెదమహిపతిరాయుకొ, కనెకొ, అతఁడు = ఆపెదమహిపతిరాయప్రభువు, అనుకుఁడొటకొ = కుమారులు లేనివాఁడగుటచేత, అతనిపెదతాతకుకొ = మహిపతిరాయనితాత యగుచుచ్చప్రభువున కన్న యగునరప్రభువునకుకొ, (నిరసప్రభువు నలు వదియాటవపక్షమునం జెప్పఁబడెను) నందనుఁడు = కుమారుఁడు, అగునీలాద్రిస్థపతి, ధారణికొ = భూమిని, ఏలెకొ = పాలించెను

గీ॥ అవిభుండు జగ్గ ♦ మాంబవలనఁ బెద్ద

వేంకటవిభు నెట్టు ♦ వేంకటపతి

బుచ్చివేంకటాధి ♦ పుని ముద్దువేంకట

ప్రభునిఁ గనియెఁ బుణ్య ♦ విభవ మెసఁగ॥

70.

అవిభుండు = అసీలాదిప్రభువు, జగ్గమాంబలనక, పుణ్యవిభవము = పుణ్యా
చిశయము, ఎసఁగక = ప్రకాశింపఁగాను, పెద్దవేంకటవిభున, ఎట్టవేంకటపతిక, బు
చ్చివేంకటాధిపునిన్, ముద్దువేంకటప్రభునిక, కనియెక

న. అందఁగఁజుండు = ఆచలుగురిలోఁ బెద్దవాఁడు.

మ॥ ఘనుడై యాపెదవేంకటప్రభుఁ డొగిన్ ♦ మృమండలం బేలె స

జ్జనరత్నపరుఁ డై మహాగ్రీవిపురా ♦ ట్సంగ్రామగాండీవి యై

వినయోపేతనితాంతదానమహిమా ♦ విరూపతనస్కీర్తిచం

దనచర్చాధనశీకృతాఖిలహరి ♦ ద్బాలాకపోలాళి యై॥

71.

ఆపెదవేంకటప్రభుఁడు, ఘనుడై = దిట్టపు గలవాడై, సజ్జ . . పరుడై =
సజ్జః = మంచివారియొక్క, రత్న = కాపాడుటయందు, పరుడై = ఆసక్తి గలవాడై,
మహా.....గాండీవియై, మహాగ్రీ = మిగులభయంకరముగ, రిపురాట్ = శత్రురా
జులయొక్క, సంగ్రామ = యుద్ధమందు, గాండీవియై, అర్జునుడై, (గాండీవ మనువి
ల్లుగలవాఁడు గాండీవి. ఈనాపము మున్ను విశ్వకర్మచె బ్రహ్మకై నిర్మింపఁబడియె.
పిమ్మట నతనినుండి ప్రజాపతియు, వానశలని నిండ్రుండు, నతనివలన సోముండుఁ జం
దునివలన వరుణుండును బ్రచేతసునివలన నగ్నియు గలిగించిరి. పిమ్మట ఖండనం
బేర్చునపు డగ్ని జేవుం డర్జునున కిచ్చెను) ఈరాజు గణమున నర్జునుండుంబోలె మిగుల
సేర్పరి యనిభావము. వినయో. . కపోలారియై, వినయ = అడఁకువతో, ఉపేత =
కూడిన, నితాంత = ఎడతెగని, దానమహిమ = దానాధిక్యముచేతను, అవిరూపత = ఉత్ప
న్నమైన, సస్కీర్తి = మంచియశస్సనెడు, చందనచర్చా = గంధపుంబూతచేత, ధనశీ
కృతి = తెల్లవిగఁ జేయఁబడిన, అఖిల = సమస్తమైన, హరిత్ = దిక్కులనెడు, బాలా =
స్త్రీలయొక్క, కపోలారి = గండప్రదేశములయొక్కసముదాయములు గలవాఁడు, వి,
అడఁకువతోఁ గూడినదానముచె తెల్లదిక్కుల వ్యాపించినకీర్తి గలవాఁ డనియర్థము.
కీర్తి తెల్లనిది యనికవిసమయము. ఒగిన్ = క్రమముగాను, మృమండలంబుక = భూ
మండలంబును, ఏలెక = పాలించెను.

క॥ పెదవేంకటవిభుతేజము

నుదితయశము జగమునందు ♦ నుహ్పొంగగ వి

ల్లిది యనిపూనగ గడగు ని

ల్లిది యనినివసింప దలచు ♦ వృషభాంకుఁ డొగిగ॥

పెదవేంకటవిభుతేజముక = పెదవేంకటరామనిప్రతాపమును, ఉదితయశముక = ఉత్పన్నమైనకీర్తియును, జగమునందుక = లోకమునందు, ఉహ్పొంగగ = అధివృద్ధినిందియంతటను వ్యాపింపగాన్, వృషభాంకుడు = శివుడు (వృషభచిహ్నము జెందాయందుఁ గలవాఁడు.) ఒగిగ్ = క్రమముగాను, ఇది = ఈప్రదేశము, విల్లు = భువు, అని = తలచి, పూనక = ధరించుటకు, కడగుక = యత్నించును. ఇది = ఈప్రదేశము, ఇల్లు = గృహము, అని = తలచి, వసింపక = ఉండుటకుక, తలచుక = ఎంచును.

ఈపెదవేంకటవిభునకీర్తిప్రతాపములు లోకముం దెల్లెడల వ్యాపించుటచే నెల్లవియు బంగారుకాంతిలోడను, రజతకాంతిలోడను గూడియుండుటచే శివుడు మేరువది కైలాసమిది యనునానవాలు నెఱుంగక యన్నియు మేరువు లనిభనువుగా గ్రహింపను నెల్లవియుఁ కైలాసము లనినివసింపను దలచుచుండె ననిభావము.

ఇచట జగము తనకాంతిని విడిచి కీర్తిప్రతాపములయంతృప్తకాంతిని గ్రహించుటలు చెప్పటచే దద్గుణాలంకారమును దానిచే ననుప్రాణితమైన భ్రాంతిమదలంకారమును గలది. ప్రతాపము స్వర్ణకాంతి గలదియని కవిసమయము.

గీ॥ పెద్దవేంకటవిభునకు ♦ వెంగమాంబ

యందు జనియించె నుగుణ ♦ రత్నాకరుండు

పటుయశుండు కుమారవేం ♦ కటమహిపతి

రాయశేఖరుఁ డధికసా ♦ నూజ్యధరుండు॥

73.

పెద్దవేంకటవిభునకున్, వెంగమాంబయందున్, నుగుణరత్నాకరుండు = మంచి గుణము లనురత్నములకు సముద్రుండు (సముద్రమున రత్నము లుండినట్లే యనుండు నుగుణములు వెక్కు లుండె ననిభావము) పటుయశుండు = అధికమైనకీర్తి కలవాఁడు, అధికసామ్రాజ్యధరుండు = గొప్పప్రభుత్వమును విహించినవాఁడు, కుమారవేంకటమహిపతిరాయశేఖరుండు, (శేఖరము = శిరసునం జట్టుకొనుపూలదండ, ఇచట్రేషాధికము) జనియించెన్

సీ॥ తనదానగరిమ సం ♦ తత మర్థిజనపుత్రీ
 పాత్రాన్వయావన ♦ పౌఢి నమరఁ
 దనచేతిహేతి దృ ♦ స్తవిపక్షవక్షఃక
 వాటపాటనపాట ♦ వంబు నెఱపఁ
 దనధైర్యపటిమ మం ♦ దరధరాధరవర
 స్థిరవిస్ఫురణతోడఁ ♦ జెలిమి నేయఁ
 దనవాగ్విలాసంబు ♦ ఘనసుధారసర్పరీ
 పృథుమాధురీసాధు ♦ రీతి నొనరఁ
 దనవిమలసన్నిధానంబు ♦ తతమనీషి
 జనమునకు సన్నిధానమై ♦ సకలవాంఛి
 తార్థము లొసంగ విలసిల్లె ♦ నార్యవినుత
 రమ్యగుణహారి మహిపతి ♦ రాయశౌరి॥

74.

ఆర్య ... హరి = ఆర్య = పెద్దలచేత, నర = స్త్రీత్రయ చెయఁబడిన, రమ్య =
 మనోహరమైన, గుణ = శౌర్యశైల్యములచే, హరి = మనోహరుఁడు, మహిపతిరాయ
 శౌరి, తనదానగరిమ = తనయానియొక్క గొప్పతనము, సంరతిము = ఎల్లపుడును, అర్థి...
 పౌఢి = అర్థి = యాచకజనులయొక్క, పుత్రీ = కుమారులు, పాత్రీ = మనుమలు,
 (మొదలైన) అన్వయ = సంతానముయొక్క, అవన = రక్షణముయొక్క, ప్రాధిన్ =
 నేర్పుచేతను, అమరణ = ఒప్పఁగాక, ఈప్రభు వైకృతికి దానముఁ జేసిన నావంశ
 మువారెల్ల దాననే జీవించునట్లు చెయినియాశయము

తనచేతిహేతి = తనచేత నున్న యాయుధము, దృప్త... పాటవము. దృప్త =
 గర్వింపిన, విపక్ష = పగవారియొక్క, వక్షఃకవాట = తలపువంటి అొమ్మయొక్క,
 (ఉపమితసమాసము) పాటన = చీల్చుటయందు, పాటవము = నైపుణ్యమును, నెఱ
 పఁ = ప్రకటింపఁగాక, తనధైర్యపటిమ = తనధీరత్వముయొక్క సామర్థ్యము (ఎక్కువ
 ధైర్య మనియర్థము.) మందర ... తోడన్ = మందరధరాధర = మందర మనుషేను
 గలపర్వతశ్రేష్ఠముయొక్క, స్థిరవిస్ఫురణతోడన్ = స్థిరవైరవముతోక, చెలిమి = స్నే
 హమును, చెయక = కావించఁగాక, తనధైర్యము మందరపర్వతమును బోలఁగా నని
 భావము తనవాగ్విలాసంబు = తనమాటలనేర్పు, ఘన. ... రీతిక = ఘన = అధికమై

న, కుఠారసముఖీ = అమృతప్రవాహముయొక్క, పృథుమాధురీ = గొప్పమాధుర్యము
యొక్క, సాధురీతిన్ = తేస్సయైనప్రకారముచేతను, ఒనరక్ష = ప్రకాశింపఁగా, తన
భావము లమృతముం బోలఁగా ననిభావము. తనవిమలసన్నిధానంబు = తనస్వచ్ఛమై
నసామిష్యమే, తతమనీషజనమునకున్ = గొప్పవిద్యాంకులకున్, సన్నిధానమై = తఱుఁ
గనిద్రవ్యరాశియై, సకలవాంఛితార్థములు = అన్ని కోరఁబడినవస్తువులును, ఒసంగక్ష =
ఈయఁగాన్, విలసిల్లెక్ష = ప్రకాశించెను.

క॥ శ్రీయుతుఁ డగునమృహిపతి,

రాయగ్రామణియనంత ♦ రమునఁ బితృవృన్దం

డై యెసఁగు బుచ్చివేంకట

రాయనినీలాద్రివిభుఁడు ♦ రాజ్యము నేలెక్ష॥ 75.

శ్రీయుతుఁడు = సంపదగోఁ గూడినవాఁడు, అగు.....నక్ష = అయినయామ
హిపతిరాయప్రభుశ్రేష్ఠునియొక్కతరువాతికాలమునందున్, పితృవృన్దం = ఆయనతం
డ్రికిం దమ్ముఁడు, ఏ, ఎసఁగుబుచ్చివేంకటరాయనినీలాద్రివిభుఁడు = ప్రకాశింపబుచ్చి
వేంకటరాయనిమారుఁ డైననీలాద్రిసభువు, రాజ్యముక్ష = దేశమును, ఏలెక్ష = పా
లించెను.

నీ॥ శారదాభ్రశతార ♦ తారకాశరకాండ

కాండజాసనకాండ ♦ ఘనయశుండు

రమణీయనలరాజ ♦ రాజరాజకుమార

మారసన్నిభసుకు ♦ సూరమూర్తి

రమ్యచింతారత్న ♦ రత్నాకరభమిత్ర

మిత్రజద్యుద్రిమా ♦ మితవీర్ణి

జ్వలితదావజ్వాల ♦ జాలాంబురుహబంధు

బంధుప్రతాపశో ♦ భావిభాసి

రాజమాత్రుండె నిఖిలది ♦ గ్రాజవినుత

బహుళధర్మైధితామేయ ♦ భాగధేయ

ధుర్యతాధేందుమాళిగాం ♦ భీర్యముఖ్య

రాజతగుణాళి నీలాది ♦ రాయమాళి॥

కార.....యవుండు. కారణ=శరత్కాలమునందలి, (ఆశ్వయుజ, కార్తిక
ములు) ఆర్ద్ర=మేఘము, శతార=వశ్రాయుధము, తారకా=వత్సత్రములు, శర
కాండ=తెల్లుబూలసముదాయము, (ని) శరీరధ్యాద్యగ్రసారేభాణేకాండేత్య
జాంతరే. నా. నా. కాండో శ్రీదండబాణార్వవగ్గావసరవారిషు (అ) కాండజాన
నకాండ=హంసలు (కాండ=నీటియందు, జ=పుట్టినది. పద్మము. అదియే, ఆసన=
పీఠముగలవాడు; అనగాఁ బద్మాసనమున నున్నవాడు=బ్రహ్మ. అతనియొక్క,
కాండ=ఆశ్వము. బ్రహ్మను హంస వాసన మనియుపసద్ధము.) పీనిబోలిన, ఘనయ
కుండు=గొప్పకీర్తి కలవాడు; లుప్తాపమాలంకారము. రమణీయ .....మూర్తి.
రమణీయ=మమూహారుడైన, నలరాజ=నలరాజుతోడను, రాజరాజకుమార=నలకూ
టకునితోడను, (రాజరాజ=కుబేరునియొక్క, కుమారుడు=పుత్రుడు (ని) రాజ
రాజోధనాధిపతి. అ) మార=మన్మథునితోడను, సన్నిధి=సమమైన, సుకుమార =
మృదువైన, మూర్తి=ఆకారముగలవాడును, రమ్య.....విశిష్టి. రమ్య=మమూహ
రమైన, చింతారత్న = చింతామణికివలెను, సముద్రమున నుత్పన్నమైనదియు నెవ్వ
రేమికోరిన నిచ్చునదియు నగుస్వర్గమునందలియొకమణి రత్నాకర=సముద్రనకువలె
ను, ఇతఁడు విష్ణునకుఁ గన్యాదానమును, దేవతలకు వనదానము నన్న దానమును, నిం
ద్రునకు గజాశ్వాదిదానములు చేసెను భమిత్ర=చంద్రునకువలెను, (భ=నక్షత్రము
లకు, మిత్రుడు=చెలికాడు) ఇతఁడు స్వదీహమును దేవతలకు దానముఁ జేయు
ను. మిత్రజ=కర్ణునకువలెను, (మిత్ర=నూర్యనివలన, జ=పుట్టినవాడు) ద్యుద్ర
మ=మందారము మొదలగుస్వర్గమునందలి వృక్షములకువలెను, అమితవిశిష్టి=పరిమాణ
ము లేనిదానము కలవాడును, జ్వలిత .....విభాసి=జ్వలిత=మండుచున్న, దాన=
అడవినిప్పయొక్క, జ్వాలజాల=మంటలసమూహమునకును, అంబురుహబంధు=నూ
ర్యునకును, బంధు=తుల్యమైన, ప్రతాప=తేజముయొక్క, (ధనమువలనను సేనవలన
ను గలుగుతేజము ప్రకాశము) శోభా=దీప్తిచే, విభాసి = ప్రకాశించువాడును,
నిఖిల .....మూలి=నిఖిల=అందఱిగు, దిగ్రాజ=దిక్పతులచేతను, వినుత=స్తులింపఁ
బడిన, బహుళ=అధికమైన, ధర్మ=సత్కర్మములచే, వీధిత = వృద్ధిపొందింపఁబడిన,
అమేయ=కొలదిలేని, భాగధేయధుర్యతా=విశ్వమును వహించుటయందు, ఆర్థేం
దుమూలి=శివుడు, (నిక్పతులచే స్తులింపఁబడిన సత్కర్మములఁ జేయుటచే నభివృద్ధి
పొందినదైశ్వర్యముచే శివునిబోలినవాడని యర్థము.) (గాంధీ..... గుణాళి=గాం
ధీశ్వర=గంధీరత, ముఖ్య=మొదలైన, రాజిత=ప్రకాశించెడు, గుణాళి=గుణసముదా
యము గలవాడును (అగు) నీలాద్రిరాయమూలి = నీలాద్రిరాయప్రభువు, రాజమా

(త్రుండై = సాధారణుఁ డగురాజు? కాఁడనియ్యదు)

శా॥ నానామానధనాగ్రగణ్యనుతపు ధి ణ్యస్వచ్ఛచార్త్రుఁ డౌ
నానీలాద్రివిభుండు దాఁ గనియె భా ధి వాంబాలలామంబునం
దానాశీకహితోపమప్రభుని నూ ధి ర్వారాయధాత్రీంద్రు స
త్యానూనప్రతిభుం గుమారమహిప ధి త్యాఖ్యావనీవల్లభుఁ॥ 77.

నానా...చార్త్రుఁడు, నానా = పెక్కండ్రగు, మానధన = చిత్రస్వత్వము గల
వారిలో, అగ్రగణ్య = మొదటలెక్కింపఁదగినవారిచే, సుత = స్తుతింపఁబడిన, పుణ్య =
పవిత్రమైన, స్వచ్ఛ = విర్మలమైన, చార్త్రుఁడు = చరిత్రగలవాఁడు ఔనానీలాద్రివి
భుండు, తాన్, భావంబాలలామంబునందున్ = శ్రేష్ఠురా లగుభావాంబయందుఁ
(లలామము = భూషణము. ఇచటశ్రేష్ఠ మనియర్థము.) ఆనాశీ .....ప్రభునిక,
ఆ, నాశీకహిత = సూర్యుఁడు (నాశీక = తామరలకు, హిత = మేలు చేయువాఁడు)
ఉపమ = సాటిగల, ప్రభునిక = కాంతిగలవానిని, (సూర్యునితేజమువంటి తేజముగల
వానినినియర్థము) ఉపమాలంకారము. నూర్వారాయధాత్రీంద్రుఁ, సత్యానూనప్ర
తిభుఁ = సత్య = నిజమునందు, అనూన = పూర్ణమైన, ప్రతిభుఁ = మనసుగల, (నిజము
నం దత్యంతము మనసు గలవానినని యర్థము) గుమారమహిపత్యాఖ్యావనీవల్లభుఁ =
గుమారమహిపతి యనునామము గలప్రభువును, కనియెఁ

న. అందగ్రజుండు = వారిద్దఱలోఁ బెద్దవాఁడు,

సీ॥ సరసిజాక్షుండువోలె ధి నిరితోడ సలరి భ

ద్గునిభంగి నార్యాను ధి కూలుఁ డగుచుఁ
గందర్పరీతిఁ జ ధి క్కని, చూపు గల్గి య
జ్ఞనిమాడ్కి గురుకళా ధి పూర్ణుఁ డగుచుఁ
బరమేష్ఠిగతి మంజు ధి భాషాధ్యుఁ డై సరి
త్పతిపోల్కె నిమ్నస్వ ధి భావుఁ డగుచు
సూర్యునిపగిదిఁ దే ధి జోమహత్త్వముఁ గాంచి
ఘనునికై వడి దాస ధి కలితుఁ డగుచు

మహితలోకైకజేగీయ ♦ మానవిభవ
సాంద్రుఁ డనుపమభోగజే ♦ వేంద్రుఁ డనఁగ
సూర్యరాయనరేంద్రుండు ♦ ఖోణితలము
రహిని బాలించెఁ బ్రకృతివ ♦ ర్గము సుఖంప॥

78.

నరసింహతుండవోరెణ = విష్ణువున రె, సిరినోడెణ = లక్ష్మీనోడె, అలరి = ప్రకాశించి, సంపదతో ననిభావము భర్తృభంగిణ = శివునితీచేత, ఆర్యాసుకూలుఁడు = పార్వతి కనుకూలనాయకుఁ డనిభవపరమైన యర్థము సజ్జనులకు సహాయము చేయువాఁ డని రాజపరమైన యర్థము (ని) ఆర్యాదాత్యైతీచైవగిరిహమేనకాత్మజా, మహాకులకులీశార్చ్యసభ్యసజ్జనసాధవః. (అ) (ఒకకాంతయందే రాగము గలవాఁ డనుకూలుఁడు కావ్యాలం) అగుచుక, కందర్పురీతిక = మన్మథునితీచేతను, మన్మథుఁడువలెననియర్థము. చక్రనిరూపు = మనోహర మగునాకారమును, కల్గి = పొంది, అబ్జునిమాడ్కిక = చంద్రునివిధముగా, గురుకల్యాప్తాంధుఁడు = ఎల్లకళలతో నిండినవాఁ డనియర్థము సకలవిద్యలు నేర్పినవాఁ డనిభావము. అగుచుక, పరమేష్ఠిగతిక = బ్రహ్మరీతిచెతను, బ్రహ్మనలె ననియర్థము మంజుభాషాశ్వుడై = మృదు మగుసరస్వతికిం బ్రభుడై, మృదువు లగుమాటలు గలవాడై యనిభావము. సరిత్పలిపోల్కెన్ = సముద్రునిసె మ్యముచేత, నిమ్మ స్వభావుఁడు = అగాధ మైనస్వభావము గలవాఁడు, గంభీరుఁ డనిభావము అగుచుక, చూర్మనిపగిదిక = సూర్యునిప్రకృతిచేత, తేజోమహర్త్యము = అధిక తేజస్సునియర్థము ప్రతాపాతిశయము ననిభావము కాంచి = పొంది, ఘననికైవడిక = మేఘునివిధముచేతను, దాత = దానముచేయువాఁడు, అగుచుక, మహిత . సాంద్రుఁడు, మహిత = పూజ్యులైన, లోక = జనులచేతను, ఏక = ముఖ్యముగాను, జేగీయమాన = స్తుతింపఁబడుచున్న, విభవసాంద్రుఁడు = సంపదచేతసమగ్రుఁడు, సూర్యరాయనరేంద్రుఁడు, అనుపమభోగజేవేంద్రుఁడు = సాటిలేరుసుఖానుభవము చే నింద్రుఁడు, అనఁక = అనునట్లు, ప్రకృతివర్గము = మంత్రిసముదాయము, సుఖంపన్ = సుఖపడునట్లు, రహిణ = సంతోషముతో, ఖోణితలముక = భూమిని, పాలించెను

ఇంద్రునిదర్శివాలంకారము గలదు

చ॥ పదుగురు చైత్రులైన నల ♦ పంకజవైరులు నూర్చురైన న
మృదనులు వేపురైన శత ♦ మన్యుకుమారులు లక్ష్మయైన న

ర్థదజులు కోటియైన వను ♦ ధాన్ధలిఁ బోలుదురే నురూపనం

పద సుకుమారతాకరుఁ గు ♦ మారమహీపతిరాయశేఖరుఁ॥ 79.

చైత్రులు = వసంతులు, పదుగురు = చెక్కండ్రు, విఁక, అలపంకజవైరులు = పృసిద్ధు లగుచంద్రిలు, నూర్గురు = అనేకులు, విఁక, అమృదనులు = ఆమనృగులు, వేపురు = వేయిసంఖ్యగలవారు, విఁక, శతమిన్యకుమారులు = జయంతులు, లక్షయై నక = లక్షసంఖ్యగలవారైనను, అర్థదజులు = నలకూబరులు (మబేరపుత్తులు) కోటి యైనక, శుకుమారతాకరుఁ = సౌకుమార్యమునకునిధి (యగు) కుమారమహీపతిరా యశేఖరుఁ, సురూపనంపదక = ఎక్కువ చిక్కదనము (ఎక్కువ చిక్కదనము చెత నినియర్థము) సంపదచే, వసుధాన్ధలిక = భూమియందు, పోలుదురే = సాటియగు దురా కారనియర్థము.

ఈప్రభువు నిరుపమాన మైనసౌందర్యము కలవాఁ డనిభావము

మ॥ ఘనశౌర్యుం డగుసూర్యరాడ్విభుఁడు వెం ♦ కయ్యాంబికారత్నమం

దనఘశీకమనీయమూర్తి యగునీ ♦ లాద్రీశు శ్రీరామతు

ల్కుని గంగాధరరామరాయజనపా ♦ లుఁ సూర్యనారాయణా

వనిపుఁ వేంకటరాయభూరమణుభా ♦ స్వత్రప్తజ్ఞఁ గాంచెన్ రహిఁ॥

ఘనశౌర్యుండు = గొప్పపరాక్రమము గలవాఁడు, అగుసూర్యరాడ్విభుఁడు, వెం కయ్యాంబికారత్నమండక, అనఘ . . మూర్తి, అనఘ = పాపములేనిదియు, శ్రీ = శోభచేతి, కమనీయ = మనోహర మైనదియు, (అయి) మూర్తి = ఆకారముగలవాఁడు, అగునీలాద్రీశుక, శ్రీరామతుల్కునిన్ = శ్రీరామునితోసమానుని, గంగాధరరామరా యజనపాలుక, సూర్యనారాయణాధిపుక, భాస్వత్రప్తజ్ఞక = ప్రకాశించుబుద్ధిగల, వేంకటరాయభూరమణుక, రహిఁ = ఆనందముతో, కాంచెన్ = కనెను

వ తదనుజుండు = ఆయనతమ్ముఁడు

గీ॥ రహిఁ గుమారమహీపతి ♦ రాయశౌరి

సందనుల లక్ష్మీసరసయ్య ♦ యందుఁ గాంచె

నధికతరపుణ్య సూర్యరా ♦ యాగ్గిణ్య

నార్యజనగేయు ఛర్మరా ♦ మూభిధేయు॥

81.

మహారమహిపతిరాయశారి, లక్ష్మీనరసయ్యయందుకొ, అధికతరపుణ్యకొ = ఎక్కువపుణ్యముగలవానిని, సూక్ష్మ సూక్ష్మగణ్యకొ = సూక్ష్మరాయప్రభుశ్రేష్ఠుని, ఆర్యజనగేయకొ = సజ్జనులచెస్తులింపబడదగిన, ధర్మరాయాభిధేయకొ = ధర్మరాయనామముకలవానిని, వందసులన్ = పుత్తులిను, రహికొ = సంతసముతో, కాంచెకొ.

క॥ వీరాగ్రణి యగునలనూ

ర్యారాయధరామకేంద్రు ♦ నాత్మజుడు మహా

దారుడు సగునీలాదిధ

రారమణాగ్నిగుననంత ♦ రమున నధిపుడై ॥ 82.

వీరాగ్రణి = పరాక్రమముగలవారిలోముఖ్యుడు, అగు ..... నాత్మజుడుకొ = అగుసూర్యారాయుడును పేరుగలభూలోక దేవేంద్రునకుఁ గుమారుడును, మహాదారుడు = మిగులదాతయును, అగు. .... వనంతరమునకొ = అగునీలాదిరాయప్రభుశ్రేష్ఠుని యొక్కతరువాతికాలమందున్, అధిపుడై = ప్రభువై, (ముందరిపదైములోనిరామరాయమూర్ధన్యఁ డనుదానితో నన్వయము.)

శా॥ ట్నలోకేంద్రుడు సూర్య రాడ్విభునిరా ♦ మారాయమూర్ధన్యఁ డా శ్రీలానీల విష్ణువుంబలెఁ బురిం ♦ ద్రీలోకరత్నంబులకొ హళికొ మువ్వరఁ బెండ్లియాడె నొగి మం ♦ గయ్యాంబికకొ నీతయాం బాలావణ్యవతీవతంసమును చు ♦ బ్బయ్యాంబికారత్నముకొ॥ 83.

ట్నలోకేంద్రుడు = భూలోకమున కింద్రుడు, (ఈలోకమున నింద్రునింబో లినసంపదలవాఁ డనియర్థము.) సూర్యరా... ధన్యడు = సూర్యరాయనిపుత్తుల డైనరామారాయప్రభువు, ఆశ్రీలానీలకొ = ఆలక్ష్మీదేవిని, భూదేవిని, నీలాదేవిని, విష్ణువుంబలెకొ = విష్ణుమూర్తివలెనే, పుగంధ్రీలోకరత్నంబులన్ = శ్రీసముదాయము లో శ్రేష్ఠురాండ్రను, (పురంధ్రీ = శృహముం గాపాడునట్టిది.) మంగయ్యాంబికకొ, నీతయాంబాలావణ్యవతీవతంసముకొ, సుబ్బయ్యాంబికారత్నమున్, మువ్వరకొ, ఒగిన్ = క్రనుముగాను, హళికొ = ఆసక్తితో, పెండ్లియాడెకొ = వివాహముచేసికొనెను.

నీ॥ భవునివైఖరిఁ బద్య ♦ భవునివైఖరి భవ్య

భూతిచె శేముషీ ♦ బాతిచేతఁ

జంధ్రుకైవడి హరి ♦ శృంధుకైవడి గళా
 యుక్తిచే వరసత్య ♦ నూక్తిచేత
 నిందుప్రాలిక భూధ ♦ రేందుప్రాలిక భోగ
 పూర్తిచే ధైర్యవి ♦ స్ఫూర్తిచేత
 మితుచాడునఁ జైత్ర) ♦ మితుచాడున భూరి
 దీప్తిచే లలితరూ ♦ పాప్తిచేత
 నలరి పొగడొందునిజహృద ♦ యారవింద
 కిందలితథక్తినిందిత ♦ సందగోప
 సందనుడు సూర్యరాయేంద్ర) ♦ సందనుడు
 ప్రథితసుగుణాళి శ్రీరామ ♦ రాయమాళి॥

84.

నిజ . సందనుడు = గజ = తనసంబంధమైన, హృదయారవింద = పద్మము
 కుళాకార మైనహృదయమునందుక, (తామర మొగ్గంబోలిన మాంసపిండము తొమ్మి
 లోనఁ గలదనియు వది ధ్యానము చేయఁదగినయీశ్వరునివాసస్థానమనియు నదియు
 హృదయమనియు వేదాంతములం బ్రసిద్ధము) కందళిత = అంకురించిన, భక్తి = అను
 రాగముచేతను, నిందిత = సంతోషపెట్టఁబడిన, సందగోపసందనుడు = కృష్ణుడు గల
 వాడు, ప్రథితసుగుణాళి = ప్రసిద్ధికెక్కిన దానదాక్షిణ్యాదిసద్గుణములుగల, శ్రీరా
 మరాయుపమాళి = శోభాశాలి యగురామరాయప్రభుశ్రేష్ఠుడు, భూలిచేక = విశ్వ
 గ్యముచేతను, శేముషీభూలిచేక = బుద్ధిప్రకాశముచేతను, భవునిజైఖరిన్ = శివునిరి
 చేతనును, పద్మపవనైఖరిక = బ్రహ్మముక్తిగ్రీలిచేతనును (అలరి యనుక్తావర్ణకము
 తో నవ్వయను ఈప్రభు వైశ్వర్యమున నిశ్వరుని బుద్ధిచే బ్రహ్మను బోలినవాఁ డని
 భావము. అవ్యయము నభిప్రాయము నిశ్లేపమును నెఱుంగునది) కళాయుక్తిచేక =
 కళాసంపత్తిచేతను (విద్యాసంపత్తిచేత ననియర్థము) సత్యనూక్తిచేతక = నిజము
 పట్టుటచేతను, చంద్రుకైవడిక = చంద్రునివిధమునను, హరిశ్చంద్రుకైవడిక = హరి
 శ్చంద్రువిధమునను, భోగపూర్తిచేక = సుఖములపూర్ణతచేతనును, (ఎక్కువసుఖముల
 ననుభవించుటచే ననియర్థము) ధైర్యవిస్ఫూర్తిచేతక = ధీరతయొక్కవికాసముచేతను
 ను, (అతిధైర్యముచేత ననియర్థము.) ఇంద్రుప్రాలికక = ఇంద్ర సామ్యమునను, భూ
 ధరింద్రుప్రాలికక = పర్యతసామ్యముచేతను, భూదీప్తిచేక = అధికమైనతేజస్సుచేత

ను, లలితరూపాప్తిచేష్ = మమారూపమైనయాకారము గల్గటచేతను, మిత్రుచాడు
నా = నూత్యునివిధమునను, చైత్రమిత్రుచాడునా = మనస్సునువిధమునను, అలరి = ప్ర
కాశించి, పాగడు = స్తుతిని, ఒందు = పొందును.

క్రిమాలంకారిము

శా॥ రామారాయని కంచుఁ బంచశరు నౌ ♦ రామార్హాసం గోరు నో
రామా రా యని యాహలాయుధుని బో ♦ రం జీరు నోపద్మభూ
రామా రా యని మిన్నుముద్దియను జే ♦ రం బిల్పుఁ బెన్నుద్దికి
రామారాయనిరూపవైభవము, దో ♦ ర్దర్పింబు, సత్కిర్యున్॥

రామ వైభవము = రామరాయప్రభువుయొక్కరూపసంపద, (చక్కద
న మనియర్థము) దోర్దర్పింబు = రాహుగర్వము, (బాహుబలాతిశయ మనియర్థము)
సత్కిర్యున్ = మంచినయశస్సును, (క్రియముగా) మాగా = ఓమనస్సుఁడా, అని
కి = యుద్ధమునను, రా = రమ్మ (ఇది వచ్చుధాతువుయొక్కప్రాగ్భాగము
ధ్యమపునము.) అంచున్ = పల్కుచున్, పంచశరున్ = ముప్పాళ్ళు, (అరవించా
దు లైదుబాణములు కలవాఁడు.) మార్గోన్ = ఎదుర్కొనుటను, కోరున్, ఈ
ప్రభువుసౌందర్యము ముప్పాళ్ళుని యుద్ధమునఁ గల బిల్పు ననియర్థము ముప్పాళ్ళునికంటె
నెక్కుడుచక్కందనము గలవాఁడనిభావము. రామా = ఓ బలరాముఁడా, రా = రమ్మ,
అని, ఆహలాయుధునిన్ = ఆలరాముని (నాఁ లియాయుధముగాఁగలవాఁడనియర్థ
ము) పోన్ = యుద్ధముచేయుటను, చీరున్ = పలుచును ప్రళించాడుల సంహరిం
చినబలశ్రద్ధునికంటె నధికబలశాలి యనియర్థము ఓపద్మభూరామా = ఓ సరస్వతి!
(తామరలూపునఁ బుట్టినవారియింటి విష్ణువునాభీకమలమున బ్రవ్రా యుదయించె
ననిపురాణములం గలదు) పెన్నుద్దికి = పోలికకున్, రా = రమ్మ, అని, మిన్ను
ముద్దియన్ = పలుకులవెలఁదిని, చెగన్ = సహిపించుటకున్, పిలుచున్ ఈప్రభువు
కీర్తిధావశ్యరణముచే సామ్యమునను గమ్మని సుస్వగినింబిలుచున్నది యనియర్థము
ఈప్రభువు సరస్వతిని మించినతెల్లవీక్షి గలవాఁ డనితాత్పర్యము. ఇందు శబ్దాలంకా
రము యమకిమును, అర్థాలంకారము యథాసంఖ్యమును గలవు

సీ॥ సకలవిద్యచ్చకో ♦ రకము లానందించె

నిమతాననాబ్ధిపా ♦ ల ముకుళించె

లలిమిలేకువలయుం ♦ బులు వికాసము నొందె

ఖలజనచక్రివా ♦ కములు గుండె

బంధుబృందానంద ♦ సింధువు లుప్పొంగె

ధర్మేతరధ్వాంత ♦ తతు లడంగె

సత్సంతుల కభీ ♦ స్వము తెల్లనీడరే

గుమతిచోరప్రచా ♦ రములు జాతె

బీరికాపురవరదుర్గ ♦ పృథులసాధ

సింహపీఠోదయాచల ♦ శిఖరభాగ

మధిగమించి యఖండరా ♦ జ్యోతమః చాల్చి

రామరాయాఖ్యచంద్రిండు ♦ ప్రిబలుచుండ॥

86.

రామరాయాఖ్యచంద్రిండు = రామరాయప్రభు వసుచంద్రిండు, పీఠి ...
భాగము, పీఠికాపుర = ఈ పేరు గలపట్టణమునందలి, వర = శ్రేష్ఠమైన, దుర్గ = కోట
యందొండెడు, పృథులసాధ = పెద్దమేడయందున్న, సింహపీఠ = సింహాసనమునెడు,
ఉదాయాచలశిఖరభాగము = ఉదయపర్వతముయొక్కయగ్రభాగమును, అధిగమించి =
పొంది, అఖండరాజ్యము = లూర్ణ మైనరాజ్యసంపదను, చాల్చి = ధరించి, ప్రబలు
చుండన్ = వృద్ధి నొందుచుండెనా, సంబిద్ధస్వరకములు = అందఱువిద్వాంసు
లనెడువెన్నెలపులుగులు, ఆనందించెన్ = సంతసించెను సంద్రోదయమున, జరిగె
ములు సంతసించిన ట్లీప్రభువు వృద్ధి నొందుచుండి విద్వాంసు లానందించి రనిభావము.
రామ పాళి = విమత = శత్రువులయొక్క, ఆశా = మోములనెదు, అబ్జ = తామర
లయొక్క, పాళి = సమామాము, ముకుళించెన్ = మొగిడెను, చంద్రిన్ద్రదయమున దామ
రలుముడిగిపోవున ట్లీప్రభువుకాలమున శత్రువులమోములు ముడిగిపోయె ననియాశయ
ము మిత్రప్రసవలయంబులు = నెయ్యది రుక్మిణువను, లలిత = ఉత్సాహముతో, వికాస
మున్, ఒండెన్ = వికసించెను ఖలజనచక్రివాకములు = దుర్మార్గు లనుచక్రివాకము
లు, నందెన్ = భేదపడియెను చక్రివాకములకుఁ బలు సంయోగము రాలిగివియోగ
ము గలుగుగాన = వి చంద్రోదయమున గండిను అట్లే యాప్రభువుకాలమున దుష్టు
లు తమచెడుపనులు నాగిమిచె బిన్నులై రనిభావము బంధు . సింధువులు = బం
ధుబృంద = మట్టములయొక్క, ఆనంద = సంతోషమనెడు, సింధువులు = సముద్రములు;

ఉపాంగక = విజృంభించెను చంద్రుడుదయమున సముద్రము లభిర్వృద్ధి నొందిన క్షీప్ర భువురాజ్యకాలమునఁ జాట్లములు సంతసిల్లి రనియాశయము. ధర్మైతరధ్యాంతతతులు = ధర్మైతర = పాపకార్యములనెడు, ధ్యాంత = చీకట్లయొక్క, తతులు = సముదాయములు, అడంగెన్ = నశించెను సత్సంతతులకున్ = సజ్జనులనునత్తుతములకు, అభీష్టములెల్ల = కోర్కె లన్నియు, ఈడేరెక్ = ఫలించెను (ని) సస్వత్యేవిదుషిశ్రేష్ఠే సాధాభవతిచక్రిఘసత్క్రిబమ్ముతే. నా. నా కుమతినోగప్రచారములు = చెడుబుద్ధి గలదొంగలసంచారములు, జాతెక్ = నశించెను చంద్రుడు పృథాశించుచుండఁ దము సంచారము వెల్లడియగు నినియోలు సంచరింపను. ఈప్రభువుకాలమున 'దండభయమునఁ జోరులు సంచరింప మారి నియాశయము సావయనరూపకాలంకారము

శా॥ అక్షివ్యాజమునక్ వృషాంకునోసలక్ ♦ వ్యాపించి పాధోధిరా ట్కుక్షీం బాడబక్తైతనం బెసంగ నా ♦ టోపించి మింటక్ జగ చ్చక్షుఃప్రకీయ సంచరించి జలము ♦ జ్వాలంబునక్ వైద్యుతా గ్నక్షీణాకృతి రామరాయవిభుశౌ ♦ ర్యం బుండు లోకంబునక్॥

రామరాయవిభుశౌర్యంబు = రామరాయవిభుప్రతాపము, వృషాంకునోసలక్ = ఈశ్వరునిఫలమునందు, అక్షివ్యాజమునక్ = (మూడవ) కన్నునునెపముచె, వ్యాపించి = అలముకొని, పాధోధిరాట్కుక్షీం = సముద్రమధ్యమునుండఁ, బాడబక్తైతనంబు = బడబాగ్ని యనుమిష, ఎసంగంగాక్ = కలుగఁగాక్, అటోపించి = ప్రబలి, మింటక్ = ఆకాశమునందు, జగ్చక్షుఃప్రకీయక్ = సూర్యునియధికారమునో, సంచరించి, జలముజ్వాలంబునక్ = జలముక్ = మేఘములయొక్క, జాలంబునక్ = సముదాయమునందు. వైద్యుతాగ్నక్షీణాకృతి = వైద్యుత = మెఱుపులసంబంధమైన, అగ్ని = అగ్నియొక్క, అక్షిణ = పూర్ణమైన, ఆకృతిక్ = ఆకాశమునోన్, (మెఱుపు లెనెడు మిమచేత ననియగ్ధము.) లోకంబునక్ = లోకముం దంతటను, ఉండుక్ = వసించును.

ఈప్రభువుప్రతాపమే యీశ్వరునిసటఁ గంటియాకారమునోడను సముద్రమున బడబాగ్నిరూపమునను నాకాశమున నూర్వరూపమునను మేఘములమెఱుపురూపమునను వ్యాపించి లోకముల నన్నిటి నాక్రమించె ననియగ్ధము. ఇచట నూర్యాదులయందు స్వరూపముం గప్పి ప్రతాపత్వము కల్పించుటచే నపన్నా వాలంకారము.

సీ॥ తతదివ్యచంద్రికా ♦ ధవళాంశుకంబుతో

గగనగంగాకంచ ♦ కము దలిర్ప

హిమశైలరజతశై ♦ లమో లనుపాలిండ్ల
 పైఁ దారకాహార ♦ పటలి మెఱయ
 నమరశాఖసుమాళి ♦ యవతంసముగఁ గాగ్రల
 వీణాశ్రుతిని నల్వ ♦ రాణి పాడఁ
 గలశాంబునిధితరం ♦ గమ్యదంగనిస్వసం
 బలరమహానటుం ♦ డాటఁ గఱప
 ఘనశరద్ధస మనుతిర ♦ స్కంధి మించి
 చంద్రవదనంబు దోప ని ♦ చ్చలు నటించు
 రావుశ్రీరామరాయభూ ♦ రమఃఖకీర్తి
 మహితనర్తకి బ్రహ్మాండ ♦ మండపమున॥

88.

రావు .. ..నర్తకి = రావువారివంశమున జన్మించినశ్రీమంతుఁ డగురామరాయ
 ప్రభునిపూజ్యమైనకీర్తి యనునటి, తత.. ..కంబుతో, తత = విశాలమైన, చంద్ర
 కా = వెన్నెలయను, ధవళ = తెల్లని, అంశుకంబుతో = వస్త్రముతో, గగనగంగా
 కంచుకము = గగనగంగా = ఆకాశగంగయను, కంచుకము = పైక, తలిర్పకా = ప్రకా
 శింపఁగా, హిమశైల . . పైక = మంచుకొండయు వెండికొండయునను స్త్రము
 లమోదను, తారకాహారపటలి = నక్షత్రము లనుముత్యాలదండలవరుస, మెఱయకా =
 భాసిల్లఁగా, అమరశాఖాసుమాళి = కల్పవృక్షములయొక్కపూలసముదాయము, అన
 తంసముగన్ = చెవిమీఁదిభూషణముగా, క్రాంత = ప్రకాశించుచుండఁగా, నల్వరాణి =
 చతురుఖునిభార్య (సరస్వతి), వీణాశ్రుతికా = వీణయొక్కశ్రుతితో, పాడన్ =
 పాడుచుండఁగా, కిలశా.....నంబు = కలశాంబునిధి = క్షీరసముద్రముయొక్క,
 తరంగ = అల లనెడు, మృదంగ = మద్దెలయొక్క, నిస్వనంబు = ధ్వని, అలరకా = బి
 ప్పఁగా, మహానటుండు = శివుఁడు, ఆటకా = నాట్యమును, కఱపకా = నేర్పఁగాను,
 ఘనశరద్ధసము = గొప్పది యగుశరత్కాలమందలిమేఘము, అనుతిరస్కరణికా = అను
 తెరను, మించి = దాటి, చంద్రవదనంబు = చంద్రుఁ డనుముఖము, దోపన్ = కనుప
 డఁగా, నిచ్చలు = ఎల్లకాలమును, నటించుకా = నాట్యము చెయును

ఇందుఁ గీర్తియందు నాటకతైతసము కల్పించి మిక్కిలి తెల్లనివి యగువెన్నెల
 మొదలగువనియందు నటి కలంకము లగువస్త్రత్వాదల నారోపించుటచే సావయ

వహుపకాలంకారము. ఈప్రభునినిర్మలకీర్తి భూమియం దంతటను వ్యాపించి యాకాశమందును బ్రహ్మలోకమునందును గూడ నిండి యుండె నని తాత్పర్యము.

చ॥ రసికుండు రామరాయస్వప ధి రత్నము రత్నధనాంబరాదు ల

ర్థిసమితి కీయ దాచికో న ధి దివ్యమణుల్ దనలో సముద్రుఁ డ
ర్థసముదయంబు ప్రితతల ధి దాచె ధనాధిపుఁ డంబరం బద్య
శ్యసరణిఁ గాంచె గాచికో న ధి నయ్యమరావళి మేరుశైలము॥

రసికుండు = విద్వాంసుండు, రామరాయస్వపరత్నము = రామరాయప్రభుశ్రేష్ఠుండు, అర్థిసమితికే = యాచకులసముదాయమునకు, రత్నధనాంబరాదులు = రత్నములు, ధన = సామ్రాజ్యము, అంబరాదులు = వస్త్రములు మొదలగువానిని, ఈయకే = దానముచేయుచుండఁగాను, (దానముచేయుటచెతిననియర్థము) సముద్రుండు, తనలో = తనమధ్యమునందు, దివ్యమణుల్ = మంచిమణులను, దాచికోనె, ధనాధిపుండు = ఖజీరుండు, అర్థసముదయంబు = ద్రవ్యసముదాయమును, ప్రాతతల = నిధులయందుక, దాచె = కనుపడకుండునట్లు రక్షించెను అంబరంబు = ఆకాశము, అద్యశ్యసరణి = కనుపడవీరితని, కాంచె = పొందెను (ని) అంబరంబోమ్మివాసని (అ) (అంబరశబ్దమున వస్త్రమునకుం బేరగుటచే నామసామ్యమునఁ దచ్చునైత విశిష్టభువు దానమునేయునని యాకాశము దాఁగెనని భావము.) అయ్యమరావళి = అద్భుతతలసముదాయము, మేరుశైలము = బంగారుకొండను, కాచికోనె = రక్షించుకొనెను

ఈప్రభువు మేరుపర్వతమును సైతము దానమునేయు ననిదేవతలు భయపడి రక్షించుకొనుచున్నారనిభావము

ఇందు సముద్రమున మణులుండుటయును, ఆకాశమున కద్యశ్యసరణియును దేవతలకు వాసమగుటచే మేరువును గాచియుండుటయును, ఖజీరుండు ద్రవ్యమును ప్రాతతలం దాచుటయును సహజ మైయుండఁగా నీప్రభువు మిగుల దానముచేయుటచే నిట్లయ్యె ననియుత్పత్తింపుటచే నుత్పత్తిలంకారము

క॥ గోవిభ వార్యాశ్రియమై

శ్రీవల్లభశివవిరించి ధి జిహ్వతరణిపా

థోవాహమదనలీలల

రావునువంశమణి రామ ధి రాత్రుభవమరుకా॥ 90

రావుగువంకమణి = రావువారిమంచివల మనువేలువునకు ముత్రియము, (అగు)
రామరాట్టపువు = రామరాయప్రభువు, గోవింద . . . . . మై, గో = భూమికిని, విభవం
సంపదకును, ఆర్య = సజ్జనులకును, ఆశ్రయమై = ఉనికిపట్టె, (ఈప్రభువు సజ్జనులం
బోపించు ననియు సంపదలకు వాసస్థానమనియు భూమి కాధారమనియుభావము)
శ్రీవల్లభ . . . లీలన్ = శ్రీవల్లభ = విష్ణువుయొక్కయు, శివ = సాంబమూర్తియొక్క
యు, విరించి = బ్రహ్మయొక్కయు, జిష్ణు = ఇంద్రునియొక్కయు, తరిణి = సూర్యుని
యొక్కయు, పాథోవాసా = మేఘముయొక్కయు, మదన = వనస్కరునియొక్కయు,
లీలన్ = విలాసములం బోలువిలాసములతో, అమరున్ = ప్రకాశించును

ఇందు గోవిందవార్యాశ్రయవిశేషాసామర్థ్యముచే, రాజు విష్ణువు మొదలైనవారి
విలాసమునం బ్రకాశించె ననిచెప్పటచే నావిశేషము వారికిం జెందును

గోవిధ . . . ము, గో = భూదేవియొక్క, విధవ = సంపదకును, అరి = చక్రా
యధమునకును, ఆశ్రయము = ఆధారము (విష్ణువు)

గోవిధ . . . ము, గోవిధవ = నందీశ్వరునియొక్కవ్యవస్థకును, ఆర్యా = పార్వ
తికిని, ఆశ్రయము = ఆస్థనము (శివుడు)

గోవిధ . . . ము, గోవిధవ = సగస్వతీదేవిసౌభాగ్యమునకును, ఆశ్రయ = బ్రహ్మ
క్షులకును రాజ్యమునకును, ఆశ్రయము = ఆధారము (బ్రహ్మ)

గోవిధ . . . ము, గోవిధవ = స్వర్గసంపదకును, ఆర్య = పృథ్వీతికిని, ఆశ్రయ
ము = అండ, (ఇంద్రుడు)

గోవిధ . . . ము, గోవిధవ = కిరణాశ్రయమునకును, అరి = చక్ర వాకములకును,
ఆశ్రయము = నివాసముం బోషకుడును, (సూర్యుడు)

గోవిధ . . . ము, గో = వజ్రముయొక్క, విధ = కాంతిగల, (శైలకాంతిగల)
వారి = ఉదకమునకు, ఆశ్రయము = ఉండుతావు, (మేఘము)

గోవిధ . . . డు, గోవిధవ = దృష్టిసంపదయను, (సైత్రములతోధ)

గోవిధవ = రాజసంపదగల, ఆర్యా = యువకులు, ఆశ్రయము = సహాయముగల
వాడు, (మనస్కరుడు) ఈయర్థమున నిది బహుప్రహీనమాసము. మనస్కరుడు లోక
ముల జయించుచువుడు రాజములం బోలినవాడిచూపులు గలజన్మమేలే సహాయము
కలవాడై యుండును గాని నిట్లుచెప్పబడిన రామరాయప్రభువును గోవిధవార్యా
శ్రయము విష్ణువుమొదలైనవారు నట్టివారు కాబట్టి వారిలీలతో బ్రకాశించెనని
తాత్పర్యము ఇందు విష్ణువుమొదలగువారిలీల వారియంద యుండును గాని యితరుల

యందు సంభవింపమిచే వారిలీలం బోలినలీల యనియగ్ధము ప్రాప్తించుంగానఁ బదాగ్ధ
వృత్తినిదర్శనాలంకారము ఇది క్లేషమహిమను బ్రాప్తించుంగాన క్లేషానుప్రాణితము.
తీసికొని విష్ణువు మొదలగువానికి నాపమ్యము (సామ్యము) గమ్యము (ని) స్వగ్నే
మపశువాగ్వజదిక్షే త్రిఘ్నణిభూజతలక్ష్యద్వష్ట్రాస్త్రీయాంపుంసిగాః (ఆ)

క॥ నారాయణాంశభవుఁ డగు

శ్రీరామారాయశౌరి ♦ చిరవిభవముతో

ధారణిఁ బాలించుత మా

తారాచంద్రార్కముగ ను ♦ ధర్మాభిరతి॥ 91.

నారాయణాంశభవుఁడు = విష్ణువునంశమునజన్మించినవాఁడు, శ్రీరామారాయ
శౌరి, చిరవిభవముతో = శాశ్వతమైనయైశ్వర్యముతో, ఆతారాచంద్రార్కముగ =
చుక్కలుం జంద్రుఁడు సూర్యుఁ డున్నంతకాలము, ధారణి = భూమిని, సుధర్మాభి
రతిన్ = న్యాయమునండాసక్తితో, పాలించుతన్ = రక్షించెడుఁగాక

మ స్త్వ ం త ము లు .

క॥ ఏతాదృశగుణమణికి న

రాతిమదద్విరదస్పటికి ♦ బ్రహ్మాండకటా

హతీతయశోధఃకృత

శీతఘ్నణికి మార్గణౌఘ ♦ చింతామణికి॥ 92.

ఏతాదృశగుణమణికి = మీఁదఁ జెప్పినమంచిగుణములుగలిగిన, ఆరాతి .....
స్పటికి = అగాతి = శత్రువులను, మదద్విరద = మదపుటేనుఁగులను, స్పటికి = అం
మశమగువానికిని, బ్రహ్మాండ.....ఘ్నణికి = బ్రహ్మాండకటాహ = కటాహముం
బోలినప్రపంచమును, అతీత = దాటి, యశః = కీర్తిచేతను, అధఃకృత = తిరస్కరిం
పఁబడిన, శీతఘ్నణికిన్ = చంద్రుఁడు గలవానికిని, చైతన్యపానకము మొదలైనవానిం
గాఁచుపాత్రము కటాహము ఈప్రపంచము నంత నతిక్రమించినయీతీనికిర్తి యీ
శాకము నతిక్రమించ లేరచంద్రుం దిరస్కరించె నని భావము. మార్గ.....మణికి =

మార్గశాఖ = యాచక సమావాసుకపు, చింతామణికి = చింతామణి యైనవానికి, ఇందలివిశేషములకును ముందరిపద్యములయందలివిశేషములకును “నవరసరసికయభిజిత్ పద్యములొని ‘ రామరామగ్రాణికి’ అనువిశేష్యముతో నన్వయము.

క॥ భూవిదితసర్వవరమున

దేవాలయగోపురమ్ ॥ తిష్ఠాపనదీ

తూవిధికి సకలసజ్జన

సేవధికి వదాన్యతాహ ॥ సితవారిధికి॥

93.

భూవిదిత . మునన్ = భూమియందుఁ బ్రసిద్ధ మైనసర్వవర మనుపట్టణము సంఘ, దేవాలయ . . . విధికి = దేవాలయ = కోవెలయొక్క, గోపుర = (వాకిలి) గోపురముయొక్క, ప్రతిష్ఠాపన = కట్టించుటయందు, దీక్షావిధికి = గొప్పనియమము కలవారికి, సకల . . . సేవధిన్ = ఎల్లసామవులకు ద్రవ్యరాశి బోలినవానికి, వదాన్య . . . విధిన్ = వదాన్యతా = దాత్వత్వముచే, సావిత = పరిహసించుటచేన, వారిధికి = సముద్రము గలవారికి, సముద్రమునందలి దాత యైనవారి కని భావము

క॥ రంభాకుచకుంభురీ

రంభానందద్విపత్ ॥ రాష్ట్రతశోర్యా

రంభునకు సుంభజ్జయ

సంభాసితనిజభుజాపి ॥ సంగరంభునకు॥

94.

రంభా . . . రంభా = స్వర్ణము దుండునొకానొక వేళ్ళయొక్క, కుచకుంభ = కుంభముల బోలిన స్త్రీములయొక్క, . . . రంభ = కాఁగిలింతిచేత, ఆనందత్ = సంతసించుచున్న, విపత్ రాట్ = శత్రురాజులచేతను సుతి = స్తుతించుటచేన, శోర్యారంభునకున్ = పరాక్రమమునందలి వేరుక కలవారికి, యుద్ధమునం దీయనచే మృతులైనపగవారు స్వర్గమునకుం జని యుట రంభనాలింగనము చేసికొని యుప్పటి యానందముచే, దారికిం గాఁగ మగునిరాజుశోర్యమును బొగడుచున్నారని భావము యుద్ధమున మరణము నొందినవానికి స్వర్గము వచ్చునని స్మృతులం గలదు. కుంభ . . . రంభునకున్, కుంభత్ = ప్రకాశించుచున్న, జయ = గెలుపుచే, సంభాసిత = ప్రకాశించఁజేయుటచేన, నిజ = తనది యగు, భుజ = చేతియందలి, అసింధురంభు

నకున్ = కత్తియొక్క వేగిరపాటు కలవానికిఁ, ప్రసిద్ధ మగు చున్న గలుపుచే పుట్టము చెయఁబడినతన చెలియందలికత్తియొక్క యాటోపము కలవాని కని యర్థము.

లోకమందఁ బ్రసిద్ధ మగుచున్న యాయనజనుమే భుజమునందలికత్తియొక్క సామర్థ్యమును బ్రకటించు చున్న దని భావము.

క॥ సేతుహిమాచలమధ్య

స్థాతతదిన్యస్థలాది ♦ యాత్రానుకృతా

న్వీతపునీతాంగునకుఁ

ఖ్యాతవిలాసాతిశయజ ♦ తాసంగునకుఁ॥

95.

సేతు . తాంగునకున్, సేతు = (రాముఁడు లంకాప్రయాణకాలమున దక్షిణసముద్రమున రామేశ్వరమునొద్దఁ గట్టిన) గట్టునకును, హిమాచల = మంచుకొండను, మధ్యస్థ = నడుమ నున్న, ఆతత = గొప్పని (అగు) దివ్యస్థలాది = పుణ్యక్షేత్రాదులకు, యాత్ర = పోవుటచే (కలిగిన) సుకృత = పూజయులతో, అన్వీత = కూడిన వాఁడు గనుక సే, పునీతాంగునకుఁ = పవిత్రము చెయఁబడినశరీరము గలవానికి, ఖ్యాత . సంగునకుఁ = ఖ్యాతి = ప్రసిద్ధమైన, విలాసాతిశయ = శృంగారచేష్టలను తిశయముచే, జిత = జయింపఁబడిన, అసంగునకుఁ = మన్మథుఁడు కలవానికి, శృంగారచేష్టలచే మన్మథుని గెలిచినవాని కని యర్థము

క॥ నవరసరసకళిబామణి

కవిరశినిజభుజభుజంగ ♦ సూధామధృతయా

యునతిమణికిఁ విద్య

త్రప్తవరసలఖిను శికి రామ ♦ రాయాగ్రణికిఁ॥

96.

నవ . . కిన్ = నవరస = శృంగారాదులయొక్క, శనిక = విద్వాంసులలో, శిఖామణికిఁ = శిరోఘాతము మైనవానికిఁ, “ శ్లో॥ శృంగార హాస్య కరుణా రాద్ర వీర బయోనాః । భీభ తాన్మధ్యత శాంతా శ్చ నవ నాక్షే రసా స్సృష్టతాః॥ ” శృంగారాదిరసముల నెఱిగినవాఁలొ గ్రేపరుఁ డని యర్థము అవి . . మణికిన్ = అవిరళ = దృఢమైన, నిజ = తనదియగు, భుజ = చెయి యనెను, భుజంగమాధిప = శేషునిచే, ధృత = ధరింపఁబడిన, దూయనతిమణికి = భూమి యనెడు స్త్రీరత్నము గలవానికిని, శేషుఁడు పరామర్శియును భూమిని ధరించిన ధీరాజు తనభుజముల ధరించె నని భావ

ము విద్య బుణికిక = విద్యత్ప్రవర = శ్రేష్ఠ లగువిద్యాంసు లనెడు, నల = రామపూవులకు, బుణికిక = నూర్వః దైవవానికిక (బుణి = బు = ఆకాశమునకు, మణి = మణిం బోలినవాడు; విన్న మానికము, నూర్వఃడు) నూర్వఃడు రామరల కుంబోలె విద్యాంసుల కీప్రభువు సంగోప హేతు వని భావము రామరాయాగ్రహికిక = రామరాయప్రభువునకు, ముందువచనముగో నవ్యయము

వ. అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా నారచియింపంబూనిన భద్రాచరిణ యం బనుమహాప్రబంధంబునకుం గథావిధానం బెట్టి దనిన.

అభ్యుదయ .. . వృద్ధి = అభ్యుదయ = శుభములయొక్క, పంపా = వసుల యొక్క, అభివృద్ధి = పెంపు, కాన్ = అగునట్లు, నారచియింపంబూనిన . బునకుక నారచియింపక = నాయొక్కరచియించుటకు, (ఇవటఁ గర్తృత్వమున వృద్ధి) నేరచి యించుట కని యర్థము, పూనిన = ఆరంభించిన భద్రాచరిణయం బనుమహాప్రబంధంబు నకుక, కథావిధానంబు = కథాప్రకారము, ఎట్టి దనిక

గీ॥ హరిచరిత్రంబు శ్రోతృక ధైర్యముగ

దొల్లి నూతుండు శౌనకా దులకుఁ దెల్పు

నట్టిరీతిఁ బరిక్షిద్ధ రాధినాథ

తిలకమున కిట్లు శుకయోగి తెలుపఁదొడంగె॥ 97.

తొల్లి = పూర్వకాలమునన్, నూతుండు = (నైమిశారణ్యంబున మహర్షులకు స త్రయాగ కాలంబున సకలపుణ్యములం దెప్పినవ్యాసశిష్యుడు.) శ్రోతృక ధైర్యము = వినువారిచెవుల కిమ్మతముం (బోలినది) కిక = అగునట్లు, శౌనకాదులకిక = శౌనకుడు మొదలగుయులు, తెలిపఁజేరితిక = చెప్పఁప్రకారముచె, శుకయోగి = వ్యాసపుత్రుఁడు, పరిక్షి. తిలకమునకుక = పరిక్షితుఁ డనురాజశ్రేష్ఠునకు, మున్న శ్వత్థామ ప్రయోగించినారాయణాస్త్రముచె గతివ్రాణుండై యుత్తరాగ్రంబునఁ బుట్టుటచె నీరాజునకుఁ బరిక్షి త్తమనామంబు గలిగె ఇట్లు = ఈక్రిందిప్రకారముగా, హరిచరిత్రంబు = కృష్ణనిచరిత్రము, తెలుపఁదొడంగక = చెప్ప మొదలిడెను

సీ॥ ఏవీట సౌధాగి సౌనర్థకలశంబు

లబ్జకోశంబు లౌ సమరధునిక

నేవీట సతులత న్నూవలూసంబులు

ప్రాగ్జనీయంబు తా ♦ నచ్చరలకు
 నేవీట హర్ష్యమ ♦ ణీవిభావిభవ ము
 భావంబానర్పువి ♦ భానరులకు
 నేవీట జంద్రశా ♦ లావితానస్థా
 రములు తారావళి ♦ భాగింతి నొసగు
 మంగతరిరోహణాచల ♦ శృంగతులిత
 గురుదుచిరత్ని కీతి ♦ గోపురంబు
 సెలగు బహువిధసంపద్వి ♦ శేషహాసిత
 గోపురం బగునాద్వార ♦ కాపురంబు॥

98.

ఏవీటన్ = ఏపట్టణమున, (కల) సాధా . . . సంబులు = సాధ = మేడలయొక్క, అ = కొనయందలి, సావర్ణ = బంగారువికామై, కలశంబులు = పుండలు, అమరునికీక = ఆకాశగంగకున్, అబ్జరోశములు = తామర మొగ్గలు, ఔక = ద్వారకా పురమునందలి మేడ లాకాశము నంటు మన్న వి గనుక వారిచివర నున్న బంగారుకుండలు స్వర్ణలోకముం దున్న దిణిలోతామరపువ్వులంబోలి నుండె నని యాశయము. ఇందు మేడలమీఁద నున్న బంగారు పండలకు నాకాశగంగలోనియబ్జరోశత్వము సంబంధించునట్లు చెప్పటచేత అతిశయోక్త్యలంకారము

తక్కిన మూడుచరణంబులం దిట్లు సంబంధాతిశయోక్త్యలంకార మునయే యెఱుంగునది ఏవీటన్ = ఏపట్టణమున, సతుల . . . సంబులు = సతుల = స్త్రీలయొక్క, తనూ = శరీరములయొక్క, నిలాసంబులు = చక్కదనమును, అచ్చరలకున్ = రంభ మొదలగువానికీక, ప్రాగ్జనీయంబులు = కొరఁబడఁదగినవి, ఔక, ఈపట్టణమందలి స్త్రీలు రంభాదులకంటె సొగసుక తైలవి భావము ఏవీటన్ = ఏనగరమున, హర్ష్య . . విభవము = హర్ష్య = మేడలయందలి, మణి = గత్తు ములయొక్క, విభా = వెలుగుయొక్క, విభవము = సంపద, విభావరుసుక = రాత్రులకు, అభావంబు = నాశము, ఒసర్పున్ = చేయునా, ఇందలి మేడలయందలి మణులకాంతిచే రాత్రియుం బవలుగా నుండె నని తాత్పర్యము ఏవీటన్ = ఏపురమునందుకీ, జంద్ర . . హారములు, చంద్రశాల = మేడలమీఁదియండ్లయందలి, వితానస్థ = మేలుకట్టలయందలి, హారములు = ముత్యాలజాలరులు, తారావళి బ్రాంతిక = నక్షత్రసముదాయమునుబ్రమను, ఒసగుక = ఇచ్చునో, మేడలు మిగుల నున్న తము లగుటచే నందలి మేల్కట్టయం దున్న జాలరుల

సాధముల్ గర్భస్థ ధైర్యములు గ
 శశికాంతకృతచతు ధిషణములు ఝరులు గాఁ
 గరిఘటల్ మకరసం ధి ఘాతములు గ
 నుత్తాలసాలంబు లుల్లోల ధి తతులు గాఁ
 దతపతాకములు మ ధి తస్యములు గాఁగ
 నఖిలాంగనాజనం ధి బస్పరోగణము గాఁ
 బురలక్ష్మీ కల్పిపూ ధి బోడి గాఁగ
 సతతమంగళతూర్యని ధి స్వనము లెల్ల
 ఘనతరంగరవంబు లై ధి కడలుకొనఁగ
 క్షీరవారాశి యో యనఁ ధి జెలువు మిగిలి
 హరికి శుభకర మై యొప్పు ధి నప్పరంబు||

100.

గాయత్రితదిత్యకలు = గాయత్రిత = గరుడపచ్చలమొక్క, వితర్దికలు = ఆరణ్య
 లు, (మగకతమణులతోఁ గట్టినయరంగు లని యర్థము) చైత్రములు = ఇసుకలిన్నె
 లు, కాక్ = కాఁగా, సాధముల్ = మేడలు, గర్భస్థలైములు = (సముద్రము) లోపల
 నున్న పర్వతములు, కక్, శశికాంత ..ధములు = శశికాంతకృత = చంద్రకాంతపు
 రాళ్లతోఁ (పటికపురాళ్లతోఁ) గట్టబడిన, చతుష్పథములు = నాలుగుత్రోవలు గలసి
 నచోట్లు, (ఇచట మార్గము లనియే యర్థము) ఝరులు = సెలయేళ్లు, కాక్, కరిఘ
 టల్ = ఏనుగులగుంపులు, ఏనుగులసముదాయము ఘట యనంబడు. (ని) కరిజాం
 ఘటవాఘటా (అ) మకరసంఘాతములు = మొసళ్లగుంపులు, కక్, ఉత్తాలసాలంబు
 లు = ఎత్తైన ప్రాకారములు, ఉల్లోలతతులుగాన్ = పెద్దతరంగములుగాక్, అఖిలాంగ
 నాజనంబు = ఎల్లస్థ్రీలసముదయము, అస్పరోగణముగాన్ = అచ్చరలసముదాయము
 గాక్, పురలక్ష్మీ = నగరశోభ, కల్పిపూబోడి = లక్ష్మీదేవి, కాఁగక్, పువ్వు + మేను =
 పూబోడి. బహువ్రీహిని స్త్రీవాచ్యం బగచో నుపమానంబుమీఁదిమేనునకు బోడి
 యగు బా స సతత.....లెల్లక్ = సతత = ఎడతెగని, మంగళ = శుభనూచకము
 లైన, తూర్యనిస్వనములు = భేరులమోఁతలు, ఘనతరంగరవంబులు = గొప్పతరంగముల
 భ్వనులు, ఏ, కడలుకొనఁగక్ = దిక్కులను వ్యాపింపఁగా, అప్పరంబు = అద్వారక,
 క్షీరవారాశియో యనక్ = క్షీరసముద్రమునలె, చెలువు = కాంతిచే, మిగిలి = అలిశ

యించి, హరికే = కృష్ణునకు, శుభకరమై = సంతసము గల్గించునది యై, ఒప్పుక = ప్రకాశించును.

పాలసముద్రమినుకలిగ్నలు మొదలైనవానిచే మిగుల మహిమ మైనది గావున సం దెప్పుడు విష్ణువు వసించు చుండును. ఆవిష్ణువే యిప్పుడు శ్రీకృష్ణుడై యందు వసియించెడి గాన నిదియుఁ దనధర్మములచేఁ బాలసముద్రముంబోలి సంతసము గలిగించు చుండె నని యాశయము

ఉ॥ మేలిపసిండిమువ్వగమి ♦ మించుపతాకలు చిత్రరత్న పాంచాలిక లబ్ధరాగకల ♦ శద్యుతులు గలచంద్రశాలికా బాలము వైల్పు బట్టణపు ♦ సంపదఁ గన్గెన నిల్చునిర్జర స్త్రీలవిశాలనవ్యమశి ♦ దివ్యవిమానవితానమో యనన్ ॥ 101.

మేలి..... గమిక = ప్రశస్త మైనబంగారుచిహ్నగంటలయొక్కగుంపుచే, మించుపతాకలు = ప్రకాశించు తెక్కెములును, చిత్రరత్న పాంచాలికలు = చిత్ర = వ్రాత పటములయందలి, రత్న పాంచాలికలు = రత్న పుంబామ్మలును, (ని) పాంచాలికా పుత్రికా స్యా ద్యస్త్ర దంతాదిభిః కృతా (ఆ) అబ్జ .. ద్యుతుల్, అబ్జరాగ = పద్మరాగములయొక్క, (కంపులతోఁ జేయఁబడిన) కలశ = వుండలయొక్క, ద్యుతుల్ = కాంతులును (ఇవి ద్వితీయాగ్ధమునఁ బ్రధమము) కల.... . బాలము = పాంచిన మేడలమీఁదియిండ్లు, పట్టణపుసంపదక = నగరశోభను, కన్గెనక = చూచుటకు, నిల్చు ..... మోయనక = నిల్చుండెడి, నిర్జరస్త్రీ = దేవతాస్త్రీలయొక్క, విశాల = విరివిగల, నవ్య = నూతనమైన, మణి = రత్నములయొక్క (రత్నములచేఁజేయఁబడిన) దివ్య = ఆకాశముననున్న, విమానవితానమో యనక = విమానముదాయమో యనునట్లు (విమానము = అంతరిక్షమున దేవత లెక్కి సంచరించెడురథము) పొల్చుక = ప్రకాశించును.

ఇప్పట్టణమునందలి మేడలమీఁదియిండ్లయందున్నప్రతిమలు పట్టణసౌందర్యముం జూడవచ్చిన దేవకన్యలువలె నాయిండ్లు మిగులం బొడవు గలవి యగుటచే నాకాశముననున్న వారివిమానములువలెను ప్రకాశించు చుండె నని తాత్పర్యము

ఉత్పేక్షాలంకారము

చ॥ అరుణగభస్తి మున్నహర ♦ హంబును సంబరవీధి నేగఁగాఁ బురివరభర్మహర్మ్యచయ ♦ ముల్ గమనంబున కడ్డ మైనచోఁ

విని, (పెక్కుసారులు వినుటచే నేర్చి యని యర్థము.) తాత్, ధాత్రిక్ = భూమియందు, కళానిధియన్ = విద్యలకు వాసస్థాన మనునట్లు, (చంద్రునిపదియాఱు వభాగము కళ యనబడు అట్టివానికి వాసస్థానము) ప్రసిద్ధిక్ = ఖ్యాతిని, చెందెక్ = పొందెను. చంద్రుడు ప్రతిదినము లేలాపురమార్గమునం బోవుచు నట నున్న స్త్రీలు చేయుకావ్యగావానిగోష్ఠులను విని తానేర్చి కళానిధి యనుపే రొందె నని తాత్పర్యము.

ఇందుఁ జంద్రునికిఁ బేరైన కళానిధిశబ్దమునకు యోగమున (అవయవశక్తిచే) పేరర్థమును గల్గించుటచే నిరుక్త్యలంకారము

చ॥ లలితజల్పార్థ్యయంత్రీర్షురు ♦ లం బస పాడంగ ధూపధూమకుం

తలములు కేతుహస్తకల ♦ నక్ష నగ రేందిర విప్పి సొమ్ములం

దళియల నుంచె బ్రోవులుగ ♦ నాఁ బాలు పానవరత్న రాసుల

న్విలసిలుఁ గాంచనాంచితవ ♦ గణిగ్విపణిరమణీయహట్టముల్ ॥ 104.

నగ రేందిర = పునోభ యనులక్ష్మీ, లలిత లక్, లలిత = సుందర మైన, జల్పార్థ్యయంత్రీర్షురులక్ = నీటిని మీడికిఁ జిమ్ముక్రోవులవలనఁ గలిగిన ప్రవాహము లందుక్, పసపాడంగన్ = ఎనపు వూరికొని స్నానము చేయుటకుక్, కేతుహస్తకల నక్ = కైక్కిము లనుచెతులవ్యాప్తిచేక్, (చెతులఁ బాచి యని యర్థము) ధూప ధూమకుంతలములక్ = పరిమళముకై కాల్పుకృష్ణగరు మొదలైనవానిపొగ లనుముం గురులను, విప్పి, సొమ్ములక్ = తనదేవానునందలి యాభరణములను, ప్రోవులుగక్ = రాసులుగాను, తియిలయందున్ = పల్లెములందున్, ఉంచెనాక్ = ఉంచెనా యను నట్లు, పాలు పానవత్న రాసులన్ = ఒప్పెడువ్రాసులు మొదలైనవానిరాసులతోన్, కాంచనాంచిత రమణీయహట్టముల్ = కాంచన = బంగారముతోక్, అంచిత = ఒప్పుచున్న, వణిగ్విపణీ = బజారులందలి, రమణీయ = మనోహరములు (అగ) హట్టముల్ = అంగడులు, విలసిలుక్ = ప్రకాశించుచు

ద్వారకాపురమునందలి బజారులు పురలక్ష్మీ స్నానము చేయుటకై యూర్షి పల్లెముల నుంచినయాధరణములవలె నున్నరత్న రాసులతోడను బంగారురాసులతోడను నెల్లపుడు నిండి యుండు నని తాత్పర్యము.

చ॥ సవరము లంచు మబ్బు నతి ♦ చందురుఁ జందురువంక యంచు సాం

కవ ముని తత్కళంకము ని ♦ గారపుహారము లంచుఁ దారకా

నివహము నెంచి తాల్చుటకు ♦ నేర్పునఁ జేకొనఁ బోవఁ బ్రాథ తొ
నువిదలు మాన్ప మాని యిటు ♦ లుందురు మేడల ముగ్ధసుందరుల్॥

ముగ్ధసుందరుల్ = ముగ్ధ లగుస్త్రీలు, (క్రొత్తజన్మము గలనాయిక ముగ్ధ య
నంటడు.) మబ్బుక = మేఘమును, సవరము లంచున్ = చమరీవాలము లని భ్రమించు
చుక) అటచందరుక, (ఇచట లక్షణచే లేచెచందరు నని యర్థము) చందరు
వంక యంచుక = ఆడవారు శిశును భరించుకొనునాదరణ మరియు (చంద్రవంక),
తత్కళంకముక = గర్భద్రునిలోనినల్లరినుచ్చును, సాంకివ మంచుక = జవ్వాని యనియు
న, త రకానివహముక = సత్కృతినముదాయమును, నిగారపుహాము లంచుక =
శ్రేష్ఠ మైముద్రాలదండ లనియును, ఎంచెత్తంచెదిన (భ్రాంతిపొంది యని య
ర్థము) తాల్చుటక = భరించుట, నేర్పుక = నైపుణ్యముతో, చెకొనఁబోవన్ =
చెత్తితోఁ బుచ్చుకొనటను యత్నింపఁగాక, పోకలు = నిండుజన్మము గలవారు,
బొనువిదలు = విస్త్రీలు, మాన్పక = వానిస్వరూపమును జెప్పి నివారించఁగా, మాని =
విడిచి, ఇటులు = ఈప్రకారము, ఉందిరు

ఆకట్టమున నున్న ముగ్ధుల మేడల మిగుల నున్నతముగ నండుటచే నగ్రాప
మున నున్న మబ్బు మొద లగువారిం జూచి యలంకారము లని భ్రమపడి భరింప య
త్నింపఁగాఁ బ్రాథల వాన్వరూప మెఱిగినవారు గావున మాన్ప చుండి రని
భావము

ఇందు ముగ్ధులగు మబ్బు మొద లై-వారింక భ్రాంతి గలుగటచే భ్రాంతి
వదలంకారము

చ॥ తగవున శేషునిక శ్రుతిఁ ♦ దక్కించులీలలు నేరఁ డంచు ది
న్యగురుని గాన్వగోష్ఠి నిను ♦ మంత యెఱుంగఁ డటంచు సద్రవ్వుతుం
డగుద్విజరాజునం గడుఁ బ్రి ♦ భాకరుమిన్కులఁ జక్కు నంచు నెం
చఁగఁగల రప్పరిక నిగమ ♦ శాస్త్రుకళాచతురుల్ మహీసురుల్॥

అప్పరిక = ఆద్వారకాపుముంకిన్, నిగమ . చతురుల్ = నిగమ =
వేదములచేతను, శాస్త్రు = విమానం మొదలగువానిచేతను, కళా = గానములచేతను
ను, చతురుల్ = నేర్పులు, (విద్వాంసు లని యర్థము) (వేయవలసినత్యాగ్య
ములను, జేయఁగూడనిది హ్యాయములను బోధించుచి వేదము) మహీసురుల్ = వ్రా

ప్రాణులు, తగవుఁ = (విద్యానిమిత్తమైన) జగదమునందు, శేషునిఁ = శేషునిఁగ్లు
గలిగి వ్యాకరణభాష్యమును రచించినసర్పరాజును (విష్ణు వీయనయంగఁ బరుండు
టచె నీయన కీపేరు గలిగెను) శుక్రి... లీలలు = శ్రుతి = శేదశంబంధ మైన,
పదక్రియ = పదముయొక్కయుఁ గ్రమముయొక్కయు, లీలలు = విలాసములన, శేరిఁ
డంచుఁ = తెలిసికొనలేఁ డయినను, శేదమున మిక్కిలి గొప్పవి యగుట, ఘన య
టుండఁ బెక్కిండు శేర్పడుపదక్రియములునైతము శేరి డని యర్థము చెవులయొ
క్కయుఁ బాదములతోడిఁడకయొక్కయు విలాసములు లేనివాఁ డని భావము
(శ్రుతి = చెప్పి, పదక్రియ = పాదములతోడిఁడక,) పాములకుఁ జెవులను పాదము
లతోడిఁడకయును లే వని స్పష్టము దివ్యగురునిఁ = స్వర్గమున నున్న వారి కొఙ్జ యైన
బృహస్పతిని, కావ్యగోష్ఠిఁ = రామాయణాదిగ్రంథములయొక్కప్రసంగమును, ఇను
మంతయుఁ = కొంచె మైనను, ఎఱుంగఁ డటంచుఁ = శేష్వివాడు కాఁ డనుచు
నని యర్థము శుక్రునితో సూవాససంభాషణాదుల నెఱుంగనివాఁ డని భావము
కావ్యుడు = శుక్రుఁడు, (ని) శుక్రో దైత్యగురుః కావ్యః (అ) సద్రవతుండు = పు
ణ్యకిరీటములు గలవాఁడు (నక్షత్రములయం దాసక్తి కలవాఁ డనియు శ్లోము)
అగుద్విజరాజును = అగుచుండుడును, (బ్రాహ్మపృథిభు వనియు శ్లోము) శ్రభాకరు
మినుకులఁ = పూర్వమిహంసావాక్యముల నని యర్థము సూక్ష్మకాంతులచేత నని
భావము చిహ్నుఁ = లాంగున. కృశించు నని భావము అందున్, ఎంఁగఁగలము =
లోపముల నెన్నిటను సమర్థు లగుదురు

శేదములను, గావ్యములను, సంగీతాదివిద్యలను నెఱిగిన ద్వాకాల్పవాసు
లగబ్రాహ్మణులకుఁ బదక్రియము నెఱుంగని శేషుఁడును, గావ్యగోష్ఠి నెఱుంగని బృహస్ప
తియుఁ బృథాకరుఁడు జడీయద్విజరాజును చిలులుగా రని తత్పర్యము సకలవి
ద్యల శేష్విబ్రాహ్మణులప్పరముఁ గల రని ఫలితార్థము

శ్లోనామప్రాసాదవ్యతిరేకాలంకారము

సీ॥ సమదారిబలభిదా ♦ చాణులై మహాహవ
బాగసద్యము లోచుఁ ♦ బరిశిల్లి
యనుజాతశౌర్యాత్ ♦ ఘనతైశ్వర్యులై
దివ్యకల్పులగుచుఁ ♦ దేజర్లి
గురుహితార్థప్రదా ♦ నరతులై వరమేఘు

రమణీయహాయు లౌచు ♦ రమణ కెక్కి
 సకలస్తుతవిత్రి ♦ సద్గోత్రు లై పాలి
 తాళలవిబుధు లై ♦ యతిశయిల్లి
 స్థిరనుధర్మాధిగతు లయి ♦ చిరవినోద
 కరసదారంభు లగుచు భా ♦ స్వరతఁ దనరి
 సారతరభోగతతయశ ♦ స్సాంద్రు లగుచు
 నిందు) లన నొప్పు చుండు) రా ♦ జేందు)లచట॥ " 107.

ఈపద్యమున రాజులకు నిండ్రునకు బోల్క చెప్పటచే విశేషణము లన్నియు
 రెండర్థముల నిచ్చును మొదట రాజుపా మైనయర్థమును బిమ్మట నిండ్రపర మైనయ
 ర్థమును వ్రాయఁబడును

అపటన్ = ఆద్యాగకాపురమునందఁక, రాజేంద్రులు = రాజశ్రేష్ఠులు, సమదా .
 లై = సమద = గర్వముతోఁ గూడిన, అపట = శత్రు సేనలయొక్క, భద్రా = చీట్టుటచే,
 చలులై = నేర్పుగలవారై, (గర్వముతోఁ గూడినశత్రుఁ డగుబలుఁ డనురక్కనునిఁ
 జీట్టుటచే నేర్పుగలవారిలు ఇందులు) మహా . సద్యములు, మహత్ = గొ
 ప్పది యగు, ఆవాన = యుద్ధాపక్తియు, భాగ = భాగ్యమును, సద్యములు = మంచివి
 యగుసత్కారములు గలవారు, బౌచున్, పరిశనిల్లి = ప్రకాశించి, (మహత్ = గొ
 ప్పది యగు, ఆవాన = యజ్ఞములయందలి, భాగ = పాలియందు, సద్యములు = మంచి
 యేర్పాటుగలవారు) అనుబాత . లై, అనుబాత = సహజ మైన (తోడఁబుట్టిన)
 శౌర్య = పరాక్రమముచేతన, ఆత్మ = సంపాదించబడిన, ఘనతలైశ్వర్యులై = గొప్పసం
 పద కలవారై (తమ్ముఁ డై వారునియొక్కపరాక్రమముచే సంపాదించబడినయై
 శ్వర్యము కలవారై అనుబాత = తమ్ముఁడు) మున్ను బలి యింద్రునైశ్వర్య మహా
 రింపఁగా నతనితల్లి నిష్ఠువుతో మనవిచెసికొనె ననియు నాతఁ డనితకశ్యపులకు నుపేం
 ద్రుఁ డై జన్మించి బలి నడిగి యైశ్వర్యముం బరిగ్రహించి మఱు నింద్రుని కిచ్చె నని
 యు భాగవతము.

దివ్యకల్ప లగుచుక = దేవతలతోఁ దల్గులగుచుక, తేజరిల్లి = ప్రకాశించి,
 (దేవతాకమందలియత్పత్తి కలవా రగుచుఁ బ్రకాశించి) గురు లై, గురు =
 ఉపాధ్యాయునకును, తండ్రి మొద లగుపూజ్యులకును, హిత = మేలైన, అర్థ = వస్తు
 వులయొక్క, ప్రవాన = యిచ్చుటయంద, రతులై = ఆసక్తులై, (బృహస్పతికి మేలైన

వస్తువుల నిచ్చుటయం దాసక్తి గలవారు.) వర.....శామన్ = వర = శ్రేష్ఠ మైన, మేఘు = మబ్బుం బోలిన, రమణీయ = మనోహర మైన, హయము = గుఱ్ఱములు గలవారు శామన్, రమణ కక్కి = ప్రీతి సెంది (మేఘము లనెడుమనోహర మైన గుఱ్ఱములు గలవారు (ని) తురానా శ్మేఘవాహనః. ఆ) సకల . . . లై = సకల = ఎల్లవారిచేతను, స్తుత = స్తోత్రముచేయబడిన, పవిత్ర = పావన మైన, సద్గోత్రులు = మంచికులము గలవారు, వి, (సకల = ఎల్లవారిచేతను, స్తుత = స్తోత్రముచేయబడిన, పని = వజ్రాయుధముచే, త) సద్గోత్రులు = బడియుచున్న పర్యతములు గలవారు.) పాలి . . . లై, రక్షింపబడినయెల్లవిద్యాంసులు గలవారై, (రక్షింపబడినయెల్లదేవతలు గలవారు) అతిశయిల్లి = పరిబలి, స్థిరసుధర్మాధిగతు లయి = శాశ్వత మైన పుణ్యకార్యముల నెఱిగినవారై, (శాశ్వత మైననుధర్మ యనుసభను బొందినవారై (ని) స్వాత్సుధర్మా దేవసభా ఆ) చిర . . . లగుచున్ = చిర = శాశ్వతమైన, విశూదకర = సంతసమును గలిగించెడు, సదారంభులు = సత్కార్యములు గలవారు, అగుచున్, (చిరకాల మానందము గలిగించువారును నెల్లపుడు రంభ గలవారును.) భాస్వర త్క = ప) కాశించుస్వభావముతో, తనరి = ఒప్పి, సార . . . లగుచున్ = సారతర = మిగులం బ్రశస్త మైన, భోగ = సుఖాయుధవముచేతను, తతయశః = అధికమైనకీర్తిచేతను, సాంద్రులు = నిండినవారు, అగుచున్, ఇంద్రు లన్ = ఇంద్రులువలె, ఒప్పు చుండు = ప) కాశించు చుండు

ఇందు క్లేషానుప్రాణికోపమాలంకారము

చ॥ మును దనపూర్వ లాకు లల ♦ ముల్ దిని కాలము వుచ్చుచుండి మై
కొని యొకదిక్కున్ నవతః ♦ గొన్ని నిధుల్ సమకూర్చుకొని ని
స్సొనరుకు బేరుఁ బేరుకొన ♦ కుందురు బేరులు పట్టణంబునం
దనిశనవాధికార్థనిధు ♦ లంచితదానకలాకళానిధుల్॥ 108

పట్టణంబునందున్ = ద్వారక యందున్, అనిశ. . . నిధుల్ = అనిశ = ఎల్లపుడును, (తండ్రి తాతలనాఁటినుండియు నని యగ్ధము) నవ = తొమ్మిదికింటి, అధిక = ఎక్కువసంఖ్య గల, అర్థనిధులు = ద్రావ్యరాసులు గలవారు, కుబేరునకు స్వాస్థితములైనతొమ్మిది ద్రావ్యరాసులు కలవు ఈపట్టణమున నుండువైశ్యులకుఁ బూర్వకాలము నుండియు ననేకము లగుద్రావ్యరాసులు గల వని యాశయము అంచిత...నిధుల్ = పూజింపబడినదానవిద్యం జంద్రం బోలినవారు, బేరులు = వైశ్యులు, మును = పూర్వ

కాలమునందు, (ఇది కాలవాచకము గావునఁ బ్రథమ యయ్యెను.) కాలాధ్యములకుం బ్రాయికంబుగాఁ బ్రథమ యగు. బా క తనపూర్వము = తనతండ్రితాతలు, (విశ్రాంతిమొదలగువారు) ఆకు లలముల్ = ఆకులఁ గూరలను, తిని = భక్షించి, కాలము పుచ్చుచుండఁక = కాలక్షేపము చేయు చుండఁగా, మైకొని = అంగీకరించి, (కుబేరుఁడు భవము గలవాఁడయ్యును దండ్రితాత లగుబులులు తగినపదార్థములు సంపాదించుటకే యాకులు మొదలగువారిని భక్షించుచుండ నూరక చూచు చుండెనని మర్థము వారు తపస్సులను గావున నట్టిపదార్థముల భక్షించు చుండి రని బావము ఒకదిమృగం = ఒకనోట, (ఉత్తరదిశయం దని భావము.) “వతక” = (ఉపవాసాసుల) స్వశిమటదై, (తొమ్మిదిసంఖ్యచేత నని యగ్ధాంతరము) కొన్ని నిమిషం = కొన్ని ద్వివ్యంశులను, సమీకర్షించుకొనుచుకొని, ఇట్లొనరుచుబేరుకొని = ఇట్లుండునుబేరుని, పేరుకొన కుండురు ఉచ్చరింప కుండురు. ఆపుగమునందలివైశ్యులు పూర్వమునుండియు ననేకద్రవ్యరాసులు గలవారునువృద్ధులకు సౌఖ్యము గలుగునట్లు వ్యయపఱచుచువారును దానము సేయువారును గానఁ దాన మిగులం గృహించి తండ్రితాత లాకులఁగూరలు దినుచుండఁగా నూరకుండి కొత్తగాఁ గొన్ని ద్వివ్యరాసులు సంపాదించినకుబేరునిపేరుపైతము దలంప నిష్పవడ రని యర్థము. వ్యతిరేకకాలంకారము

క॥ హలరేఖలు లక్ష్మీకర

విలసనములు బహుళభద్రా ♦ విభీమగతులుం

గలిగి హరిచరణసదృశత

నలరుచు రలఘుబల మొప్ప ♦ నప్పరిశూద్రుల్ ॥ 109.

ఇందు శూద్రులు తమజన్మస్థాన మైనవిష్ణుపాదముంబోలి యున్నారని చెప్పటవలె బెక్కుపదములగు రెం డగ్రములు గలవు

అప్పరిశూద్రుల్ = అవీటియం దున్న శూద్రులు, హలరేఖలు = నాగలిచాళ్లును, నాగలియాకారము గలరేఖ లని పాదపర మైనయగ్రము అచటిశూద్రులు పెక్కునాగళ్లు గలవా రనియును భగవంతునిపాదమునందు నాగళ్లం బోలినరేఖలు గలవనియును నగ్రము లక్ష్మీకరవిలసనములు = విశ్వరము గలిగించుచెట్టులును, లక్ష్మీదేవి యొక్కచేతియందలి ప్రకాశము లని యగ్ధాంతరము శూద్రులు సంపదలను గలిగించు పనులఁ జేయువా రనియును లక్ష్మీదేవి విష్ణునకుఁ బల్ని గావున నాయనపాద మొత్తునపు డామెచేతికాంతు లందుఁ బ్రసరించు చుండె ననియు నగ్రము బహు .....

గతులు = బహుళి = అనేకము లగు, భద్ర = శుభములయొక్కయు, నిధ్రు = భూ
మణములు మొదలగువానిని భరించుటచే గల్గుకాంతియొక్కయు, గతులు = పాశ్చ
లము, అనేకము లగు నెద్దలయొక్క విలాసములనియేని యర్థము. (బహుళ = అధిక
మై, భద్ర = శుభముల నిచ్చెడు, వి = పక్షియొక్క (గరుడుడు) భ్రమ = సం
చారముచేత, గతులు = గమనములను. గరుడవాహనమునం బోవునది యని పాదపర
మైనయర్థము) కలిగి = పొంది, అలఘులము = కొప్పదార్థము, ఒప్పణ = ప్రకాశిం
పఁగా, హరిచందనదృశత = విష్ణువుపాదముతోడిసాదృశ్యముచేత, నలరుదురు = పృ
కాశించుదురు శ్రీహనువాగ్నితోపమాలంకారము

గీ॥ బలపదుత్తుంగరూపవై ♦ భవ మతిస్థి
రాభరణలీల తతగండ ♦ శోభితరుచి
శ్రీతఘనాని సదావన ♦ శ్రీయుగ గలిగి

పాలుచుభూభృన్నిభంబు ల ♦ పురి నిభములు॥ 110.

ఈపద్యమున నేనుగలకుం బర్వతములతో నె దృశ్యము చెప్పటచే దక్కిన
పదము లన్నియు నుభయభృములం జెప్పను

భూభృన్నిభములు = పవ్రతములతో సమానములు, ఇభములు = ఏనుగులు,
బలవ. వైభవము = బలవత్ = మిక్కిలి బలము గల, ఉత్తుంగ = మిక్కిలి యెత్తైన,
రూపవైభవము = ఆకారముయొక్కయతిశయము (ఇది రెంటికి సము) అతి
లీల = అతి = మిక్కిలి, స్థిరా = భూమిక, ఆభరణలీల = భూమణములయొక్కశోభ నని
యేనుగలపరము అతి = మిక్కిలి, స్థిరా = భూమియొక్క, భరణలీల = మోచుట య
నక్రియ నని పర్వతపరము తత రుచి = తత = విశాలమైన, గండ = చెక్కులయొ
క్క, శోభిత = దీప్తమైన, రుచి = కాంతి నని యేనుగలపరము. తతి = విశాలము లగు,
గండ = రాలిపలకలయొక్క, శోభిత = దీప్తమైన, రుచి = తేజస్సు నని పర్వతపరము.
శ్రీతఘనాని = ఆశ్రయించిన అధిక మైనటుమైదలగు, ఇంట నలిశబ్దము జాత్యైక
చనము ఆశ్రయించిన మేఘసముదాయము నని పర్వతపరము. సదావనశ్రీయుగ =
ఎల్లప్పుడు మిదోదకశోభ నని యేనుగల పర మైనయర్థము సదావనశ్రీయుగో,
సదా = దాయచునక్షత్రముతోఁ గూడినదియు, అవ = వకారముతోఁ గూడనైనదియు,
'న' యనుదానియొక్క శోభని యర్థము సదావన యనుదానియందు 'దా' య
నునక్షరము నుంచి వకారమును దీసి 'న' యనుదానిం గలుపఁగా దాన యని యుం
డును. దానశబ్దమున మద మని యర్థము (౧) నదో దానం (౨) ఎప్పుడును

వనశోభ నని పర్వతపరిమ. కలిగి=పొంది, అప్పురిక్=అపట్టణమింద, పొల్చుక్=ప్రకాశించును ఇం దలంకారము వెనుకటియట్లే యెఱుంగునది

చ॥ ఒడవెడునాత్మవేగమున ♦ కోడిసమీరణంపంచకంబు దాఁ

బదములఁ బట్టెనో యనఁగఁ ♦ బంచవిధాంచితధార లొప్పఁగాఁ

బ్రదరములట్ల యోడి యిరు ♦ పార్శ్వములం దముఁగొల్పుచుండె నాఁ

బాదు లిరుగేవలం బాదలఁ ♦ బొల్చు మహాజననాశ్వముల్ పురిక్॥

మహాజననాశ్వముల్ = మిగులవడి గలగజ్జములు, ఒడవెడునాత్మ వేగమునతో = తగునట్టితమయొక్క (గుఱ్ఱములయొక్క) శీఘ్రగమనమున, ఓడి=అపజయము నొంది, సమీరణంపంచంబు = ప్రాణాదివాయువులు, పదములన్ = (అశ్వములయొక్క) పాదములను, పట్టెనో యనఁగఁ = ఆశ్రయించెనో యనునట్లు, పంచవిధాంచితధారులు = పంచవిధ = విదవిధములచేత, అంచిత = ఒప్పుచున్న, ధారులు = గమనవిశేషములు, (ని) ఆస్కందితం ధోరతకం రేచితం వర్ణితం ప్లతం గతయ్యామూః పంచధారాః అ అతివేగము సతిమందము గాని సమమైనగలి యాస్కందితము అంతకంటె నధికపై చతుఃమైనగలి ధోరతకము తాళగలిగొందిగుట రేచితము వేగముతోఁ గూడి కాళ్లుయొడికి గదలించుచు బోవుట వర్ణితము పోవునంతదూరమును సమముగా వేగముగా బోవుట ప్లతము ఒప్పఁగాఁ = ప్రకాశింపఁగాన్, అట్లు = ఆవాయువులువలెనె, ప్రదరములు = బాణములు, ఓడి = అపజయము నొంది, ఇరుపార్శ్వములన్ = రెండుప్రక్కలయందును, తముక్ = ఆయాశ్వములను, కొల్పుచుండె నాఁ = నేవించుచున్నవో యనునట్లు, పొదులు = తూణములు, ఇరుగ్రేవలన్ = రెండుపార్శ్వములయందును, పాదలక్ = ప్రకాశింపఁగాఁ, పురిక్ = పట్టణమిందన్ పొల్చుక్ = ప్రకాశించును

ఇందు ధారులను సమువేగమున కోడి వాదములం పడినవాయువు లని యుత్పేక్షించుటచే నుత్పేక్షాలంకారము

చ॥ లలితమణిశిరోగృహము ♦ లక్రహి దోఁప విమానలీలలక్

దల మగురత్న కుట్టిమశ ♦ తంబులఁ దోఁప తాంగరీతులం

బలునెలరాలఁ జాటి పిద ♦ పం జని హెచ్చుగ న్బందనసీతిం

దెలుపుచు నారఁ దీరు గనుఁ ♦ దేరులు పేరులు సార్థకంబుగాఁ॥

తేరులు = అదములు, లలిత . లన్, లలిత = సుందరమైన, మణిశోభనములక = మణులసంబంధమైన (మణులలో గట్టబడిన) మేడమీడియిండ్లయందున్, రహిత = బాగుగా, తోషన్ = ప్రతిఫలించుటచే, విమానలీలక = విమానములయొక్క విలాసములను, దలము = తలము, అగురత్న సుట్టిమకతంబులక = అగురత్నములయొక్క ట్టడపు నేలలయొక్క నూలులముక (అనేకము లగుమణులు దాసినభూములయందు దని యర్థము) తోషన్ = ప్రతిఫలించుటచే, శతాంగీతులక = నూలుశరీరములయొక్క ప్రకాశములను, బలనెలలక = పెద్దగండ్రకాంతపురాలయందుక, జాతీయనిశ్చరిగిపోయి, పిదపక = తివనాశము, హెచ్చిక = అతిశయింపఁగాను, స్వందస్థితిక = జాతుటయొక్కరీతి, తెలుపుదుక = ప్రకటించుచు, పేరులు = భవామములు (విమాన, శతాంగ, స్వందన నామములు) సాగ్ధింబులక = అగ్ధములలో గూడిన వగుట్లు, ఊరక = ద్వారకాపురమునందు, తిరుగుదుక = సాగముగనుండును

ఆపురమునందలివిభిన్నములు మేడలమీడియిండ్లయందుఁ బ్రతిఫలించుటచే విమాననామమును, రతినపునేలలందుఁ బ్రతిఫలించుటచే శతాంగనామమును, బటిక పురాలయందు జాతుటయందు బోవుటచే స్వందననామమును సాగ్ధికము దెలిసికొనినది యర్థము — విమానమునందుఁ బడి శోనాద్యశ్యములన్ని ఈపేరు భద్రములు మేడలమీడి గిభాగమునఁ బ్రతిఫలించుటచే సాగ్ధిక మయ్యెను ఆకాశమునందు బోవునట్లుండెని భావము శతాంగము = నూలుగములు గలది ఈశబ్దమునను గూఱవచువమును గలదని యర్థమైనను బ్రకృతమున నూలు శరీరములు గలదని గ్రహింపవలెను ఈపేరు పెక్కురత్నపునేలలందుఁ బ్రతిఫలించుటచే సాగ్ధిక మయ్యెను ఒక్కొక్కభవము పెక్కురత్నములఁ గావించుటచేఁ బెక్కు భావములు గలట్లు కరుపడెనని భావము స్వందము = జాతుటయందు బోవుచి ఈపేరు మన్నిగిరికిక పురాలొగఁగఁ జాతుటచే సద్భవంత మయ్యెను

చి॥ సంగీతవిత్తకౌ ♦ తెలము మెచ్చుచు బలె
 గాఁచున్నట్లేడెడి ♦ కిములు లిమిరి
 దంపిని యెయవా ♦ దములు దిప్పిలెనె నే
 కువలచోధగ వాడు ♦ కోకిల దూడి
 స్వవశోమంపున ♦ గట్టుచే బలె రితి
 శ్రాంతాంగి నాన్యకు ♦ ర్మజల మాని

సాంకవమృగమద ♦ చంద్రసారభములు

గైకొనంగబలె నం ♦ గల్ల మెలంగి

పురతురంగమగమనచా ♦ తుడికి నోడి

వింతసిగ్గునఁ దనయెక్కి ♦ రింత నడిగ

నడవమి ననంగ జడ నగు ♦ నడక లడర

నందొలయు చుండు మలయమం ♦ దానిలుండు|| 113.

మలయ .. ..లుండు=మలయపర్వతసంబంధ మగునందవాయువు (దక్కినపుగాలి) అండుక=ఆపురమున, సంగీ . .శలము=సంగీతి = గానముయొక్కయు, స్వత్య = (ఆవయవములచే భావము సూచించు) ఆటయొక్కయు, కాశలము=నైపుణ్యము, మెచ్చుగబలె=మెచ్చుటకువలెను, గాయ ములు, గాయన్నటి=పాడుచున్నట్టిపలయొక్క, కైశికములు=కేశపాశములను, నిమిరి=స్పృశించి, మెప్పుగలుగు నట్లు విద్యాశీషముం జూపినవారికిరిమేని శరీరమేని స్పృశించుట లోకదృష్టము. వేపవలె=తెల్లవాలుజాములండుక, దంపతి.. . దములు=దంపతి=భార్యభర్తలయొక్క, ప్రణయవాదము=పాలయలుకలను, తీర్పువలె=తీర్పుటవలె, సాధగవాత్మకోటిక, సాధ = మేడలయందలి, గవాత్మకోటిక=కిటికీలసముదాయమును, దూతీ=ప్రవేశించి, పాలయల్కుచె మార్మొ మిడినభార్యభర్తలు మనస్కథోద్దీపన మైనదల్లగాలి సోకినంత నె మానము విడిచి యభిముఖులగుటచే లేతవాయువులు వారికలకం దీర్పుట కండుఁ బ్రవేశించెనో యనుల్లుత్పేక్షించెను.

స్వరథ .. చేక, తనమాద్యాయాసముఁ గలిగినదప్పిచెతను, బలెక=వలెకరలి .. .బలము. రతి=సంభోగముచేతను, శ్రాంతా=అలసిన, అంగనా=స్త్రీలయొక్క, ఆస్య=మోమునందలి, ఘర్మబలము=చెనుటనీటిని, ఆని=త్రావి, క్రీడలచే నలసినస్త్రీలచెనుట లాఱునట్లు వారిమోమునఁ బ్రసరించి యని యర్థము. సాంక . .ములు = సాంకవ = జవ్వాగియొక్కయు, మృగమద = కస్తూరియొక్కయు, చంద్ర=కప్పరిముయొక్కయు, సౌరభములు=పరిమళములు, (ని) ఘనసార శృంధ్రసంజ్ఞః అ. కైకొనంగబలె=చేకొనుటకువలె అంగల్లన్ = బహుములయంద, మెలంగి=సంగించి, తనయెక్కిరింత = తనవాహన మైనయట్టి, పుర..... చాతురికిన్ = పుర = పట్టణమునందలి, తురంగము = గుఱ్ఱములయొక్క, గమనచాతురికిన్ = నడకల నేర్పునక, ఓడి, వింతసిగ్గునఁ=అపూర్వ మైనసిగ్గుచెతను, నడవమి ననంగ్=

నడవకపోవుటచేతనూ యున్నట్లు బడనుడకులు = మెల్లనినడకులు, అహిక = కలుకరిగా, ఒలయ చుండుకొ = సంచరించు చుండును ఆత్మేజ్జాలంకారము

సీ॥ అమితరసప్రాధి ♦ నలరెడు సరసుల

నెనయుటవలనఁ బ ♦ ద్విను లనంగ

లలితబంధవిశేష ♦ ములమహాభోగులఁ

దనుపుటవలన భో ♦ గిను లనంగ

ఘనతరాగములపెం ♦ పెనసి ఎల్లసలాభ

గరిమ దాల్చుటఁ గల ♦ కంఠు లనంగ

దల్లులు పిచుతింపఁ ♦ దగు వెల లందఱు
భో

మచుటచే నురుదిరి ♦ మఱు లనంగ

బ్రాబలి తతమంజులాస్యవి ♦ భ్రమసమృద్ధి

లలరఁ బ్రీతిభరతరహస్య ♦ ములను నలఁతు

లగుచు రంభాదులను గెల్పు ♦ సాగనునఁ బురి

నఱులు చుండును వాగనుం ♦ నగులు భవిత్ర॥

114.

అమితరసప్రాధిక్ = అమిత = కొలఁదిలేని, రస = ఆహార గ మనెడుజలముయొక్క, ప్రాధిక్ = ధరించుటచేత, అలరెగుసరసులక్ = ప్రశాంతచేయునీరు లగుకొలఁదలను, ఎనయుటవలనన్ = పొంద టవలన, పగ్గినులు = పద్మినిబారిస్త్రీలు, (తామరలతలు,) అంగక్, లలిత యములక్ లలిత = సుంద మైన, బంధవిశేషములక్ = వేర్వేరుబంధములచేత, మహాభోగులక్ = గొప్పసుఖము గలవారనుసర్పములను తనుపుటక్ = తృప్తి నొందుటచేత, భోగినులు = శత్రులు) భోగిస్త్రీలు, (నాగకాంతలు,) అంగక్ = అనుట్లుచు, ఘనత . పెంపు, గరిమక్ = గొప్పతనముచేత, రాగముల పెంపు = కల్యాణి మొదలగురాగములగొప్పతన మనెడు (ఘనతర = మిక్కిలిగొప్ప లగు, అగ = పృథుములయొక్క, పెంపు = అభివృద్ధిని,) ఎనసి = పొంది, పల్లవలాభగరిమక్ = విటు లనుచిగురుటాపలయొక్కప్రాప్తివలనగౌరవమును, తాల్చుటక్ = ధరించుటచేత, కలకంఠులు = మురుర మైనకంఠధ్వని కలవారు (కోయిలులు) అనంగన్ = అనుకట్లుగు, తల్లులు = తెలిసినవారు, వినుతింపన్ = స్తుతింపఁగా, తగువె

లలు = భగినీలువలను, అందుచున్ = పుచ్చికొనుచున్, మనుటచేన్ = సుఖముగ నుండుటచే, సుమచిగమణులు = మంచికాంతి గలస్త్రీలు, (సుమచిగమణులు = మనోహరము లగుమణులు) అసంగన్ = అనునట్లును, పృబలి = ప్రఖ్యాతి గాంచి, తత ధులు తత = విశాలమైన, మంజుల = ఒప్పినమైన, ఆస్య = ముఖముయొక్క, విద్రమన మృద్ధులు = విలాసాతిశయములు, (తత = వీణాదివాద్యములయొక్కయు, మంజు = మృదువైన, ఆస్య = చిత్రముయొక్కయు, విభ్రమనమృద్ధులు = నిలాసములు,) అలరణ్ = ప్రకాశింపఁగాన్, ప్రతిబన్ = బుద్ధివిశేషముచేతను, రితరహస్యములను = క్షీణలయందలికిఁబులందు, వలతులు = నేరుపులవారు (ప్రతి . లన్ = ప్రతి + ఎల్లవియునగు, భ = భావములయొక్కయు ర = రాగములయొక్కయు, త = తాళములయొక్కయు, “ శ్లో॥ భకారోభావవాచీశ్చా ద్రకారోరాగవాచికః తకారోతాళవాచిస్తాత్త్రియంభరతి ముచ్చితే ” హస్యములన్ = కిందులందు, వలతులు = నేర్పరులు) రంభాదులన్ = గంభ మొక లగువారిని, గెల్పుసాగునన్ = గెల్పుసాంద్రముతోన్, వాగుందును = వేద్యులు, ఎరిన్ = గాఢమునన్, వఱలు చుండురు = ప్రకాశించుచుండురు ఛక్రే = ప్రశంసనార్థము శిష్టసూపకాలంకారము

సీ॥ కిలికి యెత్తుల కేరు ♦ కిలువ ని విపు డిమ్ము
వేరే యిడుచు నిందు ♦ గోరఁ రగదా
చొనున మల్లికల ను ♦ స్థితిఁ జూపు మది తావు
లూకి నూచిన దోచు ♦ నగున కేల
తీలకింపు మెలతాను ♦ రలనండ లొనఁగుము
నెల రొప్పఁగా కల ♦ పించు గొనుము
విలువఁ జేకొని యెది ♦ నలగుబంతుని నిమ్ము
చను బంతు లిప్పు డు ♦ టినను గంచు
ననుచు నర్జోక్తిరచుల ♦ ననుచువేళ్లఁ
దిమ్ము నల రమ్ముమేటిచే ♦ వ్రుమ్ములఁ గని
సరిసతిలు చూపుచిలులకు ♦ సరము లిడుచుఁ
బుప్పలాపికి లులగు రి ♦ పురమునందు॥

ఈపద్ధతిముందుఁ బువ్వులమ్మునింతులనును వారిం గొనవచ్చినవిలులనును బరిగి నసంభావనము రెండగములతోఁ జెప్పబడియె

కలికి = ఓసుందరీ, ఎత్తులకుఁ = పూలదండలకుఁ, (పురుషుని వలచి కువిజ లిచ్చుసామ్మున కని యగ్గాంతరము) ఏమి కలువకుఁ = కలువపూవును, ఈవు = నీవు; ఇవును, ఇమ్ము = ఒసఁగుము (కలువకుఁ = నీతోఁ గలియుట, నీవి = పోఁకముడిని, (ని) శ్రీకటివస్త్రబంధేపి నీవి పరిపణేపిత ఆ ఇవును, ఇమ్ము = ఒసఁగు మని రెం డవయగ్గము) 'కలువకు' అనుచది రెండవయగ్గమున గామ్యము ఇది విలులవచన ము వేరే మిటియొకప్రకారముచెతనే, ఇడుదుకుఁ = (ని వడిగినకలువపూవు) నిచ్చె దను. ఇందుకుఁ = ఈదండయందుకుఁ, (దండయందున్న కలువపూవు నని యగ్గము) కోరకుఁ = అపేక్షించుట, తగదు = యుక్తము కాదు. (నే = నీప్రముగఁ, ర = రాత్రి కాలమునందుకుఁ, ఇది కాలవాచకము గావున ప్రథమ యయ్యెను ఇడుదుకుఁ = (నీ వి) నిచ్చెదను, ఇందుకుఁ = అంగడియందుకుఁ (పగటికాలముం దనియేని యగ్గము.) కోరకుఁ = నివి నపేక్షించుట, తగదు = యుక్తము కాదు) ఇది పుష్పలవికాశచనము. ఇట్లే ముందు నెఱుంగుచది. చెలువ = ఓప్రయభాషిణీ, మల్లికల్ప = మల్లిపూవులను, సుస్థిలికుఁ = మంచియొలికితో, చూపుము = కనుపఱుపుము చెలువ యనుపదమును రెం డవయగ్గమున ముందరమునన్వయతోఁ గలిపి చెప్పటచె వెనుక వాక్యమునందలిసంబోధ నమే యందు గొఱింపవలెను ఓకలికి అల్లికలకుఁ = బంధములందుకుఁ, చెలువము = ఎక్కడనమును, సుస్థిలికుఁ = మంచినిలుకడతో, చూపుము = కనుపఱుపుము) పలువ ము దప్పరిమల్లెపూవులం జూపు మని యగ్గము బంధనైపుణ్యముం దెలుపు మని యగ్గాంతరము అది = ఆవున్ననముదయము, బంధనైపుణ్య మని యగ్గాంతరము తావులు = పరిమళములను, అంటి చూచినకుఁ = పరీక్షించినచుడకు, తోఁచుకుఁ = కాన్పించును, (తావులు = కళాగ్ధాములను, అంటి చూచినకుఁ = స్పృశించి చూచినయెడల, తోఁ చుకుఁ = కాన్పించును) అడుగుకుఁ = ప్రశ్న నేయుట, ఏల = ఎందులకుఁ, పరిమళముల నుబట్టి చూచిన మల్లియులు మంచిస్థితియందున్నవో లేవో తెలియును ప్రశ్నముతో నేమిప్రయోజనమని యగ్గము తావు లంటిచూచిన వెనుక మన్నదియో లేవో తెలి యును ప్రశ్నముతో నేమిప్రయోజనమని రెండవయగ్గము

తిలకింపుము = ఇటు చూడుము ఎలతామగలదండలు = వాడనితామరపూవుల దండలను, ఒసఁగుము = ఇమ్ము [మెలఁతా = ఓ శ్రీ! మరలకుఁ = నేవెనుకకుఁ బోను తిలకింపు = ఇటుచూడు దండలు = నీపాగ్గిపులను (బహువచన మాధిక్యముం దెలుపు ను) ఒసఁగుము = ఇమ్ము.] వాడనితామరపూలదండ లి మ్మని యగ్గము. నిపాగ్గిపు

గలిగిన మరలి యింటికిఁ బో నని యర్థాంతరము. నెనరు = ప్రేమము, ఒప్పణ = ఒప్పు నట్లుగా, కావలసినక = అవశ్య మైనచో, కొనుము = (తామరదండలము) వెలయిచ్చి పుచ్చికొనుము. (నెనరు = కృతజ్ఞత, ఒప్పణ = ఒప్పునట్లుగా, వలసినక = ప్రేమించినయెడల, కొనుము = నాపొపును గ్రహింపుము ఈయర్థమున నిది 'వలచినక' అని యుండవలెను) అవశ్య మైనచో దామరదండల నిచ్చెద నని యర్థము ప్రేమించిన బ్రా పిచ్చె నని యర్థాంతరము విలువక = వెలచేతను, వెల యిచ్చి యని యర్థము చెకొనియెడక = కొందును, అలరుబంతులక = పూవుచెండ్లను, ఇమ్ము, (విలువక = వెలను, చెకొని = ముందు గ్రహించి, ఎడక = తొమ్మునందు, అలరుబంతులక = ప్రకాశించుబంతులం బోలినపదార్థములను (స్తనములను) ఇమ్ము) వెల యిచ్చికొందును పూలుబంతుల ని మ్మని యర్థము వెల ముందు పుచ్చికొని బంతులం బోలినవాని ని మ్మని యర్థాంతరము

చనుబంతులు = యుక్తము లగుపూలుబంతులు, ఇపుడు = ఈకాలమున, అంటినక = స్పృశించినయెడల, కందుక = వాడిపోవును (చనుబంతులు = బంతులం బోలినకుచములను, ఇప్పుడు, అంటినక = ముట్టికొనినయెడల, కందుక = చూతును.) పూలుబంతు లిపు డంటిని వాడిపోవు నని యర్థము స్తనములు స్పృశించినం జూతు నని యర్థాంతరము

అనుచుక = ఇట్లు పలుకుచుక, సర్వోక్తిక = పరిహారపువాటలచేతను, రచనలక = పూవుబండలం గూర్చుటమందలి నైపుణ్యముచేతను, ననుచువేళ్లక = మొలచెడుకుకూహలముతో, తమ్ముక = (పుష్పలావికలను) అలరమ్ముమేటిచెయ్యమ్ములక = అలరు = పువ్వులను, అమ్ము = అమ్మెడునట్టి, మేటిచెయ్యమ్ములక = గొప్పచెట్లను, (అలరు = పువ్వులు, అమ్ము = బాణములుగాఁ గల, మేటి = శూరునియొక్క, చెయ్యదమ్ములక = వికాసములను, మిన్నభవికారిముల నని యర్థము) కని = చూచి, సరసతలు = శృంగారాదిరసజ్ఞానమును, మాపువిటులకుక = కనుపఱిచెడుసాగునుగాండ్రు, సరములు = పూలుబండలను, ఇడుచుక = అమ్ముచుక, అస్వరమునందిక = ఆద్యారకయందు, పుష్పలావికలు = పువ్వులమ్ముత్రీలు, ఉందురు నివి + ఇపుడు = నివిపుడు. నీవి యనునది ఏమ్యాదులలోనిది యగుటచే నైకల్పికసంధి గల్గెను ఏమ్యాదులయం దిత్తునకు సంధి నైకల్పికముగ నగు చా. సం. తిలకింపుము + మెలత = తిలకింపు మెలత ప్రార్థనార్థకమధ్యమపురుషమువర్ణంబునకు మాట్లా పర మగునపుడు లోపము నైకల్పికము. చా. సం.

(ప్రకృతజ్ఞేహలంకారము.

మ॥ సురసాంచద్వ సపుష్పపూరితము లై ♦ సాంపాంది దృష్టాండజో
త్కరసంచారపటుత్వముల్ గలిగి రం ♦ గద్భృంగసంగీతముల్
పరఁగఁ సారససారభానిలసదా ♦ భంగాగమంబుల్ దగఁ
బురి నుద్యానములున్ సరోవరములుం బొల్పున్ సమత్వంబునన్॥

పురిన్ = ద్వారకాపురమునందున్, ఉద్యానములున్ = పూదోటలును, సరో
వరములున్ = శ్రేష్ఠ మైనకొలఁచులును, (చివరి నున్నద్రుతము సముచ్చయార్థకము.)
సుర సాంచితములై, సు = మంచి, రస = మకందముతో, అంచత్ = ఒప్పుచున్న
ఘన = అధిక మైన, పుష్ప = పూలతో, పూరితమును = నింపఁబడినది, వి, పూదోటతో
నిండినపెక్కుపూలతోఁ గూడిన వని యుద్యానపర మైనయర్థము (సురస = మంచి
రుచితో, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, ఘనపుష్ప = ఉదకముతో, పూరితములు = నిండింపఁ
బడినవి, వి, మంచిరుచితోఁ గూడినయుదకములతో నిండిన వని సరఃపర మైనయర్థ
ము) (ని) శృంగారాదౌ విషే వీర్య గుణే రాశే దృపే రసః ఆ మేఘపుష్పం
ఘనరసం ఆ సాంపు = సాగసును, ఒంది = పాంది, దృష్ట .. ముల్, దృష్ట = గ
ర్వించిన, అండజోత్కర = పక్షీసముదాయముయొక్క, సంచారపటుత్వముల్ = సంచ
రించుటకుం దగినపాటసమును, (అండజ = చెపలయొక్క, తక్కినది రెంటికిని సరి)
రంగ .. ముల్, రంగత్ = ప్రకాశించుచున్న, భృంగ = తుమ్మెదలయొక్క, సంగీ
తముల్ = గానములు, పరఁగఁ = ప్రకాశింపఁగాఁ, (ఇది రెంటికిని సమము ,) సా
రస... ముల్, సార = శ్రేష్ఠ మైన, ససారిభ = మంచివాసనతోఁ గూడిన, అనిల =
వాయువును, సదా = ఎల్లపుడును, అభంగ = పూర్ణ మైన, అగమంబుల్ = వృక్షములు
ను గలవి. (ని) పలాశీ దృద్ధి ద్రుమాగమాః. ఆ ఆయుద్యానములొందుదహారుత మె
ప్పుడు నుండు ననియును బూవులు మొదలైనవానితో నిండినవృక్షములు గల వనియు
నర్థము. (సారస = పద్మములయొక్క, సారభ = మంచివాసనతోఁ గూడిన, అనిల =
వాయువుచేత, సదా = ఎల్లపుడు, భంగ = తరంగములయొక్క, అగమంబుల్ = సా
పులు గలవి, చెలువులందుఁ దామరపూవులవాసనతోఁ గూడినవాయు వెప్పుడు నుం
డుటచే నలలు పుట్టు చుండు నని యర్థము) సమత్వంబునన్ = సమ మైనస్థితిచేక,
తగఁ = బాగుగా, పొల్పున్ = (ఉద్యానములును, జెలువులును) బ్రకాశించును.
ఇందుఁ బ్రకృతశ్లేషాలంకారము

సీ॥ దేవకీవసుదేవ ♦ దివ్యతపఃఫలం

బలియశోదానంద ♦ హర్షసీమ
 బలదేవచిరపుణ్య ♦ పరిపాకసమయంబు
 రాధికాయూధికా ♦ శ్రావణంబు
 కంసాదిఖలమత్త ♦ గజసింహశాబంబు
 వల్లవీజనమోహ ♦ వార్ధిరాజు
 రుక్మిణీహృదయన ♦ రోవరహంసంబు
 సత్యభామాముఖా ♦ భైరవతరణి
 యానగరమేలు మేలున ♦ యానగరము
 భూజనమునకుఁ జిరసౌఖ్య ♦ భాజనముగ
 నాగనూతపవిత్రయ ♦ సంతకీర్తి
 స్మరశతసుమూర్తి యదువంశ ♦ చక్రవర్తి॥

117.

దేవకీ . . . . .బు, దేవకీవసుదేవ = దేవకీవసుదేవులయొక్క, దివ్య = ఒప్పిదమైన
 తపఃఫలంబు = నోములపంట, దేవకీవసుదేవులు పూర్వజన్మమున మహాతపంబుఁ జేయ
 విష్ణుండు సాక్షాత్కరించి వరంబు వేడుఁ డన నిన్నుం బోలినపుత్తురిండు గావలె నని
 కోరి రనియు నానిమిత్తమున విష్ణుండు గృష్ణుండై వారికి జన్మించె ననియు భాగవతము.
 అతి.....సీమ, అతి = అధికమైన, (ఇది హర్షవిశేషము) యశోదానంద = యశో
 దయు నందుఁడు ననువారియొక్క, హర్ష = సంతోషమునకు, సీమ = హద్దు బల...
 ...బు, బలదేవ = బలరామునియొక్క, చిరపుణ్య = చాలఁ గాల మార్జించినపుణ్యము
 యొక్క, పరిపాకసమయంబు = ఫలకాలము రాధికా . . . . .బు, రాధికా = రాధ య
 నుపేరుగలగోపిక యను, యూధికా = అడవి మొల్లకు, శ్రావణంబు = శ్రావణమాసము.
 వర్షాకాలమం దడవి మొల్ల పూచినట్లు కృష్ణునియం దీమె సంతసించు నని తాత్పర్యము
 కంసాది.....బు, కంసాది = కంసుఁడు మొదలగు, ఖల = క్రూరు లనెడు, మత్తగ
 జ = మదపు లేనుఁగులకు, సింహశాబంబు = సింగపుఁబిల్లి, వల్ల .. . . . .రాజు, వల్లవీ
 జన = గోపికలయొక్క, మోహ = వల పనెడు, వార్ధి = సముద్రమునకు, రాజు = చం
 ద్రుఁడు, చంద్రోదయమున సముద్ర ముప్పొంగిన ట్లియనవలన గోపికలకు మోహ మతి
 శయిల్లు నని యాశయము. రుక్మిణీ.....సంబు = రుక్మిణీదేవిమన సనెడుకొలఁతునకు
 రాయంచ, సత్య.....తరణి = సత్యభామయొక్కమో మనెడుపద్మమునకు సూర్యుఁ

దు, ఆగమాంతపత్తి = వేదాంతముల నుండువాడు, వేదాంతములచే దెలియబడు
వాఁడనియర్థము. అంతఃకీర్తి = అంతములేనియశము గలవాడు, స్మరశతసుమూర్తి =
మన్మథులు నూలుగురయొక్కయాకారముం బోలినమంచియాకారము గలవాడు. య
దువంశచక్రవర్తి = (అగు) యాదవప్రభుడు (కృష్ణుడు) భూజనమునకుఁ = లో
కమందిలిజనసముదాయమునకుఁ, కరము = మిక్కిలి, చిరసౌఖ్యభాజనము = శాశ్వత
మైనసౌఖ్యప్రాప్తి, కర్ణ = అగునట్లు, మేలునయానక = అధిక మైననీతితో, నయ
ము + నక = నయానక, లులనలు పరింబు లగునపు డాగమమువర్ణంబునకు లోపంబు
ను దత్పూర్వస్వరంబునకు దీర్ఘంబును విభాషనగు బా త ఆనగరము = ఆద్యారకా
పట్టణము, ఏలున్ = పాలించుచుండును ఇందుఁ గృష్ణునందు శ్రావణత్వము మొదలగు
న వారోపించుటకు రాధికాదులందు యూధికాత్వాద్యారోపము కారణము గావున
మాలాపరంపరితి రూపకాలంకారము చెప్పంబడినయుపమానూపమేయముల కభేద
ప్రతిపత్తి యారోప మని యాలంకారికులు

నీ॥ కనకంపువన్నెచ ♦ క్కనితెక్కగవపక్కి

దొరజక్కి నగ నెక్కి ♦ తిరుగువాడు

కలిమిముద్దులగుమ్మ ♦ వల పిమ్మడిగ నెమ్మ

దిని గొమ్మ నురముపై ♦ నునుచువాడు

కడలే కడరుపాల ♦ కడలిమీఁగడ లొందు

తెలిదీవికడ లీల ♦ మెలఁగువాడు

తొలిమిన్ను లుడ్డమో ♦ ముల నిడ్డముద్దులి

డ్డనిబొడ్డుదామరఁ ♦ గనినవాడు

కార్మొయిలడాలువాడు జ ♦ గంటు లేలఁ

జాలువాఁ డంఘ్రి నొదవిన ♦ జాల్మీవాడు

జాళువాసేలువాడు జే ♦ జేలజేజె

పుడమి విహరించె యదుకులం ♦ బున జనించి॥

118.

కనకంపు .. జక్కిక, కనకంపు = బంగారముయొక్క, వన్నె = రంగుగల,
చక్కిని = మనోహర మైన, తెక్కగవ = తెక్కలజంట గల, పక్కిదొర = పక్షిరా
జునెడు (గరుడుడు) జక్కిక = గజ్జమును, వగక = విలాసముతో, ఎక్కి = అశో

హించి, తిరుగువాడు = సంచరించువాడు గరుడవాహనుఁ డైసరించువాఁడని యర్థము కలిమిముద్దులగుమ్మఁ = భాగ్యములయొక్కఁఁడని, (భాగ్యముల కధిదేవత యగులక్ష్మి సనియర్థము) నెమ్మదిఁ = మనసునందు, వలపు = కోరిక, ఇమ్మడిఁ = తెట్టింపుగా, క్రమ్మన్ = వ్యాపింపఁగా, ఉరమునైఁ = తొమ్ముమీదను, ఉనుచువాఁడు = నిలుపువాఁడు (లక్ష్మిం ప్రేమాతిశయమున వత్తుమున ధరించినవాఁడనియర్థము) కడలేక = అంతములేకుండఁక, అడరు మిఁగడలు, అడరు = కలిగెడు, పాలకడలి = పాలసముద్ర) సంబంధమైన, మిఁగడలు = తెల్లెలను, ఒందు తెలిదీవికడఁక = పొందెడు శ్వేతద్వీపమునందుఁక, లీలఁ = విలాసముతో, మెలగువాఁడు = సంచరించువాఁడు. భగవంతుఁడగువిష్ణువు పాలసముద్రములోని తెలిదీవియందుండి భక్తులకు సులభముగా సాక్షాత్కరించు ననిభారతము.

తొలిమిన్నులు = వేదములను, ఉడ్డమోములఁ = నాలుగుమోములందును, ఇ.. ని, ఇడ్డ = ధరించిన, ముద్దుబిడ్డని = చక్కనినినువును, చతుర్ముఖబ్రహ్మ సనియర్థము బొడ్డుఁదామరఁ = నాభిపద్మమునందుఁక, కనినవాఁడు = జన్మింపఁజేసినవాఁడు, కార్మియిలదాలువాఁడు = నీలమేఘములచాయగలవాఁడు, జగంబు లేలఁజాలువాఁడు = జగంబులను రక్షించుటకుఁ దగినవాఁడు, అంపిఁ = పాదమునందుఁక, ఒదవిన = పుట్టిన, జాలువాఁడు = నదిగలవాఁడు. ఆకాశగంగ హరివాదమునం బుట్టె సనిప్రసిద్ధి జాళువాసేలువాఁడు = బంగారుపిష్టటము గలవాఁడు (అగు) శేశేశేశేశ = దేవతలకుఁబ్రభువు, (దేవదేవుఁడు) యదుపలంబునఁ = (యయాతికిం బెద్దపమారుఁడగు) యదువసురాజుపలంబునఁ, జనించి = పుట్టి, పుడమిన్ = భూమియందు, విహరించెఁ = సంచరించెను

చ. చెలువున మన్మథుం గనిన ♦ శ్రీనిధి శ్రీకి వరుండు సంపదఁ
గళల నుధాంశువియ్యము మ ♦ గంటిమి నప్పరభేది నాజిలో
గెలిచినజోడు బుద్ధి విధి ♦ కిం గురుఁ డబ్ధికి మామ సత్కృపా
కలనఁ దరంబె యేరికి న ♦ ఖండతేదీయగుశాళు లెన్నఁగాఁ॥119.

(అకృష్ణుఁడు) చెలువుఁ = చక్కఁదనమునఁక, మన్మథుఁ = కాముని, కనిన శ్రీనిధి = కన్నతోభావంతుఁడు (మిగులసుందరుఁడగుమన్మథునిం గన్న వాఁడు గావున నాతనికంటె సధిక సౌందర్యము గలవాఁడనిభావము) సంపదఁ = విశ్వర్యమునందు, శ్రీకిఁ = లక్ష్మీకిఁక, వరుండు = ధర్మ, (ఎల్లవారికిం దనకటాక్షమూత్రమున వై

శ్వర్య మీఁజాలినలక్ష్మీ కశత్రమై యాయనకటాక్షము నశేషించుచుండుటచే నీయన సంపద వర్ణింప నలవిగానిది యనిభావము) కశలక్ = విద్యలందుక, సుధాంకువిద్యము = చంద్రునినకుం జాట్లము బాంధవ్యము సమామలక సంభవించుం గావున నీయన పెక్కుకశలు నేర్చినవాఁడు గావుననే కశానిది యైనచంద్రునిబాంధవ్యము గలిగి నని భావము ఇటఁ గశలకును విద్యలకు నభేదాధ్యవసాయము) మగంటిమిక్ = శౌర్యమునక, పురభేదిక్ = శివునిని. (రక్కసులపురముల మూఁటిని నశింపఁజేసినవాని నని యర్థము.) అనిలోనక్ = యుద్ధమునందు, గలిచినదోడు = జయించినవీరుఁడు. మున్ను శివుండు బోజాసురునితపంబునకు మెచ్చి యతఁడు గోరినప్రకార మతనిగృహంబుననుండి యొకనిమిత్తమున నతనితో యుద్ధము నేయవచ్చినకృష్ణనితోఁ బోరి యోటు వడియె ననిభాగవతము. బుద్ధిక్ = తెలివியందుక, విధిక్ = బ్రహ్మకున్, గురుండు = తండ్రి ఎట్టిబుద్ధిమంతులైన నిది యిట్లు లయ్యె ననియుఁహించలేని యాపత్రిపంచనిర్మాణము చెయఁగలబ్రహ్మకు సృష్టించినవానిబుద్ధి మిగులగొప్పది యనిచెప్ప నేలయనిభావము. సత్కృపాకలనక్ = మంచితయకలిమిని, అభిక్ = సముద్రునకు, మామి = చుట్టము, ఏరిక్ = ఎట్టివారికైనను, అఖండ... ..కులు = పూర్ణమైన యాకృష్ణనిసంబంధమైన సద్గుణములను, ఎన్నఁగాక్ = వర్ణించుట, తరందె = శక్యమా? (కాదనుట)

చ॥ ననిపెడుదైవ మంచుఁడను ♦ నమ్మినరాజును ధర్మమూర్తి గా
ననుపమమైత్రీఁ దన్నెనని ♦ నట్టినరుక్ విజయప్రసిద్ధుఁ గాఁ
దను సతిభక్తి వేడినన ♦ దైన్యని భూమినుగేందుఁ గా నొన
రైన వసుదేవనూనుఁడు వి ♦ చిత్రము లెన్నఁగఁ దచ్చుఁడత్రముల్॥

వసుదేవనూనుఁడు = కృష్ణుఁడు, ననిపెడుదైవము, ననిపెడు = (బ్రతులందు) న సురాగమొందెడు, దైవము = ఈశ్వరుఁడు, అంచుక్, తనున్, నమ్మినరాజుక్ = విశ్వ సింహాసనపుని (ధర్మరాజు ననియుండొచ్చును) ధర్మమూర్తిగాక్ = ధర్మస్వరూపుఁడగునట్లును, అనుపమమైత్రీక్ = సాటిలేనిస్నేహముచే, తన్నుక్ = (కృష్ణునిక్) ఎన సిగ్గిసరుక్ = పొందినమునుజునిని, నేవించినవాని ననియర్థము. (అర్జును ననియును ధ్వనించును) విజయప్రసిద్ధుఁగాన్ = గలుపుచే బ్రసిద్ధి గలవాఁడుగాన్ (విజయఁ డనుపేరుచే బ్రసిద్ధి గలవాఁడుగా ననియుండొచ్చును) ఈచోటను, కాక్, అనునది యనుమాపకక్రియగాన దీనికిఁ గర్త యుండవలెను. క్రియ యగుంగని కర్త లేదనుట యశ్శాసము. కాబట్టి దీనికిం బూర్వపదము కర్తృవాచక మైనప్రథమయం దుండుట తగును. ద్వితీయ నున్నప్పు డర్థముం బొసఁగదు. ఈభాషయం దిట్టిప్రయోగ

ములు కలవు గాని యిది చిత్రము తనుకొ = (కృష్ణుని) అతిభక్తిన్ = మిక్కిలియ సురాగముతో, వేడిననడైన్యనికొ = ప్రార్థించినదీనునిని, దరిద్రుని ననియర్థము. భూమికొ = ఈలోకమునను, సురెంద్రుఁగాన్ = ఇంద్రుఁ డగునట్లును, ఒనర్చెను = చేసెను (కుచేలుని భాగ్యవంతునిం జేసె ననియుఁదోచును) తచ్చరిత్రముల్ = ఆయననడవ డులు (ఆయన చేయుపనులు) ఎన్నఁగన్ = గణించఁగన్, విచిత్రములు = అశ్చర్యకరములు (అగును)

క॥ కొలువున నివ్వెటపడి తను

దలంచుచుఁ బ్రార్థించుద్రుపద ♦ తనయాధృతరా

ష్ట్రుల కరుదుగ హరి యొసఁగె

న్విలసితనవ్యతరదివ్య ♦ నేత్రములు దయకొ॥ 121.

కొలువునకొ = సభయందుకొ, నివ్వెటపడి = మిగులభయపడి, తనుకొ = (కృష్ణునిని) తలంచుచుకొ = స్మరించుచుకొ, పార్థించు . . . లకొ, ప్రార్థించు = వేడుకొనెడు, ద్రుపదతనయా = ద్రౌపదికిని, ధృతరాష్ట్రులకుకొ = ధృతరాష్ట్రముహారాజునకును, అరుదుగకొ = (చూచువారి) కాశ్చర్యముపుట్టునట్లు, దయకొ = కనికరముచెతను, (ఇతరులకుఁ బార్థివీందుమిఖముఁ బోగొట్టునిచ్చి దయ యనంబడు) విలసిత . . . విలసిత = ప్రకాశించుచున్న, నవ్యతర = మిగుల నూతనమైన, దివ్య = సుందరమైన, నేత్రములు = వస్త్రములను, (కన్నుల ననియర్థాంతరము) (ని) స్వాజ్ఞాంతుకయోర్నేత్రం. ఆ ఒసఁగెన్ = ఇచ్చెను ద్రౌపదికి వస్త్రములను ధృతరాష్ట్రునకుఁ గన్నుల నిచ్చె ననియర్థము

మున్న దుర్యోధనుఁడు జూదంబు గల్పించి ధర్మజు మోడించి సకలంబు హరియించి యింకను నవమానింపం దలంచి యతనిభాగ్యవస్త్రముల సెలిపించుచుండ నామె భక్తిపూర్వకంబుగఁ గృష్ణుం బ్రార్థించ నవరిమితంబు లగుపుట్టంబు లనుగ్రహించె ననియు ధర్మరాజు జూదంబాడునపుడు చెసినప్రతివ ననుసరించి యరణ్యవాసంబు నజ్ఞాతవాసంబుఁ గావించి తనపా లపేక్షింప దుర్యోధనుం డీననఁ బోరునిశ్చయించు నపుడు కృష్ణుండు మాతయై ధృతరాష్ట్రునభవం బోయి మాటలాడుచుండ దుర్యోధ నుండు గృష్ణు బంధించినఁ బాండవులు జీతులగుదు రనియత్నంబు సేయుచుండ నది యెఱింగి కృష్ణుండు విశ్వరూపంబు చూపెననియు నపుడు ధృతరాష్ట్రుండు తన్నుం జూడఁబార్థించఁ గన్ను లిచ్చెననియు భారతమునఁ గలదు.

గీ॥ కుజనమర్దనంబు ♦ నుజనాళిసంరక్ష
ణంబు సల్పి భూభ ♦ రంబు మాన్పు
ద్వారకాపురమున ♦ వసించి దిక్పాల
పాలకుండు జగము ♦ లేలుచుండు॥

122.

దిక్పాలపాలకుండు = (కృష్ణుండు) ఇంద్రాదుల రక్షించువాడు, కుజనమర్దనంబు = దుర్మార్గులయొక్క నాశనంబును, నుజనాళిసంరక్షణంబు = మంచినలసముదాయముయొక్క సంరక్షణమును, చల్పి = చెసి, భూభరింబు = భూమియొక్క బలపును, మాన్పి = పోగొట్టుటకు, ద్వారకాపురమున, వసించి, జగములు = లోకములను ఏలుచుండున్ = పాలించుచుండున్

క॥ ఈరీతి నీతిదైతే

యారాతి నిరీతిగా జ ♦ నావనము మదిం

గోరి యొనర్పగా నొకనాఁ

డారూఢప్రీతి మతి హి ♦ తాదృతి నెనసె॥

123

దైతేయారాతి = (కృష్ణుండు) రక్షింపఁబడు బావాడు ఈరీతి = ఈప్రకారముచే, నీతి = న్యాయముతో, నిరీతిగా = ఈతిబాధలు లేకుండునట్లు, “ శ్లో॥ అతివృష్టిరనావృష్టిర్మాత్రకాశ్వలభాశ్శుకః । అత్యాసన్నాశ్వరాజానఃపడేతా ఈతయస్మృతాః॥ ” జనావనము = జనులరక్షణమును, మది = మనసునందు, కోరి, ఒనర్పగన్ = చెయుచుండగా, ఒకనాఁడు, ఆరూఢప్రీతి = ఉత్పన్నమైనప్రీతిచేత, మతి = బుద్ధి, హితాదృతి = మిత్రులయందలి ప్రేమను, ఎనసె = పొందెను

శా॥ ఇంద్రప్రస్తరసన్నిభాసితవిభా ♦ భృద్విద్యదేహుండు దే

వేంద్రప్రస్తుతవైభవాఘ్న డగుశీ ♦ కృష్ణుండు నేహార్ద్రుడై

యంద్రప్రస్థపురంబున సకలభూ ♦ భృద్వంద్యసామాజ్యని

స్తంద్రానందులఁ బొందునందనులఁ గాం ♦ చంగోరి యుడుక్తుడై॥

ఇంద్రప్రస్త.....హుండు, ఇంద్రప్రస్తర = ఇంద్రసింహపురాతితో (ని) పాషాణప్రస్తరగాగ్రావోపలాశ్మానశ్శిలాద్భువత్ అ సన్నిభ = సమానమైన, అసిత = పల్లవి, విభా = రాంతిని, భృత్ = ధరించిన, దివ్యదేహుండు = సుందర మైనదేహము కలవాఁ

దును, దేవేంద్ర.....దు. దేవేంద్ర) = సురపతిచె, ప్రస్తుత = స్తోత్రముచేయుచుండిన,
 వైభవ = సంపదచే, ఆధ్యుడు = పూర్ణుడును, అగుశ్రీకృష్ణుడు, స్నేహార్థుడు = స్నే
 హముచే దడిపినవాడు (స్నేహమున గరగినమనసు గలవాడు) వి, ఇంద్రప్ర
 స్థపురింబునక, సకల... . స్త్రందానందులక, సకల = అందఱు, భూభృత్ = రాజుల
 కును, వంద్య = నమస్కరింపఁ దగిన, సామ్రాజ్య = భూమండలాధిపత్యముచే, నిస్తం
 ద్రానందులక = ప్రకాశించునంతసము గలవారిని, పాండునందనులక = పాండవులను,
 కాంచంగోరి = చూడనపేక్షించి, ఉద్యుత్పదై = ప్రయాణమునకు యత్నించువాడై,
 ముందుపద్యముతో నన్వయము రాజనూయ మనుయాగము చెసి హిమవత్పర్వతమున
 కు సేతువునకు నడుమ నున్న రాజులను వశపఱిచికొని యాదేశమున కధిపతియైనయతఁ
 డు సమ్రాట్టనియు నతనిరాజ్యము సామ్రాజ్యమనియుఁ జెప్పఁబడు (ని) యే నేప్యం
 రాజనూయేనమండలశ్రేష్ఠరశ్చయఃకాస్తియశ్చాజ్ఞయా రాజ్ఞ స్ససమ్రాట్. ఆ

సీ॥ తల్లుల సాధ్వీమ ధి తల్లులఁ గని మొక్కి

యానకదుందుభి ధి యాన వడసి

గురుల సుధీదేవ ధి గురుల సంభావించి

హితుల సంతోషాభి ధి హితులఁ జేసి

తమ్ములఁ బ్రియభాషి ధి తమ్ముల నియమించి

భటుల విక్రమనము ధి దృటుల నెంచి

మతిని రుక్మిణీయను ధి మతి నింపునవహించి

సత్యానుకూలత ధి సత్యదనిపి

యలవరించినచెలుల లో ధి నలవరించి

యూర డించినవారల ధి నూఱిడించి

యన్నగరమునఁ గాపుంచి ధి యన్నగరము

శూరకులు లంటి రాగ నా ధి శూరకులుఁడు॥

125

సాధ్వీమతల్లులక = మిక్కిలిపతివ్రతలగు, తల్లులక = దేవకి, రోహిణి మొదలగు
 వారిని, కని = చూచి, మొక్కి = నమస్కరించి, ఆనక = ...యానవడసి, ఆనకదుం
 దుభి = తనుదేవునియొక్క, ఆన = అనుజ్ఞను, వడసి = పొంది, కృష్ణుజననకాలమం

దీక్షానియంత దేవతలచే ఆనకములు (మద్దెలు) దుందుభులు (భేరులు) ను వాయింపఁబడుటచే నీ పేరు కల్గెను. అ. సుధీదేవగురులకొ = మంచిబుద్ధిచే బృహస్పతింబోలిన, గురులకొ = పెద్దలను, సంభావించి = గౌరవించి, హితులన్ = మిత్రులను సంతోషాభిహితులకొ = సంతసముచేఁ జెప్పఁబడినవారిని, చేసి = సంకోషమున వారితోఁ జెప్పియనియర్థము తమ్ములకొ = సాత్యకి మొదలగుదుమహులను, ప్రియభాషితమ్ములన్ = ఇష్టవచనములతో, నియమించి = (తనతోఁరమ్ముని) ఏర్పాటుచేసి, విక్రమసముద్భటులకొ = పరాక్రమముచేభయంకరులను, బటులన్ = జోదులను, మతికొ = మంచిబుద్ధితో, వించి = తనతోఁగావలసినవారలను వేరుచేసి, రుక్మిణీయనుమతిన్ = రుక్మిణీయొక్కసమ్మతిని, ఇంపునన్ = ఇష్టముతో, వహించి = గృహించి, సత్యానుకూలతకొ = నిజమైనయొద్దికతో, సత్యకొ = సత్యభాషను, తరిసి = తృప్తిఁబొందించి, అలవరించినచెలులకొ = ప్రసిద్ధముగఁ దన్నుఁ గామించినస్త్రీలను, లోకొ = మనసులందు, అలవరించి = సంతోషపెట్టి, ఊరన్ = గ్రామమునందు, డించినవారలన్ = విడిచినవారిని, ఊఁడించి = (కొలఁదిదినములలో వత్తు నని, విచారముపోఁగొట్టుమాటలనుఁ జెప్పి, అన్నిగరమునకొ = ఆపట్టణముందున్, అన్నకొ = బలరాముని, కాపుంచి = రక్షించుటకొర్పాటుచేసి, శూరలలు = సాత్యకి మొదలగువారు, కరము = తనహస్తమును, అంటి = స్పృశించి, రాఁగన్ = వచ్చుచుండఁగాన్ ఆశూరకులుఁడు = కృష్ణుఁడు (శూరునిశులమునం బుట్టినవాఁడు.) ముందరిపద్యములోని వెడలె ననుదానితో నన్వయము.

క॥ మాగధవందిజనస్తుతి

వాగారవములు సెలంగ ♦ ద్వారము వెడలెకొ

ధాగధగీచాకచకీ

నై గనిగీరుచుల భూష ♦ ణంబులు వెలుంగకొ॥ 126.

మాగధ రవములు, మాగధ = వంశమును స్తోత్రముచేయువారియొక్కయు, వందిజన = తనపరాక్రమమును స్తుతి నేయువారియొక్కయు, స్తుతివాగారవములు = స్తుతిశబ్దములయొక్కధ్వనులు, చెలంగకొ = మ్రోయుచుండఁగా, భూషణంబులు = (కృష్ణుఁడు శరీరమునధరించిన) యాభరణములు, ధాగ .. రుచులకొ = ఇందు మొదటి మూడు ననుకారిశబ్దములు కన్నులఁ జల్లింపఁజేసేడుకాంతులతో ననియర్థము. వెలుంగకొ = ప్రకాశింపఁగా, ద్వారముకొ = గుమ్మమునుండి, వెడలెకొ = బయలు వెడలెను.

సీ॥ పద్మరాగనువజ్రి ♦ బద్ధచక్రప్రభల్

రవిచంద్రకిరణవై ♦ భవము నూప
 భరితనానావిధ ♦ భరమైన హేమకూ
 బరము మేరునగంబు ♦ భంగి నెనర
 హరిసీలముక్తామ ♦ యంపుజప్పర ముడు
 నిబిడ మానుప్పరం ♦ బుబలె నొప్ప
 ఘనపదక్రిమములు ♦ గలచతురాయతా
 శ్వములు వేదంబుల ♦ సరణి దనర
 దగుమహాచ్ఛవిపుంగవ ♦ ధ్వజము గూర్చి
 భూమి విఖ్యాతి గనుతేరు ♦ పాలుపు మీఱ
 దారకుఁ డుదారవిధిలీలఁ ♦ దేర దాని
 నధిగమించెఁ బురారి నా ♦ నమ్మరారి॥

127.

పద్మరాగ. . . భల్, పద్మరాగ = తమ్మికెంపులచెతను, సువజ్రి = మంచి
 జ్రిములచెతను, బద్ధ = కట్టబడిన, చక్రిప్రభల్ = బండికండ్లయొక్క కాంతులు,
 రవి.....వైభవము, రవి = సూర్యునియొక్కయు, చంద్ర = చంద్రునియొక్కయు,
 కిరణ = కిరణములయొక్క, వైభవము = సంపదను, చూపణ = కనుపఱుపఁగాణ, కెం
 పులతోఁ జేయఁబడినచక్రికాంతి సూర్యకిరణవైభవమును, వజ్రములతోఁ జేయఁబడిన
 చక్రికాంతి చంద్రకిరణవైభవమును జూపఁగా ననియగ్ధము దారకుఁడు (కృష్ణునిసా
 రధి) కృష్ణునకు సిద్ధముచేసిన బండిచక్రిములు తమయందలి మణులకాంతించె మున్నీ
 శ్వరుఁడు త్రిపురాసురులం గొట్టఁబోవునపు డెక్కినయరదమునకుం జక్రిము లైననూ
 ర్యచంద్రులతేజము వెదగల్గుచున్న వనిభావము భరిత . . . భరము, భరిత = నింపఁ
 బడిన, నానావిధ = పెక్కువిధములుగల, భరము = బరువుగలది, ఆయుధములు మొద
 లగువారిచె నింపఁబడిన దనియగ్ధము వివహేమకూబరము = వివబంగారునొగ, మేరు
 నగంబుభంగిన్ = మేరువప్రతముయొక్కరీతిచెత, ఒనరన్ = ఒప్పుఁగాణ, కృష్ణునియర
 దపుసెగ సాంబమూర్తిరథమున ధను వైయున్న మేరువునలె నుండె ననిభావము.
 హరి.....జప్పరము, హరిసీల = ఇంద్రసీలములయొక్కయు, ముక్తామయంపు = ముత్రై
 ములయొక్కయు వికారిమైన, చప్పరము = మీఁదికిప్పు, ఉడునిబిడము = సత్కర్తముల
 తో నిండినది. ఔనుప్పరంబుబలెన్ = వివయాకాశమువలె, ఒప్పుణ్ = ప్రకాశింపఁ

గాఁ, ముత్యాలు దాపిన యింద్రులవృణలతోఁ జేయఁబడిన బండిమీఁదికప్పు నక్ష
త్రములతోఁ గూడినమిన్నవలె నుండె ననియర్థము ఘనపదక్రియములు, ఘన = గొ
ప్పవియగు, పదక్రియములు = పడకలను, కలచు . . . ములు = కలిగిన నేర్పు గలపెద్ద
గుఱ్ఱములు, ఘన, పదము, క్రమముననువేదభాగవిశేషములు గలనాలుగుగుఱ్ఱము లనియ
ర్థాంతరము వేదసరణిఁ = వేదములరీతిని, తనరణ = ప్రకాశింపఁగాను, ఘనమైనప
దక్రమములు (పడకలు) గలయశ్వములు ఘన, పద, క్రమములు గలిగి యాశ్వరునిరథ
మునకు గుఱ్ఱము లైనవేదములవలె నుండె ననిభావము. దారుడు, ఉదారవిధిలఁ =
గొప్పయేర్పాటు మొక్కవలినముతో, (గొప్పవాఁ డగుబ్రహ్మవిలాసముతో ననియర్థాం
తము) ఈశ్వరునకు మున్న సాధి యైఁబ్రాహ్మవలె ననియర్థము. తగు . . . ధ్వజ
ము, తగు, మహాచ్ఛ = మిగులందెల్లరి, విపులవధ్వజము = పక్షి రా జైనగరుడునిచ్చిన్న
ము గలటెక్కెము నని, కృష్ణపరము. మహాచ్ఛరి = గొప్పకాంతిగల, పుంగవధ్వజము =
వృషభచ్చిన్నము గలటెక్కెము నని శివపర మైయర్థము కూర్చి = ఘటించి, భూ
మిఁ = పుడమియందు, విభ్యాతి = కీర్తిని, కనుతేరు = పొందినరథమును, (భూమివిభ్యా
తి గనుతేరు = భూమి యనుపేరు గలరథము ననిశివపరము) శివునకు మున్న భూమి
యే యరద మియ్యె ననిప్రసిద్ధము తేరక = తిసిగొని రాఁగా, దారిఁ = ఆరథమును,
పురారివాఁ = శివుఁడువలె, అమ్మూరి = ఆకృష్ణుఁడు, అధిగమించెఁ = ఎక్కెను
కృష్ణుఁడు పురము వెడలి దారుఁడు మున్ను త్రిపుంగవహామనకు శివుఁ డేగునపు డె
క్కినరథముం బొలిసరిథమును దీసిగొని రాఁగా దారి శివుఁడువలె నెక్కె ననితాత్ప
ర్యము ఇందు శివకేశవులకు సమాన మైనగధారోహణముచే సామ్యము చెప్పఁబడెను;
గావున శ్లేషానుపాదేశిత మైనయిష్టమాలంకారము

కి॥ ఈరీతి రథము నెక్కి ము

రారాతి పురంబు వెడలె ♦ నపుడు సమదగం

భీరులరులు భీరులుగా

భోరున భేరులును మొఱసెఁ ♦ బురమార్గమున॥128

మరారాతి = (మునుఁ డెరుక్కసునిం జంపినవాఁడు) కృష్ణుఁడు, ఈరీతిఁ =
ఈవిధము (చేత) గా నియర్థము రథమున = బండిని, ఎక్కి = ఆరోహించి, పుం
బుఁ = పట్టామును, వెడలెఁ = బయలువెడలెను. అపుడు = ఆకాలమున, సమదగం
భీరులు = గర్వముతోఁ గూడినవారును లోఁ తైనమనసుగలవారును (అగు) అరులు =
పగవారు, భీరులు = భయపడుటవారు, కాఁ = అగునట్లు, పురమార్గమున॥ = పట్టణ

మునందలి పెద్దవీధియందు, భేరులు = నాద్యవిశేషములు, భోరునక = పెద్దధ్వనితో,
మొలసెక = మోలెను

ప॥ ఇట్లు నిర్గమించి మించినజవంబున నంబరమందిశిఖరగోపురంబు లగు
పురంబులును, వికచకమలకుముదనముదయాకరంబు లగునరోవరం
బులును, నగణితఖగమృగాదిజీవనంబు లగువనంబులును, వివిధగో
వృషవృషలాదిజనఘోషంబు లగుఘోషంబులును, ననంతప్రాంత
రంబు లగునగాంతరంబులును, మణిసుందరంబు లగుకందరంబులు
ను, నగోచరమార్గంబు లగుదుర్గంబులును గడచి చనఁజన వనజన
యనునకు నగభాగంబున,

129.

ఇట్లు = వైప్రకారముగా, నిర్గమించి = (పురమునుండి) వెడలి, దీనికి వెనుకటి
పద్యమునందలి ' ముగారాతి ' కి ర్త మించినజవంబునక = అధిక మైనవేగముతో,
ముంచును ' చనక ' అనునసూపకీర్తియతో నవ్వయము. అంబర... పురంబులు
ను, అంబర = ఆకాశమును, చుండి = తాముచున్న, శిఖర = అగ్రములుగల, గోపురం
బులు = సింహద్వారములుగలవి, అగుపురంబులును = అయినపట్టణంబులును, వికచ...
రంబులును, వికచ = చికిరించిన, కమల = తొమరలయొక్కయు, కుముద = కలువల
యొక్కయు, సముద్రము = సముద్రమునను, ఆకరములు = ఉత్పత్తిస్థానములు, అగున
రోవరంబులును = అయినకొలఁకులును, అగణిత . . జీవనంబులు, అగణిత = లెక్కిం
ప శక్యముగాని, ఖగ = పక్షులకును, (ఆకాశమునం బొవునవి) మృగాది = మేకములు
మొదలగువానికిని, జీవనంబులు = రక్షకంబులు, అగువనంబులును = అగుతోటలును,
వివిధ . . . ఘోషంబులును, వివిధ = పెక్కుతేజుగల, గోవృష = ఆవులయు నెద్దుల
యు, వృషలాది = గొల్లలు మొదలగు జనులయొక్కయు, ఘోషంబులు = ధ్వనులుగలవి,
అగుఘోషంబులును = అయినపల్లెలును, అనంత . . రంబులును, అనంత = అంతములే
ని, ప్రాంతరంబులు = అడవులుగలవి, ఎడారులుగలవి యనియేని యర్థము అగునగాం
తరంబులును = అగునవృత్తిమధ్యభాగంబులును, ఎణి . రంబులును, మణిసుందరం
బులు = మణులచే నందముగలవి, అగుకందరంబులును = అయినకొండగుహలును, అగో
చర . రంబులును, అగోచరమార్గంబులు = తెలియనితోచువలుగలవి, అగుదుర్గంబు
లును = అయినచొరరానిచోల్లును, (ఇవి యన్నియు ద్వితీయాగ్ధమునఁ బ్రధమలు)
గడచి = అతిక్రమించి, ననఁజనక = పోలఁగాఁబోకగా, వనజనయనునకుక = కృష్ణునకు,

అగ్రభాగంబునకా = ఎడటను, ముందుపద్యముతో నన్వయము.

సీ॥ భ్రమరీజలదజాల ♦ సమరీతిరతిఫల

దమరీగళితవాల ♦ సమితిసీల

మతికాంతమణికూట ♦ తతికాంతరితఫల

గతికాంతరుచిర్ఘాట ♦ గగనవాట

మమితాచ్చసుమపూగ ♦ సమితాగమపరాగ

శమితాభనలరాగ ♦ సానుభాగ

మనమానసురిగాన ♦ రసమానసమనూన

లసమానరువదాన ♦ ననదళీన

మలఘుహరిణధరోపల ♦ ఫలకశలిత

లలితసితకరకిరణమం ♦ డలవినాశ

యానటత్తటసితగరు ♦ దిగ్గసరిసి

యైనరోహణనగవశాళి ♦ గానసయ్యె॥

130.

భ్రమరీ . సీలము, భ్రమరీ = తుమ్మెదలతోడిను, జలదజాల = మేఘసము
హములతోడిను, సమ = చుల్యమైన, రీతి = స్థితిగల, (ఇది కేశపాశమునకు విశేషణము,
రతి = అనురాగముచే, ఫలత్ = క్రీడించుచున్న, అమరీ = దేవతాశ్రీలయొక్క, గళిత =
జాతిపోయిన, వాల = కేశములయొక్క, సమితి = సముదాయముచేతను, సీలము = నల్లని
ది, దేవతాశ్రీ లిచ్చ వచ్చినట్లు క్రీడించుచుండ జాతిపోయిన వారిధిమల్లకాంతిచే
నల్ల నైనదని యర్థము అతికాంత . వాటము, అతికాంత = మిగుల సుందరమైన,
మణికూట = మాణిక్యశిఖరములయొక్క, తతికా = సముదాయముచేతను, అంతరిత = క
ప్పివేయబడిన, ఫలట = గ్రహోదులయొక్క, గతి = సంచారమును, కాంత = సుందరమై
న, రుచిర్ఘాట = కాంతిసమూహమును, గగనవాటము = ఆకాశప్రదేశమునగలది పొడ
వగుశిఖరములచేతను, వాకాశమునఁ బోవుగ్రహములనడకను గాంతిని వాకాశమునగు
డఁ గప్పివేసిన దనియర్థము అమితాచ్చ . భాగము, అమితాచ్చ = మిగుల నిర్మల
మైన, సుమపూగ = పువ్వులసముదాయముచేత, సమిత = వంగిన, అగమ = వృక్షములయొ
క్క, పరాగ = ధూళిచేతను, శమిత = నివారించబడిన, అభి = కాంతిగల, నలరాగ సా
నుభాగము = పద్మరాగమణియయ మైనదొ పువ్వులగులది. (ని) స్మృతిప్రకృత్యాను

రస్త్రియాం. ఆ పువ్వులచే వంగినవృక్షములనుండి జాతులను పుష్పాడిచేఁ గప్పఁబడి నపద్మరాగమణిమయము లగునిండిచదరపు నేలలుగలది. ఆసమాన.....సదశీనము. ఆసమాన=సాటిలేని, సురగాన=దేవతలసంగీతముయొక్క, రస=మాధుర్యముయొక్క మాన=కొలదికి, సమ=తగునట్లు, (ఇది యవ త్తనువానితో నన్వయించును) నూన=మనుమములందు, లసమాన=ప్రకాశించుచున్న, రువత్=ధ్వనిచేయుచున్న, ఆనన=ముఖములుగల, సత్=శ్రేష్ఠమైన, అశీనము=భ్రమరరాజములుగలది. ఇందలి వృక్షములయందున్న తుమ్మెదలు దేవతలు చక్కఁగా గానముచేయుచుండఁగా నా గానమాధునికిఁ దగినట్లు సుతి పట్టు చున్నట్లు కూయుచుండె ననిభావము. (అశి + ఇన=అశీన. (ని) ఇనస్సార్యేప్రథా. ఆ) ఆలఘు .. ..సరసి, ఆలఘు=గొప్పవైన, హరిభరోపల=చంద్రకాంతపురాలయొక్క, ఫలక=పలకలయందు, పలిత=ప్రతిబింబించిన, లలిత=మృదువగు, సితకర=చంద్రునియొక్క, కిరణమండల=కాంతిసముదాయమందున్, విసాశయ=తామరతూండ్లప్రబ్రాంతిచేత, ఆనటత్=మిగుల నాట్యము నేయుచున్న, తట=బడ్డునందలి, సితగరుత్=హంసలుగల (తెల్లతొక్కలుగలది) అగ్రసరసి=శ్రేష్ఠ మైనకొలఁగలుగలది. (ని) హంసాస్తుస్వేతగరుతః ఆ విసరోహానగహాశి=విసరోహా ముపపర్యతశ్రేష్ఠము, కాననయ్యోక=కాంచెను చంద్రకాంతపురాలం ప్రతిబింబించిన చంద్రకిరణములను జూచి తామరతూండ్లనుకొని వానికై నాట్యముచేయుచుంబోవు తిరమునందలి హంసలు గలకొలఁతులు గలహంసాణము కృష్ణులకుఁ గాన్పించె ననియర్థము ఇందు వృత్త్యుపాసము శబ్దాలంకారము; అతిశయోక్తియు భ్రాంతిమంతమును నగ్ధాలంకారములు

మ॥ పవిధారం దెగి నట్టిచెట్టుపలు మై ♦ మై రాయిడిం జిందునైం

దవలింబామృతబిందురాజిఁ బునరు ♦ త్వన్నంబులై యుత్కట

చ్చవులం గార్కొనెనో యనంగ గిరిపా ♦ ర్భవచ్చన్న సీరంధ్రివే

ణువనంబుల్ శుకవర్ణపర్ణతతులం ♦ దోచెఁ దదగ్రీవలి॥ 131.

పవిధారణ, పవి=వజ్రాయుధముయొక్క, ధారణ=అంచుచేత, (ని) మలి శంభిమంబువిం. ఆ తెగినట్టిచెట్టుపలు=కొట్టివేయఁబడినతొక్కలు, రాయిడిక=గాపిడిచేత, మైమై=తొక్కలు పోయినప్రదేశములమీఁదను, చిందు . . . రాజిన్, చిందు=పడియెను, విందవలింబు=చంద్రమంపిలసంబంధమైన, అమృతబిందురాజిణ్=అమృతపుణ్యలసముదాయముచేతను, పునరుత్పన్నంబులై=(తొక్కలు) తిరిగి పుట్టినవియై, ఉత్కటగృవుణ్=అధికమైనకాంతిలచేత, కార్కొనెమూయనంగన్=

నల్లబడినవో యనునట్లు, గిరిపార్వ... ..సంబుల్, గిరిపార్వ = పర్వతముయొక్క ప్రక్కలయందు, చున్న = దానిన, సీరంద్ర = దట్టమైన, వేణువనంబుల్ = వెదురుటదవులు, శుకవర్ణపర్ణతరులక = చిలుకవన్నె గలయాకులసముదాయముతో, తదగ్రస్థలిక = ఆపర్వతముయొక్క ముందుభాగమందు, (కృష్ణనిమిందుభాగమందు దనియేనియర్థము) తోచెక = కాన్పించెను. ఆపర్వతము మిగులఁ జూడ వైనదగుటచే శిఖరములు దాఁకఁగాఁ జీలినచంద్రబింబమునుండి జాతీనయమృతపుఁజుక్కలచే మున్ను ప్రజాయుధముచే గొట్టబడినట్లుకలు మఱుల జిగిర్చి కొత్తకాంతిచే నొప్పుచున్నవో యనునట్లు నల్లని వెదురుపాదరులు కాన్పించె ననితాత్పర్యము. ఉత్పేక్షాలంకారము.

ఉ॥ రంగదహార్యశృంగసల ♦ రాగవిభాగతరాగ యై వియ

ద్రంగతరంగపంక్తి దపు ♦ దవ్వల మింట ననంతకాంతి య

య్యెంగు గురుచిత్రీలీల గగ ♦ నేందిర చాల్చినయింగిలీకపుక

రంగుతెఱంగునందు గడుహా ♦ రంగగుచీరచెఱంగులో యనన్

వియ... .పంక్తి = ఆకాశగంగయొక్క యలవహన, (ఇది తత్సమసమాసము గావున గంగాశబ్దము ప్రాప్తాంత మయ్యెను.) రంగ .యై, రంగత్ = ప్రకాశించుచున్న, అహార్య = (రోహణ) పర్వతముయొక్క, (ని) అహార్యధుపర్వతః ఆశృంగ = శిఖరమునందలి, సలరాగ = పద్మరాగములయొక్క, విభా = కాంతిచేతను, గత = ప్రాప్తమైన, రాగయై = ఎఱుపు గలదియై, గగనేందిర = ఆకాశలక్ష్మీ, గురుచిత్రీలీల = అధికమైనవింతవిలాసముతో, తాల్చిన... ..తెఱంగునన్, తాల్చిన = ధరించిన, ఇంగిలీకపుకరంగుతెఱంగునన్ = ఇంగిలీకపువన్నెయొక్క రీతిచేతను, (ఎఱుకాంతిచేత ననియర్థము) ఇంగిలీకము + రంగు = కర్మధారయంబున మువర్ణకంబునకు బంపులగు ఇంగిలీకపురంగు బా సుం (పిమ్మట) నుదంతస్త్రిగమంబులకుం బంపులకుఁ బరువసరిశములు పరం బగునపుడు నుగాగమం బగు ననునాత్రముక్రింద నుకాను కచో స్థిరము పరంబగునపుడు నియాగమంబుగానం బడియెడి నని బా. సుం. నఁ జెప్పుటచే నుగాగమును దాఁగా నీరూపము నివ్వన్న మయ్యెను కడున్ = మిక్కిలి, హురంగగుచీరచెఱంగులోయనన్ = సుందరములగుకోకకొంగులవలె, దవుదవ్వలక = దూరదూరమున, మింటక = ఆకాశమున, అనంతకాంతి = మేరలేనికాంతికలది, అయ్యెన్ ; ఈపర్వతమునందలి కంపులకాంతి మిన్నటితరంగములలోఁ బ్రసరించుటచే నవి యాకాశలక్ష్మీ ధరించినయెఱువస్త్రిముకొనలువలె మిగులం బ్రకాశించె ననితాత్పర్యము ఉత్పేక్షాలంకారము

సీ॥ తరణికిరణోష్ణః గరఁగి యి ♦ ధృములఁ దొఱఁగి
 వజ్రఫలకము లంటుజ ♦ వ్యాది వలచు
 తీవయిండులు కానన ♦ దేవతాళి
 కేళికాశాలికలభంగి ♦ గిరిఁ జెలంగె॥

133

తరణికిరణోష్ణః = సూర్యకిరణములయొక్క యావిరచేతను, (వేడిచేత నని యర్థము.) (ఇ చట మువర్ణలోపము చింత్యము.) గరఁగి, ఇధృములఁ = కృష్ణులనుండి, తొఱఁగి = జాఱి, వజ్రఫలకములు = మగరాలపలకలను, అంటుజవ్యాదిఁ = తగుల్కా నెడుసంకుసుదముచేతను, వలచుతీవయింగులు = పరిమళించుపాదరిండ్లు, గిరిఁ = పర్వత మునందు, కానన ..... బంగిఁ, కాననదేవతాళి = వనదేవతాసముదాయములయొక్క, కేళికాశాలికలభంగిఁ = కీర్తిదాగృహములవిభమునను, చెలంగుఁ = ప్రకాశించును.

సీ॥ తతశిఖామరకత ♦ ద్యుతులు దూర్వాంకుర

శంక మేయఁగ నెల ♦ జింక గదురఁ

గటకగారుడములఁ ♦ గన్గెని భీతిమై

రవిరథభుజగర ♦ జ్వవులు జాఱ

సమితేంద్రనీలగం ♦ డముల కిధభ్రాంతి

నురుదరీసుప్తోత్ర ♦ హరులు దుముక

ఘనవజ్రశృంగాట ♦ కములు గంగార్పురు

లనుచు దేవర్షులు ♦ మునుఁగఁ దొడరఁ

బ్రకటితాధిత్యకాపుష్య ♦ రాగములకు

సురుచిరాగమనుమపరి ♦ చ్యుతమరంద

బిందుసందోహతృప్తచేఁ ♦ బృథుమిళింద

బృంద మందంది మూఁగఁ జె ♦ న్నొందు చున్న

యన్నగమువన్నె మది నెన్ను ♦ వెన్నుఁ డపుడు॥

134

నెలజింక = చంద్రునిలోనిశేషి, తత. .... ద్యుతులు, తత = పాడవులగు, శిఖా = అగ్రములుగల, మరకత = పచ్చరాలయొక్క, ద్యుతుల్ = కాంతులను, దూ

శ్వాంపరశంక = అతికి మొలకలయొక్క భ్రాంతిచేతను, మేయఁగఁ = మేయుటకు,
కిదురఁ = సమీపింపఁగాఁ, కిటక గారుడిములఁ = కొండనడుముల నున్న గరుడపచ్చ
లను, (ని) కటకోఁశ్రీనితంబోదేః అ. రవిరథభుజగరజ్జువులు, రవిరథ = సూర్యునిరథ
సంబంధమైన, భుజగరజ్జువులు = స్పర్శములనుత్రాడులు, క స్త్రేని, బాఱఁ = బాటిపోఁ
గాన్, సూర్యునిరథమునందుం ద్రాడు లైయున్న పాము లాపర్యతమం దున్న గరుడప
చ్చులం జూచి గరుడునితేజ మనిద్రమించి బాటిపోవు చున్న వనిభావము సూర్యునిర
థము మోయుగ్రుణ్ణములకుఁ బాముల పగము లనిప్రసిద్ధి. ఉరుదరీ .... హరులు, ఉరు =
గొప్పవియగు, దరీ = గుహలయందు, సుప్తోఠ = నిద్రఁబోయి లేచిన, హరులు = సింగములు,
ఇతఁభ్రాంతిఁ = గజము లనఁభ్రాంతిచేతను, అమితేం .. ములకున్ = పెద్దవి యగునిం
ద్రనిలపురాలకు, దుముకిఁ = ఉఱుకిఁగాఁ, దేవర్షులు = దేవలోకి మందలియుములు, ఘ
న . క ములు, ఘన = విశాలమైన, వజ్రశృం గాటకములు = మగతాలయొక్క పెక్కు
త్రోవలు గూడువోట్లు, (ని) శృం గాటక చతుష్పథే అ ౧౦ గార్కురులనుచుఁ = ౪
దీప్రవాహము లనిభ్రమించుచు, మునుఁగఁ = స్నానము సేయుటకు, తొడరఁ = య
త్నింపఁగాఁ, పృథుమిళిందబృందము, పృథు = పెద్దవియగు, మిళింద = తుమ్మెదల
యొక్క, బృందము = సముదాయము, సునిచిరి... చెఁ, సునిచిర = మిగులమనో
హరములైన, అగిను = వృక్షములయొక్క, సును = పుష్పములనుండి, పరిచ్యుత = బాటి
న, మరందబిందుచందోవా = పూ దేనెతుంపురులసముదాయముయొక్క, తృష్ణచేఁ =
ఆశచేతఁ, ప్రకటిత ములకుఁ, ప్రకటిత = కనఁబడిన, అదిత్యకా = కొండవీఁ
దిభూములమందలి, ఘవ్యగాగములకుఁ, (ఇవి తేనెరంగులవి) అందంద = అచ్చ
టచ్చట, మూఁగఁ = మురికికొఁగఁగాన్, చెన్నెందు చున్నయిన్న గమువన్నెఁ = ప్ర
కాశించుచున్న యాపర్యతముయొక్కగోభను, వెన్నెఁడు = వృష్ణుఁడు, మికిఁ = మ
చ్చునందుఁ, ఎన్నున్ = శ్లాఘించెను ఇందు భ్రాంతివాదించారము

* || సల్లక్ష్మీల్లసములకు

సల్లెడెఁ దుండములు నాఁచు ♦ నిధిములరొడి భీ

తిల్లు తెలిజల్లిమెకముల

జల్లులు తెల్లు ల్లసిల్లు ♦ చాపునఁ దోఁచెఁ ॥ 135.

సల్లక్ష్మీపల్లవములకున్ = అంపిగుచిగుళ్లకు, చాపుములు = తొండములను, నాఁచుని
ధములొడఁ = చాఁచెడు సేమగలయొక్కధ్వనిచేతను, భీతిల్లు . జల్లులు,
భీతిల్లు = జడినెడు, తెలి = తెల్లని, జల్లిమెకముల = చమరము లక జంతువులయొక్క,

జల్లులు = తోరణాలు (సవరములు) ఎల్లెడ = అన్ని దిక్కులయందును, తెల్లుల్లుసిల్లు
చాడ్పున = తెల్లు వికసించినట్లు, తోరచె = కాన్పించెను

సీ॥ పై దట్టముగ వ్రాలు ♦ పరువంపుఁజంపక

ప్రసవాళు లనఁగ భ ♦ ర్మమయతలులు

తలులందు వెదురుము ♦ త్యములనెత్తము లాడు

చెంచుగుబ్బెతల దీ ♦ పించుపాదలు,

పాదలపైఁ బాదలునం ♦ బుదములు గర్జింఁ

దొలిమొల్కు లెత్తునై ♦ దూర్యమణులు,

వైదూర్యమణులరే ♦ వల కుల్కి మింటఁ గ

ట్టనితోరణంబు లై ♦ చనుశుకములు

శుకములకు బింబికాఫల ♦ స్ఫూర్తి డెలుపు

పాలుపు గలవాతెఱలవేలు ♦ పుంజెలులను

గలిగి విలసిల్లునమ్మహా ♦ చలముపజ్జ

నరుగుచుఁ దదీయవిభవంబు ♦ నరయఁ దలఁచి॥ 136.

వై = మీఁదను, దట్టముగ = అతికముగ, వ్రాలు... . శులు వ్రాలు =
పడియెడు, పరువంపు = నూతనముగ వికసించిన, చంపకప్రసవాళులు = సంపంగిపూవుల
సముదాయములు, అనఁగ = అనునట్లు, భర్మమయతలులు = బంగారువికరమైనచ
ఱులును, తలులందు = చలులందు, వెదురుముత్యములన్ = వెదుళ్లయందుత్పన్నమై
నముత్యములతో, నెత్తములు = జాడములను, ఆడు.....పాదలు, ఆడు = క్రీడించు,
చెంచుగుబ్బెతల = చెంచుజవ్వనులయొక్క, దీపించుపాదలు = ప్రకాశించుతీవయిండ్లు
ను, పాదలపై = అట్టితీవయిండ్లమీఁదను, పాదలునంబుదములు = వృద్ధిఁ జెందెడుమే
ఘములు, గర్జింప = ఉల్లసించుట, తొలిమొల్కులెత్తు = మొదటనంపురించెడు, వై
దూర్యమణులు = పిల్లికంటిరత్నములును, వైదూర్యమణులరేవలకు = విదూరదేశపుమ
ణులచక్కదనమునక, ఉల్కి = భయపడి, మింట = ఆకాశమున, కట్టనితోరణ
ములై = (జనులు) నిర్మింపగదండలై, చనుశుకముల = పోయెడుచిలుకలను, శుకము
లకు = చిలుకలకు, బింబికాఫలస్ఫూర్తి = దొండపంటియొక్కకాంతిని, తెలుపు =
తెలియఁజేయు, పాలుపుగల = చక్కదనముగలిగిన, వాతెఱలవేలుపుంజెలులను = పెద

పులు గలిగినదేవతాశ్రీలను, గలిగి = (మైనచెప్పినవానిని) పొంది, విలసిల్లినమృతాచలముపజ్జ్వ = ప్రకాశించునాపెద్దకొండప్రక్కను, అరుగుచుకొ = పోవుచుకొ, తదీయవిభవంబు = అవ్యతముయొక్కసంపదను, అరయకొ = పరీక్షించుటకుకొ (బాగుగఁజూచుట కనియర్థము.) తలఁచి = ఆలోచించి, (దీనికి ముందుపద్యములో నున్న శరన్నాళీకాక్షుండు కర్త) ఇందుఁ బూర్వపాదముచివర నున్న పదము రెండవచరణమునను మొదట మఱల గ్రహించుటచే బాహంతపాదాదిముక్తపదగ్రస్తమును శబ్దాలంకారము.

క॥ మేలిమియరదము డిగి లి

చ్చాలీలం బరిజనము న ♦ చట నిలిపి శర

న్నాళీకాక్షుండు తత్కట

కాళీవనచిత్రసరణు ♦ లరయుచు నుండె॥

137.

శరన్నాళీకాక్షుండు = (శరత్కాలమందలిపద్యములం బోలినకన్నులుగలవాఁడు) కృష్ణుండు, అరదముకొ = రథమునుండి, డిగి = డిగి, పరిజనముకొ = సేవకసముదాయమును, అచటన్, నిలిపి, తత్కట ... సరణులు, తత్కటకాళీ = ఆకొండచతులందలి, వనవిచిత్రసరణులు = లోటలలోని వింత లగుమార్గములను, ఇచ్చాలీలకొ = ఇచ్చవచ్చినట్లు, అరయుచునుండెకొ = పరిశీలించుచుండెను

వ॥ అనిన విని శుకయోగీంద్రునిం బరిక్షిన్న రేందుంగిం డవ్వలికథ నెఱింగింపు మనియడుగుటయు, (సుగమము)

138.

క॥ భామానవవిధకామా

కామాహితనయనశిఖి ♦ భాసమతేజో

ధామా ధామరిహితరిపు

భీమా భీమబలనుభట ♦ వీరస్తోమా॥

139.

భామా = శ్రీలగు, నవవిధ = నూతనప్రకారముగల, కామా = మనస్కరుఁడ, కామా .. ధామా, కామాహిత = శివునియొక్క, (మనస్కరునికి శత్రు) వనియర్థము) నయన = సేత్రమునందలి, శిఖి = అగ్నియొక్క, శిఖా = బాష్పలతో, సమ = తుల్యమైన, తేజః = ప్రతాపమునకు, ధామా = స్థానభూతుఁడ, ధామ... .. భీమా, ధామరిహిత

త = సుఖముచుండి తొలగింపబడిన, (ని) ధామజన్మప్రభాస్సప్రభావసుఖసద్మను
(నా) రిపు = శత్రువులకు, భీమా = భయంకరుడా, భీమ వీరస్తోమా,
భీమబల = భయమును గలిగించుశరీరశక్తిగల, సుఫటివీర = పరాక్రమకాలు త్రైభటుల
మొక్క, స్తోమా = సముదాయముగలస్తోమా,

ఉ॥ సంచితభూరిపుణ్య పటం ♦ సత్యవచోనిపుణాగ్నిగణ్య దో

శ్చంచదనూనవిక్రిమవి ♦ శాల మహత్తరైర్ధైర్యధుర్యతా

కాంచనశైల భూవరని ♦ కాయనుతామితవీరికాపురా

భ్యంచితరాజ్యవైభవస ♦ మగ్ని సుధీమహిమాబ్జసంభవా॥ 140

సంచితభూరిపుణ్య = సంపాదించబడిన య దితి మైనపుణ్యము గలరాజా, పటం
... గణ్య, పటం = చొరవగలవారియందును, సత్యవచోనిపుణ = నిజము పట్టుట
యందు నేర్పు గలవారియందును, అగ్రగణ్య = శ్రేష్ఠుడా, దోశ్చం . .. విశాల,
దోః = బాహువులయందు, చంచల = ప్రకాశించుచున్న, అనూన = కొఱవడని, విక్రి
మ = పరాక్రమముచెతన, విశాల = అధికుడా, మహత్తర . . . శైల, మహత్తర = మి
గులగాపుది యగు, ధైర్యధుర్యతా = ధైర్యమును వహించుటయందు, కాంచనశైల =
మేరుపర్వతపుట్యుడా, భూవర. . . సమగ్ర, భూవర = రాజులయొక్క, నికాయ =
సముదాయముచెతను, నుత = స్తుతింపబడిన, అనుత = అధికమైన, వీరికాపుర = వీరికా
పురంబందమైన, అచ్యంచిత = పూజింపబడిన, రాజ్యవైభవ = ప్రభుత్వసంపదచెతను
సమగ్ర = పూర్ణుడా, సుధీమహి .. భవా, సుధీ = మంచిబుద్ధియొక్క, మహిమ =
గొప్పతనముచెతను, అబ్జసంభవా = బ్రహ్మ (అబ్జసంభవుడు = తామరపూవునందు
బుట్టినవాడు. బ్రహ్మ)

అప్రీతివృత్తిము

అనర్హగుణార్హత్వధు ♦ చ్యవరిసూర్యరానూత్మజా

విచిర్మలహృదబ్జా ♦ వితిమురారిపాదాంబుజా

కనద్ధనకవీంద్రసిం ♦ ఘటితనవ్యకాచ్యజ్జిహ

ఘనాద్భివిధుకామధు ♦ క్షద్యగనూనదానధ్వజా॥ 141.

అనర్హ.... ఆత్మజా, అనర్హ = వెలలేని, (ఎక్కువ వెలగల) (ని) మూర్త్య
పూజావిధానర్హః, అ గుణార్హత్వ = గుణము లనెడుగత్త ములయొక్క, ధుర్య = భార

మును వహించిన, వర = శ్రీష్టఁడగు, సూర్యరాయాత్మజా = సూర్యరాయపుత్రిఁడా,
వినిర్మల.....దాంబుజా, వినిర్మల = మిగుల స్వచ్ఛమైన, హృదబ్జ = హృదయపద్మము
చెత, భావిత = ధ్యానింపఁబడిన, మురారిపాదాంబుజా = కృష్ణనియొక్కపాదపద్మము
లు గలిగినస్పృహ, కనద్ధన.....వ్రజా, కనత్ = ప్రకాశించెడు, ఘన = గొప్పవారగు
కపీంద్ర = కపిశ్వరులచెతను, సంఘటిత = కూర్పఁబడిన, నవ్య = నూతనమైన, కావ్యవృ
జా = కావ్యసముదాయము గలప్రభువా, ఘనాబ్ధి.. ...ధ్వజా, ఘన = మేఘముతో
డను, అబ్ధి = సముద్రముతోడను, విధు = చంద్రునితోడను, కామధుక్ = కామధేనువు
తోడను, (కోరికలం బితుమీనది) సద్భక్ = సమానమైన, అనూన = తక్కువకాని, దాన
ధ్వజా = దానవిహ్నము గలరాజవరా.

గద్యము.- ఇది శ్రీమహాభారతీప్రసాదాసాదితకవితామతల్లికా
ల్లమరాజవంశజాపస్తంబసూత్రీవదెల్లనార్యపౌత్రీ)
రంగశాయిసామార్యపుత్రీ) హరితనగోత్రీ)
పవిత్ర సుకవిజనవిధేయ సుబ్రహ్మణ్యక
వినామధేయప్రణతిం బైనభద్రాపరణ
యం బసుమహాప్రబంధంబునందుఁ
బృథమాశ్వాసము.

శ్రీ రస్తు

శుభ మస్తు

అవిఘ్న మస్తు

భద్రాపరిణయము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీవిలసద్భక్త్యర్పిత

సౌవర్ణమణిఘ్రిణి ♦ సత్కంకణము

ఖ్యావళితాంగకశేష

గ్రావాంచదుపేంద్ర రామ ♦ రాయనరేంద్రా॥ 1

శ్రీవిల... ..పేంద్ర, శ్రీ=సంపదచేతను, విలసత్=ప్రకాశించుచున్న, భక్తి=అనురాగముచేతను, అర్పిత=ఈయబడిన, సౌవర్ణ=బంగారముతోఁ జేయబడినవియు, మణిఘ్రిణి=మాణిక్యపుఁగాంతులచే, లసత్=ప్రకాశించుచున్నవియును (నగు) కంకణముఖ్య=కడిములు మొదలగువారిచే, అవళిత=వ్యాప్తమైన, అంగక=అవయవములుగల, (ని) అంగంప్రతికోవయవః అ శేషగ్రావ=శేషచలమునందు (తిరుమలయందు) అంచత్=ఒప్పుచున్న, ఉపేంద్రా=విష్ణువుగల (ని) ఉపేంద్రయంద్రావరజః. అ. ఈప్రభువు తిరుమలయందలి పేంకటేశ్వరస్వామికి బంగారుతోఁ జేయబడినవియు మణులకాంతి గలవియు నగుభూషణముల నర్పించి వారిచే నాదేవులంకరించె ననియర్థము. రామరాయనరేంద్రా=రామరాయప్రభూ! ముందరిపద్యముతో నన్వయము

॥ అవధరింపుము శౌరిభ ♦ వ్యచరితంబు
దొల్లి నూతుండు శౌనకా ♦ దులకుఁ జెప్పి

నట్టిరీతిఁ బరిక్షిద్ధ ♦ రాధినాథ

తిలకమున కిట్లు శుకయోగి ♦ దెలుపఁ దొడఁగె॥ 2

కౌరి . . .తంబు, కౌరి=కృష్ణునియొక్క, (శూరునిగోత్రమున జన్మించిన వాఁడు) భవ్య=(వినువారికిని జెప్పవారికిని) శుభము నిచ్చెడు, చరితంబు=వృత్తాంతమును, అవధరింపుము=చిత్తగింపుము, తొల్లి=పూర్వము, నూతుండు, శాసకాదుల ఘట=శాసకుఁడు మొదలగునైమిశారణ్యవాసు లగుమునులకు, చెప్పినట్టిరీతిన్=చెప్పినప్రకారముచెత, పరిక్షిద్ధరాధినాథతిలకముఁకుట=శ్రేష్ఠుఁ డగుపరిక్షిన్మహారాజునకు, ఇట్లు=ఈక్రిందిప్రకారముగా, శుకయోగి, తెలుపఁ=తెలియఁజేయుటకు, తొడఁగెన్=ప్రారంభించెను

క॥ ఆచందంబున నన్నగ

వైచిత్రిం గనుచు యాద ♦ వప్రీభుఁ డొకచో

లోచనసరోజసమ్మద

నూచక మగుసూర్యకాంత ♦ సుందరవేదిక॥ 3

యాదవప్రభుఁడు=కృష్ణుఁడు, (చంద్ర)వంశ్యుఁడైనయయాతికిం బుత్తుఁడగుయదు వసురాజువంశమున జన్మించినప్రభువు.) ఆచందంబునక=ఆప్రకారమునక, అన్నగవైచిత్రిక=ఆరోహణపర్యతసంబంధ మైనవైచిత్ర్యమును (అందలి వింత లని యర్థము.) కనుచుక=చూచుచుక, ఒకచోన్=ఒకస్థలమునందుక, ఉత్తరపథంబగు “చోటు” శబ్దముటాక్షరంబునకు లోపంబు విభాష నగు బా సమా. లోచన . . . . .కము, లోచనసరోజ=పద్మములం బోలినకన్నులకు, సమ్మద=సంతోషమునకు, (కర్మార్థమునవస్థి) నూచకము=(కలిగించునది) నూచించునది, అగు...వేదిక=అయ్యెడుసూర్యకాంతపురాలయొక్క (సూర్యకాంతపురాలలోఁ గట్టబడిన దనియర్థము.) అంద మగునరంగునందుక ముందుపద్దెముతో నన్వయము

ఉ॥ ఇంచుక సేపు దాను ఎసి ♦ యించిన నత్తటి నమ్మహాద్రిశృం

గాంచలవీధిఁ జుక్క దిగి ♦ నట్లు తళు క్కని చందుఁ బాసి యే

తెంచుకళావిశేషముగ ♦ తిం జటియం దటియంగ వచ్చి వీ

క్షించఁగ మోల నిల్చె నొక ♦ చేడియ తద్వనదేవతాకృతి॥ 4

ఇంచుక సేపు = కొంచెపుఁగాలము, తాన్ = ఆకృష్ణుఁడు, వసియించినన్ = ఉం
డఁగా, అత్తటిన్ = ఆకాలమునందు, ఒకచేడియ = ఒకానొక స్త్రీ (ఇది చెటిశబ్దభవ
ము) ఆమృహ.....వీధిన్, అమృహాది = ఆగొప్పకొండయొక్క, శృంగ = శిఖర
ముయొక్క, అంచలవీధిన్ = అగ్రభాగమునండి, (ఇట బంచమ్యర్థమున ద్వితీయ)
చుక్క = సత్తులము, (ఇది శుక్రశబ్దభవ మనిచెప్పదురు, గాని యిచ్చట సత్తులసా
మాన్య మనియే యర్థము) దిగినట్లు, తళుక్కుని = మెఱసి, (ఇది మెఱయుటచుం ద
గుననుకరణముం దెలుపున్దు) చంద్రున్, పాసి = వదలి, ఏతెంచుకళావిశేషముగ
లిన్ = వచ్చెడునొకానొక బాగుయొక్కరీతి వంటిరీతితో, (ని) కళాతుషాడతో
భాగః. అ చటియన్ = శిఖరముక్రిందిభాగమును, తటియంగన్ = సమీపించునట్లు, వ
చ్చి, పీక్షించఁగన్ = చూచుచుండఁగ నే, తద్వనదేవతాకృతిన్ = ఆపర్వతమునందలి
వనముం గాపాడుదేవతయొక్కయాకారముతో, మ్రోలన్ = ఎదుటన్, నిల్చెన్ =
ఉండెను

సీ॥ అపరంజిమెఱుఁగుటం ♦ దపుశరీరచ్ఛాయ

వొలుకారుమించుల ♦ నెళవు సేయఁ

గలికినిద్దంపుఁజ ♦ క్కనిచెక్కులబెడంగు

మగ రాలతళుకుల ♦ సొగసు గెలువ

నాణెంపునునుసోగ ♦ వేణీభరముసొంపు

వేల్పురారాలరీ ♦ విని హసింపఁ

గొలుకుల వెడలుక్రిం ♦ బెళుకుకన్గచూపు

లఘులమాలికల మే ♦ నటికమాడ

దివ్యమణిపుత్రియో యనఁ ♦ దేజరిల్లి

సుందరస్ఫూర్తిఁ గన్నారఁ ♦ జూచువార

లొననంగలసన్మంగ ♦ శాంగి యైన

యానలినగంధిఁ గాంచె హే ♦ మాంబరుండు॥

5

అపరంజి .. ..చ్ఛాయ, అపరంజి = బంగారుయొక్క, మెఱుఁగుటందపు =
తళతళలాడుచుండరమైన, శరీరచ్ఛాయ = దేహకాంతి, తొలు.....సేయ, తొలుకా
రు = వక్షాకాలమునందలి, మించుల = మెఱుఁగులయొక్క, నెళవు = పరిచయమును,

చెయ్యె = కావింపఁగాక, శరీరకాంతి మెఱపులం బోలఁగా ననిభావము. కలికి.....
 బెడంగు, కలికి = మనోహరమైన, నిద్దంపుఁజక్కని = నున్న ని యందమైన, చెఱ్ఱులబె
 డంగు = గండఱలముయొక్క సౌందర్యము, మగరాలతళుకులసాగసు, మగరాల = వజ్ర
 ములయొక్క, తళుకులసాగసు = కాంతులయందమును, గలుగక = జయింపఁగాక, చె
 ఱ్ఱులకాంతులు వజ్రకాంతులం బోలఁగా ననిభావము నాజెంపు.... సొంపు, నా
 జెంపును సుసాగ = సాగరికమైన నున్న ని దీగ్ధమైన, వేణీభరిముసొంపు = జడయొక్కచ
 క్కందనము, వేల్పురారాలతీవిక = ఇంద్రనీలములకాంతిని, హసింపన్ = పరిహాసము
 చెయఁగా, (వేల్పు = దెవతలయొక్క, రా = రా శైవయింద్రునియొక్క, తాలు = మ
 ణులు.) కొలుకులక = కంటితరుదలమండి, వెడలు .. చూపులు, వెడలు = ప్రసరిం
 చెడు, క్రొందెళుకు = క్రొత్తికాంతిగల, కన్దవచూపులు = కన్నులజంటయొక్కదృష్టులు
 ఆకులమాలికలక = తుమ్మెదబాగులను, మేఁజీకమాడన్ = పరిహసింపఁగాక, దివ్యము
 జీపుత్రియాయనక = సుందరమైనమణులయొక్కబొమ్మవలె, (మణులచే జేయఁబ
 డినబొమ్మవలె ననియర్థము) తేజవిల్లి = ప్రకాశించి, సుందరస్ఫూర్తిక = అందమైనప్ర
 కాశమును, కన్నారక = కన్నులనిండక, చూచువారులు, బొసంగలనన్మంగళాంగి =
 స్తుతిచేయఁ దగినసుందరమైనశరీరముగలది ఐన, యూలినగండిక = తామరపూలవంటి
 సూజ మైనపరిమళము గలచూత్రి, గంధము సూజ మైనపుడే బహుబ్రహ్మసమాన
 మున నీజబ్బును కిక్కిరము వచ్చు ననిపాణిని హేమాంబురుడు = కృష్ణుడు (బంగా
 రుసరిగవస్త్రముల ధరించినవాఁడయ్యెను బంగారముం బోలిన పచ్చనివస్త్రము గ
 లవాఁడయ్యెను యథము) కాంచక = మాచను

ఉ॥ కాంచి వ్రజాంగనాహృదయం ♦ శౌరినిచౌర్యధురీణ మహాకిరీటా
 త్మంచలపాళి హాళిమెరు ♦ నవ్వికచాంబుజలోచన నిర్వము
 ర్శించి యపూర్వవిస్మయవి ♦ శేషము చిత్తమునందు సంభ్రమో
 దంచితమై పెనంగ హరి ♦ దానివిలాసము నెంచి యిట్లనున్॥ 6

హరి = కృష్ణుడు, అవ్వికచాంబుజలోచనక = విందక శిష్పనస్త్రీని, (విక
 పించినతామరపువ్వులంబోలిన కన్నులు గలదాని ననియర్థము) వ్రజాంగనా... ..ధు
 రీణము, వ్రజాంగనా = గొల్లపల్లెలయందలిసుందరులయొక్క, హృదయ = మనసులంద
 లి, శౌరివ = గొప్పతనముయొక్క, (గొప్పతనము ననియర్థము) చౌర్య = దొంగిలె
 ఁటయందు, ధురీణము = బౌరము వహించినది (గోపికలమనసును వశపఱచికొనిన ద

నియగ్ధము.) ఔక.....చలపాలిక=అగుక్రేగంటిమాపులయగ్రభాగములవరుసతో, హాళిమెయిక= ఆసక్తిచేత, కాంచి=చూచి, (క్రేగంటం జూచి యనియగ్ధము) నిమగ్నించి=పరిశీలించి, దానివిలాసముక=ఆయింతియొక్కచక్కదనమును, ఎంచి=స్తుతించి, అపూర్వ . . శేషము, అపూర్వ=మున్నెన్నడులేని, విస్మయవిశేషము=ఆశ్చర్యాతిశయము, చిత్తమునందుక=మనసునందుక, సంభ్రమోదంబితమై=ఆదరముచే వృద్ధి పొందింపఁబడినదియై, పెనంగక=చుట్టుకొనఁగాన (గాఢముగ వ్యాపింపఁగా ననియగ్ధము.) ఇట్లు = ఈక్రిందిరీతిని, అమక=పలుకును

క॥ ఇది యెవ్వతెయో దీనికి

సదసం బెయ్యదియొ దీని ♦ జననస్థల మె

య్యదియో మది కద్భుతమై

యిది కన్నులపండువగుచు ♦ నింపు ఘటించె॥ 7

ఇది=ఈసుందరి, ఎవ్వతెయో, ('ఓ' సందేశాగ్ధక మగునవ్యయము) దీనికిక=ఈయింతికిక, సదసంబు=వాసస్థలము, ఎయ్యదియొ, దీనిజననస్థలము=దీనిపుట్టిచోటు, ఎయ్యదియో, ఇది=ఈయువతి, మదికిన్=మగసునకు, అద్భుతమై=ఆశ్చర్యముగలిగించునది యై, (ఇచట నద్భుతిశబ్దమునకు లక్షాచే నద్భుతము గలిగించునది యనియగ్ధము.) కన్నులపండువు=నేత్రోత్సవము, అగుచుక, ఇంపు=ఆనందముక, ఘటించెక=ఘోషించుచు

క॥ భారతిసహచరియో కా

కారతిసహచరియొ కాక ♦ యన్యొంగన కి

ట్లీరుచి, యీశుచితాత్మ్యచి

తారచితవిలాసభాసి ♦ తాకృతి గలదే॥ 8

(ఇది) భారతిసహచరియో=సరిస్వతిచెలియో, కాక=కానియెడ, (ఇట నిది దేశ్యావ్యయము) ఆరితిసహచరియొ=ఆప్రసిద్ధిగా లగుమన్మథునిభార్యయొక్కచెలియో, కాక=కాకుండినక, అన్యొంగనకుక=ఇతరస్త్రీకి, ఇట్లు=ఈకనుపట్టుచున్న ప్రకారము, ఈరుచి=ఈదేహకాంతియు, ఈశుచి.....కృతి, ఈ=ఇట్టి, శుచితా=పారిశుద్ధ్యముచేతను, అత్యుచిత=మిగులం దగువట్లు, ఆరిచిత=చెయఁబడిన, విలాస=తీలలచేతను, భాసిత=ప్రకాశించెడు, ఆకృతి=ఆకారము, కలదే=ఉండునా? ఉండు

దని యర్థము. ఇందు సంక్షేపాలంకారము.

గీ॥ అని వితర్కించుచుండ న య్యాదవేంద్రు
దివ్యమంగళవిగ్రహ ధీజ మువిద
గాంచి దృఢభక్తిఁ బులికిత ధాత్రి యగుచుఁ
గనుఁగవ ముదశుఁ లొలుక ని ట్లనుచు మ్రొక్కె॥9

అని వితర్కించుచుండఁ = (కృష్ణుఁడు) మీఁదఁ జెప్పింట్లు గంభీరముచుండఁగా, ఉచిత = ఆయువతి, అయ్యాద... ..తేజము, అయ్యాదవేంద్రు = ఆకృష్ణుని యొక్క, దివ్య = సుందర మైదియు, మంగళ = శుభమైనదియునగు, విగ్రహ = శరీర ముయొక్క, తేజము = ప్రకాశమును, కాంచి = చూచి, దృఢభక్తిన్ = అధికమైనయను రాగముచేత, పులికితగాత్రి = గగ్నాగ్నిచిన మీఁగులది, అగుచుక, కనుఁగవఁ = కన్నులజంటునుండి, ముదశ్రులు = సంకోచబాష్పములు, ఒలుకఁ = స్రవించుచు, ఇట్లు నుచుకఁ = ఈక్రిందివాక్యములను బలుకుచు, మ్రొక్కె = నమస్కరించెను

క॥ జయజయ వసుదేవాత్మజ
జయజయ గోవింద భక్త ధీజనకల్ప హాసే
జయజయ జగదీశనాయక
జయజయ కృష్ణ భృతశంఖ చక్ర సమస్తే॥ 10

వసుదేవాత్మజ = వసుదేవునిపుత్రుఁడా, జయజయ = జయింపుము (ఎల్లవారి కంటె సభిమఁడు పక్ష మని యర్థము) గోవింద = భూమిని స్వాధీనముచుకొనినస్వామి, జయజయ = జయింపుము, భక్తజనకల్ప = సేవినిచి-వారికిం గల్పవృక్ష మగుప్రభువా, (భక్తులకుం గోరినవాని నిచ్చువాఁ డని యర్థము) హాసే = భక్తులపాపములను నారించుస్వామి, జయజయ = జయింపుము, జగదీశనాయక = ఎల్లప్రపంచములను లిండుదేవరా, జయజయ, భృతశంఖపత్ర = భరింపఁబడినపాంచరణ్యమును సుదర్శనము ను గల కృష్ణ, (ని) శంఖాలక్ష్యపతేపాంచరణ్యశృంగంసుదర్శనః అ తేనీకొలుపు, సమః = సమస్కాంతము (అస్తు = అగును)

శేవలసంస్కృతవాక్యములకిని పదములకిని తెనుఁగునం బ్రయోగంబు లేదనియు, ననుకరణంబున వారికిం బ్రయోగంబు గల దనియు నన్నయభట్టారకుండు చెప్పింగాన ముద్రపదమునము “ ని ” యని చెప్పెను. ఆంధ్రపదములతోఁ గూడనికవ

అసంస్కృతవాక్యము ననుకరణముం దొఱంగియుం బ్రయోగింప నగునని విశ్వక్సేపివే
కమున నుండెను గాన నీపద్యమున ననుకరణము లేకున్నను దోషంబులేదు.

వ॥ అని మఱియును (నుగమము.)

11

సీ॥ పంకజప్రభవాండ ధాండకాండములకు

మనికిపట్టెమహా మహునిబాజు

భువనపావనియైన దివిజనిమ్మగకు నె

వ్వనిపదాంభోజంబు జననసీమ

యజుడు వేగంటి ము న్నగుమేటిజేజేలు

గానంగనేర రె వ్వానిరూపు

మొనసి యేదేవుని వినుతింజాలక

పెనుఁబల్కు లెల్ల సి గ్గునను మరలు

నట్టిబ్రహ్మంబు వీపు మ హానుభావ

ఖలుల నసుహిల ద్వింశి సా ధులను బెంప

భూభరిము మాన్పు యదుకులం బున జనించి

తయ్య లక్ష్మీమనోహర యాదిపురుష॥

12

మహానుభావ = చోడమహిమగల, లక్ష్మీమనోహర = లక్ష్మీపతి, ఆదిపురుష =
మొదటిపురుషుఁడా, ఈవు, ఏమహిమహునిబాజు = ఏగొప్పతేజస్వాలియగుదుము, పంక
జ... కాండములకు, పంకజప్రభవాండభాండ = భాండములంబొలిన (కుండలం
బొలిన) బ్రహ్మాండములయొక్క, కాండములకు = సముదాయములకు, మనికిపట్టు =
నివాసస్థానమొ, ఎవ్వనిగర్భము సకలప్రపంచములకు నివాసస్థానమో యని యర్థము;
(ని) కాండోస్త్రీదండబాణావ్యవగ్ధవసనవారిషు ఆ ఎవ్వనిపదాంభోజంబు = ఎవ్వ
నిదగుతామరపూవుంబొలినపాదము, భువనపావని = లోకముం ఒవిత్రమునేయొనది,
విస, దివిజనిమ్మగకు = ఆకాశగంగకు, (ని) స్రవంతీనిమ్మగాపగా ఆ జననసీమ =
పుట్టుచోటో, ఏభగవంతునిపాదపద్మము స్వర్గలోకమున మందాకిని యనియు భూలో
కమున భాగీరథి యనియుం బాతాళమున భోగవతి యనియు నామములం బ్రవహించు
మఁ బావనము చేయొనది కత్పత్తిస్థానమో యని యర్థము ఎవ్వనిరూపు = ఏవర మో

శ్వరకాకారమును, అజుడు = బ్రహ్మ (పుట్టువులేనివాడు) వేగంటి = ఇంద్రుడు (వేయకన్నలుగలవాడు) మున్నగు మేటితేజలు = మొదలగు గొప్పతేజలు, కాంక్ష = చూచుటకు, నేరరు = శక్తులుకాకో, ఏదేవునియాకారము బ్రహ్మమొదలగువారు సయితము చూడ శక్తులు గాకో యని యర్థము పెనుబల్కులెల్ల = వేదములన్నియు, ఏదేవునిక, మొనసి = యిత్నించి, వినుతింపక = స్తుతి సేయుటకు, చాలక = తగినవిగాక, సిగ్గునక = లజ్జచెతను, మరలున్ = వెనుక మొగము వెట్టునో, సకలముం దెలుపువేదములసయిత మేదేవునిం బొగడఁజాలవో యని యర్థము. అట్టిబ్రహ్మంబవు = సై నచెప్పినలక్షణములుగలనిత్యమును, శుద్ధమును నగుచున్నవపు ఖలులక = క్రూరులైన, అసురులక = రాక్షసులను, త్రుంపక = చంపుటకును, సాధులక = సజ్జనులను (పరోపకారముచెయువారలను) పెంపక = రక్షించుటకును, భూభరము = భూమియొక్కబరువును, మాన్యక = నివారించుటకుక, యదుకులంబునక = యదువంశమున, జన్మించిత య్య = పుట్టితివిగాదా.

గీ॥ ద్వారవతిఁ జేరఁ దారాప ధమునఁ జనుచు

దేవ ! తావకదర్శనం ధేవిధమున

సబ్బు నని రాగ నిచ్చటఁ బ్రాప్తి మయ్యె

సులభముగ నేడు నాపూర్వ సుకృత మహిమ ॥13

దేవ = ఓసానీవి, ద్వారవతిక = ద్వారకాపురమున, చెరక = ప్రవేశించుటకు, తారాపధమునక = ఆకాశముచెతను, (సత్తీతీములుపోవుగ్రోవను) చనుచుక = పోవుచు, తావకదర్శనంబు = నీసంబంధమైనదర్శనము, ఏవిధముక = ఏప్రకారముచెత, అబ్బునని = దొరకునని, రాగక = వచ్చుచుండఁగా, ఇచ్చటక = ఈస్థలమునందు, నాపూర్వసుకృతమహిమక = నాయొక్కపూర్వపుణ్యముయొక్కమహిమచెతను, (నేనుమునుపటిజన్మమునఁ జేసికొనినపుణ్యలబ్ధముచెత నని యర్థము.) నేడు = ఈదినమునన్, సులభమునక = అనాయాసముగ, ప్రాప్త మయ్యెక = సంభవించిన దయ్యెన.

ప॥ అని భక్తిపారవశ్యంబున నద్విత్యనుందరీరత్నంబు ముకుందచరణారవిందంబుల నిజఫాలతలంబు సోక వాల్చిన ననమాలి కేలు కేలంగీలించి యెత్తి కరుణాయత్తచిత్తుండై యత్తన్వివేదిభరంబు నిజలమంగళాకరం బగునిజకరంబున నిమరుచు భవదీయనృత్తాంతం తె

ద్రి యెఱింగింపు మనవుడు హరికరస్పర్శనసుఖావేశంబునం బొంగు
నెమ్మనంబు నెట్టకేలకుఁ గ్రమ్మఱిచి యమ్ముకుందున కది యిట్లు
నియె॥ 14

అద్విగ్రసుందరీరత్నంబు = మీఁదఁ జెప్పినదేవతాశ్రీశ్రేష్ఠము (శ్రేష్ఠురాలగుదే
వతాశ్రీ యని యర్థము.) (ని) రత్నంఽప్యజాతిశ్రేష్ఠేపి. అ అని = ఇట్లు పలికి, భ
క్తిపారవశ్యంబునకే = భక్తిపరాధీనతచేత, (పరులపవశుఁడు = పరపశుఁడు, ఇతరులకు
లోబడినవాఁడు ; పరపశుభావము పారవశ్యము. ఇట్టి భక్తికి లోబడుటచే ననియ
ర్థము.) నిజఫలంబు = తననొసలు, సాఁకిన = (పాదములు) తాఁకునట్లు, ముఖండు
చరణారవిందంబులకే = కృష్ణునిపాదపద్మములందు, వాగ్విన్ = ఒఱగఁగాన్, వన
మాలి = కృష్ణుఁడు (దళములం బువ్వులం గూర్చినమాలికల ధరించినవాఁడు) కేలకే =
తనచేతితో, కేలు = (ఆశ్రీ) హస్తమును, కీలించి = పట్టుకొని, ఎత్తి = లేవఁదీసి, క
రుణాయత్నచిత్తుండై = దయకులోబడినమనసుకలవాఁడై (దయఁగలవాఁడై) నిఖి
ల .. .. కరంబు, నిఖిల = సమస్తమైన, మంగళ = శుభములకు, ఆకరంబు = స్థానము,
అగు, నిజకరంబునకే = తనచేతితో, అత్తిన్వివేచీదరంబు = ఆలతాంగియొక్కజడను,
నిమురుచుకే = (పే)మిఁద) దడవుచు, భవదీయవృత్తాంతంబు = విషమాచారము, ఎద్ది,
ఎఱింగింపుము = (దారి) తెలుపుము, అనవుడుకే = అనినతోడనే, అది = ఆసుందరి,
హరికర వేశంబునన్, హరి = కృష్ణునియొక్క, కరస్పర్శ = హస్తముతాఁకుడుచే
తనైన, సుఖావేశంబునన్ = సుఖపారవశ్యముచేత, (ఎక్కువసుఖముచేత నని యర్థము)
పొంగునెమ్మనంబుకే = సంతోషపడుమునమును, ఎట్టకేలపకే = చిట్టచివరకున్, క్రమ్మ
ఱిచి = మరిచి, అమ్ముకుందునన్ = ఆకృష్ణపకున్, ఇట్లు = ఈక్రిందివాక్యమును,
అనియెన్ = పలికెను

సి॥ అపునరావృత్తి, ని ♦ త్యానందసాంద్ర్యమై

పాలుపొందు తెలిదివి ♦ పుట్టినిల్లు

బ్రహ్మో రాజర్షి ♦ పరివేష్టితంబైన

పరిమేష్ఠికొల్పున్కి ♦ పరగుచోలు

సకలదివ్యాంగనా ♦ సతతసంసేవితి

భారతిసేస్తంబు ♦ ప్రాణతుల్య

మత్యంతసత్యవ్రాతాశ్రయం జైయోషు

సత్యలోకంబు సం చారిసీమ

శంకరామరపతిముఖ్య సర్వదేవ

తాలయంబులు గమనయో గ్యస్థలములు

సహచరులు దివ్యవనితలు సహజగోష్ఠి

తావకకథాని మాకుఁ బ ద్మాకళత్ర॥

15

పద్మాకళత్ర=ఓకృష్ణ (పద్మ=లక్ష్మి, కళత్రము=భార్య. లక్ష్మియేభార్యగాఁగలవాఁడు పద్మాకళత్రుఁడు దానిసంబుద్ధి పద్మాకళత్ర) అపునరావృత్తి...
...సాంద్రము అపునరావృత్తి=మరలజన్మమునుగలిగింపనిదియు, నిత్య=కాశ్యతమైన, ఆనంద=సుఖముచే, సాంద్రము=ఎడతెగనిదియు, వి, పాలుపాండు తెలిదీవి=ఒప్పారుశ్వేతద్వీపము, మాకున్, (ఇట నేకవచనము చెప్పఁదగి యున్నను బహువచనంబును శాస్త్రసమ్మతము) ఇదియెల్ల వాక్యములతో సంబంధించును పుట్టినిల్లు=జన్మస్థానము, వీడివిని జన్మించినవారికి మరల జన్మము గలుగదో మఱియు నెచ్చట కాశ్యతమైనసుఖ ముండునో యట్టితెలిదీవి నాజన్మస్థాన మని యర్థము బ్రహ్మాక్షి. ....తంబు, బ్రహ్మాక్షి=బ్రహ్మముఘలచేతను, రాజక్షి=రాజముఘలచేతను, పరివేష్టితంబు=ఆవరింపఁబడినది, విస, పరమేశ్వరీకొల్వు=చతుర్ముఖునిసభ, (మాకున్) ఉన్ని=వాసస్థానమును, పరఁగుచోటు=విహరించుస్థలమును, (ఉనికి = వ్యాపించుచోటనియేనియర్థము.) (అగును) సకల . నేస్తంబు, సకలదివ్యాంగనా=ఎల్లదేవతాశ్రీలచేతను, సతత=ఎల్లప్పుడును, సంసేవిత=సేవింపఁబడు, భారతి=సరస్వతియొక్క, నేస్తంబు=చెలిమి, (మాకున్) ప్రాణతుల్యము=ప్రాణములతోసమానము (అగును) అత్యంత...యంబు, అత్యంత=అంతములేని, సత్యవ్రత=నిజముపల్కుటయందునియమముగలవారికి, ఆశ్రయంబు=నివాసము, వి, ఒప్పుసత్యలోకంబు=తగియెడుబ్రహ్మలోకము, (మాకున్) సంచారసీమ=తిరిగెడుచోటు, (అగును) శంకరామర .. యంబులు, శంకర=శివుఁడు (లోకములకు సుఖము గలిగించువాఁడు) అమరపతి=ఇంద్రుఁడు, ముఖ్య=మొదలైన, సర్వదేవతాలయంబులు=సమస్తదేవతలయొక్కగృహములును, గమనయోగ్యస్థలములు=పోదగినచోట్లు (అగును) సహచరులు=చెలికత్తెలు, దివ్యవనితలు=దేవలోకమందలిశ్రీలు, సహజగోష్ఠి=కూడఁబుట్టినసల్లాపము, తావకకథాని=నవ్వుతాతసముదయము (అగును.)

క॥ ఏదేవర్షికుమారిక

నీదయ నిగమాగమాంత ధ నిశ్చితయోగ

ప్రాదుర్భూతానందము

నూఁదుట శ్రుతిరంజని యను ధ యోగినినిహరి॥ 16

హరి = ఓకృష్ణా' ఏన్, దేవర్షికుమారిక = ఒకా నెక దేవబుద్ధికుమారురను, నీ దయన్ = నీకరుచె, నిగమాగ . . .నందమున్, నిగమ = వేదములచేతను, ఆగమాం త = వేదాంతములచేతను, నిశ్చిత = సిద్ధాంతింపబడిన, యోగ = భక్తి చేతను, (మనసు ను బాహ్యపదార్థములనుండి మరలించి యీశ్వరునందు నిలుపుట యోగము.) ప్రాదుర్భూత = పుట్టిన, ఆనందమున్ = సుఖమును, నూఁదుటన్ = భరించుటచేతను, శ్రుతిరంజని, అనుయోగినిని = అనుభవ్యురాలను. శ్రుతికులయం దనురాగము గలది గాన శ్రుతిరంజని యనియును బ్రకృతమైయోగము (భక్తి) గలదిగావున యోగిని యనియు సాధిక నానుములు

వ॥ అని యద్వివ్యయోగిసీరత్నంబు దనవచ్చినప్రయోజనంబు పృశంసిం చునదియై కంసభేది కిట్లనియె. 17

అద్వివ్యయోగిసీరత్నంబు = ఆశ్రుతిరంజని, అని = (తనవృత్తాంత మిట్లు) చెప్పి, తనవచ్చినప్రయోజనంబు = తనవచ్చినకార్యమునుగూర్చి, ప్రశంసించునదియై = చెప్పఁ దలచినదియై, కంసభేదికన్ = కృష్ణాకృత్, ఇట్లనియెన్ = ఈక్రిందిప్రకారముచెప్పెను

ఉ॥ త్వాకమలేక్షణాసుమశి ధ మాల్యసమేక్షుమతీతరంగిణీ

కోకనదాంబుజాతచయ ధ గుంఫితభూరిర్భుప్రకాశమై

ప్రాకటసర్వవర్ణజన ధ బంధురసౌఖ్యనివేశ మాచు ల

క్షీకలితప్రదేశ మగు ధ కేయదేశము వొల్పు దధర్మ॥ 18

త్వాకమ.....ప్రకాశము, త్వా = భూమియ నెడు (ని) త్వారనిర్మదిసను హి. అ. కమలేక్షణా = క్షయిక్కు, సుమణిమాల్య = ముత్తయములదండతో, సమ = కుల్యమైన, ఇతుమతీతరంగిణీ = ఇతుమతి యను పేరుగలనదీసంబంధమైన, కోకనద = ఎత్తగలువలయొక్కయు (ని)రక్షోత్పలంకోకనదం అ. అంబుజాత = తామరపూవులయొ క్కయు, చయ = సముదాయముచేతను, గుంఫిత = కూర్పబడిన, భూరి = అధికమైన,

ఋషీప్రకాశము = ప్రవాహహూపమైనకాంతిగలది, (కాంతిప్రవాహము గలదని యర్థము) వి, పాకట ..... నివేశము, పాకట = ప్రసిద్ధమైన, సర్వవర్ణజన = ఎల్లజాతులమనుజులయొక్కయు, బంధుర = ఒప్పిదమైన, సౌఖ్య = సంతసమునకు, నివేశము = నివాసస్థానము, ఔచుక, లక్ష్మీకలితప్రదేశము = సంపదతోఁగూడినస్థలముగలది, అగుశ్లేకయదేశము, పాల్పుక్ = ప్రకాశించును (ఉండె నని యర్థము.) తద్ధరణ = అదేశమునందుక, ముందుపద్యముతో నన్వయము భూమియనునంతికి ముత్యాలదండంబోలి నయిత్తునులె యనునదితీరమున నెల్లవారికి నుఖదమై సకలసంపదలకు నిరవైనశ్లేకయదేశము కలదని భావము

సీ॥ శ్రీకరాభ్యంచితా ♦ స్తోతరత్నాలి చా

మీకరస్థగితసా ♦ ధాకరంబు

బాసురాగమనదా ♦ భ్యాసరాజితమనీ

మాసరోజాసన ♦ జ్యాసురంబు

కేకావళచంద్రా ♦ శాలికాంతరిచల

ద్వాలికాద్వక్వన్ద్ర ♦ మాలికింబు

గంధవారణఘటా ♦ గంధవాహత్యంతి

బాంధవాత్యున్నత ♦ సైంధవంబు

లోకనుతపాకవైధవ ♦ పాకహార్య

నేకసుశ్రీకృపపలోక ♦ సాకరీక

భాకలితనాకసమసంఘ ♦ దాకరింబు

కరము వ్రేగడంగఁ దనరుఁ గే ♦ కయపురంబు॥

19

శ్రీకర . . . కరంబు, శ్రీకర = శోభను గలిగించు, అభ్యంచిత = పూజింపఁబడిన, అస్తోక = అధికమైన, రత్నాలి = మణులనుమదాయముచేతను, చాచికర = బంగారముచేతను, స్థగిత = కప్పఁబడిన, సౌధ = మేడలకుక, ఆకరింబు = ఉనికిపట్టును, (రత్నములును బంగారును దావినమేడలు గలదనియర్థము) భాసుర.....సురంబు, భాసుర = ప్రకాశించెడు, ఆగమ = వేదములయొక్క, సదాభ్యాస = ఎడతెగనియలవాటుచేక, రాజిత = ప్రకాశించెడు, మనీషా = బుద్ధిచేతను, సరోజాసన = చతుర్ముఖులగు, (సరోజాసనుఁడు = పద్మమాసనముగాఁ గలవాఁడు) జ్యాసురంబు =

బ్రాహ్మణులు గలదియును, (బ్రాహ్మణులు, బ్రాహ్మ = భూమి, సురలు = దేవతలు, బ్రాహ్మణులు) (ని) జ్యోతిర్బ్రాహ్మణకాశ్యపీతీతిః. అ. వేదముల నెల్లప్పుడు నభ్యసించుచుండుటచే విలసిల్లుదుని బ్రహ్మాంబోలిని బ్రాహ్మణులు గల దనియర్థము. కేళికా... ముతికంబు, కేళికా = కీర్తిడలయందలి, వశ = యిచ్చచేతను, చంద్రశాలికా = మేడలమీఁదియిండ్లయొక్క, అంతర = మధ్యమునందు, చలత్ = సంచరించుచున్న, బాలికా = లేజవ్వనులయొక్క, దృక్పద్మమాలికంబు = చూపు లనెడుతామరపూవులదండలు కలదియును, క్రీడా సక్తిచే మేడలమీఁద సంచరించెడు జవ్వనులచూపు లనెడుపూలదండలు గల దనియర్థము. గంధ... .. సైంధవంబు, గంధవారణ = మదము గలయేనుఁగులయొక్క, (గంధము గలవారణము గంధవారణము గందశబ్దము గుణవాచకము గావున మతుప్ప్రియము లోపించెను.) ఘటా = సముదాయమును, గంధవాహ = వాయువునకు, ఆత్యంత బాంధవ = మిగులం జాట్టును లగు, ఆత్యున్నత = మిక్కిలి పొడవు లైన, సైంధవంబు = గుఱ్ఱములుగలదియును, మదింబినయేనుఁగులను వాయువేగము గలగుఱ్ఱములను గలది యనియర్థము లోకనుత. .. కరంబు, లోకనుత = జనులచేత స్తుతింపఁబడిన, పాక = సంతానము గలవారును, వైధవ = సంపదచేత, పాకహరి = ఇంద్రుంబోలిన, అనేక = పెక్కుండ్రుగ, సుశ్రీక = ఎక్కువ సంపదగల, స్వప = రాజులయొక్క, లోక = సముదాయముయొక్క, సౌకరీక శా = సౌలభ్యముచేత నైనశోభచేతను, కలిత = ప్రాప్తమైన, నాకసమ = స్వర్గలోకముతో సమానమైన (స్వర్గసంపదతో సమానమైన యనియర్థము.) సంపత్ = బాగ్యమునకు, ఆకరంబు = పుట్టినిల్లు, మిగులనుత్తమ మగుసంతానము గలవారును నైశ్వర్యముచే నింద్రుంబోలినవారును నగు పెక్కుండ్రురాజులకలిమిచే స్వర్గపురముం బోలిన దనియర్థము అగుకేకయపురంబు, కిరంబు = మిక్కిలి, పాగడం గడ్ = స్తుతింపఁగా, తనరుక్ = ప్రకాశించును.

ఇం దగ్ధాలంకారము రూపకము శబ్దాలంకారము వృత్త్యనుప్రాసము

మ॥ కలఁ డప్పట్టణనేత యాతతసమా ♦ బ్రా బాలికాకేళికా
నిలయిబూతజగత్త్రియుం డఖిలభూ ♦ నేతృస్తుతాత్మీయరా
జ్యులసచ్చీనిధి వారితారిహిమతే ♦ జోఖండమూర్తాండమం
డలరుక్కాండండు ధృష్టకేతుధరణీ ♦ నాధావతసం బిలక్ ॥ 20

అప్పట్టణనేత = ఆకేకయపురమునకుం బలియును, ఆతత . జగత్త్రియుండు
ఆతత = విరివియైన, సమాఖ్యా = కీర్తియనెడు, (ని) యశఃకీర్తిస్సమాఖ్యాచ. అ. బా

లికా=కన్నెయొక్క, కేలికా=స్పృశ్యమునకు, నిలయాభూత=ఉనికిపట్టైన, జగత్ప్రాయండు=ముల్లోకములు గలవాఁడును, ముల్లోకముల వ్యాపించినకీర్తి గలవాఁడనియర్థము. అఖిల.....నిధి, అఖిల=అందఱునకు, భూనేతృ=దేశాధిపతులచే, ముత్యశ్లాఘింపఁబడిన, అతీత్య=తనసంబంధమైన, రాజ్యలసచ్ఛి=రాజ్యసంబంధమైనప్రకాశించుసంపదకు, నిధి=స్థానమును, ఎల్లరాజులచే శ్లాఘింపఁబడినరాజ్యసంపదఁ గలవాఁడనియర్థము. వారితారి.....క్కాండుడు, వారిత=తొలఁగింపఁబడిన, అరి=శత్రువులనెడు, హిమ=మంచుగల, తేజః=ప్రకాశమునెడు, (కొశదండములవలనఁబుట్టినప్రభావము) అఖండహర్తాండమండలయక్కాండుడు=పూర్ణమైన సూర్యతేజస్సుమదయముఁ గలవాఁడును, సూర్యుఁడు తనకిరణములచే మంచు వారించునట్టిరాజుతనతేజమునం బగఱ వారించు ననిబావము (అగు) ధృష్టకేతుధరణీనాథావతంసంబు=(అగు) ధృష్టకేతుఁ డనుపేరు గలరాజశ్రేష్ఠుఁడు, ఇల=భూమియందుకా, కలఁడు. ఇందు శత్రువులందు హిమత్వ ముగోపించుట తేజమున సూర్యకాంతిత్వ ముగోపించుటకుఁ గారణము గావునఁ బరంపరితరూపాలంకారము

ఇందు మూడవచరణమున యికాగమునను, తేజశ్శబ్దమునకు విూఁడికబ్దముతోగంధి చెసినపుడు వచ్చినయోకారముననును యతి వేయఁబడెను దీనికి లుప్తవిసర్గకస్వగయతి యుపేరు

తే||గీ|| దైవభాష నదంతసాం ♦ తములమీఁద

సత్తుమొదలను గలరెట్ట ♦ మదుకువేళ

నమరు నోత్పింబునకుఁ జెల్లు ♦ సవాయ లిపులు

జగతి లుప్తవిసర్గక ♦ స్వరివధిలన|| అప్పకవి ఆశ్వా 3.

ప|| మఱియు నతండు నలస్మగసగరిభగీరధిదుందుమారిసుహోత్రీమాంధాత్మాదులకరణి ధరిణీధరణదక్షుండై దీనాలాపంబులు శరణాగతశాత్రీవముఖింబులయంద వక్రీభావంబు లధిజ్యశరాసంబులయంద దృఢబంధంబులు సుతంబులయంద కుటలనటనంబులు వేశ్యాజనంబులయంద సదాపత్న్యాప్తిచే మొఱవెట్టుట తరుణీమంజీరంబులయంద మదాంధత్వంబునం దిరుగుట కరిఘటలయంద పరుషదండం

బువలనఁ జక్కప్రకంపంబులు వొడముట కులాలకృత్యంబులయంద
సమస్తవస్తుసంపదలుం దోచుట లీలాదర్పణంబులయంద చెన్నొం
దుచుండ నధర్మంబున కభావంబును దనదానంబున కప్రమాణంబు
ను దనక్రోధంబున కస్థిరత్వంబును దనవిక్రమంబున కసహ్యతయుఁ
దనయశంబున కత్యాశాప్రవృత్తియుఁ దవులం జేసి మహావీరుం డ
య్యును వినయోపేతుం డై యధికసత్వసంపన్నుం డయ్యును బర
లోకభీకరుం డై కామార్థక్షరుం డయ్యును విమలధర్మప్రధానుం డై
రాజ్యంబు పాలించుచు సంతానకాంక్షి యై శుశ్రీక్షి నామకనిజదే
వీసహితంబుగాఁ దత్సాధనం బగురహాసమారాధనంబు దినదినంబు
ను గావింప నొక్కనాఁడు.

22

అతండు = ఆపట్టణ మేలుధృష్టికేసుండు, మఱియును = ఇంకను, నల . . . కర
ణిఁ = నుండు మొదలగురాజులయొక్క విధమువంటి విధముచేతను, (ఇట నిదర్శ
నాలంకారము) ధన్యజీభరణదత్తుండై, ధరణి = భూమియొక్క, భరణ = పోవుట
యందు, (జనులం బాలించుటయం దనియర్థము) దత్తుండై = నేర్పరియై, దీనాలా
పంబులు = భయపడినవారిమాటలు (దర్శింపమాటలను) శరణాగత ....యంద,
శరణాగత = రక్షణముం గోరివచ్చిన, (రక్షింపు మనికోరి వచ్చిన యనియర్థము) శా
త్రవ = పగవారియొక్క, ముఖంబులయంద = శోభింపజేయుచు, దీనశబ్దమునకు రెండగము
లుండుటచేత దీనవచనములు వేదవారి మొగములందును భయపడినవారి మొగములందును
బ్రాప్తించుచుండఁగా నిరాజుకాలమున బీదలు లేరు గాన నట్టివచనము లీరాజునకు వె
ఱచి రక్షింపు మనికోరుత్రులనొక్కయందే యుండే ననిభావము. వక్రభావంబులు =
వంకరతనములు, (ఇతరులకు బాధ గలిగించుటయును) అధిద్యుశరాసంబులంద = ఎ
క్కువెట్టిసభను స్థలందే, వక్రభావము దుర్జయలందు నెక్కువెట్టిసవిండ్లయందును బ్రా
ప్తించఁగా నీతనికాలమునఁ గ్రూరులు లేరు గావున ధనువులందే వక్రభావము నిలిచె
ననిభావము దృఢబంధంబులు = అధికమైన బంధములు, (నాగాద్యాకారమైన సం
యోగవిశేషములు) (అధికముగాఁ జేరి నుంచుటలను) సుగతంబులయంద = స్త్రీపు
రుషులసంయోగంబులయందే, బంధములు రెండుచోట్లం బ్రాప్తించుచుండఁగా జేరి వె
ట్టిం దగినతప్పు చేయవారు లేమిచే నని సంభోగములయందే నిలిచె ననిభావము. మఱి

లనటనంబులు = ఒకతీరునాట్యములు (కపటప్రవర్తనములును) వేశ్యాజనంబులయంద = వారకాంతలయందే, కుటీలనటనకల్పము శక్తిచేరి నాట్యమునందును జెడునడవడియందును బ్రవర్తింపఁగా నారాజాదేశమున దుష్ప్రవర్తనము గలవారు లేరు గావున నాశబ్దము నాట్యమునందే ప్రవర్తించుచుండె ననియమించె నదాపత్రాప్తిచేత = ఎల్లప్పుడును బాదముల నుండుటచేతను (ఎల్లప్పుడు నాపదల నొందుటచేత నని యథార్థము) మొఱవెట్టుట = ధ్వనించుట (ఆపద నొందువాఁడు తన్ను రక్షించుకొను శక్తి లేక తగినవారింగూర్చి చెయుదుఃఖముతోఁ గూడినధ్వనియును) తరుణీమండీరంబులయంద = ఆఁడువారికాలియందెలయందే, ఈయనరాజ్యమున నాపద నొందువారు లేరు గావున మొఱవెట్టుట యందెలయందే యుండె ననిభావము పరుషదండంబులవలన = కఠినశిక్షలవలన (గట్టి యైనకఙ్ఠులవలనను) చక్రప్రకింపంబులు = దేశసంబంధముగల (జనులయొక్కభయమువలన) వణఁకులు, (కుమ్మరిసారెలు తిరుగుటలును) కులాలకృత్యంబులయంద = కుమ్మరులు చెయుపనులయందే, పరుషదండమువలన = జక్రప్రకంపనము కుమ్మరులు చేయుపనులయందును దేశజనులయందును బ్రాప్తింపఁగా నాదేశమునఁ దప్పచేయువారు లేరు గావున కుమ్మరులు చేయుపనులయందే యుండె ననిభావము. మహాంధత్వంబునన్ = క్రొవ్వునలనిగ్రాడ్డితనముచేతను, (గర్వముచేఁ గలిగిన గ్రాడ్డితనముచేతను, గర్వమువలనియవివేకిముచేతనయు నర్థము) కఠింబులయంద = ఏనుగులనముదాయమునందే, ఈయనరాజ్యమున గర్విష్టులు లే రనిభావము సమస్తస్తు సంపదలుక = అన్ని పదార్థములసంపత్తులును, తోఁచుట = ప్రతిపఠించుట, (తోఁచుట = దొంగిలించుట యనియర్థార్థతరము) లీలాదర్పణంబులయంద = విలాసార్థము లగు నద్దములయందే, ఈప్రభువుకాలమున దొంగతనము లే దనిభావము చెన్ను = ఆందమును, ఒందుచుండక = (పైఁ జెప్పినవి చెప్పినస్థలములయందే యుండఁగా ననియర్థము) ఇంతవఱకుఁ బరిసంఖ్యాలంకారము ఆధర్మంబునక = ధర్మవిరుద్ధకార్యమునకు, అభావంబును = లేమియును, ఈయనదేశమున నన్ని యుం గలవు గాని యదర్మమొక్కటియే లే దనియర్థము. తనదానంబునకున్ = తనయీవికి, అప్రమాణంబును = ప్రమాణాభావమును (కొలఁదిలేమియును) తనక్రోధంబునకుక = తనకోపమునకు, (పరులు చెసినయపకారమును సహింపలేమిచే మనసునం బుట్టువికారము క్రోధము) అగ్నిరత్వంబును = చిరకాలము నిలుఁమియును, తనవిక్రమంబునకుక = తనపరాక్రమంబునకున్, అసహ్యతయున్ = సహింపలేమియును, తనయశంబునకున్ = తనకీర్తికి, అత్యాశప్రవృత్తియుక = అధికమైన కోరికయందుఁ బ్రవేశమును, (అత్యాశ = దిక్కుల నతిక్రమించిన, పృవృత్తియుక = సంచారమును.) తవులం జేసి = తగ్గుల్కొనునట్లు చేసి,

మీడియప్రామాణ్యము నస్థిరత్వము మొదలగుచెడుగుణములనుమీఁదఁ జెప్పినవానియందేకాని యెందఁడెడ లేకుండఁ జేసి యనియర్థము (ఇవి మఱియొకచో దోషములయినను మీఁదఁజెప్పినచోట్ల గుణములగును) పరిసంఖ్యాల్లంకారము. మహావీరుండయ్యను = గొప్పశూరుఁడైనను (వీరుఁడు = శత్రుల వణికించువాఁడు) వినయోపేతుండై = మిగుల నడఁచువఁ గలవాఁడై, మిగులఁ బరాక్రమశాలియు నధిక మైనవీలితోడం గూడినవాఁడనియు నర్థాంతరము అధిక సత్వసంపన్నుండయ్యను = ఎక్కువ సత్వగుణము గలవాఁడయ్యను, పరలోకభీతుండై = ఇతరజనులకు భయమును గలిగించువాఁడై, (ఎక్కువబలము గలవాఁడును శత్రులకు వెఱపు పుట్టించువాఁడు నని యర్థాంతరము) కామార్థపరుండయ్యను = కామమునందు నర్థమునందే యాసక్తి గలవాఁడయ్యను, విమలధర్మప్రధానుండై = నిష్కల్మష మైనసత్కర్మములే ప్రధానముగాఁ గలవాఁడై, (కామము నర్థము ననుపురుషార్థములయందు చాసక్తి గలవాఁడును భర్తృపురుషార్థమే ప్రధానముగాఁ గలవాఁడు ననియర్థాంతరము.) విరోధాభాసాలంకారము. రాజ్యంబు = దేశమును, పాలించుచుం = రక్షించుచు, సంతానకాంక్షయై = సంతానముం గోరువాఁడై, శుభ్రతక్రీడామక విజయేనహితంబుగాన్ = శుభ్రతక్రీడామకేను గలతనపట్టాభిషిక్తి రా లగుబాధ్యుడో గూఢునట్లుగా, తత్సాధనంబు = సంతానము-కుం గాగణము, అగు, రిమానమా రాధనంబు = లక్ష్మీదేవియొక్కలూజనమును, నీదిశంబును = ప్రతిదిశంబును, కావంపణ = చెయు చుండఁగాన్, ఒక్కనాఁడు = ఒక్కదిశమున (ముండుపద్దెముడో నన్వయము)

గీ॥ భక్తి కెద మెచ్చి యామహీ ♦ సాలకుంకు

శ్రీనతీమశి సాక్షాత్కరించి వరము

గోరు మన నినుఁ బోలిన ♦ కొమరి మరునిఁ

బోలునుతు ని మ్మనిన వరం ♦ బు విడిచనియె॥ 23

శ్రీనతీమశి = లక్ష్మీ యనుశ్రీశ్రేష్ఠము, భక్తికిన్ = గాఢ చేసినసేవకు, ఎదన్ = మనసునందన్, మెచ్చి = సంతసించి, సాక్షాత్కరించి = సన్నిధి చేసి, (కన్నులకుం గన్పట్టి యనియర్థము.) వరము = ఇష్ట మైనదానిని, కోరుము = అడుగును, అనినన్ = ఇట్లునఁగా, నినున్ = (లక్ష్మీని) పోలినకొమరిన్ = పోలినగూఢును, మరునిన్ = మన్మథునిని, పోలినకుతున్ = పోలినకొమారునిని, ఇమ్ము = దయచెయుము, అనినన్ = రా జిట్లు పార్థింపఁగా, వరంబు = (ఆదాన) కోరినదానిని, ఇడి = ఇచ్చి, చ

నియోక్ = (లక్ష్మి) ఏకము

కి॥ ఆవనజాలయదయ వసు

దేవునిసోదరి స్వపాలు ♦ దేవి వెలసె గ

ర్భావేశవశత శశిగ

ర్భావేశత నెనగుపూర్వ ♦ యగుదితి యనఁగన్॥ 24

వసుదేవునిసోదరి = నితండ్రి యైనవసుదేవునికిం వొంటువ్రు, స్వపాలుదేవి = భృష్టకేతునిభార్య, ఆవనజాలయదయన్ = ఆలక్ష్మియొక్కకరుణచేతను, (వనజాలయ = పద్మమే గృహముగాఁ గలది) గర్భావేశవశతన్ = గర్భప్రసవమునకు లోఁగుటచేత, (గర్భము ధరించుటచేత ననియర్థము) శశిగర్భావేశతన్ = చంద్రుని గర్భమున ధరించుటచేత, ఎనఁగుపూర్వ యగుదిశయఁగన్ = ప్రకాశించు తూర్పుదెసవలె, వెలసెన్ = ప్రకాశించెను. ఉపమాలంకారము

కి॥ నెలదప్పి వింతచిన్నెల

నెల వగునెలఁతుకకు నిండు ♦ నెలవెన్నెలను

న్నెల గెలుచుతెలుపు చెక్కుల

నెలకొన నవి చంద్రశకల ♦ నియతిం దనరెన్॥ 25

నెలదప్పి = నెల సరిక్రిమించి (సందర్భముచేఁ గొన్ని నెలలు దప్పి యనియర్థము) వింతచిన్నెలనెలవు = క్రొత్తలక్షణములకు వాసస్థానము, అగు, నెలఁతుకమన్ = (క్రతుశక్తికి) నిండునెలవెన్నెలనున్నెలన్ = పూర్ణచంద్రునికాంతులయొక్కవన్నెలను, గెలుచుతెలుపు = జయించెడు తెల్లనిచాయ, చెక్కులన్ = చెక్కులందు, నెలకొనన్ = స్థిరపడఁగా, అవి = ఆచెక్కులు, చంద్రశకలనియతిన్ = కర్పూరపుముక్కలసంపదంబొలిసంపదతో, తనరెన్ = ప్రకాశించెను (ని) ఖుససారశ్చంద్రసంజ్ఞః ఆ

ఆమె గర్భిణి యైనకొన్ని దినములకు నామెశరీరమునఁ జెక్కులు చూలాలిచిన్నెలపుల్లెలై ననియు నం దొకటి యగు తెలిచాయచెఁ జెక్కులు కర్పూరపుంబుకులవలెఁ బ్రకాశించె ననియుభావము

మ॥ నవగర్భోదయవేశ యన్తోలుకరి ♦ స్మందంబులై హంసయా

నవిశేషంబులు వొల్చె నూర్పుగము ల♦ న్వాఙ్మంబునన్ దూర్పుగా

ద్వ వేస నిర్మించె బయోధరంబు లొగి నుపొంగె వినిలాంతతఁ
నవకం బేర్పడె మించె జిట్టుములు సోసల్లా గురంగాక్షికిఁ 26

కురంగాక్షికిఁ = శ్రుతకీర్తికిఁ, (లేడికన్నులం బోలినకన్నులుగలది) నవగ
లోభదయవేళ = నూతనమైనగలోభతృప్తిసమయము, అన్ తొలుకరికొ = అనువగ్నాకాలముం
దు, హంసయానవిశేషంబులు, హంసయాన = ఆశ్రీయొక్క, (అంచనడలంబోలిననడ
లగలదనియొక్క) విశేషంబులు = అవస్థలనియెడి, హంసయానవిశేషంబులు = అంచల
యొక్కగలివిశేషములు, మందంబులై = అల్పములై, పాల్వెకొ = కానబడెను వగ్నా
కాలమున హంసలసంచారము లల్పము లైయుండును గర్భిణులు మిగుల మందము
లగుకార్యములు గలవారుగ నుందురు, గాన నిట్లు చెప్పబడెను. ఊర్పుగము
లవ్యాజంబునకొ = క్వాససమూహము లనుమించెత్త, తూర్పుగాడ్పు = తూర్పుది
క్కునుండివచ్చువాయువు, వెసకొ = త్వరతో, మించెకొ = అతిశయించెను గర్భిణుల
పి నూర్పు లధికముగ నుండును వగ్నాకాలమునం దూర్పుగాలి హెచ్చును కాన నూ
ర్పులయందు స్వరూప మవన్నా వించి (కప్పిపుచ్చి) పూర్వవాయుత్వ మారోపింపబ
డెను; గనుక నవన్నా వాలంకారము. వగ్నాకాలమున దుస్సహము లగుతూర్పుగాడ్పు
లు విసరున ట్లేమె గర్భిణి యైనపుడు దుస్సహము లగునూర్పులు వృద్ధై సనియాశయము
పయోధరంబులు = స్తనము లనుమేములు, వినిలాంతతఁ = నల్లనియగ్రిములు గలుగు
టచేతన (నల్లనియకారము గలుగుటచేత ననిమేఘపరము) (ని) అంతోశ్రీనిశ్చ
యేనాశేస్వరూపేగ్రంథికేంతరే నా నా. ఉపొంగెకొ = వృద్ధిచెందెను నవకంబు =
మార్దవ మనుక్రొత్తనిరు, ఏర్పడెకొ = బయలుపడెను, (ని) కంఠిరోంబునుభేక్షింబం
తత్తైవచకమవ్యయం నా. నా. (నవకంబు మార్దవ మనునర్థమున దేశ్యము. రెండవ
యర్థమున సంస్కృతసమము అప్పుడు నవం + కం అనిభాగము నవం = క్రొత్తది
యగు, కం = నీరు, దీనితత్వము నవకము, నవకంబు.) చిట్టుములు = చిన్నయుములు,
(చిలు + ఉములు = చిట్టుములు. పులు, చిలు, కడు, నడు, నిడుకబ్బముల అ, డల క
చ్చు పరం బగునపుడు ద్వివిక్రటకారం బగు బా సం) సోసల్లాకొ = వర్షధారల
నాకొ, మించెకొ = అతిశయించెను ఇది గర్భిణులకుం బుట్టులక్షణము.

ఇం దీమె గర్భిణి యైనకాలమందు వగ్నాకాలత్వ మారోపించి గర్భచిన్నా లన్ని
టియందును వానకాలమందలిలక్షణముల నారోపించుటచే రూపకాలంకారము. ఇది
జాన్నిచోట్ల క్లేషసంకీర్ణము

గీ॥ మున్ను కటిగరిమకు నుల్కి ♦ విన్నవైన
తరుణిలేఁగొను చూలింత ♦ తనముఁ గూడ
దాని నెదురించె జితుఁడైన ♦ హీనబలుఁడు
బలము సమకూడుతఱి వైరి ♦ గెలుచుఁ గాదె॥ 27

మున్ను = గర్భము లేకాలమున. కటిగరిమకున్ = పిఱుఁడులగొప్పతనమునకు,
ఉల్కి = భయపడి, విన్నవైన = చిన్నవోయి, తరుణిలేఁగొను = ఇంతియొక్కలేత
నడుము, చూలింతతనము = గర్భణీధర్మము, కూడ = తనకు సహాయము సేయఁగా,
దాని = ఆపిఱుఁడును, ఎదిరించె, గర్భము లేకాలమున మిగులసన్న మగునడు
ము మిగుల విశాల మైనపిఱుఁడుకంటె దక్కువతనమును బొందియుఁ దనకు సహాయ
ము సేయువారు లేమిచే నూరకుండి యిప్పుడు గర్భము తోడ్పడఁగా దాని నెదుర్కొ
నె ననియాశయము మున్ను మిగులనూత్న మైనమధ్యభాగము గర్భధారణమున బలిసి
మిగులనూలముయ్యె వనిపలితము జితుఁడు = ఓడింపఁబడినవాఁడు, విన, హీనబలుఁడు =
తక్కువబలము గలవాఁడు, బలము = సహాయము, సమకూడుతఱి = లభించుకాలము
నందు, వైరి = పగవారిని, గెలుచుఁ గాదె = జయించును గదా పగఱచె నోడి
పఁబడినవాఁడు తగినబలము సప్రప్త మైనపుడు వారిని జయించుట లోకసిద్ధము

ఇందు మొదటియంశమును సమర్థించుటకై రెండవయంశము చెప్పబడెననగాంత
రన్యాసాలంకారము.

ఉ॥ చల్లనితమ్మితూండ్లక్రియ ♦ జల్వ వహించినచేతులన్ విభున్
మెల్లనఁ గొంగిలించు మను ♦ మింగినకమ్మనినోర మోవి న
ల్లల్లననానుఁ గాంక్షితర ♦ తాదులకున్ మదిఁ గొంకి పార్థనా
భ్యుల్లనదుక్తియై యుబును ♦ పుచ్చుఁ బ్రియుం జెలి కేళివేళలన్॥

చెలి = శ్రుతక్రియ, కేళివేళలన్ = క్రీడాకాలములందు, చల్లనితమ్మితూండ్లక్రి
యన్ = పల్లవితామరకాడలయొక్కవ్యాపారము వంటివ్యాపారముచేతను, (కాడల
వలెననియర్థము) ఇచట నిదర్శనాలంకారము చల్వ = శైత్రమును, వహించినచేతు
లన్ = ధరించినచేతులతో, గర్భిణులశరీరములయందుఁ జల్లఁదన మధికముగ నుండుట
సాజము. విభున్ = మగనిని, మెల్లనన్ = తిన్నఁదనముతో, కొంగిలించున్ = ఆలింగన
ముచేసికొనును, మను = మంటిని, మింగినకమ్మనిసారన్ = భుజియించినది గనుకనే

మంచివాసనఁ గలనోటితో, మోవికా = (ప్రియుని) మోవిని, అల్లలనకా = మిగులమాం
ద్యముతో, ఆముకా = త్రావును; మన్నుఁ దినుటచేఁ బరిమళించునోరితో మగనియధతో
వ్యమును మిగుల మందముగాఁ బాసము చెయు ననియర్థము. కాంతీతరతాదులకుకా =
(మగఁడు) అతేక్షించినక్రీడలకు, మదికా = మనసునందు, కొంకి = జడిసి, ప్రియకా =
భుగనినిఁగూర్చి, ప్రార్థనాభ్యుల్లసదుక్తియై, ప్రార్థనా = వేడుటతో, అభ్యుల్లసత్ = ప్ర
కాశించుచున్న, ఉక్తియై = మాటలు కలదియై, ఉబుసుపుచ్చున్ = కాలక్షేపము సే
యును; ఆమె గర్భభారముచే నాయాసమున కోర్వలేక మగఁడుకోరినపరిహాసాదుల
కుఁ బాలక వేడుకొనుచుఁ గాలక్షేపము చెయుచుండె ననిభావము

చ॥ నెల లొగి నిట్లు తొమ్మిదియు ♦ నిండినపిమ్మటఁ బుణ్యభాషిను
ల్బలుముద మొందనొక్కశుభ ♦ లగ్నమునకా శ్రుతకీర్తి గాంచె న
క్కలువలతేని నిందిరను ♦ గాంచినదుగ్ధపయోధివీచికా
తిలకమురీతి మేరునగ ♦ ధీరుఁ గుమారుఁ గుమారికామణికా॥ 29

ఇట్లు = పైన చెప్పినప్రకారముగాక, నెలలుతొమ్మిదియుకా = తొమ్మిది నెలలు
ను, ఒగిన్ = కృమముగా, నిండినపిమ్మటకా = పూర్ణమైనతరువాతను, ఒక శుభలగ్నము
నకా = ఒకానొక మంచిరాశియారంభమున, (ని) రాశీనాముదయాలగ్నం అ. పుణ్య
భాషినుల్ = సువాసినులు, బలుముదము = ఎక్కువసంతసమును, ఒందకా = పొంద
గాక, శ్రుతకీర్తి, అక్కలువలతేనికా = చంద్రునిని, ఇందిరకా = లక్ష్మినిని, కాంచిన
.....రీతికా, కాంచిన = కనిన, దుగ్ధపయోధి = పాలసముద్రముయొక్క, వీచికాతిల
కమురీతికా = తరంగశ్రేష్ఠముయొక్కరీతిచేతను, (శ్రేష్ఠ మైనతరంగమువలె ననియర్థ
ము.) మేరునగధీరుకా = మేరు వసువర్వతముంబోలె ధైర్యము గలవానిని, కుమారు
నికా = పుత్రునిని, కుమారికామణికా = మణిం బోలినకూతును, కాంచెకా = ప్రసవించె
ను. పాలసముద్రమునఁ జందురుఁడు, లచ్చియుంబోలె నీమెగర్భమున సుకకుమారుఁ
డుం గుమారియుఁ బుట్టి రనియాశయము.

గీ॥ ఆకుమారుని సంతర్ద ♦ నాఖ్యుఁ జేసి

యారమాంశను గన్నకు ♦ మారికకును

భద్రగుణలక్షణములు నూ ♦ పట్టుకతన

భద్రయనునామ మొనఁగె భూ ♦ పాలవశాళి॥ 30

భూపాలమాళి = రాజులకు శిరోభూషణ మగుభృష్టకేతుడు. ఆకుమారునికొ,
సంతర్దనాఖ్యుక్ = సంతర్దనఁ దనపేరు కలవానిని, చేసి = కావించి, (ఆకుమారునకు
సంతర్దనఁ దనిపేరు వెట్టి యనియర్థము) ఆరమాంశను గన్న కుమారికకును = అలక్ష్మి
యంశమునఁ గాంచినకూతునకుకొ, భద్రగుణలక్షణములు, భద్ర = ప్రశస్తమైన, గుణ =
రూపలావణ్యాదులును, లక్షణములు = (విశ్వరూపుల నూచించురేఖలుమొదలగు) గు
ణులును, చూపట్టుకతనన్ = (ఆమెయందు) గన్నదుకారణముచెతను, భద్రీయను
నామము = భద్రయనుపేరును, ఒసఁగకొ = ఇచ్చెను. (కూతునకు భద్రగుణములు భ
ద్రలక్షణములు గలుగుటచే భద్ర యనిపేరు వెట్టె ననియర్థము.) నిరుక్త్యలంకారము.

మ॥ పాలుపారకొ జలకంబులార్చి జలుఁగుం ♦ బొత్తిళ్లలో నుంచి త
ళ్ళుల రాగిల్లుపసిండిగిన్నియల ను ♦ గ్గు లోవ్వసి కన్దోయిఁ గ
జలముం గస్తురి ఫాలమందు నిడుచుకొ ♦ జ న్నిచ్చి యమ్ముద్దపి
ల్లల మేల్బంగురుతోటైలం దునిచి జో ♦ ల ల్వాడి రాళీజనుల్. 31

ఆళీజనుల్ = (ఆకురికీర్తియొక్క) చెలికత్తెలు, పాలుపారకొ = బాగుగాను,
జలకంబులార్చి = స్నానము చేయించి, అమ్ముద్దపిల్లలకొ = ఆచక్కనిబాలురను, జలుఁ
గుంబొత్తిళ్లలోన్ = పన్ను ప్రాంతవస్త్రములయందు, ఉంచి = పరుండఁబెట్టి, తళ్ళు
లకొ = మేఱుఁగఁజూయలతో, రాగిల్లుపసిండిగిన్నియలకొ = ప్రకాశించెడుబంగారుగి
న్నెలతోకొ, ఉగ్గులోవ్వసి = ఉగ్గుపెట్టి, కందోయిన్ = కన్నులజంటయందు, కజ్జలం
బు = కాటకను, ఫాలమందుకొ = సుసటను, కస్తురికొ = కస్తూరిబొట్టును, ఇదు
చున్ = నిల్చుచున్, వన్నిచ్చి = పాలిచ్చి, మేల్బంగురుతోటైలందుకొ = ప్రశస్తమైన బం
గారపుటుయ్యెలయందున్, ఉనిచి = నిలిపి, జోలల్ = నిద్రీపుచ్చుపాటలను, పాడిరి =
గానముచెసిరి

క॥ ఇంతు లిటు లూడిగము ల

శాంతంబు నొసర్ప రూప ♦ సఁపన్నతచే

నెంతయు బాలామణి యం

తంతకు బాలేందురేఖ ♦ యనఁ దనరారెన్. 32

32

ఇంతులు = (చెలికత్తెలగు) యువతులు, ఇటులు = మించిప్రకారముగా, అశ్రాం
తంబుకొ = ఎల్లప్పుడును, ఉడిగములు = ఉపచారములను, ఒసర్పకొ = చేయుచుండఁగా

బాలామణి = చిన్న వయసున నున్న యాభద్ర, రూపసంపన్నతచేత = రూపసంపత్తుచేతను, (చక్కని యాకారముచే ననియర్థము) అంతంతకున్ = నానాటికి, బాతేందు రేఖయన = రేతచంద్రకళవలెన, తనగారన్ = అతిశయించెను. (వృద్ధిం జెందనియర్థము)

క॥ ఆసమయంబున నన్నెక

వాసరమున లక్ష్మీకడకు ♦ వాణి వనుప నా

శ్రీసతి యోశుతిరంజని

భాసిలుఁ కేకయసుపుత్రి ♦ భద్ర యనంగన్॥ 33

ఆసమయంబున = భూలోకమునం కేకయరాజుకూతురు శుక్లపక్షమునందలి చందురుకేకవలె గ్రహభివృద్ధి నొందుచున్న కాలమున, ఒక వాసరమున = ఒక దినమునందున్, వాణి = సరస్వతి, నన్నెక, లక్ష్మీకడకు = లక్ష్మీదేవియొద్దకు, పనుపన్ = (పొమ్మని) యాజ్ఞాపింపఁగా, ఆశ్రీసతి = ఆలక్ష్మీ ఓశ్రుతిరంజని! కేకయసుపుత్రి = కేకయరాజుకూతురు, భద్రయనంగన్ = భద్ర యనిపిలుచుఁట్లు, (భద్ర యనుపేరుగల్గి యనియర్థము) భాసిలుక = ప్రకాశించును కేకయరాజపుత్రి బాల్యమున నున్న పుడు చెలి నగునన్ను సరస్వతి యొకనాఁడు లక్ష్మీయొద్దకుఁ బొమ్మనఁగా నేక పొయితిని. లక్ష్మీ న న్నపుడు సంబోధించి భూలోకమున భద్ర యనుపేరుగలకేకయరాజపుత్రి కల దనియుండుపద్యమునఁ జెప్పఁప్రకారముగా నానోక జెప్పె నొక్కప్పురితో శ్రుతిరంజని చెప్పెను

ఉ॥ ఆచెలి మామకాంశభవ ♦ యై తగుఁ గావునఁ కేక యోర్వికి

వే చని బాలిక నకల ♦ విద్యలఁ దెలుల నాటపాలల

రాచటికంపునీతులను ♦ రాణఁ బ్రవీణను గా నొనర్పమా

భూచరివై మనుష్యసతి ♦ పోలికఁ గైకొని నీవు నావుడుక॥ 34

ఆచెలి = ఆకేకయరాజుకూతురు, మామకాంశభవయై = నాయంశంబున (లచ్చియంశమున) బుట్టినదియై, తగుక = ప్రకాశించును, కావున, నీవు, వే = శీఘ్రముగా, కేకయోర్వికిన్ = కేకయదేశమునకు, మనుష్యసతిపోలిక = మనుష్యస్త్రియొక్క సాదృశ్యమును, కైకొని = ధరించి, భూచరివై = భూమియందు సంచరించుదానవై, చని = పోయి, తేటలక = ఎర్రల మైనవైనవలంబున, అటపాలల = వృత్తము

నందు గానమునందును, సకలవిద్యలకా = అన్ని చదువులయందును, రాచటికంపునీకు
లన్ = ప్రభుత్వముతో సంబంధించినమంచివిషయములయందును, రాణకా = ఒప్పికము
తో (బాగుగా ననియర్థము) ప్రవీణము = సమర్థురాలిని, ఒనర్పము = చేయుము. నా
వుడున్ = ఇట్లు లక్ష్మీ చెప్పినతోడనే, ముందుపద్యముతో నన్వయము

సీ॥ అట్లకా కని యామ ధ హాదేవికిని నమ

స్కారం బొసర్చి మ ధ త్వామిని యగు

నబ్బజభామిని ధ యనుమతి వడసి భూ

లోకంబునకు డిగి ధ నాకలోక

నీకాశ మైముప్పు ధ కేకియనగరంబు

నం బ్రవేశించి భూ ధ నాభుచనుమ

తంబున నతనియా ధ త్వజ భద్ర యనుశాల

నంతపురంబున ధ సరిగి నాంచి

యబ్బసంపద కరముల ధ నాననము

శశినహూదరిభావంబు ధ సరిననచిన

ముల నెలనుధాచువర్తనం ధ మను దెలుప గ

మాంశభవగా చెఱింగితి ధ యదుకులేంద్ర॥

35

యదుకులేంద్ర = కృష్ణా (విను) అల్లు = మారు సెలవిచ్చినప్రకారమే,
కాక = అగుం గాక యని, ఆమహాదేవికిన్ = అలక్ష్మీకి, నమస్కారంబొసర్చి = వందన
ము చెసి, మత్వామిని = నాకొడయరాలు, అగు, నబ్బజ భామినియనుమతికా = అగు స
రస్వతియొక్కయంగీకారమును, పడసి = పొంది, భూలోకంబునకుకా, డిగి = (స్వగ
మునుండి) దిగి, నాకలోకనీకాశమై = స్వర్గమునకుఁ దెచ్చమై, ఒప్పుకేకియపురము
నకా = ప్రకాశించుకేకయనగరమందు, బ్రవేశించి, భూనాభుచనుమతంబునకా = కేకయ
రాజునంగీకారముచేతను, అంతఃపురంబునకున్ = ఆరాజుస్త్రీలుండుకోటలోనిభాగము
నకు అరిగి = పోయి, అతనియాత్మజన్ = ఆయనకుఁ గూతును, భద్రయనుబాలకా,
కాంచి = చూచి, కరములకా = చెతులయందు, అబ్బసంపద = తామరపూవులు కలిగియుం
డుట యనియర్థము. (తామరపూవులం బోలినరెబులు కలిగియుండుట యనియేని, తా
మరపూవులతోబం బోలినతోబ యనియేని యర్థాంతరము.) అననమునన్ = మొగమునం

దుక్ష, శశిసహోదరభావము = చంద్రునకుం గోబుట్టు వగుటను, (చంద్రునిసాదృశ్య మనియుక్తాంతరము) సరసచవములక్ = త్రావ్యమైనపల్కులందు, అలగుభానువర్తనం బును = దేవలోకమునందలి యమృతముం బోలుటయును, తెలుపక్ = ఎఱిగింపఁగాఁ, (ఆమె) రమాంశభవగాఁ = లక్ష్మీయొక్కయంశమువలనఁ బుట్టినదని, ఎఱిగితిఁ = తెలిసికొంటిని.

లక్ష్మీ భూలోకమునకుం బోయి నాయంశమునం బుట్టినకేకయరాజపుత్రికివిద్య ల నేర్పు మని నాకాన తీయఁగా నే నామెనెలపు పుచ్చుకొని నాకుం బోనవరా ల గుసరస్పటియొద్దను వచ్చి యామెతోఁ జెప్పి భూలోకమునకు వచ్చి కేకయరాజునతి పురమునకుం బోయి యాక న్నెం జూచి యామెమోమునఁ జంద్రీనాదృశ్యమును, జే తులం బద్యసంపదయును మాటల సుధయుం గల్గుటచే నిలత్తుణములు లక్ష్మీయం దుండు నని గాన నిచ్చిన్నది లక్ష్మీయవతార మనినిశ్చయించితి ననిశ్రుతిరంజని కృష్ణానితోఁ జెప్పెను. లక్ష్మీహస్తముల పెళుడుం బద్యము లుండుటఁ నిత్యంసాపద్యహస్తా' మొదల గు మ్మతులం బ్రసిద్ధము జ్ఞేసాలంకారము.

గీ॥ ఏను యోగిని సజలవి ♦ ద్యానిరూఢ

సగుట శుద్ధాంతగమనయో ♦ గ్య యని తలఁచి

నిఖిలవిద్యావిశేషముల్ ♦ నేర్పు మనుచు

సప్పడఁతీతండిఁగి కొమరి నా ♦ కొప్పగింప॥

36

ఏను, యోగిని = భగవంతునియందు మనసుఁ గూర్చుదానను (భగవద్భక్తురాలనియర్థము) నిఖిలవిద్యానిరూఢఁ = ఎల్లవిద్యలచేఁ బ్రసిద్ధురాలను, అగుటన్ = అగుటచెఱును, అప్పడఁతీతండిఁగి = కేకయరాజు, శుద్ధాంతగమనయోగ్య = అంతఃపురము నకుం బోఁదగినది, అనితలఁచి, నిఖిలవిద్యావిశేషముల్ = అన్ని చదువులను, నేర్పు మనుచుఁ, కొమరిఁ = పాలికను, నాకున్, ఒప్పగింపన్, ముండుపద్దెముతో నన్వయము.

తా. సారిం బేర్పడఁ జెప్పితిఁ సరస మా ♦ సంగీతనృత్యక్రియా

పారీణత్వము కావ్యనాటకకళా ♦ ప్రాగల్భ్యమం దానలం

కారపౌఢియు శబ్దశాస్త్రమును ద ♦ ర్కంబున్ గుణోదారశృం

గారస్ఫారరసప్రబంధరచనా ♦ ఖండైకచాతుర్యము॥

37

సారంబు = ముఖ్యాంశము, ఏర్పడఁ = స్పష్టపడునట్లు, సరసము = రసముతోఁ

సూచివది (మనోహర మయిన దనియర్థము) ఔ.....పారీణత్వము, ఔ=అన్య, సంగీత=కావ్యవిద్యయొక్కయు, సృత్యక్రియా=చేయి కన్ను మొదలగువానిచే భాత్యముం దెలుపునాటయొక్కయు, పారీణత్వము=అనంతలియొద్దు చూచుటను (పాండిత్యము ననియర్థము) కావ్యనాటకకళాప్రాగల్భ్యము, కావ్య=రఘవంశాదులయొక్కయు, నాటక=కావ్యంతలాదులయొక్కయు, కళా=చిత్రరుప్తవ్రాణియుట మొదలగువానియొక్కయు, ప్రాగల్భ్యము=నైపుణ్యమును, అందోనలంకారప్రాధియంత, అందు=ఆకావ్యాదులయందు, ఔ=ఉండెడునట్టి, అలంకారప్రాధియంత=ఉపమాదులయొక్క సేవను, (కావ్యములకు నాత్మ యగురసమునకు శబ్దార్థద్వారమున శోభాపాతువు లలంకారములు) శబ్దకాస్త్రమును=వ్యాకరణమును, తర్కంబుక, గుణో.....చాతుర్యమున్. గుణ=ప్రసాదమాధుర్యాదులచేతను, (పురుషునకు) కార్యవైర్యాదులువలె రసమున కుత్సర్హముం గలిగించుప్రసాదమాధుర్యాదులు గుణము లనంబడు) ఉచార=అధిక మైనట్టియు, శృంగారస్ఫారస=అధికమైనశృంగారరసము శోఽ సూచివట్టియు, ప్రబంధ=కావ్యములయొక్క, రచనా=రచించుటయందు, అఖండ=పూర్ణమైన, ఏక=ముఖ్యమగు, చాతుర్యముక=నైపుణ్యమును, చెప్పితిన్=ఉపదేశించితిని

క॥ బెలికెడుచూపుల నమృతము

చిలికెడువచనముల మిసిమి ♦ చెంది మొలక లై

కులికెడుచను మొగడల సిరు

లొలికెడు నెలప్రాయ మిప్పు ♦ డువిదకుఁ బొడమె॥33

బెలికెడుచూపులన్ = తళితళ మెఱయుచూపులచెతనును, అమృతము=అమృతమును, (తీరసముద్రమున నుత్పన్నమై సురలకు భోజనమైనపదార్థము) చిలికెడు=ప్రసరింపఁజేయు, వచనములన్=మాటలచెతనును, మిసిమి=క్రొత్తకాంతిని, చెంది=పొంది, మొలకలై=అంగురములై, కులికెడుచను మొగడలక=అందముగం గదలుచుండెడు మొగ్గలం బోలినకుచములతోడను, సిరులొలికెడు నెలప్రాయము = శోభలను వెదచల్లెడు లేజవ్వనము, అప్పుడు=నేను విద్య నుపదేశించునప్పటికి, ఉవిదకు=నీకునలైకుం గూఁతు రగుభద్రవక, పొడమెక=ఉత్పన్న మయ్యెను

ఉ॥ కెంపులఁ జేసె మోవి నును ♦ గెంపుచొకాటవునత్తుము లైపుం

గుంపులఁ జెక్కుటద్దిముల ♦ సూర్చిన కస్తురివారె గంబురా

సాం పానరించె బెళ్ళుతెలి ♦ చూపులు కుంకుమచిత్రకంబు ఛా
లంపుఁగురుల్ మృగీమదవి ♦ లాసపురేఖ నొనర్చె నింతికిన్॥ 39

ఇంతికిన్ = భద్రవక్త, మోవినునుఁగంపు = అధరోష్ఠ ముయొక్క రేతయెఱుపు,
చొకాటపు.....గుంపులక్, చొకాటపు = నిర్మలమైన, నత్తు = ముక్కుపోఁగునందలి,
ముత్తైపుంగుంపులక్ = ముత్తైములసముదాయములను, కెంపులన్ = పద్మరాగమణులను
(ఎఱ్ఱనికాంతి గలవానిని) చెనెక్ = కావించెను. నాసాభరణమునందలిముత్తైములు
తెల్లని కాంతి గలవియైన నధరోష్ఠ సమీపమున నుంచుటచే నెఱ్ఱని వయ్యె ననిభావము
బెళ్ళుతెలిచూపులు = మెఱయుచున్న తెల్లనిచూపులు, చెక్కుటద్దములక్ = అద్దము
లం బోలినచెక్కులందుక్, కూర్చినకస్తురివార్తెన్ = పూసినకస్తురియొక్క రచనయం
దుక్, గంబురాసాంపు = కప్పురముయొక్క చక్కదనమును, ఒనరించెక్ = కావించె
ను ఆమె విశాలములును దెల్లనివియు నగుకన్నులు గలది గానఁ జూపులు గండముల
వ్యాపించి యందలి కస్తూరిపూతమం గర్పరకాంతి గలిగించె ననియాశయము. ఛా
లంపుఁగురుల్ = భ్రమరకములు, (మెనటివీఁదిపరులు) కుంకుమచిత్రకంబు = కుంకు
మబొట్టును, (ని) చిత్రకంఠిలకెనాకువ్యాఘ్రేవహ్వ్యిఖ్యభేషజే నా నా మృగీమదవి
లాసపురేఖక్ = కస్తూరియొక్క విలాసము గలగీతను (బొట్టు ననియర్థము) ఒనర్చెక్ =
చెసెను ముంగురులు కుంకుమబొట్టును గస్తూరిబొట్టును జేయుచున్న వనిభావము ఇం
దు ముత్తైములు మొదలగునవి తమయం దున్న తెల్లఁదనము మొదలగువానిని విడిచి యథ
రోష్ఠాదులయం దున్నయెఱుపు మొదలగువానిని గ్రహించి నట్లువర్ణించుటచేఁ దద్గుణా
లంకారము

సీ॥ పాణిసాదాధర ♦ పల్లవంబులరక్తి

వెనుపొందఁ గలకంఠ ♦ నినద మెనఁగెఁ

దోరంపుమెఱుఁగుల ♦ దోర్లతల్ కొనసాఁగ

నభినవోత్కలిక లా ♦ య్యనఁ దనర్చె

సరసంపునెఱిగుబ్బ ♦ విరిగుత్తు లిరవొంద

మందాక్షవృక్షసం ♦ పదలు ప్రిబలె

దరిహాసరుచిమరం ♦ దపుసోన చిలుకంగ

భ్రమరకంబులు సువి ♦ భ్రమము దాల్చె

మృదులశుకవాగ్విలాసంబు ♦ వైదల సతను
భాసురాంబకములు చల ♦ తృప్తిభల నెఱిసె
సతివతను వనుమనసిజో ♦ ద్యాసవనము
నందు నవ్యవయోవసం ♦ తాగముమున॥

40

అతివతనువు = భద్రయొక్క శరీరము, అనుమనసిజో ద్యాసవనమునందఁగ్ = అను
మన్మథునిపూఁదోటయందన్, నవ్యవయోవసంతాగమునఁగ్, నవ్య = కొత్త దియగు,
వయః = వయస నెడు (జవ్వనము.) వసంతాగమునఁగ్ = వసంతములుతువు ప్రాప్తించి
నసమయమందు, పాణి.. రక్తి = హస్తములు పాదములు పెదవియు ననుచిగురాకు
లయొక్కయొట్టదనము, పెనుపొందఁగ్ = వృద్ధి చెందఁగాఁగ్, కలకంఠనినదము = మిథు
ర మైనకంఠధ్వని యనెడుకోయిలకూత, ఎసఁగఁగ్ = అతిశయించెను. జవ్వనమున నా
మెహస్తములు, బాదములు, పెదవియు, జిగురాకులువలె మృదువులు నరుణములు న
య్యె ననియు, గంఠము కోయిలస్వరముం బోలె ననియుభావము చొర్లతల్ = బాహు
వులనెడుతీమలు, తోంపుమెఱుంగులన్ = అధిక మైనకాంతులతో, (తోరము స్థూల
శబ్దవము) కొనసాగఁగ్ = వర్ణిల్లఁగాఁగ్, అభివృద్ధి తీకలు = క్రొత్తివి యగునాత్మ
వ్యము మొదలగుశృంగారభావము లనుక్రొత్త మొగ్గులు, ఒయ్యఁగ్ = క్రియముతో, తన
రైగ్ = విజృంభించెను యావనమున నామెబాహువులు వసంతకాలమునఁ దీరఁగలువ
లె మృదువులు దీర్ఘములు నయ్యె ననియు నాకాలమున మొగ్గులవలె సుత్కంఠలు మొ
దలగునవి కలుగఁజొచ్చె ననియుభావము (ఉత్కంఠలు = కోరికలు, బొత్తువ్యము =
ప్రియమై పనికి వేగించుట) సు సంపు = మమోహరమైన, నెఱి = అధిక మైన, గుబ్బు =
కుచములనెడు, విరిగుత్తులు = పూలుగుత్తులు, ఇర వైందఁగ్ = నెలకొనఁగాఁగ్, (వృద్ధి జెందఁ
గా ననియర్థము.) మందాక్ష.. సంపదలు, మందాక్ష = లజ్జయను, (ని) మందా
క్షంహీన్రూపాప్రీడా. అ. కృత్సంపదలు = వృత్తశోభలు, పృబరెగ్ = అతిశయించెను.
వసంతకాలమందలిపూలుగుత్తులువలె గుచములు శోభిల్లె ననియు నప్పటివృత్తశో
భవలె లజ్జ యుత్పన్నయయ్యె ననియు భావము నాయిక ముగ్ధ గావున లజ్జ యధిక
మయ్యె ననిచెప్పంబడె దర.....సోన, దరహస = మందహాసముయొక్క, రుచి =
కాంతియనెడు, మరందపుసోన = తేనెనగ్గము, చిలుకంగఁగ్ = ప్రసరింపఁగాఁగ్, భ్రమర
కంబులు = కుంతలము లనుతు మృదులు, గువిభ్రమముగ్ = మంచికాంతి యనువిలాసము
ను, తారైగ్ = ధరించెను మృదులశుకవాగ్విలాసంబు, మృదుల = మృదువులైన, శుక
వాక్ = భద్రయొక్క, విలాసంబు = మాటలచమత్కారమనెడు, మృదుల = మనోహర

మైన, శుక = చిలుకలయొక్క, వాగ్విలాసంబు = కూతలయందము, పాదలక్ష = అతి శయింపఁగా, అతనుభాసురాంబకములు, అతను = విశాలమైన, భాసుర = ప్రకాశించు, అంబకములు = కన్నులనెడు, అతను = మన్మథునియొక్క, భాసుర = ప్రకాశించెడు, అంబకములు = బాణములు, (మన్మథునిబాణములు చిగురులుం బువ్వులును) చలత్ప్రేభలన్ = చంచలకాంతులను, సెఱసెఱ = పొందెను వసంతకాలమున శుకములపలుకులు ప్రబలికట్లు యావనారంభమున నామెకు వాక్యమత్కారము గలిగె ననియు నాకాలమున నామెవిశాలమైనకన్నులు తళతళకాంతులతోఁ గూడి మరునిబాణములు వలె విలసిల్లె ననియుభావము ఇందు రూపకాలంకారము అది గొన్ని వట్ల శ్లేషసంకీర్ణము.

క॥ ఆటలఁ బాటల నూటలఁ

దేటల రూపవిభవమునఁ ♦ ద్విభువనములలో

బోటులలో నిక నీచెలి

బోటులు లే రనుచుదోచెఁ ♦ బురుషునరేణ్య॥ 41

పురుషునరేణ్య = ఓకృష్టా (మహాలలోక్తేష్టఁడఁ యనియర్థము) ఆటలక్ష = స్వత్యముచేతనును, పాటలక్ష = గానముచేతనును, మాటలక్ష = మాటలపైపు శ్రియముచేతనును, తేటలన్ = మంచినడవడిచేతనును, రూపవిభవమునఁ = రూపసంపదచేతనును (మిక్కిలిచక్కఁడనముచేత ననియర్థము) ద్విభువనములలోబోటులలో = మూడులోకములలో నున్నస్త్రీలలో, ఈచెలిబోటులు = ఈస్త్రీని బోలినవాని, ఇకలేరనుచు = మఱొక్కరు లేరనుచున్, తోచెఁ = తోచెను

క॥ శ్రీరమశి మదంశజ యని

యీరమణి మున్ను దెలుప ♦ నిది మదిఁ దోచుక

మీ రున్నకతన నే నీ

ద్వారకమార్గంబు వట్టి ♦ వచ్చి రమేశా॥ 42

రమేశా = ఓలక్ష్మీపతి! (ఇది సాఖిప్రాయము) నీవు లక్ష్మీకిం బలివి కావున నీబాల యామెయవతారము గావున నీమెవఁ బలివి కాదగుదు వనియభిప్రాయము కావుననే పరికరాంశురాలంకారము. శ్రీరమణి = లక్ష్మీ, ఈరమణి = ఈమనోహరిణి యగుస్త్రీని, మదంశజయని, మత్ = నాయొక్క (లక్ష్మీయొక్క) అంశజ యని =

అంశమువలనఁ బుట్టిన దని, తెలుపక = తెలియఁ జేయఁటచే, ఇది = ఈసంగతి, మదిక = మనస్సునందు, తోఁపక = స్ఫురింపఁగాక, మీరున్న కతనక = మీరున్న కారణముచేక, ద్వారకమాగ్ధము = ద్వారకాపురమాగ్ధమును, పట్టి = ఆవలంబించి, ఏక = ఏను, వచ్చి = (ఈవోటికి) నేగుడెంచి, ముందుపద్యముతో నన్వయము

క॥ ఈరోహణశైలముపైఁ

జేరి మిముం గంటిఁ గోర్కె ♦ సిద్ధింపఁగఁ జే

కూరెను మీనలన బుధా

ధార నుధాధారి వంటి ♦ దయ నేఁ గంటి॥

43

బుధాధార, బుధ = విద్వాంసులకు (దేవతల కనియు నర్థము) ఆధార = ఆవరణ వగు స్వామి! (ని) బుధమానాసు చెనౌమ్యే నా నా ఛరి = సమీపించి, ఈ రోహణశైలంబుపైక = రోహణ మనుపేరికొండయందు, కోర్కె = కోరిక, సిద్ధింపఁ గక = సఫలమగుఁజ్ఞు, మిముక, కంటిన్ = దర్శించితిరి, మీవలనక, ఛేకారక = (నాకోర్కె) నగు మయ్యెను నుధాధారి వంటిదయన్ = అమృతనన్నముంబోని (మీయొక్క) యవగ్రహమును, ఏక, ంటిక = పొందితిరి.

క॥ జనకుఁడు రాకొమరుల నె

ల్లను భువిఁగలవారిఁబటము ♦ ల లిఖించి తగ

దనయకడ కనుప నన్వయఁ

గన నొల్లదా నీటంబ ♦ కాని రమేశా!

44

రమేశా = ఓలక్ష్మీనతి! జనుఁడు = భద్రకండి, భువిక = భూమియందు, కల వారిక = ఉన్న వారిని, రాకొమరులనెల్లక = గాజపుష్పరికలఁగఱును, పటములక = చిత్రములందుక, లిఖించి = వ్రాయించి (ఇది యంత్రాభివ్రాంతము) తక = బాగుగా, తనయకడక = కూతునొద్దకు, అనుపక = సంపఁగాక, నీపటంబకాని = నీయొక్కరూపము గలపటమునేకాని, అన్వయక = మఱియొక నిపటమును, కక = చూపుటకు, బల్లదు = (ఆకన్నె) యిష్టపడదు నీపటము నాదమునఁ జూచు ననిభావము. ఇందుఁ జతుఃశ్రీతి యనుసూక్తధావస్థ చెప్పుచుండియె. ప్రత్యక్షచిత్రప్రసాదలందు సాదర మిగులినదానము, తుఃశ్రీతి యందును

మ॥ విను వందిప్రకరంబు దండ్రకడ ను ♦ ర్విం గల్లుభూనాథులన్
 వినుతింపన్ వినుగా నసహ్యపడు బ ♦ లేవ్విడ్కు భవత్సన్నతు
 ల్వినుగాఁ గాంచు నినుం గనుంగొనినరీ ♦ విన్ సన్నుఖాబ్జాతముం
 గనుదమ్ము ల్వికసింప నుబ్బి కుచకో ♦ కంబుల్ గుబాళింపఁగాన్॥

(ఓకృష్ట) విను = (నాచెప్పదాని) వాక్యస్థింపుము. వందిప్రకరంబు = స్తుతిచేయు వారింముదాయము, (రాజులయొద్ద ఒలపరాక్రమముల స్తుతియింపి సేవకులు వందులు) తండ్రకడన్ = కేకయరాజునొద్దను, ఉర్విన్ = భూమియందన్, కల్లుభూనాథులన్ = ఉండురాజులను, వినుతింపన్ = స్తుతి సేయఁగాన్, వినుగాన్ = (ఆస్తుతులను భద్ర) వినుటకు, అసహ్యపడున్ = సహింపలేకండను (వినుట కిచ్చగింప దనియర్థము) నిన్, కనుంగొనినరీన్ = చూచినట్టిసాగసుతో (చూచునప్పుడుకలె ననియర్థము) సన్నుఖాబ్జాతమును = మనోహరమగు ముఖపద్మమును, కనుదమ్మున్ = తామరపూవులం బోలినకన్నులును, వికసింపన్ = వికాసము సొందఁగాన్, కుచకోకంబుల్ = చక్రవాకములం బోలినస్తంభములు, గుబాళింపఁగాన్ = ప్రకాశింపఁగాన్, బల్వేడ్కున్ = మిక్కిలి యభిలాషముతో, భవత్సన్నతుల్ = మిస్తాత్రములను, వినుగాఁ గాంచున్ = వినుట కిష్టపడును.

ఆబాలిక తనతండ్రయొద్ద నున్న వందిలు కలిరాజులను స్తుతింపింపుడు నిస్తుతులనే కాని తక్కినవాస్తవములను విను నొల్ల దనియాశయము

కి॥ ఈమర్మముఁ డెలియుటకై

యామానిని గుచ్చిగుచ్చి ♦ యడిగి రహస్యం

బొమెలఁకున మీయందుల

నామగునకుఁ గూర్చి గలుగు ♦ టరసితి శౌరీ ! 46

శౌరీ ! = ఓకృష్ట ! ఈమర్మముక్ = ఈమభిప్రాయమును, (ఈకిటుకును) తెలియుటకై, ఆమానినిన్ = ఆత్మని, గుచ్చిగుచ్చి = మిక్కిలినిగ్భంధించి, అడిగి, రహస్యంబు = ఏకాంతము, బొమెలఁకునన్ = అగువర్తనముచెతలు, ఆమగునకున్ = ఆధద్రుకు, మీయందున్, కూర్చి = చేరిమును, కలుగుటన్ = ఉండటము, ఆరిసితిన్ = తెలిసికొంటిని

సీ॥ మది నుస్సురనుచుఁ బె ఁల్లాదవు తాపాగ్నిచే
 నొక కొంత వేడిని ఁట్టూర్పు వుచ్చు
 నిండాగువలపుము ఁన్నీ రుబ్బి పొంగారు
 వెరవున సాత్త్విక ఁ స్వేదమూను
 తావకీనకధాను ఁ ధాన్వాదమునఁ జేసి
 యఖిలభోజ్యములందు ఁ నరుచిఁజేయు
 విరిహం బనెడిమేటి ఁ వేమరు పైకొన్న
 నొకటనుండినచోట ఁ నుండకుండు
 హృదయగోప్యార్థ మొకిరియ ఁ సీసమైన
 బైలువుచ్చకి లో జాలిఁ ఁ దూలిసల్లు
 జాగరిమ కాని నిద్దుర ఁ చాలకుండు
 మీపయి మనంబు దివిలి యీ ఁ మెలత శౌరి॥ 47

శౌరి = ఓకృష్ణా! ఆమెతే = ఆశ్రయ, మీ కయి = మీయందు, మనంబు = మనసు, తదిలి = చిహ్నుకొనటవలెను, ఇట్టిక్వాగ్ధకములు హేత్వీగ్ధకము లనికొందఱుచే
 ప్పదురు ఇంతకింటె నిది నాధు వగమార్గము లేది. ఎట్లన, ఒకకిర్త గలక్రియల
 లో నెయ్యది ముందు ప్రయోగింపఁడు నగ్ధక్వాగ్ధకంబు ఇటఁ దివిలి యనుదానికిం
 గర్త మనసును, నీవాక్యమునందలి సమాపకక్రియ యగ వుచ్చు ననుదానికింగర్తభద్ర
 యు సగటచే న్వయము సంభవింపదు. తెలుఁగన నిట్టిప్రయోగములు కలవు గాని
 వారి కిచ్చట వ్రాసికట్లే గతి కిట్టింపవలయును కాదని తివిలి యనునది యంతర్భావి
 తప్రేరణ మైనం గావలయును అప్పుడు తఃలి = తఃలింపి (మనసును సంపదించియ
 నియగ్ధము) మదిక = మనసునందుక, ఉస్సుగ నుచుక = (ఇది యూర్పునందలి యను
 కగణముం జెప్పను) వెల్లాదవుతాపాగ్నిచేక = అధికముగం బుట్టు (కామునివలని)
 కాక యనునగ్నిచేన్, ఒక కొంతవేడిఁజేట్టూర్పు = కొంతము వెచ్చనిశ్వాసమును, పు
 మ్మక = విడుచుచుండును, నిండాగు... స్నీరు, నిండాగు = పూర్ణమైన, వలపుము
 స్నీరు = మోహసముద్రము, ఉల్బి = అధికమై, (లోన స్థము చాలక మీఁదికి వచ్చి
 యనియగ్ధము) పొంగారు వెరవున = అతిశయించువిధముచేతను, సాత్త్విక స్వేదము =
 సాత్త్వికభావ మైన స్వేదమును, ఉనున్ = ధరించును, తావకీన... మునఁజేసి, తా

కేస = నీ సంబంధమైన, కథా = వృత్తాంతములనెడు, సుధా = అమృతముయొక్క, స్వాద
 మనకేసి = అనుభవముచేతను, అఖిలభోగ్యములందఁక = ఎల్లభోజనపదార్థములందును,
 అరుచి = ఇష్టములేమిని, చెయుక = పూనును; విరహంబు = నియోగము (ఎడఁపా
 టు) అనెడు, మేటివేదియ = గొప్పయువ్యాదము, వైకొన్నక = వ్యాపింపఁగాక,
 ఒకటక = ఒకకాలమునన్, ఉండినవోటక = ఉండినస్థలమునందు, ఉండకుండుక = ని
 వసింపకుండును, హృదయగోప్యగ్రమ్ = మనస్సునందు డాఁగినవస్తువు, ఒకరియధీన
 ము = ఇతరులయధీనము, ఐక = కాఁగా, (తనకోర్కి తాను సాదింప శక్యముగాక
 యితరులచేత సాధించుకొనవలసినిది కాఁగా ననియగ్రము) బైలుపుచ్చక = (ముగ్ధగా
 వున) నితరులకు తెలియనీయక, లోక = మనుజులక, జాలిక = దుఃఖముచేతను, తూ
 లినట్లు = చలించినట్లు, జాగరమకారి = అనుకోకాని, నిద్దుర = నిద్రయ, చాలకుం
 డుక = కావలసిట్లు పొందకుండును. ఇందు మనస్సుగమును సంజ్వరము నరతియు
 జాగరము ననుమన్మథావస్థలును, స్వేద మనుసాత్వికభావముం జెప్పబడియె ఎల్లపు
 డుం బ్రాయునియందె మనసు నిలుపుట మనస్సుగము తాపాధిక్యము సంజ్వరము
 క్రియవ్యతిరేకవిషయమున వైకాగ్ని ముగిలి. నిద్రాభావము జాగరము లస్తాశ్రమవా
 ద్వాదలవలనం బుట్టిందియును గాలి నేనించుటకుందలియిచ్చచె విసనకట్టుమొదలైనవా
 ని గ్రహించుట యనువ్యాపారము గలిగించుననియు నగ శరీరముపండి వెడలుజలము
 స్వేదము

క॥ కావున నోవనజోదర

యావనరుహనేత్ర సచటి ♦ కరుడెంచి మహా

దేవిగ భూవిభునాజ్ఞ

వైవాహికవిధిని జేకొ ♦ సం దగు వేగక॥

48

వనజోదర = ఓపద్మనాభా! శ్రీమహావిష్ణువునాభియం దొకపద్మ ముండు నని
 పురాణములం బ్రసిద్ధము ఈపద మిచ్చట నిపు విష్ణువునంశమున నవతరించినవాడె
 వనియును లక్ష్మీయంశంబునం బుట్టిపదవ్రయ వివాహమాడఁ దగుటవనియు సూచింప
 నుపయోగించెను. కావునక = వీద్ర నియంతరియనురాగమున మిగులఁ బీడితురాల
 య్యె ననుకారమునన్, అచటికిన్ = ఆపురమునకున్, అరుడెంచి = (నీవు) వచ్చి,
 భూవిభునాజ్ఞక = కేకయరాజనాజ్ఞచె, ఆవనరుహనేత్రక = ఆభద్రయ, (పద్మములం
 బోలినకన్నులు గలదాని) వైవాహికవిధిక = వివాహసంబంధమైనవిధిచేతను, దేవి
 గక = భార్యగా, వేగక = త్వగో, చెకొందగున్ = గ్రహించుటసందగము.

ప॥ అని విన్నవించిన నద్వివ్యయోగినివచనామృతంబున కానందంబు
 నొంది ముకుందుండు వదనారివిందంబున మందహాసంబు గందళింప
 నోశ్రుతిరంజనీ! భవదాగమంబు మాకు భద్రావృత్తికారణం బ
 య్యె గావున నే మింద్రప్రస్థపురంబుననుండి కేకయపురంబునకుం
 గతిపయదినంబులలో నరుదెంచి భవదుక్తం బగుకళ్యాణలాభంబు
 నొంది సుందరీమణిం జేకొందు సందియంబు వల దనిభువనరక్షణప్ర
 శస్తం బగుహస్తం బాసంగి వీడ్కొల్పిన నదియును మహాప్రసాదం
 బనిపాదంబుల కెఱిగి మింటితెరువున మరాళికపాలికం జని కేక
 యపురాంతఃపురంబుఁ బ్రవేశించి మంతనంబున నయ్యింతికి శ్రీకృ
 ష్ణసందర్శనసందేశాదికధనంబెఱింగించినం బ్రహ్మంబున నక్కన్ని
 య వెన్నునిరాక నిరీక్షించుచుండె సంత నిక్కండ॥ 49

అనివిన్నవించిన = (శ్రుతిరంజని) యిట్లు మఱవినేయఁగా, ముకుందండు =
 శ్రీకృష్ణుండు, అద్వివ్య ..... సుఖన్, అద్వివ్యయోగిని = (మీదఁజెప్పఁబడిన) దేవలోక
 మున నుండెడి భక్తగ్రామియుక్కు, వచనామృతంబుననుభవన్ = అమృతముం బోలినమాటల
 కు, ఆనందంబున్ = సంతసమును, ఒంది = పొంది, వదనారివిందంబున్ = మోముఁద
 మ్మియందున్, మందహాసంబు = చిలునగవు, గందళింపన్ = అంపరింపఁగాన్, ఓశ్రుతి
 రంజనీ! భవదాగమంబు = నీయొక్కరాక, మాకున్ = (మే మనియర్థము) భద్రావా
 వృత్తికారణంబు = మేలొందుటకుఁ గారణము (భద్ర) యనుకన్నెం బొందుటకుఁ గా
 రణ మనియర్థాంతరము) అయ్యెన్, కావునన్, ఏము, ఇంద్రప్రస్థపురంబుననుండి, క
 తిపయదినములలోన్ = కొన్ని దినములలో, కేకయపురంబునకున్, అరుదెంచి = వచ్చి,
 భవదుక్తంబు = నీచేఁ జెప్పఁబడినది, అగు, కళ్యాణలాభంబున్ = శుభావాప్తినీ, ఒం
 ది = పొంది, సుందరీమణిన్ = భద్రసు, చెకొందున్ = వివాహమాడుదును, సందియం
 బు = సంశయము, వలదు = కూడదు, అని = ఇట్లు చెప్పి, భువనరక్షణప్రశస్తంబు = లో
 కముం గాపాడుటచే శ్లాఘింపఁబడునది అగు, వాస్తంబు = చెలిని, ఒసంగి = యిచ్చి,
 (చెతఁ జెయి వెట్టి విశ్వాసము గలుగునట్లు చెప్పి యనియర్థము) వీడ్కొల్పినన్ =
 సెలవీయఁగా, అదియున్ = ఆశ్రుతిరంజనియు, మహాప్రసాదంబని = చిత్తమని, (నా
 యందు గొప్పయనుగ్రహముం జూపితి రనిచెప్పి) వాదంబులకన్ = కృష్ణాచరణము

లవన్, ఎఱిగి = సమస్కరించి, మింటి తెరువునక = ఆకాశమాగ్ధము చేతను, మరాళికి పోలిక = హంసీసాదృశ్యముతో, (హంసవలె నినియగ్ధము) చని = పోయి, శేకయపురాంతఃపురంబుక = కేకయరాజపురమునందలియంతిపురమును, పృవేశించి, మంత్రంబునక = రహస్యస్థలమునందున్, అయ్యింతికిన్ = తన్ను బంపినభద్రునక, శ్రీకృష్ణ ..
...కథంబు = కృష్ణునిదగ్ధము చెయుటయు సతనితో నిచటివృత్తాంతము చెప్పటయు నాతడు చెప్పినదియు, ఎఱిగించినక = తెలుపఁగాన్, అక్కన్నియ = ఆభద్ర, పృహర్షంబునన్ = మిగులసంతసముతో, వెన్నునిరాకిక = కృష్ణునియొగిమనంబును, నిశీషించుచుండెక = ఎదురుమామిచుండెను అంతక = పిమ్మటను, ఇక్కడన్ = రోహణమునంబుక, ముందుపద్యముతో నన్వయము

ఉ॥ రోహణసానువుం డిగి స ♦ రోరుహనేత్రుడు గ్రమ్మటై రథా
రోహణ మాచరించి యను ♦ రూపబలద్విపవాహ మాభట
వ్యూహము గొల్వఁగాఁ జరియె ♦ నున్నతగోపురగోపురస్ఫుర
ద్రేవరమావిధానికి యు ♦ ధిష్ఠిరసంస్థితరాజధానికి॥ 50

సరోరుహనేత్రుడు = కృష్ణుడు, రోహణసానువుక = రోహణపర్యతముయొక్కచటినుండి, డిగి, క్రమ్మటై = మఱలన్, రథారోహణము = అరదము నెక్కుటను, ఆచరించి = చేసి, (అరదము నెక్కి యనియగ్ధము) అచరూప.....హము, అనురూప = తగిన, బల = వైశ్యములును, ద్విప = ఏనుగులును, వాహము = గుఱ్ఱములుం గలది, ఔభటవ్యూహము = అగునేవక సముదాయము, కొల్వఁగాక = నేపించుచుండఁగా ఉన్నత.....విధానికిక, ఉన్నత = ఎత్తైన, గోపుర = వాకిళ్లచేతను, గోపుర = స్వగ్రమునందు, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, గోహరమా = గృహలక్ష్మియొక్క, విధానికిక = రచనగల (ఎత్తైనగోపురములచే స్వగ్రమువలెను వ్యాపించినగృహతోభ గల దనియగ్ధము.) యుధిష్ఠిర = భర్తారాజయొక్క, సంస్థిత = చక్కనిదగు, రాజధానికిన్ = పురమునకున్, (ఇంద్రప్రస్థమున కనియగ్ధము.) చనియెక = పోయెను.

శా॥ శ్రీకృష్ణుండు పురోవకంఠమునకుం ♦ జేరంగ నే తెంచుటక
తొకాంతోత్తముఁ డైనధర్మసుతుఁ డా ♦ కర్ణించి యాప్తానుజా
నేకామాత్యపురోహితాదియుతుడై ♦ యే తెంచి యాశౌరి నా
లోకించెంబ్రమదంబుభక్తి నెనయక ♦ లోమొక్కుచుంజొక్కుచుక॥

శ్రీకృష్ణుండు, పురోపకంఠమునకుఁ = పట్టణసమీపమునకుఁ, చెరంగఁ = సమీపించునట్లు, ఏతెంచుటఁ = వచ్చుట, జ్ఞాకాంతోత్తమఁడు = రాజులలో శ్రేష్ఠుఁడు, ఐన ధర్మసుతుఁడు = ధర్మరాజు, ఆకర్ణించి = విని, ఆప్తాను.....యుతుఁడై, ఆప్త = మిత్రులతోడను, అనుజ = తమ్ములతోడను, అనేకామాత్య = పెక్కుం డగు మంత్రులతోడను, యుతుఁడై = కూడినవాఁడై, ఏతెంచి = వచ్చి, ప్రమదంబు = సంతోషము, భక్తిఁ = అచరాగమును, ఎవయఁ = పోలఁగాన్, (సంతసము ననురాగము సదృశము లగుచుండఁగా ననియర్థము) సంతోషముం భక్తియుఁ గలుగగా నని పలితియు లోకఁ = మనసునందు, మ్రొక్కుచుకొ = నమస్కరించుచును, చొక్కుచుకొ = పారవశ్యము నొందుచును, ఆశౌరికఁ = వచ్చినకృష్ణుని, ఆటోకించెకొ = చూచెను

క॥ అపు డాయదువల్లభుడుం

గృహతో ధర్మాత్మజునకుఁ ♦ కేల్పొగిచి ప్రమో

దపునః పునరాన్వేషా

లపనాదుల భీమముఖ్యు ♦ లను దేలిం చెకొ॥

52

అపుడు = ధర్మరాజు వచ్చినకాలమున, ఆయదువల్లభుఁడుకొ = ఆకృష్ణుఁడును, కృపతోకొ = దయతోకొ, ధర్మాత్మజునకుఁ = ధర్మరాజునకున్, (యమనిపుత్రుని కనియర్థము) కేల్పొగిచి = నమస్కరించి, భీమాదులకొ = భీముఁడు మొదలగువారిని, ప్రమోదపునః.....నాదులకొ, ప్రమోద = సంతోషముతోడ, పునఃపునరాన్వేష = మఱల మఱల (గాచించు) నాలింగనములచేతను, ఆలపనాదులకొ = సంభాషణ మొదలగువారి చేతనును, తేలించెకొ = తృప్తి నొందించెను.

వ॥ ఇట్లన్యోన్యహర్షంబు లింపార సపరివారంబుగా శ్రీకృష్ణునిఁ దోడ్కొని తమతమరథంబులు కనకమహీధరంబులవిధంబున ఘంటాపథంబునం బోవ దేవకీవసుదేవప్రముఖుల కుశలంబు లడుగుచు ధర్మజుండు పురంబుప్రవేశించె ననంతరంబ॥

53

ఇట్లు = ఈప్రకారము, అన్యోన్యహర్షంబులు = ఒండొరులసంతోషములు, ఇంపారన్ = వర్ణిల్లుచుండఁగా, ధర్మజుండు = ధర్మరాజు, శ్రీకృష్ణునికొ, సపరివారంబుగాకొ = సేనతోఁ గూడునట్లుగా, తోడ్కొని = తీసికొని, తమతమరథంబులు = వారివారి

రితేరులు, కనకమహీధరంబులవిధంబునకా = బంగారుకొండలవిరముచే, ఘంటాపథంబు
నకా = రాజమార్గమునందుకా, పోవన్ = పోవుచుండఁగా, దేవకీవసుదేవప్రముఖులకుశలం
బులు = దేవకీ వసుదేవుఁడుమొదలైనవారి జేమములను, అడుగుచుకా, పురంబు = నగర
మును, ప్రవేశించెకా, అనంతరంబు = పిమ్మటను,

క॥ ఆయదుచంద్రికు నుస్థిరుఁ

డై యింద్రిప్రస్థపురము ♦ నం దలరించెకా

శ్రీయుతకరుణావీక్షా

స్థాయచ్చంద్రికల బంధు ♦ జనసింధువులకా॥

54

ఆయదుచంద్రికు = ఆకృష్ణుఁ డనెడుచంద్రికుఁడు, (ఇచ్చట యదుశబ్దమునకు
లక్షణచే నావంశమున జన్మించినకృష్ణుఁ డనియర్థము. మఱియు ముం దున్న బంధుజన
సింధువులు, వీక్షాచంద్రికయనువానియనురోధమునను, అలరించె ననుసామాన్యప్రయోగ
మునను రూపకసమాసమే చెప్పవలయును.) ఇంద్రిప్రస్థపురమునందుకా, స్థిరుఁడై = నిలి
చినవాఁడై, శ్రీయుత .. చంద్రికిలన్, శ్రీయుత = శోభతోఁగూడిన, కరుణావీ
క్షా = దయాదృష్టియనెడు, స్థాయత్ = బలియుచున్న, చంద్రికలకా = వెన్నెలలచేత.
బంధుజనసింధువులకా = చుట్టము లనుసముద్రములను, అలరించెకా = అంతోప పెట్టెను,
రూపకాలంకారము.

సీ॥ రాజనీతిప్రవ ♦ ర్తనధర్మమున నొప్పు

ధర్మనందనుప్రభు ♦ త్వంబు మెచ్చి

నిర్మలగుణయుక్తి ♦ నిరుపమశీలుఁడై

తనరుభీమునిబలో ♦ ధృతి నుతించి

సహజాత్మఁడై ప్రాణ ♦ సఖ్యంబునఁ జరించు

నర్జనువిజయంబు ♦ లభినుతించి

నాసత్యరూపవి ♦ లాససంపద నొప్పు

కవలసౌజన్యంబు ♦ గారవించి

సంతతంబును దనదుద ♦ ర్మనము గోరు

కుంతి సత్యాదరంబునఁ ♦ గొంత దనిపి

తనదునామంబు దాల్చి డెం ♦ దమున నమ్మ

నట్టిద్రోపది నాకృష్ణుఁ ♦ డాదరించె॥

55

అకృష్ణుఁడు, రాజనీతిప్రవర్తనధర్మమునక, రాజనీతి = రాచవారు తప్పక చేయవలయుకర్తవ్యములం దెలుపుగ్రంథమునందలి మంచివిషయమునక, ప్రవర్తన = ఉండుటయను, ధర్మమునక = గుణముచెతన (నీతిశాస్త్రమునక జెప్పబడినప్రకారము చెయుమంచిపరిపాలనముచేత ననియర్థము) ఒప్పు = ప్రకాశించెడు, ధర్మనందనుప్రభుత్వంబు = ధర్మరాజాయొక్కదొరతనమును, మెచ్చి = పొగడి, నిర్మలగుణయుక్తిక = స్వచ్ఛములగుశాస్త్రజ్ఞాన్యాయలకలిమిచే, నిరుపమశీలుఁడై = సాటిలేని మంచినడవడి కలవాఁడై, (ని) శీలంస్వభావేనదవ్యుత్తై (ఆ) తనరుభీమునిబలార్థులక = ఒప్పుభీమునిబలగర్వమును, మఱించి = స్తుతి చేసి, సహజాత్మఁడై = తోబుట్టు వగుగుణధర్మకుం బ్రయుఁడై, పుట్టినప్పటినుండి మిఠుఁడై యనియు నర్థము ప్రాణసఖ్యంబునక = ప్రాణమునందలి చెలిమిం బోలినచెలిమిచెతను, (అతిష్టేనాముచే ననియర్థము.) పరించునట్లునువిజయంబు = సంపదించెడుపాండవమధ్యమునిగెలుపును, అభిమఱించి = స్తుతిచేసి, నాసత్యరూపవిలాససంపదక, నాసత్య = అశ్వినీదేవతలయొక్క, రూపవిలాస = చక్కదనముయొక్క, సంపదక = కలిమిచెతను, వారిచక్కదనముం బోలినచక్కదనముచే ననియర్థము (ని) నాసత్యానశ్వకాదసాప్రీత్యానేయాచితావుభా అ. ఒప్పుకవలసాజన్యంబుక = ఒప్పెడునకులసహదేవులమంచితనమును, గారవించి = మన్నించి, మున్నునూర్చునిభార్యయు విశ్వకర్మకుం గూఁతురు నగుసంభయొకనిమిత్రమున నిషధపవ్వతమునందు ఘోటియై తపంబు సేయ నూర్చుఁడు దాని వెదకి కనుఁగొని తాను నశ్వరూపంబు ధరించి సమీపించుడు నామి హపురుషుఁ డనుశంకచే నాభిముఖ్యంబు సొందిన శాసికాసంయోగంబున నీవురుషు లిరువురు బుట్టుటచే వీరికి నాసత్యు లనినామంబు గల్గెననిభారతము వీరియచిత్తమునలన నే మంతికి నకులసహదేవులు జన్మించుటచే నట్టి సౌందర్యము వీరికిఁ గలదని యిటఁ జెప్పఁ బడియె సంతతంబు = ఎల్లపుడును, తనదు దర్శనము = (కృష్ణుని) దర్శనమును, (ఆత్మసాక్షాత్కారము ననియేని యర్థము) కోరుకుంతిక, అత్యాదరంబునక = మిగులఁబ్రీతితోక, కొంతదనిపి = కొంతత్వప్రీతిజేసి, తనదునామంబు = తన పేరు, తాల్చి = ధరించి, (తన్నెప్పుడును స్మరించి యనియర్థము) కృష్ణ యనుపేరు ధరించి యనియగ్ధాంతము డెందమునక = మనసునందున్, నమ్మి నట్టిద్రోపదిక = (తన శత్రుపదలు రాకుండ రక్షించుని) విశ్వసించిన పాండవత్వని, ఆదరించెక = మన్నించెను

క॥ హితుల మహీపతులఁ బురో

హితుల దృఢవృత్తుల వరసు ♦ కృతులం బతిదే

వత తౌసతులం దగుపం

స్తుతుల సతులఁ దేల్చె నంద ♦ నూనుఁడు వేడ్క॥56

నందనూనుడు = కృష్ణుఁడు, హితులఁ = ఆత్మలను, మహీపతులఁ = రాజులను, దృఢవ్రతులఁ = పుణ్యకర్మములం జేసినవారిని, పురోహితులఁ, వరసుకృతులఁ = విద్వాంసులను, పతిదేవతలు = భర్తయేదైవమని నేవించువారిలు, జౌసతులన్ = ఆయినశ్రీలను, (పతివ్రతల సనియర్థము) వేడ్కఁ = కుతూహలముతో, స్తుతులఁ = పొగడ్తలచెతను, సతులఁ = సమస్కాంతులచెతను, తేల్చెఁ = సంతోషపెట్టెను

క॥ వారలు సంవీరిమెయి

సారసగోష్ఠీవినోద ♦ సల్లాపచమ

త్కారములం దనుఁ దనుపఁగ

శౌరి యిటులు కొన్ని నాళ్ల ♦ చట నుండంగ॥ 57

వారలు = ఆ హితులు మొదలగువారలు, శ్రీతిమెయి = ప్రేమతో, సారస... ..ములన్, సారస = మనోహరమైన, గోష్ఠీ = ప్రసంగమునందలి, వినోద = వేడుకకొఱకైన, సల్లాప = సంభాషణమందలి, చమత్కారములఁ = నేర్పులచెతను, తనున్, తనుపఁగఁ = తృప్తి పొందింపఁగా, శౌరి = కృష్ణమూర్తి, ఇటులు = ఈశ్రవకారము, కొన్ని నాళ్లు, అచటన్ = అయిద్రప్రస్థపురమునందు, ఉండంగఁ, ముందరివద్యముతో నెవ్వయము.

సీ॥ సురసాలనిభలీల ♦ సురసాలతరుజాల

సరసాలపనఖేల ♦ దురుశుకంబు

మలయాగణితభోగ ♦ వలయాగవరపూగ

నిలయాగతసదాగ ♦ తిలసితంబు

వనితాజననమాజ ♦ ధనితాజరిమనోజ

జనితాజయవిరాజ ♦ దనునయంబు

చరితాంతనురతాంత ధరితాంతసదుదంత

భరితాంతరసకాంత ధరచయంబు

లలితకలరవకలరవ మిళనశికుల

కలకలోజ్వలవిచికిల కలితవకుల

విసరకేసరపరిలస దసమకుసుమ

సముదయము వొల్చె మధుదిన సముదయంబు 58

సురసాల.....శుకంబు, సురసాల = దేవవృక్షములతో, ఈక్రిందఁ జెప్పఁబోవునవి యైడును దేవవృక్షములు (ని) పంచైతేదేవతరవణముదారఃపారిజాతకఃసంతానః కల్పవృక్షశృపుసివాహరిచందనం. ఆ నిభ = తుల్యమైన, లీల = విలాసముగల, సురసాల, సు = ప్రశస్తమైన, రసాల = తియ్యమావు లనెడు (ని) ఆమృతశ్శూతోరసాలో సౌసహకారోతిసారభః ఆ. తరు = వృక్షములయొక్క, జాల = సముదాయమును, సరసాలపన = మనోహర మైనపల్లవులతో, ఫేలత్ = క్రీడించుచున్న, ఉరుశుకంబు = పెక్కుచిలుకలు కలదియు, మలయాగ = లలితంబు, మలయాగ = మలయపర్వతమందలి, అగణిత = లెక్కింపఁబడిన, భోగవలయ = పాములచుట్టు గల (పాములశరీరములచేఁ జుట్టఁబడిన యనియర్థము) అగవర = వృక్షశ్రేష్ఠములయొక్క, (మంచిగండపుఁజెట్టియొక్క) పూగ = సముదాయముయొక్క, నిలయ = స్థానమునుండి, అగత = వచ్చిన సదాగతి = వాయువుచేతను, లలితంబు = ప్రకాశింపఁజేయఁబడినదియు (దక్షిణపుదిక్కుననుండి వచ్చు గాలితోఁ గూడిన దనియర్థము) వనితా . దనునయంబు, పనితాజనఃసహజ = శ్రీ సముదాయముయొక్కయు, ధనితాజన, ధనితా = సంపదతో, ధన్యతతో ననియేని యర్థము (కూడిన) అజర = చిన్నవయసునున్న పురుషులయొక్కయు, మనోజ = మన్మథనిచేత, జనిత = పుట్టింపఁబడిన, అజయ = పరాభవముచే, విరాజత్ = ప్రకాశించుచున్న, అదనయంబు = పార్శ్వములు గలది వసంతములయానిలాదు లుద్భవనవిభావములు గాన నాకాలమున నాయుకానాయకులు మానము విడిచి యొండొరుల బ్రతిమాలు చుండు రనిభావము చరితాంత వరచయంబు, చరిత = నడవడిచే, అంత = సుందరులును, మంచినడవడిఁ గలవారినియర్థము, సురతాంతి = సంభోగానంతరమున, పరితాంత = అలసినవారును, సదుదంత = మంచిసమాచారములతో, భరిత = నిండింపఁబడిన, అంతర = అవకాశముగల, సకాంత = భార్యలతోఁ గూడిన, వరచయంబు = నాయకసముదాయము గలదియును, (ని) వరోజామాతృషిద్ధయోః. అ.శే ల

లిత.....సముదయము, లలిత = మనోహరములగు, కలరవ = పావురములయొక్క, క
లరవ = మధురధ్వనితో, మిళిత = కలియచున్న, ఆలిమల = తుమ్మెదలయొక్క, కల
కల = ధ్వనిచేత, ఉజ్వల = ప్రకాశించెడు, విచిత్ర = మల్లిఖేగలతో, కలిత = కూడుకొ
నిన, వతులవిసర = పొగడలగుంపులందును, కేసర = పొన్న చెట్లయందును, పరిసత్ =
వికసించుచున్న, అసను = సాటిలేని, కుసుమసముదయము = పువ్వులగుంపులు గలది.
మధుదినసముదయంబు = వసంతపుదినములసముదయము (వసంతకాల మనియర్థము)
పాల్పెళ్ళ = సాక్షాత్కరించెను. వృత్త్యనుప్రాసాలంకారము.

చ॥ శ్రుతిహితవాక్యముల్ వలుకు ♦ చుం ద్విజపాలి మెలంగఁ గేళిప
ర్వతశుభవేదులందుఁ బ్రస ♦ నర్తుదినాత్మవివాహవేళి ను
న్నతలతికామహీజమిధు ♦ సంబులు పైనితరేతరం బుదా
రత నిడుముత్తియంపుఁదలఁ ♦ బ్రా లన జాలకరాజి రాజిలె॥ 59

ద్విజపాలి = కోయిలలు మొదలగుపక్షులసముదాయ మనెడుబ్రాహ్మణసముదా
యము, (ని) దంతవిప్రాండవాద్విజాః అ. శ్రుతిహితవాక్యముల్ = చెవుల కిం పగున
లుకు లనెడువేదమందుఁ జెప్పఁబడినవాక్యములను, (ని) వేదేశ్వరసిచక్రతిః అ ప
లుకుచున్, మెలంగఁగన్ = సంచరించుచుండఁగాన్, శ్లిష్టరూపకాలంకారము. కేళిప
ర్వతశుభవేదులందున్, కేళి = క్రీడాధము, (కల్పితములైన) పర్వతశుభవేదులందున్ =
కొండ లనెడువెండ్లియరంగులమీఁదను, ప్రసవర్త .....ళెన్, ప్రసవర్తుదిన = వసంత
కాలమనెడు, ఆత్మవివాహవేళెన్ = తమయొక్క (లతలయవృక్షములయొ) వివాహ
కాలమునందున్, ఉన్నత .....మిధునంబులు, ఉన్నత = పొడవులగు, లలికా = తీవ
లును, మహీజ = వృక్షములు ననెడు, మిధునంబులు = స్త్రీపురుషులజంటలు, ఇతరేతరిం
లు = అశ్వేనమును, వైన్ = ఒండొరులమీఁదను, ఉదారతెన్ = గొప్పతనముతో, ఇ
దుముత్తియంపుఁదలఁబ్రా లనన్ = చల్లుకొను చున్నముత్యములతలఁబ్రాలో యనునట్లు,
జాలకరాజి = మొగ్గలసముదాయము, రాజిలెన్ = ప్రకాశించెను రూపకానుప్రాణికో
శ్పేక్షాలంకారము

చ॥ ఎలయుచుఁ దేటిమొత్తపుమొయిల్ పయిఁ గప్పి రవం బొనర్పఁ గో
యిల లనువానకోయిలలు ♦ మోచ్చుఁగ నచ్చవుఁబువ్వుఁదేనెసో
నలు గురియన్ వనానిలము ♦ నం గన నొచుఁజలింఁచె గొమ్మెఱుం

గులగతి దివ్యమావియెల ♦ గున్నల గెందలిరాకుజొంపముల్ || 60

తియ్యమావియెలగున్నలక్ష = తియ్యమామిడిచెట్లసంబంధ మైనతేతమొక్కల యందున్ (తేతతియ్యమావులం దనియర్థము.) కెందలిరాకుజొంపముల్ = ఎఱ్ఱనితేత యాకులసమాహములు, పయిక్ష = వానిమీఁదను, కప్పి = ఆవరించి, తేటిమొత్తపు మొయిల్ = తుమ్మెదగుంపు లను మేఘములు, ఎలయుచుక్ష = వ్యాపించుచున్, రివం బు = ధ్వనిని, ఒనర్పఁగాక్ష = చేయుచుండఁగాన్, కోయిలలు = కోకిలలు, అనువాసకో యిలలు = అనియెడుచాతకములు, హెచ్చఁగక్ష = అధిక మగుచుండఁగాక్ష, అచ్చపుఁ బువ్వుఁదేనెసోపలు = నిర్మల పైననుకరింప మనువర్షధారలు, కురియక్ష = వర్షింపఁగాన్ వనానిలమునక్ష = వనము నందలిగాలిచేతను, శ్రోమ్యెఱుంగులగతిన్ = శ్రోత్రమెఱుంగు లరీతిచేతను, (శ్రోత్రమెఱుంగులవలె ననియర్థము.) కననాచుక్ష = ఒకసారి కానుపించుచుక్ష, చలింపెక్ష = కదలి యాడుచుండెను.

తేతమావులయందలిచిగుళ్లుమీఁద మేఘములువలెఁ దుమ్మెదలు ముసరి ధ్వనిచే యుచుండఁగా వర్షధారలువలె మకరందము గురియుచుండఁగా మెఱుంగులువలె గాలి చే నొకప్పుడు గాన్పించుచు నొకప్పుడు గాన్పింప వుండె ననియర్థము.

మ॥ వనరాశ్యుద్గతః ఫేనము ల్వనరమా ♦ వజ్రప్రభారమ్యమం
డనశోభల్ మధుప్రతాసమధుపా ♦ సప్రక్రియారౌప్యపా
త్రానికాయంబులు చైత్రీరాత్రీముఖని ♦ ర్యత్రారకల్ వల్లికా
వనితాంచద్దరహాసముల్ సితసుమ ♦ వ్రాతంబు లొప్పెన్ వనిక్ ||

వనరాశ్యుద్గతః ఫేనముల్, వనరాశి = అరణ్యసముదాయ మనెడుసముద్రమునుండి ఉద్గత = మీఁదికివచ్చిన, ఫేనముల్ = నురుగులును, (ని) పయఃకీలాలమమృతంజీవనం భువనంవన మనియును, గహాసంకాననంవన మనియును నమరుఁడు. వనరమా..... ధల్, వనరమా = వనలక్ష్మీ యనెడుస్త్రీయొక్క, వజ్రప్రభారమ్య = వజ్రకాంతులచే మనోహరము లైన, మండనశోభల్ = అలంకారములయొక్కదీప్తులును, మధుప...నికా యంబులు, మధుప = తుమ్మెద లనుమద్యపానముచేయువారి, ప్రతాన = సముదాయ మయొక్క, మధుపాన = మకరందము ద్రావుట యనెడుమద్యపానవ్యాపారమునకు, రాప్యపాత్రనికాయంబులు = పెండిగిన్నెలగుంపులును, చైత్ర.....త్రారకల్, చైత్రీ = వసంతకాలమనెడు, రాత్రిముఖ = నూర్వాస్తమయకాలమందు, నిర్వృత్ = ఉదయించుచున్న, తారకల్ = నక్షత్రములును, వల్లికా.....హాసముల్, వల్లికా = తీవలనెడు,

వనితా = శ్రీలయొక్క, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, దరహాసముల్ = మందహాసములును,
(అగు) సితసుమప్రాతంబుల్ = తెల్లపువ్వులసముదాయములు, వనిక్ = వనమునందున్
ఒప్పెక్ = ప్రకాశించెను.

క॥ వసుపతి దాను నగుట నల

వసుపతి మైత్రికి దదాశ ♦ వఱలె నన విభా

వసుఁ డుత్తరంపుద్రోవను

మనలెం దనమిత్రభావ ♦ మహిమ దలిర్పె॥

62

విభావసుఁడు = నూర్పుఁడు (ని) విభావసుగ్రహపతి స్త్విహంపతిరహస్పతిః. అ.
తానును, వసుపతి = కిరణముల కధికారి, ధనముల కధికారి యనియర్థాంతరము (ని)
దేవభేదనలేరశ్మావనూరల్నే ధనేవసు. అ. అగుటక = కావుటచేతను, అలవసుపతిమై
త్రికి = ప్రసిద్ధుఁ డైనధనాధిపతి యగుకుబేరునియొక్కచెలిమికి, తదాశక = ఆధన
మునందలియాశచేతను, ఆకుబేరుఁ డుండునుత్తరపుదిక్కునం దనియర్థాంతరము. (ని) ఆ
శాశ్వహరితశ్చతాః అ వఱలె ననన్ = వ్యాపించెనూ యనునట్లు, తనమిత్రభావము
హిమ = తనమైత్రియొక్కగొప్పతనము, తననూర్యభావముయొక్కగొప్పతనమనియర్థాం
తరము తలిర్పెక = వృద్ధి చెందఁగాక, ఉత్తరంపుద్రోవక = ఉత్తరమార్గమందు, మ
నలెక = సంచరించెను. నూర్పుఁడుత్తరాయణమున నుత్తరదిక్కునందును దక్షిణాయన
మందు దక్షిణపుడెనను సంచరించుట సహజ మైయుండఁగా, సమానులకు మైత్రిసమ
కూడు ననుప్రసిద్ధిచేత నిచట నూర్పుఁడును వసుపతి (కిరణముల కధికారి) గావుననా
శచేత వసుపతి (ధనపతి) యైనకుబేరునితో మైత్రి చేయ నెంచి యాదిక్కున సంచ
రించుచున్నట్లు తోచె ననియుత్పేక్షించినాఁడు. వసుపతిశబ్దమునం దర్థద్వయమున
కభేదాధ్యవసాయము.

శ్లేషములకాతిశయోక్త్యనుప్రాణితోత్పేక్షాలంకారము.

సీ॥ నవరసామోదంబు ♦ నవరించె నెయ్యది

తరులయందును ఘన ♦ తరులయందు

నుమనోవికాసంబు ♦ సమకూర్చె నెయ్యది

శ్యామలందును నవ ♦ శ్యామలందు

మధుపరాగసమృద్ధి ♦ మననిచ్చె నెయ్యది
 తమ్ములందును లతాం ♦ తమ్ములందు
 లలితకుంకుమపత్ర) ♦ కలన మెయ్యది నించె
 గొమ్మలం దెలమావి ♦ కొమ్మలందు
 నట్టిసురభికి నురభివి ♦ బ్యాతి గలుగు
 టరిదియే సత్ఫలములు ద్వి ♦ జావళులకు
 బాలగణికలకు నవీన ♦ పల్లవాప్తి
 లలిఁ బ్రసవయుక్తి వంధ్యాళు ♦ లకు నొసంగ॥ 63

ఎయ్యది = ఏవసంతకాలము, తరులయందున్ = వృక్షములయందును, ఘనరూప
 యందున్ = గొప్పవారియందును, నవరసామోదంబు, నవ = నూతనమైన, రస = మధు
 రాదులయు, ఆమోదంబు = పరిమళములయు, (సముదాయమును) నవ = నూతనమైన,
 రస = (శృంగారము) ప్రేమను, ఆమోదంబు = సంతోషంబును, సవరించెన్ = కలిగిం
 చెనో, వృక్షములందు మధురరసమును, బరిమళమును, పురుషులందుఁ (ప్రేమను సంతో
 షమునును గలిగించె ననియర్థము. (ని) శృంగారాదౌపిషేవీశ్యగుణేరాగేద్రీచేనః.
 ఆ ఎయ్యది = ఏవసంతకాలము (ఈపదమునకు ముందు నిట్లే యర్థము గ్రహింప నగు
 ను.) శ్యామలందును = యువతులందును (ని) శ్యామాపొడవన్నాస్త్రీ వా.వా నవశ్యా
 మలందున్ = లేతప్రేంకణపుఁజెట్టయందును, సుమనోవికాసంబు = అధిక మైనమన
 స్సంతోషంబును, పూలయొక్కవికాసమును, సమకూర్చెన్ = సంఘటించెనో, యు
 వతులకు సంతోషమును, ప్రేంకణములకుం బువ్వసమృద్ధిని గలిగించె ననిభావము. ఎ
 య్యది, తమ్ములందును = తామరలయందును, లతాంతమ్ములందున్ = పువ్వములయం
 దును, మధుపరాగసమృద్ధి, మధుప = తుమ్మెదలయొక్క, రాగ = ప్రేమయొక్క,
 సమృద్ధిన్ = అతిశయమును, మధు = పూఁదేనెయొక్కయు, పరాగ = పువ్వరజముయొ
 క్కయు, సమృద్ధి = సంపదను, మననిచ్చెన్ = ఉండఁజేసెనూ, పుట్టించెనీయనియ
 ర్థము తామరలందుం దుమ్మెదలకుఁ (లేనూతిశయమునుఁ బువ్వలందుమరందముం బు
 పొడిని గలిగించె ననియభిప్రాయము. ఎయ్యది, కొమ్మలందున్ = స్త్రీలయందును,
 ఎలమావికొమ్మలందున్ = లేతమామిడికొమ్మలందును, లలితకుంకుమపత్రకలనము, లలి
 త = సుందరమైన, కుంకుమపత్ర = (చెక్కిళ్లు మొదలగువానియందలి) కుంకుమపూఁత
 వలని, కలనము = చక్కదనమును, కుంకుమం బోలినచిగుటాకులయందమును, నించెన్ =

నిండించెనా, శ్రీలహరి గుంతుమహాతలును మావులయందుఁ జిగురాకులును సంఘటిం
చె ననియర్థము అట్టిసురభిక్షి = అట్టివసంతలుతువునకు, (ని) సురభిక్షుగవిశ్రీయాం
వసంతవైత్రయోఃపుంసిత్రిమసౌమ్యసుగంధినోః శా. నా ద్విజావళులకుఁ = బ్రాహ్మ
ణులకు, (పక్షుల కనియగ్ధాంతరము) సత్ఫలములు = కోరినలాభములను (మంచినపండ్ల
ననియగ్ధాంతరము) బాలగణికలకున్ = లేతయడవిమల్లత్రేగలకుఁ, (చిన్న వయసున
నున్న వేశ్యల కనియగ్ధాంతరము.) నవీనపల్లవాప్తి = లేతచిగుటాపిలకలిమిని (కొత్త
విటులసంబంధము ననియగ్ధాంతరము) (ని) వారి శ్రీగణికావేశ్యా యనియును గణి
కాయూధికాయనియును నమరుఁడు లలిత = చక్కఁగాఁ, వంధ్యాశులకుఁ = గొ
ద్రాండ్రుకున్ (గొడ్డుని యగుతు మొదల కనియేని ఫలింపనిచెట్లసముదాయమున కని
యేని యగ్ధాంతరము) ప్రసవయక్తిన్ = సంతానమును, (పుష్పసంపద ననియగ్ధాంతర
ము.) ఒసంగఁ = ఇచ్చుటచేతను, సురభివిఖ్యాతి = సురభియనుపేరు (కామధేవు
యొక్కకీర్తిం బోలినకీర్తియనియగ్ధాంతరము) కలుగుట = సంభవించుట, అరిదియే =
దుర్లభమా? కాదనియగ్ధము కామధేను వెవ్వ రేమికోరిన నది యిచ్చును వసంతలు
తువునకును శ్లేషచె నట్టిసామగ్ధ్యము చెప్పఁబడియె కాఁబట్టియే దానిపే రైనసురభియ
నువామమును గీర్తియును దీనికిం గలుగుట దుర్లభము గా దనితాత్పర్యము. వసంతలు
తువునకు సురభి యనువామము నిమిత్తాంతరముచేతఁ గలిగి యుండఁగా నిది పెక్కుం
ద్రుకుం బెక్కుకోర్కె లిచ్చినట్లు శ్లేషచెఁజెప్పి యాకారణముచేతనే కామధేవువునకుం
జే రైనయీశబ్దము దీనికిం జెల్లు ననియుత్పేక్షించుటచె శ్లేషానుప్రాణికోత్పేక్షాలం
కారము.

చ॥ చివురుకటారు లయ్యలరు ♦ సింగిణులుం దలిరాకుబాఁకులుఁ
రవదలిసింజినుల్ సుమప ♦ రాగమునన్ మెఱుఁగెక్కఁ జేసి మా
ధవుఁ డనుఁ గైనచూరునకుఁ ♦ దా నిడ నించినయశ్రుశాలల
ట్లనితథలీల నొప్పె వని ♦ సంచితమంజునికుంజపుంజముల్॥ 64

మాధవుఁడు = వసంతుఁడు, చివురుకటారులు = చిగురులనుచురకత్తులును, అయ్య
లరుసింగిణులుఁ = పూరిండ్లును, తలిరాకుబాఁకులుఁ = లేతరాకులను ఖడ్గవిశేషము
లును, రవదలిసింజినుల్ = ధ్వనియించుచున్న తుమ్రెదనారులును, సుమపరాగమునఁ =
పుష్పాడిచేతను, మెఱుఁగెక్కఁజేసి = మెఱయునట్లుచేసి (పదమవెట్టి యని యర్థము)
కత్తులు మొదలైనవానికిం బదను కలుగఁజేయునిమిత్త మిసుము మొదలగునవిరాతిమిఁద

జేసి నూలుట సుప్రసిద్ధము. అనుగ్రహమారునకుఁ = ప్రియుఁడైన మన్మథునకు, తాఁ, ఇడఁక = ఇచ్చుటకు, వించినయన్త్రుకాలలట్లు = నిండించిన యాయుధాగారములువలె, అంచిత .. .. పుంజముల్, అంచిత = ఒప్పెడు, మంజా = మృదువైన, నిమంజపుంజముల్ = పొదరిండ్ల సముదాయములు, అవితథలీలన్ = సఫలమైన విలాసముతో, వరిక = వసమునందుకొ, ఒప్పెకొ = ప్రకాశించెను.

వసంతుఁడు తన చెలికాఁడైన మన్మథునకిచ్చుటకు సిద్ధముచేసిన యాయుధాలలువలె బొదరిండ్లు పువ్వులతోడం జివుళ్లతోడను విలసిల్లెననిబావము.

చ॥ కొలఁకులఁ దేలితేలి తొన ♦ గుంపులకంపుల సోలిసోలి మ్రొక్కులపయి వ్రాలివ్రాలి సును ♦ గుచ్చసుగంధముఁ గ్రోలిక్రోలి తీవలగమిఁ గ్రాలిక్రాలి తరు ♦ పంక్తులనీడలఁ దాళితాళి మేల్ నిలుకడ వీచె నామని వ ♦ నీతలశీతలవాతపోతముల్ ॥ 65

వనితల శీతల వాత పోతముల్, వనితల = తోటలయందలి, శీతల = చల్లని, వాతపోతముల్ = పిల్లవాయువులు, ఆమనికొ = వసంతకాలమునందుకొ, కొలఁకులకొ = సరస్సులందున్, తేలితేలి = స్నానముచేసి (సంపరించునియర్థము.) తొనగుంపులకంపులకొ = కలువ పువ్వుల వాసనచెకొ, సోలిసోలి = మిగులం బారవశ్యము నంది, కంపుశబ్దము దుగ్గంధ పరమైనట్లు లోకమునంబ్రసిద్ధము కాని భారతము మొదలగువానియందు గంధసామాన్యపరముగా నీ శబ్దము నుపయోగించిరి మ్రొక్కులపయిన్ = చెట్లమీదను, వ్రాలివ్రాలి = మిగులవిశ్రమించి, సునుగుచ్చసుగంధముకొ = పువ్వులగుత్తులయొక్క పరిమళమును, క్రోలిక్రోలి = మిగులననుభవించి, తీవలగమికొ = తీవలగుంపునందున్, క్రాలిక్రాలి = మిగులసంచరించి, తరుపంక్తులనీడలకొ = చెట్లవరుసల నీడలయందుకొ, తాళితాళి = ఆగియాగి, మేల్ నిలుకడన్ = మిగల ధైర్యముతో వీచెన్ = విసరెను ఇందు వాయువునందు వర్ణ్యములైన చల్లదనము మాంద్యము సౌగంధ్యము నను మూఁడు గుణములును వర్ణింపఁబడెను

క॥ అలిసికుటించినులకుకొ

లలి నీరపుబొమ్మ ♦ రిండ్ల లలికాసాంచా

లుల సవపుష్పోద్గమవే

శల వసరము దేనెవిందు ♦ లను గావించెన్ ॥

వనకము = వనలక్ష్మి, లలికా.....వేళలన్, లలికా = తీవలను, పాంచాలలు =
బొమ్మలయొక్క, నవపుష్పద్వమవేళలన్, నవ = నూతనమైన, పుష్పద్వమవేళలన్ = పు
వ్వులుపుట్టుకాలమనెడు రజోదర్శన కాలమందన్, లలికా = చక్కగా, ఈరపుబొమ్మ
రిండ్లన్ = పొదయలను, బొమ్మలనుబెట్టికొని పిల్లలాడుకొను నిండ్లయందన్, అలిసికుటిం
చినలకున్ = అడుగుతుమ్మెదలను పేర ట్రాడ్లకున్, తేనెవిందులన్ = మకరంద భోజన
ములను, కావించెన్ = చేయించెను.

గీ॥ విరహితతిమింద దండెత్తు ♦ మరునివీర

కాహళల భంగి మొలసె బి ♦ కవ్వజంబు;

లమరె గోరకములు కింశు ♦ కముల గాన

సస్థలీశ్రీల కెంపుల ♦ నత్తులనగ॥

67

పిక్రవ్రంబు = కోయిలలసముదాయము, విరహితతిమిందన్ = వియోగమరిజౌం
చిన శ్రీపురుషుల సముదాయముమీదను, దండెత్తు .. భంగిన్, దండెత్తు = యుద్ధ
మునకు వెడలెడు, మరుని = మనస్కంధునియొక్క, వీర కాహళల భంగిన్ = పరాక్రమశా
లులకుంబిరుదులైన కొమ్మబూగల రీతిచెతను, మొలసెన్ = భ్రమించెను కింశుకము
లన్ = మోడగులయందన్, కోరకములు = మొగ్గలు, కాన.. ..లనగన్, కానన
స్థలీ = అడవులయందలి యకృత్రిమ భూములనెడు, శ్రీల = అగువారియొక్క, కెం
పులనత్తులనగ = పద్మరాగములంగూర్చిన ముక్కుపోగులో యనునట్లు, అమరెన్ =
ఒప్పెను ఉత్పేక్షలంకారము.

సీ॥ తరులలో దీవపం ♦ దిరులలో విరులమం

జరులలో మకరంద ♦ ఝరులు గ్రోలి

గముల బాగమరి పూ ♦ గములపై దగి పరా

గముల బైకొని సురా ♦ గముల మించి

చెలువొందు గుఱ్ఱమా ♦ వలయందు దలిరుగో

వులయందు ననలతా ♦ వల బెనంగి

దిటములై శ్రితపుష్ప ♦ పుటములై కలితని

ఘటములై నవనసీ ♦ తటుల నదిమి

తమిని మగపెంటిల్లతం ♦ డములఁ గలసి
గలశిరంబులఁ బూఁదేనె ♦ గప్పికొనఁగఁ
గొనగఱులువిప్పి యపుడు ఝు ♦ మృనుచుఁ బొదలఁ
బొదల రొదలిడి కొదమతు ♦ మృదలు మెదలు॥ 68

కొదమతు మృదలు = లేతతు మృదలు, తరులలోన్ = చెట్టులలోను, తీవపంది
రులలోన్ = తీవలతో నల్లుకొనిన పందిరులందును, (ఉండు) విరులమంజరులలోను
కరందఝులు = పూలగుత్తులలోపలనున్న తేనెపండులను, క్రోలి = త్రావి, గములఁ =
గుంపులచేతను, బాగమరి = చక్కబడి, (గుంపులుగూడియనియ్యదు.) పూగముల
పైఁ = పువ్వులగుంపులమీఁదను, తగి = ప్రకాశించి, పరాగములఁ = పుష్పదళును, పై
కొని = మీఁదం బల్లికొని, సురాగములన్ = మంచయనురాగములతో, మించి = అతిశ
యించి, చెలువు = అందమును, ఒందు గుఱ్ఱమాపులయందఁ = పొందెడు లేతచూతము
లందును, తలిరుఁగోవులఁ = చిగిరించినగోరింటలయందును, ననలతాపులఁ = పూలుగ
లచోట్లను, పెనంగి = కలసికొని, దిటములై = ధైర్యముకలబడెను, శ్రీతపువ్వుపుటములై =
అశ్రయింపఁబడిన పూలగుత్తులు కలవియై, కలితనిష్కుటములై = (తమచే) వ్యాపింపఁ
బడినయింటిపెనుకనున్న తోటలుగలయై, (ని) గృహరామస్తునిష్కుటః. అ. నర
వనీతటులఁ = నూతనమైన తోటలను, అదిమి = కప్పి, (అందప్రాలయనియ్యధము)
తమిఁ = తేఁడుకతో, మగపెంటిల్లతం డములఁ = మగవానియొక్కయు, అఁడుతా
నియొక్కయుఁ బిల్లలయొక్కయు సముదాయములను, కలసి, గలశిరంబులఁ = మెడ
లయందును శిరసులందును, పూఁదేనె = మరందము, కప్పికొనఁగఁ, కొనగఱులు = తొ
క్కులచివరలను, విప్పి, ఝుమృనుచున్, పొదలఁ = తీవగుంపులయందఁ, పొదలఁ =
అధికమగునట్లు, అపుడు = ఆవసంతకాలమందు, రొదలిడి = ధ్వనిచెసి, మెదలుఁ = సంత
సరించును

మ॥ కలితాశోక లతాంతదీపరుచి రం ♦ గ త్కుంజగేహంబులోఁ

గలకంతీతతి రాగవీక్షణము సోఁ ♦ కం దార్పణా దక్షిణా
నిలుఁ డల్లల్లనఁ దాపు లంటుకొనుచో ♦ నీరంధ్రమాస్వీరస
చ్ఛలఘుర్వోద్గమలై వడంకి రలవా ♦ సంతలతాబాలికల్॥ 69

కలిత..... గేహంబులోఁ, కలిత = పాప్రమైన, అశోకలతాంత = అశోకపుం

బువ్వలనెడు, దీప=దీపములయొక్క, రుచి=కాంతిచేతను, రంగత్=ప్రకాశించుచున్న, కుంజశంఖంబులొక=పాదరు టిల్ల నెడు శృహమధ్యమందుక, కలకంఠీతతి=ఆడుకోయిలలను శ్రీలసముదాయము, రాగవీక్షణము=ఎఱ్ఱనిచూపులనెడుప్రేమతోఁగూడించూపు, సోకక=తగులఁగాక, తార్పఁగాక=కూర్పఁగాన్, దక్షిణానిలఁడు=దక్షిణనాయకుఁడైన దక్షిణపుగాలి, (వెక్కుభార్యలందు వైషమ్యములేకండ నిపుణముగఁ బ్రవర్తించువాఁడు దక్షిణనాయకుఁడు) అల్లలఁక=మిగులమాంద్యముతోన్, తావులు=పరిమళములను కళాస్థానములను, అంటుకొనునొక=తాఁకునపుడు అల వాసంతీతా బాలికల్=ప్రసిద్ధిసెందిన గురువిందతీతలను ముగుదలు, నీరంధ్ర.....లై, నిరంధ్ర=సందులేని, మాధ్వీరస=పూఁదేనెయొక్క, చ్చల=మిషచేతను, ఘోషధ్వమలై=చెనుటయొక్కపుట్టుకఁగలవారై, వడంకిరి=కంపించిరి.

ముగుదలను మొదట నాయకులతోఁ గొంద టింకులుగూర్చుటయు నాకాలము నవారికిఁ జెప్పటమొదలగు సాత్వికభావములు వుట్టుటయు సహజము. ఈపద్యమున మీఁదటిలోక సిద్ధవ్యవహారముననుసరించి ముగ్ధాత్వము మొదలగునవి వాసంతీత మొదల గువానియందుఁ గవి యారోపించెను, గాన రూపకాలంకారము, మఱియు మకరిందమున దానిరూపముగఁపియందు స్వేదత్యమారోపించుటచే నపహ్న వాలంకారము. వ సంతకాలమునఁ గోకిల లెఱ్ఱనిచూపులఁగలిగి విలసిల్లుచుండెననియు మందమారుతము పూలపాదలయందు సంచరించుచుండెననియు నశోకములు దీపములంబోలిన యెఱ్ఱనిపూలుగలిగియుండెననియు గురువిందతీవలనుండి యెడతెగని మరందధారిలుగరియుచుండెననియు భావము ఇందు శృంగారంససాకారులగు స్వేదము (చెమ్మట) వేపఘువు (కంపము) ననుసాత్విక భావములు రెండు చెప్పబడియు

మ॥ వనరంగంబులపైఁ దమాలవృత్తి నే ♦ పద్యంబులొప్పం బిక్
స్వనగీతంబులతో మరున్నటుఁడు లా ♦ స్వప్రాశ్నినేర్పం జివు
ళ్లను కేల్లిప్పుచు వల్లిపాత్రములగుం ♦ పాడక వసంతపృథుం
డనుకంపామతి మెచ్చియిచ్చెఁ గుసుమ ♦ ప్రించన్మణీభూషణక॥

వనరంగంబులపైక=వనములను నాట్యస్థలములయందుక, (ఎల్లవామ రంజిల్ల వోటుగావున నాట్యస్థానము రంగంబునాఁబడు) తమాల . . .బులు, తమాలవృత్తి=చీకటిమౌళిమలయావరిణుమనెడు, (వృత్తి=ఆవరణము, కంచె,) నేపద్యంబులు=తెరచాటునోటులు, రంగమునకు వెనుకటిదిక్కున వస్త్రాద్యలంకారములు ధరించుటకు

వేషగాండ్రేర్పఱచుకొన్న స్థానము నేపథ్యము. ఒప్పుకొ = ప్రకాశింపఁగాక, పికస్వన
 గీతంబులతోకొ = కోకిలస్వనములనెదు గానములతోకొ, మరు న్నటుఁడు = మందవా
 యువను నభినయకాస్త్రముపదేశించువాఁడు, లాస్యప్రాధిక = వృత్తమునందలి సామ
 ర్థ్యమును, (అంగికాద్యభినయములచే రామాదుల యవస్థ ననుకరించుట నాట్యము. ఇ
 ది లాస్యము తాండవము ననిద్వివిధము మృదువైనది లాస్యము, నుద్ధతమైనది తాండవ
 మును) నేర్పకొ = శిక్షింపఁగాక, వల్లి పాత్రముల గుంపు = తీవలను నర్తకుల సము
 దాయము, చిత్రశ్లోకేర్ద్విపంచకొ = చిగురాకులను హస్తముల నాడించుచు, ఆడకొ =
 అభినయింపఁగాక, వసంతప్రభుండు = వసంతుండనుమహారాజు, మెచ్చి = సంతసించి
 అనుకంపామతికొ = దయగలబుద్ధితోకొ, టసుము పొంచన్మణి భూషణకొ = పువ్వులనె
 డు విలసిల్లుచున్న మణులతోఁగూడిన నగలను, ఇచ్చెకొ = ఒసఁగెను యాశకాలం
 కారము

నీ॥ ఆనవంబుల నాని ♦ యలరుచుఁ బద్మినీ
 జాలంబు మధుపాళి ♦ కేళిననయ
 విటపానువృత్తులై ♦ వెలయుచు ఘనతరుల్
 పరలతాతనుయోగ ♦ పటిమ నొసరఁ
 దతపల్లవాళితో ♦ డుత నుమనోరాజి
 కడనుండుకొమ్మలఁ ♦ గలిసియుండఁ
 గడువనప్రియఁజ్ఞి ♦ కామదాకుత నూని
 గణికాప్తిఁ బత్యభం ♦ గము లొనర్చు
 నకల కుజనులఁ బెంచి ను ♦ జాతి నొంచి
 మహి రజోవ్యాప్తిగను గంధ ♦ వహు వహించి
 యతితపస్సున్మర్మి హరియించి ♦ యతిశయించి
 చైత్రుఁ డాత్మప్రభావవై ♦ చిత్రుఁ డెలిపె॥

71

పద్మినీజాలంబు = తామరల సముదాయము, ఆనవంబులకొ = పుండ్రవేషములను,
 అని = ధరించి, మధుపాళికేళికొ = తుమ్మెదలతోఁడిగీడను, ఎనయకొ = పొందఁగాక, వ
 సంతకాలమున దామరల మిగులఁ దేనెస్రవించుచుఁ దుమ్మెదలతోఁ గూడి విలసిల్లు

చుండెననిభావము. పద్మినీజాలంబు = పద్మినీజాలిశ్రీలయొక్క సముదాయము, అస
 కంబులక = మద్యవిశేషములను (పచ్చిచెఱవరసముతోఁ జేయుసారాయిని) అని =
 తానిని, మధుపాలిశేలిక = కల్లుద్రావువారి సముదాయముతోఁడి కీర్తన, ఎనయక =
 ఊండఁగాక, అనిరెండవయర్థము. (ని) పద్మినీకరిణీశ్రీశ్రీనరహస్తనలిఖితం. నా.
 నా. వసంతకాలము మిగుల మనమోహిష్టపకమగుటచే నుత్తమశ్రీలుసయితము మద్యము
 ద్రావి త్రావినవారితో విహరించుచుండిరనిభావము ఘనతరుణ = గొప్పచెట్లు, విట
 పానువృత్తులై = కొమ్మలయనుసరణగలవియై, వెలయుచుకొ = ప్రకాశించుచు, పరలతా
 తనుయోగపటిమక, పర = శ్రేష్ఠమైన, లతా = తీవెలయొక్క, అతనుయోగ = అధిక
 మైనకూడుకొనుటయొక్క, పటిమక = సామర్థ్యముతోక, ఒనరక = ప్రకాశింపఁగాక,
 వసంతకాలమునందుఁ జెట్లు మిక్కిలికొమ్మలు గలవియై దగ్గఱనున్న లతలతో బాగుగ
 నల్లికొని ప్రకాశించుచున్నవని భావము ఘనతరుణ = మిగులగొప్పవారు (వివేకులని
 యర్థము.) విటపానువృత్తులై, విటప = విటులంబాలించువారియొక్క, (గొప్పవిటుల
 యొక్కయనియర్థము) అనువృత్తులై = అనుసరించుటగలవారై, పర... ..పటిమక,
 పర = ఇతరులయొక్క, లతాతను = శ్రీలయొక్క, (పరవనితలయొక్కయనియర్థము)
 యోగపటిమన్ = కలయికయందలి నేర్పుచెక, ఒనరక = ప్రకాశింపఁగాక, అనిరెండ
 వయర్థము. వివేకులసయితము కాలవిశేషమున వివేకముంబోగొట్టుకొని పెరయింతుల
 గోరుచున్నారని యాశయము. సుమనోరాజి = కసుమసముదయము, తతపల్లవాళితోడు
 తన్, తత = విస్తరించుచున్న, పల్లవ = చిగుళ్లయొక్క, ఆళితోడుతక = సమూహముతో,
 కడన్ = చివరను, ఉండుకొమ్మలక, కలసియుండక = వ్యాపింపఁగాన్, కాలమహిమ
 చే గుసుమములు చెట్లయందుఁ జివరవఱకు నుత్పన్నమాయెననిభావము సుమనోరా
 జి = విద్వాంసులసమాజము, (ని) సుమనాఃపుష్పమాలతోఃశ్రీయాంజేవేబుధేచనా
 నా.నా. తత = (అంతటను) వ్యాపించెడు, పల్లవాళితోడుతక = విటకాండ్రతోన్,
 (ని) అభిపల్లవః శ్రీప్రవాళేనాపిధే నా నా. (కూడి) కడమండుకొమ్మలక =
 వెలుపలనున్నయింతులను, (రజస్వలసనియర్థము) చైత్రుని యసాధారణ మహిమ
 చే విద్వాంసులు సయితము రజస్వలాసంగమును నిచ్చగించుచున్నారనిభావము. వసప్రి
 యపక్తి = కొయిలలవరుస, కడుక = మిక్కిలి, కామదాసతక = మనమృదునిసేవను,
 ఊని = అవలంబించి, గణికాప్తిక = అడవి మొల్లలమీఁద్రనాలుటచే, పత్రభంగములు =
 ఆకులరాలుపును, ఒనర్పక = కావింపఁగాక, మనమృదుని బట్టులైన కొయిలలడవి మొల్ల
 ల మీఁదగెక్కి యాకులరాలుచున్నవనిభావము వసప్రియపక్తి = అడవియంద్రవే
 లుగలవారు, (వానప్రస్థులనియర్థము.) ప్రపంచముఖమునం దానవదలి తీర్థసేవఁ జే

యుచుఁ బుణ్యావస్థములం దపమునేయువారు వాసప్రస్థులు కామ దాసతత్త్వమునన్
 ఘనదాస్యమును, ఊని = అవలంబించి, కామరికి లోబడి యనియధముగఁజికాప్తిక =
 వేశ్యలయొక్క సంబంధముచేతను, పత్రభంగములు = మకరాకారమైన కన్నురిమొడల
 గువానిపూతలను, కడుక = మిక్కిలి, ఒనగ్పక = చెయఁగాన్, అని రెండవయధము.
 వసంతునివలన విరాగులుసయితము వేశ్యాసంబంధము నభిలషించుచున్నారని భావము.
 చైత్రుఁడు = వసంతుఁడు, సకలసుజనులక = ఎల్లవృక్షములను (వు = భూమియందు,
 జని = ఉత్పత్తిగలది, వుజని = వృక్షము. బహువచనము వుజనులు) ఎల్లమట్టులననియధాం
 తరము, పెంచి = వృద్ధినిొందించి, సుజాతిక = జాజిరి, మంచి = బాధించి, వానికివికా
 సము లేపండఁజేసి యనియధము అని వర్ణాకాలమున వికసించుననియు వసంతకాలము
 నఁ బుష్పింపవనియుఁ బ్రసిద్ధి మంచినంశమున జ్యోతిచినవారిని బాధించి యని య
 థాంతరము. మహిక = భూమియందు, రజోవ్యాప్తి = పూచుముట్టుతోఁగూడికను, కను
 గంధవహుక = పొందువాయువును, వహించి = ధరించి, మహిక, రజోవ్యాప్తిన్ = ర
 జోగూఢముతోడి సంబంధమును కనుగంధవహుక = పొందెడుగర్వముగలవానిని (జా
 త్యేకవచనము) (ని) గంధోగంధకసంబంధామోదలేశస్మయేషుచ. నా. నా. వహిం
 చి = హోగుచేసి, అతి తపస్సుర్నిక = మిక్కిలిగ శిశిరముతువుయొక్కప్రకాశమును,
 హరియించి = హోఁగొట్టి, (రెండవయధమున యకారాదిగాఁ బదమువిభజింపవలెను)
 యతితపస్సుర్నిక = సన్యాసులయొక్కతపస్సుచేయవలెననుతలఁపును, హరియించి =
 హోఁగొట్టి (తనమహిమచే సన్యాసులకుసయితము చిత్తస్వాస్థ్యములేపండఁజేసి యనిభా
 వము.) అతిశయించి = విజృంభించి, ఆత్మప్రభావవైదిత్రిక = తనప్రభావముయొక్క
 చమత్కారమును, (ని) ప్రతాపశ్చప్రభావశ్చయత్రేజః కోశదండయోః. ఆ. తెలి
 పెక = ప్రకటించెను శ్లేషాలంకారము

సీ॥ మునుమాపు నులివిచ్చు ♦ బొందుమల్లెలు సోగ

క్రొమ్మడి నెఱతావి ♦ గుమ్మరింప

నునుఁజిగురారువా ♦ న్నుల విరివెఱపుల

నెనఁగునేలకిపాద ♦ రిండ్లఁ జొచ్చి

మధుర శీధురసాత్త ♦ మదమాంద్యమునఁ బునః

పునరుపగూహనం ♦ బుల మిటారి

వలిచన్నఁగవ లురం ♦ బుల నాట ననఁటుల

కపురంపుఁబాడి తేఁచు ♦ కమ్మదెమ్మ
రలు నితాంఁగోపరతి పరి ♦ శ్రీమ సముత్థ
కమ్ర గల్లతల స్వేద ♦ కణిక లార్పఁ
బతులయెదఁ గూర్చుసతులు రే ♦ పకడఁ దెలిసి
రలఘుశుకపిక నిష్కట ♦ కలకలముల॥

72

మునుమాపు = నూర్యాస్తమయకాలమున, నులివిచ్చుబొండునుల్లెలు, నులి = కొంచెము, విచ్చు = వికసించెను, బొండునుల్లెలు = ఒక తెగముల్లెపూవులు, సోగక్రోముడిక = దీర్ఘమగునూతనముగ దిద్దిన సిగనుండి, నెఱతావి = అధికమైనపరిమళమును, శ్రుమ్మరింపన్ = పెదచల్లఁగాక, నునుఁజిగురాకు పొన్నులక = మృదువులగు లేతయాకులమంచముతోడను, విరిపఱపులక్ = పూలనెజ్జలతోడను, ఎనఁగునేలకి పొదరిండ్లన్ = పృథాకించెడునేలకి తీవయిండ్లయందుక, చొచ్చి = ప్రవేశించి, (దీనికిఁగర్తృపదముసతులు) మధుర.....మాంద్యమునక, మధుర = కమ్మని, శీధురస = మద్యముచేతను, (మద్యపానముచేతననియర్థము) ఆత్త = పొప్రమైన, మద = మత్తునలని, మాంద్యమునక = ఆలస్యమున, పునఃపునరుపగూహనంబులక = మఱు మఱులఁగావించెడుకాగిళ్లచేతను, మిటారివలిచన్నుఁగలు = ఎత్తుగల చల్లని కునుములజంటలు, ఉరంబులక = (భర్తల) వత్సస్థులములందుక, నాటక = గ్రుచ్చుకొనఁగాక, అనఁటులకపురంపుఁబాడి = కర్పూరమునుగలిగించునట్టియనఁటిమొక్కలధూరిని, (కర్పూరపురజముననియర్థము) తేఁచు కమ్మదెమ్మెరలు = ఎగురఁ గొట్టెడునువాసనగల లేతపాయువులు, నితాంత .....కణికలు, నితాంత = ఎడతెగని, ఉపరతి = పురుషాయితమువలని, పరిశ్రీమ = ఆయాసమువలన, సముత్థ = పుట్టిన, కమ్ర = మనోహరమైన, గల్లతల = చెక్కిల్లఁచుందలి, స్వేదకణికలు = చెమ్మటబిందువులను, ఆర్పక = ఎండింపఁగాన్, పతులయెదక = నాయకుల హృదయమందు, కూర్చుసతులు = నిద్రించుస్త్రీలు, అలఘు.....కలములక, అలఘు = అధికమైన, శుక = చిలుకలయ, పిక = కొయిలలయ, నిష్కట = ఇండ్లవెనుకనున్నవోటలయందలి, కలకలములన్ = ధ్వనులచేతను, రేపకడక = పొప్రతఃకాలమునను, తెలిసిరి = మేల్కొనిరి ఇందు సంభోగశృంగారమువర్ణింపఁబడె. నాయికలుస్వీయలుండొగ్గింతును.

ప॥ ఇట్లు సకలజగదామోదకరామోదవిలాసభాసురంబులగు వసంతవాసరంబులు జరుగుచుండ నొక్కదినంబున సంబుజాక్షుండునుం బాం

చాలీసహితంబుగాఁ బాండుకుమారులునుం బరివారంబుతోఁ జే
రోలగంబున్న సమయంబునం కేకయరాజప్రేషితుండగు పురోహి
తుం డరుదెంచి సముచితసత్కారంబు వడసి యతండు నేటికాటవ
దినంబున భద్రదాస్వయంవరమహోత్సవంబు గాఁగలదు. తజ్జనకుం
డగు ధృష్టకేతుప్రభుండు భవదాగమనంబునకై నన్నుఁ బుత్తెంచెన
ని కృష్ణయుధిష్ఠిరులకు విన్నవించి సువర్ణవర్ణచిహ్నంబగు శుభరేఖ
యొసంగిన సంతసించి యవ్యపునకభీష్టార్థంబులిచ్చి నీడొల్పి యు
ధిష్ఠిరాదులకన్నమున్నుగ వెచ్చుండు కేకయపురంబునకుం జరచు
ద్యుక్తుండయ్యె సంత||

73

ఇట్లు = ఈప్రకారము, సకల .....భాసురంబులు, సకలజగత్ = ఎల్లలోకము
లను, లోకముననుండువారికెల్లసమర్థము ఆమోదకర = హర్షంబులిగించెను, ఆ
మోద = పరిమళముయొక్క (ని) సౌఖ్యహస్తావామోదా నా నా విలాస = ఉ
ల్లాసముచేతను, భాసురంబులు = ప్రకాశించుచు, అగు, వసంతవాసరంబులు = వసంత
కాలపుదినములు, జుగుచుండక = పోవుచుండఁగాక, ఒక్కరినెరుఁగక, అంబుజా
క్షుండునన్ = కృష్ణుండును, (తమ్మికంటి) పాంచాలీ సహితంబుగాక = దొడ్డిపది
తోఁగూడునట్లుగా, పాండుకుమారులుక = పాండవులును, పరివారంబుతోక = సేవ
క సముదాయముతోక, శేరోలగంబు = సభయందు (ఇటసప్తమ్యర్థమునంబ్రభయ)
ఉన్న సమయంబుక, ఉన్న కాలంబున, కేకయరాజప్రేషితుండు = కేకయదేశపు
రాజుచేఎంపఁబడినవాఁడు, అగు, పురోహితుండు, అరుదెంచి = వచ్చి, సముచితస
త్కారంబు = తగిన గౌరవమును వడసి = పొంది, అతండు = ఆబ్రాహ్మణుండు, నేటి
కాటవదినంబుక, భద్రదాస్వయంవర మహోత్సవంబు = భద్ర యువకన్నెయొక్క స్వ
యంవరమును పండుగ, కాఁగలను. తజ్జనకుండు = ఆమెతండ్రి (కేకయరాజు) అగు
ధృష్టకేతుప్రభుండు, భవదాగమనంబునకై = మీరాకకై, మిమ్ముంబిల్చుటక నియర్థము.
నన్నుక, పుత్తెంచెక = పంపెను, అంకిష్టయుధిష్ఠిరులకున్, విన్నవించి = మనవిచెసి,
సువర్ణవర్ణచిహ్నంబు = ఎంగారపుటకొరములగులుతులుగలది, అగు, శుభరేఖక =
వివాహముందెలుపుకమ్మను, ఒసంగిక = ఈయఁగాక, సంతసించి = హర్షము మొంది
అవ్యప్రసక్తక = ఆబ్రాహ్మణునకుక, అభీష్టార్థంబులు = కోరినసామ్యము, ఇచ్చి, నీ
డొల్పి = పంపించి, యుధిష్ఠిరాదులకన్నున్ = ధర్మరాజు మొదలగువారికంటెను,

మున్ను గఁ = మొదటను, వెన్నుండు = కృష్ణుండు, కేకయ పురంబునకుఁ, చఁక = పోవుటకు, ఉద్యత్తుండు = ప్రయత్నించినవాఁడు, అయ్యెఁక, అంతఁక,

గీ॥ కుంతివలన ననుజ్ఞఁ దై ♦ కొని యుధిష్ఠి

రానిలజనరముఖులు ర ♦ భాధిరూఢు

లై రహిం దను ననుపరా ♦ నచట వారి

నమ్మతి వహించి వీడ్కొని ♦ చనియె శౌరి॥ 74

శౌరి = కృష్ణుండు, కుంతివలనఁక, అనుజ్ఞ = సెలవును, తైకొని = పుచ్చుకొని, యుధిష్ఠి.....ముఖులు = ధర్మరాజు, భీముండు, నర్మగుండు మొదలగువారు, భాధిరూఢులై = బండ్లకైసవారలై, రహింక = ఆనందముతోఁక, తమక, అనుపరాక = పంపుటవచ్చుచుండఁగాక, అచటక = ఆస్థలమునందక, వారిసమ్మతిన్ = వారియిట్టమును, వహించి = పొంది, వీడ్కొని = వెళ్లివచ్చెదననిచెప్పి, చనియెక = వెళ్లెను

క॥ ఈగతి నప్పరి వెలువడి

యాగోవిందుండు కలిప ♦ యాధ్వగతిఁ జనం

గాఁ కేకయపురిచెంతం

బాగు కృతకాద్రిపార్వ్య ♦ బాగుమున రహిం॥ 75

అగోవిందుండు, ఈగతిక = ఈప్రకారముచెతను, అప్పరిక = ఆపట్టణమునుండి వెలువడి = బయలుదేరి, కలిపయాధ్వగతిక = కొన్నిప్రయాణములు నడచుటచెతక, చనంగాక = పోగాక, (కొంతదూరము వెళ్లఁగా నని యర్థము) కేకయపురిచెంతక = కేకయపుర సమాపమందక, బాగు = చక్కనిది, అగు, కృతకాద్రిపార్వ్యభాగమునక, కృతకాద్రి = కల్పితమైనపర్వతముయొక్క, పార్వ్యభాగంబునక = పృక్కస్థలమునందక, సమాపమునననియర్థము ముందపద్యముతో నన్వయము

మహారాజులు రాలుమన్న మొదలగువారితో నెత్తైనపర్వతాకారము కల్పించి దానం బూలచెట్లు నాటించి చిల్లగాలికై యందుసంచరించుచుండు రని ప్రబంధముల వర్ణింతురు. దీనినే కృతకాద్రి యందురు

సీ॥ ఏలాలతాజాల ♦ శోలాకలిత కీర

బాలా న్ముటాలాప ♦ లాలితంబు

మందారమాకంద ♦ బృందామితమరింద

సందోహనందితే ♦ దిందిరింబు

భిల్లికుచోల్లిథ ♦ మల్లీలసద్గుచ్ఛ

వల్లీమతల్లీప్ర ♦ వేల్లితంబు

పారావతనటన్దు ♦ యూరాతతకిశోర

వారామితారహ్ ♦ ద్విరణంబు

మానితానూనపిక కాక ♦ లీనినాద

లీనకాననదేవతా ♦ గానజాయ

మానసూనప్రియాఘప్ర ♦ తానిసీన

వీనరుచి యైనయొకకోన ♦ గాన నయ్యె॥

76

ఏలాలతా.....లాలితంబు, ఏలాలతా=ఏలకీతఁగ లనెడు, దోలా=ఉయ్యె
లలచేత, కలిత=పొందఁబడిన, (ఉయ్యెలయం దున్న యని యర్థము.) కీరబాలా=
చిలుక పిల్లలయొక్క, అస్ఫటాలాప=స్ఫటముకానిపలుకులచేత, (ముద్దుపలుకులచేత న
ని యర్థము.) లాలితంబు=సుందర మైనదియు, మంచార.....దిందిరింబు, మందా
ర=మంజారములయొక్కయు, మాకంద=తియ్యమామిడులయొక్కయు, బృంద=స
ముహమునందలి, అమిత=పరిమాణము లేని, మగంద=పూజనయొక్క, సందోహ=
సముదాయముచేతను, (ప్రవాహముచేత నని యర్థము) నందిత=సంతోషపెట్టఁబడి
న, ఇందిందిరింబు=తుమ్మెదలు కలదియు, (ని) ఇందిందిర శృంఛరీకో కోలంబో
బంధర శృ సః ఆ భిల్లి . ..వేల్లితంబు, భిల్లి=చెంచెతలయొక్క, కుచ=స్తనము
లచేతను, ఉల్లిథ=అనుభవించఁబడిన, మల్లీలసద్గుచ్ఛ=మల్లెపూలయొక్కప్రకాశించెడు
గుత్తులు గల, వల్లీమతల్లీ=ప్రళస్త మైనతీవలచేతను, వేల్లితంబు=అల్లుకొనఁబడినదియు
ను, పారావత .... ద్విరణంబు, పారావత=పాపురములయొక్కయు, నటత్=నా
ట్యముచేయుచున్న, మయూర=నెమిళ్లయొక్కయు, ఆతత=అధికమైన, కిశోర=శి
శువులయొక్క, వార=సముదాయముయొక్క, అమిత=పొన్నైన, ఆరత=ధ్వనియొ
క్క, ఉద్విరణంబు = ప్రసారము గలదియును, మానితానూన ..నవీనరుచి, మాని
త=పూజించఁబడిన, అనూన=తక్కువకాని, పిక=కోయిలలయొక్క, కాకలీనినా
ద=మధురధ్వనియందు, లీన=అంగీకరింపఁబడిన, (ఏకీభవించిన యని యర్థము.) కానన

జేతా = వనాధిదేవతలయొక్క, గాన = సంగీతరూప మైనదోహదముచేతను, జాయ
మాన = పుట్టుచున్న, నూన = పువ్వులగల, ప్రియాకు = మోరటిచెట్లయొక్క, ప్రతాని
సీ = కొమ్మలయందుండునాపలయొక్క, నవీనరుచి = కొత్తకాంతి గలదియు, విస,
ఒకకోన = ఒకయరణ్యము, కాన సయ్యోక్ = కాన్పించెను తరులతాడుల కకాలమునఁ
బుష్పాదులఁ బుట్టించుక్రియ దోహదము అది యశోకమునకు శ్రీపాదతాడనమును వ
కుశమునకు మద్యగందూషణమును, కురువకమునకు నాలింగనమును, మోరటికి గానము
ను దిలకమునకు పీక్షణము మొదలగునది

వ॥ అట్లు పాడచూపిన నవ్వనప్రాంతంబు రమాకాంతుండు డాయం జ
న నచ్చెంతల ననంతవాసంతికాక్రాంత నకులతర్వంతర నిరంతరదం
తుర లతాంత నిష్కాంత ఘుమఘుమాయనూన సుగంధ బంధు
ర గంధవాహకిశోరి విహారంబులును, హారమాక్తికవ్యాతంబులచె
న్నునఁ జెన్నలకుకొన్నిగ్గుమొగ్గుల నెలకొన్న పొన్న గున్నలమిన్నల
ముక్తొన్న నలనన్న పుష్పాదులయొప్పునఁ గుప్పతెప్పలై యనఁటుల
నుప్పతిల్లుకప్పురంపుదుమారంబుల మఱుగుపడునీరంబులును, నీరం
ధ్రతమ తమాలద్రుమసముదయ తమోవిమోచనసమర్థ ద్యుమణి
కిరణాయమానంబు లగునశోకానోకహ కుచుమగుచ్ఛంబులవలన
నచ్చంబులై జలజలక జలుకు పలపలచి యలరుబలుఁదేనెసోనలకు
వానకోయిలలచెలువునఁ గలయమెలఁగునలికులంబుల కలర్పుంకా
రంబుల కనుసారంబు లగుసమీరపూరిత వేఱరంధ్ర నిర్గతనిస్వనం
బులునుం గలిగి వివిధ తరు లతా జాలంబున కాలవాలంబును మ
ధుర ఫల సముదయంబున కుదయంబును శుక పిక ప్రముఖ సకల
శకుంతవారంబున కాధారంబును శృంగారలతాధనంబులకుఁ గు
లధవనంబును నసమ కునుమ ప్రకరంబున కాకరంబును గెంపుసాం
పుల నింపారుచిపురుజొంపంపుఁబట్టులకు విడిమట్టును గంబురాపచ్చి
కస్తురిపట్టు, పురుంగులతాపులకుఁ దావును, జలువనెలరాలచెలుపు

లకు నెలవును మావిమోకలరీవికి దీవియుఁ దలిరాకుఁజేటకు మూ
టయు నయి నీటలరుముగుదపగిది నవవయోవిలాసంబునం దనరి
ఋతున్నతరీతి నాతతహరిద్రాంకంబులం బానరి జాలెంతపోలిక
లాలితప్రసవసంపదం బాసఁగి యింద్రజాలంబుచందంబున విచ్చు
మొగ్గల నెసఁగి శుభవస్తు ప్రభవ విభవాభిరామం బగునయ్యారా
మం బారామపట్టభిషేకసమయంబునుంబోలెఁ బ్రశోభిత భూమిజా
శేష శాఖామృగ కాండం బై కాండంబునుం బోలె నూత్నపత్ర
నుందరం బై దరంబునుంబోలె బహుళార్జున ప్రభామహిమం బై
హిమంబునుంబోలె ససహ్యమాన ఖగరాజధామం బై, రాజధా
మంబునుంబోలె సంధరితసారంగం బై సారంగంబునుంబోలె సధిగ
తమహీభృత్సన్నిధానం బై నిధానంబునుంబోలెఁ గనత్కనకరత్న
ప్రత్యగ్జిజ్ఞం బై యగ్జిజ్ఞ సముదాయంబునుంబోలె గాయత్రీ
జపాసక్తాలోకం బై లోకంబునుంబోలె వర్ధమాన ప్రాణిచయానం
దకం బై నందకంబునుంబోలె మాధవాలంకృతం బై మన్మథావే
ష్టితం బయ్యును నీలకంఠసమన్వితం బై దేవవల్లభవిరాజమానం బ
య్యును బహుశలాశోదించితం బై వితతకీచక సంవృతంబయ్యును
సంతతానిలడింభకసంచారం బై పూతనారమ్యం బయ్యును కృష్ణ
సారప్రకాశమానం బై కుంభజాతస్ఫురితం బయ్యును విజృంభిత
మహావీర దుఃపదం బై లలితోత్కలికా కలిత దివ్యమహిళాగణం
బై లలితోత్కలికా కలిత దివ్యమహిళాగణం బగుచు నుమధురసా
లాన్వితం బై నుమధురసాలాన్వితం బగుచు వానప్రస్థనివాసం బై
వానప్రస్థనివాసం బగుచుం బాలుచునవ్వనంబున॥

అట్లు పాడచూపినన్ = అప్రకారము కనపడఁగాఁ, అవ్యప్రప్రాంతంబున్ = ఆ
యడివిసమీపమున, రమాకాంతుఁడు = కృష్ణుఁడు (లక్ష్మీపతి) డాన్ = సమీపిం

చఁగాక, అచ్చెంతలక=ఆచేయవలందుకొ, అనంత.....విహారంబులును, అనంత = అంతము లేని, వాసంతికా = అడవిమల్లెతీగలచేత, ఆక్రాంత = చుట్టుకొనబడిన, వ కులతర్వంతర = పొగడచెట్లనడుమ నున్న, నిరంతర = ఎడమలేని, దంతుర = నిమ్మొన్నత మైన, లతాంత = పూలనుండి, నిమ్మొంత = బయలు వెడలిన, ఘుమఘుమాయమాన = గమగమలాడు చున్న, సుగంధ = పరిమళము చేతను, బంసుర = మహాహార మైన, గంధవాహాకిశోర = శేతవాయువులయొక్క, విహారంబులును = సంచారములును, హార.....చెన్ననక, హార = దండయందలి, మాక్తిక = ముత్రియంబులయొక్క, వారితంబులు = సముదాయముయొక్క, చెన్ననక = అందమునంటియందముచేతను, చెన్నలయ.....ఓప్పనక, చెన్నలయ = ప్రకాశించెడు, కొన్నిగ్గు = హతనమైనమెఱుంగులు గల, మొగ్గలనెలకొన్న = కోరకములమనివాస మగు, పొన్నగున్నల = శేతపొన్న చెట్లయొక్క, మిన్నలము = ఆకాశమున వ్యాపించెడు, క్రొన్ననలక్రోత్తపువ్వులయొక్క పుష్పాదులయొప్పునన్ = పరాగములచక్కందనముచేక, కుప్పతెప్పలై = మిక్కిలి రాసులై, అనఁటులన్ = కప్పరపుంజెట్టచుండి, ఉప్పతిల్లకప్పరంపుడుమారంబులక = పుట్టెడుకప్పరపుధూళిచేతనును, మెఱుంగుపడునీరంబులును = కప్పపడుపొదలును, (పొదలు గన్నడ కుండునంతటియధికముగ గురియుపొన్న పూలపరాగముం గప్పరపుధూళియు నీవనమున గలవని భావము) నీచంద్ర .. ..కిరణాయమానంబులు, నీరంధ్రితము = మిక్కిలి దట్ట మగు, తమాలద్రుమ = చీకటిప్రాఁకులయొక్క, సముదయ = సమూహమనెడు, తమః = అంధకారముయొక్క, విమోచన = నివారించుటకుకొ, సమర్థ = తగిన, ద్యుమణి = నూరునియొక్క, కిరణాయమానంబులు = కాంతులువలె నాచరించుచున్నవి, అగునశోకా .. ..పలనక, అగు, అశోకామౌళికా = అశోకవృక్షములయొక్క, కుసుమగుచ్ఛంబులవలనన్ = పూగుత్తులనుండి, అచ్చంబులై = చిరమైదులై, జలజలక = జలజల యనుధ్వనితో, (ఇది ప్రవాహముపోవుకప్పు చగుధ్వని ననుకరించుకబ్బము.) చిలుకు.....సోనలకున్, చిలుకు = ప్రవహించెడు, పలపలని = (స్రవించునప్పుడయ్యెడుచప్పుడు ననుకరించుకబ్బము) పలపలఁ గారెడు, అలయబలుఁదేనెసోనలకుక = పూవులసంబంధ మైన పెద్దతేనెధారలను, వానకొయిలల చెలువునన్ = చాతకములయందముచేన్, (చాతకములువలె నని యర్థము) కలముక = అంతటను, మెలంగు.....బులకున్, మెలంగు = సంచరించెడు, అలిమలంబులు = తుమ్మెదలగుంపుయొక్క, కల = శ్రావ్యమైన, ఝంకారంబులకుక = ధ్వనులను, (ఇది కర్కారమున వక్త్రీ) ధ్వనుల నని యర్థము. అను సారంబులు = అనుసరించు నవి, అగు.....నిస్వనంబులునున్, అగు, సమీర = గాలిచేత, పూరిత = నింపబడిన, వేణు = వెదుళ్లయొక్క, రంధ్ర = చిల్లులను

డి, నిర్గత = బయట వెడలివ, నిర్వహణము = ధ్యాయము, కలిగి = (ఇచటం గలుగు ధాతువు సకరికము) పొంది, వర్షము గురియైనపుడు దెగ్గురులువలెఁ బూఁజేసెటెం దిరుగుతు మైదలలు ధ్వనించు చుండఁగా గానిచేఁ బూర్ణ మైనబొంగువెదుళ్లు చేయుధ్వని తు మైదలరుంకారము ననుసరించి చేయు గాఢమునలె నుండే నని భావము. వివిధత రులతాజాలంబులకుఁ = వెళ్ళు-తెఱఁగులచెట్లయొక్కయుఁ దీ వెలయొక్కయు గుంపు లకుఁ, ఆలవాంబును = కామము, సత్త్వస్థా మని యగ్ధము మధురపలసముదయంబు నకుఁ = తియ్యనిపండ్లసముదాయమునకుఁ, ఉదయంబును = పుట్టువోటును, కుక . . . వాగంబునకుఁ, పుక = చిలుకులు, కుక = కోయిలలు, మ్రుంబు = మొదలైన, సకల = అన్ని యగు, శివంత = మధురయొక్క, గాంబునకుఁ = నయూహమునకుఁ, ఆ ధారంబును = ఉలికిపట్టు, శృంగంబునకుఁ = అంద మైనపొదరుటిండ్లకుఁ, కులధనంబును = వలెఁగ్రమముగా నుండుమునకు, చిరకామమునండి యున్న హామని యగ్ధము. అసము = అసము, అసము = బాటిలే, సుముసుప్రకరింబునకుఁ = పూలగుమికకుఁ, ఆంధ్రంబునకుఁ = ఆంధ్రము, శంపు = పట్టులకుఁ, కంపుసాంపులకుఁ = పద్మరాగములకుండి యుచు, ఇంసాను = ఇంకను గలిగించెడు, విపురుజ్జింపంపుఁబట్టులకుఁ = చిగురుటాగులచుట్టిటికి మలకుఁ, విడిమట్టు = కాఁపురమును, గంబురాపచ్చికస్తురిపట్టు, గంబురా = కర్పూరమునకును, పచ్చికస్తురి = పచ్చికస్తురికి, పట్టు = వాసస్థానము, మ్రుంగులతావులకుఁ = నవాదులయొక్క పరిమళములకు, తావును = విడిదియుఁ, చలువనెఱఁగలచెలుపుకుఁ = పల్లినించింద్రకాంక్షపురాలనక్కందనములకుఁ, నెలపున = వాసస్థానమును, మలవచన మనుపొసాగ్ధము మానిమోకలరీ వికిఁ = మామిడియొక్కలవైదవమునకున్, దీనియుఁ = పుట్టువట్టివోటును, తలిరాకుఁజేటకుఁ = చివుళ్లకాంతికిఁ, మూటయున్ = ముడియయును, అయి, నీటలరుముగుదపగిడిక, నీటు = శృంగారముచేతను (తృతీయాశ్వాసమునఁ బ్రథమ) అలరుముగుదపగిడిక = ప్రకాశించుముగ్ధాంగవరీచితేతను, ముగ్ధవలె నని యగ్ధము పనియునాఁతెండ్లప్రాయము గలది ముగ్ధ యనందము నవనయోపిలాసంబున = శేషవ్యముయొక్కసాంపుతోఁక, తనరి = బిప్పి, యని ముగ్ధాంగనాపగము అప్రావ్యము లగుపులుఁగులసౌందర్యముతో నని వనపర మైనయగ్ధము (2) ఖగ బాల్యాదిగోష్ఠియఁ అ ఋశుస్నానరీతిన్ = రజస్వల యై స్నానముచేసినదానితెఱఁగుచేత, ఆతత్కారద్రాంకంబులకుఁ = మిగులవ్యాపించినపసపుగులుతులచేత, హాసరి = ప్రకాశించి, (పసపువెట్టినవానిరణములచేతఁ బ్రకాశించి యని వనపర మైనయగ్ధము) (3) అంకో నాటించిచ్చేదే సంఖ్యాయాం యాధి భూషణే సుగాపే రూపకే స్థానే మతా వృత్సంశ్చిన్నయోః నా.నా బా

లెంతపోలిక = ప్రసవించిన శ్రీ సామ్యము చేతను, లాలితప్రసవసంకటికీ = ముద్దుచే
 యఁబడిన శిశువుకలిమిచేతను, పాసఁగి = బిప్పిదమై, లాలిత = మువ్వచూరే మైవ, ప్రసవ
 సంపదన్ = పుత్రులయొక్కయేని ఫలములయొక్కయేని కలిమిచేతను, పాసఁగి యని వ
 నపరము. ఇంద్రజాలంబుచందంబునన్ = గారడముయొక్కరీతిచెతను, మాయచే గ
 ల్పింపఁబడినవస్తువునలె నని యర్థము విచ్చు మొగ్గలన్ = ఎచ్చటనున్న వచ్చటనే కా
 ప్పించకుండుటతో, ఎఁగి = ప్రకాశించి, వికసించు చున్న పూ మొగ్గలతో, నని వనప
 ర మైనయర్థము శుభ.....వాభిరామంబు, శుభ = మేలైన, వస్తు = పుష్పములు, ఫ
 లములు మొదలైనవానికి, ప్రధన = కారణ మగు, విభన = సంపదచేతను, అభిరామం
 బు = మనోహర మైనది, అగు, అయ్యారామంబు = అయ్యద్యావము, ఆరామపట్టాభిషే
 క సమయంబునం బోలెన్ = రామనిపట్టాభిషేకకాలమునలె, ప్రశోభిత.....కాండం
 బై, ప్రశోభిత = అలంకరింపఁబడిన, భూమిజా = నీరయ, అశేష = సమస్త మైన, కా
 ఖామృగ = వానరములయొక్క, కాండం బై = సమదాయమును గలది యై, (ఇది ప
 ట్టాభిషేక సమయమునకు విశేషము.) వనమునకు విశేషగ మైనపుడు, ప్రశోభిత = ప్రకా
 శించు, భూమిజ = వృక్షములయొక్క, అశేష = సమస్త మైన, కాఖా = కొమ్మలయొ
 క్కయు, మృగ = జంతువులయొక్కయు, కాండం బై = సమదాయము గలది యై,
 కాండంబునం బోలెన్ = బాణమునలె, (ని) కాండో శ్రీ దండ బాణార్ద్రవగ్ధావస
 రి వారిను అ. నూత్న పత్రసుందరింబై = క్రొత్తతెక్కలచే సుందరమై, (బాణములు
 వేగముగఁ బోవుటకై వానికి గర్జిద్ద మొదలైనవాయీఁకలు గట్టుట ప్రసిద్ధము.) క్రొ
 త్తయాపలచే సుందర మై యని వనపరము దరంబునం బోలెన్ = శంఖమునలె, బ
 హుశార్ద్రనప్రభామహిమంబై, బహుళ = అధిక మైన, అర్జునప్రభా = తెల్లనికాంతిచెత
 ను, మహిమం బై = గొప్పతనము కలదియై, (ని) వశక్షో ధవశోర్ధనః. అ బహుళ =
 అధికమైన, అర్జున = మద్దిచెట్లయొక్క, మహిమంబై = గొప్పతనము గలదియై యని వన
 పర మైనయర్థము. హిమంబునంబోలెన్ = మంచువలెన్, అసహ్య... ధామంబై,
 అసహ్యమాన = సహింపఁబడని, ఖగరాజ = సూర్యునియొక్క, ధామంబై = తేజస్సు గ
 లది, (ఖగరాజ, ఖ = ఆకాశమున, గ = పోవునట్టిని, ఖగములు = గ్రహనక్షత్రాదులు.
 వానికి, రాజు = ప్రభువు, గాములతేఱు = సూర్యుఁడు) అసహ్య = సహింపరాని, మా
 న = సంఖ్యగల, ఎక్కువసంఖ్య గల యని యర్థము. ఖగరాజ = (చిలకలు కోయిల
 లు మొదలైన) పక్షి శ్రేష్ఠములకు, ధామంబై = వాసస్థానమై యని వనపరము. (సం
 ఖ్య లేరుకుపికాదులు గలది వనమును, సూర్యకాంతిని సహింపలేనిది మంచు నని యర్థ
 ద్వయముననుభావము ఇందు శబ్దమాత్రమున సామ్యము రెంటికిం గలదు. ముందును

తెనుగున క్షేపణిగలవోలుల నిట్టూరే తెలియవలెను) రాజధానులనుబోలెడనే రాజధానులను
 గృహమువలె, సంభరితసారంగం బై, సంభరిత = పోషింపఁబడిన, సారంగంబై = గరి
 ములు గలది యై, పోషింపఁబడినతఁ మొదలు గలది యై యని వనపరము. (ని) సార
 రంగ శ్చాతక భృంగే వరంగేచ మరంగజే. వి సారంగంబునుంబోలెక = వినుకవలె
 లె, అధికత.....బై, అధికత = ప్రాప్తమైన, భూభృత్ = రాజాలయొక్క, సన్నిభా
 నంబై = సమీపప్రదేశము గలది యై, ప్రాప్తమైనపర్యతసామిప్యము గలది యై యని వ
 నపర మైనయర్థము. (ని) భూపాదీభూభృతా. నా. నా. నిధానంబునుంబోలెక =
 సామ్యప్రాంతములనెన్, కనత్క.....జన్మంబై, కనత్ = ప్రకాశించు చున్న, కన
 క = సునర్ణములయన, రత్న = మణులయన, పృథ్వీగ్ర = నూతనమైన, జన్మంబై = పుట్టు
 పు కలదియై, కనత్ = పృథ్వీగ్రంబున, కనకరత్న = శ్రేష్ఠమైనసంపదగ్రహాలయొ
 క్క, ప్రత్యగ్రజన్మం బై = నూతనమైనయత్నాత్మి కలది యై యని వనపర మైనయర్థ
 ము, (ని) కనకం కాంచనే నాథు డత్తూరే నాగకేసరే చంపకే. నా. నా. ఆగ్రజ
 న్యసముదాయంబునుంబోలెన్ = బ్రాహ్మణసముదాయమువలె, గాయత్రీ.....లోకం
 బై, గాయత్రీ = గాయత్రీ యనుపేరు గలమంత్రముయొక్క, జప = ఆవృత్తిచెత, ఆసక్త =
 పొగిప్తమైన, ఆలోకం బై = తేజము గలది యై, (ఒక్కదానినీ మఱల మఱల స్మ
 రించుట యావృత్తి.) గాయత్రీ = చండ్రచెట్లయందును, జపా = మంత్రనమోలకలయం
 దును, సక్త = తగులుకొన్న, ఆలోకం బై = కాంతి గలది యై యని వనపరము. (ని)
 గాయత్రీ బాలతనయః ఖదిరో దంతధావన యనియును, ఉడుపువ్వం జపా యనియు
 నమరుడు. లోకరిబునుంబోలెన్, వర్ధమానప్రాణి .....బై, వర్ధమాన = పెరుగుచున్న,
 ప్రాణిచయ = జంతుసముదాయమునకు, ఆనందకంబై = సంతోషమును గలిగించునది
 యై, వనపర మైనయర్థము నిదియే నందకంబునుంబోలెక = విష్ణుభద్రమువలె, మాధవా
 లంకృతంబై = కృష్ణున కలంకారమై, వసంతకాలముచే నలంకరింపఁబడినదియై యని వన
 పర మైనయర్థము. (ని) శంఖో లక్ష్మీపతేః పాంచజన్య శ్చక్రం సుదర్శనః కామో
 దకీ గదా ఖడ్గో నందకః కాన్తుభో మణిః ఆ (రామపట్టాభిషేకమునుంబోలె ననున
 ది మొదల లింతదనుక శ్లేషప్రతిభాత్థాపితోపమాలంకారము.) మన్మథావేష్ఠితం బయ్యో
 ను = మరునిచే బ్రేవేళింపఁబడిన దయ్యోను, నీలకంఠసమన్వితం బై = శివునితోఁ గూడి
 నదియై, వెలగలచే నింపఁబడినదియును నెమిళ్లతోఁ గూడినదియు నని యర్థాంతరము.
 మున్నింపునిపొగిర్థంచెఁ బార్వతీపరమేశ్వరులకు సఖులునము నేయ యత్నించి మ
 రుఁడతనివేత్తాగ్నిచే దగ్ధుఁడయ్యె నని పరిశిద్ధము. పరస్పరవిరుద్ధులగుట రిద్ధ భౌ
 క్కచో నున్నారని చెప్పబడిన విరోధము పొగిప్తంబఁగా దాని నర్థాంతరమునఁ బరి

హరించుటచే నిట విరోధాభాసాలంకారము మందును మొదటియర్థమునఁ బ్రాప్తిం
చినవిరోధమును రెండవయర్థమునఁ బరిహరించిన నిదియే యలంకారమగును. ఈయారా
మము పెక్కు లగువెలగచెట్లును, నెమిల్లనం గలది యని ఫలితము. ఈయర్థమునందు 'స
య్యను' అనునది సముచ్చయముగా గ్రహింపవలెను. దేవవల్లభవిరాజమానం బయ్యు
ను=ఇంద్రునిచే విలసిల్లుచున్నది యయ్యను, బహుపలాశోదంచితంబై, బహు=పె
క్కుండగు, పలాశ=రక్కసులచేత, ఉదంచితంబు=అతిశయించినది, వి, ఇందున్నది
ను రక్కసులును బరస్పరశత్రులు గాన వీ రిద్దఱు నొక్కచో నున్నారనునీయర్థము
న విరోధము రాఁగా, దేవ .య్యక, దేవవల్లభ=పున్నాగవృక్షములచే, విరాజ
మానం బయ్యును=విలసిల్లుచున్నదియును, బహు.....బై, బహు=పెక్కులగు, ప
లాశ=మోముగులచే, ఉదంచితంబై=విజృంభించినది యై యనునర్థముచేఁ బరిహారము
(ని) పున్నాగే పురుష స్తుంభః కేశరో దేవవల్లభ యనియును, పలాశేకింతుకః పర్ణ.
యనియు నమరుండు. వితత..... బయ్యును, వితత=విశేషముగ వ్యాపించిన, కీచ
క=సింహబలాదులచే, సంవృతం బయ్యును=ఆవరింపబడిన దయ్యును, సంతత...సం
చారంబై, సంతత=ఎడతెగని, అలలిడింభక=(వాయుపుత్రుఁ డగు) భీమునియొక్క
సంచారంబై=సంచారము కలది యై, భీమునిచేఁ గిలకు లాక కారణమున మృతులైరి
గాన నీయర్థమున విరోధము సంభవించఁగా, విస్తార మైనవెదురుటడవులచే నావరింపఁ
బడినదియు నెడతెగనిమందమారుతము గలదియు ననురెండవయర్థమునఁ బరిహారము.
పూతనామయ్యంబయ్యును=పూతన యనురక్కసిచే మహాహరమైన దయ్యును, కృష్ణ
సాప్రకాశమానం బై=కృష్ణునిబలుచుచేఁ బ్రకాశించునది యై, పూతన యనురక్కసి
కృష్ణునిచిన్న తనమున నతనిఁ జంపఁ గంసునిచేఁ జేతయై బాలెంతరాలై వచ్చి విషము
తోఁ గూడినచా లిచ్చుచు శ్రీకృష్ణునిచే మృత యుచ్చు నని భాగవతము పూతన యి
దివఱకే మృతయయ్యెఁ గాన విరోధము పూతనామయ్యం బయ్యును=కరక చెట్లచేత
మహాహర మయ్యును, కృష్ణసాప్రకాశమానం బై=కృష్ణులచేఁ బ్రకాశించునది యైయ
ని పరిహారము. (ని) పూతనామృతా హోక్తీ హైమవతీ యనియును, కృష్ణసార య
రు న్యంతు గంధ శంబరి రోహిణి యనియు నమరుండు పంధబాతస్ఫురితం బయ్యు
ను=దోహితాచార్యుచేఁ బ్రకాశింపఁబడిన దయ్యును, విష్ణుభి . బై, విజృంభి
త=జృంభించిన, మహావిర=గొప్పపరాక్రమశాలి యగు, ద్రుపదం బై=ద్రుపదరాజు
యని యు, ము న్నొకకార్యార్థము దోహుండు సహాధ్యాయు యగుద్రుపదు నాశ్రయిం
పం బోయి యతనిచేతం బరిహాసితుం డై తనశిష్యుఁ డగునర్జునునిచే నతని బద్ధుఁ డెప్పిం
చి తనపాదములఁ బడేశయించుకొని సిమ్మట ననుగ్రహించి విశేష నీ భారము ఇ

ట్లు దోగ్గణాచార్యునిమృనిచే నోడింపఁబడినవాఁ డాయన యున్నచో విజృంభించె
ననుటచే విరోధము రా, సంభజాతస్ఫురితం బయ్యును = అగస్త్యవృక్షములయొక్క
(అగినెచెట్లయొక్క) ప్రకాశము కలదియును, విజృంభిత.....యై, విజృంభిత = అతి
శయించిన, మహత్ = పెద్దవి యగు, నీగదుగ్రి = ఎఱ్ఱమద్దిచెట్లను, పదంబై = స్థానంబైయ
ని పరిహారము (ని) నదిసఱ్ఱో నీరతగు రింద్రద్రుః కమభోర్లుః అ లలితో .....
యై, లలిత = సుందర మైన, ఉత్కలికా = మొగ్గలతో, కలిత = కూడుకొనిన, దివ్య =
స్వచ్ఛ మైన, మహిళా = పేర్కొనఁబడవలయొక్క, గణంబు = సముదాయము కలది,
వి, లలిత = సుందర మైన, ఉత్కలికా = వేడుకలతో, కలిత = కూడుకొనిన, దివ్యమ
హిళా = దేవతాశ్రీలయొక్క, గణంబు = సముదాయము కలది, అగుచుకొ, (ని)
శ్యామాకు మహిళాహ్వాయా యనియును, వనితా మహిళా తథా యనియు నమరుఁడు
సుమధురసాలాన్వితంబై, సు = మిక్కిలి, మధు = మకరందముగల, రసాలాన్వితంబై =
మామ్రలతోఁ గూడినదియై, సుమధురసాలాన్వితంబగుచు, సుమధుర = పువ్వులను ధరిం
చిన, సాలాన్వితంబు = చెట్లు కలది, అగుచున్, మకరందము గలమామ్రలును, పూలు గ
లయితరవృక్షములు గలదియు నని యర్థము వానప్రస్థనివాసం బై = ఇప్పచెట్ల మనికి
పట్టై, వానప్రస్థనివాసం బగుచుకొ = తపము చేయు సుకయశ్రమమువారి మనికిపట్టై
పాలుచునవ్వనంబునన్ = ప్రకాశించెడునావమునందుకొ, ముందరపద్యమునందలిక్రియ
తో నన్వయము.

క॥ లలనావాక్కులనాకల

కలనానాశుకపికాళి ♦ కిరీట పరవసం

కులనాతిదూరహిణ

కలనాదం బపుడు వారి కొ ♦ కిరీట వివ నయ్యెన్॥ 78

లలనా..... నాదంబు, లలనా = శ్రీమదానందమున, నాన్ = సుందరమున, కల
నా = పొప్పిచేత వైన, కలకల = గొప్పధ్వనియొడిచి, నానా = ముగ్ధములగు, శు
క = చిలుకలయు, పికాళి = కోయిలలయు, కిరీట = సామ్రాములయు, రస = ధ్వనితో,
సంకుల = కలసివదియు నగు, నాతిదూర = మిగుల దూరమందుఁ గాగి, విజాకలనాదం
బు = వీణయొక్కయస్సుట మైనమధురధ్వని, ఒకటి, అపుడు = ఆకాలమున, హరికిన్ =
కృష్ణసుకున్, విన నయ్యెన్ = విన వచ్చెను,

క॥ వీనులకుఁ దనదుమురళీ

గానముకన్నను వినోద ॥ కర మై యమృతం

బానిసక్రియ నానినదం

బానందము గుమ్మరింప ॥ హరి యిటు పలికెన్॥ 79

అనినదంబు = ఆధ్వని, వీనులకుఁ = చెవులకు, తనదుమురళీ గానముకన్నన్ = తన సంబంధ మైనపిల్లగ్రోవివలనిగానముకంటెక, వినోదకరమై = వేడుకం జేయునది యై అమృతంబు, అనిసక్రియక = ఆమృతంబును ద్రావింట్లు, అనందము = సంతసమును, ప్ర మృంపక = ప్రపటింపఁగాక, హరి = కృష్ణుఁడు, ఇటు = ఈక్రిందిప్రకారము, పలికెక;
ఉ॥ ఈననకోనలోన నిపు ॥ జేనలినాననలో విపంచికా

గానము లోకమోహనము ॥ గా నొనరించుచు నున్నవార ల

చ్చానలయున్నచో పురసి ॥ చయ్యన వచ్చెద నుండుఁ డందు శ్రీ

బాని రథంబు డిగ్గి కడు ॥ సంభ్రమ మొప్ప రహస్యవైఖరిక॥ 80

ఈననకోనలోక = ఈపూలు గలకోనయందున్, ఏనలినాననలో = ఏశ్రీలో,
(నలిన = పద్మమంబోలిన, అనన = ముఖ మెవతెనుఁ గలదో యది, నలినానన = తాను రఘవ్ర్యం బోలినమోము గలది) ఇపుడు = ఈకాలమునక, విపంచికాగానముక = వీణాగానమును, లోకమోహనము = జనులకుం బారవశ్యము, కాక = కలుగునట్లు, ఒన రించుచు నున్నవారు = పాడు చున్నవారు, అచ్చానలయున్నచోప్ప = ఆశ్రీ లున్న బాడన, అరసి = తెలిసికొని, నయ్యానన్ = నేగముగాన్, వచ్చెదక, ఉండుఁడు = (మీ రిచటనే) వసింపుఁడు అంచుక = ఇట్లాజ్ఞ యిచ్చుచున్, శ్రీబాని = కృష్ణుఁడు, (ఎ వ్వనికీ లక్ష్మీభార్యయో యతఁడు) రథంబున్ = అరదమునుండి, డిగ్గి = డిగ్గి, సంభ్రమ ము = అదరము, ఒప్పన్, రహస్యవైఖరిక = రహస్య మైనపద్ధతితో, ముందుపద్యము తో నన్వయము.

ఉ॥ పూవులతావులం జెలఁగు ॥ పొన్నలగున్నలఁ దిన్న నైనబ

ల్కావులమోవులం గలసి ॥ మల్లిక లల్లినగొప్పకప్రపుం

దీవులతావులం జలువ ॥ దెమ్మెర గొమ్మెల వీవ సమ్మద

శ్రీవలమానమానసము ॥ చే నరిగెన్ వనవీధిలోనికి॥

పూవులకావులకా = పుష్పములకుగంధములచెతన, చెలఁగుపొన్నలగున్నలకా =
ప్రకాశించెడుపొన్నయొక్కలతోను, తిన్న వైసబల్కావులకా, తిన్నన = చక్కఁదన
మును, విస = పొందిన, (ఇట్టి నగుభాకువు సకర్మకము.) బల్కావులకా = పెద్దతామి
డిచెట్లతోడను, మోవులకా = మోచిచెట్లతోడను, కలసి = కూడికొని, మల్లికలు = మల్లి
తీగలు, అల్లివ.....కావులకా, అల్లివ = అల్లకొన్న, గొప్ప = పెద్దవి యగు, కప్రపుం
దీవులకావులకా = కప్పరపుందిన్నెలు గలస్థలమునుండి, చలువలెమ్మెర = చల్లనివాయు
వు, క్రిమ్మలకా = మఱలమఱలన్, వీవకా = విసరుచుండఁగా, వసవీలిలానికన్ = వసవ
క్రీమధ్యమునకుకా, సమ్మద.....చేకా, సమ్మదక్రి = సంతోషాతిశయముచే, వల
మాన = భ్రమించుచున్న, మానసముచేకా = మనస్సుచేకా, అరిగన్ = పోయిన. (దీ
నికి వెనుకటిపద్యమునందలిక్రిచానికర్త.)

సీ! పువుఁబొదల్ సొర మేనఁ ♦ బొదలుపుప్పొడిరంగు

పసపునలుంగుకొంగి ♦ బస నెనంగ

నడచుచో మకుటల ♦ గ్నం బైననంపంగి

నన పైఁడిబాసికం ♦ బునెఱిఁ దనర

ముంజేతమకరంద ♦ మున నంటుమనుఁదీగె

నవ్యమంగళకంక ♦ ణముగ నొనరఁ

బక్వమై రాలుపు ♦ ప్పచ్చకాకేసరం

బులు హరిద్రాక్షతం ♦ బులుగ నమరఁ

గుదురుపైద నంటుకిసలయ ♦ కుట్టలముల

వరుస నవరత్నహారభా ♦ స్వరతఁ బూన

నపుడు భద్రాప్తి కరుగువీ ♦ తాంబరుండు

కొత్త పెండ్లికుమారుని ♦ కొమరుఁ దెలిపె॥

82

పువుఁబొదల్ = పూవులయొక్కపొదలను, (పూవులు గలతీగయిండ్ల నవియర్థ
ము.) చొరకా = ప్రవేశింపఁగాకా, (దీనికిం బీతాంబరుండు కర్త) మేనకా = శరీర
మునందుకా, పొదలుపుప్పొడిరంగు = కలిగిడుపరాగకాంతి, పసపునలుంగుకొంబసకా =
పసపునలుంగుయొక్కకొత్తకాంతివంటికాంతిచెతన, (కాంతివలె నని యర్థము) ఎ
సంగకా = ప్రకాశింపఁగాన్, కృష్ణఁ డాశ్రీ లున్న స్థలమును పెదకుచుఁ బోవునపుడు

దారి నున్న పొదలయందలి పూలలోని పరాగమా యన దేహము నంటి పెండ్లిమహారునకు
వివాహములోఁ గావించు పనులగునవలె నుండఁగా నని తాత్పర్యము క్రొత్త + ప
స = క్రొంబస. క్రొత్త శబ్దమున కావ్యక్షేపమునకుఁ గాన్పించుచు ను గాగమంబును
గొన్నియెడల వివాహమున వ్యవస్థలు నగు, ననుచు నున్న క్రొత్త + ప
సనీడి' యని పార్శ్వార్థముగా "క్రొత్త + ప" అనునది నరళము లగును
అదేశసరళమునకు ముందున్న ప్రతిమనకు బిందుసంక్షేపమును విభాష నగుననుచు త్ర
ములచే నీరూపము సిద్ధించెను. నమానంబు గావున వ్యవస్థంబును ప్రాస్థముమీఁదిగి గా
వున నటగున్నయు వ్యవస్థితభాషచే సుశ్లేషంబు నెదుఱియుండునగు గలంగ వని బా
వ్యా. సం.) నడచుచోక = చడుచుకపుడు, ముకుటలగుంబా = కరీటము నంటుకొన్న
ది, ఐనసంపదనన = అయిన సంకరిపువ్వు, పైఁడిబొసెంబు నెత్తె = బరిగానుబాసిక
మునందముచేక, (పెండ్లిమహారునకుం బెండ్లివారకుంబును వివాహకాలమున నొసటఁ
గట్టెడు నాధరణిశేషము) తనరక = ప్రకారముగా, ముంజేత = ముంజింధముం
దుక, మకరందమునక = పూ దేనెచేతిను, అంటునుండిఁ గి = తేలిలియున్న సన్న తీవ,
నవ్యమంగళకంకణముగన్, నవ్య = నూతనమై, (ఇది కంకణమునకు విశేషము) మం
గళ = పెండ్లిసంబంధమై, కంకణముగన్ = కడముగక, ఒనరక = ప్రకారముం
గాక, (కృష్ణుడు పోవునపుడు ముండేలియుండు బూదేనెతోఁ గూడి యంటికొ
న్న సన్న నితీక పెండ్లిమహారు గట్టిన కంకణమువలె భాసింపఁగా నని యర్థము పకవ
మై = ముదిరినవియై, రాలుపుష్పపుకాకేసరంబులు = సడియెడుపువ్వులగుంపులలోనిదార
ములు, (కింజల్కములు) హరిద్రాక్షుంబులుగన్ = పచ్చపుకాకే గూడిన ముత్యతలుగన్
అమరక = ఒప్పుగాక, మదురుపెదక = మృదునివత్తుమునక, అంటు .. వరుస,
అంటు = తేలిలియున్న, కిసలయ = చిగుళ్లయ, మట్టల = మెట్టలయ, వరుస = పంక్తి
నవరత్న హరిభాస్వరతక = తొమ్మిదివిధము లగునతనములతోఁ గూర్చినదండయొక్క
ప్రకాశమును, పూన్ = ధరింపఁగాన్, అపుడు = చకాలమున, భద్రాప్తికొ = శుభ
ముఁ బొందుటకు (భద్ర యనుకన్యను సంపాదించుటకు ననియు నర్థము.) అగునపీ
తాంబరండు = పోవుకృష్ణుడు, (పీతాంబరండు = పచ్చనిపట్టువస్త్రముకలవాడు)
కొత్త పెండ్లిమహారునికొమరుకొ = కొత్త పెండ్లికొమరునియందమును, తెలిపెక = ప్ర
కటించెను. మీఁదటిపక్షములచే గృష్ణుడు పెండ్లికొమరుడువలె నుండె నని భావ
ము ఇందుఁ బుష్పాడిరంగు పనులగునగుక్రొంబస తెనంగ గుమొదలైనవోట్ల న
వ్యధర్మము లవ్యస్థలమున సంభవింపమిచ సద్వ్యధర్మము లని యర్థము ప్రాప్తించుఁ
గాన నిదర్శనాలంకారము.

చూ॥ గళితంబై ధరఁ బడ్డరోహణపుశ్పం ♦ గంబో యవం బైడిగ
చ్చులనిద్దాజిగితోడ దివ్యమణిరో ♦ చుల్ దిక్కులం బర్వ ను
జ్వలమై యొప్పెడురత్నమందిరముప ♦ జ్జం ద్రాక్షపందిళ్లలో
నెలరాతిన్ని యమీద నెచ్చెలులలో ♦ నిండురుచె లొప్పఁగాక.

గళితంబై = బాతినదియై, ధరక = భూమియందుక, పడ్డరోహణపుశ్పంగంబో
యనక = పడినరోహణపర్వతశిఖరమో యనునట్లు, (విరిగి క్రిందఁ బడినరోహణపర్వ
తశిఖరమువలె నని యర్థము.) పైడి .... జిగితోడక, పైడి = బంగారముయొక్క
గచ్చుల = పూతయొక్క, నిద్దా = నునుపుగల, జిగితోడక = కాంతితోడన, దివ్య
మణిరోచుల్ = స్వచ్ఛ మైన (అంద మైన) మాణిక్యపుఁ గాంతుల, దిక్కులక =
దిశలందుక, పర్వఁగాన్ = వ్యాపింపఁగాక, ఉజ్వలమై = మిగులఁ బ్రకాశించునదియై
ఒప్పెడురత్న మందిరముపజ్జన్ = బాగుగ నుండెడురత్నములతోఁ గట్టఁబడిన యంతటి
సమీపమునక, ద్రాక్షపందిళ్లలోక = దాకతీఁగలతో నట్లుకొన్న పందిళ్లనడుమునను,
నెలరాతిన్ని యమీదక = చంద్రకాంతపురాలయంగమీదను, నెచ్చెలులలోక =
చెలికత్తియలమధ్యముందున్, నిండురుచెల్వ = పూర్ణ మైనచక్కఁదనము, ఒప్పఁ
గాక = ప్రకాశింపఁగాక, ముండుపద్యముతో నన్వయము

సీ॥ బలుకెంపురుచిపెంపు ♦ పగడంపుజిగిసాంపు

సగు కెంపుటధరంపు ♦ సాగనుదాని

ననచిల్కుదొరిముల్కు ♦ లనఁ గొల్కులను జిల్కు

నును బెక్కికి నుండఁకు ♦ లొనరుదాని

నలకాలఘనజాల ♦ వారిసీలముల నేలఁ

గలసీలకి చలీలఁ ♦ గలుగుదాని

లలి ఎబ్బరపుగుబ్బ ♦ లులయు బృడఁచి గుబ్బ

తిలునిబ్బరపుగుబ్బ ♦ లలరుదాని

మించు చెలు పూని విణవా ♦ యించుదాని

దాని కది గాని సరి తేని ♦ మేనిదాని

దానినడకలదానిఁ గ ♦ డానిబొమ్మ

వోనియొకమానిని రమా భాని గనియె

84

రమాభాని = కృష్ణుడు, బలుకెంపురుచి పెంపు = పెద్దదియగుకెంపుయొక్కకాంత్యతిశయమును, పగడంపుజిగిసాంపు = పగడములకాలియొక్కచక్కదనమునును, నగు.....దాని, నగు = పరిహసించెడు, కెంపుటధరంపు = ఎత్తునిపెదవియొక్క, సాగనుదానిక = సాగను కలదానిని, నవచిల్లు.....లనక, నవచిల్లుదొర = మన్మథునియొక్క (నన = భుష్టునును, చిల్లు = బాణముగల, దొర = ప్రభువు.) ముల్గులనక = బాణములువలెక, కొల్లులన్ = కంటికుదలయందుక, చిల్లునునుదెక్కుక నుదక్కులు, చిల్లు = వ్యాపించెడు, నును = చక్కని, దెక్కు = చరించెడు, కనుదక్కులు = కన్నలకాంతులచేతక, (తృతీయార్థమునబ్రథమ) ఒనరుదానిక = ప్రకాశించుదానిని, అలకాల.....లక, అల = ప్రసిద్ధమైన, కాలఘనకాల = వర్షకాలపుమేఘములసముదాయమును, హరినీలములక = ఇంద్రనీలపురాలను, ఏలగల.....లక, ఏలగల = రక్షింపకత్తిగల, నీలకచలీలక = నల్లనివెల్లడుకలసాగనును, కలుగుదానిక, మేఘములనునీలపురాలనుంబోలినశోభములుగలదాని ననియర్థము. లలిక = చక్కగా, అబ్బరపుగుబ్బలులయబ్బు, అబ్బరపు = చింతయైన, గుబ్బలుల = పర్వతములయొక్క, ఉబ్బు = గర్వమును (అతిశయమును) అడచి = నివారించి, గుబ్బలిలు నిబ్బరపుగుబ్బలు, గుబ్బలిలు = అతిశయించెడు, నిబ్బరపు = నిండైన, గుబ్బలు = పువములచేత, అలరుదానిక = ప్రకాశించుదానిని, మించుచెలుపు = అధికమైనయందమును, ఉని = ధరించి, పీఠక, వాయించుదానిక, దానికిక = ఆమెశరీరమునపు, అదిగాని = ఆమెశరీరమేకాని, సరి లేనిమేదిదానిక = సాటి లేనిదేముగలదాని, (అనన్యకాలంకారము.) దానినడకలదానిక, దాని = ఏనుగుయొక్క, నడకలదానిక = నడకలవంటినడకలుగలదానిని, (నిదర్శనాలంకారము.) (దానము = ఏనుగునుదము. అది కలది దాని) (ని) మనోదానం అ. కదావిహమ్మకబోనియొకమానినిని = బంగారుహమ్మక బోలినయొకస్త్రీని ఉపమాలంకారము. కనియెక = చూచెను

క॥ అలఁ డటు కని తలశంపా

లతయో ధృతజీవకనక భలతయో వనదే

వతయో యని యరు దందుచు

లతికావృత్తిచాటున నై భలగి మదిలోనక॥

85

అతఁడు = ఆకృష్ణుడు, అటు = ఆప్రకారము, కని = (ఆచారికను) చూచి,

తదశంపాలతయో = విశాలమైన మొలకలు, దృఢ.....లతయో = భరింపఁగలిగిన
 యైతన్యము గలబంధావతీతయో, వసదేవతయో = వసాభిమాని దేవతయో, అని = అని
 కొని, అరుదు = అశ్చర్యమును, అందుచుకా = పొందుచుకా, లలితావృత్తిచాటునకా, ఇ
 తీవల వెలుగుచాటున, (చెని కేని తోఁట కేని చుట్టుచేయు వావరణము వృత్తి, వెలుగు
 ననంబడు) మెలఁగి = ఉండి, మదిలోనకా = మనసునందుకా. ఇది 118 వ పద్యములో
 ని 'ఎన్ని' యనునసమాపకక్రియతో నవ్యయించును. సంజేహంకారము.

సీ॥ ఈపద్మపాశికే బే ♦ రెదఁ గూర్చుజాలిన
 పురుషోత్తమునిదె ను ♦ భోగగరిమ
 ఈయూర్య నెమ్మైన ♦ నెనసినరాజశే
 ఖరునిదె నూవె బా ♦ సురవిభూతి
 ఈహంసయానతో ♦ నెనఁగుప్పజాధినా
 యకునిదె నూ చి ♦ నుకృతమహిమ
 ఈనవపద్మినితో ♦ ననుక్తి నొం
 దినయిచుచిదె నూవె ♦ ఘనతపంబు
 కనివినియెఱుంగ మిమ్ముజ్జ ♦ గముల నున్న
 నరగరుడసిద్ధసాధ్యకి ♦ స్మరనురాహి
 రాజకన్యకలందు నీ ♦ రాజవదన
 తెన యగుమిటారి నిదియె మా ♦ రునికటారి॥

ఈపద్మపాశికే = ఈయింటిని, (తామరపూవులం బోలి-చెతులు గలదాని వని
 యర్థము) లక్ష్మి వని యర్థాంతము (పద్మము వాస్తవమునందుఁ గల వని యపు డ
 యర్థము) పేరెవకా = విశాలమైన చక్షుమునందుకా, కూర్చుకా = ఆరింగవము చేసికొనుట
 కు, భరించుట కని యర్థాంతము. చాలినపురుషోత్తమునిదే = తగినపురుష శ్రేష్ఠునిదె,
 తగినవిష్ణునిదే యని యర్థాంతము. సుభోగగరిమ = సుఖాతిశయము ఈమెం గాఁగి
 లించినవాఁడే పురుష శ్రేష్ఠుఁ డనియును, నీమె సురమునదాల్చినవాఁడే శ్రీమహావిష్ణు
 వనియును గ్రమముగ భావము ఈయూర్యకా = ఈపడుచును, పారవ్రతి నని యర్థాంత
 రము నెమ్మైనకా = శరీరమునందుకా, ఎనసినరాజశేఖరునిదె = పొందినరాజశిరోభూ
 షణముదే (రాజశ్రేష్ఠువదే) శివునిదే యని యర్థాంతము. (రాజ = చంద్రునిగు,

శేఖర = శిరోభూషణ మెవనికో యర్థము, రాజశేఖరుడు = శివుడు) చూపె = చూడుము భాసురవిభూతి = ప్రకాశించు చున్న భాగ్యము విశ్వరథ మని శివపరము. ఈ కాంతర గూడినరాజుడే గొప్పభాగ్య మనియును, బాగ్యుని శరీరమునఁ దాల్చినశివునిదే యధికైశ్వర్య మనియును భావము ఈసాంసర్యాంతోక్త = ఈశ్రీతోక్త, (హంసనడకలం బోలిననడకలు గలది) సరస్వతి యని యర్థాంతరము (హంసయే వాహనముగాఁ గలది) ఎనఁగనుప్రబాధనాయకునిదే = మాడియుండురాజుడే, చూ = చూడుము బ్రహ్మదే యని యర్థాంతరము చిరసుకృతమహిమ = కాశ్యప మైనపుణ్యాతిశయము. ప్లేగ మైనసృష్టిమహిమ మని యర్థాంతరము ఈమెం గూడినరాజు మిగులఁ బుణ్యాత్ముఁ డనియు సరస్వతిం గూడినబ్రహ్మదే సృష్టిమహిమ మనియును భావము

ఈవపద్మనిరోక్త = ఈపద్మరీతినివర్ణింపఁ, కొత్తితామరలతతో గని యర్థాంతరము అనుక్తిక్త = పేరిమతోక్త, ఒందినయిమనిదే = స్నేహము చేసినరాజుడే, నూర్చునిదే యని యర్థాంతరము చూపె, ఘనతపంబు = అధిక మైన తపస్సు, గొప్పతేజ మని యర్థాంతరము ఈపద్మిని వసురాగమునఁ గూడినరాజు చెసినదియే గొప్పతప స్సనియును, బద్గముల వికింపఁజేయునూర్చునిదే గొప్పతేజ మనియును భావము, ఇమ్ముజ్జములక్త = ఈమూడులోకి ములయందుక్త, ఉన్న కన్నెలందుక్త, ఉన్నవరి = మనుష్యులయొక్కయు, గరుడ = గరుడులయొక్కయు, సింహ = సింహులయొక్కయు, నాధ్య = సామ్రాజ్యలయొక్కయు, కన్న = కన్నులయొక్కయు, సుర = దేవతలయొక్కయు, అహి = నాగులయొక్కయు, గాఢ = గాఢాలయొక్కయు, కన్యకలందుక్త = పడుచులందుక్త, ఈరాజవదనశుక్త = ఈశ్రీతోక్త, (౧౦౦౦నిం బోలినముఖము గలదాకిక్త) ఎనఁగనుమితోక్త = సమాన మగునింతని, పని = చూచి, విని = అలకంచి, ఎఱుంగును = తెలియుము ఇవియు = ఈచిన్నదియు, మూర్చునికీటారి = మన్మథునాయుధము మన్మథునాయుధమువలె యువకులం బీడించునీముగ్గురు ముల్లోకిముల నీడు లే దని భావము ఇందుఁ బ్రకృతాప్రకృతశ్రేణిలంకారము ప్రాసములు దీనినే శబ్దశక్తిమాలధ్వని యందురు ఈకన్నె గును లక్ష్మ్యుడలకును నీమెం బెండ్లిచేసికొనువానికిని విష్ణుదలకును నౌపమ్యము గమ్యము

మ॥ నెలతోడం దరమోముమోము, కళిల ♦ న్లేనవ్వులేనవ్వు; మిం
చులచాంచల్యముచూపుచూపునెఱి, మిం ♦ చుంగుబ్బలింగుబ్బలిం
పులమేల్చిగెనకానుకాను, సరిసం ♦ పున్నోనిచూమోవి, వ

ర్మిలుమీనాంకునిచేతిహేతిగనయారే ' యారే ' యోయ్యూరికిఁ

ఓయ్యూరికిన్ = ఈయందక తైత్తిరే, (ఇంటిన్ గువ్వకము సంబంధార్థమున వచ్చెను గాన నందక తైత్తిరేయొక్క యని యర్థము. మఱియు నిపద మెల్లవాక్యములలో సంబంధించును) మోము = ముఖము, నెలకొండే = చందరునితో, తరము = సామ్యమును, ఓమున్ = రక్షించును ఈ మె మోగము చందరుని బోలు నని యర్థము లేక వ్యుత్పత్తి = (ఈ మె) మందవాసములే, కళలన్ = చంద్రకళలను (వెన్నెలల నని యర్థము) నివృత్తి = పరిహసించును చూపునెఱి = దృష్టిసాంద్ర్యము, మించులచాంచల్యము = మెఱుమలయొక్కచాంచల్యమును, చూపున్ = కనుపఱుచును చూపులు మెఱుపులునలె మిగులఁ జంగలము అని యాశయము గుబ్బలు = స్తనములు, ఇంపులన్ = సంతోషముతో, (బహువచన మవివక్షితము) గుబ్బలిన్ = పవ్వరమును, మించున్ = అలిశయించును. కాను = నడుము, మేల్దొంగెనగ = ప్రశస్త మైనలతయొక్కవిలాసమునబోలినవిలాసము కలది, బోన్, మోని = పెదవి, నరసంపుకమోని = చుమోహర మైన మోనిచెట్టుయొక్కచిగురు సరసంపు + మోని = సూర్యసంపుకబి, ఉదంతశ్రీసమంబులకుం బుంపులకుం బరుషసూర్యంబుల పరంబు లగునపుడు నుగామం బగు నన్న మూత్రమునొద్ద స్థిము పా మగునపు డొకామొక వో శిరూగములు గానంబడియెడు నని బా సం ఆరే = గోమావళియే, మీనాంకునిచేతిహేతిగన్ = సువృక్షునిచేతియందలిఖడ్గముగ్గ, వర్తిలన్ = ఉండును హేతిశబ్దమునకు ధనుస్సు మొదలగునవి యన్నియుం జెప్పవచ్చుం గాని ప్రకృతమున నుపమేయమునకుం దగినది కావున ఖడ్గమనియే యర్థము అయ్యారే = ఎంతవంతి! ఇందు రూపము, నిద్రాసయి, సుపమయు నను నలంకారములు గలవు

ఉ॥ మించులమించులున్ మఱియు • మేల్మొససిడియు జంద్రుసార మజ్జించిత సారభంబు నివి • యన్నియు నొక్కట మేళవించి యక్కాంచనగర్భుఁ డాత్మమతి • కౌశల మందఱు మెచ్చ దీని నిర్మించెనె కాక యిట్లు నెఱి • మించు నె మోమొలచాయ యేయెడన్.

అక్కాంచనగర్భుఁడు = బ్రహ్మ, కాంచనము (బంగారము) గర్భమునఁ గలవాఁడు మించులమించులన్ = మెఱుమలధారాభ్రధ్వములను, మఱియున్ = ఇంకను, మేల్మొపసిడియున్ = ప్రశస్త మైనబంగారమును, చంద్రుసారము = చంద్రునిలోనిచెనను, అజ్ఞాంచితసౌందర్యంబు, అబ్జ = పద్మముయొక్క, అంచిత = వ్రాజింపఁబడిన, సార

దంబు = పరిమళమును, ఇని యన్నియున్ = మీఁదటివస్తువుల నన్నిటిని, ఒక్కటాక = ఏకకాలమున, మేళవించి = కూర్చి, ఆత్మమర్తికాశలము = తనబుద్ధినైపుణ్యమును, అందఱు = ఎల్లరు, మెచ్చన్ = స్తుతించునట్లు, దీనినిన్ = ఈయింటిని, నిర్మించెనె = చేసెనే, (ఏ యేవాగ్రకము.) కాక = ఇట్లు కానియెడను, ఈమెయిచాయ = ఈశరీరకాంతి, ఏమెడన్ = ఎచ్చటనైనను, ఇట్లు = ఈప్రకారము, నెటిన్ = చక్కఁదనముతో, మించునె = అతిశయించునా? అతిశయింప దనియగ్రము.

బ్రహ్మ మందిచాయ గలవస్తువులను పరిమళమును మేళవించి యీమెను దంబుద్ధిచాతుర్యమున జనులు మెచ్చునట్లు సృజించి యుండును కానియెడ నిట్టిచాయయెట్లు సంభవించు నని తాత్పర్యము ఉత్పేక్షాలంకారము

క॥ తారకలు ధృతపునర్భవ

చారుతలై యాశ్రయించె ♦ సతియడుగులఁ గా

కారయఁ బుష్కరపదగతి

చే రిహి నెటు లొప్పు సదుర్తి ♦ చిన్మూర్తి దగ్గ॥ 89

తారకలు = నక్షత్రములు, ధృత .. చారుతలై, ధృత = ధరింపఁబడిన, పునర్భవ = గోళ్లముక్క, చారుతలై = అందము కలిగియై, ధరింపఁబడినమణియొక జన్మ సాందర్యము కలదియై యని యర్థాంతము గోళ్లరూపమున మరల జన్మించినది యై యని భావము. సతియడుగులన్ = ఈశ్రీమొక్కపాదములను, ఆశ్రయించెన్ = సేవించెను (ని) పునర్భవః కిరయవాః. ఆ ఆరయన్ = ఆలొచింపఁగాన్, కాక = అట్లుకాక, అని, పుష్కరపదగతిచేక = తామరపూవులం బోలినయీమెపాదప్రాప్తి చేతను, ఆకాశమును బొందుటచేతి నని యర్థాంతము. (ని) పుష్కరం కరిమాస్త్రాణీ వాద్య భాండముభే జరే వ్యోమ్ని ఖడ్గ ఫలే పద్మే తీర్థాపధిశేషయోః. అ. సదుర్తి చిన్మూర్తి = ఉత్తమ మైకాంతి, రిగ్గ = ఒప్పుఁగాక, నక్షత్రకాంతి యొప్పుఁగా నని యర్థాంతము. రిహిన్ = చక్కఁదనముతోన్, ఎటులు = ఏప్రకారము, ఒప్పుక = ప్రకాశించును. నక్షత్రములు నఖరూపమున జన్మించి యీమెపదముల సాశ్రయించి యుండును. కానియెడ నీమెగోరులు పుష్కరపదము మెంది సద్రుచితో నెట్లు ప్రకాశించు నని తాత్పర్యము గోరులు పుష్కరపదము మెంది సదుర్తిచితో బ్రకాశించు ననుటచే (క్లేషచై బ్రాప్త మగుచెండధిములకు నశేదనిశ్చయమున) నక్షత్రములు నిట్టి తేజావున నీరూపమున జన్మించి యీమెపాదముల సాశ్రయించె నని చెప్పటచే క్లేష

మూలక మైనయలిశయోక్తిచే ననుప్రాణిత మైనయత్ప్రేక్షాలంకారము.

క॥ తదుపరిపదనిర్జిత మై

యొదిగెం దగువారిఁ జేరి • యును గమతము నా

నిది సత్యము గాకుండిన

నది ముడుచుట యేల భీతి • సఖలాంగములకా॥ 90

కమతము = తాఁచేలు, తదుపరిపదనిర్జితమై, తత్ = ఆమెయొక్క, ఉపరిపద = మీఁగాలిచే, నిర్జితమై = ఓడింపఁబడినదియై, తగువారిఁ = రక్షింపఁగల్గి గలవారి నని యర్థము. (తనవాసమునకు) దగినయొదకము నని భావము. చెరియొక = శరణు పొందియును నని యర్థము. ప్రవేశించియుననిభావము. ఒదిగెన్ = లోలఁగను. పారి పోయె నని యర్థము. నాఁక = తనుట, ఇది, సత్యము = నిజము, కాకుండినకా = కాని యెడను, అది = తాఁచేలు, భీతికా = భయముచేతక, అఖిలాంగములకా = అన్నియక యకములను, ముడుచుట = సంకోచపఱుచుట, ఏల = ఏమికారణమునకా, (అనుకా)

ఇందు స్వభావమునఁ గల్గుతామేటియవయవముల ముడుచుకొనుట యామెమీఁ గాలి కోడుటచేఁ గల్గినదయమున నయ్యెనని చెప్పటచే నుత్ప్రేక్షాలంకారము.

క॥ కలమోదరములు ఘనసే

తులనశ్రేణిమునఁ దపముఁ • దొలిఁ జెసియ యీ

చెలి జంఘల కెన వూనెను

ఫలసిద్ధి వొసంగ కున్నె • వరశాలులకుకా॥ 91

కలమోదరములు = వరిపొట్టలు, ఘన = ...మునక, ఘన = గొప్పవి యగు, సే కు = గట్టిచేత, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, శ్రేణిములకా = పాలములను, శ్రీరా ములు లంకకుం బోవునపుడు సముద్రమునఁ గట్టినగట్టుచేఁ బ్రకాశించు సిద్ధస్థానమున (రామేశ్వరమునందు) (ని) శ్రేత్రం శరీరె కేదారె సిద్ధస్థాన కలత్రయోః అ. లో లికా = పూర్వముందు, తపము = శరీరాయాగుసాధ్యము లగువ్రతములను, చేసియ = కా వించియే, ఈచెలిజంఘలకుకా = ఈమెపిక్కలకు, ఎ = సాదృశ్యమును, వూనెకా = ధరించెను. వరశాలులకుకా = దైవానుగ్రహమునఁ గోరికల జొంది ప్రకాశించువారికి, ప్రశస్త మైనవరిపొట్టల కని భావము పలసిద్ధి = లాభప్రాప్తి, (పంట) పొసంగ కు న్నె = సంఘటింప కుండునా? సంఘ టింపు నని భావము ఇందుఁ బూర్వవాక్యము

న స్వభావముచేతనే వరిపొట్టలకు జంఘలతో సాదృశ్యము గలుగు చుండగా మున్ను తపముచేయుటచేత గల్గె నని యుత్పేక్షించి దాని సుత్తరవాక్యమున క్షేపచే నమ స్థించుటచే నుత్పేక్షయు నధాంతరన్యాసమును నలంకారములు.

గీ॥ నడల కెన రాక మదగజేం ♦ ద్రింబు వనన

గముల లలనాంగసాయుజ్య ♦ కాంక్షుఁ దపము

నలుపఁ గటి నుత్తమాంగము ♦ గలసెఁ గరము

గలసె నూరుల నుండు ♦ గలసె నడల

92

మదగజేంద్రంబు = మదపుటేనుఁగు, నడలకుఁ = ఈమొండకలకు, ఎనరాక = సాదృశ్యమును బొందలేక, వనగములకుఁ = అడవులయందుం బర్వతములందును, లల నాంగసాయుజ్యకాంక్షుఁ = ఈశ్రీయొక్కయవయవములతో వైకృతముఁ బొందుకొ ర్కొచ్చేక, తపము = తపస్సును, చలుపకుఁ = చెయఁగాన్, ఉత్తమాంగము = (ఏనుఁగు) శిరము, కటిక = జఘనమునందున్, కలసెన్ = ఏకీభవించెను కరము = తొండము, ఊ రులకుఁ = తొడలందుక, కలసెక, నడకలు = గమనములు, నడలకుఁ = (ఈమె) నడక లయందుక, కలసెక.

ఏనుఁగుశిరముంబోలె విశాలము నున్న తము నగుజఘనము తుండమాను బోలునూ రులును గజగమనముం బోలుగమనము నీమెకుం గలదని భావము

ఉ॥ ఆకమలాసనుండు దను ♦ జాపహృత్తం బగునేమొ వెండియుక

శ్రీకమనీయ మైనధర ♦ ణీవలయం బని తన్ని జాంశమీ

శ్రీకటిచక్రసీమగ సృ ♦ జించి మటుంగున దాచెఁ గాక ర

తాక్షరమేఖలాంక విపు ♦ లాకృతి యై యది యేల పొల్పుకు॥

ఆకమలాసనుండు = ప్రసిద్ధుఁ డగుబ్రహ్మ, శ్రీకమనీయము = సంపదచేత మరె హర మైనది, విస, ధరణీవలయంబు = భూమండలము, వెండియున్ = మణులక, దను జాపహృతంబు = రక్తమనిచె దొంగిలించఁబడినది, అగు నేమొ, అన్ = తలఁచి, తన్ని జాంశము = ఆభూమండల సంబంధ మైనసత్త్వి మైనభాగమును (సార మైనభాగము నని యర్థము.) ఈశ్రీకటిచక్రసీమ = చక్రాకార మైనయూమెజఘనప్రదేశము, కకుఁ = అగునట్లు, సృజించి = సృష్టిచేసి, మటుంగునకుఁ = (వస్తువు) చాటునందుక, దాచెక = దాచుటయు చేసెను. కాక = అట్లు కానియెడను, అది = ఆజఘనము, రత్న

కర.....యై, రత్న = మణులకు, ఆకర = ఉనికిప టైవ, మేఖలా = బిడ్డలకు ముఖ్యము, అంక = భూమణము గలదియును, విప్రులకృతి యై, వికాల మైనయాకారము గలదియు నై (రత్నాకర = సముద్రుఁ డనెడు, మేఖలాంక = బిడ్డలపుగులుకు గలదియును, విప్రులకృతి = భూమి యాకారముగలదియు నై యని యర్థాంతరము. ఇటు నీరండగములకు నభేదశక్తియము చేయవలెను.) ఏల = ఎందువకు, పోల్చునట్లు = ఒప్పునట్లు.

బ్రహ్మ భూమిని మణుల రక్కసుఁ డెత్తికొనిపోవు నని తలఁచి దానిపొరమును దీసి యామెకటిప్రదేశముం జేసి వస్త్రముచాటున దాఁచెను. లేనియెడ భూధర్మ మగురత్నాకరమేఖల (సముద్ర మనునొడ్డలము) గల్గుటయు విప్రులకృతియుఁ గటియం డేల కాన్నించు ననిభావము. ఈమెకటి భూమియుం బోలె వికాలమై రత్నాకరమేఖల (మణులయొడ్డలము) గల్గి యొప్పు చుండె నని ఫలితము. మున్ను హిరణ్యాక్షుఁడు భూమి నెత్తికొని పోవు చుండఁగా విష్ణు వాతని వరాహవతార మెత్తి పంపారించె నని పౌరాణికులు చెప్పదురు ఉత్పేక్షలంకారము

క॥ వళి యడ్డురేఖ రోమా

వళి నిడురేఖయుఁ గ హంస * పాది లిఖించెన్

నలు వచట లేని నడుమున

కలజను లెం దున్న దొక్కొక్క * యని శంకవడన్॥ 94

నలువ = బ్రహ్మ (నాలుగుముఖములు గలవాఁడు) వళి = కడుపుమీఁద నుండుముడుత, అడ్డురేఖ = అడ్డుగీతయు, రోమావళి = నూగారు, నిడురేఖయు = నిడుగీతయు, కన్ = అగునట్లు, అచటన్ = ఆస్థలమునందు, లేనినడుమునకున్, అలజనులు = లోకమందలిజనులు, ఎం దున్న దొక్కొక్క = ఎక్కడ నున్నదో యని, శంకవడన్ = సందేహపడునట్లు, హంసపాది = హంసపాదమును, లిఖించెన్ = వ్రాసెను.

ఆమెనూగారును గడుపుమీఁదిముడుతయును గలసి బ్రహ్మ యీమెను సృజించునపుఁడు నడు మిచట లే దని తెలుపుటకై వేసిన హంసపాదవలె నుండె నని యర్థము. ఆమె మిగుల సన్న పునడుము గల దని భావము వ్రాయునపుడు గొన్నియక్కరములఁ బ్రమాదమున విడిచె నేని వానిని మఱియొకచో వ్రాయుచు నక్కడఁ దప్పున్న దని తెలియుటకై వ్రాయుగీతలను హంసపాది యందురు. తఱచుగ హంసపాద మనియే ప్రయోగములం గావపించు.

మా తృణ మగువి ల్లిదేటి కని * యిక్షుశరాసము డించి వేణికా
గుణయిత మైనయీకుసుమ * కోమలికోమలగాత్రవల్లి సిం
గిణిగ నొసర్చి కా న్మరుడు * కేలను బట్టఁ దదంగుళినిక
ర్షణభవరేఖ లొప్పె నన * రాజులు బిత్తర మైనముత్తఱుల్ ॥ 95

మరుడు = మన్మథుడు, (ఇది స్మరశబ్దభవము.) ఇది = ఇంద్రాక్షుడు నేను భ
రించునది, తృణము = గడ్డిజాలిలోనిది, అగువిల్లు = అగుభవపు, ఏటికిన్ = ఎందునకున్
అని = తలచి, ఉపయోగకారి కా దనుకొని యని యర్థము. ఇక్షుశరాసము = చెఱుకు
వింటిని, డించి = వదలి, వేణికాగుణయితము, వేణికా = జడయను, గుణ = వారిలో,
యితము = కూడినది, విస, ఈకుసుమకోమలికోమలగాత్రవల్లి, ఈకుసుమకోమలి = పు
ష్పసుకుమార యగునీచిన్న దానియొక్క, కోమల = మృదువైన, గాత్రవల్లి = శరీర మ
నుతీవను, సింగిణి = భవపు, కాన్ = అగునట్లు, ఒసర్చి = చెసి, కాసు = ఈమెనడు మను
వింటినడుమును, కేల = హస్తముతోన్, పట్టక = ధరింపఁగాక, తదంగుళి.....లు
తత్ = ఆమరునియొక్క, అంగుళి = వ్రేళ్లయొక్క, నికర్ష = ఒరపిడివలనక, భవ = పు
ట్టిన, రేఖలు = గీతలు, ఒప్పె ననక = స్ఫురించెనో యనునట్లు, బిత్తర మైనముత్త
ఱుల్ = గుండర మైనమూడునకులు, (కడుపుమీదిముడుతలు) రాజులన్ = ప్రకా
శించును.

మన్మథుఁ డిదివఱకుఁ దాను భరించువిల్లు గడ్డిజాలిలోనిది కావున నిస్సార మని
తలచి దాని విడిచి యీమెశరీరమునే భవపుగాఁ జేసికొని చేతఁబట్టుటచే వ్రేళ్లవల
నఁ గలిగినగీతలుతలె నామెనకులు ప్రకాశించు చున్న వని యర్థము. ఉత్పేక్షాలం
కారము. ఇది వేణికాగుణయిత యనునది మొదలయినవోట్ల నున్న రూపకముచే ను
త్పాదితము.

క॥ ఘనజఘనపులినమున నెల

కొనుమణికాంచి యనుపొన్న * కొమ్మసుమము మా

నినినాభి యారు తద్వా

ననకై యరుదెంచునకుల * చాల్గా కున్నే. 96

మానినినాభి = ఈయింటిసాభి, ఘనజఘనపులినమునక, ఘన = పెద్దది యగు,
జఘన = కటిపురోభాగ మనెడు, పులినమునన్ = తిన్నెయందుక, నెలకొను.....

గుమము, నెలకొను = ఉండెడి, మణికాంచి = మణులు (తోగూడిన) యొక్కాములు,
అనుపాన్న కొమ్మమునుము = అనెడుపాన్న కొమ్మయొక్క పుష్పము, అగుక, అరు =
రోమాళి, తద్వాసనకై = ఆపువ్వునందలిపరిమళముకొఱకు, అరుదెంచువలనచాలు = వ
చెప్పుడుతుమ్మెదలవరుస, కా కున్నే = కా కుండునా? అగు నని యర్థము.

ఈమెనాభి పున్నాగపుష్పమువలెను నూగారు తుమ్మెదలచాలువలె నుండె నని
భావము. రూపకానుప్రాణితమగు నుత్పేక్షలంకారము.

సీ॥ నాభీనదమునుండి ♦ నడు మనుమింటిపైఁ

గవ గూడి యెగయుచ ♦ కంబు లొక్కొక్క

నవవయోలక్ష్మి యీ ♦ యువిదపాం దూని కా

నుక యిడ్డకనకకం ♦ దుకము లొక్కొక్క

వరతనూశృంగార ♦ వసములో విహరించు

మనసిజకుంభికుం ♦ భంబు లొక్కొక్క

స్ఫురదురోలావణ్య ♦ సరసిలో జనియించి

మొనమాపుపొందమ్మి ♦ మొగడ లొక్కొక్క

ప్రకటరోమావలీలతా ♦ గ్రసుమగుచ్ఛ

ములొ యనగఁ గిక్కిరిసి సిబ్బె ♦ ములను మెఱసి

యెలసి వ్రక్కల నెరసి యొం ♦ షొంటిఁ దఱిసి

యొరసి సరసిజద్వగురోజ ♦ యుగళ మమరు॥

97

సరసీజ .....యుగళంబు, సరసీజద్వక్ = ఈశ్రీయొక్క, (పద్మములం బో
లిసకన్నులు గలది) ఉరోజయుగళము = కుచములజంట, నాభీనదమునుండి = బొడ్డ
నునదినుండి, నడు మనుమింటిపైన్ = నడు మనునాకాళముమీఁదను, కవగూడి = తో
డు గట్టి, ఎగయుచక్రంబు లొక్కొక్క = ఎగయుజక్కవలో, నవవయోలక్ష్మి = కొత్త
ది యైజవ్వనమువలనిశోభ యనెడులచ్చి, ఈయువిదపాండు = ఈయువతీయొక్క స్త్రీ
వామును, ఊని = అంగీకరించి, కానుక యిడ్డకనకకందుకము లొక్కొక్క = కాన్క యి
చ్చినబంగారుబంతులో, గొప్పవారిమైత్రిఁ గోరి మొదట వారిదర్శనమునకుం బోవున
పుడు తీసికొనిపోయి యిచ్చెడువస్తువు కానుక యనెಂಬడు వరతనూశృంగారవసము

లోక = తోయ్యంతోయ్యును పోయెడు, ముందు.....లు, విహరించు ప్రాంతము,
 మనసిజ = మనస్థుడనెడు, కుంభి = ఏనుగుయొక్క, కుంభంబు లొక్క = కరము
 నందలిమాంసపేండ్లము లగు నేమో, క్షుర.....నరసిలోక, స్ఫురత్ = ప్రకాశించు
 చున్న, ఉరః = వత్సస్థలమునెడు, లావణ్యనరసిభాస్ = లావణ్యపుంగులములో, (ము
 త్యములందలిచాయం బోలినతళతళలాడుదేహకాంతి లావణ్యము.) జనియించి = పుట్టి,
 మొనచూపు.....లు, మొనచూపు = అగ్నిములను గనుపఱచు, పొందమి మొగడ
 లు = బంగారుతామర మొగ్గులు, ఒక్కొక్క = అగునేమో, ప్రకట.....లో, ప్రకట =
 నుట్టల మైన, రోమావలీ = నూగా రనెడు, లతా = తీగలయొక్క, అగ్రి = చివర ను
 స్త, సుమగ్నచ్చములొ = పూలుగత్తులొ, అనగ్ = అనునట్లు, క్రిక్కిరిసి = ఎడము
 లేకుండఁ గలిసికొని, సిద్ధములక = ఒకవిధ మైనమచ్చలతోన, మెఱసి = ప్రకాశించి,
 ఒలసి = వ్యాపించి, ప్రకల్పలక = సమీపస్థలములను, నెరసి = క్రమ్మకొని, ఒండొం
 టిక = ఒకటి మఱియొక దానిని, తఱిసి = సమీపించి, ఒరసి = రాచుకొని, అమరుక =
 ఒప్పును.

రూపకానుప్రాశిత మైనయు తేవ్రిజాలంకారము.

ము॥ తలముక్తా మణిహారనిర్దురపయో ♦ ధారస్తనస్వర్ణప

ర్వతభాగంబులఁ బుట్టికాంచనరుచిన్ ♦ వ్యాపించి పెన్నోగలా

లత లీచంచలనేత్రబాహుబిసము ♦ ల్గావేని బాలాంగులీ

గతంచంచన్నఖపుంజపుంజపురుషు మొ ♦ గల్గె వుట్ట నం దేటికి॥ 98

చంచల నేత్రబాహుబిసముల్ = ఈశ్రీయొక్కతామరతూండ్లం బోలినబాహు
 వులు, తల . . భాగంబులన్, తల = అధిక మైన, ముక్తామణిహార = ముత్యాలదండ
 లనెడు, నిర్దురపయోదార = కొండవాఁగులనీటిధారలు గల, స్తనస్వర్ణపర్వతభాగంబు
 లక = స్తనము లనెడుబంగారుకొండలప్రదేశములందున్, పుట్టి = జన్మించి, కాంచనరు
 చుక = బంగారుకాంతితోక, వ్యాపించి, (కారణగుణములు ఈర్ష్యమున సంకల్పిం
 చు ననుసాధ్యమున బంగారుకొండలయందుం బుట్టిసవి కాపున బంగారుకాంతితో
 వ్యాపించి యని బావము) పెన్నోగలు = మిగుల దీర్ఘములు, జౌలతలు = అగుతీగలు
 కావేని = కానియెడ, అండుక = ఆబాహువులందున్, బాలాంగులీ . . . మొగ్గల్,
 బాలాంగులీ = లేతప్రేక్షయొక్కయు, గత = వాయించు చున్న వి యై, చంచల్ = ప్ర
 కాశించుచున్న, నఖ = గోళ్లయొక్కయు, పుంజపుంజపురుషుగల్గె = సముదాయ ము

నెడుదిగుళ్లును మొగ్గులును, పుట్టక = పుట్టుట, ఏటికిన్ = ఎందునకున్ (అగునని) ఈమెబాహులు, ముత్యాలదండ లనునీటిధారలు గలవచము లనుపర్వపర్వతములం బుట్టినబంగారుతీవలె కానియెడ వానియందు వేగి క్లనుచివుళ్లును, గో క్లను మొగ్గులు నీల పుట్టు నని యర్థము. ఈమెస్తనములు పర్వతములువలెను, బాహువులు తీవలువలెను, నేగిళ్లు చివుళ్లువలెను, గోళ్లు మొగ్గులువలె నుండె నని భావము. ఇందు బాహువులను బంగారుతీవ లని యుత్పేక్షించినాడు గాన నుత్పేక్షాలంకారము. అది స్తనముల యందుఁ బర్వతత్వాదోపరూప మైనరూపకముచే నుత్థాపితము. ఈరెంటికి సంశ్లాంగి భావమున సాంకర్యము.

చ॥ కనకపుగట్టులు న్నొదలు ♦ గా బిరుదుల్ ఘటియించి చందనం
బు నలది దోర్మగొగ్గితల ♦ భూషితపీఠిక నింపునయ్యనం
గునివిజయాంకశంఖమగు ♦ గోమలికంఠము గాక యున్న న
ద్వినుతకళల్ సువృత్తతయు ♦ దీపితమంగళరేఖ లుండునే॥ 99

కోమలికంఠము = ఈమెకంఠము, కనకపుగట్టులు = ఒంగారుకట్లు, మొదలు గాక = ముం దగునట్లు, బిరుదుల్ = జయచిహ్నములను, ఘటియించి = కూర్చి, చంద నంబు = శ్రీగంధమును, అలది = పూసి, దోర్మగొగ్గితల.....పీఠిక = చెతులమీదిభా గమనెడు నలంకరింపఁబడిన కీటయందొక, నింపు.....శంఖము, నింపు = నిల్పెడు, అయ్యనంగుని = ప్రసిద్ధిఁ దగుమన్నధునియొక్క, విజయాంక = జయచిహ్నములుగల, శంఖము, అగుక, కాకయున్నక = అట్లుకానియెడల, సద్వినుతకళల్ = శ్రేష్ఠ మైనవి గనుకనే స్తోత్రము చెయఁబడినకాంతులును, సువృత్తతయుక = మిగుల గుండ్రయును, దీపితమంగళరేఖలు = ప్రకాశింపఁబడినశుభ మైనరేఖలును, ఉండునే = ఉండునా? (ఉండ వనుట.)

శంఖమందు శుభరేఖలు మొదలగునవి గలుగుటయు దానికిం బంగరుకట్లు వైచి గంధముం బూసి పీఠముం దుంచి పూజించుటయు లోకవిదితము శుభరేఖలు గుండ్ర) న మొదలగ ధర్మములు కరమిండును నుండును. ఈధర్మసామ్యముచేఁ గరమందు మ న్మధశంఖత్వము సంభావించుటచే నుత్పేక్షాలంకారము.

గీ॥ అలరసాలఫలంబు న ♦ గాగ్రివాసి

యై తపస్సితి మీటి యీ ♦ యతివచుబుక

మగుటఁ బ్రియకరయోగ్యవృత్తిఁ గయికొనియె

డెందమున నెంచి చూడ మా కంద మగుచు॥ 100

డెందమునకొ = మనసునందుకొ, ఎంచిచూడకొ = ఆలోచింపఁగా, అలరసాల
 ఫలంబు = ప్రసిద్ధ మగుతియ్యమామిడిపండు, నగాగ్నివాసియై = చెట్టుకొన నున్నది
 యై, (పర్యతాగ్నిమున నుండి యని యర్థాంతరము.) (ని) అగో నగశ్చ భుజగే నా
 భౌ భూరుహి భూధరే. నా. నా. తపస్వీతిన్ = గ్రీష్మకాలమున నునికిచె (చాంద్రా
 యణాదివ్రతములయం దునికిచెకొ, వ్రతములు చేయుటచె నని యర్థాంతరము) మీ
 తి = అతిశయించి, ఈయతివములుకము = ఈమెగడ్డము, అగుటకొ = అయిజన్మించుట
 చేతను, మాకందము = మాకంద మనుపేరు కలది, (ఈశ్రీరూపమున నున్నలక్ష్మీకి
 నందము గలిగించునది యని రెండవయర్థము ఈయర్థమున మాకున్ + అందము అని
 పదచ్ఛేదము. అంద మనుశబ్దమునకు లక్షణచె నందము గలిగించునది యని యర్థము
 గ్రహింపవలెను.) అగుచున్, ప్రియకరయోగ్యవృత్తికొ = ఇష్టముగావించుచుంచివ్యా
 పారమును, (ప్రియునిహస్తమునకుం దగినవ్యాపారము నని యర్థాంతరము. ప్రియుఁడు
 చేతఁ బూని బ్రతిమాలఁదగినవ్యాపారము నని భావము) కయికొనియెకొ = వహించె
 ను. శ్లేషాలంకారము.

గీ॥ వదనముకురంపుబరణిలో ♦ మదనుఁ డునుపఁ

బల్లవమువ్రాలె వెలికిఁ గ ♦ న్నట్టువిశద

రదనకురువిందమాలిక ♦ తుదఁ దనర్పు

నాయకం బనఁ గెమ్మోవి ♦ నారి కొనరు॥

101

మదనుఁడు = మన్మథుఁడు, వదనముకురంపుబరణిలోకొ = ముఖ మనెడునద్దపు
 బరణియందుకొ, ఉనుపకొ = నిలఁపఁగాకొ, వెలికికొ = వెలుపలికిన్, పల్లవమునోలెకొ =
 చిగురాకువలె, కన్నట్టు . . . తుదకొ, కన్నట్టు = కార్పించెడు, విశద = స్వచ్ఛమైన,
 రదన = దంతము లనెడు, కురువింద = కెంపులయొక్క, మాలిక = దండయొక్క, తు
 దకొ = చివరయందున్, తనర్పునాయకం బనకొ = ప్రకాశించునాయక మణివలె, హా
 యునకు మధ్య నున్న పెద్దముణిని నాయక మందురు కెమ్మోవి = ఎఱ్ఱరియధరము, నా
 రికొ = ఈశ్రీకి, ఒనరుకొ = ఒప్పుచు రూపకముతోఁ గూడినయుల్లేప్రియాలం
 కారము.

చ॥ రమణిమ్మదూక్తిమాధురికి * దాక్షిణ్యఫలం బిల నోడి నుక్కే వే
గమ పులు సెక్కే దేనె పులఁఖండము ఖండము లయ్యె నితసుకాం
డము తుదఁ జప్ప నయ్యె నుమఁనఁగ్రియ మై నుతి గాంచుచుంటచే
నమృతరసంబు గొంత సరియై తగు నేమొ ముదిం దలంపఁగన్॥

ఇలన్ = భూమియందున్, దాక్షిణ్యఫలంబు, రమణిమ్మదూక్తి మాధురికన్ = ఈజ
వ్వనియొక్కమ్మ పులై నమాటలరుచికి, ఓడి = ఆపజయము నొంది నుక్కేన్ = ఎండి
పోయెను. మృదూక్తిమాధురికి నోడి యనునది యెల్లవాక్యములతో సంబంధించును.
తేనె, వేగమ = త్వరితగతినే, పులుసెక్కేన్ = మాధుర్యమును నిడిచి ఎల్లనిరుచిలది య
య్యెను. ఈమె వాక్యాధ్యర్థమునుబట్టి చూడఁ దేనె మనర మైనదియైనను బుల్లనిడివ
లె నుండె నని భావము పులఁఖండము = గడ్డచక్కెర, ఖండము లయ్యెన్ = ముక్కల
య్యెను. ఇయ్యకాండము = చెఱుపఁగట్ట, తుదన్ = చివరన, చప్పనయ్యెన్ = నిన్నాన
మయ్యెను నుమనఁగ్రియమై = దేవతలకు నిష్టమై, (విద్వాంసులగ వారిల కిష్టమై యని
యర్థాంతరము) నుతిగాంచు చుంటచెన్ = ప్రోత్సాహము నందు చుండుటచెన్, అమృత
రసంబు = సుధ, (ఇది దేవతలను రాక్షసులును తీరినపంపద్రమును ముఖంపఁగా నిత్ప
న్న మైనపదార్థము) ముదిన్ = మనసునందున్, తలంపఁగాన్ = ఆలోచింపఁగాన్,
కొంత సరియై = కొంచెము సమాన మై, తగు నేమొ = ఒప్పు నేమో (యని లోచించును)
దాక్షిణ్య మొదలగువానియందు స్వభావముననే కలెడఁగ్రుక్కట మొదలైన
వానికి నిమేమాటల కోడుట హేతువుగాఁ జెప్పటచే నుత్పేక్షలంకారము

చ. చలమున మోము దా భువనజాలము గెల్చి ప్రసిద్ధి గాంచుచా
యలఁ బ్రీతివచ్చె వీడు దనకంచు శశిం గని కిన్క రెండువ్ర
క్కలుగ నొనర్చ భీతిఁ గొనిక్రిమ్యుఱి నమ్ముఖివార్జ్యయుగ్మముం
దొలఁగక కొల్చుచున్న నెలఁతున్నలనం దగుఁ జెక్కు లింతికిన్.

మోము = ఈయింటిముఖము, చలమునన్ = పట్టుదలచెత, భువనజాలమున్ = భా
మరపువ్వను, (లోకసముదాయము ననియుం దొంచును) (నిటఁబుట్టినది) (ని)
జీవనం భువనం వనం అ. గెల్చి = జయించి, ప్రసిద్ధి గాంచుచాన్, ప్రసిద్ధి = ప్ర
ఖ్యాతిని, కాంచుచాయలన్ = పొందెడుకాంతులచెతను, వీడు = (వంద్రుఁడు) తన
కుక్షి = (ముఖమునకున్) ప్రతివచ్చెన్ = పాటి యయ్యెను, అంచెన్, శశిన్ = పం
ద్రుని, కని = చూచి, కిన్క = కోపముచెతను, రెండువ్రక్కలున్ = రెండుముక్కు

అగాన్, ఒవర్న్ = చెయగ, భీలింగని = భయపడి, క్రమ్మజన్ = మజ్జన్, అ
 మ్మఖస్సాన్వయ్యమ్మజ్జన్ = ఆమోముయొక్క రెండు ప్రక్కలను, తోలగక = విడువక,
 తొల్లుచున్న వెలుతురులు = నేవించు చున్న చంద్రబింబములు, అజ్జ = అనుజట్లు,
 ఇంతిజ్జ = ఈమెను, పెన్నులు = చెక్కిళ్లు, తగుజ్జ = ప్రకాశించును

ఈయింతిమోము తామరపూవులను గెల్చి యుండగాఁ జంద్రుఁడు నక్షే చెని
 ప్రిసద్ధమై-కాంతులచేదనకు సదృశుఁడయ్యె నని కోపించి యాచంద్రునిని ముక్కు
 లు చెయిగా, మఱుఁ దను శిమి యాపద సంచివించునోయని భయపడి ముఖపాస్వ
 ములను నేవించు నామక్కులో యనున ట్టిమెచెప్పులు ప్రకాశించు చుండె నని యన్ధ
 ము ఈమెమోము చిందియిం జెప్పులు చంద్రశకలములం బోలు నని భావము ఈ
 త్పేక్షాంకారము

క సలి మనుశంక నళు లీ

లలనానదినంబు గ్రమ్మి ♦ లావణ్యర నా

పొ గ్రోల కుండుటకు నై

నలువట గంధఫలి నిలిపె నా ♦ నాన దగుజ్జ. 104

ఆకులు = కుమ్మడిలు, నలిన మనుశంకజ్జ = తామరపూ వనభ్రాంతిచేత, ఈల
 లనానదనంబు = ఈయింతియొక్క ముఖమును, కిమ్మి = వ్యాపించి, లావణ్యర సాహసీ =
 లావణ్యరసము దాయమును, గసప్రవాహము = ని యన్ధము గ్రోల కుండుటకు నై =
 త్రావ కుండుటకొఱకు, నలువ = బ్రహ్మ, అటజ్జ = ఆముఖమునంపిన్, గంధఫలిజ్జ =
 సంపెంగపూవును, నిల్పెనాజ్జ = నిల్పెనో యనునట్లు, నాన = ఈమెముక్కు, త
 గన్ = ప్రకాశించును.

ఈమెమోము పద్మముం బోలుటచే దుమ్మెదలు భ్రాంతిపడి యట వ్రాలి
 వ్యాసము ద్రావ కుండు నలువ యట నిల్పి-సంపెంగపూవునలె నాన ప్రకాశించు
 చుండె నని తాత్పర్యము గంధఫలికిం దుమ్మెదలనును పరోధము ప్రసిద్ధము ఈ త్పే
 ష్టాంకారము

క. శ్రీకారము లీకామిని

మోకర్ణము లెంచి చూత ♦ నటు గా కున్నజ్జ

బ్రాకిటసువర్ణయుక్తము

తొకమల్ల నంటియున్నె ♦ యని యెల్లపుడు. 105

ఎంచి చూడక = ఆలోచింపఁగాక, ఈకామినివి = ఈశ్రీసంబంధ మైనవి,
 ఔకర్ణములు = అగుచెవులు, శ్రీకారములు = శ్రీ యనునక్షరములు అటు గాను
 స్నన్ = అల్లు కానియడల, అవి = ఆకర్ణములు, పాకటసువర్ణయంత్రములు = స్పష్ట
 మైనమంచియక్తిములతోఁ గూడినవి, ప్రసిద్ధ మైనబంగారముతోఁ గూడిన వని య
 గ్ధాంతరము ఔకమ్మలన్ = అగులేఖలను, అగుకర్ణభూషణముల నని యగ్ధాంతరము.
 ఎల్లపుడుక = ఎల్లకాలమును, అంటి యున్నె = తగుల్కొని యుండునా? (ఉండ
 వని యర్థము) ఈమెచెవులు శ్రీకారములు గానియెడల సువర్ణములతోఁ గూడినకమ్మ
 లం గలిసికొని యుండుట సంభవింపదు గావున నవి శ్రీకారములే యని యర్థము. చె
 వులు శ్రీకారములువలె నుండె నని భావము.

క॥ దరహాసచంద్రికకు నై

తరుణీమణివిమలముఖసు ♦ ధాకరబింబా

స్తరమున వ్రాలుచకోరక

వరయుగ మనఁ గన్నుదోయి ♦ వలనొప్పారుక॥ 106

దరహాస చంద్రికకునై = చిలునగ వనెడువెన్నెలకై, తరుణీ.....మునన్, త
 రుణీమణి = శ్రీశేష్ఠముయొక్క, విమల = నిష్కళంక మైన, ముఖ = మొగ మనెడు,
 సుధాకరబింబాస్తరమునక = చంద్రమండలమునడుమను, వ్రాలుచకోరకవరయుగమ
 నక = పరివేశించెడువెన్నెలపులుగులతో డనునట్లు, కన్నుదోయి = కన్నుఁగవ, వల
 ను = అందముచెలను, ఒప్పారున్ = ప్రకాశించును

చకోరములు వెన్నెలను భ్రష్టించి జీవించునని గాన మందహాస మనువెన్నెలగ
 ల ముఖ మనుచంద్రుడెద్ద వ్రాలిన యాపులుఁగూడవలె నీమెకన్నులు పరికాశించు
 చుండె నని యర్థము ఈమెకన్నులు చకోరములువలెను, మొగము చందురుఁడువలె
 ను, చిలునగవు వెన్నెలవలెను నుండె నని భావము

రూపకముతోఁ గూడియున్నేప్రేమలంకారము

గీ॥ ఉదయనేత్రసామ్య ♦ మొందఁగాఁ గడఁగి మీ

నొక్కయేటఁ జిక్కె ♦ నొక్కనెలకె

పద్మ మోడె నొక్క ♦ పగటికే చెడెఁ గల్వ

సఫల మగునె కోర్కె ♦ జడగతులకు॥

107

మీను=చేప, ఉవిదశత్రసామ్యము=ఈయువిదకన్నులతోడిపోల్చి, ఒం
దఁగాఁ=పొందుటకు, కడంగి=యల్పించి, ఒక్కయేటఁ=ఒక్కసంవత్సరకాల
మునందుఁ, చిక్కెన్=కృశించెను లొంగిపోయె ననియున్గము. ఒక్కపదియందుఁ
దగుల్కొనె నని భావము. పద్మము=తామరపువ్వు, (అట్లు యల్పించి) ఒక్కనె
లకె=ఒక్కమాసమునకె, ఓడెన్=పరాజయము నొందెను. ఒక్కచంద్రునికే పరా
జయము నొందె నని యగ్ధాంతరము. చేప యేటఁ జిక్కెను గాని యిది నెలకే చి
క్కె నని దానికంటె న్యాయత్వము స్ఫురించును. కల్వ = ఉత్పలము, ఒక్కపగటి
కే=ఒకదినమునకే, చెడెన్=ఓడెను. పగటికాలమునకే యొడె నని యగ్ధాంతరము.
జడగతులకుఁ=అల్ప మైనతెల్వి గలవారికి, ల, డల కభేద మగుటచే నీటియం దుం
డువాని కిని యగ్ధాంతరము కోర్కె, సఫలము=ఫలము గలది, అగనె=(కా దని
యగ్ధము.) శ్లేషతోఁ గూడినయగ్ధాంతరవ్యాసాలంకారము

గీ॥ మూఁడులోకంబుల జయింప ♦ మూఁడువిండ్లు
దర్పకుండు దెచ్చి యొక్కటి ♦ దాను బూని
యువిదకడ రెండు దాఁచెఁ గా ♦ కున్న వంగి
దృక్పితశరాళి నీనునే ♦ దీనిబొములు॥

108

దర్పకుండు=మన్మథుండు, మూఁడులోకిములక=ముల్లోకములను, జయిం
పక=గెలుచుటకు, మూఁడువిండ్లు=మూఁడు ధనువులను, తెచ్చి, తాను, ఒక్కటిన్,
పూని=ధరించి, రెండు=రెంటిని, ఉవిదకడక=ఈశ్రీయొద్ద, దాఁచెఁ=దాఁపటి
కిము చెసెను. కాకున్నక=కానియెడల, దీనిబొములు=ఈమెకన్బొములు, వంగి=
వంపు గలిగి (నమియులై) దృక్పితశరాళిక, దృక్=చూపు లనెడు, శిత=వాడి
యైన, శరాళిక = బాణసముదాయములను ఈను నే=ప్రసరింపఁజేయునా? (చేయ
వని యగ్ధము.) ఈమెకన్బొము లఁగనివిండ్లువలె వక్రములను జూపు లతనిపాణము
లువలె వాడి గలవియు నని భావము రూపకముతోఁ గూడినయత్సేప్తిలంకారము.

క॥ భగణంబుగ గోరు లమరె

సగముగ శశిలోన నెన్నఁ ♦ జను నిటలంబుక

దగు వదనము నలమనఁగా

సగరీతిక గుచములున్ ద ♦ నర్చుక సతికి॥ 109

సతికై = ఈ భానుకు, గోరులు, భగణంబుగ్గ = నక్షత్రసమూహము మగువట్లా, సమదయమువలె నని యర్థము. అనురై = ఒప్పెను. నిటంబుగ్గ = ఫాలమున, ('సు' సముచ్చయము.) శశిలోనై = చంద్రునిండుగ్గ, సగముగన్ = సగ మగునట్లా ఎన్నఁ జనుగ్గ = లెక్కింపవచ్చును వదనము = ముఖము, నలము = పద్మము, అనఁ గాగ్గ = అనునట్లు, తగుగ్గ = ఒప్పెను. కుచములుగ్గ = స్తనములును, నగరీలిగ్గ = పర్వతపురీలిచెతను, తనర్పున్ = ప్రకాశించును ఇందు భగణము, సగము, నలము, వగము ననుపదములు సందర్భము ననుసరించి నక్షత్రసముదాయము మొదలైనవానియందుఁ బ్రవర్తించినను వ్యంజనావ్యాపారముచే ఛందశ్శాస్త్రమందలి కొన్ని సంజ్ఞలందెలుపును; గాన నీమెగోరులు మొదలగునవి యక్షరిసామ్యముచే భగణము మొదలగువానినిబోలి యుండెనని యర్థాంతరము స్ఫురించును. (గోరులు ఇందు మొదలగునవును బిమ్మట రెండులఘువులుంగలవు భగణమునకిట్లేయుండవలెను ఇదియేసామ్యహేతువు. తక్కి నవారికినిట్లేతెలియవలెను) ఇట్టియర్థమునే వ్యంగ్యాద్ధ మని యాలంకారికులు చెప్పుదురు పదార్థములు పాస్పరము నవ్వయించిన పిమ్మట వ్యాక్యాద్ధిభాగము స్ఫురించునర్థము వ్యంగ్యాద్ధము. ఇట్టియర్థముం దెలుపుకబ్బకైయే వ్యంజనావ్యాపారము.

ఉ॥ మంగళలీల ఫాలతట ♦ మండితిమండనసేలరత్న రా

జిం గికుంచి వక్త్రసింహ ♦ సిరుహసౌభవీచికాచర

ద్భృంగములో యనంగ విను ♦ తిం గినుచుం గొనబొ మెఱుంగులం

బొంగి చెలంగుచుంగరపు ♦ ముంగురు లంగనకుం గనుంగొనగ్గ॥

అంగనగన్ = ఈయింతియొక్క, మెఱుంగుగ్గ = నిగనిగలాడుకొంటిచెత, బొంగి = అతిశయించి, చెలంగు . ముంగురు = ప్రకాశించెడువంకిరి గలముంగురులు (ముందు + మురులు = ముంగురులు మోమునిండ వ్రేలు వెండ్రుకులు) కనుం గొనగ్గ = చూడఁగాగ్గ, ఫాలత . . . రాజన్, ఫాలతట = నుదుటను, మండిత = అలంకరింపఁబడిన, మండన = భూషణమునందలి, నిలరత్న రాజిగ్గ = నిలపుకాలసమూహమును, కిపించి = మోసయిచెసి, ఒయించి యని యర్థము వక్త్రసింహనా . . . . . భృంగములో యనంగన్, వక్త్ర = ముఖమునెడు, సింహము = తామ్రపూవుయొక్క, సౌరభవీచికా = పరిమళితంగములకై, పరిమళాతిశయముగొన కని యర్థము. చరత్ = తిరుగుచున్న, భృంగములో యనంగగ్గ = కుమ్మెదలో యనుట్లు, విమలింగనముగ్గ = సుతి సెందుచుగ్గ, మంగళలీలగ్గ = శుభవిలాసముగో, గొనబు = ముసూనారముల, బొగ్గ. (ఇట ముంగురు లనుబహువచననాంతము-కు గొన బనునేకవచనము విశేషణ

ము.) ఈమెముంగురులు మెసట నున్న భూషణముతోనిలపురాలం దిరస్కరించి మొగ మనుపద్మముయొక్కపరిమళము నాస్వాదింపవచ్చిన తుమ్మెదలవలె విలసిల్లు చుండె నని భావము.

రూపకానుప్రాణిలోత్పేక్షాలంకారము.

గీ॥ మాళిమాణిక్యరుచితటి ♦ నృంజులంబు

రుచిరనవరత్నసీమంత ♦ రోహితంబు

నై నయామోహనాంగిసో ♦ యగవునీల

కై శికము ఘనవిన్నూర్తి ♦ గాంచు టరుదె॥ 111

మాళి.....మంజులంబు, మాళి = శిరోభూషణమునందలి, మాణిక్య = మణులయొక్క, రుచి = కాంతి యనెడు, తటిత్ = మెటుములచెతను, మంజులంబు = మృదువైనదియు, రుచిర.....రోహితంబు, రుచిర = చక్కనికాంతి గల, నవరత్న = తొమ్మిదిరతనములచెక్ (శేయబడినగలు గల) సీమంత = పాపట యనెడు, రోహితంబు = కొరడుగలదియై (ఎక్కువైట్టనియింద్రునిధనువు రోహిత మనబడు. దీనినే తెనుగునఁ గొర డందురు.) (ని) ఇంద్రాయధం శక్తిధను స్తదేవ ఋజు రోహితం. ఆ అయిన, ఈమోహనాంగి.....కైశికము, ఈమోహనాంగి = ఈయింటియొక్క, (వలపు వుట్టించుశరీరముగలది) సోయగవునీలకైశికము = చక్కనినల్లనికొప్పు, ఘనవిన్నూర్తి = మేఘకాంతిని, (గొప్పకాంతి ననియు నర్థము.) కాంచుట = పొందుట, అరుదె = ఆశ్చర్యమా? (కా దని యర్థము.) రూపకాలంకారము

గీ॥ కుంభకుచ మీనలోచన ♦ గోనితంబ

యబ్జధామాస్య హరిమధ్య ♦ యభిశిరోజ

చాపసుభూయ్యుగళ నకృ ♦ జంఘ యతుల

కన్య సరసక్రియలరాశి ♦ గాదె తలఁప॥ 112

(ఈయింటి) తలఁపక = ఆలోచింపఁగాన్, కుంభకుచ = ఏనుగుకుంభములంబోలినకుంచములు గలది. ఘటములం బోలినకుంచములు గల దనియేని యర్థము. మీనలోచన = చెఱపలం బోలినకన్నులు గలది. గోనితంబ = భూమివలె (విశాలమైన) కటిప్రదేశము కలది. అబ్జధామాస్య = చంద్రునికాంతిం బోలినకాంతి గలమోము గలది. హరిమధ్య = హిమపునదుముం బోలిననదుము గలది. అభిశిరోజ = తుమ్మెదలం బోలినకురు

లు గలది చాపసుభ్రాంత్యముగళ = ధనువులం బోలినకనుబొమలజంట గలది. సక్రిశత
 ఘ = మొసళ్లం బోలినపిక్కులు గలది. అతులకన్య = సాటిలేనికన్య; సరసక్రియలరా
 శి = శృంగారముతోఁ గూడినచెట్టలపుంజమును, కాదె = కాదా? అగు నని యర్థము.
 ఇందుఁ గుంభశబ్దము మొదలగునవి కుచాదుల కుపమానము లగుగజకుంభము మొదలగు
 వానిని బోధించుచు సప్రకృత మైనరాశిరూపార్థమును దోఁపించును. (ధ్వనింపఁ జే
 యును.) కావున నిందు ద్వాదశరసులనామములు నిమిడి యున్నవి. గోనితంబ య
 నుచో గోశబ్దము వ్యవభరాశిని బోధించును. హరి = సింహరాశి. అబ్జధామ = కర్క
 టకము. చంద్రుని ల్లినియర్థము. ఆలి = వృశ్చికము. సక్ర = మకరము, సరస = మిథున
 ము. శృంగారరసముతోఁ గూడినది క్రియ = మేషము తక్కినది సుగమును.

మ॥ గతి మత్తేభము, నాస చంపక, మొగిల్ గైశ్యంబు కందంబు, సం
 గతవాక్యంబులు మత్తకోకిలలు, దృష్ట్యాపార మయ్యుత్పల
 ద్యుతి, మోమంబురుహంబు, దేహరుచి విద్యున్యాల, యామానినీ
 తతవృత్తస్థితు లెన్నఁగాఁ దరమె తద్వాగ్దాని కైన్ ధరణ్ ॥ 113

గతి = (ఈమె) నడక, మత్తేభము = మదగజము. ఈమె నడక మదగజమున
 నడకం బోలు నని భావము. నాస = ముక్కు, చంపకము = సంపంగిపువ్వు, ఒగిల్ = క్ర
 మముగా, కైశ్యంబు = కేశపాశము, కందంబు = మేఘము, సంగతవాక్యంబులు = యు
 క్తము లగుమాటలు, మత్తకోకిలలు = మడిచినకోయిలలు, మాటలు కోకిలపలుకలం బో
 లు నని యర్థము. దృష్ట్యాపారము = చూపు, అయ్యుత్పలద్యుతి = ప్రసిద్ధ మైననల్లగ
 లువలకాంతినంటికాంతి గలది మోము, అంబురుహంబు = పద్మము. పద్మసర్వశ మని
 యర్థము. దేహరుచి = దేహకాంతి, విద్యున్యాల = మెలుపులపట్టి, ధరణ్ = భూ
 మియందట, ఈమానినీతతవృత్తస్థితులు, ఈమానిని = ఈశ్రీయొక్క, తత = విశాల
 మైన, వృత్తస్థితులు = మంచినడకదులయొనగులను, (ఈమానినీ = ఈశ్రీయందు, తత =
 ఆయావిరూపమున వ్యాపించియున్న, వృత్త = ఉత్పలమాల మొదలైనపద్మములయొక్క,
 స్థితులు = స్థితులను) వాగ్దాని కైన్ = బ్రహ్మ కైనను, ఎన్నఁగాన్ = లెక్కించుట, తర
 మె = శక్తిమా. కా దని యర్థము. ఈమెనడలు మదపు బేనుగనడలను, ముక్కు సం
 పంగిపువ్వును, కోరిజములు మేఘములను, పలుకులు కోయిలలను, చూపులు నల్లగలువ
 లను, మోము పద్మమును, దేహకాంతి మెలుములను బోలు ననియు నీమొనడపడి మిగు
 ల నుత్తమ మైన దనియుఁబ్రకృతార్థము ప్రకరణముచే నుద్దేశము కాఁగా నిందలి మ

శ్రేధము మొదలైన శబ్దములు వ్యంజనావృత్తిచే శృత్రము లను నన్యార్థము బోధించుచు
కావున నీమొ నడకలు మొదలగునవి మిత్రేధము మొదలైన శృత్రములం బోలి యుం
డె ననియుఁ జెప్పం దగు.

క॥ అని యిటు హరిమది విస్మయ

మెనయఁగ నయ్యన్నమిన్ను • నెన్ని పాదలమా

టునఁ దదూహితీశయం

బున కానందాబ్ధిఁ దేలి • మునుఁగుచు నుండెన్ ॥ 114

హరి = కృష్ణుడు, ఇటు = ఈ ప్రకారము, మదిఁ = మనసునందున్, అని = అను
కొని, విస్మయము = ఆశ్చర్యము, ఎనయఁగన్ = కలుగఁగాన్, అయ్యన్నమిన్నున్ =
ఆశ్రీశ్రేష్ఠమును, ఎన్ని = స్తుతించి, పాదలమాటునఁ = తీవయిండ్లమటుఁగునను, త
దూహితీశయమునకున్ = ఆమెచక్కందనముయొక్కయాధిక్యమునకున్, ఆనందా
బ్ధిఁ = సంతోషసముద్రమునందున్, తేలి మునుఁగుచు నుండెన్ = ఓలలాడుచుండె
ను. ఆమెసౌందర్యమునకు మిక్కుటముగ సంతసించుచుండె నని యర్థము.

వ॥ అనిన విని పరితీన్నరేంద్రుం డవ్వలికథ నెఱింగింపు మని శుక
యోగీంద్రు నడుగుటయు (సుగమము) 115

మ॥ అమరేంద్రప్రతిమానవైభవ భవా • బ్రస్వర్ధనీకల్పక

దుర్మమడిండీరపటీరహీరశశభృ • దుద్ధాభిసంస్పర్ధి

ద్విమలాఖండయశఃపరంపర పరో • ర్వీనాథగర్వాపహ

కృమదోద్వికృమ వికృమార్కిస్తపసం • గౌమస్ఫురత్సహసా॥

అమరేంద్రప్రతిమానవైభవ, అమరేంద్ర = ఇంద్రునిమొక్క, (వైభవము)
ప్రతిమాన = పోల్చి గల, వైభవ = సంపత్తి గలవాఁడా, భవా.....పరంపర, భవ =
శివునితోడను, అబ్జ = తామరులతోడను, స్వర్ధుని = ఆకాశగంగతోడను, కల్పకదుర్మమ =
కల్పములతోడను, డిండీర = చురువుతోడను, పటీర = ఇందనముతోడను, హీర =
వజ్రములతోడను, శశభృత్ = ఇందురునితోడను, దుద్ధాభి = శ్రీరసముద్రముతోడను,
సంస్పర్ధి = విరోధించుచున్న, (సద్భవ మగుచున్న యని యర్థము.) సత్ = శ్రేష్ఠమై
గ్గ విమల = స్వచ్ఛమైన, అఖండ = పూర్ణమైన, యశఃపరంపర = కీర్తిసముదయము గ

అప్రభువా, పరోర్వీనాథ.....క్రమ, పరోర్వీనాథ=శత్రురాజులయొక్క, గర్వమును, అపహ=పోంగొట్టెడు, క్రమ=రీతిగల, దోర్వీక్రమ = బాహువరాశ్రిమముగలరాజు, విక్రమార్క...సా, విక్రమార్కస్వప=విక్రమార్కమహారాజునకువలె, సంసారము=యుద్ధమందు, స్ఫురత్=ప్రకాశించుచున్న. సానాసా=తెగవ గలప్రభువా.

క॥ చంచలనయనానూతన

పంచాయుధ సుజనకల్ప ♦ పాదప సరసా

దంచితగంభీరవచః

పంచాయుధతల్ప వినయ ♦ భవ్యాకల్పా॥

117

చంచలనయనా=శ్రీలకు, నూతనపంచాయుధ = క్రొత్తమున్నగుఁడా, ప్రాచీనుఁడగుమన్మథుఁడొంగుఁడును నీయన సొంగుఁడును గాన నూతనమన్మథుఁడని చెప్పెను సుజనకల్పపాదప=సజ్జనులకుం గల్పవృక్షమా! సరసా.....తల్ప, సరస=మనోహర మైన, ఉదంచిత=మిగుల పూజ్య మైన, గంభీర = అగ్రపాటము గల, వచః=సంభాషణమునందు, పంచాయుధతల్ప=శేషుఁడా, (గద, ఖడ్గము, ధనువు, శంఖము, చక్రిము ననువైదాయుధములు గలవాఁడు పంచాయుధుఁడు=విష్ణువు ఆయనకుం దల్పము=పాను శేషుఁడు. విష్ణువు శ్రీసమదర్శిమున శేషునివై శయనించియుండునని పురాణములం బ్రసిద్ధి.) వినయభవ్యాకల్పా=అడవివ యనుమహావార మైన భూషణము గలప్రభువా.

మాలినీవృత్తము॥ స్థిరలనదుఁమాది ♦ ఖేత్రీధాతీధరేంద్రా

ధరఁపరిసరసాశ్మ ♦ స్థాపితపోజ్వలగ్ధో

పురవరశిఖరాభీ ♦ భూషితప్రైమసిమా

ప్రసరిచిగుణధామా ♦ రావువంశాభిసోనూ॥ 118

స్థిర.....సీమా, స్థిర=శాశ్వతముగా, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, ఉపమాక ఖేత్ర=ఉపమాక యనుపుణ్యస్థలమునందలి, ధాత్రీధరేంద్రా=పర్యతముయొక్క, అధర=క్రిందటి, పరిసర=సమీపప్రదేశమందు, సాశ్మ=రాలతోఁ గూడునట్లు, స్థాపిత=నిల్పఁబడిన, (కిటింపఁబడిన యని యర్థము.) పోజ్వలగ్ధో = మిక్కిలి పక్కికాశించుచున్న, గోపురవర=శ్రేష్ఠ మైనగోపురముయొక్క, శిఖరాభీ=శిఖరసముహముచేతను, భూషిత=అలంకరింపఁబడిన, వ్యోమసీమా=ఆకాశప్రదేశము గలప్రభు

వా! ప్రయత్నిరగుణధామా=మిక్కిలి మనోహరము లగుగుణములకు నివాసమా, రావు
వంశాబ్ధిసోమా = రావువారివంశ మనుసముద్రమువకుం జండ్రుడ పగురామరాయ
ప్రభూ!

గద్యము.-ఇది శ్రీమహాభారతీప్రసాదాసాదితకవితామతల్లికా
ల్లమరాజవంశజాపస్తంబనూత్రవదెల్లనార్యపౌత్ర
రంగశాయి నామార్యచౌత్ర హరితసగోత్ర
పవిత్ర సుకవిజనవిధేయ సుబ్రహ్మణ్యక
వినామధేయప్రణీతం బైనభద్రాపరిణ
యం బనుమహాప్రబంధంబునందు
ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీ ర మ్మ

శుభ మమ్మ.

అవిఘ్న మమ్మ

భద్రా పరిణయము.

తృతీయాశ్వాసము.

శ్రీనివాసరసదరా

జీవాయతనాంతరంగ! శ్రీతజనవనచై

తా! విబుధసుతచరిత్రా!

రావుకులజచంద్రి! రామ ధి రాయనరేంద్రా. 1

శ్రీనివాస.....తరంగ, శ్రీ = లక్ష్మీయనెడు, వనితా = శ్రీయొక్క, వర = భర్త యై విష్ణువుయొక్క, పదరాజీవ = పాదపద్మములను, ఆయతన = నివాసస్థల మైన, అంతరంగ = మనసుగలప్రభూ! మనసున విష్ణునిపాదపద్మముల ధ్యానించిరాజు యని యర్థము. శ్రీతజనవనచైత్రా = ఆశ్రయించినజనులనెడుగోటకు వసంతుఁడా! చైత్రుఁడు వనమునకుంబోలె వాశ్రయించినవారికి నీరాజు ఫలము లొనగూర్చువాఁడని యర్థము విబుధసుతచరిత్రా, విబుధ = విద్వాంసులచే, సుత = స్తోత్రము చేయఁబడిన చరిత్రా = నడవడి గల, రావుకులజచంద్రి = రావువంశమున జన్మించినచంద్రుఁడా! ఇటు రాజునందుఁ జంద్రిత్వాగోపము వంశమునందు సముద్రీత్వాగోపమునకు గమకముగాన నేకదేశవర్తి రూపకాలంకారము. రామరాయనరేంద్రా = ఓరామరాయప్రభూ!

గీ. అవధరింపుము శౌరిభ ధి వ్యచరితంబుఁ

దొల్లి సూతుండు శౌనకా ధి దులకుఁ జెప్పి

నట్టిరీతిఁ బరిక్షిద్ధ ధి రాధినాథ

తిలకమున కిట్లు శుకయోగి ధి తెలుపఁదొడఁగె. 2

అవధరింపుము = చిత్తగింపుము. తొల్లి = పూర్వము, నూతుండు, శౌరిభవ్యచరి
తంబుకొ = కృష్ణనిమనోహర మైనచరిత్రను. శానకాదలమక, చెప్పినట్టిరీతికొ = చెప్పి
నరీతిచేతను, శుకయోగి, పరిక్షిద్ధరాధినాథలిలకమునకుకొ = పరిక్షితుఁ డనురాజశ్రేష్ఠు
నకు, ఇట్లు, తెలుపకొ = తెలియజేయుటకు, తొడఁగకొ = పోరంభించెను.

ఉ. వందకుమారువీక్షణక ♦ నద్దనమత్తమిళిందబృంద మా
నుందరిమోముఁదమ్మి పయి ♦ జొబ్బిలుహాసవిలాసచిక్రణా
స్పందమరంద మానునెడఁ ♦ బాపయి ముంగురు లాదరించె జె
న్నందఁగ రెండునున్నమర ♦ కాఖ్యములొటఁగ దాసుహృత్కియల్.

నందకుమారు.....బృందము, నందకుమారు = కృష్ణనియొక్క, వీక్షణ = చూపు
లనెడు, కనత్ = పృకాశించుచున్న, ఘన = అధిక మైన, మత్త = మదించిన, మిళింద
బృందము = తుమ్మెదలగుంపు, అనుందరిమోముఁదమ్మిపయికొ = ఆకన్నియయొక్క
మో మనెడుతామరపువ్వువూడను, జొబ్బిలు... ..మరందము, జొబ్బిలు = ఉత్పన్న
మయ్యెడు, హాస = నవ్వును, విలాస = శృంగారచెట్టలు ననెడు, చిక్రణ = తఱచైన,
ఆస్పంద = కదలని, (గడ్డకట్టిన) మరందము = పూఁదనెను, అనునెడకొ = త్రాగునపు
డు, ముంగురులు = అలకలు, ప్రాపయి = సహాయపడి, చెన్నందఁగకొ = అనుకూలప
డునట్లు, ఆదరించెకొ = ప్రేమఁ జూపెను రెండును = తుమ్మెదలును ముంగురులునుం
గూడ, భ్రమరకాఖ్యములు = భ్రమరకము లనుపేరుగలవి, దొటఁగదా = అగుటచేతనే
కదా, సుహృత్కియల్ = మిత్రులు మిత్రులకుఁ జేయుకార్యములు. ఆదరించుటయ
ని యర్థము. (అయ్యెకొ) (ని) పట్టదభ్రమరాశయ యనియును, అలకాసూర్ణ
కుంతలాస్త్రేలలాచేభ్రమరకా యనియు నమరుఁడు

కృష్ణనిచూపు లామెమోమున వ్రాలునపుడు ముంగురు లాదరించె, ననఁగాఁ,
దుమ్మెదలు పద్యమున వ్రాలి మకరందము ద్రావినట్లు దృష్ట లచ్చటం బ్రనేశించి ము
ఖవిలాసముం జూచి సంతసించుచుండఁగా నచట మన్నకురులు ముఖమున కమితసాం
దర్యము గల్పించి యధిక మైనసంతసముం గన్నులకుఁ గలిగించె నని యాశయము. ఇ
ట్టిసంతసమును గురులు స్వభావముననే చెయఁగాఁ జూపులయందు భ్రమరత్వ మాహో
పించి వానితో సమాననామము కల్గుటచే నట్లు చెనె నని చెప్పటచే రూపకానుప్రాణి
తోత్ప్రేక్షాలంకారము

ఉ. పదముల నాని యూరువులఁ ♦ బారి నితంబమునాటి నాభికం

బాదలి వళిత్రీయం బెనసి ♦ ముద్దులనిద్దపుటారు హత్తి పై
నుదులుగ నున్నయున్నతప ♦ యోధరచక్రము లాక్రమించె న
మృదవతిఁ జూచుచో యదుకు ♦ మారునిమోహనదృష్టిజాలముల్.

యదుకుమారునిమోహనదృష్టిజాలముల్ = బాలకృష్ణునిగుండర మైనచూపులన
యూహము, అన్నదవతిక్ = ఆభద్రను, చూచుచోక్ = చూచునపుడు, పదములక్ =
పాదములను, ఆని = పోవేళించి, ఉరువులన్ = తోడలను, పో = వ్యాపించి, నితంబ
ముక్ = కటిప్రదేశమును, నాటి = తగుల్కొని, నాభికక్ = నాభియందుక్, పాద
లి = వర్ణిల్లి, వళిత్రయంబు = కడుపుమీదిముడుతలను, ఎనసి = పొంది, ముద్దులనిద్దపుటా
రుక్ = మమోహర మైననున్ననినూ గారును, హత్తి = అంటుకొని, వైక్ = పిమ్మటను,
ఉదుటుగక్ = గర్వము గలుగునట్లు, ఉన్నయున్నతపయోధరచక్రములు, ఉన్న, ఉ
న్నత = ఎత్తైన, పయోధర చక్రములు = జక్రవలంబోలివగుచములను, ఆక్రమించెక్ =
వశపఱుచుకొనెను

కృష్ణునిదృష్టి యామెరువయనములం గ్రమక్రమముగఁ జూచుచుఁ జిట్టచివరకు
నున్నతప్రదేశముఁ బొందె నని భావము.

క ఈరీతిఁ బుష్పవనమున

నారీతిలకమును జూచి ♦ నవ్యానంద

స్ఫూరమతి యగుచుఁ జెంతకు

సారసనయనుండు సేరఁ ♦ జనుసమయమునక్. 5

సారసనయనుండు = కృష్ణుడు, (పద్మములం బోలినకన్నులు గలవాడు) ఈ
రీతిన్ = ఈప్రకారముచెతను, పుష్పవనమునక్ = పూచోటయందుక్, నారీతిలకము
ను = భద్రను, (శ్రీశ్రేష్ఠమును) చూచి = కన్గెరి, నవ్యానందస్ఫూరమతి, నవ్యా =
నూతన మైన, ఆనంద = సంతసముచెత, స్ఫూర = అతిశయించిన, మతి = బుద్ధి కలవా
డు, అగుచున్, చెంతపక్ = సమీపమునకు, చేరం జనుసమయమునక్ = చేరునట్లు,
వెల్లెడుకాలమునందక్ (ముందుపద్యముతో నన్వయము.)

మ. అలహిందోళపురక్తి మాధవుడుప్ర ♦ తృతీం బగున్ వీణనో
యలివేడి యది మేళగించి లలితం ♦ జోగీతముం బాడుమం

చు లతాతన్ని యొకర్తు దెల్పు జెలియ • చోచ్చి నట్లు కావింప న
పులుకుల్ దా విని శౌరి యిప్పు పొడచూప న్నేళయంచువడి.

ఓయలివేణి = ఓభద్రా, (తుమ్మెదచాలుం బోలినజడగలదానా) మాధవుఁ
డు = వసంతుఁడు (కృష్ణుఁ డాయు ధ్వనించును) అలహిందోళపురక్షిక్, అల = పృ
సిద్ధమైన, హిందోళపురక్షిక్ = హిందోళ మనురాగమునందలి ప్రేమచేతను, పృత్యక్షం
బగుక్ = సాక్షాత్కరించును. శిశిరబుతువునకు వసంతకాలమునకు నగుమం బాడునొ
కానుక రాగము హిందోళ మనంబడు. అది = ఆరాగమును, వీణక్ = వీణయందక్ష,
మేళగించి = కూర్చి, లలితంబు = శ్రావ్య మైనది, బోగీతముక్ = అయ్యెడుపాటను, పా
డుము = గానము చెయుము అంచుక్, ఒకర్తులతాతన్ని = ఒకానుక శ్రీ, తెల్పక్ =
తెలియజేయఁగాక్, చెలి = భద్ర, అచోచ్చిక్ = ఆస్థలమునందక్ష, అట్లు కావింపక్ =
ఆహిందోళ రాగమును వీణముందు సంఘటించి పాడఁగాక్, శౌరి = కృష్ణుఁడు, తాక్
అపులుకుల్ = ఆమాటలను, విని = ఆలకించి, పొడచూపక్ = కాన్పించుటకున్, ఇప్పువే
ళ = ఇది సమయము, అంచుక్ = అని తలఁచుచున్, వడిక్ = త్వరతోన్, ముందుప
ద్యముతో నన్వయము

శిశిరవసంతములకు సంధియందు హిందోళముఁ బాడుదురు గావున నట్లుచెయు
ము. మాధవుఁడు (వసంతుఁడు) నీకు సాక్షాత్కరించు నని యొకయింతి చెప్పఁగా
భద్ర యట్లు చెయుచున్న పుడు వసంతునకుఁ బర్యాయ మైనమాధవపదము తనకుం
జెల్లుఁ గావున నిదియే యీమెకుం గనుపడుసమయ మనికృష్ణుఁడు తలఁచి యని తా
త్పర్యము.

క. కుసుమలతావృత్తి వెలువడి

యసదృగ్వనదేవతాగ • జాంతర్గతుఁ డై

యెసఁగునసంతుఁడొకో యనఁ

బొసఁగి సతీసమితి మధ్య • మున నిలిచినచోక్. 7

కుసుమలతావృత్తిక్ = పువ్వువీరిగలకట్టువనుండి, వెలువడి = బయలుపెడలి, అస
దృక్ ..... గ్రతుఁడై = సాటిలేనివనదేవతలనడుము నున్న వాఁడై, ఎసఁగునసంతుఁడొకో
యనక్ = ప్రకాశించువసంతుఁడో యనునట్లు, పొసఁగి = సాక్షాత్కరించి, సతీసమితిను
ధ్యమునక్ = శ్రీసభామధ్యమందు, నిలిచినచోక్ = ఉన్న పుడు, చోటుకబ్బ మిటఁ గా

లముం జెప్పను. ముందపద్యముతో న్నవ్యము.

సీ. ప్రకటాన్యచంద్రిచం • ద్రికప్రాలె మొలకన
వొలుకువానిని సిరు • ల్గులుకువాని
లలితరూపమునఁ గ • ల్వలతేని వలతేని
మించువాని మొయిల్ల • మించువాని
హరినీలనీలాభ • నలరారుమీసంపు
లీలవానిఁ బసిండి • చేలవాని
నరవిందములకు విం • దగుకన్నుఁగవతళ్ళు
లొలయువాని శుభాప్తి • వెలయువాని
మహితకుండలకౌస్తుభ • మకుటకటక
కాంచికాంగదధాగధ • గ్యములవాని
నాజగన్మోహనుని శౌరి • నద్యుతాత్మ
లగుచుఁ గని లేచి నిలిచి ర • య్యబ్జముఖులు.

8

అయ్యబ్జముఖులు = మీఁదఁ జెప్పినభద్రీమొదలగుస్త్రీలు, అద్భుతాత్మలు = ఆశ్చర్యముతోఁ గూడినమనసుగలవారు, అగుచుకొ, ప్రకట.....కోలెక, ప్రకట = స్ఫుటమైన, ఆస్య = మో మనెడు, చంద్ర = చంద్రునియొక్క, చంద్రికవోలెక = నన్నెలవలె మొలకనవ్వ = మందహాసమును, ఒలుకువానికొ = ప్రకటించువానిని, నీరుల్ = శోభలను, కుల్కువానిన్ = వెదచల్లువానిని, లలితరూపమునకొ = మనోహరమైనచక్కఁదనముచేతను, కల్వలతీనికొ = చంద్రునిని, వలతీనిన్ = మన్మథునిని, మించువానికొ = అతిశయించువానిని, మొయిల్లన్ = మేఘములను, మించువానికొ = అతిశయించిన (శరీరచ్ఛాయ గల) వానిని, హరినీలనీలాభిన్ = ఇంద్రునినీల మనుమణియొక్క నల్లనిఛాయం బోలినఛాయచేతను, అలరారుమీసంపులీలవానికొ = ప్రకటించుమీసంపు పొగసు గలవానిని, పసిండిచెలవానిన్ = బంగారు (వన్నె గల) వస్త్రము గలవానిని, అరవిందములకున్ = పద్యములకుకొ, విందు = చుట్టము, అగుకన్నుఁగవతళ్ళు = అయ్యెడు నేత్రములజంటయొక్క కాంతులను, ఒలయువానికొ = పొందువానిని, శుభాప్తికొ = మేలు పొందుటచేతను, వెలయువానికొ = ప్రకటించువానిని, మహిత.....

వానిక, మహిత = పూజ్య మైన, కుండల = తమ్ముట్లయు, కాన్తుభ = కాన్తుభమను
(సముద్ర)మునఁ బట్టినమణివోఁ గూడిన) దండయొక్కయు, మకుట = కిరీటముయొక్కయు,
కటక = కడియములయొక్కయు, కాందికా = మొల్లత్రాటియొక్కయు,
అంగద = బాహుపురులయొక్కయు, ధాగధగ్యములవానిక = ధగధగ లాడెడుకాంతి
గలవానిని, ఆజగన్మోహనునిక = సన్నిహితుఁ డైనట్టియు లోకము వంతను వలపించు
నట్టియు, శౌరిక = కృష్ణునిని, కని = చూచి, లేచి నిలిచిరి ఇందు యనుక మనుశబ్దా
లంకారమును, రూపకము నుపమయు ననునర్థాలంకారములును గలవు

క. కలయ వెలుఁ గొందురుచిఁ జ

క్కలమధ్యమునందు నిందు • కళ యన భద్రా

లలనారత్నం బనుగుం

జెలువలలో నుండి వింత • చెలువము దోఁపన్. 9

భద్రాలలనారత్నంబు = భద్ర యనుశ్రీశ్రేష్ఠము, కలయక = అంతటను, వె
లుఁ గొందురుచిఁ = ప్రికాశించునాంతిచెతను, చుక్కలమధ్యమునందుక = నక్షత్ర
ములనడుమను, ఇందుకళ యనన్ = చంద్రుకళవలె, అనుగుంజెలువలలోనక = ప్రియస
ఖులనడుమను, ఉండి, వింతచెలువము = అపూర్వ మైనసౌందర్యము, దోఁపక = కను
పడఁగాక, ముందుపద్యముతో నన్వయము

చ. తమకము నబ్బురంబును ముదంబు నెదం గదియంగ నేత్రప

ద్యములు ప్రఫుల్లముల్ సలలితంబులు నై చలదృశ్శిలందబ్బం

దములను గుమ్మరింపఁ గరఁగనస్తనము ల్పులకింపఁ గాంచె జే

మ ముడిగొనంగ నయ్యదుకుమారుని దివ్యవిలాసధారునిక. 10

తమకము = త్వరయును, అబ్బురంబును = ఆశ్చర్యమును, ముదంబును = సంతో
షమును, ఎదక = మనసునందు, గదియంగన్ = వ్యాపింపఁగాక, నేత్రపద్యములు =
కన్నుఁదామరలు, ప్రఫుల్లముల్ = వికసించినవియును, సలలితంబులు నై = మిగులమనో
హరములు నై, చల.....బృందములను, చల = చలించుచున్న, దృక్ = చూపుల
నెడు, మిళిందబృందములను = తుమ్మెదలసమూహమును, క్రుమ్మరింపన్ = వెలికిఁజిమ్మఁ
గా, కఠినస్తనముల్, పులకింపక = గగుర్పొడువఁగాక, ప్రేమ = స్నేహము, ముడిగొ
నదిగక = దృఢపడునట్లుగా, దివ్యవిలాసధారునిక = సుందరమైశృంగారచెట్టలు ధరించిన

వానిని, అయ్యదుమహానాథ = ఆకృష్ణుని, కాంచెక్ = చూచెను దీనికిం గల్గి వెనుకటిపద్యమునందలి తద్ర. రూపకాలంకారము. ఇందు శోమాంచ మను సాత్వికభాషము చెప్పబడిన

మ. తోలుకార్కించులనంచులై కువలయఃస్తోమైకదామంబులై
బెళుకుం బేడినమీలలీల లయి దీప్తిక ఖంజనాప్తంబులై
తెలి నెత్తమ్ములతమ్ములై తళుకులై దీప్యచ్ఛకోరాళికా
ళులునై కప్పె ముకుందుమేన నపుడాలోలాక్షీవీతూతతుల్. 11

ఆపుడు = కృష్ణం జూచునపుడు, ఆలోలాక్షీవీతూతతుల్ = ఆభద్రయొక్కదృష్టిసముదాయములు, తోలుకార్కించులనంచులై = వర్ణకాలమునందలి మెఱుపులయందము కలవి యై, (ఆతిచంచలములై యని భావము) కువలయం.. . లై = కలువలగుంపులయొక్కదండలై, బెళుకుం బేడినమీలలీల లయి = తళితళలాడెడుచెఱవలయొక్కవిలాసములు కలవి యై, దీప్తిక = కాంతిచేతను, ఖంజనాప్తంబు లై = కాటుకపిట్టలకుంజెలులై, తెలి నెత్తమ్ములతమ్ములై = తెల్లనితామరపూవులకుసోదరులై (సమానములై యని యర్థము) తళుకులై = ప్రశస్తమైనకాంతి గలవి యై, దీప్యచ్ఛకోరాళికా = ప్రకాశించుచోరసముదాయమునకు, ఆళులునై = చెలికత్తెలునై, ముకుందుమేనకా = కృష్ణునిశరీరమండక, కప్పెకా = వ్యాపించెను

ఉ. వీలుగ వాలుగంటిబొమ ధి వింటివిలోలదృగ్గాశుగాళి గో
పాలువిశాలవక్షమునఁ ధి బర్వగ నయ్యద నెంచి యించువి
ల్లాలుపు దంటవింటఁ బది ధి లంబుగఁ దుమ్మెదనారిమోయఁ బ్రో
యాలిపయిం గడంగి కునుమాస్త్రము లేయఁ దొడంగ నేవునక.

వాలుగంటి.. . గాళి, వాలుగంటి = భద్రయొక్క, (సోగకన్నులు కలది) బొమవింటి = కన్నును లెనెడుధనుస్సంబంధమైన, విలోల = చంచలమైన, దృక్ = చూపులెనెడు, ఆళుగ = బాణములయొక్క (వేగమునం బోవునది) ఆళి = సముదాయవీలుగకా = తగునట్లు, గోపాలువిశాలవక్షమునకా = కృష్ణమూర్తిపేరురమునందుకా, పర్వగన్ = సోకఁగాక, ఇంచువిలుదాలుపు = మన్మథుఁడు, (చెఱుకువంటిని ధరించినవాఁడు) అయ్యదను = ఆసమయమును, ఎంచి = తెలిసికొని, దంటివింటకా = బలముగలధనుసుపండు, పదిలంబుగకా = జాగ్రత్తగా, తుమ్మెదనారి = తుమ్మెదలెనెడునల్ల

శ్రాదు, శ్రాదుఁ = ధ్వనింపఁగాక, హృమలిపముఁ = ఆశ్రమీందను, కడంగి = పూరి, కుసుమాశ్రయములు = పుష్పబాణములను, ఏపునక = విజృంభణముతోన, ఏయఁ దొడంగక = వేయుటకారంభించెను. ఆమె కృష్ణునితోమ్మనఁ జూపు లనుబాణముల ను బ్రయోగింపఁగా నది సహింపక వెంటనే యామెపైని మన్మథుఁడు పూవుటమ్ములం బ్రయోగించెను. అనఁగా నామెకుఁ గృష్ణుం జూచినవెంటనే మన్మథవికారము గల్గె నని భావము.

ఉ. కోరిక లూను నెమ్మెయి గగుర్పొడుచుం గడకంటఁ దారకల్
సేరి పరిభ్రమించు నునుఁ జెక్కులఁ జెమ్మట గ్రమ్ము నెమ్మి నొ
య్యారపుఁజూపులజ్జబెరఁయం (గను జక్కఁగ మోడ్చునొందుచున్)
సారెకు వెల్వడుం దొడరి శౌరిని జూచునెడం బడంతికిన్ || 13

తొడరి = ప్రయత్నించి, శౌరి = కృష్ణుని, చూచునెడక = చూచుకాలమునందుక, పడంతికిన్ = భద్రకుక, కోరికలు = ఇచ్ఛలు, దొడక = పుట్టుచు, నెమ్మెయి = శరీరము, గగుర్పొడుచున్ = పులకించుచు, తారకల్ = కంటిగ్రుడ్లు, కడకంటన్ = కంటిటుదయందున్, చేరి, పరిభ్రమించుక = చలించుచు, నునుఁజెక్కులక = నున్నని చెక్కిళ్లయందున్, చెమ్మట = స్వేదము, క్రమ్ముక = వ్యాపించుచు, ఒయ్యారపుఁజూపు = సాగ నైవృద్ధి, లజ్జ = సిగ్గు, బెరయంగక = ఉత్పన్నముకాఁగా, చక్కఁగక = అందముగాన్, మోడ్చునొందుచున్ = ముసలించుచుక, నెమ్మిక = ప్రేమచేతను, సారెకు = మాటిమాటికిన్, వెల్వడుక = (తిరిగి) వ్యాపించుచుండుచు. భద్రకుం గృష్ణుని జూడఁగనే కోరిక పుట్టె ననియుఁ బిమ్మట దానికిం బోషకము లగుపులకాదిసాత్వికభావంబులు సహకారి యగులజ్జ యనుసంచారిభావము మత్పన్న మయ్యె నని తాత్పర్యము. (కోర్కె యనఁగా రతి సంభోగవిషయ మైననుచ్చావిశేషము రతి యనంబడు. ఇదియే శృంగారమునకు స్థాయిభావము ఈయిచ్చావిశేష మనుభవమున అస నిలిచిన స్థాయి యనంబడు ఇదియే శృంగారరసమునకుం బూర్వావస్థ. బోపల నున్నయనురాగమును నూచించు రోమాంచా (గగుర్పాటు) దులు సాత్వికభావము లనంబడు. రసమునకు సహకారు లగువిశేషాదులు సంచారులు. అందు ననంగనిమిత్త మైనరాగాదులచేత కేతస్సంకోచనము లజ్జ యనంబడు. దాఁగుట, వైరవ్యము, సభోముఖత్వము, శేత్రనిరాశము మొదలగువిచిత్రకార్యములు) నాయుకముగ

ప॥ ఇతైఃతంగున నత్తరుణీరత్నం బత్తామరసాక్షు నీక్షించుచుఁ దనమో
నంబున, 14

అత్తరుణీరత్నంబు = (అత్త్రీశ్రేష్ఠము) భద్ర, ఇతైఃతంగున = ఈప్రకారము
చెతన, అత్తామరసాక్షుని = అప్పిష్ఠుని, నీక్షించుచు = చూచుచును, తనమనఁబు
న = తనమనఁగనందుకొని ఇది 17 వ పద్యమందలి యని యనుదానితో నన్వయించు.

సీ॥ తనకాంతిదరహాసం ♦ మున నిల్చి భూచరుం

డగుచు వర్తించును ♦ ధాంతుఁ డొక్కొ

తనదుపద్మాంబక ♦ త్వము కన్నులనె తాల్చి

సాంగుఁడై మెలఁగున ♦ సంగుఁ డొక్కొ

తనసౌరభము వక్త్రీ ♦ మున నించి నిజవిలా

సము చూప వచ్చున ♦ సంతఁ డొక్కొ

తనహరిడింభక ♦ త్వము మధ్యమునఁ బూని

యవనికి డిగినజ ♦ యంతఁ డొక్కొ

వీరు గా రైన నీదివ్య ♦ విభవభువన

మోహనాకారలానన్య ♦ ములు గలుగునె

కాన మద్వల్లకీగాన ♦ కలన నలరి

కోరి సాక్షాత్కరించిన ♦ శౌరి యితఁడు॥

15

తనకాంతి = తనయొక్క (చంద్రునియొక్క) తల్లెలిచాచును, దరహాసము
న = చిలువగు పువ్వనందున్, నిల్చి = ఉండునట్లు చెప్పి, భూచరుండు = నేలం దిరుగువాఁ
డు, అగుచున్, వర్తించును ధాంతుఁ డొక్కొ = ఉండుచంద్రుఁ డగు నేమో, భద్రీ త
నకు సాక్షాత్కరించినప్పట్లుం జూచి శరీరమందంతట నుండు తల్లెలికాంతిని చిలువత్వ
నందే భరించి భూమియందు సంచరించెడుచంద్రుఁ డగు నేమో యని సందేహించెనని
భావము. తనదుపద్మాంబకత్వము = తనసంబంధ మైనతామరపువ్వు లనుబాణములు
గలుగుట యనుధర్మ (తామరపువ్వులంబోలినకన్నులు గలుగుటయు) ము కన్నుల
పె = నేత్రములయందే, తాల్చి = భరించి, సాంగుఁడై = శరీరమునో గూడుకొన్నవాఁ
డై, మెలఁగునంగు డొక్కొ = సంచరించెడుమన్మథుఁ డేమో, తనసౌరభము = తన

యొక్కనురభివామము గల్గుటను (పరిమళమును) వక్త్రమునక = హేమనందక, నింది = నిందించి, (ధరించి యని యర్థము.) నిజవిలాసము = తనశృంగారచేష్టలను, చూపక = ప్రకటించుటను, వచ్చువసంతుఁ డొక్కొ = ఏతెంచినవసంతుఁడో, తనహరిడిం భకత్వము = తనయంద్రునకుం గొడు కగుట యనునిగ్రపుంబిల్లతనమును, మధ్యము నక = నడుమునందుక, పూని = ధరించి, అవనికిన్ = భూమికె, డిగినజయంతుఁ డొక్కొ = అవతరించినజయంతుఁడో, (అని సంజేహించి) వీరు = నేఁ జెప్పినవారు, కారు. అయినన్ = ఇందొక్కఁ డైనయెడల, ఈదివ్య.....ములు, ఈ = ఇట్టి, దివ్య = ఒప్పిదమైన, భువనమోహన = లోకమునకు వలపు వుట్టించెడు, ఆకార = దేహమును, లావణ్యములు = నిగనిగలాడెడుకాంతియు, కలుగునె = ఉండునా? (ఉండ వని యర్థము) కానక = ఆకారముచేతను, మద్వల్లకీగానకలనక = నావీణాగానముయొక్క యొప్పుచేతను, అలరి = సంతసించి, కోరి = ఆపేక్షించి, సాక్షాత్కరించినకారి = పౌత్ర్యము మైనకృష్ణుఁడు, ఇతఁడె. (అగును) నాకు సాక్షాత్కరించినయీయనమృతాదులలో నుకఁ డైన నిట్టిపాండర్య ముండదు కాబట్టి నావీణాగానమునకు సంతసించి వచ్చినకృష్ణుఁడే కాని మఱొక్కఁడు గాఁడని భద్ర నిశ్చయించె నని తాత్పర్యము. నిశ్చయాంత మైనసందేహాలంకారము శ్లేషమాలకాతిశయోక్త్యనప్రాణితము.

సీ॥ అక్షిసాఫల్య మింపా ♦ రంగా వీనిమేఁ

జెలువంబు గోరి వీ ♦ ష్టింపవలదె

విమలగాంధర్వంబు ♦ వినుతి కెక్కఁగ వీని

పైని గీతంబులు ♦ పాడవలదె

కులుకుగుబ్బలసారు ♦ గొనబు మీఱఁగ వీని

దృఢపరంభమ ♦ ధ్వింపవలదె

కమ్మకమ్మోవిదొ ♦ క్కవుఁజవుల్ దగ వీని

నునుఁజెక్కుఁగవ ముద్దు ♦ గొనఁగవలదె

విలువఁ దెలుపఁగరానియీ ♦ తలిరుద్రబాయ

మొలసిఫల మొంద వీనితోఁ ♦ గలసి మెలసి

వలచి వలపించి తమిఁ బెంచి ♦ యలరువిలుతు

కేళికలఁ దేలి సుఖలీలఁ ♦ గొలవలదె॥

(మాడ) పాద్యము కానిది, విశ, గోపాంగవాజనని తేపము = గొల్లపడుచుబయ్యెక్కనిది (వాచికోన్నద్రవ్యరాశి) కేడు = ఈదినమునక, నీకడకున్ = నీయొద్దకున్, ఇచ్చన్ = (నిన్నుఁ జూచు) కోరికతోక, వచ్చెన్ = ఏగుడెంచెను. ఈక్షించితే = చూచితివా? బ్రహ్మాదులకు దర్శన మీయనిమహాభావుఁడును దత్తుఁ (జేమించినవే) తలకు మిగుల కులభుఁడు నగుశ్రీకృష్ణుఁడు నిన్నుం జూడఁగోరి వచ్చె నతని దర్శింపుమని శ్రుతిరంజని భద్రతోఁ జెప్పెను.

గీ. అనిన యదువిభుహృదయ మా • వనజనయన

భావము నెఱింగి కనకాంగి • వలికె నిట్లు

లోకనాయక ! నీదగు • రాకవలన

నధిగతాభీష్ట యయ్యెమా • మాంసయాన॥

18

అనినన్ = శ్రుతిరంజనియిట్లు చెప్పఁగా, యదువిభుహృదయము = కృష్ణనిహృదయమును, వనజనయనభావము = భద్రయభిప్రాయమును, కనకాంగి = ఈపేరు గలయొకచెలి, ఎఱిగి = తెలిసికొని, ఇట్లు = ఈప్రకారము, పలికె, లోకనాయక = ఓకృష్ణా! (ఎల్లలోకములకుం బ్రభువా యని యర్థము) నీదగురాకవలనక = నీసంబంధమైనవచ్చుటవలనక (నీవు వచ్చుటవలన నని యర్థము.) మాంసయాన = మాచెలి యగుభద్ర (అంచనడలం బోలినడలు గల దని యర్థము.) అధిగతాభీష్ట = ప్రాప్త మైనకోర్కె గలది, అయ్యెన్. ఈపద్యమున లోకనాయకశబ్దముచే బ్రహ్మయ నాంసయానశబ్దముచే సరస్వతియు ధ్వనించును.

ప॥ అనినఁ గలవాణి హరి కిట్లనియె.

19

అనినన్ = ఇట్లు కనకాంగి చెప్పఁగా, కలవాణి = ఈపేరుగలమఱియొకచెలియ, హరికె = కృష్ణసమక, ఇట్లనియెన్ = ఈప్రకారము చెప్పెను.

క॥ పురుషోత్తమ ! నీసన్నిధి

పరిపూర్ణములుగ మదీయ • భాగ్యము లెల్లక

వరుస ఫలింప నొనర్చెన్

వరశోభ మదీయపద్మ • పాణికిఁ గూర్చెన్॥

20

పురుషోత్తమ = ఓపురుష శ్రేష్ఠుఁడా, (కృష్ణుఁడాయనియుధ్వనించును) నీసన్ని

ధి=నీసామైక్కారము, మదీయభాగ్యము లెల్లఁక=నాని యగునుకృతముల నన్నింటి
ని, వరుసఁక=క్రిమముతో, పరిపూర్ణములుగన్=నిందుగా, ఫలింపఁక=ఫలించునట్లు,
ఓనర్ప=చెసెను. మదీయపద్యపాణికిఁ, మదీయ = నాచెలియగు, పద్యపాణికిఁ =
భద్రాక్షిణి, (తామరపూవులం బోలినచేతులు గలదాని కని యర్థము. లక్ష్మి కనియుం
దోచును. తామరపూవులను హస్తమున ధరించినది యని యర్థము) వరశోభణ=అ
ధికదీప్తిని, మగనిశోభ ననియుం దోచును కూర్చుంక=సంఘటించెను.

వ॥ అనిన నిందువదన యిట్లనియె. (సుగమము)

21

గీ॥ వఱలుశృంగారసారప్ర॥ వాహసరణి

నతనుతుంగాంచితశ్రీల॥ నధిగమించి

వెలయునది భద్ర యీఘన॥ వేణిఁ గలయఁ

గలుగు నీకు విలాససా॥ గరత శౌరి॥

22

వఱలు... సరణిఁ, వఱలు=ప్రకాశించెడు, శృంగారసార=శృంగారరస
మనెడు మనోహర మైయుదకముయొక్క, ప్రవాహసరణిఁ=ప్రవాహపుమాగ్ధముచె
లిచు, అతనుతుంగాంచితశ్రీలఁ, అతను=మన్మథునిసంబంధ మైన, తుంగ=అధికమై
న, అంచిత=పూజ్యమైన, శ్రీలఁ=శోభ లనియెడు, (మన్మథావేశమువలనఁ గలిగిన
విలాసముల నని యర్థము) అతను=అధికమైన, తుంగా=తుంగ యనునదియొక్క,
అంచిత=ఓప్పిన, శ్రీలఁ=శోభలను, (వెద్దది యగుతుంగ యనునదియొక్క శోభల
నని యర్థము.) అధిగమించి = పొంది, చంద్ర=భద్ర యనుతుంగచంద్ర, వెలయునది=
ప్రకాశించునది, ఈఘనవేణి=మేఘముం బోలినజడ గలది యగునికన్నె యనెడుగొ
ప్పనది, కలయన్=నిన్ను బొందఁగాక, నీక్షణ, విలాససాగరత=శృంగారచెప్పలకు
గముద్రుఁ డగట, కలుగుంక=సంభవించును. నది సముద్రముతోఁ గలియునప్పటి ర
సాధికమయొక్క శోభ నిన్నిమె గూడినపుడు, సంభవించు నని భావము. (తుం
గచంద్రానదికి సముద్రముతోసంబంధము కృష్ణానదీద్వారమునఁ గలది. శిష్టరూపకా
లంకారము.

మ॥ అనినక సిగ్గున మోము వంచికొనిభ॥ద్రాక్షాక్షి చంద్రియి వేణిఁ

గున లేకా నసియాడ నిస్తులతులా॥కోటిస్వనాకృష్టకా

ననమాయూరమరాళియై కటితటి॥నాట్యోల్లసద్వేణియై

చనియెం గ్రమ్మటి శౌరిఁ జూచుచు మణిసాధాంతరత్నోఁకికొ॥ 23

అనినకొ = ఇందువదన యనుచెలి యిట్లు చెప్పఁగాక, భద్రాబ్జాక్షీ = భద్ర య న్మకన్నె, సిద్ధునకొ = సిద్ధుచేతను, మోము వంచికొని, చంద్రాయిత్రేగునకొ = చంద్రాయిత్ర యొక్కభారముచేతను, లేగొను = లేతనదుము, అసియాడన్ = వణికుచుండఁగా నిస్తుల.....మరాళియై, నిస్తుల = నాటిలేని, తులాకోటి = అందెలయొక్క, (ని) పా దాంగదంతులాకోటిః. అ. స్వర = ద్వరచేతను, ఆకృష్ట = ఆకర్షంపఁబడిన, కానన = అడవియందలి, మాయూరమరాళియై = నెమళ్లును నాంసలును గలదియై, కటి...యై కటితటి = కటిప్రదేశముందు, నాట్య = చలించుచుండుటచేతను, ఉల్లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, వేళియై = జడగలదియై, క్రమ్మటి = మఱలి, శౌరిన్ = కృష్ణుని, చూచుచుకొ, మణిసాధాంతరత్నోఁకికొ = మణుల (తోఁ గట్టుబడిన) మేడలొనిప్రదేశమునకు, చనియెకొ = వెళ్లెను.

వ॥ ఇట్లు యదునందన సందర్శన సందీపి తానంద మోహపరవశ య య్య నయ్యిందువదన నమ్రోహ గావున సఖిజన పరిహాస జనిత ల జ్ఞాభరంబునఁ దనజనని యున్నసదనంబున కరిగినం దోడిబోటులు చిలునగవు మొగంబులఁ దళుకొత్త నిలిచినం గాంచనాంబరుండు మీర లీయుపవనంబున నుంటకుం గతం బెయ్యది యని యడిగిన హరికి వార లిట్లనిరి॥

24

అయ్యిందువదన = మీఁదఁ జెప్పఁబడినభద్ర, (చంద్రం బోలినమొగము గల ది.) ఇట్లు = కౌఁపకారిము, యనునందన.....పరవశ, యదునందన = కృష్ణునియొక్క సందర్శన = చూచుటచేతను, సందీపిత = ప్రకాశించుపఁబడిన (అదిక మైన యని యర్థము.) ఆనంద = సంతోషమునకును, మోహ = వలపునకును, పరవశ = లోఁబడినది. అయ్యుకొ = అయినను, (ఆయనం జూచుటచే నధికానందమును మిగుల వలపును గలదియైన నని యర్థము.) నమ్రోహ = ముగ్ధ, కావునన్ = కాబట్టి, (నమోధాశబ్దమునకుఁగొత్త పెండ్లికూఁతు రని యర్థము, గాని యిచ్చో నది లక్షణచే ముగ్ధం జెప్పెను.) సఖి.....భరంబునకొ, సఖిజన = చెలులయొక్క, పరిహాస = ఎగతాళివలన, జనిత = పుట్టింపఁబడిన, లజ్జాభరంబునకొ = లజ్జానిశయముచేతను, తనజనని = తనతల్లి, ఉన్న సదనంబునకొ = వసించినగృహమునకుకొ, అగినన్ = పోవఁగాక, దోడిబోటులు = కూ

జే నున్న చెలికత్తెలు, చిటునగువు = మందహాసము, మొగంబులకా = ముఖములయందకా
తరుకొత్తన్ = అంకురింపఁగాక, నిలిచినకా, కాంచనాంబరుండు = కృష్ణుఁడు, (బం
గారుచాయగలవస్త్రముల దరించివహించు) మీరలు, ఈవనంబునకా = ఈపూర్వోట
యందకా, ఉంటునకా = ఉండుటకు, కతంబు = కారణము, ఎయ్యది యనియడిగి
నకా = ఏమని యడుగగాన్, వారలు = ఆభద్రచెలికత్తెలు. హరికన్ = కృష్ణుఁడు,
ఇట్లు = ఈప్రకారము, అనిరి = పలికిరి.

క॥ విను మోవనజోదర ! మా

జననాథుఁడు దేవిలో న ♦ సంతోర్నవ మిం

వొనరింప వచ్చినకతం

బున మేమును నీయుపవన ♦ మున నుంటి మనకా॥ 25

ఓవనజోదరా = ఓపద్మనాభా ! వినుము = ఆలకింపుము మాజననాథుఁడు = మా
ప్రభు నగుధృష్టకేతుఁడు, దేవిలోకా = భార్యలోకా, ఇందుకా = ఈలోటయందకా,
వసంతోర్నవము = వసంతపూజాదుల నని యర్థము. ఒనరింపకా = చెయ్యటకు, వచ్చినక
తంబునకా = వచ్చినకారణముచెతన, మేము, ఈయుపవనంబునకా = ఈయద్వానవన
మునందున్, ఉంటిమి = వసించితిమి, అనకా = ఇట్లు చెప్పఁగాక, ముందుపద్యములో
నిని యనుదానితో నన్వయించును.

క॥ విని వారల వీడ్కొని నిజ

జనయుతుడై ధృష్టకేతు ♦ జనపాలవరే

ణుని జూచుటకు ముకుందుఁడు

సనియెం బూదోటలో హా ♦ జారంబునకుకా॥ 26

ముకుందుఁడు = కృష్ణుఁడు, విని = ఆలకించి, వారలకా = ఆశ్రీతులను, వీడ్కొని =
వెళ్లి వచ్చెద నని చెప్పి విడిచి, నిజజనయుతుడై = తనజనులలోఁగూడినవాడై, దృ
ష్టకేతుజనపాలవరణ్యునిన్ = రాజశ్రేష్ఠుఁడైనధృష్టకేతునిని, చూచుటకుకా, పూర్వో
టలోనిపాజారంబునకుకా = ఉద్వానవనములో నున్నచావడిలోనికికా, చనియెకా =
వెళ్లెను

సీ॥ కరదీప్తకనకకం ♦ కణకలక్ష్మణముతో

రమణీమణులు చామ ♦ రముల వీవ

గాననృత్యముల జే $\diamond$ జేనాగవాసంపుఁ
 జెలువంబు నాటనే $\diamond$ చెల్లులు చూప
 సామంతభూషామ $\diamond$ ణీమయూఖములు సం
 ధ్యారుణాతపముల $\diamond$ నౌఘశింపఁ
 జరణనూపురముల $\diamond$ సాలభంజికలట్లు
 శరణాగతనతారి $\diamond$ వరులుదోప
 వేడ్కఁ గొలుపున్నకైకేయు $\diamond$ విమలగుణని
 కాయుఁ గేయూరమకుటాది $\diamond$ కలితకాయు
 ధృష్ట కేత్విభిధేయు స $\diamond$ ద్విబుధగేయు
 నాయదువిభుఁడు గాంచె ను $\diamond$ ద్వానసీమ॥

27

రమణీమణులు = మణులం బోలినస్త్రీలు, కర.....తోన్, కర = హస్తములం
 డ, దీప్త = ప్రకాశించెడు, కనకకంకణ = బంగారుకడిములయొక్క, కల = మధుర
 మైన, క్వణమునోక్త = ధ్వనినోక్త, చామూములక్త = వింజామరలను, వీవక్త = విసరు
 చుండఁగాన్, ఆటసెచ్చెలులు = ఆటకత్తెలు, (నాట్యము చెయువాడు) గాననృత్య
 ములక్త = సంగీతముచెతును నాట్యములచెతును, జేజేనాగవాసంపుఁజెలువంబు = దేవ
 జేశ్వలయొక్కయందమును, (స్వర్ణములో నుండెడురంభమొదలగువారియందము నని
 యర్థము.) చూపక్త = కనుపఱుపఁగాక్త, సామంత... ..ఖములు, సామంత = తనప్ర
 భుత్వమునకు లోబడినదేశములకుం జుట్టుప్రక్కల నుండుదేశముల నేలరాజులయొక్క
 (నూలుగ్రామములం బాలించుటకు రాజుచే నియుక్తులగువార్యగులయొక్క యనియే
 ని యర్థము.) భూషా = శరీరము-ధరించినయాభరణములయందలి, మణి = రత్నములయొ
 క్క, మియూఖములు = కాంతులు, సంధ్యారుణాతపములక్త = సంధ్యాకాలమందలి
 యొజ్ఞనియెండలను, బౌఘశింపన్ = తిరిస్కరింపఁగాక్త, శరణాగతనతారివరులు =
 శరణు పొంది ననుస్మరించెడు శత్రురాజులు, చరణ నూపురముల సాలభంజికల
 ట్లు, చరణనూపురముల = కాలియందెలయందలి, సాలభంజికలట్లు = బామ్మలవలె,
 (ని) మండీరో నూపురోఽస్త్రియాం. అ. తోపక్త = కాన్పింపఁగాక్త, (ప్రతిఫలంపఁ
 గా నని యర్థము.) ఉద్వానసీమన్ = తోటయందుఁకొలుపున్నకైకేయుక్త = స
 ధానీ యున్నకేకయదేశాధిపతిని, విమలగుణనికాయాక్త = స్వచ్ఛ మైనశౌర్యచైర్య

దులసముదాయము కలవానిని, కేయూరమకుటాదికలితకాయుక్ = భుజకీర్తలు కిరీటము మొదలైనవానితోఁ గూడినశరీరము గలవానిని, సద్విబుధగేయుక్ = సాధువులచేతను విద్వాంసులచేతను, స్తుతింపబడఁదగినవాని, ధృష్టకేత్యభిధేయుక్ = ధృష్టకేతు వనుపేరు గలవానిని, కాంచెను = చూచెను

చ॥ అతులితదివ్యమండనయు ♦ తాంగరుచుల్ గనుపట్టుచుండఁగా
నతఁడును దవ్వలకసరసి ♦ జాక్షుచి జూచి పృహర్షలీల నా
యతమణిపీరి డిగ్గి యెను ♦ రై చని కొఁగిటఁ గూర్చ మామయై
నతనకు మ్రొక్కుకృష్ణరత ♦ నంబులగద్దయ నుంచి వెండియుక్॥

అతఁడును = ఆకేకయరాజును, అతులిత ..... రుచుల్, అతులిత = సాటిలేని, దివ్య = దేవలోకసంబంధ మైన, మండన = భూషణములతోఁ, యుత = కూడిన, అంగరుచుల్ = శరీరకాంతులు, కనుపట్టు చుండఁగాన్ = ప్రకాశించు చుండఁగాన్, దవ్వలక = మిగుల దూరమునుండి, సరసిజాక్షునిక్ = తమ్మికంటిని, చూచి, ప్రహర్షలీలక్ = సంతోషక్రియతోఁ (సంతోషముతో ననియే యర్థము) ఆయతమణిపీరిక్ = విజయమైనమణులు దాపినపీఠముండి, డిగ్గి, ఎదురై చని = అభిముఖముగావెల్లి, కొగిటక్, కూర్చుక్ = చేర్చుకొనఁగాన్, మామ యైనతనకుక్ = తండ్రితోఁబుట్టువునకు భర్త యైనతనకుక్, మొక్కుకృష్ణుక్ = నమస్కరించుకృష్ణుని, రతనంబులగద్దయన్ = రత్నములపీఠముందు, ఉంచి = నిలిపి, వెండియుక్ = ఇంకను, ముందుపద్యములోనిసమాపకక్రియతో నన్వయము

చ॥ తక్కినయుద్ధవగదాదినహచరుల సముచితప్రకారంబుల నాదరించి
మించినవేడుకం గేకయరాజేందుగిం డయ్యాదవేందుగి కిట్లనియె.

కేకయరాజేందుగిండు, తక్కినయుద్ధవగదాదినహచరులన్ = మిగిలిన యుద్ధవులను మొదలైన (కృష్ణుని) తోడివారలను, సముచితప్రకారంబులక్ = తగినరీతిచేతను, అదరించి = గౌరవించి, మించినవేడుకక్ = అధికమైనకుతూహలముతో, అయ్యాదవేందునకుక్ = ఆకృష్ణునకుక్, ఇట్లనియె

ఉ॥ అడఁగఁ బోవుతీర్థ మెదు ♦ రైనగతిక్ భవదాగమంబు బ
ల్వేడుకతో నిరంతరము ♦ వేడుచు నుండఁగ నేడు మాకుఁ జే
కూడె నభీప్సితంబు లొన ♦ గూడె నమాత్యసుహృద్జనంబు మా

నాడును భృత్యకోటిపద * నులు ధన్యత నొందె మాధవా! 30

మాధవా = ఓకృష్ణా! భవదాగమంబు = నీరాకను, బర్వేడుకతోక = మిగుల సంతసముతోక, నిరంతరము = ఎడతెగ కుండునట్లు, వేడుచు నుండఁగక = కోరుచుండఁగాక, నేడు = ఈదినమునందుక, ఆడఁగఁ బోవుతీర్థము = స్నానము చెయుటకై వెల్లడుపుణ్యజలము, ఎదురైనగతిన్ = ఎదురుగ వచ్చునట్లు, మాకున్, చెకొడక = సంభవించెను. అభీష్ఠితంబులు = కోరఁబడినవి, ఒనగూడెక = సంఘటిల్లెను. కోర్కు లన్నియు సఫల మైన వని యర్థము. అమాత్యసుహృజ్ఞనంబు = మంత్రిులయు మిత్రులయు సముదాయమును, మానాడు = మాదేశమును, భృత్యకోటి = సేవకసముదాయమును. సదనంబులు = ఇండ్లును ధన్యత = కృతార్థత్వమును, ఒండెక = పొందెను.

క॥ మాబావకుఁ గుశలంబె

యాబలభద్రునికు భద్ర * మా దేవకి యు

న్నే బాగుగ సఖులకు మే

లే బంధులు రాచవారు * లెస్సలె శౌరీ॥ 31

శౌరీ = ఓకృష్ణా! మాబావకు = వసుదేవునకున్, కుశలంబె = సుఖమా? 'ఏ' యనునది ప్రకృతము ఆబలభద్రునకున్ = మీయన్న యగుబలరామునకుక, భద్రమా = కుభమా? దేవకి, బాగుగక = సుఖముగాన్, ఉన్నే = ఉండునా? సఖులకుక = మీచెలికాండ్రుకున్, మేలే = మేలు కలదా? బంధులు = మీచుట్టములు, (అగు) రాచవారు = ప్రభువులు. లెస్సలె = సుఖులై యున్నారా?

క॥ అని కుశలం బడిగిన హరి

జనపతి కిట్లనియె నమిత * సౌజన్యశ్రీ

ఘనులుం బెద్దలు నగుమీ

యనుకంపం బ్రబలు చుండి * రందఱు నుఖులై॥ 32

అని = ఇట్లు, కుశలంబు = సుఖవార్తను, అడిగినక, హరి = కృష్ణుఁడు, జనపతికిక = రాజునకుక, ఇట్లనియెక = ఇట్లుచెప్పెను అమిత.....ఘనులుక, అమిత = మితము లేని, సౌజన్య = మంచిస్వభావము చేతనును, శ్రీ = సంపదచెతనును, ఘనులుక = అధికులును, పెద్దలున్ = వృద్ధులును, అగుమీయనుకంపక = మీదయచెతను,

32

35

ఈనిధంబు = ఈప్రకారంబు (కలది) అగుచున్నోష్ఠీనిచూచునక్ష = అగునను
కూల మైంసంబ్రాసణమందలి వేడుకతోక, అచటక = క్రస్థలమునందున్, కొంతతడ
వు = కొంత వేపు, ఉండక = (శాం) వసింపఁగాక, ధుఁజివిభుఁడు = ధృష్టకేతువు,
ముచ్చటించి = సల్లాపము చేసి, వానిని = కృష్ణునిక, పరిజనముతోడక = కూడ నున్న

నానితోక, తనదివ్యరత్న మందిరమునకొక = తనది యగునుందర మైననుబలతోఁ గట్టిక
మేడయందొక, విడియించెకొక = బసచెయించెను.

ఉ॥ పిమ్మట నందనందనుఁడు • పెల్లనురక్తిని గ్రొత్తప్రాయపుం
గొమ్మను నెమ్మదిం దలచి • కొంచు నవారిత మైనమోహభా
రమ్మున నమ్మణీభవన • రంగమునం గలయంగ వేమరుం
గుమ్మరు సంభ్రమించు ధృతి • కోమలు లారతి దిగ్విష్ణుకైవడికొ॥ 36

నందనందనుఁడు = కృష్ణుఁడు, (నందునకుం బుత్తుఁడని యర్థము కృష్ణుఁడు
బాల్యమున నొకనిమిత్తమున నందునింట నుండుటచే నతనికిం బుత్తుఁడని వ్యవహరిం
తురు,) పిమ్మటన్ = ఆగృహమునం బ్రవేశించినతరువాతను, పెల్లనురక్తిన్ = మిక్కిలి
యనురాగముచేతను, కొత్తప్రాయపుగొమ్మను = నూతన మైనవయసు గలభద్రును, నె
మ్మదికొక = మనసునందొక, తలచికొంచుకొక = స్మరించుచుకొక, అనారితము = నివారించ
శక్యము గానిది, అగుమోహభారమ్మునకొక = అగువలపుయొక్క యతిశయముచేతను, అ
మ్మణీభవనరంగమునకొక = ఆమాణికవృత్తి ల్లను నాట్యస్థలమునందుకొక, వేమరుకొక = మా
టిమాటికికొక, సంధ్రమించుధృతి, సంభ్రమించు = తొటిపడియెడు, ధృతి = ధీరత య
నెడు, కోమలులు = స్త్రీలు, ఆరతి = సీరాజనమును, (కర్పూరపుదీపమును) ద్విష్ణుకై
వడికొక = ద్విష్ణుడువిధముచేతను, కలయంగకొక = అంతటకొక, క్రమ్ముకొక = సంచరించు
ను. (కోమలులు = స్త్రీలు, ఆరతి = సీరాజనమును, ద్విష్ణుకైవడికొక = ద్విష్ణునట్లు, సం
ధ్రమించుధృతి = చలించెడు ధైర్యముచే (తృతీయార్థమందుఁబ్రథమ.) క్రమ్ముకొక =
సంచరించు వనియేని యర్థము) ఇందుఁ జాపల మనుసంచారిభావము చెప్పబడినది.
రాగజ్యేషామలచే నొక్కవో మనసు నిలువమి చాపల మనంబడు.

వ॥ అప్పు డమ్ముకుందుండు నిజాంతర్గతంబున.

37

అమ్ముకుందుండు = ఆకృష్ణుఁడు, అప్పుడు, నిజాంతర్గతంబునన్ = తనది యగు
మనసునందొక,

సీ॥ తొలిజన్మమునను నె • చెప్పలు లేమినోములు

నోచిరో చెలి చెల్లి • మోచి యుండ

రతనాలవీణ యె • ట్టితపంబు సల్పెనో

బాలిక చేపట్టు • బాయకుండ

సుమణిహారంబు లే ♦ సుకృతం బానరైసో
 కాంతాకుచాగ్రిభా ♦ గముల మెలగ
 సదనదర్పణము లే ♦ సద్విధుల్ సలిపెనో
 ప్రమదానుబింబభా ♦ గ్యములు గలుగ
 నిచటిమణిచిత్రసాధంబు ♦ లిచటితమ్మి
 కొలఁకు లిచ్చటియుపవనీ ♦ కుంజతటలు
 నెట్టియుపకృతి గావించి ♦ యెసఁగె నొక్కొక్క
 రమణి కేరీవిహారసం ♦ పాప్తి యొనర॥

38

సచ్చెలులు = భద్రచెలికత్తెలు, చెలిచెల్మిన్ = ప్రియురాలగు భద్రయొక్క స్నేహమును, మోచియుండన్ = వహించియుండుటను, తొలిజన్మమునన్ = వెనుకటిపుట్టువునందుకొ, (ఈపద మెల్లవాక్యములతో సంబంధించును) ఏమిసోములు = ఎట్టివృత్తులును, నొచిరో = చెసిరో, ఈమెచెలికత్తెలు మునుపటిజన్మమున నెవ్వయో గొప్పవృత్తులు చెయుటచేతనే, యాజన్మమున నీమెనెయ్యమును సంపాదించి రని యాశయము. బాలికచెప్పట్టుకొ = భద్రయొక్క చెలియందుండిన, పాయకుండకొ = వదలకుండుటకొ, చిత్రనాలవీణ = మణులతోఁ గూడినవీణయనువాద్యము, ఎట్టితపము = ఎట్టితపస్సును, (శరీరాయాససాధ్య మైనపూర్వార్థము తపంబు నాఁబడు) చలెసో = చెసెనో, సుమణిహారంబులు = ప్రశస్తము లగుముత్యాలు మొదలగువారి దండలు, కాంతాకుచాగ్రిభాగములన్ = భద్రయొక్క స్తనములయొక్కచివరప్రదేశములందుకొ, మెలగకొ = సంఘరించుటను, ఏముకృతంబు = ఎట్టిపున్నమును, ఒసర్చెన్ = చెసెనూ, సదనదర్పణములు = ఇంటియందలియద్దములు, ప్రమదా.....లు, ప్రమదా = (ఈ) కుండరియొక్క, అనుబింబ = ప్రతిబింబమునందుఁ గారణముగ, భాగ్యములు = అద్భుతములు, కలుగకొ = సంభవించుటకొ, ఏసద్విధుల్ = ఎట్టిమంచికార్యములను, చలిపెనొ = చెసెనో, (ఇచట విధిశబ్దము లక్షణచే సత్కర్మములను బోధించును.) అద్దములు మిక్కిలి పున్నము చెయుటచేతనే యామెప్రతిబింబమును బొందు చున్న వని భావము. ఇచటిమణిచిత్రసాధంబులు, ఇచటి = ఈస్థలమునందున్న, మణి = మాణిక్యములచేత, చిత్ర = పలువన్నెలుగల, సాధంబులు = మేడలును, ఇచటితమ్మి కొలఁకులు = ఈతోటలోనితామరపూవులు గలసరములును, ఇచ్చటియుపవనీకుంజతటలు = ఈయుద్వానమునందలిపొదరిండ్లును, రమణి.....ప్రాప్తి, రమణి = భద్రయొక్క, కేరీ = కటలయొక్కయూ, ని

హా = సంహారములయొక్కయు, సంప్రాప్తి = పొందు (సంబంధ మని యర్థము.)
 ఒసరణ = కలుగుటకు, ఎట్టియుపకృతి = ఎటువంటిపరోపకారమును, కావించి = చెసి,
 ఎసఁగ నుక్కొ = అతిశయించెన్.

ఇచటికొలఁకులు మొదలగునవి పూర్వజన్మమున మిగులఁ బరోపకారముం జేసి
 యే యీమెవిహారాదులకుం దగి యుండె నని భావము. ఈమెచెలులు మొదలైనవా
 రు మంచివీరములు మొదలగునవి చేసి యీమెన్నే హము మొదలైనవానిని సంపాదించి
 రని స్తుతించుటవలన నట్టిసత్కర్మములు చెయలేదు గాన నా కామెతో సంబంధ
 ము లేకపోయె నని నిందవోచుటచే వ్యాజస్త్యుత్పలంకారము

చ॥ అలచెలియూరురంభల భు ధ జాచ్చబిసంబుల హాసచందికన్

బలితపుగబ్బిగుబ్బవిరి ధ బంతులఁ జెక్కిలికప్పురంపులి

శ్లం జిగిమోవిపానకము ధ లం దని వొందినఁ గాక యేక్రియం

దల మగుచున్న యీవిరహ ధ తాపభరంబు శమించు నా కింక॥39

అలచెలియూరురంభల = అభద్ర యనుబాలికయొక్క తొడ లనునఁటికంబ
 ములచెతను, భుజాచ్చబిసంబుల = చెతు లనెడువీర్యుల మైతామరతూండ్లచేతను, హా
 సచందిక = న వ్య నెడువెన్నెలచేతను, బలితపుగబ్బిగుబ్బవిరిబంతుల = బలితపు = బ
 లిసిన, గబ్బి = ఉన్నత మైన, గుబ్బవిరిబంతుల = స్రవము లనెడుపూలబంతులచేతను,
 చెక్కిలికప్పురంపులిశ్లం = చెక్కి శ్ల నెడుకర్పూరపుబిళ్లలచేతను, జిగిమోవిపానకము
 ల = (ఎఱ్ఱి) కాంతి గలయధరోష్ఠ మనెడుపానకరసములచేతను, దని వ్రుందినఁ గా
 క = తృప్తిపొందిననే కాని, నామక, దల మగుచున్న యీవిరహ తాపభరంబు = అధిక
 మగుచున్న యీమొడఁబాటువలనివేడియొక్కభారము, ఇంక = పిమ్మటను, ఏక్రి
 య = ఏవ్యాపారముచెతన్, శమించు = చల్లాయు ఈమెయొడఁబాటువలనఁ
 గలిగినవెట్టి మీఁదఁ జెప్పినశైల్యోపచారములు చెసిననే యడఁగును గాని మఱియొ
 క్కయుపాయముచే నడఁగ దని భావము ఇందుఁ జెప్పియనఁటులు మొదల
 గునవి మిగుల శీతలవస్తువులగుటచేఁ దాపవివారకము లని సుప్రసిద్ధము. ఇందు విప్ర
 లంభము (ఎడఁబాటు) వర్ణింపఁబడియె. ఇది యభిలాషేర్హ్యులవలనం బుట్టును.
 ఇచటివిప్రలంభ మభిలాషవలనఁ గలిగెను. సంభోగముకంటె ముందు గలిగిన యనురా
 గ మభిలాష మనంబడు రూపకాలంకారము

ఉ॥ ఎన్నుడు కిన్నులారఁ దర ధ శేషణఁ గ్రమ్మటఁ గాంతుఁ గాంచి య

య్యన్నులమిన్నతోడ నెన ♦ రానగ ముచ్చటలాడి మోవిమేల్
జన్నులు గోలి మిక్కువలఁ జొక్కుచుఁ గొంగిట గారవించుచు
గొన్న నవింటివానిబలు ♦ కూటమి నెన్నఁడు గూడఁ గల్గునో॥ 40

తరశీక్షణ = భద్రము, (చించల మైనమాపులు గలది) ఎన్నఁడు = ఏదినఁ
నక, క్రమ్యణ = ఇంకొకమాటు, కన్నులాన్ = కన్నులునిండక (కన్నులుఫలిం
చునట్లు) కాంతున్ = చూతును, కాంచి = చూచి, అయ్యన్నులమిన్నతోడన్ = అశ్రీ
శిరోరత్నమతోక, నెనరు = ప్రేమము, ఆనగణ = సహాయపడునట్లు, ముచ్చట
లాడి = ప్రేయవచనములు పలికి, మోవిమేల్ జన్నులు = అధరోష్ఠమునందలిపశస్త మై
నతేనెలను, గోలి = త్రాచి, మిక్కువలక = ప్రేమలిశయము చెతను, చొక్కుచుక =
మైమఱిపుఁ జెందుచున్, కొంగిట = భుజమధ్యమునందున్, గారవించుచుక = గార
వపఱుచుచుక, కొన్న నవింటివానిబలుకూటమి = మనభక్తీవంతుడున్, (కొన్న
నవింటివాఁడు = పూవువింటివాఁడు.) ఎన్నఁడు = ఏనాఁడు, గూడక = పొందుట, క
ల్గునో = సంఘటించునో. ఇందు భద్రం జూచుటకుఁ ద్వరపడుచుఁ గృష్ణుఁడు కాల
మును సహింపనట్లు వర్ణించుటచే నౌత్సాహ్య మనుసంచారిభావము కాలాక్షమత్వ మా
త్మక్య మని. ప్ర.

ప॥ అని యిట్లబ్బలికారత్నంబువలన విరాలిం దూలి వనమాలి మే
లిమిరతనాలశాల నుండ మధ్యాహ్నశంఖఘంటారావంబు లులియు
టయుఁ గేకయపతి యతనికి మజ్జనాదికంబు గావింప నూడిగంపుఁజే
డియలం బంచి పంచభక్త్యపక్వాన్న ఫలరసాదిపదార్థంబుల నంబుజా
క్షుండునుం దానునుం దక్కటిబంధువర్గంబుతోడ భుజించి సు
గంధసలిలంబుల వార్చి కడానిగడితంపుటడపంబులం బడంతు లిడిన
విడియంపుమడుపు లందుచు నిష్పగోష్ఠి నుండి రింత॥ 41

అని = ఇటులనుకొని, ఇట్లు = ఈప్రకారము, వనమాలి = కృష్ణుఁడు, (తులసిద
ళములుం బువ్వులుం గూర్చి కట్టినదండ భరించినవాఁడు) అబ్బలికారత్నంబువలనవి
రాలిక = అశ్రీశ్రీష్ఠమునందలివలపుచెతను, తూలి = చలించి, మేలిమిరతనాలశా
లక = బంగారుయొక్కయు మణులయొక్కయు నింటియందుక, (బంగారముతోడ
ను మణులతోడను నిర్మింపఁబడినగృహమునం దని యర్థము) ఉండక = వసింపఁగాక

మధ్యాహ్న శంఖఘంటారావంబులు, మధ్యాహ్న = పగటియొక్క మధ్యభాగమునందలి (రెండుజాము లైనట్లు తెలియజేయు నవి యని యర్థము.) శంఖఘంటారావంబులు = శంఖములయు ఘంటలయు ధ్వనులు, ఉలియుటయుఁ = మ్రోయుఁగాక, ఇచట 'యుఁ' ఏమర్థమునం బ్రయుక్త మయ్యెను. కేకయపతి = ధృష్టకేతుఁడు, అతని కిఁ = కృష్ణునకు, మజ్జనాదికంబు = స్నానము మొదలగువానిని, కావింపక = చెయించుటకు, ఉడిగంపుఁజేడియలక = ఉపచారము చెయుఁ స్త్రీలను, (పరిచారికలను) పంచి = ఆజ్ఞాపించి, అంబుజాక్షుండునున్ = కృష్ణుఁడును, తానును, తక్కుటిబంధురగర్భ బుతోడన్ = మిగిలినచుట్టములతోన్, పంచ .. లక, పంచ = విదువిధములైన, భ త్యు = భోజనవస్తువులను, (భత్యు = పండితంబు, భోజ్యు = అన్నాదులు, లేహ్యు = పానసాదలు, చోవ్యు = చారు మొదలగునవి, పానియములు = జలము. ఇవి పంచభ త్యుములు.) పక్వాన్న = పన్నె రములును, పరిసాది = పండ్లరసము మొదలగు, పదార్థంబులన్ = వస్తువులను, భుజించి = ఆరగించి, సుగంధసలిలంబులక = పరిమళము గల నీటితోక, వాచ్చి = ఆచమించి, కడారిఁడితంపుటవంబులక, కడారి = బంగారముయొక్క, (బంగారు వికారమైన,) గడితంపుటవంబులక = దళమైనతములపాపలుండెడుపాత్రమునంపిక, (పాందాను) పడంతులు = పరిచారికలు, ఇడిసిడియంపు మడుపులు = ఉంచినతాంబూలములను, అందుచుక = పుచ్చికొనుచుక, ఇప్టగోష్ఠిక = ప్రియసల్లాపముతో, ఉండిరి, అంతక = పిమ్మటను ఇందుఁ బక్వాన్నమును, రసాదులును బంధభత్యుములతోనివే యైనను మూలం జెప్పట యని భోజనకాలమున మిక్కిలి యుపయోగింపఁబడె నని నూచించు

క॥ ఇటఁ గేకయేంద్రకన్యయుఁ

బటుతరనమ్మోహభార ♦ పారావారో

త్కటచింతాస్ఫుటవీచీ

పటలాంతరతరశ్చధైర్య ♦ పటిమస్థవయై॥

42

ఇటక = త. నివాసస్థానమింది, కేకయేంద్రకన్యయుక = భద్రయును, పటుతరం .. స్థనయై, పటుతర = బలిష్ఠమైన, సమ్మోహభార = కామాలిశయ మనెడు, పారావారి = సముద్రసంబంధ మైన, ఉత్కట = అధికమైన, చింతా = ధ్యాన మనెడు, ఇప్టపదార్థము సంభవింపమిచ్చె గలుగుధ్యానము చింత యనబడు. ఇది యొకసంచారిభావము తాపనిశ్వాసాదులు దీరియనుభవములు. (అనుభావము = కార్యము.)

ఘృట = ఘృటమైన, వీచీ = తరంగములయొక్క, పటల = సముదాయముచేతను, అంత
ర = లోపలను, తరళ = చలించుచున్న, ధౌర్యపటిమ = ధౌర్యసారమనెడు, ప్లవయై =
తెప్పగలదై, (ని) ఉడుపంతు ప్లవః కోలః అ. మోహాతిశయముచే జలించిన ధౌర్యము
గలదియై యని భావము ముందుపద్యముతో నన్వయము

సీ॥ చెలు వై నకీచకం ♦ బులరవంబును విన్న
మురళీస్వన మటంచు ♦ మోహ ముంచు
నీరమ్మలను నెమ్మి ♦ యెఱక లించుక కన్న
మశాళిపింఛ మటంచు ♦ మమతఁ బెంచు
సరసులఁ గ్రమ్ముత ♦ మ్మిరజమ్ముతెర లున్న
స్వర్ణాంబర మటంచు ♦ సంభ్రమించు
తలిరులవితమె ♦ గ్గలచాలు నెలకొన్న
వసమాలిక యటంచు ♦ నలపు నించు
నిగనిగని వేల్పురాచట్టు ♦ నెఱిగొణికల
చాయఁ దిలకించి హరితను ♦ చ్ఛాయ యందు
నెంచు డాయఁగ గమకించు ♦ నించు సశ్రు
లతివ తద్రూపబావనా ♦ యత్తమతిని॥

43

అతివ = ఛద్ర, తద్రూప .. మతిని, తత్ = ఆకృష్టనియొక్క, రూప = ఆకా
రముయొక్క, భావనా = తలఁపునను, ఆయత్త = లోబడిన, మతిని = బుద్ధిచేతను, ఎడ
తెగకుండఁ గృష్ణుని దలఁచుచుండుటచేత నని యర్థము చెలువైనకీచకంబులరవంబుకొ
మనోహర మైనబొంగువెడుల్లధ్వనిని, వాయువుచేరిం బూరితములై ధ్వనించువెదుల్లు కీ
చకము లనంబడు (ని) వేహక కీచకా స్తే స్యు ర్యే స్వనంత్యనిలొధతాః అ. వి
న్నకొ = విన్నయెడన్, మురళీస్వనము = పిల్లఁగ్రోవలనిగానధ్వని, అటంచుకొ = అను
కొనుచు, మోహ ముంచున్, మోహము = భ్రమమును, ఉంచున్ = పొందును. ఈర
మ్మలకొ = పొదలయందుకొ, నెమ్మియెఱకలు = నెమిలియాఁకలను, ఇంచుకొ = కొంచె
ము, కన్నకొ = చూచినకొ, మశాళిపింఛ మటంచుకొ = (కృష్ణుని) శిరమునందలి నెమిలిపు
రి యనుకొంచుకొ, మమతకొ = భ్రమను, పెందుకొ = పొందును (మమత యన నభి
మాన మని యర్థము, గాని యిట లక్షణచే భ్రమ యని చెప్పవలయును) సరసు

లక్ = కొలఁపలయందుక్, కృష్ణుతమ్మిరజమ్మ తెరలు = కమ్మకొనెడుతామరపూల
యొక్కపువ్విడితెట్టెలు, ఉన్నక్ = ఉండఁగాక్, స్వస్థాంబర మటంచున్ = (కృ
ష్ణుఁడుధరించిన) బంగారువన్నె గలవస్త్ర మనుకొనుచుక్, సంభ్రమించుక్ = తొట్రు
పడును, తలిరులన్ = చిగురుటాపలయందుక్, వింత మొగ్గలచాలు = కొత్త మొగ్గలవరుస
నెలకొన్నక్ = ఉండఁగాన్, వనమాలిక యటంచుక్ = (కృష్ణునిమెడలోని) దండ
యనుకొనుచుక్, వలపు = ప్రియమును, నించుక్ = ధరించును నీగనిగని.....చా
యక్, నిగనిగని = నిగనిగ లాడెడు. వేల్పురాచిట్టు = ఇంద్రనీలములయొక్క, నెటి =
ప్రశస్తమైన, గొణికలచాయక్ = స్తంభములయొక్కకాంతులను, తిలకించి = చూచి,
హరితఘ్నాచాయయంచుక్ = కృష్ణుని దేహకాంతి యనుకొంచుక్, ఎంచుక్ = తలఁచు
ను, చాయఁగక్ = సమీపించుటను, గమకించుక్ = యత్నించును. అశ్రులు = కన్నీ
ళ్లను, నించుక్ = ధరించును. సమీపించి తా ననుకొన్నట్లు కాకపోవుటచేఁ గలిగిన
దుఃఖమునఁ గన్నుల నీరు వెట్టుకొను నని యర్థము ఇందు భద్ర కాయాయవస్తువుల
యందుఁ గలిగినభ్రాంతికే గృష్ణుని నిరంతరము దలఁచికొనుట హేతు వగుటచేఁ గా
వ్యలింగానుప్రాణిత మైనభ్రాంతిమదలంకారము

చ॥ మృదుమధురోపహారము లొ ♦ కించుక వాచవి తైన మోవిఁ జే

ర్పదు, వరగంధపుష్పయుత ♦ పల్లవ మంటదు కేల నైనఁ? జూ

డదు కడకంట నైన నెదు ♦ టం దగుపంకజపాలి; మై నలం

దదు ఘనసారసాంకవక ♦ దంబము నంబుజనేత్ర చింతచే॥ 44

అంబుజనేత్ర = భద్రా, చింతచేక్ = భ్యాసముచేతను, మృదుమధు.....మరో
మృదు = మెత్తని, మధుర = తియ్యని, ఉపహారములు = భోజనపదార్థములను, ఒకించు
క = కొంచె మైనను, వాచవిత్తైన్ = చూటితో రుచిచూచుటకైనను, మోవిక్ = పెద
విని, కూర్చదు = సంఘటింపదు ఎట్టిరసవంత మైనపదార్థము నైనను నోటఁ బెట్టుటలే
దని భావము. వరగంధ.....ము, వర = శ్రేష్ఠ మైన, గంధ = పరిమళము గల, పు
ష్ప = పువ్వులతో, యుత = కూడిన, పల్లవము = చిగురుటాకు నైనను, కేలన్ = చేతి
తోక్, అంటదు = స్పృశింపదు ఎదుటక్ = కన్నులముందు, తగుపంకజపాలి = ప్రకా
శించెడుపద్మసముదాయమును, కడకంట నైనక్ = కనుగొనలచెత నైనను, చూడదు;
ఘనసారసాంకవకదంబముక్, ఘనసార = పచ్చకప్పురముయొక్కయు, సాంకవ = పు
నుఁగుయొక్కయు, కదంబముక్ = సమూహమును, మైక్ = దేహమునందుక్, లలిం

దదు = పూసికొనడు. భద్ర) కృష్ణనియం దాక్ష మైనమనసు కలది యై భోజనపదా
గ్ధములందును, దక్కినసుఖానుకూలము లగుపదార్థములందును బ్రేమ లేనిది యై యం
డ నని చెప్పటచే నిం దరతి యనుకొండవచ్చేను గలవిషయవిద్యేష మనుమనస్కథావస్థ
చెప్పబడియెను. ప్రియునికంటె వేరగువస్తువులయందు వైరాగ్య మరతి యనంబడు.

సీ॥ హృదయస్థితానంగుఁ ♦ డెద నేయుములుకుల

మొనలు పైఁ దోచె నా ♦ మొలచెఁ బులక

లానంగళిఖకిఁ దో ♦ డై వచ్చుకమ్మపి

వలు లన వలపుటూ ♦ ర్పులు జనించె

దద్యాతనిహతిచే ♦ త వియోగజలధి యు

ప్పొంగె నా ఘర్మాంబు ♦ పూర మొదవె

నానీటివెల్లిపై ♦ నలరుడిండీరకాం

తులు నాఁగ నెమ్మేసఁ ♦ దెలుపు వొడమెఁ

దెలుపునకుఁ దోడునీడలై ♦ వెలయుహార

కలితమాక్తికములు పెనుఁ ♦ గాఁకఁ గ్రాఁగి

బాష్పధారలఁగరఁగి పైఁ ♦ బైనిగ్రమ్మఁ

గొమ్మపాలిం డ్లలరె వెండి ♦ కొండలటుల॥

45

(భద్ర)కుక్ష) హృదయస్థితానంగుఁడు = మనసులో నున్న మనస్కండు, ఎదనే
యుములుకుల మొనలు, ఎదక = హృదయమునందు, ఏయుములుకుల మొనలు = నేయు
బాణములకొనలు, పైన్ = మీఁదను, తోచె నాక = కనుపడెనో యనునట్లు, పులక
లు = గగుర్పాటు, మొలచెక = ఉత్పన్న మయ్యెను. (ఇది యొక సాత్వికభావము)
విభావాదిదర్శనంబున నుత్పన్నము లయినరాగాదిమనోవృత్తులవలన జన్యంబులై యాం
తరంబు లగురాగాదులకు సూచకంబు లగుశరీర వికారంబులైనస్తంభాదులు సాత్విక
భావము లనంబడు. రసోత్పత్తికిం గారణము విభావ మనంబడు అది రెండువిధములు.
ఆలంబనము, సుద్దీపనము నని శృంగారరసమునకు వాలంబనము నాయుకానాయకులు.
వారిరూపయావనాదిగుణములును, వారిచెష్టలు నలంకారములును మలయానిలాదులును
మద్దీపనవిభావము. (ఆలంబనము = పట్టుకొమ్మ సుద్దీపనము = కలిగినరాగాదులను

పృథ్వి పొందించునది.) ఆనంగశిఖికే = మన్మథాగ్నికే, తోడై = సహాయమై, వచ్చుక
 మ్మవీనలు లనక = ఏగుడెంచుసుగంధవాయువులవలె, వలపుటూర్పులు = పరిమలించు
 శ్వాసములు, జనించెక = పుట్టెను ఇందుఁ జింత యనుసంచారిభావముయొక్కకార్య
 మైననిశ్వాసము చెప్పఁబడెను తరంగంబులు సమద్రంబున నుత్పన్నము లగుచు దాని
 కుత్కర్షణంబు గావించుచుఁ దద్రూపముం బొందునట్లు, స్థాయులయందుఁ బుట్టియు
 త్కర్షణంబు గావించుచు దానిం దమ్మం బోషించుచు రసరూపముం బొందునవి సం
 చారు లనఁబడు వీనినే వ్యభిచారు లని కొందఱందురు. ఎల్లరసములయందు సంచరిం
 చుటచే వీని కీపేరు కలిగెను తద్వారేనిహతిచెతక = ఆయుర్యుగాలి తాఁగుటచెతను,
 వియోగజలధి = వియోగసముద్రము, ఉప్పొంగె నాన్ = వృద్ధిచెందెనో యనునట్లు
 ఘుర్భాంబుపూరము = చెమ్మిటనీటిపీవాహము, (అధిక మైనచెమట యని యర్థము)
 ఒడవెక = పుట్టెను. ఇదియు నొకసాత్వికభావము ఆనీటి వెల్లువవైక = ఆజలప్రవా
 హముమీఁదను, అలరుడిందీరకాంతులు నాగక = ప్రకాశించుచురుగులకాంతు లనున
 ట్లు, నెమ్మేరన్ = శరీరమునందు, తెలుపు = తెల్లనిచాయ, (వైవర్ణ్యము) పొడవెక =
 పుట్టెను. తెలుపునకున్, తోడునీడలై = సమానములై, వెలయు .. ..ములు, వెల
 యు = ప్రకాశించెడు, హరికలితహక్తికములు = దండతోఁ బొందు కలిగిన ముత్త్రయము
 లు, పెంచఁగాకె = (శరీరమునందలి) యధికమగువేడిచెతను, క్రాగి = కాలి, బా
 వ్యధారలక = కన్నీటిధారలచేతను, కరిగి = కున్న మై, పైపైని = (కుచముల) మీఁ
 దను, క్రమ్మక = వ్యాపింపఁగాక, కొమ్మపాలిండ్లు = భద్రపంచములు, వెండికొండల
 టుల = వెండికొండలువలె, అలరక = ప్రకాశించెను ఇందు వరుసగఁ బులకము స్వే
 దము వైవర్ణ్యము బాష్పము ననుసాత్వికభావములు చెప్పఁబడెను ఉత్పేక్షాలంకా
 రము. వెండికొండలువలె గుచ్చము లలరె ననుచోట నుపమయఁ గలదు.

క॥ అనితే ధ్యాతముకుండవ

దనపూర్ణేందురుచి మరుపి ♦ తాపప్రభచే

తను సర్థముకుశితములై

కనుఁదమ్ములు కేకయేంద్రీ ♦ కన్యకుఁ దనరెక॥ 46

కేకయేంద్రకన్యకుక = కేకయరాజు కూఁగురగుభద్రకుక, అనిశ.....రుచిన్,
 అనిశ = ఎల్లపుడును, ధ్యాత = ధ్యానము చెయ్యఁబడుచున్న, ముకుంద = కృష్ణునియొక్క
 వదన = ముఖ మనెడు, పూర్ణేందు = నిండుచంద్రునియొక్క, రుచిన్ = కాంతిచెతను,
 మరు.....చెతను, మరు = మృగునియొక్క, ప్రతాప = ప్రతాప మనెడు, ప్రభచేత

మ = నూర్యకాంతితేతనును, (ని) స్యుః ప్రభా రుగ్రుచి స్త్వి డ్యాః. అ. కనుఁడమ్మ
లు = నేత్రీపద్మములు, అర్ధముకుళితములై = సగము ముకుళించినవి యై, తనరణ్ =
ప్రకాశించెను.

కన్నుఁ దామరలు మనసున నున్న కృష్ణనిముఖచంద్రుని సాన్నిధ్యముచేత సగ
ము ముకుళించి మనఃకునిప్రతాప మనెడునూర్యకాంతిసాన్నిధ్యముచే సగము వికసించె
నని యాశయము చంద్రీకాంతిసాన్నిధ్యము తామరలు ముకుళించుటకును నూర్యకాం
తిసాన్నిధ్యము వికసించుటకును గారణ మగుట యనుభవసిద్ధము ఆమె కామసంతప్త
యై చెయునది లేక కన్ను లఱమోడ్చి మనసునఁ గృష్ణని ధ్యానించు చుండె నని ఫలి
తార్థము రూపకాలంకారము.

ఉ॥ వారక స్రుక్మై బాహుబిసః పల్లులు వాడఁ గుచాబ్జకోశముల్
తోరపుఁగంకణావళులతోడనె జాతె సమంచితోర్మికల్
సారెఁ గలంగె జీననము శ్వాసమహోష్మసమీరవారవి
స్ఫారగతి వియోగపుఁదపర్తుదినంబునఁ గృష్ణవేణికి॥ 47

కృష్ణవేణికి = కృష్ణవేణియనుకృష్ణవేణికి (భద్రీ యనుకృష్ణానది కిని యర్థ
ము.) నల్లనిజడగల దని భద్రాపరము నల్లనిప్రవాహము గల దని నదీపరము (ని)
వేణిః ప్రవాహే సరితాం మేళనే కేశబంధనే నా. నా. వియోగపుఁదపర్తుదిగంబు
నక = ఎడఁబాటను వేసవికాలమునందుక, (ని) ఉష్ణ ఉష్మాగమ స్తపః అ బా
హుబిసపల్లులు = చెతులనుతూండ్లు, వారక = తప్పక, స్రుక్మై = ముడిఁగెను కృశించె
నని భావము. వేసవికాలమున నిరు తక్కువగుటచేఁ దామరతూండ్లు తగ్గినట్లు వి
యోగమున నీమె బాహువులు కృశించె నని భావము నదులయందునుఁ దామరలు గ
ల వని చెప్పట కవిసమయము. గుచాబ్జకోశముల్ = కుచము లనెడు తామరమొగ్గులు
(ని) కోకోఽస్త్రీ కుట్రలే ఖడ్గ పిధానే శ్లాగు దివ్యయోః. అ వాడెన్ = వదలెను,
సమంచితోర్మికల్ = పూజింపబడినయుంగరము లనెడుతరంగపజ్జులు, తోరపుఁగంక
ణావళులతోడనె = పెద్దవి యగుకడియాలవరుసలనెడుజలబిందువులతోడనే, జా
తై = వదలెను. (ని) అంగుళీయే తరంగేచ వస్త్రభంగే పి చోర్మికా. నా. నా.
(ని) స్వాత్మంకణం హస్తసూత్రే శిఖరే కటకే జరే నా నా వేసవికాలమున నది
యందుఁ దరంగములును జలమును జాటునట్లు (తగ్గునట్లు) వియోగకాలమున నీమె
యుంగరములును గడియములును జాటును. (వ్రేళ్లుం కేతులుం కృశించుటచే నూడె

ను.) జీవనము = బ్రహ్మ కనెడునీరు, (ని) వృత్తి ర్వర్తన జీవనే యనియును, పయః
 కీలా మమృతం జీవనం భువనం వన మనియు నమరుడు. శ్వాస.....గతిః, శ్వా
 స = ఊర్వు లనెడు, మహాఃష్మ = గొప్పవేడిగల, సమీరవార = వాయుసముదాయ
 మయొక్క, విస్ఫారగతిన్ = అధిక మైనప్రాప్తిచెతను, అధిక మైనపడమటిగాడ్పులచే
 త నని యర్థము. సారెణ్ = మాటిమాటికి, కలఁగణ్ = చలించెను కలతఁ జెందె నని
 యర్థము. వేసవికాలపునదివలె వియోగమున నీమె చిక్కె నని చెప్పటచే గార్భ్యమ
 ను మన్మథావస్థ యిందుఁ జెప్పఁబడియె. (కార్భ్యము = అంగములు చిక్కుట) రూ
 పకాలంకారము.

క॥ సాగ సగుచనుబంతులపై

జిగి దగుమగరాలసరులు ♦ చెలిసాంజననే

త్రగళజలములఁ జయ్యని

పొగ లెగయఁగ నింద్రీసీల ♦ ములసరు లయ్యె॥ 48

సాగసగుచనుబంతులపై = సుందరము లగుపూలబంతులం బోలినస్తనములం
 దుక, జిగి = కాంతిచెతను, తగుమగరాలసరులు = బుప్పెడువజ్రములదండలు,
 చెలి.....జలములక, చెలి = భద్రయొక్క, సాంజన = కాటుకతోఁ గూడిన, నే
 త్ర = కన్నులనుండి, గళత = జాలుచున్న, జలములక = కన్నీటిచెతను, మయ్యని =
 ఇది కాలిన వస్తువునందేని నిష్ఠునందేని నిర్లు పడినప్పు డయ్యెడిధ్వని ననుకరించుశబ్దము
 పొగలు, ఎగయక = బయలువెళ్లుదుండఁగా, ఇంద్రసీలములసరులు = ఇంద్రసీలముల
 దండలు, అయ్యెక = ఆమెను. మన్మథాన్ని చెతం దప్తురా లగునామెమెడలోనివజ్రా
 లహారములు కాటుకతోఁ గూడినకన్నిళ్లచెతం దడిసి నల్లనికాంతిఁ గలవయ్యె నని భా
 వము. వజ్రములకు వేడి దగిలిన నల్లఁబడు ననియుఁ బ్రసిద్ధి మఱియు నిందుఁ గాటు
 కనిరు దగుటచె మిగుల నల్లనయ్యెను అతిశయోక్త్యలంకారము

ఉ॥ నూతనమండలీకృతధ ♦ నుర్లతికాపరివేషధారి పాం

ధాతతహృద్భయంకరశ ♦ రాశికరప్రకరుండు చిత్తనం

జాతవిభాకరుండు పెలు ♦ చక్ బలుచందములం గలంపఁ గం

జాతముభీనుముద్వతి నె ♦ సక్ వివశత్వము నొందె స్రుక్కుచుక్॥

నూతన .. .ధారి, నూతన = కొత్తదియును, మండలీకృత = గుండ్రనియాకా

రము గలదిగాఁ జేయఁబడినదియు (చెవులదనుక నారిని లాగి యొక్క పెట్టెఁబడిన దని యర్థము.) (అగు) ధనుర్దలికా = తీరగవంటి విల్లనెడు, పరివేష = గాలిగుడిని, నూర్చునకుం జండునకుం జాట్టు సేర్పడు కాంతి (ని) పరివేషస్తు పరిధిః. ఆ ధారి = భరించినవాఁడును, పాంథ.....కరుండు, పాంథ = వియోగులను తెరువరులయొక్క, ఆ తత = అధికమగు, హృత్ = మనస్సునకు, భయంకర = భయమును గలిగించెడు, శరాలిక రప్రకరుండు = బాణసముదాయ మనుకీరణసముదాయము గలవాఁడును, (అగు) చిత్త సంజాతవిభాకరుండు = మన్మథుఁ డనెడునూర్చుఁడు, పెలుచన్ = అతిశయముతోన్, పలుచందములక్ష = అనేకప్రకారములచేతను, కలంపక్ = బాధపెట్టఁగాఁ, కంజాత ముఖీమదుద్వలి, కంజాతముఖీ = భద్ర యనెడు (తామరపువ్వుం బోలినమోము గలది) కుముద్వలి = కల్యతీర, వెనక్ = మిక్కిలిగఁ, స్రుక్కుచుక్ = కృశించుచుక్, విభశ త్వముక్ = చిత్తవైకల్యమును, ఒండెక్ = పొందెను పగటికాలమునఁ గల్యతీరగవత మన్మథతాపమున నామె మిగల వాడె నని భావము రూపకాలంకారము

గీ॥ చెలి విరులపాన్పునను మేను ♦ సేర్ప నవియు

స్మరునిశరములె కాన నేఁ ♦ చం దొడంగెఁ

గడు నలసి ప్రియసఖులను ♦ గన్మొఱంగి

భూరివిరహార్తి నరిగె శృం ♦ గారవనికి॥

50

చెలి = భద్ర, విరులపాన్పున = పూసెజ్జయందఁ, మేను = శరీరమును, చేర్పక్ = కూర్పఁగాఁ, (పూలపాన్పున శయనింపఁగా నని యర్థము) అవియుక్ = ఆపువ్వులును, స్మరునిశరములె = మన్మథునిబాణములె, కాన = అగులచేతను, ఏచుక్ = బాధించుటకు, తొడంగెక్ = ఆంభించెను కడుక్ = మిక్కిలి, అలసి = శ్రమపడి, ప్రియసఖులను = ఇప్తునయ్యలక్, కన్మొఱంగి = మోసముచేసి, వారికిం దెలియకుండ నని యర్థము. భూరివిరహార్తిక్, భూరి = అధికమైన, విరహ = వియోగమువలని, ఆర్తిన్ = దుఃఖముచేతను, శృంగారవనికిన్ = సింగారపుండోటుకుక్ (పూదోట కని యర్థము.) అరిగెక్ = వెల్లెను ఇందుఁ బువ్వు లామెను బాధించుటకు మన్మథుని బాణము లగుట హేతువుగాఁ జెప్పఁబడినందునఁ గావ్యలింగ మనునలంకారము. మఱియుం జల్లదనమునకుఁ దగియొపచారము చేయఁగాఁ దాప మెక్కు వయ్యె ననుటచే సంజ్వరమును మన్మథావస్థ చెప్పఁబడియె

క॥ కలికి మలయంపునలిగరు

వలికిం జలదళులబలుర ♦ వలికి మయూరా

వలికిర శారికామం

డలికి మది నులికి తద్వ ♦ సంబున మెలంగున్॥ 51

కలికి = సుందరి యగుభద్ర, మలయంపువలిగవలికిన్ = మలయపర్వతమునుండి వచ్చినచల్లనిగాలికిని, చలదళులబలురవలికిన్, చలత్ = తిరుగుచున్న, అశుల = తుష్టై దలయొక్క, బలు = అధికమైన, రవలికిన్ = ధ్వనికిని, మయూరావలి.....మండలి కిన్, మయూర = సెమిళ్లయొక్క, ఆవలి = సముదాయమునకును, కీర = చిలుకలయ, శారికా = గోరువంకలయ, మండలికిన్ = సముదాయమునకును, మదిన్ = మనసునం దున్, ఉలికి = వణికి, భయపడి యని యగ్ధము. తద్వసంబునన్ = ఆవనమునందున్, మెలంగున్ = సంచరించును.

మలయానిలకీరశారికామ లుద్దీపనవిభావములు (మనంబునం గలిగినయనురాగ మును బలపఱచునవి) కావున నామెయుద్యానమునజడియుచు సంచరించు చుండె నని భావము.

సీ॥ తలిరుటాకులజొంప ♦ ములు దావళిఖ లంచు

నెంచి యందులఁ బ్రేవే ♦ శించఁజూచు

నునుదీవ లురగంబు ♦ లని డాసి తత్పల్ల

వ్రాగజిహ్వాలు కేల ♦ నంటఁ దివురు

విరులమరందముల్ ♦ విషధార లనుచు వి

తర్కించి సారెకుఁ ♦ ద్రావఁ దలంచు

శశికాంతకృతమహీ ♦ జాతాలవాలంబు

లోనరు డిగ్గియ లంచు ♦ నులుకఁ దొడరుఁ

గదిసి మదనుండు వదలక ♦ యద నెఱింగి

పదులు నూలులు గుదులుగా ♦ నెడఁ గదిమెడు

కుసుమశరముల విసరుల ♦ విసిగి విసిగి

వెనఁ దనువు వీడఁదలంచి యా ♦ బిసరుహాక్షి॥ 52

మదనుడు = మన్మథుడు, అదను = (ఆమెను గృష్ణునం దభిలాష గలిగిన)
 సమయమును, ఎఱింగి = తెలిసికొని, కదిసి = సమీపించి, వదలక = విడువక, (ఎడతెగ
 కుండ నని యర్థము.) ఎడక = వక్షమునందుక, పమలు = నూలులు, గుడులు = స
 చూహములు, కాక = అగునట్లు, కదిమెడుపముశగములవిసరులక, కదిమెడు = అక్ర
 మించెడు, (నాటెడు నని యర్థము) కుసుమశరముల = పుష్పబాణములయొక్క, విస
 రులక = వేయుటలచెతను, (ప్రయోగించుటచేత నని యర్థము.) లిసరుహాక్షి = భద్రా
 కన్య, విసిగివిసిగి = మిక్కిలి విరాగముకొంది, వెసక్ = వేగముకొన, తనువుక = శరీ
 రమును, వీడన్ = విడుచుటను, తలచి = కోరి, తలిరుటాసలజ్జింపములు = చివురుటా
 కులగుంపులు, తలిరు + ఆను = తలిరుటాను, కర్మధారయముండు జేగ్వాసల కచ్చు న
 రం బగునపుడు టుగాముని విభాష నగును. బా. సం దావశిఖలంబుక = నిష్క్రమం
 టలయొక్క, ఎంచి = తలచి, అందులక = వానియందుక, ప్రవేశించక = పడుటకుక,
 చూచుక = యత్నించును ఆమెనున్మృతబాధ కోర్వలేక దేహముందు విరాగ మొంది
 తనకు మిక్కిలి తాపము గలిగించుటచే జివురాను లగ్ని యని భ్రమించి యందుఁబడు
 టను యత్నించుచుండె నని బావము. నురుదీనలు = సున్న నీలిఁగలు, ఉంగులు ల
 ని = పాము లని భ్రమిసి, దాసి = సమీపించి, తత్పల్లవాజిహ్వలు, తత్ = ఆలతల
 యొక్క, పల్లవ = చిగుళ్లనెడు, అగ్రజిహ్వలు = జిహ్వగ్రములను, కెలక = చేతితోన,
 అంటక = ముట్టికొనుటను, తివురున్ = యత్నించును. చున్న నీవలంకావిపాము లను
 కొని వానిచివురానులను శానుకలుగాఁ దలచి ముట్టుట యత్నించు చుండె నని భా
 వము విరులమండముల్ = పువ్వులందలితేనెను, విసధారలనుచుక, వితర్కించి = ఊ
 హించి, సాచకున్ = మాటిమాటికిన్, తానక = పానముచెయుటను, తలచుక = య
 త్నించును. శశికాంత . . . వాంబును, శశికాంత = చంద్రకాంతపుమణులతో, కృ
 త = కట్టఁబడిన, మహిజాత = చెట్లయొక్క, ఆలవాలంబును = పాదులు, చెట్లయొద్దం
 బటికపురాలతోఁ గట్టినయరంగుల నని యర్థము ఒనరుషిగ్గియలంబుక = ఒప్పెడునడ
 బావు లనుకొని, దీర్ఘికాశబ్దభవము డిగ్గియ దిగి నీళ్లు ముంచుకొనఁదగినట్లు మెట్లు గ
 లనూయి నడబావి యనఁబడు ఉలుకక = దుముకుటక (అందుఁ బడుట కని య
 ర్థము) తోడరుక = యత్నించును చివురానులు మొదలగునవి యగ్ని మొదలగువా
 నివలె దాపాధిక్యమును గలిగించుటచే వానియం దగ్నాదులబుద్ధి గలిగి పాగితా
 గమునకు సాధనము లని తలచి యట్లు చేయ యత్నించె నని యిందు వర్ణించుటచే మ
 న్మధావస్థలలోఁ గడపటిది యగుమరణావస్థ చెప్పబడియె కేవలమరణ మమంగళము
 గావున మరణప్రయత్న మే మరణావస్థ యని యాలంకారికులు చెప్పుదురు చక్షుఃప్రీతి

(అక్షరముగం బ్రియదర్శనము) మనస్సుంగము (ఎల్లకాలము ప్రియునందే మనసు నిలా పుట) సంకల్పము (నాభవిషయ మైనను సారథము) ప్రలాపము (ప్రియగుణస్తుతి) మొదలగునవి మన్మథానస్థలు. ఈయవస్థ లయోగవిప్రీలంభశృంగారమునకు నాస్పృశ ములు. అదివఱ కెన్నఁడును గూడనినాయికానాయకులశృంగార మయోగవిప్రీలంభ ము. ఇది యభిలాషమువలనఁ గలుగును మున్నుఁ గూనిననాయికానాయకులకుఁ బ్రీతి పొందలవలస విప్రలంభము గల్గును. (విప్రలంభము = వియోగము.)

ఉ॥ నెచ్చెలు లత్తటిన్ వరమ ధీభవనాంతరపుష్పశయ్యపై
నచ్చపలాక్షీఁ గానక ర ధియంబున మారునిబారి కోర్వలే
కిచ్చటినుండి గోల యిపు డెచ్చటి కేగెనో యంచు నవ్వనిం
జొచ్చి నికుంజపుంజముల ధి చోటుల నారసి యందు నొక్కచోన్॥

అత్తటిన్ = భద్రీశృంగారవనమునకుఁ బోయినపుడు, నెచ్చెలులు = ప్రియసఖు లు, వర.....వైన్, వర = శ్రేష్ఠమైన, మణిభవన = మాణిక్యపుటింటియొక్క, అంత ర = లోపలనున్న, పుష్పశయ్యపై = పూలపాన్పుమీఁదను, అచ్చపలాక్షీన్ = అభ ద్రను, కానక = చూడక, గోల = ముద్దరాలగుభద్ర, మారునిబారికిన్ = మన్మథునివలని బాధకు, ఓర్వలేక = సహించలేక, (బాధను సహింపలేక యని యర్థము.) ఇపుడు = ఈకాలమునక, ఇచ్చటినుండి = ఈస్థలమునుండి, ఎచ్చటికిన్ = ఏస్థలమునకుక, ఏగె సు = వెళ్లెనో, అంచుక = అనుకొనుచుక, అవ్వనిన్ = ఆపుష్పవనమును, చొచ్చి = ప్ర వేశించి, నికుంజపుంజములచోటులన్ = పొదరుటిండ్లుగలస్థలములందక, ఆరసి = వెద కి, అందుక, ఒక్కచోన్ = ఒకానొకస్థలమునందున్, ముందుపద్యమునో నవ్వ యము.

క॥ కలువలచెలి వెలుంగులచే

నలుపుఁ దొలఁగి నిదురఁ జెందు ధి నలనియుఁబోలెన్

దలమగువలరాయనికాఁ

కల నలయుచు సొలయులలనఁ ధి గనుఁగొని యెలమిన్॥

కలువలచెలి వెలుంగులచేక = చందురునికాంతిచేతను, నలుపుక = చక్కఁడన మును, తొలఁగి = వదిలి, నిదురక, చెందునలనియుఁబోలెన్ = పొందెడుతామరలత లెక, దలము = అధికము, అగువలరాయనికాఁకలెన్ = అగుమన్మథునిశాపముచేతను,

అలయుచున్ = శ్రమపడుచున్, సాలయులలనన్ = మూర్ఖులందు భద్రులు, కనుగొనిఁ
చూచి, ఎలమిన్ = ప్రీతితోన్, మీఁదిపద్యముతో నన్వయము.

క॥ తఱియం జని నునుఁజెక్కులఁ

దొరఁగెడుకన్నీరు ప్రావఁ డదుచుచు నంసో

పరి వ్రదిలి జాటుఁగునకచ

భరమును నవరించి యిట్లు ధరికిరి చెలిమిన్॥ 55

తఱియం జని = సూపించి, నునుఁజెక్కులన్ = నున్ననిచెక్కులందున్, దొరఁ
గెడుకన్నీరు = స్రవించుకన్నీటిని, ప్రావన్ = పోవునట్లు, తుడుచుచున్, అంసోపరి =
బుజముమీఁదను, వ్రదిలి = వీడి, జాటుఁగునకచము = పడుచున్న గొప్పకొప్పను, సవరిం
చి = బాగుచెసి, ఇట్లు = ఈప్రకారము, చెలిమిన్ = ప్రేమచేతను, ధరికిరి = మాట
లాడిరి.

చ॥ ఒకనిముసమ్ము మమ్ము నయఁ యో యెడఁబాయనిదాన వొంటిఁ గా
నకు నెటు వచ్చితమ్మ కెల ధరిలేనిమరందసింధు లిం
తకు నెటు లీఁదితమ్మ యెడఁ దప్పనిబల్గపురంపుఁదిప్ప లో
ర్వక యెటు దాఁటితమ్మ మగు నాతెగువల్ తగు నమ్మ యెమ్మెయిన్॥

అయయో! = ఎంతకష్టము. సంతాపార్థక మైనయవ్యయము, మగువా = ఓభ
ద్రా! మమ్మకు, ఒకనిముసమ్ము = ఒక రెప్పపాటుకాలము సయితము, ఎడఁబాయనిదా
నవు = వదలియొండరిదానవు. (ఎడఁబాయనిది + వు = ఎడఁబాయనిదానవు.) అతిశబ్ద
మునకు వు, ను లు పరంబు లగునపుడును సంబోధనంబునందును దాన యనునాదేశం
బగు. బా. కా ఒంటిన్ = సహాయములేకుండన్, కావకున్ = అడవికిన్, పూఁదోటక
నియర్థము ఎటు = ఏప్రకారము, వచ్చితమ్మ, కెలనన్ = సమీపమందన్, దరిలేనిమరం
దసింధులు = ఒడ్డులేనిపూఁదేనెనదులను, ఇంతకున్ = ఇంతకాలమునకున్, ఎటులు = ఏప్ర
కారము, ఈఁదితమ్మ = తరించితివి. ఎడన్ = మార్గముధ్యమునందున్, తప్పని... ..తిప్ప
లు = దాఁటకుండ రావలను లేనిపెద్దకప్పగపుందిన్నెలను, ఓర్వక = ఆఁగక, ఎటు, దాఁ
టితమ్మ = అతిక్రమించితివి. ఎమ్మెయిన్ = ఏప్రకారముచేతనైనను, తెగువల్ = సా
మాసకార్యములు, తగునమ్మ = యుక్తమా? (కావని యర్థము.)

చ॥ ఇల నెలసా॥యపుంజెలువలిచ్చ వహింపరటమ్మ దివ్యమా

చెలువము గల్గుచెల్వులకుఁ జిత్తమునం దిటు తాల్కి దక్కి చిం

తిలుదురటమ్మ మేను వెను దియ్యని తియ్యనివింటి మేటికాఁ

కల నలయింతురమ్మ కొఱ ద గాములు చెల్లునటమ్మ యింతికి॥ 57

ఇలక = భూమియందక (సప్తమ్యర్థమందు ద్వితీయ) ఎలప్రాయపుంజెలువ
లు = యావ్వనమం దున్న శ్రీలు, ఇచ్చక = వలపును, వహింపరటమ్మ = భరింపరా (భ
రింతు రని యర్థము) ఒవ్వనలు తగినపురుషులను వలచుట కలదు గాని దివ్యము =
ఒప్పనది, బొచెలువము = అయినయందము, కల్గుచెల్వులకుక = కలిగినప్రియులకుక,
(ప్రియులనిమిత్త మని యర్థము) చిత్తమునందక = మనసునందుక, తాల్కిక = ధై
ర్యమును, తక్కి = విడిచి, ఇటు = ఈప్రకారము, చింతిలుదురటమ్మ = విచారపడుదు
రా? (పడ రని యర్థము) మేను = శరీరమును, వెనుదియ్యని.....కాఁకలన్, వెను
దియ్యని = సందేహము సెందని, తియ్యనివింటి మేటి = మనస్సునునియొక్క (చెఱువవిల్లు
భరించినశూరునియొక్క యని యర్థము.) కాఁకలక = తాపముచెతన, అలయింతుర
మ్మ = శ్రమపెట్టుదురా? శ్రమపెట్టు రని యర్థము ఇంతికిక = ఆఁడుదానికిక, కొఱ
గాములు = చెడుపనులు, చెల్లునటమ్మ = తగునా? (తగ వని యర్థము.)

ఉ॥ నెమ్మది జింత లేల రమఁజీరమణీయత శౌరి నిన్ను శీ

ఘ్రమ్ముగ గారవింప నను రాగమునక విభవంబు లందె దో

యమ్మరొ నమ్మ నాదుపలు కాత్మధనమ్ముగ లెమ్మ రమ్మ తో

రమ్మగునివ్వనమ్మునఁ దిరమ్మగునంపదఁ జూతె మిమ్ములక॥ 58

రమణీ = ఓచక్కనియింతి! నెమ్మదిక = మనసునందక, చింతలు = శోకము,
ఏల = ఎందువకుక, కోకింపం బరిలే దని భావము శౌరి = కృష్ణుఁడు నిన్నుక, శీఘ్ర
మ్ముగక = త్వరగానే, అనురాగమునక = ఎక్కువకూరిమితోక, రమణీయతక =
ఒప్పదముగోక, (ఒప్పదముగా నని యర్థము) గారవింపన్ = గౌరవింపఁగాక,
విభవంబులు = సంపదలను, అందెదు = పొందెదవు ఓయమ్మరొ! (ఇందు రొ, ఓ
యనుసంబోధనముం దెలుపుప్రత్యయములు రెండుండుట చింత్యము.) నాదుపలుకు =
నామాటను, ఆత్మధనమ్ముగన్ = దగ్గట నున్న సామ్మగాను, నమ్ముము = విశ్వసించుము
తెమ్మ, తోర మ్మగునివ్వనమ్మునక = గొప్పని యగుని శోటయందుక, తిర మ్మగు

సంపదక = ఉన్న (పుష్పఫలాదిరూప మగు) భాగ్యమును, ఇమ్ములక = ఆనందము
తోక, చూతము = కనుఁగొందము, రమ్ము

వ॥ అపుడు కలవాణి సంస్కృతంబులై హరిపరంబు లగుశుద్ధాంధ్రవచ
నంబుల నిట్లనియె॥ 59

అపుడు = ఆకాలమునక, కలవాణి = కలవాణి యనుపేరు గలచెలి, సంస్కృ
తంబులై = సంస్కృతపుమాటలై, హరిపరంబులు = విష్ణువుం దెలుపునవి, అగు, శుద్ధాం
ధ్రవచనంబులక = అచ్చ తెనుంగుమాటలతోక, ఇట్లనియెక = ఈప్రకారము చెప్పె
ను. విష్ణుపర మైనయర్థముననే కేవలసంస్కృతములును రెండవయర్థమున నచ్చ తెనుగు
లు నగుపదములతోఁ జెప్పె నని యర్థము.

ఉభయభాషాకందము.

నీలాగారయనగవే

నాలియమాదానిపాల ♦ నాతిబలారే

మేలనీలావరయమి

వాలాయము నేనకావ ♦ వారకపదమా॥

60

ఇందలిపదము లొక్కమాటు కేవలసంస్కృతములును మఱియొక్కసారి యచ్చ
తెనుఁగువియునగును

తెనుఁగుపదచ్చేదముననర్థమును

నీలాగు, ఆరయక, నగవు, ఏ, నాలి, అ, మాదానిపాలక, నాతి, బలారే,
మేలు, ఆ, నీలావు, అరయమి, వాలాయము, నేను, ఆ, కావన్, వారక, పదమా,

నాతి = ఓభద్రా! నీలాగు = నీవిధము, నీవు చేసినపని యని యర్థము ఆ
యక = ఆలోచింపఁగాక, నగవే = నవ్వే నవ్వునకుం దగినది యని యర్థము నీవు
చేసినపని పరిహాసము చెయుటకుఁ దగినది యని భావము మాదానిపాలక = మాది య
గుపనివిషయమై, నివిటను వచ్చుట మాకుఁ దెలుపుట యనుపనివిషయమై యని యర్థ
ము. నాలియ = వంచనమా. వంచనము చెయవచ్చునా యని యర్థము. (కూడదనుట)
'అ' కాక్యర్థము. బలారే = స్తుతిం దెలుపునవ్యయము కానియిది యిచట విపరీతల
క్షణచే నిందం దెలుపును. నీవు చేసిన పని నిందింపఁదగిన దని యర్థము. శబ్దమునకు

సంక్షరాస్థుసారముగ విదుర్ధార్మమును గలిగించుకొని విచారితలక్షణ యనబడు. నీలా
వు=నీళక్తిని, అరయమి = తెలిసికొనలేకపోవుట, మేలు? = డేమమా? కా దని య
ర్థము. ఇట్టిబాధ గలిగినకాలమున నుమ్ము విడిచి కాలక్షేపము చేయఁదగినకొత్తి నీకుఁ
గలదో లేదో తెలిసికొనలేకపోవుట మేలు గా దని భావము. కావత్ = (నిన్ను) ర
క్షించుటకు, వాలాయము = తప్పకుండన్. నేన = నేనే నిన్నుఁ గాపాడుట కవశ్య
ము నే నుండవలె నని యర్థము. వారక = తప్పక, నామాట నిరాకరింపక యని యర్థ
ము. పదము. ఆ = (తోటకు) నడువుము.

సంస్కృతపదచ్ఛేదము నర్థమును.

నీలాగారయ, నగవ, ఇవాలియ, మా, దానిపాలన, అతిబలారే, మేలనీలావర
యమివాల, ఆ, యమునేన, కొ, అవ, వారకపదము, ఆ.

నీలాగారయ, నీల = నీలాచల మనెడు, అగార = గృహమును, య = పొందిన
స్వామి. నీలాచలమున వాసము చేయునట్టి ప్రభువా యని యర్థము. జగన్నాథస్వా
మి వాసముచేయుకొండకు నీలాచల మని పేరు నగవ = గోవర్ధన మనుపర్వతమును వ
హించినగోపాలుఁడా. మున్నొకనిమిత్తమున నిండ్రుఁడు కొపించి రాలవానం గృష్ణు
నకు నివాసస్థాన మగురజమువై (పసులమంద) గుఱియింప గోవులను గోపాలురను
రక్షింపఁ గృష్ణుఁడు గోవర్ధనంబు కేల ధరియించె నని భాగవతము. ఇవాలియ, ఇన =
నూర్వలయుక్క, ఆలి = సముదాయమును, య = పొందినపురుషుఁడా, నూర్వమండల
ములో బంగారువికార మైనశరీరము గలపురుషదూపమున నీశ్వరుఁ డున్నాఁడని వే
దాంతములయందుఁ బ్రసిద్ధి దానిపాలన = గజరదుఁడా (దానము = ఏనుఁగుమద
ము, అదికలదిదాని = గజము. దానిని రక్షించినవాఁడు = దానిపాలనుఁడు. సంబోధన
ము. దానిపాలన.) విష్ణువు గజమును రక్షించినకథ నుప్రసిద్ధము. అతిబలారే = ఇం
ద్రు నతిక్రమించినబలవంతుఁడా. (బలారి = బలుఁ డనురక్కనునకు శత్రువు ఇంద్రుఁ
డు. అతని నతిక్రమించి పారిజాతమును హరించినవాఁ డతిబలారి = కృష్ణుఁడు. సంబో
ధన మతిబలారే.) కృష్ణుఁ డింద్రుని జయించి పారిజాతముం దెచ్చి సత్యభామ కిచ్చె
ననుకథ మిగులం బ్రసిద్ధము. మేలారీలావర, మా = లక్ష్మీకిని, ఇలా = భూదేవికిని, నీ
లా = నీలాదేవికిని, వర = భర్తా. శ్రీభూనీలాపతీ యని యర్థము. యమిపాల = ఋషు
లకు రక్షకుఁడా. సత్యము, అస్త్రేయము (పరద్రవ్యముహరింపమి) మొదలగువానిస
ముదాయము యమము. అది కలవాఁడు యమి. అట్టివారికి రక్షకుఁడా యని యర్థము
ఇంకా వకారమునకును, పకారమునకును నభేదము గలుగుటచే యమివాల యనుచో

యమిపాల గ్రహీయఁబడె. అ = (సకలలోకములకుఁ) గారణమా. (ని) అకాశో
బ్రహ్మ విష్ణోః కమతే వ్యంగశ్చ రశే గౌరవేంతఃపురే హేతా. నా. నా. యమునో
న = కాలిందీనాయకుఁడా. యమునా = కాలిందికి, ఇన = ప్రభువా. (ని) కాలిందీ
సూర్యతనయా యమునా. అ. కృష్ణుఁడుకాలింది యనుకన్నెం బెల్లియాడినట్లు భాగవ
తమునఁ గలదు. వారకపదమ, వారక = (దోషముల) వారింపు, పదమ = పాదకోభ
గల, అ = ఓకృష్ణ, మా = నన్ను, కా = భూమియందు, (ని) గోత్రాఃకుఁపుధివీ. అ.
అవ = రక్షింపుము నాచెలిం గాపాడు మని యర్థము. ఇట్లు కలవాణి చెలినిమిత్రమై
కృష్ణునిఁ బ్రార్థించెను.

క॥ అన బాలం గని కేలం

గొని లీలం దిగిచి యెత్తి ♦ కూరిమితోఁ దో

డ్కిని కేళీవనిపాళికి

జనె నాళీజనము మనము ♦ సంతనమందక॥

61

అనక = కలవాణియిట్లు పలుకక, అలీజనము = చెలికత్తెలసముదాయము, బా
లక = భద్రుని, కేలన్ = చెట్లలోను, కొని = పట్టుకొని, లీలక = విలాసముతోక, చి
గిచియెత్తి = లాగికొని, కూరిమితోన్ = ప్రేమతోక, కేళీవనిపాళిక = శ్రీదావనప్రద
మునకు, మనము సంతనమందక = మనము సంతోష మందఁగా, లోడ్కిని చనక =
తీసికొనివెళ్లెను.

సీ॥ మోముఁదివ్వులమోఁద ♦ ముసరు తేటులచాలు

లలితనాసాగరిధ ♦ ఫలులఁ దొలఁగ

నధరబింబములకై ♦ యరుదెంచుశుకములు

తనుసాంకవసువాస ♦ నను దలంక

నక్షిమీనముల డా ♦ యఁగ వచ్చుకోకముల్

నగవువెన్నెలలచే ♦ నెగసిపోవ

భుజమృణాలికలఁ గ ♦ ప్పమరాళికలు నీల

కబరికాభములచేఁ ♦ గలసిపఱువఁ

జనుచేలులమూఁపులఁ గరంబు ♦ లునిచి పాదల

విరులు నిట్టూర్పుగాడ్పుల ♦ వేడి నులియఁ

జివురుటాకులు నెమ్మేనుఁ ♦ దవిలి వాడ

నిరహతాపాప్తి వనవీధి ♦ వెడలె రమః॥

62

మోముఁదమ్ములమీఁదన్ = ముఖపద్మములందున్, ముసరులేటులచాలు = కృ
 మ్మకొనుతు మ్మెదలబారు, లలిత.....ఫలులకొ, లలిత = మనూహరమైన, నాసా =
 ముక్కులనెడు, గంధఫలులన్ = సంపెంగలచేతను, తొలఁగకొ = పాటిపోఁగాకొ, వనవి
 ిగమునకు బయలువెడలినశ్రీమోములం జూచి తుమ్మెదలు పద్మములని భ్రమియిం
 చి యందలి మకందమునకై వచ్చి నాసలంజూచి సంపెంగలని తలఁచి తొలఁగుచుం
 డఁగా ననిభావము వారిమోములు పద్మములను నాసలు సంపెంగలను బోలువని ని
 వ్యర్థము అధరబింబములకై పెదవులనెడు దొండపండ్లకై, అరుదెంచు శుకములు =
 వచ్చిగుచిల్కలు, తను.....నను, తను = శరీరమునందలి, (సహజమైన) సాంకవను
 వాసనను = జవ్వాదిపరిమళముచెతను, తలంకకొ = భయపడఁగాన్, ఈజవ్వలపెదవు
 లు దొండపండ్లని చిలుకలు వారికై వచ్చి వారి శరీరములందలి సహజము లగు జవ్వాది
 వాసనలకుఁ జడిసి తొలఁగుచుండగా నని భావము. శ్రీలదేహముం దిట్టిపరిమళము గల
 దని వసుచరిత్రాదులందును గలదు అక్షిమీనములకొ = కన్నులను చేపలను, డాయం
 గకొ = సమీపించుటకు, వచ్చుకోకములు = వచ్చెడు చక్కవాకములు, నగవువెన్నెలల
 చేకొ = హాసమునెడు వెన్నెలకాంతులచెతను, ఎగసిపోవకొ = ఎగిరిపోఁగాకొ, వారిక
 న్ములు మీనములను బుద్ధిచె వాని భక్షింప వచ్చిన జక్కవలు మందహాసమును వెన్నె
 లగాఁ దలఁచి భయపడి తొలఁగుచుండఁగా నని యర్థము. భుజవృణాళికలకొ = చేతు
 లనెడు తామరితూండ్లను, కప్పమురాళికలు = ఆక్రమించు నంచలు, నీలకబరికాభ్ర
 ములచేకొ = నల్లని కొప్పులనెడు మేఘములచెతను, కలసి = కూడి, పఱువకొ = పాటిపోఁ
 గాకొ, హంసలు వారి బాహువులను దూండ్లనుకొని గగ్గరియింపఁ బోయి కచముల
 ను మేఘములను కొని తిరిగి పోవుచుండఁగా నని యర్థము. (ఇందుఁ దుమ్మెదలకు
 సంపెంగలకును, జిలుకలకును సంకుఁబిల్లులకును, జక్కవలకును వెన్నెలలకును, హంస
 లకును మేఘములకును, సహజవిరోధ మని తెలియవలెను) చనుచెలులమూఁపులకొ =
 పోయెడు సుఖరాండ్ర బుజములమీఁదను, కరంబులు = చేతులను, ఊచి = నిలిపి,
 పొదలవిరులు = పొడలందున్న పువ్వులు, నిట్టూర్పుగాడ్పులవేడికొ = అధికమైన శ్వాస
 వాయువుల వెచ్చదనముచేత, నులియకొ = వాడిపోవఁగాకొ, చివురుటాకులు = లేత
 యాకులు, నెమ్మేను = శరీరమును, తవిలి = తాకి, వాడకొ = వడలిపోవఁగాకొ, (ఇవి

శిండును దాపాధిక్యమును జూచించును.) రమణి = భద్ర, విరహతాపాప్తిక = ఎడఁ బాటుతలని కారణ దగులుటచేత, రమణిభిక్ష = రమణాగ్రముందు, వెడలెక = బయలుతెడలెను. రూపకమును, పరిశయోక్తియు నలంకారములు

క॥ రాజద్వనభూజసుమన

మాజవిభవ మెఱుకపటిచె ♦ మానిని కిపు డా

లీజన మేతత్కథన

వ్యాజంబునఁ బ్రొద్దు పుత్త ♦ మనుచుం బేమృత్॥ 63

ఆలీజనము = చెలుల సముదాయము, ఏతత్కథనవ్యాజంబునక = దీనిం జెప్పట యను మిషచేతన, ప్రొద్దు = కాలమును, పుత్తము = కడపుదము. అనుచుక, శ్రీమిక్ష = స్నేహముచేతను, మానినికిన్ = భద్రగుక, అపుడు = కాలమున, రాజ..... విభవము, రాజత్ = ప్రకాశించుచున్న, వన = తోటయందలి, భూజ = వృక్షముల యొక్కయు, సును = పూవులయొక్కయు, సమాజ = సముదాయముయొక్క, విభవము = సంపదను, ఎఱుకపటిచెక = తెలియఁ జేసెను ఇందు సమాజశబ్దము మనుష్య దినముదాయమునకే యుపయోగింపవలసినను లక్షణచే వృక్షాదులకే యుపయోగింపఁ బడెను

చ॥ వరసుమనోనురాగవిభ ♦ వంబున గుచ్చకుచంబులాని సం

భరితరుచిం జెలంగు మృదు ♦ పల్లవపాణుల భూజనాథుకం

ధరను గవుంగలించుచు ల ♦ తాననితామశి భృంగనాదసా

దరమృదువాగ్విలాససము ♦ దారత మంతనమాడె నెచ్చెలీ॥ 64

నెచ్చెలీ = ఓసఖి, లతావనితామణి = తీవ యనుశ్రీశ్రీస్థము, వర..... జనక, వర = శ్రీస్థమైన, సునునః = పూలయొక్క, అనురాగ = రక్తిమయొక్క, విభవంబునక = సంపద యనియెడు, మగనియందలిమఃపూర్వక మైనశ్రీమాతీశయముచేతను, గుచ్చకుచంబులు = పూగుత్తుల నెడుస్తనములను, అని = అదివి, సంభరితరుచిన్ = నిండయినకాంతిచేతను, చెలంగుమృదుపల్లవపాణులన్, చెలంగు = ప్రకాశించెడు, మృదు = మెత్తని, పల్లవ = చిగుళ్లనెడు, పాణులక = హస్తములతోక, భూజనాథుకంధరన్ = వృక్షరాజ మనుభర్తయొక్కమెడను, కవుంగలించుచుక = ఆలింగనముచేసికొనుచున్, భృంగనాద.....సముదారతక, భృంగ = తుమ్మెదలయొక్క, నాద =

కూతలనెడు, మృదు = శ్రావ్యమైన, వాగ్విలాస = మాటలసౌపుయ్యుక్క, సముదార
 తా = అధికమైన, మంతన మాడె = రహస్యము చెప్పచుండెను. లోకమున
 మెకానొకజన్మని భర్తయందలియనురాగాతిశయముచే స్తనము లణగనట్లు భర్తని
 గాఢిలింపుకొనిన ట్లీలత పూలగుత్తులు సోతునట్లు వృక్షము నల్లికొనె ననియు నప్పు
 డామెమాటలుచెప్పచున్న ట్లందలితుమ్మెదలు మృదువుగా భవించుచుండె ననియు
 భావము. సావయవరూపకాలంకారము.

చ॥ మును పువ్వుచేనె నల్కి తెలి ♦ మొగ్గల ముతైపుముగ్గు వెట్టియిం
 పొనరుప్రవాళదీపికలు ♦ నొప్పుగుపూబటపుల్ ఘటించి కుం
 జనిలయసీమ లిల్లు వరు ♦ పం గయిచేసి మరుద్వరాప్తికై
 కనదళివీక్షులై యెదురు ♦ కన్గెనె గంటె లతాసతీతతుల్ ॥ 65

లతాసతీతతుల్ = తీవ లనుక్రీసముదాయములు, మును = మొదటను, మంజుల
 యసీమలు = పొదరు లనునిండ్లప్రదేశములను, పువ్వుచేనె = మకరందముచేతను, అ
 ల్కి = అలికి, తెలి మొగ్గలముతైపుముగ్గు = తెల్లని మొగ్గలనెడుముత్యలముగ్గును, వె
 ట్టి = ఉంచి, ఇంపు = ఆనందమును, ఒనరు.....కలు, ఒనరు = కలిగించెడు, (ఇది ప్రే
 రణార్థక మని తలఁపవలెను) ప్రవాళదీపికలు = చివుల్ల నెడుదీపములును, ఒప్పుగు
 పూబటపుల్ = అందము లగుపూవు లనెడునెజ్జలును, ఘటించి = కూర్చి, ఇట్లు = ఈప్ర
 కారము, వరుస = క్రియముతో, కయిచేసి = అలంకరించి, మరుద్వరాప్తికై, మ
 రుత్ = వాయువను, వర = భర్తయొక్క, ఆప్తికై = రాకకై, కనదళివీక్షులై, కనల్ =
 ప్రకాశించెడు, అళివీక్షులై = తుమ్మెద లనుచూపులు గలవియై, యెదురు కన్గెనె =
 ఎదురు చూచుచుండెను. కంటె = చూచితివా? కామదీతయై గృహమునుం దన్ను
 నలంకరించుకొని మగనిరాకకై యెదురు చూచునంటి వానకనజ్జిక యనంబడు ఈప
 డైమునం దిట్టి నాయికాత్వము లతలయం దాగోపింపఁబడెను. అలంకారము మీదట
 యట్లే.

చ॥ అనిశమహానురాగసము ♦ దంచిత లాసరసాంతరంగప

ద్విగుల మదాంధతా విడచి ♦ త్రిమృగుతుమ్మెద నెమ్మికాడు దా
 ననయము చూచితే యవిన ♦ యమ్మునఁ బుష్పిణులైనకొమ్మల
 నెనరున నొందుచుండె రమ ♦ నీ మధుపాళుల కేడ నిల్కడల్ ॥ 66

అనిశ.....తలు, అనిశ=ఎల్లకాలమును, మహాత్=అధికమైన, అనురాగ=
 ఎఱ్ఱనికాంతిగలుగుటచేతను, సముదంచితలు=ప్రకాశించునది ఎల్లకాలము నధికమైన
 ప్రేమముచేఁ బూజింపఁబడునా రని యథాంతము ఔసరిసాంతఃసాంత్యములక్ష=
 అగు, సరస=ఉదకముగోఁగూడిన, అంతరంగ = లోపలియవయము (౫౦౦) కల
 పద్మినులన్ = పద్మలతలను, అగుసరస మైకమును గలపద్మినిబాలిశ్రీల నని రెండవ
 యర్థము మదాంధతక్ష=పాగరువలగుగ్రాహితముచేతను విడచి=వదలి, త్రిమృతులు
 మృదనమృతాదు=సంచరించుతుమృద యుప్రియుడు, తాక్ష=తాను, అవిన
 యముక్తన్=అవిధేయతచేతను, (చెకునడవడిచేత నని యర్థము) పుష్పిణులైనకొమ్మ
 లక్ష=పువ్వులు గలచెట్టుకొమ్మలను, రజస్వల లైనశ్రీల నని రెండవయర్థము. అయ
 ము = ఆత్యంతము, నెకరుక్ష=నెయ్యముగోక్ష, ఒండుచుండెక్ష=సాండుచుండెను.
 రమణీ=ఓభద్రా! చాచితే=చాచితివా? మనుసామృతక్ష=తు మృదలసమూహ
 మునకుక్ష, మద్యపానముచెయువారిల సముదాయమున కని రెండవయర్థము నిల్క
 డల్ = మనస్సైన్యములు, ఏడక్ష=ఎక్కడక్ష, (కల్లుక్ష) ఎక్కడను లే దని యర్థ
 ము భృమిరములు పుష్పిణు లగుకొమ్మలను జొందుచున్న వనుభీషమును మనుషము
 లను నిల్కడ లే దను సామాన్యమున సమర్థించెం గాన నిం దథాంతరన్యాయసారము
 మతీయును రెండవయర్థములు గలవోట నర్థవ్యయమునకు నభేదవిశ్వయముచే శిష్టరూపకము.

సీ॥ వితతాభిమాలికా ♦ వేణువు మ్రోయించి

బలునెమ్మినటనముల్ ♦ నెలయఁజేసి

కలకంఠికాకలీ ♦ గానంబు లలరించి

ఘనమండలవిలాస ♦ గతులు పూని

కమనీయశుకచాప ♦ ణముల ముచ్చటలాడి

వలపూర విరులన ♦ వృద్ధ లొదవించి

మంజుకింజల్కరో ♦ మాంచగుచ్చస్తనాం

చంద్రోపికాసహ ♦ స్రీముల నెనసి

కమ్రోశాభాభుజంబుల ♦ గాగిలించి

కలరవస్వనమణితంబు ♦ లొలయ రాస

కేళిఁ జూపించె దాపింఛ ♦ కృష్ణమూర్తి

యివ్వనంటునఁ గనుగొంటె * యిందువదన !

67

తాపింఛకృష్ణమూర్తి = చీకటిమూర్తిఁ కనుకృష్ణమూర్తి, విరతా.....వేణువు,
 విరత = వికాల మైన, అవిమాలిక = తుమ్మెదలబా రనెడు, వేణువు = పిల్లనగ్రోవిని,
 త్రాయించి = ధ్వనింపఁజేయు చేసి, ఒలునెమ్మిడటముల్ = అధిక మైననెమ్మిడయుక్క
 నాట్యములను, నట్టిసంతసముతోడినాట్యములను తెలయఁజేసి = ప్రకటించి, (కృష్ణు
 డు రాసక్రీడయందుఁ బిల్లనగ్రోవితో గానముచేయుచు నాట్యము చేసె నని భాగవత
 ము) కలకంఠ.....లు, కలకంఠ = కోయిలలయొక్క, కాకలీ = నూత్న మైనమధు
 రధ్వని యనెడు, గానంబులు = సంగీతములను, అలరించి = ప్రకాశింపఁజేసి, ఘనమం
 డలవిలాసగతులు = మేఘమండలముయొక్కవిలాసముతోఁ గూడినతోరనము, ఆకాశ
 ము నని యర్థము. (ఈయర్థమున ఒహువచన మవివక్షితము.) పూని = ధరించి, మేఘ
 మండలమునఁజుట్ట నొన్నత్యమున వ్యాపించి యని వృక్షపర మైనయర్థము. గొప్పవి య
 గుమండలాకార మైనగమనములను ధరించి యని కృష్ణపర మైనయర్థము. (ఈరెండర్థ
 ములకు నిట నభేదాధ్యవసాయము.) కమనీయ.....ములక, కమనీయ = మనోహర
 ము లైన, శుకభాషణములన్ = చిలుకపలుకులచెతను, ముచ్చటలాడి = పీయవాక్యము
 లు పలికి యని వృక్షపరము. చిలుకపలుకులం బోలుపలుకులచెతఁ ద్రియవాక్యములు ప
 లికి యని కృష్ణపరము వలపు = పరిమళము, ఊరక = అధికము కాఁగాక, (ప్రేమ
 మధికము కాఁగా నని కృష్ణపరము) విరులనవులు = పువ్వు లనెడుహాసములను, ఒద
 వించి = కావించి, పువ్వులం బోలిననవులు గావించి యని కృష్ణపరము. మంజు.....
 లక, మంజు = మృదువులగ, కింజల్క = పువ్వులొగిదాము లనెడు, తోమాంచ = గ
 గుర్పాటు గల, గుచ్చ = పూగత్తు లనెడు, స్తన = కుచములచెతను, అంచత్ = ప్రకా
 శించుచున్న, గోపికాసనాస్రములక = శారీర (సుగంధిపాల) లత లనెడు(వేరల
 యొక్కసహస్రములను (వేరె = గొల్లది) ఎనిసి = పొంది, (ని) గోపీ శ్యామా శారి
 బా స్యాత్. అ. కమ్రీశాఖాభుజంబులన్ = మనోహర మైనకొమ్మ లనెడుహస్తముల
 తోక, కాగిలించి = జలింగము చేసికొని, కలకవ.....లు, కలకవ = పావురము
 లయొక్క, స్వన = ధ్వను లనెడు, మణితంబులు = రతికాలమందఁ గరంమునఁ బుట్టుధ్వ
 నివిశేషము, (ని) మణితం రతికూజితం. అ ఒలులక = వ్యాపింపఁగాక, రాసకే
 లిక = గొల్లవా రాగుకొను సుకమాటను, వెక్కిరిండు గలిసి చేయునాట్య మని కొం
 ద అందురు. ఇవ్వనంటునక = ఈతోటయందన్, చూపించెక = కనుపఱచెను, ఇందు
 వదన = ఓభద్రా! కనుగొంటె = చూచితివా? మున్ను శ్రీకృష్ణుడు మందయందు

రాసముం జూపె నని భాగవతమున నున్నది. ఇప్పు డీవక్షమునం దున్న తమాలవృక్షమున నైల్యగుణసామ్యముచేఁ గృష్ణత్వ మాశోపించి రాసము చూపినపుడు కృష్ణుడు చేసినగానాదలను నావృక్షమునం దున్న కోయిలలకూఁతలు మొదలగువానియం దాశోపించెను ; గాన సావయవరూపకాలంకారము.

క॥ వని సాధుమాధుకరగో

ష్ఠీని వర్తిలుచున్నతపసి ♦ చిత్రంబుగ నూ
తనశోభ నలరుగణికల

నెనసి మొగడచన్ను లంటె ♦ నిది గనుఁగొంటే॥ 68

(భద్రా¹) వనిన్ = ఈతోటయందన్, సాధు.....గోష్ఠిన్, సాధు = పరోపకారముచేయు, మాధుకర = మధుకరవృత్తిచే జీవించువారియొక్క, (మధుకరము = తుమ్మెద. దీనివృత్తి పువ్వుపువ్వునకుం బోయి మకరందము గ్రోలుట. ఇట్లే యింటింటికిం బోయి భిక్షుఁ గొని జీవించుట మధకరవృత్తి. (తుమ్మెదవృత్తిం బోలివృత్తియని యర్థము) దీనిచే జీవించువారు మాధుకరులు) గోష్ఠిక్ = సముదాయముతోఁ, ఇతరులకు హాని చెయ్యనితుమ్మెదలగుదుదాయముతో నని ప్రకృతార్థము, మధుకరములసంబంధ మైగోష్ఠి మాధుకరగోష్ఠి గోష్ఠి = సముదాయము. వర్తిలుచున్నతపసి = ఉన్నతపశ్చాలి, ఉండెడిగానె ట్టని ప్రకృతార్థము. నూతనశోభలక్ = క్రొత్తదీప్తులతోఁ అలరుగణికలక్ = ప్రకాశించువేళ్ళలను, ప్రకాశించుడనిమల్లెల నని ప్రకృతార్థము, ఎనసి = కూడికొని, మొగడచన్నుల = మొలకచన్నులను, చన్నుల = బోలిమొగ్గల నని యర్థాంతరము. చిత్రముగన్ = వింత గలుగునట్లు, అంటెక్ = స్పృశించెను. ఇది = ఈవింతను, కనుగొంటే = చూచితివా? ఇందఁ దపసి యనువిశేష్యమునయితము క్లేషించుటచేఁ బ్రాచీనము శబ్దశక్తిమూలద్వని యగు నని యందురు. ఇట్టిచోట్లఁ బ్రకృతార్థము మరయే యప్పయ్యదీక్షితులు చెప్పిరి.

సీ॥ ఆమృవల్లరి కేల ♦ నంటు మల్లన బాల

తిలకింపు మిది దీనిఁ ♦ దిలకమేని

నుదతి తాఁచఁగదమ్మ ♦ యిది యశోకపుఁగొమ్మ

కొఁగలింపుము తావి ♦ గవయఁ గోవి

యిది ప్రియాళువు నాతి ♦ గదిసి పాడుము గీతి

ముచ్చటాడుచు నేగు ♦ ముదిత గోగు
కాంచనం బిది యింతి ♦ నించు మాననకాంతి
చేరి నవ్వుము పొన్న ♦ చెలువమిన్న
శ్వాస మొందింపు మిది సింధు ♦ వార మతివ
యువిద కేసర మిది దీని ♦ నుమియు ముక్తు
యిటు లొనర్చినఁగాక యి ♦ వ్యిటపములు ను
మంబు లీనపు వింటివే ♦ మంజువాణి॥

69

బాల=ఓ ముద్దరాలా! ఆమ్రవల్లిరి=లియ్యమామిడిచెట్టుయొక్కకొమ్మకు, కే
లకా = హస్తముతో, అల్లన = మెల్లఁగాక, అంటుము = ముట్టికొనుము ఇది = ఎడట
నున్న యీచెట్టు, లిలకము = బొట్టుగుచెట్టు, ఏని = అయినయెడల, దీనికా, లిలకింపు
ము = చూడుము. సుదతి = ఓబ్రహ్మా! (మేలయినదంతయులు గలది) ఇది, ఆశోకపుఁ
గొమ్మ = ఆశోక ముచెట్టుయొక్కకొమ్మ, (అగును) (దీనికా) తాచఁగదమ్మ =
తన్నుము. తావి = సుగంధము, కవయకా = క్రమ్మకొనునట్లు, కోరిక = శురవకము
ను (పూవులగోరంటచెట్టును) కాఁగలింపుము, నాతి = ఓచిన్నదానా? ఇది, ప్రియా
శువు = మోరటిచెట్టు; కదిసి = (దీని) సమీపించి, గీలి = గావమును, పాడుము; ము
దిత = ఓశ్రీ! గోగు = ఇది కర్ణికారవృక్షము ముచ్చట = మధురమైనమాటలు, ఆడు
చుక = పలుకుచుక, ఏగుము = (దీనిసమీపమునుండి) పొమ్ము ఇంతి = ఓకాంతా!
ఇది, కాంచనంబు = సంపెంగచెట్టు. ఆచనకాంతి = ముఖశోభను, నించుము = (ఇందు)
బ్రసరింపఁజేయుము చెలువమిన్న = ఓ సుందరీరత్నమా! పొన్న = (ఇది) పున్నాగ
వృక్షము చెరి = సమీపించి, నవ్వుము. అతివ = ఓజవ్వని, ఇది, సింధువారము = వాని
లిచెట్టు, శ్వాసము = ఊర్పును, ఒందింపుము = (దీనికిం) దాచునట్లుచెయుము. ఉవిద =
ఓయువతి! ఇది, కేసరము = పొగడచెట్టు, దీనికా, ఉమియు ముక్తు = (మద్యముతో)
నుమియుము. మంజువాణి = ఓమృదుభాషిణీ! ఇటులు = నేఁ జెప్పినప్రకారము, ఒనర్చి
నఁగాక = చెసిననే కాని, ఇవ్విటపములు = ఈచెట్లు, (ఈశబ్దమునకుఁ గొమ్మలనముదా
య మనియే బోధింపఁచెట్టియే యర్థము, గాని యిచట వృక్షసామాన్యమునకే
యుపయోగించఁబడెను) సుమంబులు = పువ్వులను, ఈనవు = ప్రసవించువు వింటివే =
ఆలకించితివికదా! చెట్టనం దీవలకు నకాలమునఁ బువ్వులు మొదలగువానిం బుట్టించు
క్రియ దోహద మనంబడు. శ్రీలు చెతఁ దాఁకుట మామిడికిని, చూచట లిలకమున

కును, కాలం దన్నట యశోకమునకును, కాంగిలించుట గోరింటకును, సంభాషించుట శౌండగోగునకును, ముఖకాలించి బ్రసరింపజేయుట సంకెండుకును, నవ్వుట పొన్నకును, ఊర్పుట వానిలికిని, కల్లుమియుట పొగడకును దోహదములు ఇకన్నియు నిందుఁ జెప్పబడె.

లయగ్రాహి.

చందనమహీరుహము ♦ లందుఁ బెనగొన్నగురు

వెందనునుఁదీవియల ♦ పందిరులలోఁ బెం

పొందువిరవాదిపువు ♦ గందపైడి రేచి చను

మందమలయానిలునిఁ ♦ జెందుపెనుతావిం

గ్రందుకొని ఘమ్మరను ♦ చుం దనరుపూఁబొదల

సందుల మెలంగి పలు ♦ చందములచే మా

కందనుమబృందమక ♦ రందరసబిందువుల

విందులుగఁ గ్రోలెడుమి ♦ శిందములఁ గంటే.

70

(ఓభద్రా) చందనమహీరుహములందున్ = మంచిగందపుఁజెట్లముందున్, పెనగొన్నగురు వెందనునుఁదీవియలపందిరులలోన్ = అల్లుకొన్నగురు వెందలయొక్కసన్నని తీగలయొక్క పందిళ్లనడుమును, వెంపొందువిరవాదిపువుగందపైడిన్ = అధికమైనవిరవాదిపువులయొక్కపరాగమును, రేచి = రేగఁగొట్టి, చనుమందమలయానిలునిన్ = పోయెడుచల్లగాలిని, చెందుపెనుతావిన్ = తగల్గూనియెడుపరిమళముచెఱను, క్రందుకొని = అతిశయించి, ఘమ్మరనుచున్ = ఘమఘమ లాడుచున్, తనరుపూఁబొదలసందునన్ = ప్రకాశించెడుపూవులు గలపొదరిండ్లమధ్యను, పలుచందములన్ = అనేకప్రకారములచెఱను, మెలంగి = సంచరించి, మాకంద.....బిందువులన్, మాకంద=మామిడి (పూవుల) యొక్క, బృంద = సముదాయముయొక్క, మకరందరసబిందువులన్ = తేనెబొట్లను, విందులుగఁ = ప్రియ భోజనములుగాన్, క్రోలెడుమిశిందములన్ = అనుచు వించెడుతుమ్మెదలను, కంటే = కూచిలివా?

క॥ అని జవ్వని కవ్వనితలు

వనితరువిభవములు దెలిపి ♦ వరసురభిరజం

బునఁ బసిమి దాల్చి తనులత

లొనరఁగఁ బుష్పాపచయన ♦ ముత్సుక లగుఁడు॥ 71

అవ్వనితలు, అరి=ఇట్లు పరికి, జవ్వనికికొ=భద్రకు, వరితరువిభవములు, వని=
హోటయందలి, తరు=చెట్లయొక్క, విభవములు=సంపదలను, (చెట్లయొక్కపుష్ప
ఫలాద్యతిశయము నని యర్థము) తెలిపి=తెలియఁజేసి, వరసురభిరజంబునకొ=శ్రేష్ఠ
మైనపరిమళము గలపుష్పాడిచెతను, తనులతలు=తీగలవంటిశరీరములు, పసిమికొ=ప
చ్చనికాంతిని, తాల్చి=ధరించి, ఒనకొ=ప్రకాశింపఁగానొ, పుష్పాపచయనముత్సుక
లు, పుష్ప=పువ్వులయొక్క, ఆపచయ=కోయుటయందున, సముత్సుకలు=వేడుక
గలవారు, అగునుకొ, మందరిపద్యమునొ నన్వయము.

ఇభగతిరగడ.

పొలఁతి యిగొజ్జంగి ♦ పొదల తేనియసోన
కళులు పటుచాతకము ♦ లై మనలె వనిలోనఁ
జిన్ని నునుజివురాకు ♦ జిదిమితివె కెంగేలఁ
గన్ను లెట్టగఁ జేసె ♦ గదవె కోకిల బాల !
ఘనకనకములు గొనుచు ♦ గదలె దెమ్మెరిముచ్చి
వనలక్ష్మీసొమ్ము లని ♦ వదలఁ జేమనవచ్చుఁ
గొమ్మ ! కయి నంటి ననఁ ♦ గోయు మిఁక వంపకుము
నెమ్మొగము చాయలన ♦ నిచిన దీచంపకము
కనదనిలగతి నెగయు ♦ గప్పిపుదుమారములు
గని వెన్నె లనిపఱచె ♦ గదె కోకి వారములు
బింబ మనియెదురుకొనె ♦ విడిచి శుక మెలమావి
నంబురుహనయన ద ♦ వ్వరసి నీకెమ్మొవి
జడిగొనఁదొరంగె గే ♦ సరముల మరందములు
దడిసె దద్బిందువుల ♦ ధమ్మిల్లకుందములు

పటుమధుపపటలు ల ధ్రము లనిమయూరములు
 నటియించె గంటె త ధ్రుటనపుటాయారములు,
 క్రూరఫణులను జట్టు ధ్రొనియె నీచందనము
 చేరబోవకు మటకుఁ ధ్రెలి నీకువందనము
 గేదంగి కోయ కే ధ్రెద వేటికి మిటారి
 కాదటే మరున కది ధ్రెడిబంగరుకటారి
 కలికి వనదేవతల ధ్రెక్కికాకారములు
 దెలిపె నిచ్చటఁ జూచి ధ్రె కర్ణికారములు
 లతలమాటునఁ బెంప ధ్రెలరునీడుకొనగోరు
 సతివ యల్లయది పూ ధ్రెనికేలఁ గొనగోరు
 వేడుకగ వినె దేల ధ్రెకకుహూకారములు
 చేడె యవి విరిహిణుల ధ్రెవులకుఁ గరోరములు
 నటివిడియు మొల్లవిరు ధ్రెల్లచట మొల్లములు
 మఱచి పోదిగునటే ధ్రెమరున కివిభల్లములు
 మరువంపుసారథము ధ్రెమఱిించె గురువేరు
 సరిగాదు దీని కిఁక ధ్రెజగతి వేరొకవేరు
 సుదతిరో చేకొనవె ధ్రెసురపొన్నకొన్నలు
 చద లంటె బుప్పడుల ధ్రెసారెడద్వాసలు
 కొలది గనని విరాలి ధ్రెగొని సొలసినది కొమ్మ
 జలహస్త్రుఁ గొల్త మిఁక ధ్రెసఖులార రారన్ము॥

72

పాలఁచి = ఓశ్రీ, ఈగొజ్జంగి . . ఖక్ష, ఈ = దగ్గఱనున్న, గొజ్జంగిపాదలతే
 నియసోనఖక్ష = గొజ్జంగిపూవులు గలపాదలయందలి తేనెవర్షమునఖక్ష, అకులు = కు
 మ్మెదలు, పటుచాతకములై = నేర్పు గలవానకోయిలలై, వనిలోనక్ష = ఈగోటయం
 దుక్ష, మనలక్ష = విచారించెను. వాన కురియునపుడు చాతకము లొకసమున సంఘరిం
 చుచు నాజలబిండువులు త్రొవున ట్లిచటిపాదలందుఁ దేనె యొడలెగఁగఁడ వర్షించు

చుండఁ దుమ్మెదలు త్రావుచుండె ననియొకచెలి ఁటియొకచెలితోఁ జెప్పెను. చిన్ని
 నును..... కుక్క, చిన్ని = మనోహరమైన, ననుచున్నదనైన, చిత్తరాకుణ్ = చిగురొ
 కును, కంగేలక్ = ఎట్టనిచెలితోఁక, చిదిమిలివె = తుంపిలివా? (ఈకారణమున)
 కోకిలబాల = చిన్ని వయసున నున్న కోయిల, కన్నులు = శత్రువులను, ఎట్టగక్ = ఎట్టని
 యగునట్లు, చెనెగదవె = కానించెనుగదా. స్వభావముననే యెట్టనికన్నులు గోయిలకుం
 డఁగాఁ జిగురాకుఁ గోయుటచేఁగల్గినచోపమున నది యట్లయ్యె ననియొకచెలి యుత్పేర్చి
 ఊంచెను తెమ్మెదప్రముచ్చు = వాయు వనుగొంగ, ఘనకనకములు = గొప్పవి యగునాగకే
 సరపుష్పము లనుఁగారు(వస్తువు)లను, కొనుచుక్ = హరించుచున్, కదలెక్ = వెడలి
 పోయెను. శ్రీధరూపకాలంకారము వనలత్పీసాముల = వనలత్పీయొక్క భూషణములు,
 అని = ఇట్లు తెలిచి, (వానిని) వదలఁడు = విడువఁడు. ఏమనవచ్చున్ = ఏమనుటయు
 క్తము ఈపుష్పములు వనశోభకుం గారణ మునైన విడువక వాయువు హరించుచు
 న్నాఁడు. వీని నేమనవచ్చు ననియొకచెలి ఁటియొకచెలితోఁ జెప్పెను గాలిచెతం బు
 వ్యవస్థితిపోవుచున్న వర్షభావము కొమ్మ = ఓచెలియా! కయిక్ = చెలితోఁక, అం
 టి = ముట్టినది, నెక్ = పువ్వును, కోయుము. ఇతకవంతుము = ఇంతకుంటె నధికము
 గక్ గొమ్మ వంగఁజేయుదుము ఈచంపకము = ఈసంపంగ, నెమ్మొగముచాయలక్ =
 ముఖకాంతులచెలిక్, ననిచినది = వ్రాచినది ఇది మన ముఖకాంతిచేఁ బూచెను కాఁ
 బట్టి దీనిని వంచి పాధింపక పూలుగోయునుని యొకతె మఱియొకతెతోఁ జెప్పెను.
 (జవ్వలముఖకాంతిప్రసారముచే సంబెంగ పూచు ననిదోహదములలోనున్నది) కో
 కవారములు = జక్కవలగుంపులు, కనదనిలగతిన్ = ప్రకాశించు చున్న వాయుసంచార
 ముచెతన, ఎగయొకప్రేపుదుమారులు = ఎగిరెడుకప్పు పుధూశులను, కని = చూచి,
 వెన్నెలని = వంద్రునికాంతి యనిభ్రమించి, పటచెఱచె = వాఁపోయెనుగదా! గాలి
 చేఁ గప్పుపుచెట్లుండె యెగిరెడుదుమ్ము చూచి లెల్లెగుండుటచేఁ జక్రీవాకములు
 వెన్నెల యనిభ్రమించి తమను దానికి విరోధముగావున ఎఱలి పోవుచుండె ననియొక
 తె చెప్పెను. దీనిను ముండువాక్యమునను (బ్రాంతిమదలంకారము) అంబురునాన
 యన = ఓయింతి! ఈము = చిగుక, దవ్య = చాలదూఁము, అరసి = ఆలోచించి, (మి
 గుల నాలోచించి యనియర్థము) ఎలమవి = శత్రుమామిడిచెట్టును, విడిచి, సీకెమ్మో
 వి = నివేదవి, లింబమని = చొండపడనుకొని, ఎదురుకొనెక్ = ఎదురువచ్చును మరం
 దములు = పూఁదేనెలు, కేసరములక్ = కేసరపుష్పములనుండి, జడిగనన్ = ఎడతెగకుం
 డఁగాక్, తొరంగక్ = స్రవించెను తద్బిందువులక్ = ఆతేనెబిందువులచెతన, ధమ్మి
 ల్లకుందములు = కొప్పలొనిమొల్లమొగ్గులు, తడినెక్ = నానెను. అతిశయోక్త్యలంకార

ము. మయూరములు = నెమిళ్లులు, పటుమృగుపటలులు, పటు = చొరకగల, మృగు
 పటలులు = తుమ్మెదగంపులు, అబ్రిములని = మేళములని, యింటియింటి = కృత్యముచే
 నెను. దీరియంద్రుఁడైతిమదలంకారము. తన్నుటనపుటాయములు = వారిసాట్లపు
 సాగములను, కంటె = చూచితివా? చెలి = ఓసఖీ! ఈవందనము = ఈమంచిగందపుఁజె
 ట్టు, క్రూరభణులక = ఘాతుకములైనపాములను, చుట్టుకొనియెక్ = తన్ను వరించున
 ట్లు చెసికొనెను. అటకు = అదోటునకు, చెరబోవకుము నిశుక్, వందనము =
 భజనస్కారమును, (చెయుచును.) మిటా = ఓమదవతి! గేదంగి = మొగలిపూవును,
 ఏటికి = ఎందులకు, కోయక, ఏగదవు = పోయెదవు అది = ఆపువ్వు, మునుకున్ =
 మనమృగునకు, కడిబంగుకటారి = పరిమళము గలిగినబంగారుకత్తి, కాదటే = కాదా?
 (అగు ననియార్థము) మొగలిపువ్వు గోయక యేలపోయెద వనియొకతె చెలి నడుగ
 నది యాపువ్వు మన్మథునియాయదముగాన ముట్టనైతి ననిచెప్పెను. కలికి = ఓసుందరి,
 ఇచ్చట, కర్ణికారములు = కొండగోగుపువ్వులు, వనదేవతలకర్ణికాకారములు = వన
 ముం బాలించుదేవతలయొక్క కర్ణభూషణములయొకారములను, తెలిపెక్ = ప్రకటిం
 చెను (స్త్రీలు చెవులను భరించెను నుక భూషణము కర్ణిక యనబడుచు) కొండ
 గోగుపువ్వులు వనదేవతలయొక్క కర్ణభూషణములకలె నుండె నిభావము లతలమా
 టున్ = తిలగలచాటున్, పెంపలటనీమిగో = గోయ = అతిశయముచే 2) వాకింమ నీ
 గోటితుదను, అల్లయది = ఆననపడుస్త్రీ, పూనని = పుష్పమనిర్ద్రవించి, కేల = చెలి
 లోక, కొనక = తీసికొనుటకు, కొరుక = అపేక్షించుచు చెడె = ఓచెలి! (ఇదిచె
 టీశబ్దవచనము) పికుమహాకారములు = హయిలహితలను, వేకుగన్ = మిథూనాల
 మగునట్లు, వినెదేల = ఎందునను వినెదవు. అని = ఆహితలు, విగహిణులచెవులక =
 మగనితో నెడబాసినస్త్రీలచెవులకున్, కిలోములు = వివేకముకానిది, (అగున్)
 అల్లనటక = ఆస్థలముండక, అఱివియు మొల్లనిరు = సముపూదినకుండపుష్ప
 ములు, మొల్లములు = పెళ్లులు (కలవు) అవి = ఆపువ్వులు, మరున్ = మనమృగున
 కున్, బల్లములు = బాణములు, ఎఱివిపోక = (మనమృగుబాణము లగుటను) మఱిది
 పోవుట, తగునటే = తగునా? (తగదట) ఆదోట మొల్లను చాల నన్న వనియొక
 తె చెప్పెగాక మఱియొకతె యవి మన్మథునియొక లగడఱి యటు పోవను మనిచె
 ప్పెను కురువేరు = (ఒకసుగంధిద్రవ్యము) మరువంపుసోదము = మరువముయొ
 క్కపరిమళమును, మఱియింటి = వారిం దెను దారికంటె నధికుగాఁ బరిమళించు
 చున్నదనిభావము వేరొకవేరు = ఇంకొకవేరు, జలిన్ = జాకముండక, దీరి
 కిన్ = ఈమరువేరునకు, సరికాదు. పరిమళమున సమానము కాదు. సువరిలో = ఓ

సుదర్శి ! (మంచిదంతములుకలది) సురపొన్నకొన్ననలు = సురపొన్నలయొక్కనూతన మైనపుష్పములను, చెక్కినవె = గ్రహింపుము. (క్రొత్త + ననలు = క్రొన్ననలు. సమాసంబునఁ బాిత్రాదులతోలియచ్చుమీఁదివర్ణంబులకెల్ల లోపంబు బహుళంబుగా నగు. బా. సం. ఈనూత్రముచేఁ గొత్తకబ్బములొని తకారద్వయమునకు లోపము రాఁగాఁ, గ్రొత్తకబ్బమున కాద్యక్షరకేవలమునకుఁ గొన్నియెడల నుగాగమంబును గొన్నియెడల మీఁదివాల్లునకు ద్విత్వంబును నగు బా సం. నూత్రముచేఁకారమునకు ద్విత్వము రాఁగా, నీరూపము సిద్ధించెను) తద్వాసనలు = ఆపొన్న పూవులనుగంధములు, పుష్పాదులక = పరాగములచేతను, సారెక = మాటిమాటికి, చదలు = ఆకాశమును ఆంబెక = తాఁకెను సఖులారా = ఓ చెలులారా, కొమ్మ = మంచెలి యగుబద్రి, కొలఁది గననివెరాలి, కొలఁది = పరిమాణమును, కననివెరాలి = పొందనివలపును, (ఆధికమైనవలపు ననియర్థము) కొని = పొంది, సొలసినది = మూగ్గుఁ జెందినది ఇంకక = పిమ్మటను, జలజాస్త్రిక = మన్మథుని, కొల్తము = పూజితము రారమ్మ = రండు.

గీ॥ అనుచు వనకేళి సలిపి ప ధ్యాయతాత్ము

లతులవివిధలతాంతసం ధ తతులలోన

సమితసౌరభరుచిరము ధ లైనవాని

నెంచి మదనున కర్పిత ధ మంచు వెడలి॥

73

పద్మాయతాత్ములు = ఆశ్రీలు, (తామరపువ్వులుం బోలెవిశాలము లగుకన్నులు గలవారు) అనుచుక = ఇట్లొండొరులతోఁ జెలికొనుచుక, వనకేళి = ఉద్యానమందలిక్రీడను, చలిపి = చెసి, వివిధ.....లోక, వివిధ = పలుతెఱంగుల, లతాంతి = పువ్వులయొక్క, సంతతులలోక = సముదాయములండున్, అమితసౌరభరుచిరములు, అమిత = ఆధికమైన, సౌరభ = పరిమళముచే, రుచిరములు = మనోహరములు, వివవానిక = అయినపుష్పములను, ఎంచి = ఏర్పఱిచి, మదనునక = మన్మథునకున్, అర్పితము = దీపకగుదము, అంచుక, వెడలి = వెలుపలికి వచ్చి, ముందుపద్యముతో నన్వయము

సీ॥ విమలసన్మానసో ధ పమభంబుగావున

రాజహంసవిహార ధ రిమ్మ మగుమ

వరపద్మముఖ్యవి ♦ స్ఫురితంబుగావున
 మృదులహరిశీలీము ♦ ఖేష్ట మగుచు
 నురుధారత్రాష్ట్రాభి ♦ యుక్తంబుగావున
 గురురవిజాభంగ ♦ గడిమ మగుచు
 వర్ణితకమలాధి ♦ వాసంబుగావున
 ఘనశంఖచక్రసం ♦ కలిత మగుచు
 సంబరమురీతి నలకాపు ♦ రంబుభాతి
 నిభపురితైఱంగు నచ్యుతా ♦ కృతిహారంగు
 వరుస నిరవొందునొకసరో ♦ వరము గాంచి
 రంచితారామసీమ న ♦ య్యబ్జముఖులు॥

74

అయ్యబ్జముఖులు = ఆశ్రీలు, (చంద్రుని బోలింనుఖులు గలవారు.) అంత
 చిత్ర = మనోహర మైన, ఆరామసీమక = పూర్వదౌటయందక, విమల... భంబు
 విమల = స్వచ్ఛ మైన, సత్ = ప్రశస్త మైన, మానసోపమ = మానసోపమముతో సాటి
 గల, భంబు = కాంతి గలది, కావ్యక = అగ్రతీతను, రాజ... రివ్యము రాజ
 హంస = రాయంచలయొక్క, విహార = సంచారముచేతను, రివ్యము = సుందర మైనది,
 అగుచుక, మానసగురున హంసలు తఱచు వసించును. వీరు చూచినకొలను దానిం
 బోలుఁ గాన నిచటను హంసలు వెక్కులు గల వని చెప్పఁబడియెను. ఎఱ్ఱనికాళ్లును
 ముక్కులుం గలిగి లెల్లనిశరీరచ్ఛాయ గలహంసలు రాజహంస లనబడు. (ని) రాజ
 హంసాస్తుతే చంచువరజైర్లోహితైస్సితాః. అ. విమల = స్వచ్ఛ మైన, సత్ = న
 త్కృతిములయొక్క, మా = శోభచేతను, సోపమ = సాటి లేని, భంబు = కాంతిగలది.
 (ఉపమ = సాదృశ్యము, అదికలది = సోపమము. అట్టిది కానిది, సోపమము) కా
 వ్యక = కనుకనే, రాజహంసవిహారవిమలము, రాజ = చంద్రునియొక్కయు, హంస =
 మార్యునియొక్కయు, విహార = సంచారముచేతను, రివ్యము = మనోహర మైనది, అగు
 చున్, (ని) సక సత్వే విదషి శ్రేష్ఠే సాధా నవతి చ త్రిపు స స్త్రీబ మృతే.
 నా నా. (ని) రాజా మృగాంకే త్రిపురే సృపే యనియును భావ స్తంస స్సహ
 స్సాంతు వనియు నమరుడు. ఇందుఁ గొలనికి నాకాశముతో నాదృశ్యము చెప్పఁబడి
 ను సన్మానసోపమభిత్వమున, రాజహంసవిహారవిమలమును శబ్దమాత్రముచేఁ రెంటం

గలవు. అగ్రముఁ లేవు. అఁగఁగా మానసపరగునం గలకాంతి చెఱువునకు, నక్షత్రములచే నసాధారణమైనకాంతి యాకాశంబునను, రాయంబలసంచారు చెఱువునను, నాన్య చంద్రులసంచారి మాకాశమునను గలదు.వర... .తంబు, వర=శ్రేష్ఠమైన, పద్మ=తా ము పూవులు, ముఖ్య=మొదలైనవారిచే, విస్ఫురితంబు=ప్రకాశింపఁబడినది, కావు నన్=అగుటచేత, మృదుల... .ప్రము, మృదుల=హృదయములు కాని, హరి=కప్పల వును, శిలీముఖ=తుమ్మెదలవలయు, ఇప్రము=అనుకూలము, అగుచుకొ, పద్మములు మొ దలైనవి కలవు గనుకనే తుమ్మెదలు మొదలగువాని కీకొలను మిగులఁ బ్రിയ మైన ద ని యగ్రము వుపద్యముఖ్య=వరము పద్మము మొదలైనవనిధులచేతను (తొమ్మిది ద్రవ్యరాసులచేతను) విస్ఫురితంబు=ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది, కావు కొ=అగుటచే తను, మృదులహరిశిలీముఖేప్రము, మృదుల=మిక్కిలి దను గల, హరిశిలీముఖ=శివున కున్, (విష్ణువు బాణముగాఁ గలవాఁడు) ఇప్రము=ప్రియ మైనది, అగుచున్, (ని) మహాపద్మశ్చ పద్మశ్చ శంఖో మకరకచ్చపా ముకుంద కుంద నిలాశ్చ వరశ్చ నిధయో నవ అ. (ని) అభి బాణో శిలీముఖో అ. (ని) శుకాహి కపి భేకేషు హరి ర్నా కపితే త్రిషు. అ ఇందుఁ గొలది కలకాపురముతో సామ్యము చెప్పఁబడినది. పద్మా దింపఁబడియు, హరిశిలీముఖేప్రమును వెనుకటియట్లే రెంటును గలవు అగ్రములేవు. అఁగఁగా దామరపూవులు మొదలగువానికినిమి హునునను, పద్మము మొదలైనవిధులక లిమి యలకాపురంబునను, తుమ్మెదలు మొదలైనవానికిఁ బ్రీయ మగుట సరగునందు ను, శివునకుం బ్రీయము గావించుట యలకయందును గలవు ఉరు ...యంక్తంబు, ఉరు=గొప్పలగు, ధార్తరాష్ట్రీ=కల్లరిముక్కులం గాకుం గలిగి తెల్లనిదేశాకాంతి గ లయంచలదె, (ని) ధార్తరాష్ట్రా స్థితేతరైః అ అభియుక్తంబు=సూడికొనినది, కావునకొ=అగుటచేతను, గురు . .గరిమము, గురు=గొప్పని యగు, రవిజా=య మునానదియొక్క (సూర్యునికిం గూఁతు రని యగ్రము) (ని) కాశిందీ సూర్యతన యా అ అగ్రం=పూర్ణమైన, గరిమము=గౌరవము గలది, అగ్రచుకొ, ధార్తరాష్ట్రీ ములనుంబలు గలది కావుననే యమునానదిం బోలె నల్లనినీరు గలిగిన దని యాశయ ము. ఉరు = అదిపట్టెన, ధార్తరాష్ట్రాభియుక్తంబు=దృతగాష్ట్రీపుత్రు లనెడుయో ధులు కలది, కావునకొ, గురు=ద్రోణనియొక్కయు. రవిజ=కర్ణునియొక్కయు, అ భంగ = అధికమైన, గరిమము=గౌరవము గలది యగుచు వని యగ్రాంతరము. ఇందుఁ గొలదికి నిభప్తురి (నాస్తివాపుగము) తోఁ బొల్లి చెప్పఁబడియె ధార్తరాష్ట్రాభి యుక్తత్వంబును, గురురవిజాగ్రం గరిమత్వంబును శబ్దచాత్రముచే రెంటుం గలవు. నా ప్పని యగుసాంసనిశేషములు గలుగట చెఱువునందును దృతరాష్ట్రీపుత్రు లనుబోదు

అగుగట హస్తీపురమునందును, యమునానదియొక్క గౌరవము కొలనియందును, త్రో
 ణునివలనను గర్జనవలననుం గలిగిన గౌరవము హస్తీసాపురమునందును గలభృగానానాధమున
 తేవు వర్ణిత...సంబు, వర్ణితఃస్తులింపఁబడిన, కిమలాధివాసంబు = ఉదకమున కునికిపట్టు
 (ని) కమలం భువనం జలం. ఆ కావునన్ = అగుటచేతను, ఘన... ..కలితము, ఘన
 = గొప్పని యగు, శంఖ = శంఖములతోడను, చక్రి = ఒక్కవడిట్టలతోడను, సంకలిత
 ము = కూడుకొన్నది, అగచుక్, వర్ణితఃస్తులింపఁబడిన, కిమలాధివాసంబు = లక్ష్మీ
 కునికిపట్టు, కావునన్, (ని) కమలా శ్రీ స్థిరిప్పియాః ఆ ఘన = గొప్పని యగు,
 శంఖ = పాంచజన్య మనుశంఖముతోడను, చక్రి = సుదృఢ ముచుకలిమితోడను,
 సంకలితము = కూడుకొన్నది అగచుక్, అని రెండవయాగము. ఇందుఁ బుష్కరిణికి
 విష్ణువుతో సావ్యము చెప్పఁబడిన సాదృశ్యము మీఁదటియట్లే యూహించున
 ది వరుసక్ = క్రమముతో, అంతఃసూరీలిక్ = ఆకాశముతీరున, ఆకాశమువలె న
 ని యగ్ధము అలకాపురంబుభావన్ = క జేరునిపుష్కరిణియొక్కకాంతిచేతను, కి జేరుని
 పురమువలె ననియే యగ్ధము ఇరపురిఁజలంగక్ = హస్తీపురముయొక్కరీతిని, హస్తీపు
 రమువలె నని యగ్ధము అచ్యుతాక్షిఁజలంగక్ = కృష్ణనియాకాశముయొక్కసాగ
 నుం బోలినసాగముచేతను (తృతీయాశ్వాసంబ్రథమ) కృష్ణనియాకాశమువలె నని
 యగ్ధము ఇరవుఁచు సుకీర్తనము = ప్రకాశించు చుండెడు సుకీర్తనని, కాంచరి =
 చూచిరి ఇందు శ్లేషాలంకారము

మ॥ కదియం దీరినిషణ్ణయకావతదిదృ ధృక్ కాతుకస్ఫూర్తితో
 నెదు రేతెంచుజలాధిదేవతలమం ధీరౌఘనాదింబులై
 మృదుకాసారమరాళికామనీకల ధీరౌఘనాదింబులై
 ద్వంద్వనాలోలవిలోకిసంబులనఁ బ ధృప్యోద్ధితాభుత్ దగ్ధా॥ 75

మృదు.. శృంగారముల్, మృదు = శాస్త్రమైన (ఇది శృంగారములతో న
 న్యయించును) కాసార = కొలఁగినందలి, మరాళికా = పాంసాంగనలయొక్క, మద
 కల = మదముచెక్కుటముకాని, శృంగారముల్ = ధ్వజలు, కదియక్ = సమీపించునట్లు
 తీర..... స్ఫూర్తితో, తీరి = ఒడ్డునందక్, నిషణ్ణ = కూరుచున్న, యావత = శ్రీ
 సముదాయముయొక్క, దిదృషా = చూచుటయందలి, కాతుక = వేడుకయొక్క, స్ఫూ
 ర్తితో = కలుగటతో, ఒడ్డునం గూర్చున్న శ్రీలనుం జూడ వేడుక కలుగుటచే
 నని యగ్ధము. (ఇందు దిదృషాశబ్దమునకే చూచుకొన్న యని యగ్ధము గానఁ గాతు

కశ్యపయోగ మనావశ్యకము) ఎదురు = అభిముఖముగాక, ఏతెంచు.....నాదంబులై, ఏతెంచు = వచ్చెడు, జలాధిదేవతల = జలాధిదేవతలయొక్క, మంజీర = కాలియందలయొక్క, ఓచు = సముదాయముయొక్క, నాదంబులై = ధ్వనులై, మించెక = ప్రకాశించెను. భద్రాయం జెలికత్తెలును స్నానము చెయ్యదలచి కొలఁకుదరికిం బోయినప్పుడందలిహంసలు వారిం జూచి చెయుధ్వనులు దరి నున్నవీరిం జూడఁగోరి యెదురువచ్చు చున్న జలాధిదేవతలకాలియందలవచ్చుదువలె నుండె నని భావము పద్యప్రార్థితాశుల్ = పద్యమునుండి యెగురుచున్న తుమ్మెదలు, తద్వదనా..... సంబులు, తత్ = ఆజలాధిదేవతలయొక్క, వదన = మోమునందలి, ఆలోల = చలించుచున్న విలోకనంబులు = చూపులు, అనం దగన్ = అనున ట్లుండెను ఇం దంచకూత లందెలచప్పుళ్లనియొక, పద్యములనుండి యెగురుతుమ్మెదలుమోమునందలిమాపు లనియు సంభావించె గాన నుత్సేహలంకారము

చ॥ తరగలఁ దేలుమీలకు దుర్గి తంబుగ వాల్చి ప్రిపుల్లహల్లకీ

తక్రనసురజఃపిశంకితప తత్రములై వడి లేచి మింటి కే

గురిహి దిటంబు లొలకుము కుల్ కమలాకరలక్ష్మి వేడ్క నం

బరమతోడ నాడుజిగి బంగారుబంతు లనంగ రాజులెక॥ 76

తరగలక = అలలయందన్, తేలుమీలకు = ఈడలాడెడుచెఱవకుక, (చెఱవలను బట్టుకొనుట కని యధము) ద్రిలింబుగక = త్వగగా, (వ్రాలి, ప్రపుల్ల . . . తత్రములై, ప్రిపుల్ల = మిగల వికసించిన, హల్లకీ = ఎఱ్ఱులువలయొక్క, ఉత్కర = సముదయమునందలి, సురజః = పరాగముచెతను, పిశంకిత = పచ్చనికాంతిగల, పత్రములై = తొక్కలు గలవియై, (ని) హల్లకీం రక్తసంధ్యకం ఆ వడిన్ = వేగముగో, లేచి, మింటికే = ఆక సమునకుక, ఏగురిహిన్ = పోవునందముచెతను, దిటంబులు = దృఢములు, కౌలకుముకుల్ = అగటిట్టిచీములు, కమలాకరలక్ష్మి = సరోలక్ష్మి, (కమలాకరము = తామరల నునికిపట్టు, కొలను) తామరపువ్వులందు లక్ష్మి యుండు నని ప్రసిద్ధి. అంబరమహోడక = ఆకాశలక్ష్మిరోక, ఆడుజిగిబంగారుబంతు లనంగ = ఆడెడునవియుఁగాంతిగలవియు నగుబంగారుబంతులలో యనునట్లు, రాజిలెక = ప్రకాశించెను. ఆకాశమునం గనిపెట్టుకొనియుండి తరంగములవీరిచెఱవల కుటుము సరగ లేచుచున్నలకుమును లనువతులు సరసునందలిలక్ష్మిదేవి యాకాశశోభ యనెడుస్త్రితో నాడుబంగారుబంతులువలె బ్రకాశించు చుండె నని యధము. బంతి తాడితమై నేలం

చితి శిఖ్రుడుగనే వైకి లేడునుండును. తుపక్షులు చేరవలెకై జలంబునందచి సత్వరము గ లేచుచుండును గావున వానినో చాచాత్మ్యము వర్ణింపఁబడెను. లోకమున పరి తులు ప్రసిద్ధము లైనను నిట్టి పరిస్థితులు గావున నుల్పేషలంకారము.

సీ॥ పుంశ్చలివలె ఘన ధ పుంగొంగు సంగోరు

దిగిచి జక్కవగుబ్బు ధ సాగనుఁ జూపి

సురతవిహ్వలమ్రాలె ధ దరచిమాలితసిల

కుముదలోచనముల ధ కొమరు చాల్చి

చూలింతపోల్కె వి ధ స్ఫురితకూర్మోదర

ప్రకటశైవలరోమ ధ రాజి నెఱిపి

బాలెంతలీల మృ ధ శాలహోలమరాళ

బాల కరివంపు ధ జోల పాడి

లలిని విలసిల్లునవసరో ధ లక్ష్మీతోడఁ

జెలిమికై కాన్కయిడి రస ధ నలరుబోండ్లు

భూషణాంబరములు తటిం ధ బోవువెట్టి

నలిపములు గట్టి నీరాడ ధ వచ్చి రపుమ॥

77

పుంశ్చలివలెకా = జూనికలెకా, ఘనపుంగుంగు = మును వనెనుపైఁటకొంగును, సంగోరు = సగముభాగము, దిగిచి = తొలఁగించి, జక్కవగుబ్బుసాగను = జక్కవ లని యెదురుచుముచక్కఁదనమును, చూపి = కనుపఱిచి, ఘనముం బోలినపైఁట ననియును జక్రపాకములరి బోలినకుచములచక్కఁదన మనియును జూరిణీపర మైనయగ్ధము. సు రతవిహ్వలమ్రాలె, సురత = సంభోగముచేత, విహ్వలమ్రాలెకా = పరవశురా లైనశ్రీవ లెను, దర.....కొమరు, దర = కొంచెము, నిరాలిత = మూచుఁబడిన, నిలకుముక = నల్లగులున లనెడు, లోచనములకొమరు = నేత్రములయందమును, చాల్చి = తరించి, (శేత్రనిమిలనము రతివిహ్వలాధర్మము) చూలింతపోల్కెకా = గర్భిణీవలె, విస్ఫురిత .....రాజి, విస్ఫురిత = ప్రకాశించిన, వెల్లడి యైన యని యగ్ధము. కూర్మ = తోడే క్లను, ఉదర = గర్భమందు, ప్రకట = స్ఫుట మైన, శైవల = వాచుఁడిన లను, లోమ రాజి = చూగారును, నెఱిపి = ప్రకటించి, నూగారుప్రకట మగుట గర్భిణీధర్మము. బా

రెంతలీలన్ = పునరించిన శ్రీయొక్క విలాసముచెలెను, శ్రీవలె నని యర్థము, మృణాళదోలన్ = తామరతూండ్లనునుయ్యెలయందుక, సురాళిబాలకున్ = అంచపిల్లకుక, అలిరంపుజోల = తుమ్మెదరవ మనుచిచ్చిపుచ్చుపాటకు, పాడి ఉయ్యెలలరంపు శిశువుల నుంచి జోలులు వాగుట బాలెంతలభర్మము. లలిని = సాగునుతోక, విలసిల్లునరో లక్ష్మీతోడక = ప్రకాశించునరశోభయనులక్ష్మీతోక, చెలిమికై = స్నేహముకొఱకు, కాన్కయిడి రింక = కానుకచెసిరో యనునట్లు, అలరుబోండ్లు = భద్ర మొదలగు శ్రీలు, (అలరు + మేను = అలరుబోడి బహుప్రహిని శ్రీహచ్చం బగుచో నుపమానంబుమీదిమేనునకుఁ బోడి యగ బా. సమా. భూషణాంబుములు = ఆభరణములు, వస్త్రములను, తటిన్ = ఒడ్డునందుక, పోవు వెట్టి = ఊడ్చి వెట్టి, వలిపములు = సన్న నివస్త్రములు, కట్టి = దరించి, అపుడు = ఆకాలమున, నీరాడక = స్నానముచెయుటకు, వచ్చిరి = వలెంచి

మ॥ లలనామండలిచెట్టవట్టుకొని కే ♦ భాకూళిలో డిగ్గి గు

బ్బలబంటిం దగుతోయ మొండొరులపై ♦ బంగారుపుంగొమ్ములం

గలయం జిమ్ముచుఁ దేలు లబ్బముల రే ♦ గం జల్లు పోరాడి రం

దెలమిం గూడుచు జల్లులాడుకరిన్ ♦ బృందంబుచందంబునక॥ 78

లలనామండలి = శ్రీలసమానము, చెట్ట = (ఒండొరుల) హస్తమును, పట్టుకొని = అవలంబించి, కేభాకూళిలోక = క్రీడాగ్రామైకసంకుండుక, డిగ్గి = ప్రవేశించి, అందుక = ఆలొలనియరెమిన్, గుబ్బలబంటిక = సుచములలోఁతునక, అొమ్ములోఁతున నని యర్థము దక్షిణార్థంబునం బంటిలొలది లగు బా. తగ్గి. తగుతోయము = ప్రకాశించునలమును, బంగారుపుంగొమ్ములన్ = బంగారమునో జేసినచిమ్మవస్త్రపులతోక, వెండ్లిండ్లుయందుఁ బరపునిరును దక్కినకాలమున నీటి సెక్కిరిమీద నొకరు పరివోసాగ్ధము చల్లుకొనుగొట్టము చిమ్మగ్రోవి. ఒండొరులకైక = ఒకరొకరిమీదను, కలయం జిమ్ముచున్ = ఒడలు తడియినట్లు చల్లించుచుక, తేలులు = తుమ్మెదలు, అబ్బములక = పద్యములనుండి, రేగక = ఎగయనట్లు, ఎలమిక = ప్రీతితోక, కూడుచున్ = కలియుచున్. చల్లులాడుకరిన్ బృందంబుచందంబునక = ఏరు చల్లుకొనునాఁడేవఁగలగముదాయముయొక్కవిధముచెలెను, చల్లుపోరాడిరి = ఒండొరులమీద నీరు చల్లికొనెడియాట నాడిరి. దీనికిం గర్తయ్యెనమండలి యనునది యేకవచనము ననుసాదగతిము పైఁగు సమూహమునకు నందున్నవారికి భేదములేమిచె బహువచనము మహాతీవాచకము నగుక్రియ ప్రయోగంబయిడెను.

క॥ కొందరగలఁ దేలుచుఁ దమఁ

ముందరఁ గలవిమలకమల ధ ములఁ జేకొని చె

న్నుండిరి కొందఱు నుందరు

లం దరవేందగృహ బహుత ధ సగపడియె ననగా 79

కొందఱునుందరులు = (ఆకొలనిలో దిగినవారిలోక) కొందఱుండకత్రియలు, కొందరగలక = కొత్తయలలయందుక, తేలుచుక = తుడుచుక, తమముందరక = హరియెదుటను, కలవిమలకమలములక = ఉన్న మంచితామరపువ్వులను, చేకొని = చేతితోఁ బట్టుకొని, అందున్ = ఆసుగునందున్, అరవిందగృహ = లక్ష్మి (తామరపువ్వు లే యిట్లుగాఁ గలది.) బహుతక = బహుత్వముచేతను (అనేకరూపములతో నని యర్థము.) అగపడియె ననక = ప్రకృత్యక్షమయ్యెనూ యనునట్లు, చెన్నిందిరి = పరకాశించిరి.

చ॥ పాలఁతి యొకర్తు చెంగలువ ధ పుష్పాడి గప్పిననీరు దోయిటం

జలికినచోఁ దదంబుపరి ధ పిక్తపిశంగనిజాంగ కాంతుకం

బులరుచితోడ మించె నొక ధ ముద్దియ నాలవనాఁటిసీటునక

నెలకొనుమేనికొంబసపు ధ నిర్గులతోఁ బసపాడెనో యనక॥ 80

ఒకర్తుపాలఁతి = ఒకానొకయింటి, చెంగలువపుష్పాడి = ఎఱ్ఱకలవపూలపరాగము, కప్పిననీరు = క్రొవ్వునీటిని (పుష్పాడిచేఁ గప్పబడిననీటి నని యర్థము.) దోయిటక = దోసిలితోక, చిలికినచోక = చల్లఁగాక, ఒకముద్దియ = మఱియొక్కయింటి, తదంబు.....తోడక, తదంబు = అనిటిచేతను, పక్షిక్త = తడువబడినది గనుక నే, పిశంగ = పచ్చని, నిజాంగక = తయవ్వయవములయొక్కయొ, అంకుకంబులు = వస్త్రముయొక్కయొ, రుచితోడక = కాంతితోక, నాలవనాఁటిసీటునక = రజస్వలయైననాల్గవనాఁటిసీటునొక, నెలకొనుమేనికొంబసపునిర్గులతోక = నిల్కడ గల దేహమందలికొత్తది యగుపసపుకాంతితోక, పసపాడెనో యనక = స్నానముచేసినో యనునట్లు, మించెక = పరకాశించెను. ఒకస్త్రీ కలవపూవులపరాగముతోఁ గూడిననీటిని మఱియొకతెచ్చెఁ జల్లఁగా నామెపచ్చపరాగముతోఁ గూడిననీటిచేఁ దడిసి రజస్వల యైననాలవనాడు పసపు పూసికొని స్నానముచేసినదివలెఁ బ్రకాశించెనని తాత్పర్యము.

చ॥ ఒలసిన కెంపుఁదామరల * యోలములో లలి వోల యో
లలన ! యటంచు నొక్కనవ * లా సనిలాసజటావగాహన
చ్చలన జలంబులో ననె వె * సం జని యంత సరోంతరంబునగా
వెలె జలాధిదేవత వి * నిర్మలతం బొడచూపెనో యనక॥ 81

ఒక్కజనలా = ఒకానుకయింటి (ఇది దేశ్యపదము గాన దీర్ఘమునకు ప్రాప్త
ముకాదు.) ఒలసిన.....యోలములోన్, ఒలపిన = చుట్టు నున్న, కెంపుఁదామర
ల = ఎఱ్ఱదామరలయొక్క, యోలములోన్ = మఱుగైనచోటను, ఎఱ్ఱదామరలచే ను
ఱుగైనచోట నని యర్థము. ఒలలన = ఒకేదుకగలయింతి ! ఒలయోల = (ఇది జలక్రీ
డ లాడుకొనునపు డనుకొనశబ్దము.) అటంచుక, లలిక = ప్రేమతోన్, సనిలాస ..
...చ్చలనక, సనిలాస = సింగారముతోఁ గూడునట్లు, జల = నీటియందఁడు, ఆనగానా
న = ముసుగుట యనెడు, చలనక = వివచితము. జలంబులోననె = నీటియందే, న
సన్ = త్వరతోన్, చని = పోయి, అంతక = పిమ్మట, జలాధిదేవత, వినిర్మలతక = (నీ
రు) నిర్మలముగా నుండుటచేతన, పొడచూపెనూ యనక = సాక్షాత్కరించెనూ
యననట్లు, సరోంతరంబునక = కొలఁదనదునుండక, (కొలఁదనదునుండి యని
యర్థము.) వెలెక = వెలుపలికి వచ్చెను. ఒకానుకశ్రీ మఱియొకతెం జూచి యో
ల యోల యని చెప్పుచుక నీట ముగిసి సాక్షాత్కరించిన జలాభిమాన దైవతవలె కొలఁ
కుండుమునుండి వెడలివచ్చె నని తాత్పర్యము ఇందు వాలవచరణమున నున్న వెలలు
ననునది వెడలుయొక్కరూపాంతరము

సీ॥ ఆనవంబులుగా న * వాంభోరుహములు న
వాంభోరుహములుగా * నాననములు
లోచనంబులుగా వి * లోలమీనములు వి
లోలమీనములుగా * లోచనములు
మదసిజంబులుగాఁ బ * యోజకోశములు ప
యోజకోశములుగా * నురసిజములు
కచనిచయములుగా * ఘనశైవలంబులు
ఘనశైవలములుగాఁ * గచచయములు

దోర్లతలుగా మృణాళపం ♦ క్తు మృణాళ
పంక్తులుగ దోర్లత లభేద ♦ భావమండ
మందయానలు గొలన న ♦ మందలీల
నోలలాడిరి భేలనా ♦ లోల లగుచు॥

82

మందయానలు = శ్రీలు, (మెల్లనిడక గలవారు) భేలనాలోలలు = అటలం దానక్తి గలవారు, అగుచుక, నవాంభోరుహములు = క్రొత్తగ వికసించినపద్మములు, అననములుగాక = ముఖము లగునట్లును, అననములు = ముఖములు, నవాంభోరుహములు = క్రొత్తగ వికసించినపద్మములు, కాన్ = అగునట్లును, క్రొత్తగ వికసించినతామరలు మోము లనియును మోములు క్రొత్తదామర లనియునుఁ దోచునట్లుగా నని యర్థము విలోలమీశములు = దుముకులాదు చున్న చెఱులు, లోచనంబులు గాక = కన్నులగునట్లును, లోచనములు = కన్నులు, విలోలమీశంబులు గాక = చలించుచేప లగునట్లును, పయోజకోశములు = తామర మొగ్గులు ఉరసిజంబులు = కుచములు, కాక, ఉరసిజములు = కుచములు, పయోజకోశములు గాన్ = తామర మొగ్గు లగునట్లును, కుచశైవలంబులు = పెద్దనాచుఁదీపలు, కచనిచయములు గాక = కేశపాశము లగునట్లును, కచచయములు = కేశపాశములు, కుచశైవలములు గాక = పెద్దనాచుఁదీప గునట్లును, మృణాళపంక్తులు = తామర తూండలు, దోర్లతలుగాక = బాహువులు గాను, దోర్లతలు ♦ బాహువులు, మృణాలపంక్తులు గాన్ = తామర తూండలు గాను, అభేదభావము = అభేదస్థితిని, అందక = పొందఁగాన్, పద్మములు చెఱులు మొదలగునరసుండలికస్తువులకును, అందుఁ గ్రీడించుచున్న శ్రీలముఖము కన్నులు మొదలగునరయవములకును, భేదము తెలియ కుండఁగా నని భావము కొలనన్ = సరిసుండక, అమందలీలక = అధి మైన విలాసముతో, ఓలలాడిరి = జలక్రీడ చెసిరి ఇందుఁ బద్యాకమునఁ బ్రవేశించిన శ్రీలయనయవములకును బద్మాదిలకును సామ్యముచే భేదము తిలోహిత మయ్యెంగాన విలితాలంకారము.

గీ॥ తేటిగమిఁ దోలి తమ్మిపూఁ ♦ దేనెఁ గోలి
సలిలముల వ్రాలి వీచికా ♦ వళులఁ దేలి
చెలి చెలులఁగూడి వెలువడె ♦ గొలన నాడి
యచ్చరలతోడ నమ్మతాల్లి ♦ నబ్జపూలె॥

83

చెలి = భద్ర, తేటిగమన్ = తుమ్మెరగుంపును, తోలి = ఎగురగొట్టి, తమ్మి
 పూడేనన్ = ముందరసమును, త్రోలి = త్రాచి, సలిమలక్ష = ఇటియందుకొ, వ్రా
 లి = దిగి, వీచికావలక్ష = తరంగపంక్తులమీదను, తేలి = తుడిచి, కొల-క్ష = తటాక
 మునందుకొ, ఆడి, అచ్చరలతోడకొ = రంభాదులతోన్, అమ్మతాభిక్ష = తీరసముద్ర
 మునుండి, అబ్బవోలక్ష = లక్ష్మీవలెనే, చెలులక్ష = చెలికొత్తెలను, కూడి = కలసికొని,
 వెలువడెకొ = వెలికి వచ్చెను

చ॥ కొలలితటంబుఁ జేరి యరుఁ డగుండెలు లింతికి నంత కుంతలం
 బులతడి యొత్తి క్రొంబసిడి డపుట్టము గట్టి మృగీమదంబువఱ
 దిలకము దిద్ది కజ్జలము డిరిచి మైఁ గలపం బబంది సొ
 మ్ములు ఘటియించి తారును న డముజ్వలభూషణభూషణతాంగులై

అనుగుండెలు = ఆంధ్రనెయ్యిగుండెలు, అంతెకొ = విష్ణుటను కొలలితటం
 బుకొ = సరుగునొడ్డును, చెలి = ప్రవేశించి, ఇంతికికొ = భద్రాక్ష, కుంతలంబులతడి =
 కుదులతడిని, డత్తి = ఆర్చి, క్రొంబసిడిపుట్టముకొ = క్రొత్తిదియం బంగానునరిగగళది
 యు నగువస్త్రమును, కట్టి, మృగీమదంబునన్ = కస్తూరచేతను, లిలకము = బొట్టును, ది
 ద్ది = చవరించి, కజ్జ-ము = కాటుకను, తిరిచి = (కన్నులను) చక్కఁబఱచి, మైకొ =
 దోహమునందుకొ, కలపము = గంధమును, అలంకొ = వ్రాసి, సొమ్ములు = నగలను, ఘటి
 యించి = కూర్చి, తారును = చెలువనయితము, సముజ్వలభూషణభూషణతాంగులై = విల
 సిల్లుమన్నభూషణములచే నలంకరింపఁబడెనశరీరములు గలవారై ముందుపద్యముతో న
 న్యయము

క॥ చిత్రపటంబున మరునివి

చిత్రాకృతి వ్రాసి పూజఁ డజేసి విసర్జితై

స్తోత్రము లొనర్చి ఎరిజ

ఎత్తొడలు కేలిసాధి డభాగము సేరిక॥

85

పరిజపతాళములు = (మీదటి) చెలులు (తామర చెవలం బోలికన్నులు గ
 లవారు) చిత్రపటంబునకొ = చిత్రపునందుకొ, మరునిచిత్రాకృతికొ = ముగ్ధునినిం
 తిర్చునయికొనును, వ్రాసి = లిఖించి, పూజఁజేసి, విసర్జితై = నమస్కరించినవారై,

స్తోత్రము లాంధ్రీ = స్తుతించి, కేళిసాధనాగము = క్రీడా మైనమేడిన, యోగ = ప్రవేశంపఁగాక, ముండిపద్యముతో నన్వయము

గీ॥ ఇట నసంతోషస్థితి బయ్యె ♦ నల్ల యగు స్వ
యంవరశుభంబు పుంబున ♦ కరుగెనలయు
నిపుడు మన మని రాజున ♦ కెఱుంగితిచె
మంతనంబున శ్రుతకీర్తి ♦ మంజువాణి॥

86

మంజువాణి = మృదుభాషణములు గల, శ్రుతకీర్తి = రాజభాష్య, ఇటక = ఈ యుద్ధానమునందుకొ, వసంతోత్సవంబు = వసంతకాలమున నిర్వాహమునం శేయపండు గ, అయ్యెన్ = జరిగెను ఎల్లి = తేఱు స్వయంవరశుభంబు = స్వయంవరవివాహము నెడుశుభకార్యము (సంపదవింశరాజపుత్రులలోఁ గన్నియ తనము దగినవాని వగునిఁ గోరికొని చెప్పికొనువివాహము స్వయంవరము దీనినే గాంచువని యందును) అగున్, ఇపుడు = ఈకాలమునకొ, మనము, పుంబునకుకొ = పట్టణమునకున్, అయి వలయుకొ = పోవలయును అగి = ఇల్లు, రాజునకొ, మంతనంబునన్ = వీరాంతమునకొ, ఎఱుకపటిచెకొ = తెలియజేసెను

మ॥ జననాథాగ్రిణి కేళికావనమణ ♦ సాధంబునకొ శౌరిఁ ద

జనముకొ నిల్పి నిజాస్థానము గజా ♦ శ్వస్యంబునారూపమై

తనుఁ గొల్వొం బరిచారికాశతవృతాం ♦ తగపారికారిత్వికాం

చనకగ్నిరధంక్తితో నిజవివా ♦ సంబుం బ్రవేశించినకొ॥

87

జననాథాగ్రిణి = రాజశ్రేష్ఠుడైన, కేళికావనమణ, కేళికా... సాధంబునకొ = మూలతోటయందలిమాణివృక్షమేడియందొకొ, శౌరికొ = పృష్ఠులిలి, త్జనముకొ = ఆతనిపరివారమును, నిల్పి = ఉంచి, నిజాస్థానము = తనవాసుగృహముననుబాటుము, గజాశ్వ... రూపమై, గజ = ఏనుగులను, అశ్వ = గజములను, శ్వంధ = భములను, ఆరూపమై = ఎక్కినదియై, తనుకొ కొల్వొకొ = తన్ను శేవించుచుండఁగాకొ, పరిచారికా... గొకొ, పరిచారికా = సేవకురొండొక్కొ, శత = సమూహముచేతను, వృతా = మట్టుకొనబడిన, అంతఃపారికా = అంతఃపురమున నుండుస్త్రీలయొక్కొ, రత్న = మణులయొక్కొయు, కాంచన = లోకముయొక్కొయు, (రత్నములతోడను

బంగారముతోడను జేయఁబడిన యిది యగ్గము.) కర్ణీరథం = విహారార్థ మైనబండ్లయొక్క, (ఇప్పటిగొట్టపుబండ్లం బోలిన వని యగ్గము) పంక్తితోక = సమూహముతోకానివాసంబుక = తననివాసస్థానమును, ప్రవేశించిక = ప్రవేశింపఁగాక, ముందుపద్యముతో నన్వయము.

క॥ చరమమహీధరశిఖరాం

తరసరణిం దరిణి జరుగఁ దదైరికసాం

ద్రరజశ్చన్నత గనె నన

స్ఫురితజపాశోణిరణం శోభితుఁ డయ్యెన్॥

88

తరిణి = సూర్యుఁడు, చరమ... .. సరణిక, చరమ = పడమటిదిక్కుననున్న, మహీధర = పర్యతముయొక్క (అస్తాచలముయొక్క యని యగ్గము.) శిఖరాంతరసరణిక = శిఖరుములఁడిమిమాగ్గమునందుక, జరుగక = పోవుచుండఁగాన్, తదైరిక..... ఛన్నతక, తత్ = ఆపర్యతసంబంధ మైన, ధైరిక = సింహురాదివ్రీవ్యములయొక్క, సాంద్రీ = దళ మైన, రణః = పరాగముయొక్క, ఛన్నతక = కప్పము, కనెనక = కనెనో యన్నట్లు, ఆశొండయందలిసింహురాదివ్రవ్యములధూరిచే గప్పఁబడెనో యనినట్లని యగ్గము. స్ఫురిత..... శోభితుఁడు, స్ఫురిత = ప్రకాశించెను, జపా = మంకెనపువ్వువలెక, శోణ = ఎఱ్ఱని, కిరణం = కాంతులచేతను, శోభితుఁడు = అలంకరింపఁబడినవాఁడు అయ్యెన్, సూర్యాస్తమయము గావచ్చెం గాంచ గాంతి యంతయుఁ దగ్గటచే లింబము మిగుల సౌమ్యముగాను సింహురవర్ణము గలదిగాను నుండె నని తాత్పర్యము. ఉత్పేక్షలంకారము

మ॥ తరుసంఘంబుల కెల్లఁ బల్లవితచూ • తత్వంబు గల్పించి భూ

ధరశ్చంగంబుల కెల్ల మేరుశిఖర • త్వంబుం బ్రసాదించి భూ

స్వరసౌధాగ్నిసవేందుకాంతములకు • సౌగంధికచ్ఛాయలక

విరచించె జరతారుణాతపము ల • వ్యేళం గకుప్పంక్తులక॥ 89

జరతారుణాతపములు = ముదిసినమూర్తకాంతులు (నీరెండె లని యగ్గము) అవ్యేళక = ఆకాలముందు, కకుప్పంక్తులక = దిక్కులందున్, తరుసంఘంబుల కెల్లక = చెట్లు లన్నింటికీ, పల్లవితచూతత్వంబు = చీగిరించినమామిడిచెట్లయొక్కబాదమును, కల్పించి

చి=కలిగించి, (పో)ద్దు గ్రంథకపుసుండెడిమొండలు పోవటచే జెట్టర్నియుఁ జి
గించినమామిడిచెట్టులునలె నెఱ్ఱివిగనుండె నని యాశయము ముందువాక్యములందు
నిట్లే భావము గ్రహింపవలయును.) భూధరశృంగంబు కల్లన్=అన్నికొండకొమ్ము
లగును, మేరుశిఖిత్యంబున్=బంగారుకొండయొక్కశిఖరభావమును, పృసాపించి=
అనుగ్రహించి (కలిగించి యని యర్థము.) భాస్వర... ..కాంతములకున్, భాస్వ
ర=పృకాశించెడు, సౌధ=మేడలయొక్క, అగ్ర=చివరనున్న, నవ=నూతనమైన,
ఇందుకాంతములకుఁ=చంద్రకాంతపురాల (గుబ్బల) కున్, సౌగంధికచ్ఛాయ
లకే = ఎఱ్ఱకలువలూపులకాంతిని, విరిచినెకే=స్పృశించెను. సూర్యాస్తమయకాలము
నందలియొండ పోవటచే నెఱ్ఱైవలయున నున్నవస్తువు లన్నియు నెఱ్ఱివివై యుండె న
ని తాత్పర్యము.

క॥ ఖరకరుఁ డరిగెను రిండవి

స్ఫురదుదయాచలము వెనుకఁ ♦ జొచ్చినయిరులక

ద్వారఁ బిలువఁజనుతిదావుల

కరశి నరిగె నీడలు దొలు ♦ గడకు నిడువలై॥ 90

నీడలు=చాయలు, ఖరకరుఁడు=సూర్యుఁడు (లీళ్లు మైంకాంతి గలవాఁడు)
అరిగెను=పోయెను రండు, అగి, స్ఫురదుదయాచలమువెనుకకే=ప్రకాశించుపొడు
పుకొండకు వెనుకటిభాగమందుకే, జొచ్చినయిరులకే=ఉండినచీకెట్లను, త్వరకే=
శీఘ్రముగాకే, పిలువకే=పిలువటకు, చతురదావులకణికే=వెల్లెగునాచీకెట్ల
మిత్రములవిధముచేత, మిత్రములనలె నని యర్థము నిడువలై=మిగులదీర్ఘములై, తొ
లుంగడకుకే=తూర్పుదిక్కునకుకే, అరిగెకే=పోయెను మిగుల పోయెయనునాశ్వా
దు పోయెను నిశ్చయముగ రావచ్చు నని చీకటులను బిలుచుటకై పోయెడువారిమ
త్రములనలె నీడలు మిగులంబొడవులై తూర్పునకు బోవుచుండె నని తాత్పర్యము
ఉత్పేక్షలంకారము

క॥ బారులు దీరుచు గూడులఁ

జేరె బతంగములు భాను ♦ శిలలకు. దాపం

బాతెను మృగతృష్ణావా

ర్ధారల జడి దీతె మింట ♦ రక్తిమ మీతెన్॥ 91

పతంగములు = పక్షులు, బాదులు దీరుచున్ = వరుసలు గట్టుచున్, గూడులకా, ఛేరకా = పక్షివేలించెను. భానుశిలవక్షా = మార్యకాంతపురావక్షా, తాపంబు = వేడి అతాకా = తగ్గదు, మృగశృష్టవాధారలజడి = ఎండమావులనిట్టి ప్రవాహమువలనిబాధ, తీతాకా = నశించెను. (ఎడారులయందు వ్యాపించిన సూర్యునియొక్క కాంతలు కిరణ జ్ఞానము లేని మృగములకు జలము లనభ్రాంతి గల్గించును ; గాన నని మృగశృష్ట లవంబుడు.) మింటకా = ఆకాశమునకా, రక్తిమ = సంధ్యారాగము, మీతాకా = అతిశయించెను. ఇందు శకట రేఫమునకు రేఫమునకు బ్రాసమున మైత్రి.

మ॥ వరసన్మార్గగతుం డినుండు త్రిజగ • ద్వంద్వం దనం బొల్పి దు
స్తర మ్మాదైవనియుక్తిఁ బంకిజరజ • స్సంపర్క యై సాంద్రీశీ
భురసం బానిసపద్మినిం గలసి త • ద్దోషంబు పాయకా మహా
పరపాథోనిధిలోనఁ దా మునిగె నా • భానుండు గ్రుంకెన్ వెనక॥

వర.....గతుండు, వర = శ్రేష్ఠమైన, సన్మార్గ = సత్త్వములతోవను (ఆ కాశమును) గతుండు = పొందినవాడు, మంచితోవంబోవువాఁ (మంచిఁడవడిగల వాఁ) డని యర్థాంతరము. ఇనుండు = సూర్యుండు, పక్షిభు వని యర్థాంతరము. (ని) ఇనన్మూల్యే పక్షిభా అ. త్రిజగద్వంద్వండు = మల్లోకముల (నున్న వారికి) నమస్కరిం పఁ దగినవాడు. (రెంటికి సమానము) అనకా = అనకట్లు, పొల్పి = ప్రకాశించి, ప్ర సిద్ధి చెంది యనియర్థము. దుస్తరము = చాటు శక్యము గానిది, బోదైవనియుక్తికా = అగునద్వైతముయొక్కయేర్పాటుచెతన, పంకిజరజస్సంపర్కయై, పంకిజ = పద్మముల యొక్క, రజః = పుష్పాడియొక్క, సంపర్కయై = సంబంధము గలదియై, పంక = పా పమువలన, జ = పుట్టిన, రజః = రజస్సుయొక్క (స్త్రీలబుతువు రజస్సవంబు.) సంపర్కయై = సంబంధము గలదియై యని యర్థాంతరము. మన్మింద్రండు వృత్రా ఘోరని జంపినపుడు పొందినపాపములలో మెక్కుభాగము స్త్రీలలో సంకర్మించుటచె రజస్సు గలిగె నని భాగవతము. సాంద్రీశీభురసంబు = దలమైనమరుందరసమును, అనిసపద్మినికా = ధరించినపద్మలతను, దలమైనమద్వరసమును ప్రానిసపద్మినిజాతిస్త్రీ నని యర్థాంతరము. కలసి = కూడి, తద్దోషంబు = పుష్పాడితోఁ గూడినపద్మలతాసంప ర్కమువలనిమూల్యము, పాయకా = పోవుటకుకా, ఆరజస్వలాస్త్రీసంబంధమువలనిదో షము పోవుట కని యర్థాంతరము. మహా.....లోకా, మహాత్ = గొప్పది యగు, అ పరపాథోనిధిలోనకా = పడమటిసముద్రమునందున్, తాకా = తాను, మునిగె నాకా =

మునిఁగనో యనునట్లు, భానుండు=సూర్యుఁడు, వేసఁజ్ = కీఘ్రముగాఁజ్, క్రుంకెఁజ్ = అస్తమించెను. సూర్యుఁడు కాలముననే యస్తమించుచుండఁగా నందు శ్లేషచేఁగలిగిన రెండు డగ్ధములకు నభేదము చేసి దానంబుట్టినదోషము నివర్తించుటకై స్నానముచేయుటకు దిగినట్లు త్రేప్తియందుటచే శ్లేషమాలకమైన యతిశయోక్తివలన ననుప్రాసితమైన యుత్పేక్షాలంకారము.

సీ॥ చరమదిక్కుండికా ♦ ర్చాకాలశాక్తేయ
రచితకుంకుమజ్జో ♦ రాశి యనఁగ
సింధునాథసంగంధ ♦ సింధురోపరిపరి
మృతరక్తరాంకవ ♦ శ్రీ యనఁగ
బిడ్చిమాంభోనిధి ♦ ప్రాంతసైకలసము
ద్యూతవిద్రుమలతా ♦ జాల మనఁగ
స్ఫుటనటత్పటుమహా ♦ నటశిరస్తటఫణి
శ్వరఫణామఃశిగణ ♦ చ్ఛాయ యనఁగ
గాల మనియెఱుబాలగో ♦ పాలకుంఘ
జలధియమునాతటస్థాస్త ♦ శైలపులిస
మునఁ బ్రబలియున్నమిన్నను ♦ పొన్నగున్న
పైని డాచినపసిడికెం ♦ బట్టుచీర
చాలొకో యన సంజకెం ♦ బాయ మెఱుసె॥

93

చరమ.....రాశి, చరమదిక్ = పశ్చిమదిక్కునెగు, చండికా = పార్వతియొక్క (చండుఁ డనురక్తసునిం బంపించి) అర్చా = పూజార్థమై, కాలశాక్తేయ = కాలపురుషుఁ డనుశక్తిపూజచేయువానిచేతను, రచిత = సంపాదించఁబడిన, కుంకుమజ్జోరాశి = కుంకుమధూనియొక్కప్రోవు, అనఁగఁజ్ = అనునట్లున, సింధునాథ.....క్రియనంగఁజ్, సింధునాథ = వరుణునియొక్క, సంగంధ = మదముతోఁ గూడిన, సింధుర = ఏనుఁగుయొక్క, ఉపరి = మీఁదను, పరిష్కృత = అలంకరింపఁబడిన, రక్తరాంకవ = ఎఱ్ఱనికంబళియొక్క, శ్రీయనంగఁజ్ = కాంతియో యనునట్లును, పశ్చిమాంభోనిధి.....బాత మనఁగన్, పశ్చిమాంభోనిధి = పడమటిసముద్రుయొక్క, పొలిత = సమీపమునను

న్న, మైకత = ఇసుక తిన్నె యందుకొ, సముద్రాభత = మొలచిన, విద్రుమలతా = పవడ
 పుండివలయొక్క, జాత మనఁగక = సముద్రాయమో యనునట్లును, స్ఫుట... చ్ఛాయ
 యనఁగన్, స్ఫుట = స్పష్టముగా, నటత్ = నాట్యముచేయుచున్న, పటు = నేర్పరి య
 గు, మహానట = శివునియొక్క, శిరస్తట = శిరసునందలి, పణీశ్వర = శేషునియొక్క,
 భణా = పడగలయందలి, మణిగణ = మణులసముదయముయొక్క, చాయయనఁగన్ =
 చాయయో యనునట్లును, కాలమనియెడుబాలగోపాలకుండు = కాల మనియెడుబాలకృ
 ష్ణమూర్తి, జలధి..... పులిసమునన్, జలధి = సముద్ర మనియెడు, యమనాతటస్థ =
 యమనానదియొడ్డున నున్న, అస్తతైల = క్రుంకుమెట్టనెడు, పులిసమునకొ = ఇసుక తి
 న్నె యందుకొ, శ్రీబలి యాన్నమి న్ననుపొన్న గున్న వైని = వ్యాపించియున్న యాకస
 మనుపొన్న చెట్టునందున్, దాచిన... చాణాకోయకొ, దాచిన = దాపణికము
 చేసిన, పసిడి = బంగారువన్నె గల, కంబట్టుచీరచాణాకో యకొ = ఎఱ్ఱనిపట్టు (తో
 నేసిన) కోకలవరుసయో యనునట్లు, సంజకెంబాయ = సంధ్యాకాలమందలియెఱ్ఱనిచాయ,
 మెఱువకొ = పృథానించెను

క॥ అనుఁగుజవరాలికవుఁగిటికి

నెనయక సుఖ ముడిగి చింత ♦ నేగె రవి ససం

గని యొకజక్కన యకటా ।

యినహీనత నున్నచక్క మెట్లు ♦ సుఖించుకొ॥ 94

రవి = సూర్యుడు, చక = అస్తమింపఁగాక, ఒకజక్కన = ఒకచక్కవాకము,
 కని = చూచి, అనుఁగుజవరాలికవుఁగిటికొ = క్రియురా లైజవ్వనియొక్క భుజవద్దము
 ను, ఎనయక = పాండక, సుఖ ముడిగి = సుఖమును వదలి, చింతకొ = విచారముతోకొ,
 ఏకకొ = పోయెను, అకటా = అయ్యో! సంతాపార్థక మైనయవ్యయము ఇహహీన
 తకొ = సూర్యునిలేమిగోన్, ఉన్న చక్రము = ఉన్న చక్రవాకము, ఎట్లు సుఖించుకొ =
 ఎట్లు సుఖపడును. సుఖపడ దని యర్థము రాజులేమిగో నున్న దెక మెట్లు సుఖించు
 ననియు భవించును. (ని) చక్రః కోకే వ్రజే పుంసీ క్షీం సైన్యరథాంగయోః గ్రా
 మజాలే వంధకాభాండే చావర్తరప్రయో యని ప్రతాపుడు చెప్పె నని యమర
 వ్యాఖ్యానము

చ॥ ఇనుఁ డపరాశఁ జెందె నిక ♦ నేటికి జీవన మంచుఁ బెద్దిన

వనిత వివాది వేదనలఁ ♦ బాల్కడి తుమ్మెదచాలు పేరిటం

జనువిషధారణ గోళ సని ♦ శం బమృతస్థితి గల్గుటక మృతిం
బాసరక మూర్ఛ గన్నుఁగిన ♦ మోఢ్యే సనన్ ముకుళించె బద్ధమ ల్॥

ఇనుఁడు = నూర్చుఁ డను పల, అపరాశక్త = పశ్చిమదిక్కిను మఱియొక శ్రీ
యందలికొల్పెను, చెందెక = పొందెను (అపర = మఱియొక శ్రీయంద, ఆశక్త =
కొల్పెను,) ఇ.కన్ = పిమ్మటను, జీవము = బ్రుదగ, వీటి కించుక = ఎందున కని,
పద్మినీవనిత = తామరలత యనెడ శ్రీ, విషాదవేదనలక = విషాదమువలనిబాధలను,
(తలచినకార్యమునకు బంగము ప్రాప్తించునపుడు దాని వారించునపాయము తోఁప
మిచె గల్గునన్యాయము విషాద మనునంచారిభావము) పాల్పడి = వహించి, తుమ్మెదల
చాలువేటక = తుమ్మెదలవరుస యనువేరితోక, చనువిషధారణ = బుష్పేడుగగళ
ప్రవాహమును, క్రోలన్ = త్రావఁగాక, అనిశంబు = ఎల్లకాలమును, అమృతస్థితిన్ =
అమృతమం దునికిచెతన, జలమునం దునికిచెత సని భావము మృతిక = మరణమున,
పాసరక = పొందక, మూర్ఛక = సొమ్మచెతన, కన్నుఁగిన = నేత్రద్వయమున,
మోఢ్యే నక = మూసెనో యునునట్లు, పద్మమల్ = తామరలు, ముకుళించెక = మొ
గిడెను. మఱిఁందముకొఱుఁ 2 దృమున వ్రాలుతుమ్మెదలు సూర్యాస్తమయమునఁజను
నందుఁ దగుల్కొని పిమ్మటఁ బద్మము ముకుళింపఁగా వఱలసూర్యోదయమునఁజను
నుండుట సహజము. వీనియందే యట వివత్స మాతోఁపించి దీనిం బాసముచెయటఁ బ
ద్మినీవనిత మరణముఁ బొందవలసి యున్న నెల్లకాలము నమృతమం దుండుట యను
వేరువుచె దానిం బొందక మూర్ఛను జెంది కన్నులు మోఢ్యే సని కాలముచెతం
బ్రాప్త మైనపద్మముకుళనమున సంభావించె గాన నల్పేత్రాంకారము ఇది పూ
ర్వార్థమునందలిశ్చిత్తరూపకముచె నన ప్రాణితము.

చ॥ తనపతి వచ్చునంచుఁ బ్రేమ ♦ దంబున లేజవరాలు నెమ్మొగం
బున మృగనాభికాతిలక ♦ ముక ఘటియించె ననక దమంబు నొ
య్యన బలుకొమ్ముజ్జిక ముడిది ♦ నట్టివినూతనపుల్లమల్లికా
ఘనకుసుమసంగ్రామ మనఁ ♦ గానంగ నయ్యె నునుప్రీతానముక॥96

లేజవరాలు = రాత్రి యనునవిద, తనపతి = తనభర్త యగుచందరుఁడు, వచ్చు
నంచుక, ప్రేమదంబునక = మిగులసంతోషముతోక, నెమ్మొగంబునక = ముఖము
నందక, మృగనాభికాతిలకముక = కన్నుబొట్టున, ఘటించెనో యనక = కూర్చెనో

యనునట్లు, తమంబుక = చీకటియును, బలుకొమ్మడిక = పెద్దది యగుకేశపాశము నందక, ముడిచినట్టి.....నుక, ముడిచినట్టి = ధరించినటువంటి, వినూతన = క్రొత్త గాక, పృథుల = వికసించిన, మల్లికాకుసుమ = మల్లెపూవులయొక్క, స్రగ్గోఘ మ నన్ = భండలము దాయమో యనునట్లు, ఉడుప్రతాపముక = నక్షత్రసముదాయము ను, ఒయ్యన = క్రమముగానే, కానఁగ నయ్యెక = కనుపింపఁ దొడఁగను.

సీ॥ వైకుంఠశితికంఠ ధ వరకంఠకలకంఠ

కాలకంఠాధల ధ మేలమాడి

తత్తశైలతనయాల ధ ఘుతమాలహరినీల

కాకోలరుచులఁ జీ ధ కాకుపటిచి

ఘనపుంజమృగధంజ ధ ననవాంజనసుఖంజ

నాళికుంజరలీల ధ నవఘుళించి

యమునాంబరబలాంబ ధ రమృడాంబరహిడింబ

కాదంబశంబర ధ కాంతు లెంచి

వేల్పుదొరమేనిచాయణో ధ వియ్యమంది

కదిసె సదశాభిసారికా ధ కాముకప్ర

కామదమ్మగీమదాలేప ధ కల్ప మగుచుఁ

గటికిచీకటిబ్రహ్మాండ ధ గహ్వరమున॥

97

కటికిచీకటి = గాఢమైనయంధకారము, వైకుంఠ.....కంఠాధలక, వైకుంఠ = విష్ణునియొక్కయు, శితికంఠ = శివునియొక్క, (ని) ఉగ్రః కపర్దీ శ్రీకంఠ శ్చితి కంఠః కపాలధృత్. ఆ వరకంఠ = ప్రశస్తమైనవక్త్రయొక్కయు, కలకంఠ = కోయిల లయొక్కయు, కాలకంఠ = నెమిళ్లయొక్కయు, ఆధలక = కాంతులను, మేలమాడి = పరిహసించి, వానిం బోలి యని యర్థము. తత్తశైల... యచులక, తత = అధిక మైన, (ఇది రుచులకు విశేషము) శైలతనయా = పార్వతియొక్కయు, అలఘు = గొప్పలైన, తమల = చీకటిప్రాయములయొక్కయు, హరినీల = ఇంద్రనీలపురాశ్లయొక్కయు, కాకోల = బొంతుకాకులయొక్కయు, రుచులక = కాంతులను, చీకాకుపటిచి = శ్రమపఱచి, ఘనపుంజ.....లీలన్, ఘనపుంజ = మేఘముదాయముయొక్కయు,

మృగభంజన = కిరాతులయొక్కయు, నవాంజన = కొత్త కాటుక రాసులయొక్కయు,
 ముఖంజన = మంచి కాటుక పట్టలయొక్కయు, అలి = తు మైదలయొక్కయు, కుంభర =
 ఏనుగులయొక్కయు, లీలన్ = నిలాసమును, అవఘ్నించి = అతిశయించి, యమునాం
 బర = ... కాంతులు, యమునా = యమునానదియొక్కయు, అంబర = ఆకాశముయొ
 క్కయు, యమునానదియొక్కజలమును, ఆకాశమును నల్లని వని ప్రతీతి. బలాంబ
 ర = బలరామునివస్త్రముయొక్కయు, (బలరాముడు నీలాంబరుడు. (ని) నీలాంబ
 రో రాహిణీయ యనియు నంబరం వ్యోమ్ని వాసనీ యనియు నమరుడు.) మృడాం
 బర = శివునివస్త్ర మైనగజచర్మముయొక్కయు, హిడింబ = హిడింబుఁ డనురక్కసుని
 యొక్కయు, కాదంబ = కొంచెమెటుపుగలిగిన నల్లనిరంగులకాళ్లును ముక్కులును
 తొక్కలును గలహంసలయొక్కయు, శంబర = శంబరుఁ డనురక్కసునియొక్కయు,
 కాంతులు = ఛాయలను, ఎంచి = నిండించి, వేల్పుదొరమేనిచాయతోఁ = ఇంద్రునిశరీర
 కాంతితోఁ, వియ్యవంధి = సామ్యము నెంది, సదశా = ... కల్పము, సదశా = సమా
 నమైనస్థితిలో నున్న, అభిసారికా = ప్రియునింటికిం బోవుశ్రీలగున, కామక = ప్రియు
 లగును, ప్రకామద = సంతసము గలిగించు, మృగీమదారేప = కన్యాపూత్రతోఁ, కల్ప
 ము = సమానము, అగుచుఁ, బ్రహ్మాండగచ్ఛావరమునఁ = ప్రపంచ మనుగనాయందు, క
 దిశఁ = వ్యాపించెను ప్రియుఁగూర్చి సంకెతస్థలమునకు మన్మథపీడితయై పోవునది
 యేని యతని రప్పించునదియేని యగునాయిక అభిసారికయనంబడు ఉపమాలంకారము
 ను శబ్దాలంకారము వృత్త్యనుప్రాసము నిండఁ గలవు.

గీ॥ ఘనతిమిరసంగమున సంధ్య ♦ గాంచి లోకి

ములకుఁ బెంచుకొనఁగ నిడ్డ ♦ లలితశీర్ష

ధృతజనకరూపనైజసం ♦ తతు లనంగఁ

గజ్జలయుతాగ్రగృహదీప ♦ కళిక లమరె॥

98

సంధ్య = సంధ్య యనుశ్రీ, ఘనతిమిరసంగమునఁ = గొప్పతిమిరి (చీకటి)
 పురుషునిసంబంధముచేతను, గాంచి = కని, లోకములకుఁ = ప్రపంచమునందలిజనుల
 కుఁ, పెంచుకొనఁగఁ = పెంచుకొనుటకుఁ, నిడ్డ = ... సంతతులు, ఇడ్డ = ఇచ్చిన,
 లలిత = మందరమైన, శీర్ష = శిరసుచేతను, ధృత = ధరింపఁబడిన, జనకరూప = తండ్రి
 యైనతిమిరమునాకారముగల, నైజసంతతులు = సంధ్యాసంబంధ మైనశివులు, అనం
 గఁ = అనునట్లు, కజ్జల = ... దీపకళికలు, కజ్జల = కాటుకతో యుత = కూడిన,

అగ్ర=చివరభాగములుగల, గృహదీపకలికలు=ఇంటియందలిదీపపు మొగ్గలు, అను
రక్ష=ప్రకాశించెను. దీపములు చివర కాటుకను గిరిందిభాగమున నెఱ్ఱునికాంతిని గ
లవగుటంతేసి యవి సంధ్య యనుశ్రీకిని, దిమిరపురుషునకును జన్మించి వా రిద్దఱుం బో
లింశిశువులవలె నుండె నని భావము భక్తిచేఁ దండ్రుని శిరమున ధరించినశిశువులవలె
నుండె నని యే చెప్పం దగు ఉత్పేక్షాలంకారము

క॥ ఘనకువలయపాలనకుం

జనుదెంచెడిరాజు విడియఁ జతురతఁ బ్రాగ్ది

క్కున ఖేచరు లెత్తినధౌ

తనవపటకుటీర ముచగఁ ధవళిమ దోచెన్॥ 99

ఘనకువలయపాలనకున్, ఘన=అధిక మైన, కువలయ=కలువలనుభూమండల
ముయొక్క, పాలనకున్=గతు నయనకున్, చనుదెంచెడిరాజు=వచ్చెడుచంద్రుఁ డ
నెనుపొపుచు, విడియఁ=నివసించుటకై, ఖచరులు=దేవతలు, చతురతఁ=నేర్పు
చెతన, ఎత్తిన .. ..వటీర ముచగఁ, ఎత్తిన=నిర్మించిన, దౌత=నిర్మలమైన, నవ=
క్రొత్తది మగు, పటపటీర ముచగన్=వస్త్రగృహమో యనునట్లు, పటపటీరము,
పట=పట్టణం, (నిర్మించిన) కుటీరము=ఇల్లు (డేరా) ప్రాగ్దిశన్=తూర్పుది
క్కునందుక, ధవళిమ=తెలుపు, దోచెన్=కాపించెను

చ॥ సమయవిటుండు గన్మొలంగి ధక్రదిశావిటిగుబ్బచంట సాం

ద్రీముగ విదిర్చుచెందిర ము ధక్రం దగెఁ బాటలరేఖ యవ్విభు

న్నెమకి కనంగ నవ్వెలది ధక్రమ్మొగ మెత్తె ననక శశాంకబిం

బము వెనక దోచెఁ గాంచిగరిమక నగె నా విలసిల్లె వెన్నెలల్॥

సమయవిటుండు=కాలపురుషుఁ డనువిటకాఁడు, కన్మొలంగి=డాఁగియుండి
శక్రదిశావిటిగబ్బిచంటకై, శక్రదిశా=తూర్పుది క్కునెడు, విటి=విలుకాలియొక్క,
గుబ్బచంటకై=గుండ్ర వైనస్తనమునందుక, సాంద్రీముగఁ=దలముగాన్, విదిర్చు
చెందిరమకై=చల్లెడుపంపుమో యనునట్లు, పాటలరేఖ=ఎఱ్ఱనిగీఱలు, (ఇది బా
త్తెక్కువచనము) తగకై=ప్రకాశించెను, అవ్వెలది=మీఁదటిశ్రీ, అవ్విభుకై=త
నమీఁదఁ గుంపుచున్నవెటుని, నెమకి=వెదకి, కనంగన్=చూచుటకున్, నెమ్మొగ

ము = ముఖమును, ఎత్తె నెక = ఎత్తినదో యనునట్లు, శకాంకచింబము = చంద్రమండలము, వెనక = త్వరతో, తోచెక = కాన్పించెను కాంచి = చూచి, (దీనికిం గర్త వెలదియును గర్భము కాలపురుషుఁడును) గరిమక = గారవముతో, నగనాన్ = నవ్వెనా యనునట్లు, వెన్నెలల్ = చంద్రకాంతలు, విలసిల్లెన్ = ప్రకాశించెను. మొదట దూర్బవ నెఱ్ఱనిరేఖలును దరువాతఁ జంద్రచింబమును దదట వెన్నెలలును గ్రహముగాఁ దోచె నని భావము రూపకానప్రాణితోఁజేసికొలంకారము.

గీ॥ సోముఁ డుదయాద్రికైలాసం నీమ వెడలి

లోకభీకరమేదురా న్తోకతిమిర

హాలహల మానె గానినాఁ డంకదంభ

కలితతత్కంఠకాళిమ గానఁబడునె॥

101

సోముఁడు = చంద్రుఁడు డనుకీర్తుఁడు, (ని) అబ్జో జైవాత్మక స్సోమ యనియు సోమ శ్శర్వో భవ స్థానో వనియు నమరుఁడు, ఉదయాద్రికైలాససీమక = ఉదయపర్వత మనుకైలాసపరిదేశమునుండి, వెడలి, లోకభీకర. .. హాలహలము, లోక = ప్రపంచమునకు, భీకర = భయమును గలిగించు, మేదుర = దట్టమైన, అస్తోక = అధికమైన తిమిర = చీఁకటియును, హాలహలము = విషమును, అనెక = త్రావెను, కానినాఁడు = అట్లు కానియపుడు, అంక. ... కాళిమ, అంక = కళంకు మను, దంభ = మిషచె, కలిత = పొందఁబడిన, తత్కంఠకాళిమ = ఆశివునిమెడయందలి నలుపు, కానఁబడునె = కనుపడునా? కనుపడ దని యర్థము రూపకాలంకారము.

సీ॥ వనము లెల్లను గల్పం వనములఁ గావించి

రాల నెల్లను మగం రాలఁ జేసి

కొండ లెల్లను వెండి కొండలఁ గావించి

నదుల నెల్లను సభో నదులఁ జేసి

జలధు లెల్లను దుగ్ధం జలధులఁ గావించి

కరుల నెల్లను వియం త్కరులఁ జేసి

సరసు లెల్లను సుధా సరసులఁ గావించి

సరుల నెల్లను బురం హరులఁ జేసి

దైవస్పృహికైః బ్రతీసృష్టికైః ♦ చా రచించి
 బ్రహ్మాయం బోలె జగదంత ♦ రంబు నిండె
 నండజపతుండడిండీర ♦ ఖండకాండ

సమవిమలధామకౌముదీ ♦ సముదయంబు॥

102

అండజపతుండ.....సముదయంబు, అండజపతుండ = గరుడునియొక్క మోమునోడను, అండజ = గ్రుడ్డువలనం బుట్టినవి (పిట్టలు) వానిం బాలించువాడు = అండజపుడు (గరుడుడు) అతనితుండము; డిండీరఖండ = సురువుముక్కలతోడను, కాండ = జలతరంగములనోడను, సమ = తుల్యమైన, విమలధామ = స్వచ్ఛమైనకాంతిగల, కామదీ = చంద్రకాంతులయొక్క, సముదయంబు = సమాహమ, వనములెల్ల = ఎల్లతోటలను, కల్పవనములక్ష = కల్పవృక్షపుఁదోటలను, కావించి = చేసి, రాలనెల్ల = అన్ని శిలలను, మగరాలన్ = వజ్రములను, చెసి, కొండలెల్లను = అన్ని పర్వతములను, పెండికొండలక్ష = కైలాసపర్వతములను, కావించి = చేసి, నదులనెల్ల = అన్ని నదులను, నదోనదులక్ష = ఆకాశగంగాప్రవాహములను, చెసి, జలధులెల్లను = సముద్రముల నన్నిటిని, దగ్ధజలధులక్ష = పాలసముద్రములను, కావించి = చేసి, కరులనెల్లను = ఏనుగుల నన్నిటిని, వియత్కరులక్ష = విరావతములను, చెసి, సరసులెల్లను = కొలఁకుల నన్నిటిని, సుధాసరసులక్ష = అమృతసరసులను, కావించి = చేసి, నరులనెల్లను = మనుష్యుల నందఱను, పురహరులక్ష = శివులను, చెసి, దైవస్పృహికై = ఈశ్వరునిరచనకున్, ప్రతిస్పృహికై, తాక్ష = వెన్నెల, రచించి = చేసి, బ్రహ్మాయంబోలెక్ష = చతుర్ముఖుడువలెనే, జగదంతరంబు = ఏపంచమధ్యమును, నిండెక్ష = వ్యాపించెను. మున్నీశ్వరుడు పదార్థములను వేరువేరుకాంతులుగలవానిఁ గావించెను. ఇపుడు వెన్నెల సకలపదార్థములను దెల్లరికాంతిగలవానిఁ గావించి యీశ్వరినిర్మాణమునకుఁ బ్రతినిర్మాణము చేసి లోకములెల్ల వ్యాపించె ననియు నిర్మాణముననే వృక్షాదులన్నియుఁ గల్పవృక్షాదులవలెఁ దెల్లగ నుండె ననియు బావము ఇందుఁ బదార్థములెల్లఁ దమగుణము విడిచి యుత్కృష్ట మగధావశ్యము గ్రహించుటచేఁ దద్గుణాలంకారము.

క॥ కుముదంబులకు ముదంబులు

కొమరారెఁ జకోరములకుఁ ♦ గోరిక లొడవె

రిమఃఖలకును రమఃఖలకును

దమి వెలసెం దమియు వెలసెం ♦ దనపతిశోభన్ || 103

కుముదంబులకుఁ = కలువలకును, ముదంబులు = సంతసములు, కొమరాక్షి = ఒప్పెను, చకోరములకుఁ = వెన్నెలపులుఁగులకున్, కోరికలు = అభీష్టములు, ఒదఁ = సిద్ధించెను. రమణులకుఁ = శ్రీలకును, రమణులకుఁ = పురుషులకును, తమి = కుతూహలము, (వేడుక) వెలసెన్ = హెచ్చెను వెన్నెల యుద్ధీపనము గావునఁ గామినీకాముకులకుఁ గోరికలు హెచ్చె నని యర్థము. తమియుఁ = రాత్రియును, (ని) రజనీ యామినీ తమి. ఆ. తనపతిశోభన్ = తనభర్త యగుచంద్రునివలనఁ గలిగిపడినచేతను, వెలసెన్ = ప్రకాశించెను. ఇందు యనుక మనుకబ్బాలంకారము.

క॥ పగటివిరహంపువేడిమి

నొగిలినకుముదినులు చలువ ♦ నూల్కొన సాంద్రం

బుగఁ బన్నీరు కరంబులఁ

దొగచెలి చిలికె నన వ్రాలె ♦ దుహినకణంబుల్ || 104

పగటివిరహంపువేడిమి = పగటికాలమునం దైనచంద్రుఁ డనుమగనియొడఁగా టువలనఁ గలిగినకాఁకచేతను, నొగిలినకుముదినులు = నొచ్చినకుముద్యులు, (కలువతీవలు) చలువఁ = శైత్యమును, నూల్కొనన్ = ధరించుటకుఁ, దొగచెలి = కలువలచెలి (చంద్రుఁడు) కరంబులఁ = (కిరణము లను)చెతులగోఁ, పన్నీరు = పన్నీటిని, పాంద్రంబుగఁ = దట్టముగాఁ, చిలికెనన్ = చల్లెనో యనునట్లు, దుహినకణంబుల్ = మంచుబిందువులు, వ్రాలె = పడెను ; ప్రసరించెను.

ప॥ మఱియు సుశోదయోల్లాసంబున వియదుల్లీఢకల్లోలంబై యుల్లసిల్లి పాలవెల్లి వెల్లి వొడిచి పుడమి నెల్లెడల నల్లుకొనియె నన సంతకంత కనంతంబుగా దిగంతంబుల నాక్రమించుచు సంబర తరంగినీర్ఘరంబులనుండి భూమండలంబునకుం డిగ్గుమరాళమాలికలపాలికనస్తాకవ్యాకోచకైరవవిసరంబు లగుసరోవరపరిసరంబులం బ్రసరించుచు విఘంతుదవదనగవ్వారప్రవేశాశ్వాసంబునంబోలె సాధేంద్రనీలజాలగోళంబులం దూఱుచుఁ దిమిరజలదసమయవిగమంబగుట

యుం బెల్లు తెల్లు విరిసె నన విశాలంబు లగుకూలంకమాకూలంబు
 లం గాల్గుచుఁ గునుమసముదయంబుచందంబునం దరులతాచ్చదం
 బుల ధాశభశ్యంబున మెఱయుచు మదకేసరికిశోరవారంబుతీరున
 శిఖరిశిఖరంబు లెక్కుచు లీలం దేలి యాడువాలుగమీలబెళుకుల
 చెన్నున మున్నీటిపెన్నీటికరడులమీఁద దీపించుచుఁ గౌముది దాన
 గుట నభివృక్తశుద్ధవర్ణంబై, ద్విజముఖంబుల వ్యాపించుచుఁ జంచద్వి
 ధుమండలాంతరహరిణముఖపరిచ్ఛతి రోమంధబంధురఁ ఘనపుంజంబు
 లవడువున సంకేతకుంజంబులపై రంజిల్లుచు రంజిల్లుపుల్లమల్లికామంజ
 రులమేదురామోదంబు రెట్టింప నిట్టట్టు దొలుతఁగలసి యలసినకాము
 కులను బదరి యుపరిసురతంబు నెఱపుతరుఁలనుఖస్థలత్కళల తెఱం
 గునం గురింగటం గరంగుచుం దొరంగుకురంగిదిరోఁలకుట్టిమంబుల
 జలజలని తెలిసితివుళుకుల నేకీధవించుచు జింగున నెగసి నింగి నం
 గారకార్ద్రాద్రిగ్రహతారల నింగలంబు లని మింగిం గడంగుచోఁ
 బెంపుగాఁ గురియునమృతధారాపింపలకు గుంపులై వియత్తలం
 బునం గుత్తుకబంటిం గ్రోలి వెక్కనంబుగఁ బుక్కిళ్లిం బట్టి యెం
 డొంటి కం దిచ్చుచు హెచ్చినమచ్చికలం గలయునచ్చకోరదంపతు
 లసాంపునం బటికంపుగిన్నెల ము న్నినిచియన్నారకేశాసనంబు
 లాసకొలందిఁ గమిచి తదీయమదోన్మాదంబున మోదంబుగాఁబాడు
 వివరీతగీతంబుల నృత్యస్తంభాపంబుల వింతవంత నటనంబుల విక్ర
 తచేష్టావిలాసంబుల నకారణహాసంబులఁ జెలంగుచు మెలంగి తెలి
 వి గని వలపు గొని మణిమంజీరశింజతంబు లులియ నలరుఁబాడల
 కుం గదలి చని వసేవవంబునం బయ్యెదలు దొలంగింపకయ తొ
 లంగ బంగారుబొంగరాలహొరంగునం బొంగారుమొలకచనుంగవ
 ల మిలమిలలం గనుహ్టు సిబ్బెంబులు గుబ్బిల్లి గొబ్బనం గవుంగి

లించు మించుబోడుల దృగంచలచంచలప్రభల రాణించువిభ్రమక
బుల కుల్లసించుప్రాణవల్లభులతో మల్లడిగొని వివిధబంధచమత్కా
రంబులం గూడి క్రీడించునెడ నీటలరు వజ్రితాటంకలాలాటికాచా
కచక్యంబులతో సఖ్యం బొనర్చుచు నిట్లఖండపాండురచ్ఛాయా
మండలంబుల మెండుకొని పండువెన్నెలలు గాయఁ గాయజం డే
యెడం బాయక సాయకవికాయంబు లేయ దాయయై మలయాని
లుండు దాయ నుల్లంబు ఝల్లనం దాలిమి దూల నిదుర నొందక
కెందలిరుపాన్ను డిగ్గి పవమానవిలోలబాలవల్లరియుంబోలె సోలుచు
భద్రాబాలికారత్నంబు నిరంతర నిజస్వాంత చింతిత శ్రీకాంతకాం
తాకారంబు గన్నులం గట్టిన ట్లయినఁ గంటిఁ గంటి నని దిగ్గన లేది
బయలు గవుంగిలించుచుం గళవళించుచు నక్కటా దైవంబు నిర్ద
యుం డయ్యె నేమి సేయుదు నని బుడిబుడి కనుంగవ నీరు జడిగొ
న నడుగులు తడఁబడ నడుము గడగడ వడఁక వెన్నెలయేట నుఱి
కెడ నని దుముకఁ జాటుకు చుఱుక్కున నక్కునం జిలుఁగువెన్నెల
లు సోక మూర్ఛిల్లినం జయ్యన నెయ్యంపుఁదొయ్యలు లెత్తికొని
వచ్చి శిశిరజల బిసకినలయాదుల శీతలోపచారంబు గావింప నెట్టకే
లకు సేదదేఱి తేఱిచూచి చంద్రు నుద్దేశించి యుపాలంభంబుగా
నిట్లనియె॥

105

మఱియున్ = ఇంకను, పాలవెల్లి = పాలసముద్రము, సుతోదయోల్లాసంబు
నక = సుమారుఁ డైనచంద్రునిపుట్టుకవలనఁ గలిగినసంతోషముచెతన, వియ.....లం
బై, వియత్ = ఆరాశముచెతన, ఉల్లీఘ = ఒరయఁబడిన, కల్లోలంబై = తరంగములు గ
లదియై, ఆకసమువలనం బోయినతరంగములు కలదియై యని యర్థము. (మిగుల సం
తపించినవాఁ డని ద్వనించును) వెల్లిమెడిచి = పరహించి, పుడవిక = భూమియం
దుక, ఎల్లెడలక = అన్ని ప్రదేశములందున్, అట్లుకొనియె నక = వ్యాపించెనో యను
నట్లు, అంతకంతకుక = ఒకక్షణముకంటె సుకక్షణమునకున్, క్రమక్రమముగా ని

యథము. అవంతంబుగాక = అధికముగాక, దిగంతంబులక = దెసలకడ షటిభాగంబులను, అక్రమించుచుక = వ్యాపించుచుక (దీనికిం దీనితర్హణాతియసమాధికక్రియలకును గర్త ముం దున్న పండువెన్నెల లనునది.) అంబర.....నుండి, అంబరతరంగిణీ = ఆకాశగంగయొక్క, యురంబులనుండి = ప్రవాహములనుండి, భూమండలంబునకుక = మండలాకార మైనభూమికి, డిగ్గురురాళమాలికలపాలికక = దిగునంచలబారులపాద్యశ్యముచేక, అంచలబారులునలె నిని యర్థము. అస్తోక.....బులు, అస్తోక = అధికముగాను, వ్యాకోచ = వికసించిన, కైరవవిసరంబులు = కలువలసముదాయములు కలవి, అగుసతోవరిసరంబులన్ = అయ్యెడుకోలకులసమీపములందుక, ప్రసరించుచుక = వ్యాపించుచుక, విధుంతుడ.....పాలెక, విధుంతుడ = రాహువుయొక్క, వదనగహ్వర = కొండగుహవంటిగుంటను, ప్రవేశభాగ్యసంబునంబోలెన్ = ప్రవేశించుటయందలియలవాటుచెతనునలెనీ, పాధేంద్రీనిలజాలగోళంబులన్, పాధ = మేడలయందలి, ఇంద్రీనిల = ఇంద్రీనిలములయొక్క, ఇంద్రనిలములతోఁ గట్టబడిన యని యర్థము. జాలగోళంబులక = గోళాకారమైనకిటికీలయందున్, తూటుచుక = ప్రవేశించుచున్, (హేతూత్పేక్షాలంకారము.) తిమిర.....విగమంబు, తిమిర = చీకటియను, జలదసమయ = వర్షాకాలముయొక్క, విగమంబు = అవసానము, అగుటయొక = అయినతోడనే, (ఇవట 'యొక' ననునది యాంతర్యార్థకము.) తెల్లు (కనుము) పెల్లు = అధికముగన్, విరిసె నక = పూచెనూ యునునట్లు, (ఇది శరత్కాలమునఁ బూచును.) వికాలంబులు = పెద్దవి, అగుకూలంక మెకూలంబులక = అయ్యెడు, కూలంక మె = నదులయొక్క, కూలంబులక = ఒడ్డుయందు, క్రాలుచుక = ప్రకాశించుచుక, కుసుమసముదయంబునందంబునన్ = పువ్వులగుంపుయొక్కరీతిచెతను, తరులతాచ్చదంబులక, తరు = చెట్లయు, లతా = తీవలయు, ఛవంబులక = ఆకులయందుక, ధాళధశ్యంబునక = ధళధళ యనుకాంతిచే, మెఱయుచున్ = ప్రకాశించుచుక, మదకేసరికి శోరవారంబుతీరునక, మద = మదముగల, కెసరి = పింగములయొక్క, కిశోరివారింబు తీరునన్ = శిశువులసముదాయముయొక్కరీతిచెతను, శిఖరిశిఖరింబులు = పర్వతాగ్రములను, ఎక్కుచున్, లీలక = విలాసముతోక, లేలియాడు.....చెన్ననక, లేలి = నీటిమీఁదనుండి, ఆడు = క్రీడించెడు, వాలుగమిల = చెఁపలయొక్క, లెకుపలచెన్నునక = కాంతులయొక్కయందముం బోలినయందముచెతను, (చెఁపలునలె నిని యర్థము.) మున్నీటిపెన్నీటికరడులమీఁదక = సముద్రమునందలిపెద్దతరంగములయందున్ దీవించుచుక = ప్రకాశించుచుక, తాక = అవెన్నెల, కాముది యగుటన్ = కలువలవికసీంపఁ జేయునది గాన, (చంద్రీకాంతి యగుటచెత నిని యర్థము,) వ్యాకరణ

గ్రంథ మగుటచేత ననియు ధ్వనించును అభివ్యక్తమధ్యస్థంబై = మృత మైతెల్లనక
న్న గలదియై, ద్విజముఖంబులక = చకోరపుంబులనోటను, వ్యాపించుచుక = మృ
త మైచోదము లేనియక్కఱములు గలదియై బాహ్యులు మొదలగువారిమోటును
బ్రేవేళించి వ్యాపించుచుండె ననియు ధ్వనించును. చంచద్విధు.....వదువున, చం
చక = ప్రకాశించుచున్న, విధుమండల = చంద్రబింబముయొక్క, అంతర్గత = లోపల
నున్న, హరిణ = లేడియొక్క, ముఖ = నోటినుండి, పరిచ్యుతి = జాతిన, రోమంథ = నె
మరువేయుటవలన. బంధుర = ప్రకాశించెడు, ఘేన = నురుపుయొక్క, పుంజంబులవడు
వునక = సముదాయములవిధముచేతను, (చంద్రునికళంకమును బెక్కిండు కవులు వా
రిణ మని చెప్పి దానిలక్షణము లన్నియు నిందాశోపించి వర్ణించుట కలదు గాన నిటఁ
జంద్రునిలోనికేడి నెమరువేయుచువుడు జాతిననురువులువర కెన్నె లఘదలవైనందేని
చెప్పెను. సంకీర్తనంజములవైన్ = (నాయికానాయకులు కూడుటకు) నేర్పాటు చే
సికొన్న పాదరిండ్లనిండను, రంజిల్లుచుక, రంజిల్లు...మోదంబునక, రంజిల్లు = విలసిల్లె
డు, పుల్లమల్లికామంజరుల = పూచినమల్లెపూగుత్తులయొక్క, మేదురామోదంబునన్ = అ
ధికమైనపరిమళముచేతను, మోదంబు = ఆనందము, రెట్టింపక = అధికముకాఁగా, ఇట్టింబు =
ఒకరిలిచెతను, తొలుతన్ = మొదటక, కలసి = కూడి, అలసినకాముకులక = శ్రమచెం
దిననాయకులను, పదరి = నిందించి, ఉపరిసురతంబు = ఉపరలిని, నెఱపు.....తెఱంగు
నక, నెఱపు = నెఱవేర్చెడు, తరుణుల = స్త్రీలయొక్క, సుఖస్థులత్కళల తెఱంగునక =
సుఖముగ జాటుచున్న కళలరిలిచెతను, కుఱంగటక = సమీపమండిక, కరంగుచుక =
నిరగుచుక, తొరంగు.....లన్, తొరంగు = ద్రవించెడు, కరంగధకోపల = చంద్ర
కాంతపురాలయొక్క, కుట్టిమంబుల = కట్టడపు నేలలయొక్క (అరంగులనుండియనియర్థ
ము.) జలజలని = జలజల ప్రవహించెడు, తెలినిటితిళుకులక = తెల్లనిటియొక్కకాం
తులతోన్, ఏకీభించుచుక = కూడికొనుచుక, తీంగునక = అక్కలవచ్చుడు కలు
గునట్లు, నెగసి = ఎగిరి, నింగిక = ఆకాశమునందుక, అంగాగకాద్దాగిగిహతార
లక = అంగారకుడు మొదలగుగ్రహములను వార్త్ర మొదలగు నక్షత్రములను, అంగా
రకుడు రక్తవర్ణము కలవాఁడనియు, వార్త్ర పవడముం బోలినకాంతి గలదనియు
జ్యోతిషమునం బ్రసిద్ధము ఇంగలంబు లని = నిప్పుక లని, మ్రింగం గడంగునక =
మ్రింగుటకు యత్నించునపుడు, (ఇంగల మంగారశబ్దవచనము) పెంపుగాక = అధిక
ముగాన్, కురియునమ్మతధారాపరఽపరలకుక = వర్షించెడుమంచునీటియొక్క యెడతె
గని ధారలకుక, గుంపులై, వియత్తలంబునక = ఆకాశమునందున్, కుత్తుకబంటిక =
కుత్తుకకొలదిని, (గొంతువలపు నని యర్థము.) క్రోలి = త్రాచి, వెక్కిరింబుక =

అధికముగాన్, పుక్కిళ్లంబట్టి=నోటం బూరించి, ఒండొంటికికొ=ఒకచకోరము మ
 తియొకదానికికొ, అందిచ్చుచుకొ, హెచ్చిననుచ్చికలకొ=అధిక మైనప్రేమచేతను,
 కలయుచున్నకోరదంపతులసంపుటకొ=కూడికొనియెడు వెన్నెలపులుగుల సొగసుచేత
 ను, చకోరదంపతులువలె నని యర్థము. (ఇది గిన్నెల కుపమానము) జాయా + ప
 లి=దంపతులు, భార్యాభర్తలు. ఇచట నాడు పిట్టలు మొగపిట్టలు నని యర్థము.
 పటికంపుగిన్నెలకొ=స్ఫటిక పాత్రములందున్, మున్నినిచినయన్నారికేళాసవంబులు=
 ముందు పోసికొబ్బెకల్లులను, ఆసకొలందికొ=ఆశయొక్కపరిమాణముచేతను, ఇచ్చ
 కలంతనటను నని యర్థము కమించి=పుచ్చికొని, తదీయమదాన్మాదంబుకొ=ఆకల్లు
 సంబంధ మైన (కల్లుత్రావుటవలనఁ గలిగిన యని యర్థము) సంతోషముచేత నుప్పలి
 ల్లిస వెట్టిచేతను, మోదంబుగాకొ=(వినువాని) కింపుగాకొ, పాగువిపరీతగీతంబు
 లన్=పాడెడు నెక్కువతక్కువగానములచేతనును, వ్యత్యస్తసల్లాపంబులకొ=తడఁబా
 టుగలమాటలచేతనును, వింతవింతపటంబులకొ=అచ్చెరువును బుట్టించునాటలచేతను
 ను, విక్రీతచెష్టావిలాసంబులన్=వికార మైనపనులచేతను, సొగసులచేతనును, ఆకారణ
 హాసంబులకొ=కారణము లేనవపులచేతనును, చెలంగుచుకొ=ప్రకాశించుచుకొ, మె
 లంగి=సంచరించి, తెలివి గని=(సురాపానమువలనఁ గలిగిన) పరాభ వదలి, వల
 పుఁ గొని=ఒండొరులం బ్రేమించి, మణిమంజీరశింజితంబులు=మాణిక్యపుటందెలధ్వను
 లు, ఉలియకొ=త్రోయకొకొ, ఆలరుఁబొదలకుకొ=పూఁబొదరిండ్లకుకొ, కదలి చ
 ని=బయలుపడెదలి, వనీపవనంబుకొ=తోటయందలి (చల్ల) గాలిచేతను, పయ్యెద
 లు=పైఁటలు (పయ్యెద యిది వక్రసమాసము పయ + ఎద=పయ్యెద; ఎదపై నుం
 డువస్త్రము) తొలగింపకయ=యత్నముచేతఁ దీయకయే, తొలంగకొ=(గాలిచే)
 జాతీహాఁగాకొ, బంగారుబొంగరాలహోరంగునకొ=బంగారుబొంగరాలయొక్కసొగ
 సుచేతను, బంగారుబొంగరాలవలె నని యర్థము. పొంగారుమొలకచనుంగవలకొ=
 అలిశయించు లేతచనుజంటలయందొకొ, మిలమిలకొ=తళతళలాడునట్లు, కనుపట్టుసి
 బ్బెంబులు=కనుపడెడుసుందర మగుపాడలు, గుబ్బుట్టిల్లకొ=ఎక్కువ కాకొకొ,
 గొబ్బునకొ=వేగముతో, కవుఁగిలించు.....ప్రభలన్, కవుఁగిలించు=ఆలింగనము
 చేసికొనెడు, మించుబోడుల=శ్రీలయొక్క, (మొఱపుంబోలినదేహముగలశ్రీలయొ
 క్క) దృగంచల=కనుఁగొనలయందలి, చంచలప్రభలన్=చలనశీలమైనకాంతులచేత
 ను, రాజించువికృమంబులకున్=ప్రకాశించెడుశృంగారచేష్టలకుకొ, ఉల్లసించుపాణి
 వల్లభులతోన్=సంతోషించెడుప్రియులతోన్, మల్లడిగొని=వెనఁగులాడి, వివిధబంధ
 చమత్కారంబులకొ=పలుతెఱంగులసంయోగములందలి నేర్పులతోకొ, కూడి=చేరి,

క్రీడించునెడక = విహరించునపుడు, నీటు = సాగసుచెతను, తృతీయాశ్వాసమునంబ్రథమ.
 అరు.....చాకచక్యంబులతోక, అరు=ప్రకాశించెడు, వజ్రితాటింక = వజ్రపుం
 గమ్యులయొక్కయు, లాలాటికా = (వజ్రపుం) బాపటబాట్టుయొక్కయు, చాకచ
 క్యంబులతోన్ = చకచకలాడుకాంతులతోక, సఖ్యంబు = నెయ్యమును, ఒనర్చు
 చుక = చేయుచుక, ఇట్లు = ఈప్రకారము, అఖండ . . . మండలంబులక, అఖండ =
 పూర్ణమైన, పాండుర = తెల్లని, చ్చాయామండలంబులక = కాంతులసమాహములచేత
 ను, మెండుకొని = (అంతటను) నిండి, పండువెన్నెలలు = ముదురువెన్నెలలు, కా
 యక = ప్రకాశింపఁగాక, కాయజాండు = మనమృగుండు, ఏయెడక = ఏస్థలమునందును
 (అన్నిస్థలములనుం దని యర్థము) చాయక = విడువక, సాయకనిశాయంబులు =
 బాధనముచాయములను ఏళున్ = ప్రయోగింపఁగాన్, మలయానిలండు = పయ్యర
 (దక్షిణపుగాలి) దాయయై = (విరహమును) విరోధియై, దాయక = (భద్రుడు) స
 మీపింపఁగాన్, దమ్మ లోపగువాని చారుడకారంబు విభావ నగు బా. ప్ర ఉ
 ల్లంబు = మను, ఝల్లంక = (ఇది యనుకరణము) చెదరఁగాక, దీనిం బెక్కుండు
 జల్లని వాడుదుగు తాలిమి దూలి = ధ్వజమును విడిచి, నిమిర సుందక, కెందలిరుపా
 న్నన్ = చిగురాకునెజ్జరుండి, డిగ్గి = దిగి, పవమాన. . . బోలెక, పవమాన = గాలిచె
 తను, విశాల = కంపించెడి, బాలనల్లరియింబోలెక = లేతతీవనలెక సోలుచుక =
 పరవశురాలయిపడుచుక, భగ్రాబాలికాత్మంబు, నింతర . . . కారంబు, నింతర =
 ఎడలేపండునట్లు, నిజస్వాంత = తనమనసుక, చింతిత = తలంపఁబడియెడు, శ్రీకాం
 త = కృష్ణునియొక్క, కాంతాకారంబు = మనోహరమైనయాకారము, కిన్నలంగిట్టిన
 పైక = కన్నులమంగనిపించినట్లుకాఁగాక, కంటిం గంటి నని = (ఏనుగొప్పునిం)
 జూచితఁ జూచితీ నని భ్రమింపడి, దిగ్గం లేచి = శీఘ్రముగాక లేచి, బయలు = ఆకస
 మును, కివుంగిలింపుచుక = అలింగనముచేసిపోవుచుక, కళవలించుచున్ = ఊభవదు
 చుక, అక్కటా = అయ్యో! (సంతాపాద్ధికము) దైనంబు, నిర్దయుండు = కరుణలే
 వివాండు, (నానశిముం బొంగొట్టునిచ్చ లేవాండు) అయ్యెక, ఏమి = ఏకార్యము
 ను, చేయుచున్ = కానింతును, అని = ఇట్లు బుడిబుడికనుంగవనీను = కొంచెము కన్నీ
 రు, జడిగొనక = ఎడతెగక వచ్చుచుండఁగాక, అడుగులు తడఁబడక = పాదములు
 తొట్టుపడఁగాక, నడుము = వధ్యము, గడఁడఁడఁకక, వెన్నెలయేటక = చంద్రి
 కాప్రభాసమునందుక, ఉటికెద నని, దుముకిక = గంతు గొనఁగాక. చూపుచులు
 మ్మనన్ = మిక్కిలివాడితోక, అమ్మనక = తొమ్మునందుక, జలుంగువెన్నెలలు =
 పన్నునిచంద్రకరణములు, సోకక = తగులఁగాక, మూర్ఖిల్లినక = సామృద్ధిలేక,

చయ్యనకా = శ్రీఘ్రముగాక, నయ్యంపుదోయ్యలులు = ప్రియసఖులు, ఎత్తికొనివచ్చి = తీసికొనివచ్చి, శిశిర.....యాదులక, శిశిరజల = పన్నీటిచేతనును, బిస = తామర తూండ్లచేతనును, కిసలయాదులక = చిగురాకులు మొదలగువానిచేతనును, శీతలోప చారంబులు = చల్లనియూడిగములను, కావింపక = చెయ్యరాక, ఎట్టకేలక = చిట్టచివరకుక, సేక దేరి = తెప్పిరిలి, (మూర్ఛినుండి తెలిసి) తేటిమాచి = బాగుగఁజూచి, చంద్రు సుద్దేశించి = చంద్రునిం దలంచి, ఉపాలంభంబు గాక = నింద గలుగునట్లు, ఇట్లనియెక = ఈప్రకారము చెప్పెను.

మ॥ సుమనఃప్రీతి యొనర్చి సత్పథచరి ♦ మృత్వంబు సర్విజ్ఞమా

శిమణితత్వంబును గాంచు రాజ వయి హాళిక శంబరారాతి స

ఖ్యమునక మీఱుచు భీరుతాకలితపాంధాళిక దయాశూన్యతక
శ్రమ మొందించి కలంచు తెంచనృపధర్మంబే నిశానాయకా॥106

నిశానాయకా = ఓచంద్రుఁడా! సుమనఃప్రీతి = దేవతలకు సంతోషమును, ఒక ర్చి = చేసి, (చండ్రి) ఁడు దనక శలం దాగివ నిచ్చి దేవతలఁ దృప్తి సొందించు నని పు రాణగాధ కలదు.) విద్వాంసులరుం బ్రీతి చెసి యని యర్థాంతరము. సత్పథచరిష్ట త్వంబుక, సత్ = సత్కత్రిములయొక్క, పథ = మార్గమునందుక, (ఆకాశమునందున్) చరిష్టత్వంబుక = సంచరించుస్వభావమును, ఎంచిమార్గమునందు సంచరించుస్వభావ ము నని యర్థాంతరము సర్వజ్ఞ. ... బును, సర్వజ్ఞ = శివునియొక్క, హాళి = శిరసు నకు, మణితత్వంబును = మాణిక్యముగ టను, (ఆలంకారభావము నని యర్థము) సర్వ జ్ఞ = అన్నిటిం దెలిసినవానికి (విద్వాంసులకు) మాలిషణితత్వంబును = శిరోమణితత్వంబు ను, విద్వాంసులలో సత్తమత్వము నని యర్థాంతరము కాంచు రాజవు = పొందునట్టిచంద్రుఁడవు, పొందునట్టిప్రభువ వని యర్థాంతరము. అయి, హాళిన్ = సంతసముతోక, శంబరారాతిసఖ్యమునక, శంబరారాతి = మన్మథునియొక్క (శంబరుఁ డనురక్తును నకు శత్రువు (ని) శంబరారి ర్మనసిజః ఆ) సఖ్యమునక = స్నేహముచేతను, శం బరారాతి = ఎఱుక వాండ్రయొక్క (రేళ్లకు శత్రువులు (ని) కృష్ణసార రుతు స్వంకు రంకు శంబరి రాహితాః ఆ) సఖ్యంబునక = స్నేహముచేతను, మీఱుచుక = అతి శయించుచుక, భీరుతాకలితపాంధాళిన్, భీరుతా = శ్రీత్వముతో, ఆకలిత = కూడిన, పాంధాళిక = వియోగులయొక్క సముదాయమును, విరహిణుల నని యర్థము (భయ డటతోఁ గూడిన) దయముతోఁ గూడిన తెరువదలయొక్క సముదాయము నని

యథాంతరము. (ని) విశేషా స్వంగ నా భీరుః కామిని వామలోచనా యనియును
 త్రస్నో భీరు భీరుక భీలుకా యనియు నమరుడు శ్రమ మొందించి = ఆయాసపెట్టి,
 దయాకూన్యతన్ = దయలేమిచె, కలంచుట = తో భ పెట్టుట, ఎంచన్ = ఆలోచింపఁ
 గాన్, చృపధర్మిణే = రాజధర్మిణా? కా దని యర్థము. దేవతలకు స్వదేహము నిచ్చి
 తృప్తిపొందించి దేవతలకు నెల్ల దేవుఁ డగుశివునిచే శిరసున ధరియింపఁబడి (సన్మాన్
 మున) యాకాశమాగ్ధముననే సంచరించురాజపు (ఎల్లవారిని సంఖోపపెట్టువాడ
 వు) అగునీవు మన్మథుని నెయ్యము సంపాదించి మగని నెడఁబాసినయ్యాదువారి బా
 ధింపరా దని మొదటియర్థమునను, విద్వాంసులకు మిగుల సంతసము తుట్టించి యన్ని
 యుం దెలిసినవారిలో నెక్కింపఁబడి మించినదవడి గలప్రభు వగునీవు కిరాతులతో
 మైత్రుఁ డైది భయపడుమాగ్ధులను బాధించుట న్యాయము గా దని రెండవయర్థము
 నం దాత్పర్యము. శ్లేషాలంకారము.

చ॥ హితసరణి౯ శిరంబున వృహించె మహేశ్వరుఁ డంచు గర్వభా
 సితగతి మిన్ను ముట్టెదు శశీ! మఱి నిన్న ఆకాలం దన్ని ము
 న్నతఁడెకదా కళాగతివృటంచు దయ నివ్విడిచె౯ గతావమా
 నతఁ గని సిగ్గుఁ జెందవు మృనంబున నీకుఁ బరాకు వచ్చెనే. 107

శశీ! = ఓచందురుడా, (చందురులోనికి శంకమును గుండే లని కొందఱు చె
 ప్పదురు దానిని ధరించినవాఁడు గావున శశి యని చెప్పంబడు) మహేశ్వరుఁడు =
 శివుఁడు, హితసరణి౯ = అనుకూలమైనమాగ్ధముచేత, శిరంబున౯ = తలయందు౯, వ
 హించె నంచు౯ = ధరించె నంచు౯, గర్వభాసితగతి౯ = గర్వముచే విలసిల్లినరీతిచేత
 ను (గర్వముచేత నని యర్థము) మిన్ను ముట్టెదు = ఆకాశమును దాఁకెదవు. ఈ
 ప్పొంగద వని యర్థము మఱి = ఇంకను, అతఁడె = ఆయాశ్వరుఁడే, మున్ను = పూ
 ర్వము, దక్షునిజన్మముం జెఱుచున్న దని యర్థము. నిన్ను౯, అఱకాల౯ = కాలి
 యడుగుభాగముతోన్, తన్ని, కళాగతివి = విద్యలకెల్ల వాసస్థానమవు, కాంతులకు
 వాసస్థాన మని భావము అటంచు౯, దయ౯ = కనికరము చేతను, విడిచెగదా = వద
 లెనుగదా! గతావమానత౯ = (లోకముచే) దెలియఁబడినయవమానము గలుగుటను
 తెలియఁబడినయవమానము నని యర్థము కని = పొంది, సిగ్గు౯ = లజ్జను, చెందవు =
 పొందవు నిక౯, మనంబునన్ = మనసునంద౯, పరాకువచ్చెనే = ప్రమాదమువచ్చె
 నా యని ప్రశ్నము

క॥ తొలి లోకములకు వంకర

గలిగింతువటంచు నెంచి కమలభవుడు ని

న్నిలఁ బుట్టినపుడే వంకర

గలవాడుగఁ జేసెఁ గాదె ? కమలవిరోధీ ! 108

కమలవిరోధీ ! = ఓతమ్మలదాయా ! (చంద్రా) కమలభవుడు = తమ్మిమూరి, (బ్రహ్మ) తొలి = పూర్వమందన్, లోకములకున్, ప్రపంచమునందలిజనులకున్, వంకర = చెడుకార్యమును (అపకారము నని యర్థము) కలిగింతువటంచున్ = చేయుదు వని, ఎంచి = ఆలోచించి, ఇలన్ = భూమియందన్, పుట్టినపుడే = జన్మించినపుడే నిప్పున్, వంకర గలవాడుగన్ = కాటిల్యము కలవాఁ డగునట్లు, వక్రమైనయాకారము గలవాఁ డగునట్లని భావము. చెసెఁగాదె = చేసెనుగాదా ! వంకరవాడు వంకర పనులఁ జేయుట సహజ మని తాత్పర్యము

సీ॥ ఇందిరావిభుఁ డాత్మ ♦ హృదయస్థితుని నిన్ను

దోషాకరుఁడ వంచుఁ దొలగఁ దోచె

నపుడు ధాతయు స్వకీ ♦ యాబ్జప్రీతికిని జే

టాదపు నంచును నతి ♦ కొప్పగించె

నందుండి తారాప ♦ హరణవైఖరిఁ జూప

నతఁడు పాథోరాశి ♦ యందు వైచె

నచట రాజీవసం ♦ హరణంబు గావించు

వని యబ్ధి యంబరం ♦ బునకుఁ దోచె

నచట రాహువు మింగియు ♦ నఱుగ కుచికి

మరలఁ గ్రక్కంగ నీ విట్లు ♦ మసలి జగతి

నందఱకుఁ గంటకుఁడ వౌచు ♦ నింద నొందు

నీకు నిల్కడ గల్గునే ♦ నీరజారి !

109

నీరజారి = ఓపద్మవైరీ ! ఇందిరావిభుఁడు = విష్ణువు, ఆత్మహృదయస్థితునిన్ = తనమనసున నున్నవానిని, నిన్నున్, దోషాకరుఁడ వంచున్ = పాపముల కునికిపట్టను

చుక, రాత్రికిం బ్రభు వనుచు ననియ న్గము. (ని) సాయం నిశ్యవ్యయం దోషా
 శ్రీవానా దూషణాఘయోః నా నా లోలగక్ష, ప్రోచేక = వెడలఁ ద్రోచెను.
 పాపాత్ముఁడు లోనుండఁ దగఁ జని విష్ణువు నిన్న వెలువరించె నని యర్థము. చం
 ద్రుఁడు విష్ణువు మనసునం బుట్టె నని భావము అపుడు = ఆకాలమందు, ధాతయుక్ =
 బ్రహ్మాయను, స్వకీయాబ్జపీఠికిన్ = తనది యగుతామరపూవుగద్దియగుక, చెటు = హ
 ని, ఒదవునంచుక్ = పుట్టునని, అత్రికిక్ = అత్రి యనుమనికిక్, ఒప్పగించెక్ = ఇ
 చెప్పెను. చంద్రునియుదయమునఁ బద్మములు మువలించుఁ గానఁ దనవీరి మగుపద్మము
 మువలించిన సుఖస్థితి సంభవించ దని యెంచి బ్రహ్మచంద్రు నత్రికిచ్చె నని తాత్ప
 ర్యము. బ్రహ్మ యనుగిహమువలనఁ జందురుఁ జత్రికి బుత్రుఁడై జన్మించెనని పు
 రాణములం బ్రసిద్ధము. అందుండి = అత్రియొద్దనుండి, తారాహసానితైఖిక్ = తార
 యనుపేరు గలబృహస్పతిభార్యయొక్కదొంగిలించుటయొక్కరీతిని, చూన్ = (చం
 ద్రుఁడు) కనుపలుపఁగాక్, బృహస్పతిభార్యను గొంగిలించఁగా నని యర్థము అతఁ
 డు = అత్రి, పాథో రాశియండిక్ = సముద్రమునంగుక్, వైచెక్ = విసరివేసెను. ఆ
 తతాయ (పరభార్యను హరించువాఁడు) గాన నిటచుండఁ దగఁ జని సముద్రమున
 నత్రి పాణివైచె నని తాత్పర్యము. అచటక్ = ఆసముద్రమునండిక్, రాజీవసంహర
 ణంబు, రాజీవ = చెఁపలయొక్క, సంహరిణంబు = సంహరిమును, కావించు వని = చె
 యుదు వని, పద్మసంహరిము చెయుదు వని భావము (ని) రాజీవ ముజ్జే రాజీవో
 మృగే మత్స్యే. నా నా అర్థి = చముద్రుఁడు, అంఠరంబునకుక్ = ఆకాశమునకున్,
 ప్రోచేక్ = ఎగచెను అచటక్ = ఆకాశమునంగుక్, రాహువు, మ్రింగియున్, ఈవు
 అఱుగఁకునికిక్ = జీగము కానుండుటచెక్, మరలక్, క్రిక్కింగుక్, ఇల్లు = ఈప్రకా
 రము, మసలి = తిరిగి, జగతిక్ = లోకమునందున్, అందఱుచుక్, కింటఁడవు = నిచ
 శత్రుఁడవు, డోచుక్, నింగక్, ఒందునిరున్ = అనుభవించెడునిరుక్, నిల్కడ = క్షై
 ర్యము, కాశ్వతజీవన మని భావము. కల్గనే = ఉండునా? ఉండ దని యర్థము. ఇం
 దొక్కఁ డగుచంద్రునినకు బర్యాయమునం బెప్పుఁగ్గములం దునికిఁ జెప్పటచెఁ బ
 ర్యాయాలంకారము

ఉ॥ ఇంతటివాని నిన్నుఁ దన ♦ హృత్పథమందుఁ దలం ధరించుశ్రీ
 కాంతునకుం గిరిశునకుఁ ♦ గానన దావహాలాహాలాసలా
 సంతనితాంతకీలముల ♦ నానుట యెంతటివిత యామిసి
 కాంత తలంపఁ దద్వయము ♦ గాంచునె ధాత్రి భవత్సమోగితక్॥

యామీరీకాంత = కేతేడా ! (పండ్రిడా !) ఇంతటివానిన్ = ఇంతవాడికి
 గణములు గలవానిన్, నిష్కృ, స్వాత్మధమందున్ = మనోవీరియందున్, తలన్ = శిర
 సునందును, ధరించుశ్రీకాంతునకున్ = ధరించినవిష్ణువునకును, గిరీశు-శున్ = శివునకును
 మనమున ధరించినవిష్ణునకును శిరసున ధరించినశివునకు నని క్రమముగ నర్థము కానన
 ..... కీలములక, కానన = అడవియందలి, దావ = అగ్ని యొక్కయు, హలాహలా
 నల = అగ్ని బోలినకాలకూటముయొక్కయు, అనంత = అంతములేని, నితాంత = అధి
 కమయన, కీలములక = మంటలను, ఆకుట = మ్రింగుట, ఎంతటివంత = ఎంతయాశ్చ
 ర్యము? ఆశ్చర్యము కా దని బావము. తలంపన్ = అలోచింపఁగాన్, తద్వయము =
 వెనుకటిరెండువిధములజ్వాలలును, ధాత్రిక = భూమియందుక, భవత్సమాగ్రితక =
 నీకుం దుల్యమైనభయంకరత్వమును, వాడిమి నని యర్థము. కాంచునె = పొందునా?
 పొంద దని యర్థము శివుడు లోకసంరక్షణార్థము కాలకూటముం ద్రావె ననియు
 గృష్ణుడు గోపసంరక్షణార్థముకారుచిచ్చుద్రావెననియుభాగవతము

ప॥ అని పలికి తళుకుటలరుములుకులు చిలుకునలతేని నుద్దేశించి॥ 111

అనిపలికి = ఇట్లు చెప్పి, తళుకుటలరుములు లు = మిక్కిలిప్రకాశించుపూవుదాణ
 ములను, చిలుకునలతేనిక = ప్రయోగించెడుగుడ్డిగుని, ఉద్దేశించి = తలచి,

కి॥ కమలాక్షునికొమరుడవై

సుమనోధర్మంబు పూను॥ మద్రవని లియుం

గమలాక్షుల నేడెదవౌ

మమతమధువ్రతగుణంబు ॥ మానవుచుదనా! 112

మదనా = ఓ మనమండ! కమలాక్షునికొమరుడవై, కమలాక్షుని = విష్ణువు
 యొక్క (పద్మములం బోలినకన్నులు గలవాడని యర్థము) కొమరుడవై = పు
 త్తుడవై, సుమనోధర్మంబు = దేవత్వమును, పాండిత్యము ననియు నర్థము పుష్పధ
 నుస్సు నని భావము (ని) సుగుణా వృష్ణమాలక్యో స్త్రియాం దేవే గుధేచనా
 యనియును, ధర్మోస్త్రీప్రణ్యే నామన్యభావయోః చాపన్యగూర్వరాహింసాయ
 జ్వాచారయమేషనా యనియు నాన్యార్థముల పూనుమిక = దరించుమిక, ప్ర
 పత్తిలియుక = ఉండియును, కమలాక్షులక = కమలాక్షుని మట్టములను, (తామపూ

పులం బోలికన్నలు గలవారిని నీతండ్రి కమలాక్షుడు మేముం గమలాక్షులము. మ
తీయు నీ వన్నె యు నెఱిగినవాడవు, (నామసామ్యముచే) నీతండ్రిబంధుల మగుమ
మ్ముకొ) ఏచెదవు = బాధింతువు, బోన్ = (ఇది) తగును విపరీతలక్షణచెదగదని
యర్థము మమతకొ = అభిమానముచేతను, మనువ్రతగుణంబు = మద్యమునందలివ్రతము
నుగుణమును, త్రాగుడుబోతుతనము నని యర్థము తుమ్మెదవారి నని భావము మా
నవు = విడువవు. అవశ్యము విడువవలయు నని యర్థము

గీ॥ తొలుతఁ గుజనుల నలరించుఁ జెలిని బంది

బలము నడవుల విడియించి ఁ పాంధజనుల

మాంధసములు గొనుచు దుర్మార్గనియతి

నలరుశంబరభూతి వీఁసెబ్బబాణ॥

113

అజ్ఞానాణ = ఓమనైమిందా, ఈవు, తొలుతకొ = మొదటను, కుజనులకొ = వృ
క్షములను (కు = భూమియందు, కు = ఉత్పత్తికలది, కుజని దీరిబహువచనము కుజ
నలు.) అలరించుచెలికొ = వికసింపఁజేయుమిశ్రుని (చైత్రునిని), పంచి = అజ్ఞాపించి
కుజనులన్ = దుర్బిజులను, అలరించుచెలిన్ = సంతకలెల్లుమిశ్రుని, పంచి = అజ్ఞాపించి,
యని యర్థాంతము బలముకొ = చిలుకలు, కోయిలలు మొదలగ నేనను, నేన నని య
ర్థాంతము అడవులకొ = అన్యములందున్, విడియించి = ఉండున క్లేర్పఱిచి, పాం
ధజనులమాంధములు = విరహజనులమాన మనెడుద్రవ్యములను, మాంధ్యులగౌరవమును
ద్రవ్యము నని యర్థాంతము కొనుచుకొ = అపహరించుచు, దుర్మార్గనియతికొ =
చెడుఁజెడఁడియందలియేర్పాటుచేతను, అలరుశంబరభూతిని, అలరు = సంతసించు (ఇ
ది శంబరునకు విశేషము) శంబరభూతిని = శంబరుఁ డనురక్తినుని జంపినవాడవు
చెడుఁజెడఁడియందలినియమముచేతను ప్రకాశించెడుకిరాతుడ వని యర్థాంతము క్లే
వచేఁ బ్రాప్త మైయర్థద్యమునకు నభేదాశ్చయము చేయఁగా నింద తోచుచు
క్లేవములకాతిశయోక్తిలంకారము

కీ॥ యుగవిగమజగత్త్రియదం

బగుశర్వునికంటిమంటఁ నంటి కెఱసియు

నృగుడిం బ్రదికితి వీ వ

భ్యుగజనదురితమునఁగాదెఁ వారిచరాంకా॥

114

వారిచరాంకా = మన్మథుఁడా! చెఱపగులుతు తెక్కెమునం గలవాఁడని యర్థము ఈవు, యుగవిగమ. . . బు, యుగవిగమ = ప్రళయకాలమందుకై, జగత్ = లోకమునకు, క్షయదంబు = నాశము గలిగించుటకై, అగుశత్రుకంటిమంటన్ = అయ్యెడు శివునికంటిమందలి నున్న స్వామిని, అంటి = తాఁకి, కడసియున్ = చచ్చియును, అధ్వగ . . . గాదె, అధ్వగజన = విరివీజనులయొక్క, దురితమునఁ గాదె = పాపముచేతనేకదా, మగుడన్ = తెలిసి, బ్రదికితివి = జీవించితివి మున్ను శివుండు హిమాలయంబుకడఁ దపంబు సేయుచుండ దేవతలు బ్రహ్మాండమం బోయి తారకుండు మిగుల బాధించు చున్నాఁడని మొఱు లిడ నాతిండు శివునకుం బార్వతికి సంయోగంబుగలిగిఁ గుమారుండు వుట్టి వారిం జంపు ననుడు నింపుండు మన్మథుని యాశుఁ బార్వతీయం డనురాగము గలిగింపు మని ప్రార్థింప నతిండు దానికై యత్నించి యాశునికంటి నున్న యిగ్నిచే దగ్ధుఁడై రతిప్రార్థనయ ననుగ్రహించి శివునిచే మరల నుజ్జీతుం డయ్యె ననుపురాణగాథ యిట గ్రహింపబడియె ఉత్పేక్షాంకారము

ఉ॥ శంబరదానవుండు నినుఁ ♦ జౌర్యమునం గొనిపోయి వాన్ధిలో
నం బడఁద్రోయ నందొకపు ♦ నగ బగుమీనము మ్రింగ దానిగ
ర్చింబున నపు జీర్ణతను ♦ బాటిలిసన్ విరిహిన్ బంబు లో
కంబునఁ దాపవహ్ని నిలు ♦ గాఁగి కృశింపదుగా మధుప్రియా॥

మధుప్రియా! = ఓమదిఁడా, (వసంతుఁడెలికాఁడా యని యర్థము) మద్యమునం బ్రేమ కలవాఁడని ధ్వనించును శంబరదానవుండు = శంబరుఁ డనుపేరు గల రక్కసుఁడు, నిన్క, చాగ్యమునన్ = దొంగిలించుచెతను, కొనిపోయి = తీసికొనివెల్లి వార్ధిలోకై = సముద్రమందుకై, పడఁగ్రోయన్, అందున్ = ఆసముద్రమునన్, ఒకమనం బగుమీనము = ఒక గొప్పని యగుచెఱప, మ్రుంగన్ = గ్రసింపఁగాన్, అప్పు = అట్లు మ్రింగిఁకాలమందున్, దానిగర్భంబునన్ = ఆచెఱపయొక్కకుడు పునందున్, జీర్ణతను = అటుగుటను, వాటిలిసన్ = పొందినయెడన్, లోకంబునన్ = ప్రపంచమునందు, విరిహిన్ద్రజంబు = ఎడఁదానినైనాముకా నాయకులసముదాయము, తాపవహ్నిన్ = అగ్నిం బోలినతాపముచెతను, ఇటు = ఈప్రకారము క్రాఁగి = బాధనొంది, కృశింపదుగా = క్షీణింపదుగదా మున్ను శంబరాసుండు మన్మథుఁడు ప్రేమియైనరూపంబునం గృహ్నినివలన రుక్మిణీయందుఁ జుట్టించి తన్ను సంహరించు నని యెఱిఁగి యతనిజన్మము నిరీక్షించి పురిటింట నున్న పుడ వారి నెత్తుకొనిపోయి సముద్రమునం బాటవైచె ననియు

నతని సొకచేప మ్రింగె ననియు నాచేప శంబరునిటికే బెస్సలచే గాన్తుగాఁ గొ
నిపోబడె ననియు నందున్న శిశువు (మన్మథుడు) సురక్షితుండై జవ్వనంబున రతి
చేఁ బ్రబోధితుండై శంబరు సంహరించి ద్వారకం జేరె ననియు భాగవతము.

వ॥ అని పలికి చెంగటం జెంగలువపుప్పొడులఁ జిమ్ముకమ్మదెమ్మెరపై
నలిగి. 115

అని పలికి = ఇట్లు మన్మథుని నిందించి, చెంగట = సమీపమందుక, చెంగలు
వపుప్పొడుల = ఎఱ్ఱగలువమును, చిమ్ముకమ్మదెమ్మెరపై = చిలికెగుపరిమళిం
చుగాలిమిఁదను, అలిగి = కోపించి, దీకిం గర్త వైచనములలో భద్రాబాలికా
రిత్నము

క॥ జగమునకుం బ్రాణం బని
పొగడుదు రందఱును నిన్ను ధివిలో హృదయా
శుగ మగుట యెఱుంగ రిక నీ
దగునడువడి యేమి చెప్ప ధిగును సమీరా. 116

సమీరా = ఓవాయా ' భవిలో = భూమియందుక, అందఱును, నిన్నుక,
జగమునకు = లోకమునకు, ప్రాణం బని, పొగడుదురు = స్తుతింతురు లోకమెల్ల
వాయువునల బ్రదుకుఁ గాన జగత్ప్రాణుఁ డని వాయువునకు జేరు హృదయా
శుగ మగుట = హృదయాశుగ మనుపేరు గలుగుటను, ఎఱుంగరు = తెలియరు. హృద
యాశుగము = హృదయమునందు నాటివలెయు, లోపల నున్న వాయు వనియు నర్థ
ము జగత్ప్రాణుఁ డని పేరుండుటచే ని స్మెల్లవాడు స్తుతింతురు గాని, ఎల్లవారిని
బాధించునాశుగ మనుపేరు నికుఁ గల దని యాలోచింపరు (హృదయాశుగశబ్దము
నఁ గలయర్థద్వయమునకు నభేదనిశ్చయముచే నింద గవ్యము.) ఇక = పిమ్మటను,
నీదగునడవడి = నిసంచారమును, నిచరిత మనియు నర్థము ఏమి చెప్ప నగున్ = ఏమి
చెప్పవచ్చును నీచరితము నింద్య మైన దని యర్థము నిసంచారము చెప్ప నలవిగా
దని భావము.

క॥ ఘనతరులకు ఫలభంగం
బొనరించుటచే జనించు ధిగుపాపము తె

ల్లను గాలభుజగరూపము

లను చినుఁ గబళించుఁ జంచ ♦ లగునా పవనా॥ 117

చంచలగుణా = నిలకడలేనిగుణములు గల, పవనా = ఓ వాయూ! అస్థిర మై
సస్వభావము గలవాయువా యని యర్థము ఘనతరులకున్ = గొప్పవృక్షములకుఁ,
మిగులగొప్పవారిల కని యర్థాంతరము ఫలభంగము = పండ్లురాలిట్టును, కార్యహాని
నని యర్థాంతరము. పానంచుటచేక = చెయుటచేతను, జనించుచుపాపములెల్లక =
ఫుట్టినగొప్పపాపము లన్నియును, కాలభుజగరూపములను = నల్లత్రాచులయూకారము
చేతను, నినుక, కబళించుక = మ్రింగుచుండును వాయువు పాములకు నాహార
మై యుండఁగా నిచట ఘనతరులకు ఫలభంగముచెయుట యనుచోఁ గల్గినయర్థద్వ
యమునకు సభేదము కల్పించి దానం గల్గినపాపమే భుజంగరూపముం బొందిమ్రింగు
చుండె నని యుత్పేక్షించెను.

చ॥ అని హరిణాంజీవనచ ♦ రాంకసమీరుల దూటి వారిజా

సన మశిమందిరాంతరము ♦ న నివ్విరిపాన్పుపయి నివ్వరాలి నొం

దిన నిదె శౌరిఁ దెత్తు నని ♦ నెచ్చెలి యొర్తు తదాకృతిక లిజం

చినుట మీయఁ గూర్చి నది ♦ చేకొని యక్కునఁ జేర్చె ముగ్ధతక.

అని = ఇట్లు పలికి వారిజానన = చంద్ర, హరిణాంక . . . సమీరులక హరి
ణాంక = చంద్రునిని, (లేడిగులుతుగాఁ గలవాఁడు) జీవనచరాంక = మనస్సుకునిని
(జీవన = నీటియందు, చర = చిరుగునది = చెఁప అదియే, అంక = (తెక్కమున) గు
లుతుగాఁ గలవాఁడు) సమీరులక = వాయువును, దూటి = నిందించి, మశిమందిరాంత
రంబునక = మూసికొని పుటింటిలోక, విరిపాన్పుపయిక = పూలనెజ్జలొందను, నిరాలి నొం
దినక = వలపువలనిబాధను జెందినక, ఓర్పు నెచ్చెలి = ఒకానొక సమురాలు, ఇదె = ఇది
గో, శౌరిక = కృష్ణునిని, తెత్తు నని = తిసికొనినట్లు నని, తదాకృతిక = అప్పట్టునాకా
రియును, లిఖించినపటము = వ్రాసినచిత్రమును, ఈయక = ఈయఁగాక, హూర్మిక =
ప్రేమచేతను, అది = ఆపటమును, చేకొని = మచ్చికొని, ముగ్ధతక = ముద్దరాలితనముచె
తను, అక్కునన = వత్తుమునందుక, చేర్చె = భరించెను.

ప॥ అనిన శుక యోగీంద్రుం బరిషిన్న రేంద్రుం డెవ్వలికథ యెఱింగి

పు మిచి యడుగుటయు.

(సుగమము)

మ॥ అతులాభ్యంతిక కాకినాడవగరో • పాంతస్థలస్థాపితా
 యతస్తత్రాయతనాదిసంకలితసూ • ర్మారాయపేటాఖ్యభూ
 రితరగ్రామనిదానదానపటిమ • వీరాస్పదీభూతక
 ల్పతరుక్షీరధిచంద్రచంద్రశకల • భ్రాజద్యశోమండలా॥ 119

అతుల.....నిదాన, అతుల = సాటిలేని (ఇది పురవిశేషము) అర్థి = సముద్రముయొక్క, అంతిక = సమీపముననున్న, కాకినాడవగర = కాకినాడపురమునకు, ఉపాంతస్థల = సమీపస్థలమునందఁ, స్థాపిత = కట్టింపఁబడిన, ఆయత = విశాలమైన, సత్ర = సత్రము, (అన్ని దానము చేయుగ్రామము) ఆయతన = దేవాలయము, అది = మొగలగువానితో, సంకలిత = కూడుకొనిన, మార్యాయపేటాఖ్య = మార్యరావు పేట యను, భూవితరగ్రామ = మిగులఁ బెద్దది యగుగ్రామమునకు, నిదాన = కారణము, సముద్రపుటాడ్చిన నున్న కాకినాడదగ్గఱ సత్రముమొదలగువానితోఁ నూడిన మార్యరావుపేటను గట్టించినప్రభువా యని యర్థము. దానపటిమ.....చంద్ర, దానపటిమ = దానమందలితైపుగ్రామమచే, వీరాస్పదీభూతి = లజ్జకాస్పదములైన, (లజ్జకాస్పదముగాఁ జేయఁబడిన యని యర్థము) కల్పతరు = దేవవృక్షములును, క్షీరధి = పాలసముద్రమును, చంద్ర = చంద్రుఁడును గలస్వామి, కల్పతరులు మొదలగునవి దానమునం బ్రసిద్ధములు దానమహిమచే వానికి లజ్జ గలిగించిన ప్రభువా యని భావము చంద్ర... మండలా, చంద్రశకల = కల్పవృక్షముకలువలె, భ్రాజత = విలసిల్లుచున్న యశోమండలా = కీర్తిమండలుఁదా.

క॥ శూరమహోదారిసదా

ధారనుధానారిసహిత • తలవచనఝరీ

వారాశిగభీరాసగ

ధీరాసుందరశరీర • దృఢభుజసారా॥

120

శూర = పరాక్రమశాలి, మహోదార = గొప్పదాతృఁడా, సదాధార = సజ్జనుల కాధారము, సజ్జనుల రక్షించుప్రభువా యని భావము సుధాసార.....ఝరీ, సుధాసార = అమృతసారముతో, సహిత = కూడిడియున్, తల = అధికమైనదియును, (అగు) వచనఝరీ = వాక్ప్రవాహముగలతేడా, వారాశిగభీరా = సముద్రమువలె గంభీరుఁడా, శగభీరా = పవ్వరమువలె ధీమఁడా, సుందరశరీర = చక్కనిదేహము గల ప్రభువా, దృఢభుజసారా = దిట్టమైనచేతులము గలప్రభువా!

సౌగ్ధ్యేవృత్తము.

శ్రీజగన్నాథాకాః శ్రీప్రియాగాదివి
 భ్రాజితక్షేత్రయాః త్రాఫలప్రాపితేం
 ద్రాజలోకాధివాః సాధికాజప్రిని

ర్వాజసాఖ్యోదయః స్వాస్త్వావాయోద్భవా! 121

శ్రీజగన్నాథ.....స్వాస్త్వావాయోద్భవా, శ్రీజగన్నాథ=పురుషోత్తమస్థానము, కాశీ, ప్రయాగ, ఆది = మొదలైన, నిభ్రాజిత = పరికాశించెడు, క్షేత్ర=పుణ్యస్థలములకు, యాత్రా=పోవుటచేతను, (గర్భిణి) ఫల=పుణ్యముచేతను, ప్రాపిత=పొందింపఁబడిన, ఇంద్రా=ఇంద్రునియొక్కయు, అజ=బ్రహ్మయొక్కయు, లోక=(స్వర్గ, సత్య) లోకములయందలి, అధివాస=ఉనికిచేతను, అధిక=ఎక్కువైన, అజసౌ=నిరంతరమైన, నిర్వాజ=కపటములేని, సాఖ్యోదయ=సుఖాలిశయముగల, స్వాస్త్వావాయోద్భవా=ఆత్మయులగువంశస్థులుగలరామరాయప్రభూ! జగన్నాథముమొదలగుపుణ్యస్థలములకుం బోయి యచ్చటఁ బెక్కు లగుసత్కార్యములు చేసి వానివలనఁ గలిగినపుణ్యముచేఁ బ్రాచీను లగువంశస్థుల కింద్రాదిలోకములఁ గల్గించినప్రభువా యని యర్థము.

గద్యము.-ఇది శ్రీమహాభారతీప్రసాదాసాదితకవితామతల్లికాల్లమరాజవంశజాపస్తంబసూత్రీవదెల్లనార్యపౌత్రీ) రంగశాయి నామార్యపుత్రీ) హరితసగోత్రీ) పవిత్ర సుకవిజనవిధేయ సుబ్రహ్మణ్యకవినామధేయప్రణితం బైనభద్రాపరిణయం ఋతుమహాప్రబంధంబునందుఁ దృతీయాశ్వాసము.

శ్రీ రస్తు

కు భ మస్తు.

అ వి ఘ్న మస్తు.

భ ద్రా ప రిణ య ము .

చ తు థా శ్వా స ము .

శ్రీరాజితవిబుధగణవి

హారాంచితపీఠపురవ ధ రామరసగిరి

చారుసభాభవననుధ

ర్కారుచిరసురేంద్ర రామ ధ రాయనకేంచాగి. 1

శ్రీరాజిత.....సురేంద్ర, శ్రీ=సంపదచెతను, రాజిత=ప్రకాశింపఁజేయఁ బడిన, విబుధగణ = విద్వాంసు లనుదేవతాసముదాయముయొక్క, విహార = సంచార ముచెతను, అంచిత = పూజింపఁబడిన, పీఠపురవర = శ్రేష్ఠ మైనపీఠికాపుర మను, అమ రసగిరి = అమరపురిము (అమరావతి) యొక్క, చారు = సుందర మైన, సభాభవన = సభాగృహ మనెడు (ఁజెప్పిరి) సుధర్మ = ఇంద్రసదృశ, (ని) స్యాత్సుధర్మ దేవస భా. అ రుచిర = మహాహరుఁ డగు, సురేంద్ర = ఇంద్రుఁడా, రామరాయనరేంద్రా = ఓరామరాయప్రభూ! ముందుపద్యముతో నన్వయము

గీ॥ అవధరింపుము శౌరిధ ధ వ్యచరితంబు

తొల్లి సూతుండు శౌనకా ధ దులకుఁ కెప్పి 8

నట్టిరీతిఁ బరిక్షిద్ధ ధ రాధినాథ ధర్మగోత్ర, కు

తిలకమున కిట్లు శుకయోగి ధ దెల్పఁ శ్రీమపడి, నిర్మించన

ంచెను. ఒగిన్ = క్రమము

తొల్లి = పూర్వము, సూతుండు, శౌనకాదులక

కారముచెతను, శారిభవ్యచరితంబు = కృష్ణునికుది మైవచరిత్రమును, అవధరింపుము = చిత్తగింపుము. శుకయోగి, పరిక్షిద్ధరాధినాథలిలకమునకుఁ = పరిక్షితుఁ డనురాజశ్రీ హునికున్, ఇట్లు, తెలుపఁదొడఁగెఁ = చెప్పటపహరింభించెను. (ముందు శారిభవ్య చరితంబు చిత్తగింపు మని వ్రాసి పిమ్మటఁ దొల్లి నూతుండు చెప్పివీరితినే శుకయోగి పరిక్షిన్మహారాజున కిట్లు చెప్పఁదొడఁగె నని యేని యన్వయింపఁదగును.)

క॥ అటు లంతఃపురగృహమునఁ

పటుతరవిరహాభర మూను ♦ బాలామణి ము

చ్చటల న్నెచ్చెలు లపు డ

చ్చట నూర్పొంగఁ బ్రభాత ♦ సమయం బయ్యె॥ 3

అటులు = వెనుకటియాశ్వాసాంతమునఁ జెప్పినప్రకారముగాఁ, అంతఃపురగృహమునఁ = అంతిపురములోనియొకయింటియందున్, పటుతరవిరహాభరము = అధిక మైనవియోగ మను (ఎడఁబాటను) బడపును, ఊనుబాలామణిఁ = ధరించినబాలికా శ్రేష్ఠమును, (భద్రను) నెచ్చెలులు = సఖురాండ్రు, అచ్చటన్ = ఆయను యున్నస్థల మునందఁ, ముచ్చటలఁ = మించిమాటలచెతను, ఊర్పొంగన్ = ఊటడింపఁగాఁ, అపుడు, ప్రభాతసమయము = సూర్యోదయకాలము, అయ్యెఁ

సీ॥ కాలజ్ఞతను రథాం ♦ గములకు రవిరాకఁ

దెలుప నాఁ గృకవాకు ♦ తెలమి మోసెఁ

దనరాక నినుండు ప ♦ ద్వినికీ జెప్పఁగఁ బంపు

శుభదూత యన వేగుఁ ♦ జుక్క వొడిచెఁ

దపనుండు నిజపంప ♦ డిలు గొను ననుభీతి

నన దీపికలు వెల్ల ♦ నై వడంకె

వరుణరితిత్రిట ♦ ద్వారునన్తనహీర

మండనం బన సుధాం ♦ శుండు గుంకె

నరుగుదెంచుకమలబాం ♦ భవునిమేటి

నను గనుపట్టు ♦ తెల్లపట్టు

తెక్కియపుజాయ యనఁగఁ బెం ♦ పెక్కి పొది

నల్లనల్లనఁ దొలివెల్ల ♦ తెల్లమయ్యె॥

4

కృకవాకులు = కోళ్లు, (ని) కృకవాకు స్త్రామిమాది యని యనుటఁడు. కా
లజ్జితఁ = కాలము నెఱుఁగుటచేతను, రథాంగములకుఁ = చక్రవాకములకుఁ, రవి
రాకఁ = సూర్యునియగువనమును, తెలుపవాన్ = తెలుపుటకో యనఁటలు, ఎలమిఁ =
సంతసముగోఁ, మోసెన్ = ధ్వనించెను సూర్యోదయకాలమందుఁ గోళ్లు కూయు
ట సహజమై యుండన్ సూర్యునిరాకం దెలుపుటకో యనుటలు కూసె నని దెప్పట
చె నుత్పేక్షలంకారము. ముంపు పొదములయందు నిట్లే యాయలంకారము గ్రహిం
పవలెను. ఇనుఁడు = సూర్యుఁడు, (చిత్త యనియు ధ్వనించును) తనరాకన్ = తన
వచ్చుటను, పద్మినికిన్ = పద్మలతకున్, (పద్మినిజాతిస్త్రీ యగుభార్య కనియు ధ్వ
నించును.) చెప్పఁగన్ = తెలియఁజేయుటకై, పంపుకుభద్రాతయనన్ = పంపించినమే
లువార్తఁ దెప్పరాదుబారి యనునట్లు, రాయబారి వలె నని యర్థము పేగుఁజుక్క =
శుక్రుఁడు, పొడిచెన్ = ఉదయించెను. తపసుండు = సూర్యుఁడు, విజయపదలు = తమ
వి (దీపముల) యగుభాగ్యములను, దీపములకాంత్యతిశయము నని యర్థము. కొను
చనభీతి నఁజు = అపహరించు ననుభయముచేతనో యనునట్లు, దీపికలు = దీపములు,
వెల్లవై = కాంతి లేనివై, వడంకెన్ = గజుజ వడంకెను. సూర్యోదయము సమాపించు
టచేతనును, వ్రాతఃకాలమునఁ జల్లగాలి వీచుటచేతనును దీపములు వడఁచుచుండె నని
భావము. వరుణ... మండనం బనన్, వరుణ = వరుణదేవునియొక్క, రతి = సంయో
గకాలమున, త్రుటత్ = తెగిపోవుచున్న, వాసుకీస్తన = వరుణదేవునిభార్యయొక్కస్త
నమునందలి, హిరమండనం బనన్ = వజ్రముఁబూషణమో యనునట్లు, సుధాంశుఁడు =
చంద్రుఁడు, కుంకింకన్ = అస్తమించెను. త్వరిం = వేగముతోన్, అరుగు.....మీఁ
దను, అరుగుదెంచు = వచ్చెడు, కమలవాంఛవుని = సూర్యునియొక్క, శీటి = గో
దయగు, తేమీఁదను = కథముమీఁదను, కనుపట్టుతెల్లపట్టు తెక్కియపుజా
నఁగన్ = కానుపించెడు తెల్లనిచాయ గలపట్టుగ డ్డజెండాయొక్కకాంతిగో
రెంపెక్కి = అధికమై, ప్రాచిం = తూర్పుదెసయందన్, అలఁ
గాఁ, తొలివెల్ల = మొదటఁగాన్పించుటెలుపు, తెల్లమయ్యె ॥ 8

8

యనం దెల్లవాటె నని యర్థము శ్రీమతునితోన్ = భర్తగోఁ, కూ
చ॥ అలవిరహివృజంబుల న ♦ నంగుఁడు నను, అలసి = శ్రిమపడి, నిద్రించు
కలితనిజాతుగప్రతీతి ♦ గగ్గిముట్ట వో = ముకుళించెను. బగిన్ = క్రమము

గలసి రతాంతతాంతలగు ♦ కాంతలకన్నలకెంపు రాజితెం

జలువ వహించెదెమ్మెరయు ♦ జానలచన్దవలందు హారముల్ || 5

అంగుడు = మన్మథుడు, అలవిరహప్రజంబులన్ = ప్రసన్న మగువియోగిసము
దాయములను, గల్పి = జయించి, తదస్మి ... ప్రతలిక, తత్ = ఆవియోగులయొ
క్క, అప్రకృతమనెడు, పంక = బురదతోక, సంకలిత = కూడిన, నిజ = తనవి య
గు, ఆకుగ = బాణములయొక్క, ప్రతలిక = సమూహమును, క్రమ్యుటన్ = మఱలక, ఇ
ందులన్ = ఈస్థములందుక, (ఆడువారియందుక,) దాచె నాన్ = దాపటిక
ము చెసెనొ యనుకట్టు, ప్రియున్ = భర్తను, కలసి = కూడి, రతాంతతాంతలు, ర
తాంత = సంభోగాంతమందుక, తాంతలు = అలసినవాడు, అగుకాంతలకన్నలకెంపు =
అగువాడవారికన్నలయందలియెఱ్ఱదనము, (ఎఱ్ఱనికన్న లని యర్థము) రాజి
తెన్ = ప్రకాశించెను. తెమ్మెరయుక = (ప్రాతఃకాలపు) గాలియును, చానలచన్ద
వలందుక = స్త్రీలచనుజంటలయందుక, హారముల్ = ముత్యాలదండలును, చలువ =
కైత్యమును, వహించెన్ = ధరించెను. సంభోగమువలనిబాగరమువలన నెఱ్ఱివి యైన
స్త్రీల సేత్రములు మన్మథుడు వియోగులను సంహరించి వారియొద్ద దాచినరక్తమునో
మండినబాణములువలె నుండె నియుత్పేక్ష ఇందు, “కన్నులకంప” నుపదమును
గంపులగన్ను లనుటకు మాటుగా నుపయోగించినట్లు నోచెడిని అట్లయిన సే
యాశుగోపమానము దీనికి సరిపడును. కాని యిట్టిసమాసము దుర్లభముగాఁ గా
న్పించును గాన “కంపులగనుల్ విరాజితెన్” అనిపారముండిన బాగుగనుండు ని
వోచును.

♦ శోకదయనగాగ్రవేదిపయి ♦ నుజ్జ్వలకల్యవరుండు సంభ్రమం

♦ శ్లో ద్విజావలీశుతిహి ♦ తోక్తి శుభస్వనముల్ నెలంగఁ బ్రా

♦ కంఠమునఁ ♦ గట్టినకాంచనపద్మరాగసం

గాలిబాట్టనఁ ♦ భాస్కరబింబము దోచె దూర్పునన్ ||

చరుణరితం, ఉజ్జ్వల = ప్రకాశించెడు, కల్య = ప్రాతఃకాల మనెడు,

మంజుగ్రాహిత్వాహామృఖంకల్యం అ ఉదయనగాగ్రవేది

నరుగుచేట్లేయరంగుమీదను, సంభ్రమము = సంతసము,

నను గన్మోక్తి శుభస్వనముల్ = ద్విజావలీ = (శుకములు

మొదలగు) పక్షిసముదాయ మనెడుభాగ్యాహుసముదాయముయొక్క, (ని) దంతవి
ప్రాండబాద్విజాః. అ. శ్రుతిహిగోక్తి = చెవులకింపు లగుపలుకు లనెడువేదవాక్యము
లయొక్క, శుభస్వనముల్ = మనోహరమైనధ్వనులనెడుమంగళధ్వనులు, శ్లిష్టరూపకము.
చెలంగణ = ప్రకాశింపఁగాన్, ప్రాకృదమలకన్యకంమునక = తూటప్పదిక్కనెడునిర్మ
లయైనకన్యయొక్కమెడమందొక, కట్టిన... .. సంపదక, కట్టిన = కట్టినట్టి, కాంచన
పద్మరాగసంపదక = బంగారముయొక్కయుఁ బద్మరాగముయొక్కయు శోభతోక,
తగుతాళిబొట్టనఁగణ = ప్రకాశించుమంగళనూత్రమందలిస్వర్ణాభరణమో యనునట్లు, భా
స్కరబింబము = నూర్వమండలము, తూర్పునక = తూర్పుదిక్కునందక, తోఁచెక =
ఉదయించెను రూపకానుప్రాణిరోత్ప్రేక్షాలంకారము.

క॥ ఇనుఁడు వియల్లక్షిఁ గవయఁ

జనుదెంచె న్ననకు నిపు డి ♦ చట నుండంగాఁ

బనిలే దనుచుఁ దదాళీ

జన మల్లన నరిగె ననఁగ ♦ జరిగెం జుక్కల్॥

7

ఇనుఁడు = నూర్వఁడు, భర్తయనియుధ్వనించును. వియల్లక్షిన్ = ఆకాశలక్ష్మిని
కవయక = కూడుటకు, చనుదెంచెక = వచ్చెను ఇవుడు = ఈకాలమునందక, ఇచ
టక = ఈస్థలమునందక, మనకున్ = మన మనియర్థము. ఉండంగాక = ఉండటకు,
పనిలేదనుచుక, తదాళీజను = ఆకాశలక్ష్మియొక్కచెలికత్తెలు, అల్లనన్ = క్రమము
తోక, అరిగెననఁగన్ = వెల్లెనో యనునట్లు. చుక్కల్ = తారలు, జరిగెన్ = అస్తమిం
చెను. ఉత్ప్రేక్షాలంకారము ఇం దినశబ్దస్వారస్యముచేతనును వియల్లక్షిశబ్దస్వారస్య
ముచేతనును నాయికానాయకన్యవహరము గమ్యము.

గీ॥ ప్రియునితోఁ గూర్చి రేయెల్లఁ ♦ గీడ్డసల్చ

సలసి నిదిచె ననఁ గలు ♦ వలు మొగిడ్చె

నొగి నినకరాళిగిలిగింత ♦ దగిలి పద్మ

నీతత్తులు నవ్వె నన విచ్చె ♦ నీరజములు॥

8

కలువలు, రేయెల్లన్ = రాత్రియంతయును, ప్రియునితోన్ = భర్తతోక, కూ
ర్చిక = ప్రేమచేతను, క్రీడసల్పన్ = క్రీడించుటచేతను, అలసి = శ్రమపడి, నిద్రించున
న్ = నిద్రపొందెనోయనునట్లు, మొగిడ్చెన్ = ముకుళించెను. ఒగిన్ = క్రమము

గాఢ, ఇవకరానిగిరిగింత = నూర్వ్యః దేనుభర్తయొక్క కిరణములను చెతులవలనిచక్కెలి
గింతను, తగిలి = పొంది, పద్మినీతతులు = పద్మలతా సముదాయ మనుపద్మినీబాలిశ్రీలః
నవ్యేననన్ = నవ్యేనాయనునట్లు, నీరజములు = పద్మములు, విచ్చెక్ = వికసించెను.
శ్రిష్టరూపకానుప్రాచీతోల్పేక్షాలంకారము. సూక్ష్మదయమ గుఱించె గలవల మొగిడె
ననియుఁ బద్మములు వికసించె ననియుభావము.

క॥ మక్కు వలర నక్కున నిడి

తెక్కలతోఁ గొంగిలించు ♦ తేసికి ముద్దుల్

గ్రక్కునఁ దనముక్కున నిడి

జక్కవకవ గూడె నొక్క ♦ జలజప్రఁడెంకిన్॥ 9

ఒక్కజలజప్రఁడెంకిన్ = ఒక్కతామగపూలు గలకొనియందున్, జక్కవ =
ఒకచక్రవాకాంగన, మక్కువ = ప్రేమము, అలరన్ = ప్రకాశింపఁగాన్, అమ్మనన్ =
అమ్మనందన్, ఇడి = ఉంచుకొని, తెక్కలతోన్, కాంగిలించు తేసికిన్ = కాంగి
లించుకొనెడుమగనికిన్, ముద్దుల్ = ముద్దులను, ముమ్మనన్ = ముమ్మతోన్, ఇడి =
ఇచ్చి, కవగూడెన్ = జలగూడెను కలసికొనె నని యర్థము ఇందు వృత్తిప్రసా
దము శబ్దాలంకారము.

చ॥ ఒకపొలయల్కచేఁ గలయ ♦ నొల్లక పంతుము లాడి గుట్టు వు

చ్చక తటితీపుఁజూపులనె ♦ బా గొనరించి పిఱుందఁ గూడి కూ

రుకు గనినట్టిదంపతుల ♦ రూఢిగ మేల్కొలుపం దలంచె నా

శుకపికశారికల్ పలుకఁ ♦ బొచ్చె గృహంతరపంజరంబులన్॥ 10

ఒకపొలయల్కచేన్ = ఒకానొకప్రాయశ్శలహముచేతను, (నాలుకానాయకు
ల కొండోరులయాజ్ఞ నచిక్రిమించుట మొదలగువానిచే గట్టుకోపము పొలయల్క
యనబడు.) పంతుములాడి = పట్టుదలపూటల నాడికొని, కలయన్ = కూడుటను, ఒల్లి
క = అంగీకరింపక, గుట్టు = కిటుకును (లోపల నున్నయభిలాషము నని యర్థము.) పు
చ్చక = వెలుపలికిం దెలియనీయక, కలియవలె నన్నయభిలాష మున్నభిమానముచే
దెలియనీయక యని యర్థము. తటితీపుఁజూపులనె = ఉపేక్షం దెలియజేయుచూపుల
చేతనె, బాగొనరించి = ఆలస్యముచేసి, పిఱుందన్ = తరువాతికాలమందున్, కోపము
కాంతించినతరువాత నని యర్థము. కూడి = కలసి, కూరుపు గనినట్టిదంపతులను, కూ

అను = నిద్రను, కనిపట్టిదంపతులకు = పొందిన భార్య భర్తలను, మేల్కొలుపున = నిద్ర నుండి లేపుటకు, తలంచెనాక = తలచి కొనెనో యనునట్లు, శుకపికకారికలో = చిలు కలు, కోయిలలు, గోరంకలును, గృహంతరపంజరంబులన్ = ఇంట్లోని పంజరములందుక, రూఢిక్ష = స్పష్టముగాన, పలుకఁజొచ్చెన్ = కూయుట కారంభించెను. నూ ర్శ్యోదయకాలము దెల్లపక్షులు గూయుట సహజమై యుండ నిందుఁ బ్రాయశఃకలమా ముచే మొదటఁ గూడక తరువాతఁ గలసి పిమ్మట నిద్రించుటచే నూర్శ్యోదయకాలము నను మేల్కొన్నదంపతుల మేల్కొల్పుటకుఁ దలచినవి వలెఁ బెంపుడుచిలుకలు మొ దలగునవి గూఁచుఁజొచ్చె నని యుత్పేక్షించెను. చిలుకలను గోరంకలను బంజరము లుంచి పెంచుట గలదు గారి కోయిల నట్లు చెయుట యప్రసిద్ధము కావున నవి యుఁ బంజరములనుండి కూయునట్లు చెప్పట చింత్యము.

ఉ॥ రాత్రి చంద్రకాంతి తిమి ♦ రంబుల గీటడఁగింపఁ దచ్చిశు
వ్రాతము లబ్జకోశవివ ♦ రంబుల డాఁగి భయాప్తి నాత్మరూ
పాతిశయంబు మాని యిత ♦ రాకృతి గైకొనెనో యనన్ సరో
జాతరజఃపితంబులను ♦ సంగతిఁ బొల్చి మెలంగె భృంగముల్॥ 11

రాత్రి = రాత్రికాలమునను, చంద్రకాంతి = వెన్నెల, తిమిరంబులన్ = చీకటిలను, గీటడఁగింపఁ = హింసింపఁ గాక, తచ్చిశువ్రాతము, తత్ = ఆచీకటిలయొక్క, శు వ్రాతము = పిల్లలసమాసము, భయాప్తిన్ = భయముగలుగుటచేతను, అబ్జకోశవివరం బులక = తామర మొగ్గులగర్భములందుక, డాఁగి = దాఁగి, ఆత్మరూపాతిశయంబు = తమయొక్కరూపాధిక్యమును, (తమరూపము నని యర్థము) మాని = విడచి, ఇతరా కృతి = మారువేషములను, కైకొనెనో యనన్ = ధరించెనో యనునట్లు, (పగవారికి బడిసినవారు మాటువేసుచునో సంచరించుట లోకప్రసిద్ధము.) భృంగముల్ = తుమ్మె దలు, సరోజాత ..... సంగతిక, సరోజాతి = తామరపూవులసంబంధమైన, రజః = పుప్పొడిచేతను, పితంబు = పచ్చనివర్ణము గల, తనుసంగతిక = శరీరసంబంధముచేతను, పొల్చి = ప్రకాశించి, మెలంగెక = సంచరించెను. నూర్శ్యోదయకాలమున మరంద పానముచేయుఁ బద్మములందుఁ బ్రవేశించి తే యెల్ల నుండి యందలిపుప్పొడి గాత్ర మున నంటుటచేఁ బచ్చనివియై యుదయము వెడలుతున్నదను రాత్రివెన్నెల చీక టిని బట్టి బాధింపఁగా నది తమ్మును బాధించు ననుభయముచేఁ దామరలలో డాఁగి పిమ్మట మాటువేసుచు భరించి సంచరించుచీకటిఁ గుఱువులంబోలే నుండె నని భావ ను. ఉత్పేక్షాంకారము.

సీ॥ ఈరితి నిజవిభా ♦ పూరితాఖిలదిశా

మండలుం డగుచు భా ♦ నుండు దోఁప

నపుడు వైతాళికా ♦ ఖ్యాతమంగళగీత

కలన మేల్కొంది కే ♦ కయవిభుండు

తత్సమయార్హకృ ♦ త్యములు నిర్వర్తించి

గురుమంత్రిమిత్రాది ♦ పరివృతముగ

నాస్థానిఁ గొలుపుండి ♦ యదువల్లభునిసేమ

మరయ సంతర్దను ♦ నాత్మసూనుఁ

బనిచి శోభనవస్తుసం ♦ భార మెల్ల

విడిదిగృహముల సమకూర్ప ♦ వివిధజనము

నందు నియమించి పురమును ♦ నంతిపుర మ

లంకరింపఁగఁ గూటపా ♦ లకుల ననిచె॥

12

భామండు = నూరుగడు, ఈరితి = పైని జెప్పిన రీతిచేతను, నిజ.....మండలుండు, నిజ = తనదియగు, విభా = కాంతిచేతను, పూరిత = నింపఁబడిన, అఖిలదిశా = అన్నిదిక్కులయొక్క, మండలుండు = సముదాయముగలవాడు, అగుచున్, దోఁప = ఉదయింపఁగాన్, అపుడు = ఆకాలమున కేకయవిభుండు = కేకయరాజు, వైతాళికా..... కలనన్, వైతాళిక = మేలుకొలుపువారిచేతను, (మంగళగీతములం బాడుచు నూర్యోదయమునకు మున్ను రాజుల మేల్కొలుపువారు వైతాళికులు) (ని) వైతాళికా బోధక రా. అ ఆఖ్యాత = గాఢముచేయఁబడిన, మంగళగీత = శుభముం దెలుపుపాటలయొక్క, కలనన్ = వినికిచేతను, మేల్కొంది, తత్సమయార్హకృత్యములు = ఆకాలమునకుం దగినపనులను, (అపుడు చేయవలసినపనుల నని యర్థము.) నిర్వర్తించి = చేసి, ఆస్థానిన్ = సభయందక్ష, గురుమంత్రిమిత్రాదిపరివృతముగన్ = పురోహితులతోడను మంత్రులతోడను నెయ్యగతోడను, వాచరింపఁబడునట్లు, మంత్రులు మొదలగువారితోఁ గూడునట్లుగా నని యర్థము. కొలువుండి = సభచేసి, ఆత్మసూనున్ = తనకొమరుని, సంతర్దనున్ = సంతర్దనఁ దనపేరు గలవానిని, యదువల్లభుని సేమము = కృష్ణుని సేమమును, అరయన్ = తెలిసికొనుటకున్, పనిచి = ఆజ్ఞాపించి, శోభనవస్తుసంభారము = శుభమైనవస్తుసముదాయమును, ఎల్లన్ = అంతయును, విభానము

నకుం దగినవస్తుసామగ్రి నని యర్థము. విడిదిగృహములన్ = పెండ్లివాసుండునిండ్లయందున్, సమకూర్చన్ = సంఘటించుటనన్, వివిధజనమున్ = పెక్కు తెలింగులవారిని, అండున్ = ఆవస్తువులు సంపాదించుటకు, నియమించి = ఏర్పఱచి, పురమును = పట్టణమును, అంతిపురము = అంతఃపురమును, అలంకరింపఁగన్ = అలంకరించుటకు, కూటపాలకులన్ = ద్వారపాలకులను, ఇంటికావలివారి ననియేని యర్థము. అనిచెన్ = అజ్ఞాపించెను.

వ॥ ఇట్లు నియోగించిన వార లాసమయమున (సుగమము.)

సీ॥ అపరంజినీట నూ ధ త్నపుంజాయఁ దేర్చిరి

కోటకొమ్మల హర్త్య ధ కూటములను

గలయఁ బన్నీటిచేఁ ధ గలయంపి చల్లెరి

రాజమార్గాంగణ ధ రంగములను

గనకాంబరపుంబతా ధ కలు నిల్పి రున్నత

ప్రాసాదగోపురో ధ పరితటులను

గస్తూరికాగరు ధ కర్ణమద్రీవముల

నలికిరి కేళికా ధ నిలయములను

నెల్లెడల ముత్తయపుముగ్గు ధ లుల్లసిల్లఁ

గదళికాక్రముకస్తంభ ధ కలితనలన

కాయమానహానిస్సణి ధ ఖచితతోర

ణములు వన్నిరి ద్వారభా ధ గములగముల.

13

కోటకొమ్మలన్ = బురుజులండును, హర్మ్యకూటములను = మేడలయండును, (సభా)గృహములందును, అపరంజినీటన్ = ఒంగారునీటిచెతను, కరణినబంగారుపూతచేత నని యర్థము నూత్న పుంజాయన్ = క్రొత్తకాంతిని, తేర్చిరి = కలిగించిరి. దీనికి నిందున్న యితరక్రియలకును మీఠవచనమున నున్న 'వారిలు' కర్తలు. రాజమార్గాంగణరంగములను = పెద్దబాటలందు నంగడివీధులయందును, పన్నీటిచేఁ = మంచు నీటిచెతను, కలయన్ = అంతటను, కలయంపి = ఉమ్మగాఁగుటకై చల్లునీటిని, చల్లెరి. ఉమ్మగాఁగునట్లు చల్లగ నండునట్లు పన్నీరే వీధులందుఁ జల్లి రని యర్థము. ఉన్నత

.....తలులను, ఉన్నత=ఎత్తైన, ప్రాసాద=రాజగృహములయు, గోపుర = పెద్ద వాకిళ్లయు, ఉపరితలులక=మీడిపడేములందున్, కనకాంబరపుటతాకలు=బంగారుసరిగవస్త్రము గలతెండాలను, నిర్విరి; కేలికానిలయములను =క్రీడాగృహములను, అటలానుకొనుటైనిర్వింపఁబడినగృహముల నని యర్థము కస్తూరికాగరుకర్ణమద్రావములక=కస్తూరియొక్కయు అగరుయొక్కయు బురదతడిచేతను, అలికిరి; ఎల్లెడలక= అన్నిఁదలములయందును, ముత్రియపుముగ్గులు=ముత్యాలముగ్గులు, ఉల్లసిల్లన్=ప్రకాశింపగాక, కదలికా.....గోరణములు, కదలికా=అనఁటులయొక్కయు, క్రమక= పోకలయొక్కయు, స్తంభ=కంబములతోడను, కలిత=పొందఁబడిన, (నిర్వింపఁబడిన యని యర్థము.) నలదకాయమాన=వట్టిచేళ్లపందిరులును, హరిన్మణిఖచిత్రోరణములు= గారుత్యతమణులతో (గరుడపచ్చలతో) నిర్వింపఁబడినగోరణములును, ద్వా రభాగములగములన్=గుమ్మములసమూహములందుక, పన్నిరి=నిర్మించిరి.

లయగాహి.

లీల గృహలక్ష్మిగళ ♦ మాలిక లనం దనరు
 పోలికలఁ గాల్గుముణి ♦ జోలికలసీవిక
 బాలికలమొత్తముల ♦ కేలికలనం బెఱుకు
 వాలికలదృగ్జలజ ♦ పాలికలరేవన్
 మెలగుకపోతకుల ♦ పాలికల వాల్చినమ
 రాళికల నోలిఁ దగు ♦ శాలికలవన్నెక
 గోలికలనాంచితమ ♦ దాళికచ లాడువచ
 నాళికలనాదములఁ ♦ బోలికళ మించెక.

14

లీలక=విలాసముతోక, గృహలక్ష్మిగళమాలికలనన్=గృహములయందుండు లక్ష్మియొక్క మెడలోనిదండ లనునట్లు, తనరుపోలికలక=ఒప్పెదుపోలికలచెతక, కాల్గుముణిదోలికలతీవిక=ప్రకాశించు మాణిక్యపుటుయ్యలలజైభవముచేతను, బాలికలమొత్తములకేలికలనక, బాలికల మొత్తముల=స్త్రీసముదాయముయొక్క, కేలికలనన్=అటలానుటచేతను, బెఱుకు.....రేవక, బెఱుకు = తరతరలాడెడు, వాలికల=దీర్ఘములైన (సోఁగలైన) దృష్టలజ=పద్మములంబోలిన, కన్నులయొక్కపాలికల=సముదయముయొక్క, రేవక=చక్కఁదనముచేతను, మెలగు.....పాలికలక

మేలగు = ప్రశస్తమైన, కపోతపాలికలక్ష = కపోతపాలికలయందున్, చూయపటై
 లయొద్దఁ బడు లుండుట కేర్పఱచినగుండ్లు కపోతపాలికలఁబడు. మేడలు మొద
 లగువిహారస్థానములయందుఁ బడు లుండెడుచతురస్రములైనగుండ్లు గలస్తంభములను
 గపోతపాలిక లఁబడు. వ్రాలినమరాలికలక్ష = వ్రాలినహంసలచేతనును, ఓలిక =
 క్రమముతోక, తగుళాలికలవన్నెక = ఒప్పెడుగోరంకలయొక్కకాంతిచేతనును, కేళి
 కల.....కచలు, కేళికలన = అటలాడుటచేతను, అంచిత = ఒప్పుచున్న, మదాలికచ
 లు = యువతులు, (మదించినకు మ్మెదలం బోలినకేళిపాళములు గలవారు) ఆడువని
 నాలికలనాదములక, ఆడు = పల్కెడు, వచనాలి = వాక్యసముదాయముయొక్క,
 కలనాదములక = సుందరమైనధ్వనిలచేతనును, ప్రోలికళ = పట్టణపుశోభ, మించెక =
 అతిశయించెను.

మ. వనవాఙ్మండు ప్రభాతకృత్యములు నిర్వర్తించి యాకేళికా
 వనసౌధాంతరసీమ సాత్యకిముఖాప్తశ్రేణితో గొల్వ దీ
 ర్చిన సంతర్దనుఁ డేగుదెంచి నియతిఁ జేమోడ్వ నర్థాసనం
 బునఁ దా నాతని నుంచి మంచినరసంపుంబల్కులక దన్వఁగఁ.

వనవాఙ్మండు = కృష్ణుడు, ప్రభాతకృత్యములు = ప్రాతఃకాలమునం జేయవ
 లయుపనులను, నిర్వర్తించి = చేసి, ఆకేళికావనసౌధాంతరసీమక = మీఁదఁ జెప్పిం
 యుద్యావనమందలిమేడలోపలిప్రదేశమందక, సాత్యకిముఖాప్తశ్రేణితోక = సా
 త్యకిమొదలగుబంధుసముదాయముతోక, కొల్వదీర్చినన్ = సభచెయఁగాక, సభయం
 దండఁగా నని చర్చము. సంతర్దనుడు, ఏగుదెంచి = వచ్చి, నియతిక = విధేయత
 తోక, చేమోడ్వక = ముస్కరింపఁగాక, తెను = కృష్ణుడు, అరణక = సంతర్దనుని,
 అర్థాసనంబునక = తాను గూర్చున్న వీరమందలిభాగమునక, ఉంచు = నిల్పి, మంచిన
 రసంపుంబల్కులన్ = మృదువులును మనోహరమును నగుమాటలచేతను, తన్వఁగక =
 తృప్తిచేయఁగాక, ముఁదుపద్యముతో నన్వయము

సీ॥ రమణీయఘుస్పృణభా • సమజటాపటలంబు
 కొమరుకెంజిగురుజొం • పముగ వలలఁ
 జలదక్షమాలికాం • గుళినఖంబులు భ్రమ
 ద్భ్రమరాళిదళకోర • కము లయి తగ

బాహువిపంచికా ♦ పంచమస్వరము శా
ఖలను గోకిల గూయు ♦ కరణి నొనర
శేషాహిరుచి హసిం ♦ చెడిశరీరచ్ఛాయ
యమితప్రకాండపాం ♦ డిమము గాఁగ

నవ్వరసపూర్ణమణికమం ♦ డలుపు పక్వ
ఫలముగతిఁ దోఁప దివిచుండి ♦ యిలకు డిగ్గు
కల్పతరుప్రాయనఁగ వచ్చెఁ ♦ గాంతిజితక
నచ్చరన్నారదుం డగు ♦ నారదుండు.

16

రమణీయ.....కొమరు, రమణీయ = మమోహరమై, ఘుస్పణ = మంకుమ
యొక్క, భా = కాంతితో, సమ = తుల్యమైన, జటాపటలంబు = జడలసముదాయముయొ
క్క, కొమరు = చక్కదనము, (కాంతి) కంజిగురుజొంపముగఁ = ఎఱ్ఱరిచిగుళ్లసము
దాయముగాను, పటలఁ = ప్రకాశింపఁగాఁ, చలదత్తు.....లు, చలత్ = కదలుచున్న,
అక్షమాలికా = (జపమునకై చేతంబూరిన) రుద్రాక్షలదండయును, అంగుళి = వ్రేళ్లును,
సఖంబులు = గోళ్లును, భ్రమ.....కొరికములు, భ్రమత్ = తిరుగుచున్న, భ్రమర =
తుమ్మెదలయొక్క, ఆళి = సముదాయమును, దళ = ఆపలును, కోరికములు = మొగ్గులు
ను, అయి తగన్ = అయి ప్రకాశింపఁగాఁ, రుక్మాక్షులు తుమ్మెదలునలెను వ్రేళ్లు
చిగురాకులునలెను గోళ్లు మొగ్గులునలెను బ్రకాశింపఁగా నని భావము బాహు.....
స్వరము, బాహు = చేతయందలి, విపంచికా = వీణయొక్క, పంచమస్వరము = పంచ
మధ్యని, కాఖలను = కొమ్మలందున్, గోకిలగూయుకరణిఁ = గోకిల గూయువిధము చే
తను, ఒనరన్ = ప్రకాశింపఁగాఁ, శేషాహిరుచిఁ = శేషుఁ డనుపాఁపఁతొరికాంతిని,
హసించెడిశరీరచ్ఛాయ = ఎఱతాళిచేసెడుదేహకాంతి, అమిత ....ము, అమిత = మి
తములేని, ప్రకాండ = చెట్టుమొదటిభాగమందలి, పాండిమము = తెలుపు, కాఁగఁ, (ని) అక్షి ప్రకాండః స్కంధ స్వాస్తి మ్మాలా చ్ఛాఖావధేస్తరోః అ. నవ్య...
...పు, నవ్య = నూతనమైన, రస = జలముతోడను, పూర్ణ = నిండిన, మణికమండలుపు =
మాణిక్యపుఁగండిక, పక్వఫలముగతిఁ = పండినపండుయొక్కరీతిచెతను, తోఁపఁగ =
కాన్పింపఁగాన్, దివిచుండి = స్వర్గలోకముచుండి, ఇలకుఁ = భూమికిఁ, డిగ్గుకల్పత
రుప్రాయనఁగఁ = తిగియెడుకల్పవృక్షమో యనునట్లు, కల్పవృక్షమునలె నని యర్థము.

కాంతి.....దుండు, కాంతి = (తన) తేజముచెతను, జిత = ఓడింపఁబడిన, కవత్ = పోరాఁజింపుచున్న, శరత్కారదుండు = శరత్కాలమేఘము గలవాఁడు, శరత్కాల మందలిమేఘముం బోలినతెల్లనిశరీరకాంతి గలవాఁడు, అగువారదుండు, వచ్చెత్ = ఏగుఁడెంచెను. రూపకోపమానిదర్శనలతోడియత్ప్రేక్షాలంకారము

మ॥ కని శ్రీకృష్ణుఁడు లేచి యమ్మునికి మొక్కిక్కన్ మాని భద్రాప్తిర
స్తని దీవించిన నవ్వి సద్విధులతో ♦ నర్పించి సింహాసన
స్థునిఁ గావింప నతండు హర్షజనితా ♦ శుభ్ర గృమ్మి కన్గోనలన్
దనుకన్ మై పులకింప భక్తి నిటు చెంతన్ సన్నుతించెన్ హరి॥

శ్రీకృష్ణుఁడు, కని = (దేవలోకమునుండి వచ్చినవారదుని) చూచి, లేచి, అ
మ్మునికిన్ = ఆవారదునకున్, మొక్కిక్కన్ = నమస్కరింపఁగాన్, మాని = ఆవారదుఁ
డు, భద్రాప్తిరస్తని, భద్రాప్తిః = మేలుయొక్కపాండు, అస్తని = అగుఁగాకని, భద్ర
యనుకన్ని యపాం దగుఁగాక యని యర్థాంతరము కేవలసంస్కృతపదములకేని వా
క్యములకే నిందుఁ బ్రయోగములేదు కాని యనుకరణమున వాని కిందుఁ బ్రయోగం
బు గల దని నన్న యభిప్రాయండు దీవించెన్ = ఆశీర్వదింపఁగాన్, నవ్వి, (దీనికిఁ
గృష్ణుఁడు కర్త) సద్విధులతోన్ = మంచియేర్పాటులతోన్, అర్పించి = పూజించి,
సింహాసఃస్థునిన్ = పీఠమునం గూర్చున్నవానిని, కావింపన్ = చెయఁగాన్, అతండు =
ఆవారదుఁడు, హర్షజనితాశుభ్ర = సంకోషమునం బుట్టినకన్ని శుభ్ర, కృమ్మి = (కన్ను
ల) నలమికిని, కన్గోనలన్ = కంటికింబులందున్, దనుకన్ = వ్యాపింపఁగాన్,
మై = శరీరము, పులకింపన్ = గగుర్పొడువఁగాన్ భక్తిన్ = భక్తిచెతను, చెంతన్ =
సమీపమందున్, హరిన్ = కృష్ణునిని, ఇటు = ఈక్రిందిరీతిని, సన్నుతించెన్ = స్తోత్రము
చెసెను.

గీ॥ హరవిఠించివజ్ర ♦ ధరులకు నైననను
గాన నలవి గాని ♦ ఘనుని నిన్ను
నేను గన్నులార ♦ నేఁ డిటుఁ గంటి పి
దయను నెమ్మిఁ గంటి ♦ దమ్మికంటి॥

18

కమ్మికంటి = ఓకమలాక్షా !, హరి . . . శుభ్ర, హరి = శివునకున్, విఠించి =

బ్రహ్మకుసు; వజ్రీధరులకన్ = ఇంద్రునికుసు, విజను, అయినప్పటికిని, కానన్ = చూచుటకు, ఆలవికానికుసునిక్ = శీలదిగానిగొప్పవానిని, (సాధ్యుడు కానివానిని యర్థము.) నిన్నుక్, కన్నులారన్ = కన్నులనిండన్, ఇటన్ = ఈర్ష్యమునందున్, శేడు = ఈడిమునక్, శేను, కంటిన్ = చూచితిని, శమ్మిక్ = సంతుగముతోన్, నీ దయక్ = నీకృపను (నీయనుగ్రహమును), కంటిక్ = పొందితిని.

ప॥ అని మఱియును.

19

ఉభయభాషాద్ధానులోమవిలోమకందము.

మానుగిరివ దేవమఱి

గానుసనీతేరిలనవ ♦ గానివిడినుర

రానుడివినిగావనలరి

తేసీననుగారవమన ♦ దేవరిగినుమా॥

20

ఈపద్యముయొక్క మొదటిపదము క్రిమిముగఁ జదివినపుడు సంస్కృతమును, తిలకింపఁగఁ జదివినపుడు తెలుగునగును, గావున మీఁదికిఁ బట్టబడియును.

పదచ్ఛేదము.

మా - అనుగిరినత - ఏనమ్ - అవ - రిగానుసనీతే - అరిల - సవగానివిడినుర - అ.

రానుడి - విని - కానక్ - అరిరితి - ఏక్ - ఈననుక్ - గారవము - అనక్ - దేవరి - కనుమా.

రిగానుసనీతే = దేవతలస్తుతులు కలవాడవున, నశించినబాదలు కలవాడవు నగునోక్తియై యని సంబుద్ధి (ర = ఆకాశమునందున్, గ = పోవువారు దేవతలు, (ని) రిం శ్రీతే రధిక మూర్ధ్ని ధ్యానే వ్యో మండ కక్షిభు నా. నా రగ = దేవతలయొక్క, ఆకాశ, ఆ = అధికమైన, ను = (దీనిబహువచనము నను) స్తుతు లెవనికేఁ గలవోయితఁడు, రిగానుః (ని) ను శబ్దస్తు నతో శ్రీస్వాత్ నా. నా. న = నశించిపోయిన, ని + ఈతిః = (దీనిబహువచనము ఈతియః) అధిక మైనబాదలు కలవాడు; ని నీతిః ఎవరి కధిక మైనబాదలు నశించి పోయినవో యితఁడు ననీతి యనఁడును. ఏమిటై ముద్రహింసానాంతము లగురాను నీతిశబ్దములను గర్విధానమున

మీ చేయ రిగానునీతి యని యగును. దీనిసంబుద్ధి రిగానుననితే.) నవగారివిడిచుర.
అ=క్రొత్తది యగుగానను గలజనులయొక్కంతయులం బోలివస్తుతులను గ్రహించు
చువిష్ణు! (నవ=క్రొత్తది యగు, గాం=సంగీతము ; నవగాం. అది కలవాడు,
నవగానీ, దీనికిబహువచనము నవగాంః=కొత్తిగానము కలవాడు, విట్=జనుడు
దీనిబహువచనము విశే. (౧) వైశ్య జనే పుత్రే వి ట్కూచా సుంసి న్యయో
ప్రియాం. నా. నా రెంటికిని గర్భదారయము చెయఁగా నవగారివిట్టులు, కొత్త
గానము గలజను లని యర్థము వారియొక్క, ఇ=రత్నముం హరిన, (౨) ఇకారః
ఫణిరత్నా ర్చిషు. నా నా ను=స్తుతులను, ర=ప్రహించునట్టి, ఇట రలల కభేదము
(౩) లః ఖండనే త్రిష్టుదానే. నా నా అ=విష్ణు! అకారో బ్రహ్మ విష్ణీశ
కిమరేషా నా నా ఇదియును సంబుద్ధియే) అరిల=ఓచక్రిధారీ, (అరి=చక్రము
ను, ల=భరియించువాడు.) అనుగరివదేశం, అనుగరివలే=అనుసరించిన ధ్యానము
కలవానినివలె, ౧ న్నే పృథు ధ్యానించువారినివలె నని యర్థము (అనుగ = (నిన్ను)
ననుసరించిన, ర=ధ్యాని మెవరికిఁ గలవో యతఁడు, అనుగరిః అనుగరివలే =అత
నినివలెనే) ఎం=ఈ, మా=నన్ను, అవ=రిక్షించుము

దేవం=ఓపరీధువా! రాణి=ప్రకృత మైః (నాస్తుః) వాక్యము, విం=అల
కించి, ఈను=రింబంధమైననన్నున్, (రిదత్తయైవైననన్న నియగ్గము) కావన్=
రిక్షించుటకు, అరితేజ్=రింతోపపతితే, గాంవము=ప్రేమము, అవజ్=రి
దనునట్లు, నాయంపనింఁ జేమి ల దరి యెల్లవారి లనుకొనున ట్లని యర్థము కి
మా=రినుగొనిరిక్షించుము

ఈపద్యమునాల్గవచణమున నిత్యయతి నేమిఁబడెను. '॥ ఏరి యనునాంభ్ర
శబ్దము । తో నదికిఁపూర్వపదము ధృతివ్రాయుకి న । చెప్పెను వ్యంజనగ్ధం । బ్రెం
రచింపుమియ నిత్య ధృతి లనుమఁ గవున్' అప్పకవిము

దండకము.

శ్రీమద్భగదగీషాక్షానీతాభ్రదీతా! సమంచత్కీటాక్షస్య
పతామరతేమకృత్కార్యదతా! విపక్షీరుంక్షోగణక్షోభకృద్విక్రమా
నీడజేంద్రీకృమా! యిందిరాసుందరీహృన్న లేందిందిరా! మానిభాస్య
స్మనోమందిరా! బాహుపీరాంగ దామందరత్నిభవన్మందరా! సుందరా
తార! గోవింద! దామోదరా! నాదరానంతకల్యాణచంచల్లకా!

చారుమందస్మితోద్యన్మరందావృతాస్యారవిందా ! ముకుందా ! శతా
 నందసంక్రిందనాద్యర్చితాంఘ్రిద్యయా ! భక్తరాజేవరాజేవబంధూద
 యా ! మండితాఖండలోద్దండవేదండశుండాభదోద్దండదీవ్యద్గదాశంఖచ
 క్రాసిశార్ఙ్గప్రభాహరి ! శౌరీ ! మురారీ ! హరీ ! మత్స్యకూర్కాద్యనం
 తావతారా ! శతరాజ్జతారాసుధారశ్చిమందారడిండీరహీరాదిరాజద్య
 శఃపూరకర్పూరవారప్రపూర్ణతిలోకీకరండా ! మహాఖండవేధోండభాం
 డప్రకాండాధివాసత్పించండా ! ప్రచండోష్ణమర్జుండలీమధ్యవర్తి ! హృషీ
 కేశ ! విశ్వంభరా ! నీమహత్త్వం బచింత్యంబు వంద్యం బమేయం బ
 నంతంబు సర్వాత్మకా ! నీకచంబుల్ మహామేఘముల్ లోకనాథా సు
 ధాభానుభానుల్ భవన్నేత్రముల్ కేషదృక్కర్ణతల్పా ! కకుభ్యాగ
 ముల్ నీకుఁ గర్ణంబు లంభోజప్రతేక్షణా ! యంతరిక్షంబు నీనాభికా
 క్కోడ మీశా ! త్వదీయోరుపాదంబు లీభూతలం బచ్యుతా ! నీశరీరం
 బు విశ్వంబుభూతాంతరాత్మా ! సముద్రంబునం దూర్మికాబుద్బుదశ్రేణి
 చందంబునన్ దేవతిర్యగ్నరాదిప్రపంచంబు నీయంద సర్గప్రవృద్ధ్యంతము
 ల్గాంచు చుండుం జగన్నాటకప్రక్రియాసూత్రీధారీ ! శిఖావంతుఁ డిద్ధం
 బులందున్న మాడ్కిన్ మనోబుద్ధిదేహేంద్రియాద్యేకసందృష్టవై ప్రాణ
 లం దెల్లెడన్ జీవసంజ్ఞం బ్రవర్తింతు వీవేకదా సచ్చిదానందరూపా !
 జితకోధమోహుల్ సమస్తాగమార్థజ్ఞ లభ్యాత్మనిత్యుల్ వివిక్తస్థలానీ
 ను లాచారవంతుల్ మునుల్ నిన్ను వీక్షింతు రాదిత్యచంద్రాగ్నితా
 రాతటిత్పంక్తు లెచ్చోటఁ దేజంబు వాటింపఁగాఁజాల వెద్దాని ధీరుల్
 ప్రవేశించి భూయోభవప్రాప్తి లేకుండు రచ్చోట నీదివ్యధామంబు
 సీతత్వ మెవ్వారి కైనన్ నిరూపింప శక్యంబుగా కుండు నే నేమి వ
 ర్ణింపఁగా నేర్తు నుద్యద్దయాదృష్టి నీక్షించి రక్షింపు మోభక్తచింతా
 మణీ ! దైవచూడామణీ ! వాసుదేవా ! నమ స్తే నమ స్తే నమః ॥ 21

శ్రీమ....భృదీత, శ్రీమత్ = శోభ గల (ఇది యాత్ర యనుదానివిశేషము.) జగత్ = లోకములయొక్క, రక్షణ = కాపాడుటయందు, అక్షిణ = పూర్వమైన, దీత = నియమమును, భృత్ = భరించిన, ఈత = చూపు గలదేవా! సమంచ...
...దత, సమంచత్ = ప్రకాశించుచున్న, కటాక్ష = క్రింగంటిచూపులచేతను, స్వపక్ష = తనప్రక్కవారైన, అమర = దేవతలయొక్క, తేను = మేలును, కృత్ = చేయునట్టి, కార్య = పనులయందు, (పనులుచేయుటయందు) దత = సమర్థుడా, విపక్షిరు.....ద్విక్రమా, విపక్ష = శత్రులును, ఉరు = అధిక్షలు నగు, రక్షన్ = రాక్షసులయొక్క, గణ = సముదాయమునకు, తీర్థకృత్ = కలఁతఁ గలిగించెడు, దిక్రమా = పరాక్రమము గలస్వామీ, నీడతేంద్రక్రమా = గరుడగమనుఁడా, (నీడ = గూఁటియంద్ర, జ = పుట్టినవి, పక్షులు, వాని కింద్రుఁడు = ప్రభువు, గరుడుఁడు. అతనిచే గ్రహము = గమనము, కలవాఁడు నీడతేంద్రక్రమఁడు = దీనినెబ్బది నీడతేంద్రక్రమా, ఇందిరా.....రా, ఇందిరాసుందరీ = లక్ష్మీయొక్క, వ్యాన్నల = వ్యాదయ మనెడుపద్మమునకున్, ఇందిరిరా = భ్రమరమా! (రూపకాలంకారము.) హాని.....మందిరా, హాని = ధ్యానముచేయువారియొక్క, భాస్వత్ = ప్రకాశించు, మనోమందిరా = మనసే యిట్లుగాఁ గలప్రభువా! భక్తలమ-సులంద వాసముచేయుసామీ యని యర్థము. బాహు.....భవన్మందరా, బాహుపీఠ = పీఠము బోలినభుజమునందలి) అంగద = బాహుపురికి, అవంద = వెద్దది యగ, రత్నీ భవన్మందరా = రత్న మగుచున్న మందరపర్వతము గలఁదా? ఇకల పైభుజమున దన్న భుజకీర్తియందలిరత్నమువలె నున్న మందరపర్వతమును భరించినవాఁడా యని యర్థము సుందరాకార = మనోహరశరీరుఁడా! గోవింద = గోవులను వశపఱచుకొన్న గోపాలుఁడా! దామోదరా = దమము మనసును భరించినవారికిం బూజ్యుఁడా! (దమము = ఇంద్రియనిగ్రహము) నాదరా.....గుణా, నాదర = మన్ననతోఁ గూడిన, అంత = వెక్కిరిగ, కల్యాణ = మంగళమైన, చందద్గణా = ప్రకాశించుగణములు గలస్వామీ! చారు...
...నిందా, చారు = సుందరమైన, మందస్మిత = చిలువగ వనెడు, ఉద్యత్ = ఉదయించుచున్న, మగంద = పూఁదేనెచేతను, ఆవృత్ = ఆవరింపఁబడిన, ఆస్థారవిందా = మోముదామంగలవారి! ముఖందా = మోక్షమునిచ్చుదేవా! శతానంద.....ద్వయా, శతానంద = బ్రహ్మదేవుఁడు, సంద్రందన = ఇంద్రుఁడు, ఆది = మొదలగువారిచెతును, అర్చిత = పూజింపఁబడిన, అంభ్రద్వయా = పాదములజంట గలదేవా! భక్త.....దయా, భక్త = సేవకులనెడు, రాజీవ = తామరలకు, రాజీవబంధూదయా = నూరిోద్దయమా! మండిత.....హరి, మండిత = అలంకరింపఁబడిన, ఆంధల = యంద్రునియొక్క

ఉద్దండ=పాదవై, (ఇది తుండమునకు విశేషము) వేదండ=ఏరుగుయొక్క,
 (విరాళముయొక్క, తుండార=తుండపురాంతిగల, (తుండముతో సమానమైన
 యని యర్థము.) దొద్దండ=బాహుదండములందుక, దీవ్యత్ = ప్రకాశించుచున్న,
 గదా=కామోదకి యనుగుడియొక్కయు, శంఖ=పాంచజన్యముయొక్కయు, చ
 క్ర=సుదర్శనముయొక్కయు, అసి=నందక ముకల్తియొక్కయు, శార్ఙ్గ=ధనువు
 యొక్కయు, ప్రభా=కాంతిచేతను, హరి=మనోహరుడా! శారీ=ఓశూరికలోత్ప
 న్నుడా! మురారీ=ముగసంహారకా! మున్ను దిలిపిండలంబులును వరుణుశ్వేతచ్చ
 త్రంబును ఎరిసండు వారించె నని యింద్రుండు కృష్ణాచకుం జెప్పగా నతడు వానిఁ జ
 యింపఁబోయి మొదట వానిపక్షమున యుద్ధము నెరు వచ్చినమునిని సంహరించుటచే
 గృష్ణా కీమేను గలిగెను. వారీ! = (బ్రతులవాపసులను) వారించుస్వామి! మత్స్య
 కూర్మాద్యంతానతారా=మత్స్యము, కూర్మము మొదలగుననేక శరీరముల ధరించిన
 యాశ్వరుడా!, శతారాజ్జ . . కరండా, శతార=వజ్రాయుధమునలెను, (నూటం
 చులవాలు) అబ్జ=పద్మములనలెను, తారా=నక్షత్రములనలెను, సుధారశ్మి=చం
 దురుండువలెను, ఎందార=దేవవృక్షములనలెను, డిండిర=చరువునలెను, హీరాది=
 వజ్రములు మొదలగునవివలెను, రాజత్ = ప్రకాశించుచున్న. యశఃపూర్వ=కీర్తిప్రవా
 హ మనెడు, కిరూపరార=కప్పురపుంబలులనముదాయముచేతను, పృథ్వార్జ=నిం
 పఁబడిన, త్రిలోకీ=మూడులోకములనముదాయ మనెడు, కరండా=బరణి కలప్ర
 భువా! మహా . పిచండా, మహత్ = గొప్పవియును, అఖండ=అన్నియు నగు,
 వేదోండభాండ=పదలం బోలిబ్రహ్మాండములయొక్క, ప్రకాండ=సముదాయము
 లకు, అధివాసత్ = నివాస మగుచున్న, పిచండా=గర్భము గలదేవా! ప్రచండోష్ణ
 . . . కర్తి, ప్రచండ=తీక్షణమై, ఉష్ణయజ్ఞండలీ=నూర్చుండలముయొక్క(ఉష్ణ=
 జెచ్చని, రుక్=కిరణములు గలవాడు; ఆతనియొక్కమండలము, ఉష్ణయజ్ఞండలి)
 మద్యకర్తీ=నడుమ నుండుదేవా! (భక్తులకు ధ్యాన్యాన్ని మైంసువహ్లాకారిముతో భగ
 వంతుడు నూర్చుండలమునకును నుండె నని శ్రుతిసమృత్తులయందుఁ బ్రసిద్ధము)
 హృషీకేశా=ఇంద్రియాధిపతి! విశ్వంభరా! = ప్రపంచమునకుం బోషకుడా! నిమహ
 త్వంబు=నీగొప్పతనము, అచింత్యంబు=ఆలోచింప శక్యము గానిది; వంద్యంబు=వ
 మిస్కరింపఁదగినది. అమేయంబు = ప్రమాణములచేఁ దెలియ నాధ్యము గానిది, అనం
 తంబు=నాశములేనిది; సర్వాత్మకా=సర్వస్వరూపుడా! మహామేఘముల్ = గొప్ప
 మేఘములు, నికచంబుల్ = రితలవెండ్రుకలు, లోకనాథా=ప్రపంచాధిపా! సుధా
 భానుభానుల్ = చంద్రుండును, సూర్యుండును, (సుధాభానుడు=అమృతముయొ మై

నకిరణములు గలవాఁడు, చెంద్రుఁడు.) భవస్నేత్రముల్ = చీకన్నలు ; శేషశక్తి-
 క్షతల = శేషశక్తియే. [శేష = శేషుఁడను, దృక్కితము = పాము (దృక్ = నేత్రములే
 కర్ణ = చెవులుగాఁ గలది,) తల = పాముగాఁ గలవాఁడా] కిరణముల్ = ని-
 క్షులు, నిశ్చల, కర్ణంబులు = చెవులు ; ఆంభోజపతేతితా = పద్మదళినితా ; అ-
 రిక్షంబు = ఆకాశము, నివాభికాక్రోధము = నివాభిమద్యము ఈశా!, ఉభూతలంబు =
 ఉభూతలకము, త్వదియొరుపాదంబులు = వివిధములైనదండగులు, అమృతా =
 ఓనాశరహితుఁడా ! విశ్వంబు = ప్రపంచము, నిశరీరంబు = నిదేహము, భూతాంతరా-
 తాత్పర్యంబులు = ఎల్లజంతువులలో నుండి కర్మానుసారముగఁ బ్రేరించుచేదా ! సముద్రంబు =
 సముద్రంబుననున్నది, దేవ . . . బు, దేవ = దేవతలు, తిష్ఠా = పశుపద్యులు,
 సరాది = మనుష్యులు మొదలగు, ప్రపంచంబు = లోకము నీయంద = నియందే, సగ్ర-
 వృద్ధ్యంతముల్ = పుట్టువును పెంపును నాశమును, కాంచుచుండుట = పొందించుచును
 జగన్నాటకప్రక్రియనాత్మధారి = ఈలోక మనునాటకవ్యాపకమునను నూత్రిధా-
 రుఁడా ! సాత్వికాదు లగునాల్లవిధము లగునభిరయములను నూచించువాఁడు నూత్రి-
 ధారుఁడు శివావంతుడ = అగ్నిహోత్రుఁడు, ఇద్ధంబులందు = కిష్టలయందు, ఉ-
 త్సాహాద్భిన్ = ఉత్సాహవల్లించెను, మనోబుద్ధి . . . వై, మనః = మనసు, (ఎంబు
 వికల్పాత్మక మైనయంతరిక్షగణవృత్తి) బుద్ధి = నిశ్చయాత్మక మైనవృత్తి దేహ = శరీ-
 రము, ఇంద్రియాది = ఇంద్రియములు మొదలైనవానిక, ఏకసంద్రబలవై = ఏకనాటీవై,
 (మనసు బుద్ధి ఇంద్రియములు మొదలగు వానియొక్కవ్యాపకముల సృష్టిచే
 మాచువాడవై యని యర్థము.) వ్రాణలందు = జంతువులయందు, ఎల్లదేవ =
 అన్నిప్రభువులయందును, జీవసంజ్ఞక = జీవులనుపేరతో, ఈవేదకా = నివేదకాదా,
 ప్రవర్తింతువు = ఉండువు, సచ్చిదానందరూపా = సత్తయు (సత్యము) జ్ఞానము నానం-
 దమే యాకాశముగాఁ గలవాఁడా ! జితక్రోధమోహాల్ = జయింపఁజేయఁగోపమున
 జ్ఞానముఁ గలవారు, సమాస్తాగమగర్భాలు = అన్ని వేదములయందను లెఱిగినవారు, అ-
 ధ్యాతృనిత్యుల్ = ఆత్మజ్ఞానమున నాసక్తి గలవారు, వివేకస్థానీనులు = ఏకాంతమున
 గూర్చున్నవారు, ఆనారవంతుల్ = మంచినడవడి గలవారున, (అగు) మునుల్ = బ్ర-
 హ్మనివాసము చేయువారు, నిన్ను, వీక్షింతురు = చూతురు ఆదిత్య . . . పంక్తులు
 ఆదిత్య = సూర్యుఁడు సంద్ర = చెంద్రుఁడు, అగ్ని, తారా = నక్షత్రములు, తటిత్వం-
 త్రులు = మెఱములసముదాయములను, ఎవోచ్చటన్ = ఏర్పలమందను, తేజంబు = కాంతి-
 ని, వాటింపఁగాఁ జాలవు = ప్రసరింపఁ జేయలేవో, భీరుల్ = భద్రాంశులు, ఎద్దా

నిజ = ఏళ్లమును, ప్రవేశించి = పొంది, భూమోభవప్రాప్తి = మఱల జన్మముపొందును, లేకుండును = అనుభవింపకో, అచోటు = ఆస్థలము, నిదివ్యధామము = నీస్వచ్ఛమైననివాసస్థలము; సీతత్వము = నీస్వరూపము, ఎవ్వరికైనా = ఎంతచదివినవారికిని నిరూపింపన్ = నిశ్చయించిపలుకుటకు, శక్యము = సాధ్యము, కాకుండునా; నేను, ఏమి = ఏరూపమును, వర్ణింపఁగాక = స్తుతించుటకు, నేర్తుక = శక్తుఁడనగుదును. ఓ భక్తచింతామణి = నీవించినవారికిం జింతామణిం బోలినస్వామి! (సముద్రమును మధించినపుడు కల్పవృక్షాదులతో సుత్పన్నమైనదియు నెవ్వరెది కోరిన నిచ్చునదియు నగుస్వర్గలోకమునందలియొకమణి చింతామణి యనంబడును.) ఉద్యయద్వయాద్వస్తీక్తి = ఉదయించుచున్నదయ గలచూపునోక, ఈక్షించి = చూచి, రక్షింపుము = (ఎన్ను) గాపాడుము దైవమాదామణి = దేవతాశిరోభూషణమా! వాసుదేవా! = ఎల్లజగంబుల వసియించి యెల్లజగంబుల నీయందు వసింపఁజేయుదేవా! నమస్తే, తే = నీకొఱకు, నమః = నమస్కారము (అగుఁగాక)

చ॥ అని వినుతించి మౌనివరుఁ డానలినాథు ననుజ్ఞ నొంది నె

మృనమునఁ దద్గుణావళులు డ మాటికిమాటికిఁ బ్రస్తుతించుచుక

వివయ మెలర్పఁగా నచట డ వీడ్కొని వేటొకచోటి కేగుచో

జననుతమై తనర్చునెక డ సత్పథమధ్యమునందు ముందరక. 22

మానివరుండు = ముక్తికేస్తుఁడగువారడఁడు, అని వినుతించి = ఇట్లు స్తుతించి, ఆనలినాథుననుజ్ఞ = ఆకృష్టునిసెలవును, ఒంది = పొంది, నెమ్మనమునక = మనసునందుక, తద్గుణావళులు = ఆయనమంచిగుణములసముదాయమును, మాటికిమాటికిక = పలుమారు, ప్రస్తుతించుచుక = స్తోత్రముచేయుచుక, వివయము = అడఁకున, ఎలర్పఁగాక = అతిశయింపఁగాక, అచట = ఆస్థలమును, వీడ్కొని = వదిలి, కేకొకచోటికిక = మఱియొకస్థలమునకుక, ఏగువోన్ = వెళ్లునపుడు, జననుతమై = మనుజులచే స్తుతంపఁదగినదియై, తనర్చునొకసత్పథమధ్యమునందుక = ప్రకాశించునొకమంచిప్రోవనడుమునక, ముందరక = ఎదుటను, ముందుపద్యమనో నవ్వయము.

గీ. మొనసి భద్రాస్వయంవరం డ బునకు నరుగు

వారిరథములపై నున్న డ వారి ధరణి

విభుల నిర్వుర విందాన డ విందు లనెడు

వారిఁ జూచిన ముని కిల్లు డ వార లనిరి.

మొససి = యుద్ధప్రయత్నముచేసి, భద్రాస్వయంవరంబునకు = భద్రీయనుక
స్వయంకృతాంధగర్వవివాహంబునకు, అరుగువారిక = పోవువారిని, రథములపైక =
అరడములపైని, ఉన్నవారిక, విందాసువిందులనెడువారిక = విందుడు ననువిందుడు
ననుపేరు గలవారిని, ఇద్వర ధరణివిభులక = ఇద్వజురాజులను, చూచినక = (నార
దుడు) చూడఁగాన్, వారలు = ఆరాజులు, మునికిక = నారదునకున్, ఇట్లు = ఈరీతి
గాన్, అనిరి = పలికిరి.

క మునినాథ! మీ రెఱుంగని

పని యెందు నొకింత లేదు ♦ పలుకుము భద్రాంగ

గన మాయుర్వృద్ధిలోపల

ననువుగ నెవ్వని వరించు ♦ నని యడుగుటయున్. 24

మునినాథ = ఓ నాదూడ! మీ రెఱుంగనిపని = మీ రెఱుంగనికార్యము, ఎం
దుక = ఏర్పలమునందును, ఒకింత = కొంచె మైనను, లేదు భద్రాంగన = భద్రీ య
నుకన్నియ, మాయుర్వృద్ధిలోపలక = మాయుద్వజులందును, ఎవ్వరిక, అనువుగక = అను
కూలముగాక, వరించుచు = కోరి వివాహము చేసికొనును పలుకుము = చెప్పము, అని
యడుగుటయున్ = ఇట్లుచుఁగాక, ముందుపద్యముతో నన్వయము.

వ. అప్పు డపోర్వోగిరంపుఁడపసి భద్రాంగనారత్నం బిందిరాంశసంభ
వ గావున గోవిందునిం దక్క వేరొక్కని వరింప దిది నిక్కం బని
నొడివి యుపవీధి యధేచ్ఛం జనియె ననంతరం ఒవ్వించానువిందు
లు మునివచనంబులు నిరాకరించి మత్సరంబున ననేకానీకసమేతు
లై కేకయపుంబు పివేళించిరంత. 25

అప్పుడు, అపోర్వోగిరంపుఁడపసి = ఆనారదుడు (పోరు + ఓగిరము + తప
సి = యుద్ధమే భోజనముగాఁ గలముని ఇది కలహానాఁ డుతత్సమమునకు సరియైన
తెనుఁగు.) భద్రాంగనారత్నంబు = భద్రీ యనుశ్రీశ్రీయము, ఇందిరాంశసంభవ =
లక్ష్మీయంశమునం బుట్టినది, కావునక = అగుటచేతను, గోవిందునిందక్క = కృష్ణుని
విడిచి, వేరొక్కనిక, వరింపము = వివాహముచేసికొందు ఇది = నేఁ జెప్పినది, ని
క్కంబు = సత్యము. అని సెడివి = ఇట్లు చెప్పి, ఉడువిధిక = ఆకసమున, (నక్షత్ర
ములతోనను) యధేచ్ఛక = ఇచ్చ వచ్చిపట్టుగాను, చనియెన్ = పోయెను. అనంత

రంబు = పిమ్మట, అన్వించానుచుండుట, మునివచనంబులు = శారదునిపలుకులను, నిరాకరించి = అలక్ష్యముచేసి, మత్స్యరంబునన్ = ఓర్వలేమిచ్చెన్, అనేకానీకసమేతులై = పెక్కుసేనతోఁ గూడుకొనినవారై, కేకయపురంబు, ప్రవేశించిరి. అంతఁ = పిమ్మటను.

సీ॥ కాళింగభటులు మొగ్గి క్క మదేభ మెక్కి హే
మాంగదాంచితుఁడు హే ♦ మాంగదుండు,
కనకనిర్మితశతాం ♦ గము నెక్కి పరివృత
మాగధుండై నట్టి ♦ మాగధుండు,
కిర్ణీరథము నెక్కి ♦ ఘనజవాన్వితమహా
సైంధవుం డైనట్టి ♦ సైంధవుండు
పటుతురంగము నెక్కి ♦ భామినీనిచయపాం
చాలుండై మించుపాం ♦ చాలవిభుఁడు
మఱియుఁ జతురంగసేనాస ♦ మగ్గు లగుచు
మత్స్యకుంతలకోసల ♦ మద్రకుకుర
చోళనేపాళిమాళిని ♦ శూరసేన
భూషముఖ్యులు వచ్చి ర ♦ స్వరము సారంగ. 26

కాళింగభటులు = కళింగ దేశపుబండ్లు, మొగ్గిక్కఁ = సమస్కరించుచుండఁగాక, మదేవిము = మదగజమును (ఇట ద్వితీయాన్ధమునఁ బ్రథమ. కొన్ని యెడల నజడంబుద్వితీయకును బ్రథమ గానంబడియెడి. (కా. కా.) ఎక్కి = ఆరోహించి, హేమాంగదాంచితుఁడు, హేమ = బంగారువికారమైన, అంగద = భుజకీర్తులచే, అంచితుండు = పూజింపఁబడినవాఁడు, (బంగారుభుజకీర్తులను ధరించినవాఁడు) (అగు) హేమాంగదుండు, కనకనిర్మితశతాంగముఁ = బంగారుచే నిర్మింపఁబడినరథమును, ఎక్కి, పరివృతమాగధుండు = చుట్టుకొనఁబడినస్తుతిపాతకులగువాఁడు, (స్తుతిపాతకులచే నావరింపఁబడినవాఁ డనియర్థము,) విఁట్టిహాగధుండు = అయినమగధదేశపురాజును, కిర్ణీరథముఁ = కీర్ణదారథమును, (విశాదాగ్రమై యెక్కిండుగుఱ్ఱపుబండి నని యర్థము) ఎక్కి, ఘన.....డు, ఘన = గొప్పదియగు, జవ = వేగముతోక, అన్విత = కూడిన, మహాసైంధవుండు = గొప్పగుఱ్ఱములు కలవాఁడు, విఁట్టిసైంధవుండు = అయిన

పింధుదేశపురాజును, పటుతురంగమును = బలముగలగుట్టుమును, ఎక్కి, భామినీనిచయ
పాంచాలుడు = భామినీనిచయ = స్త్రీసముదాయమునకు, పాంచాలుడు = పాంచాల
జాతిపురుషుడు (మనూహరుఁ డనియర్థము.) వి, మించుపాంచాలవిభుడు = ప్రకా
శించుపాంచాలదేశపురాజును, మతియుక్ = ఇంకను, మత్స్య.....భూపముఖ్యులు,
మత్స్య, కుంతల, కోసల, మద్ర, కుకుర, వోళ, నేపాళ, మాళవ, శూరసేనదేశముల
యొక్కరాజుశ్రేష్ఠులు, అష్టరము = ఆకేయపురమును, నొంగుగ = ప్రవేశింపఁగ
వచ్చిరి.

ఉ. ఈగతి సర్వదేశధర ♦ ణీశులు కేకయపట్టణావసీ

భాగము సేరఁ గేకయన్య ♦ పాలుడు వారిముదావహార్హలీ

లాగతి నందఱన్ విడుదు ♦ ల నివ్విడియింప నమాత్యవర్గమున్

నాగరికాళి మంచెల నొ ♦ నర్పఁగఁబంచె బురంగణంబునన్. 27

సర్వధరణీశులు = ఎల్లదేశములరాజులును, ఈగతి = ఈప్రకారముచెరను, కే
కయపట్టణావసీభాగము = కేకయరాజుపట్టణముయొక్కప్రదేశమును, చెరి = సమీ
పింపఁగా, కేకయన్యపాలుడు = కేకయరాజు, వారి = ఆవచ్చినరాజులను, ముదా
వహార్హలీలాగతి, ముదావహ = సంతసమును గలిగించెడు, అన్య = తగిన, లీలాగ
తి = విలాసమునోన్, అందఱన్ = ఎల్లవారిని, విడుదున్ = బసలందున్, విడియిం
పన్ = ప్రవేశ పెట్టటను, అమాత్యవర్గమున్ = మంత్రులసముదాయమును, పురాంగణం
బున్ = పట్టణముయొక్క వెలుపటిప్రదేశమందున్, మంచెలన్ = (స్వయంవరాధము వ
చ్చినరాజపుత్రులు, గూర్చుండుటసం దగిన) యాసనముల నుంచెనున్నతీక్షణముల
ను, ఒనర్పఁగన్ = నిర్మించుటనన్, నాగరికాళిన్ = (తెలివి గల) నగరవాసులసము
దాయమును, పంచెన్ = ఆజ్ఞాపించెను

ఉ. ముత్తైపుఁబాలగచ్చుజిగి ♦ ముంపగుకెంపుటరంగుటోరులం

గొత్తగుకప్రపుంజకిలి ♦ ముగ్గులనిగ్గులు జేరుగుత్తవుం

జత్తరువ్రాతలం జిలుగు ♦ చెక్కడపున్నగరాలనాలలం

బుత్తడియిండ్లు బందులకుఁ ♦ బొందుగ విందులు గూర్చె నప్పరిన్.

అప్పరిన్ = ఆపట్టణమునందున్, బుత్తడియిండ్లు = బంగారుపూతఁబూసినయిం
డ్లు, ముత్తైపుఁబాలగచ్చుజిగిన్ = ముత్తైయములసంబంధ మైనపన్నుపన్నుపుంబూతయొ

క్కాకాంతిచేతనును, ముంపగు.....లన్, ముంపు = అధికము, అగు, కెంపుటరంగు
 టోరులక్ = కెంపులయొక్క తిన్నెలయొట్టుపట్టెలచేతనును, (కెంపులతోఁ గట్టఁబడినతి
 న్నెలయందలిపట్టెలచేత నని యర్థము.) క్రొత్తగ కప్రపుంజికిలిమగ్గలక్ = అప్పుడే సి
 ధము చేసినది యగుచిహ్వరసంబంధ మైనబాగుచెసినముగ్గులచెతనును, నిగ్గులుజేరు = మె
 తపెడు, గుత్తపుంజిత్తరువ్రాఁతలన్ = బిగు వైనచిత్తరువులవ్రాతపనులచెతనును, జిలు
 గుచెక్కడపుష్కరాలసాలలన్ = తీగలు గాఁ జెక్కినవజ్జిములయొక్క (వజ్రములు
 తాపిన) చావడులచెతనును, చెక్కడము + మగరాలు = చెక్కడపుమగరాలు, (కర్మ
 ధారయంబున మువర్ణమునకుఁ బుంపులగన్. బా. సం ఉదంతశ్రీసమంబులకును బుం
 పులకును బరువసరశంబులుపరంబులగునపుడు నుగాగమంబగు నవసూత్రముక్రింద నీ
 యాగమం బాకానుకచో ధ్విరముపరంబగు నపుడు గానంబడియెడునని బా సం. చె
 క్కడపుష్కరాలు) బండ్లలకున్ = చుట్టములకొ, పొందుగొ = బాగుగాన్, విం
 దులు = ప్రేమలను, ఒహువచనమధిక్యమం దెలుపును. ప్రేమాలిశయము నని యర్థ
 ము. కూర్చున్ = సంయమించెను

గీ. వఱలు నగరాంగణంబున ♦ వట్టివేళ్ల

చప్పరములందు నిరువంక ♦ నొప్పు మిగులు

మంచెలను మించురత్న స ♦ మంచితాన

నముల నాసీనులైరి భూ ♦ నాననరులు.

29

భూనాథవరులు = రాజశ్రేష్ఠులు, వఱలునగరాంగణంబున = ప్రకాశించుపట్ట
 ణసమీపమండలకొ, వట్టివేళ్లచప్పరములందున్ = వట్టివేళ్లపండ్లయందున్, ఇరువం
 కకొ = రెండుప్రక్కలయందును, ఒప్పుమిగులుమంచెలను = అందముచే నలిశయించెడు
 నున్నరత్నదోహములందుకొ, మించురత్న సమంచితానములకొ, మించు = అలిశయించె
 డు, రత్న = రత్నములచెతను, సమంచిత = పూజింపఁబడిన, ఆనములకొ = పీఠములం
 దుకొ, రత్నములతోఁ గూర్పఁబడినగుండరము లగుపీఠములం దని యర్థము. ఆసీను
 లైరి = కూర్చుండిరి.

ఉ. కొందఱు మన్మథోపములు ♦ కొందఱు చంద్రసమానసుందరుల్

కొందఱు యక్షనూనునిభ ♦ కోమలదేహులు కొంద అల్లసం

క్రందననందనప్రతిమ ♦ రమ్యశరీరులు కొంద అవ్వసం

తం దెగడంగఁ జాలినఘ ధ నుల్ నివసించిరి రాకుమారకుల్. 30

రాకుమారకుల్ = రాజపుత్రులు, (ఈపదము కొందఁ జూపర్యవాయము లన్నింటితో నన్వయించును) కొందఱు, మన్మథోపములు = మన్మథునితో సామ్యము గలవారను, మన్మథుం బోలినవారని యర్థము కొందఱు, చంద్రసమానమందరుల్ = చంద్రునితో సమానులు గనుక నే యందఁగాండుచు, కొందఱు, యక్షనూనునిభికోమలదేహులు, యక్షనూను = నలకూబరునితో, నిభ = సమానముగ, పోమల = మృదువైన, దేహులు = శరీరములు కలవారు, కొందఱు, అల్లసంక్రిందనందఁ ప్రతిమరమ్యశరీరులు, అల్ల = ప్రసిద్ధుడయిన, సంక్రందననందన = ఇంద్రపుత్రునితో, (జయంతునితో) ప్రతిమా = పోలిక గల, రమ్య = మనోహరమైన, శరీరులు = దేహము గలవారు జయంతుఁడు సాటిగలదేహము గలవారని యేని యర్థము. కొందఱు, అవ్వసంతుక్ = వసంతబుతువున కధిపతయగువానిని, తెగడంగఁ = చింఠించుట, చాలినఘనల్ = సమర్థులగుగొప్పవారు, వసంతుని బోలినమృదువు లని యర్థము నివసించిరి = అందిండిరి ఉపమాలంకారము.

మ. ఎలమిక్ స్వాస్త్యనుహృత్సమన్వితుఁడు శ్రీకృష్ణుండు మాణిక్యకుం
డలకేయూరికిరీటహారరుచినం ధ్యాలక్ష్మికిం జుట్టమై

వెలుగఁ దివ్యవిమానమం దలరున ధ్వేగంటిచందంబునఁ

జెలువొప్పొక్క ఘనమంచకోడలిలన ధ్వేగంటిసనాసీనుడై 31

స్వాస్త్య . . . విజృంభించు, స్వ = తనయొక్క, ఆస్త = బంధువులతోడ, సుహృత్ = స్నేహితులతోడను, సమన్వితుఁడు = కూడినవాఁడు, (అగు) శ్రీకృష్ణుండు, మాణిక్య . . . రుచి, మాణిక్య = మాణిక్యవికారమైన, కుండల = కుండలయొక్కయు, కేయూర = భుజకీర్తులయొక్కయు, కిరీట = శిరోభూషణముయొక్కయు, హార = ముత్యాలకండలయొక్కయు, రుచి = కాంతి, సంధ్యాలక్ష్మికిన్ = సంధ్యాకాలపుశోభవఁకు, చుట్టమై = లంఘనై (సమానమై యని యర్థము) వెలుగఁ = ప్రకాశింపఁగాన్, దివ్యవిమానమందఁ = దేవలోకమందలివిమానమందఁ, అలరున ధ్వేగంటిచందంబునఁ = ప్రకాశించుచున్నదిధమువంటివిధముచెరును, ఎలమిక్ = సంతసముతో, ఘన . . . సీనుడై, ఘన = గొప్పదియగు, మంచక = మంచయొక్క, ఉపరి = మీదిభాగమునందున్న, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, సింహాసన = సింహాసనమందఁ, అసీనుడై = కూర్చున్నవాడై, జెలువు = అందముచెరును, (తృతీయాధ్యమందఁ బ్రథ

మ) ఒప్పెన్ = ప్రకాశించెను.

నీ. ఈరీతి సఖిలధా ♦ తీశకుమారులు

న్నతమంచభాగర ♦ త్నమయచిత్ర

సింహాసనముల నా ♦ నీనులై యున్నచో

జనకుననుజ్ఞచే ♦ సఖులు దివ్య

నవరత్నమయభూష ♦ ణములఁ గైసేయ లో

కైకమోహనరూప ♦ కేకయన్వప

కన్యాలలామం బ ♦ నన్యసామాన్యలా

వణ్యంబు మెఱయ సా ♦ వర్ణఖచిత

రుచిరచతురంతయానాధి ♦ రూఢ యగుచు

క్షీరవారాని వెడలుల ♦ క్షీయుచుబోలె

రమ్యపరిచారికాసహ ♦ సంబు గొలువ

సంతీపుర మప్పు వెడలెఁ దూ ♦ ర్యంబు లులియ. 32

ఈరీతిన్ = ఈధముచేతను, అఖిలధాత్రీశకుమారులు = ఎల్లగాజపుత్తులను, ఉన్నత .. లన్, ఉన్నత = పాడవైన, మంచభాగ = మంచెలయందున్, రత్నమయ = రత్నములవికారమైన, చిత్ర = పలువన్నెలు గల, సింహాసనములన్ = సీమలందున్, ఆసీనులై యున్నచో = కూర్చుండియున్నపుడు, జనకుననుజ్ఞచే = తండ్రి యాజ్ఞచేతను, సఖులు = చెవికత్తెలు, దివ్య .. లన్, దివ్య = మనోహరమైన, నవరత్నమయ = ప్రచురమైన మృదివిధములరత్నములుగల, భూషణములన్ = నగలచేతను, కైకసేయన్ = అలంకరింపఁగాన్, లోకైకమోహనరూప, లోక = జమలకున్, ఏక = కేవలము, మోహన = పారివశ్యమునుబట్టింపు, రూప = ఆకారముగలది, కేకయన్వపకన్యాలలామంబు = కేకయరాజయొక్కకన్యాశ్రేష్ఠము, కేకయరాజువూరు రని యర్థము. అనన్య.....బు, అనన్యసామాన్య = ఇతరులకులేని, లావణ్యంబు = కాంతి, మెఱయన్ = ప్రకాశింపఁగాన్, సౌవర్ణ .. రూఢ, సౌవర్ణ = బంగారుచిత్రములచేతను, ఖచిత = చెక్కబడిన, (బంగారుచిత్రములచే నలంకరింపఁబడిన యని యర్థము) రుచిర = సుందరమైన, చతురంతయాన = శక్తిగల, ఆరూఢ = ఎక్కినదియై, (చెక్కబడి

నబంగారుచిత్రములచేత మనూహర మైనపల్లకీ నెక్కినదై యనియేని యగ్గము.) అగుచుకొ, క్షీరవాహిక = పాలసంద్రమునండి, వెడలులక్ష్మీయునునొలెక = బములుదేరెడులక్ష్మీదేవివలెనే, రమ్యపరిచారికాసహస్రింబు = అందగత్తె లగు సేవకురాండ్రయొక్కవేయి, వేగురుపరిచారిక లని యగ్గము కొలువన్ = సేవించుచుండఁగాన్, తూర్వరవంబులు = భేరులధ్వనులు, ఉలియన్ = వ్యాపింపఁగాక, అంతిపురము = అంతఃపురమునండి, అప్పు = అపుడు, వెడలెక = బయలుపెట్టెను.

క. ఈపగిది వెడలి దివ్యక

లాపకిలాపరుచిదిక్కు లం బటవఁగ భ

దాప్తార్థచంద్రిముఖ ఘం

టాపథమున రాగ నయ్యెడం గడఁకమెయిన్. 33

భద్రాపూర్ణచంద్రముఖ = భద్ర యనుకన్నీయ, (నిండుచంద్రుంబోలినమోము గలది యగుభద్ర) ఈపగిదిక = ఈప్రకారముచెతను, వెడలి, దివ్యకిలాపకిలాపరుచి, దివ్య = సుందరమైన, కలాప = భూషణములయొక్క, కలాప = సముదయముయొక్క, రుచి = కాంతి, (౧) కలాపా భూషణే బుద్ధే తూటీత సంసారావపి. అ దిక్కులన్ = దెసలందిన్, పటవఁగన్ = వ్యాపింపఁగాక, ఘంటాపథమునక = దెద్దపాటచెతను, రాగక = వచ్చుచుండఁగాన్, అయ్యెడక = ఆస్థలమునండిక, కడఁకమెయిన్ = ప్రయత్నముతోక, ముండుపద్యముతో నన్వయము

మ. సిరి బాహుబలదర్పజృంభితమదాం ధీభూతచేతన్కులై

విరసత్వంబున సైన్యయుక్తు లగుచున్ విందానువిందు ల్మహ

త్తరభద్రాచతురంతయూనమును దత్తబ్యాభిశో గ్రీష్మటిం

చి రహిం దోడ్కొని కొంతద వ్వసుగువో శ్రీకృష్ణుడవ్వార్తకిం

కరుఁ డొక్కం డెఱిగింపఁగాఁ దెలిసి వేగన్ స్వందనాచూఢుడై.

విందానువిందుల్ = అవంతి కధిపతు లగువిందుడు ననువిందుడు ననువారు, ధీర .....లై, ధీర = నిలువరమైన, బాహుబల = చెతులబలముచెతను, దర్ప = గర్వముచెతను, జృంభిత = అతిశయించిన, మద = క్రొవ్వచెతను, అంధీభూత = గ్రుడ్డిదైన (మంచిచెడ్డలు తెలియనీయని) చెతన్కులై = మనసుగలవారలై, సైన్యయుక్తులు = దండుతో గూడినవారు, అగుచున్, మహత్తరభద్రాచతురంతయూనమును, మహత్తర = మిగుల

పూదియగు, చంద్రాచరంతియానిము = చంద్రముక్కవానిమును, తత్సఖ్యాని
 తో = ఆమెచెలికత్తెలనుదాయముతోఁగూడను, విరసత్సంబునన్ = రసములేమితో
 ను, రసభంగముగల్గుఁట్లనియధము కృమ్యుఁడని = వెనుకప నుఁబడించి, రహిత = ఆ
 నందముతోన్, తోడ్పొంది = తీసికొని, కొంతదత్వ = కొంతదూరము, అయగుతోన్ =
 పోవుచును, అవ్వార్త = ఆవృత్తాంతమును, ఒక్కండు కింకరుఁడు = ఒక సేవకుఁడు,
 ఎఱిగింపక = తెలుపఁగాన్, శ్రీకృష్ణుఁడు, తెలిసి = ఎఱిగి, వేగన్ = త్వరతోన్, స్వం
 దనారూఢుడై = రథమునెక్కినవాడై, ముందుపద్యముతో నయము ఇం దైదు
 పాదములు గలవు భారతాదుల నట్టిపద్యములు గానింపవు కాని యాసనిములు పె
 క్కొండు చెప్పవలసి

మ. గదుఁడున్ నాత్మకి లోనుగా ననుజవర్గంబున్ గదాకార్తుక
 ప్రదరాద్యాయధపాఁబలై యరుగుదేర్గవారలం గూడి వాఁ
 డి దలిర్పక బరతెంచి మించి మృగరాడ్డింభంబు కుంభీంద్రపం
 క్తిఁదగి న్నార్కొనుభంగిఁ దాను గవిసెన్విందానువిందాదులన్.

గదుఁడున్, నాత్మకియొక, లోనుగాక = మొదలుగాక, అనుజవర్గంబున్ =
 సోదనముదాయమును, ఇందునుఁచుచును (వీరుకృష్ణుఁడు దాయము లగుసోద
 రులు) గదా . . లై, గదా = గదియ, కార్తుక = విల్లు, ప్రదర = బాణము, ఆది =
 మొదలైన, అయుధ = యుద్ధసాధనములు, పాఁబలై = చెతులందుఁగలవారై, అనుజవర్గ
 మును ననుజులకు భేదము లేదు గావునది యనుజవర్గమునందలియనుజులకు విశేషము
 అయగుదేరన్ = కూడ రాఁగాక, వారలం గూడి = వారిం గలసికొని, వాఁడి = ప్రతాప
 ము, తలిర్పక = చిగురింపఁగాక, (అతిశయింపఁగా నని యర్థము) పరతెంచి = త్వ
 రపడినచ్చి, మించి = అతిక్రమించి, మృగరాడ్డింభంబు = సింగపుంకొదను, కుంభీంద్ర
 పంక్తిన్ = గజసముదాయమును, తగి = యుక్తముగాన్, మార్కొనుభంగి = ఎదు
 ర్కొనుకీరిని, విందానువిందాదులన్ = విందుఁడు ననువిందుఁడు మొదలగువారిని,
 తాన్ = కృష్ణుఁడు, కవిసెన్ = తారసిం చెను

శా. అంభోదస్తనితారవార్భటికి వి య్యం బైననాదంబుతో
 సంభోజాక్షుఁడు శంఖముత్తుటయు నా య్యక్యాదివీరుల్ భుజా
 స్తంభాదంభవిజృంభితాపిలిటిదు య్యద్విపులన్ శౌర్యసం
 రంభం బేర్పడఁ దాకి రవ్వమతవి య్యార్సెన్యంబులన్. 36

అంభోబాతుఁడు = కృష్ణుఁడు, అంభోద . . కిన్, అంభోద = మేఘములయొక్క, స్తనిత = ఉరుముసంబంధమైన, ఆరవ = ధ్వనియొక్క, అప్పటికిఁ = అతిశయమునకుఁ, వియ్యం తైనవాదంబుతోఁ = మట్టమోద్యనితోఁ, (సమాన ప్రాసభ్యనితో నని యర్థము) శంఖము, ఒత్తుటయున్ = పూరించినోడనే, (ఇతట , యున్ ' ఆంతిర్యాక్థమున మసయోగింపబడెను) సాత్యకాన్యగివిరుల్ = సాత్యకి మొదలగుపరాక్రమశాలులు, భుజా . . లన్, భుజాస్తంభ = స్తంభములం బోలినచెతులయందలి, అదంబ = నిష్కృపటముగా, విజృంభిత = చెలరేగిన, అసి = కస్తులనెను, తటిత్ = మెఱుములనుండి, ఉద్యత్ = బయలు వెడలు చున్న, దీప్తులక్ = కాంశులచెన్, శౌర్యసంబంధంబు = విక్రమాలితయము, ఏషడక = వెల్లడియగుటలు, అస్వినుత . లక్, అస్వినుత = వైఁ శిష్యునపగ వారైవ, వీర = పరాక్రమశాలులయొక్క, స్ఫూ = అధికమైన, వైస్యంబుఁక = సేనలకు, తాఁకిరి = మార్కొంది (యుద్ధముచేయ నెదిరించిని యర్థము)

క. చిందంబులు పూరించుచు

స్యందనముల నిలిచి నిండ్ల ♦ నరులు మొఱయ న

వ్వించానువిందు లవుడు ము

కుందుర్పై విడిచి రమిత ♦ ఘోరశరంబుల్ 37

అవ్వించానువిందులు, అవుడు = ఆలము, స్యందనములక = రథములందున్, నిలిచి, చిందంబులు = శంఖములకు, పూరించుచుక = ఊడలుచున్, అరులు = బాణముల సంధానముచేసెడు వింటివారిఁడిమితావును, మొఱనక = ధ్వనింపఁగాన్, (శత్రువులు మొఱ్ఱివడఁగా ననియఁ గొంచును) ముసుందువైన = కృష్ణునిమీఁదను, అమితమోరశరంబుల్, అమిత = కొలఁదిలేని, ఘోర = క్రూరములకు, శంయుల్ = బాణములకు, నిండ్లన్ = ధనువులనుండి విడిచిరి = ప్రయోగించిరి

సగ్విణీవృత్తి

వీరహంకారము ♦ క్విజటంకారము

క్కార వేభంద్రీఘ్ని ♦ కారముల్ దిక్కులక

భోరు కల్గం జమూ ♦ ద్భూత రేణుచ్ఛటల్

వారిదాధ్వంబు గ ♦ ప్ప న్మోసల్ దాఁకినక. 38

వీర.....ఫీంకారముల్, వీర = పరాక్రమశాలలయొక్క, హంకార = హు
 మ్మనుధ్వనులును, హార్షిజ = నారి (నిలాగివిడుచుట) వలనఁ గలిగిన, టంకార = ట
 మ్మనుధ్వనులును, ఘక్కారవ = వాద్యములధ్వనులును, ఇభేంద్ర = గజశ్రేష్ఠములయొ
 క్క, ఫీంకారముల్ = గీతలును, దిక్కులన్ = అన్నిదిశలయందును, భోరుకల్లజ్ =
 ద్వనింపఁగాక, చమూ.....చ్చటల్, చమూ = సేనలవలన, (సేనలకాలిత్రొక్కు
 డువలన వని యర్థము) ఉద్యాత = పుట్టిన, రెణుచ్చటల్ = పరాగసముదాయములు
 వారివాద్యంబు = ఆకాశమును, (మేఘమార్గమును) కపక్ష = ఆక్రమింపఁగాక, మొ
 నల్ = వైద్యములు, తాకినజ్ = (యుద్ధముచేయ) నెడర్కొనఁగాక (ముందుప
 ద్వ్యముతో నన్వయము.)

మ. హిమసంఘాతము బంధురం బగుచు శైలేంద్రంబుపైఁగ్రమ్మచం
 దమునక శాలీవహముక్తనిశితాన్తగిబుల్ నిజాంచచ్చతాం
 గముపైఁ గప్పిన నయ్యదూద్యహుండు శార్ఙ్గకూరనారాచసం
 ఘముచే వానిఁ దెల్పె దుత్తుమురుగాఁఖండించి యొక్కుమ్మడిక.

హిమ సంఘాతంబు = మంచుసముదాయము. (అధిక మైనమంచుని యర్థము)
 బంధురంబు = బప్పినది, అగుదుక, శైలేంద్రంబుపైకై = గొప్పవ్యతముమీఁదిభాగము
 ను, క్రిస్తునందమునకై = ఆనరించినవిధముచేతను, శాత్రవ బుల్, శాత్రవచాప =
 పగవారిఁబింతుండి, ముక్త = విడువఁబడిన, నిశితాన్త్రంబుల్ = వాఁడిగలబాణము
 లు, నిజాంచ ..పైకై, నిజ = తేనెది (కృష్ణునిది) యగు, అచింత = ప్రకాశించుచు
 న్ని, శత్రాంబుపైకై = యధమునిఁదిబాగమును, కప్పినన్ = ఆనరింపఁగాక, ఆయ్య
 దూద్యహుండు = ఆకృష్ణుండు, (యదువంశస్థుల కొన్నిత్యముం గలిగించువాడు)
 శార్ఙ్గకూరనారాచసంఘముచేకై = శార్ఙ్గమునుదలుపునుండి(విడువఁబడిన) కూరమైన బా
 ణములసముదాయముచేకై, వారికై = ఆశత్రువులు ప్రయోగించినబాణములను, దుత్తుము
 రుగాన్ = పొడి యగునట్లు, బండించి = నటికి, ఒక్కుమ్మడికై = ఒక్కమాటే, తెరి
 ల్పన్ = తొలఁగించెను.

మహాస్రగ్ధర.

గదుఁ డుగ్గోక్తోధతామూగ్గితవలయచరః త్కాలకాటుండుమ్రోలక
 గదనక్షోణిక భుజగ్గిః గ్రధతథగధగత్తః ద్దధారాహతిం బల్

మదమాతంగంబులం దుగ్రింప నవి పవిహతిఁ జ్ఞాధిజాలంబులీల
నైదతోడంగూలమావంతులువడిమడియకఁ ఘోరియుద్ధంబొనర్చెన్

గదఁడు, ఉగ్ర .. శక్ర, ఉగ్ర = భయంకర మైన శ్రోధ = కోపముచెతన,
(పరులు చెసింపకము సహింపమచె మనసుం గల్గుకారము కోధము.)
తామ్రక్షతక = ఎఱ్ఱికన్నులు గలుగుటచెతన. విలయ .. వోలెన్, విలయ = ప్రళ
యకాలమందున్, చిత్ = తిరుగుచున్న, కాలకాలుండువోలెన్ = సుద్రుఁడువలె, క
దఁక్షిణిన్ = యుద్ధభూమియందుక, భుజాగ్ర .. సాతిక, భుజాగ్ర = చేతిచివర
ను, గ్రాహిత = గ్రహించి, భగవత్ = మెఱయుచున్న, ఖడ్గ = కత్తియుక్క, ధా
రా = వాయుమొక్క, ఆసాతిక = దెప్పచెతన, బలిమదమాతంగంబులక = బలిపై
నమదపురేతుఁగులను, క్రుంపక = నటించుక, అని = ఆయెగులు, పవి... లీ
లక, పరి = వజ్రాయుధముచెతన, హతి = కొట్టుచుండి, జ్ఞాధిజాలంబు = పవ్వతసము
దాయముమొక్క, లీన్ = విలాసముచెతన, (విధముచెత నని యర్థము) రాదతో
డన్ = ధ్వనికోక, హున్ = పడిపోవఁగాన్, మానంతులు = మానగివారు, పడి =
భూమియందుబడి, మిషిక = చావ గాక, ఘోరియుద్ధము = భయంకర మైన
యుద్ధమును, ఒనర్చెన్ = చెసెను

చ. యదుపతి విందుసారిధి నొ కమ్మునఁ ద్రుంచిననంతశౌరిపై
గద ననువిందుఁ డెయఁ బరి ఁ ఘమ్మున దాని నడంచి నిష్ఠుర
ప్రదర మతండు నైవ నుద ఁ రిం బదరిన్ భిమరింబు దాకి న
జైద విదళించి పోయిన మ ఁ హిం బడె నయ్యనవిందుసాదియున్.

యదుపతి = కృష్ణుడ, విందుసారిధిన్ = విందునియొక్కయరదము శ్రోలువా
నిని, ఒకమ్మునక = ఒక బాణముచెతన, త్రుంచినక = సంహరించినక, అంతక = పి
మ్మటను, అనువిందుఁడు, శౌరిపైన్ = కృష్ణునిమీఁదన్, గదన్, ఏయక = ప్రయోగిం
పఁగాన్, పరిఘమ్మునన్ = పరిఘ మనునాయుధముచెతన, అతఁడు = ఆగోవాలుండు,
దానిక = అనువిందుఁడు ప్రయోగించినగదను, అడంచి = త్రుంచి, నిష్ఠురప్రదరము =
కఠినమైనబాణమును, వైవన్ = వేయఁగాక, ఉదంబు = గర్భము, అదరిక = చలిం
పఁగాన్, గుండెలు పగులఁగా నని యర్థము భిమరింబు = వజ్రాయుధము, తాకిన
ట్లు = తగిలినట్లు, ఎదక = హృదయమును, విదళించి = (ఆబాణము) చీల్చి, పోయి

నక=పోగాన్, ఆయ్యనువిండు సాదియక=ఆయనువిండునిరధము గడిపువాడు సయితము, మహిక=భూమిమీదను, పడెక=పడియెను, మృతీ సెందె నని యధము మ కడిదిన్ సాత్యకితో ద్విషన్నపులు వీరికం దాకి కొవ్వొడి నూ పెడితూపు ల్వరిగించి రధ్యముల నొప్పింపక దృఢకొద్దుడై వడి నాతిం డరియోధయూధము మహాభ్రీశ్రీని ఝంఝానిలం బెడలం దోచినభంగి సాయకమహావృష్టి దొలగించినక. 42

ద్విషన్నపులు=శత్రురాజులు, కడిదిన్=కిరిముగాక, సాత్యకితోక, తాకి=ఎదుర్కొని, విడిన్=ఉత్సాహముతోన్, కొవ్వొడి=ఎక్కువదనున, చూ పెడితూపులు=కనపఱుచుపాణములను, (పదను గలపాణముల నని యధము) పరగించి=ప్రయోగించి, రధ్యములక=గజములను, సెప్పింపన్=వాధింపగాక, ఆతండు=ఆసాత్యకి, దృఢక్రోధడై=బలమైకొపము గలవాడై, వడిక=కేగముతోక అరియోధయూధముక=శత్రుపరాక్రమిశాలులనముదాయమును, సజాతీయైః కలం యూదం తిరశ్చం పున్నులంకిం ఆ యూధశబ్దము పశ్వాదలనముదాయమునకే యుపయోగింపవలయు నని యపరుడు చెప్పెను గారి కవుల్ని సముదాయములకు వాడుచునే యున్నారు ఝంఝానిలంబు=వాతో నూడినగాలి, మహాభ్రీశ్రీణిక=వెద్ది మేఘములసముదాయమును, ఎడలంబ్రాచినభంగిన్=కొట్టివేయిరితీచెతను సాయకమహావృష్టిన్=వాణములకొప్పజడిచెక, తొలగించిక= (యుద్ధభూమినుండి) తొలగగాక, ముందపద్యముతో నవ్వయము.

ఉత్సాహవృత్తము.

అత్తటిక హళాహళు ల్వి ధ యత్తలంబు గొమ్మ రా
ముత్తరాజతిత్తడల్ స ధ ముత్కటంపు నెత్తుటం
జొత్తిలంగడంగి నంద ధ సూనుమీద విందుడు
వైత్తుగా నిగుడ్చె నంత ధ వీటిహోత్రబాణముక. 43

అత్తటిక=ఆకాలమునందు, హళాహళు=కొప్పధ్వనులు, వియత్తలంబు=ఆకాశమును, క్రొమ్మక=ఆక్రిమింపగాన్, రాముత్తరాజి=గజపురాతులసముదాయమును, రత్తడల్=గజములను, సముత్కటంపునెత్తుటన్=అధికమైనకత్తముచే, చొత్తిలక=ఎఱ్ఱవారగాక, (గజపురాతులు గజములను రక్తముచే దడిపిగా

నని యగ్రము) విందుడు, నందనూమూచన్ = నందునికొమరునిమూచను, కడంగి =
ప్రియత్నించి, అంతః = పిమ్మటను, వీరిహోత్రబాణముక, ఆగ్నేయాస్త్రమున,
(వీరి = అశ్వము, హోత్రము = హోమవ్రత్యము గాఁ గలవాఁడు వీరిహోత్రుఁడు =
అగ్ని, అతఁ డధిదేవతగాఁ గలబాణము = వీరిహోత్రబాణము) ఉత్తేస్తుగాన్ =
ఒక్కమాటుగాన్, (త్వరితగా నని యగ్రము) నిగ డ్వేత్ = ప్రయోగించెను.

మహాస్మగ్ధర

అతఁ డాగ్నేయాస్త్రము క్లేయగ నది గగనంబంటి హోలాహలోల్కా-
ప్రతిమంబై సెన గంపింబంగ భుగభుగరుక్ష్మిజ్వలజ్వాలజాల
త్రతతోద్యద్విస్ఫులింగః ప్రకటచిటచిటధ్వానమై వేగ రా న
ద్భుత మొప్పవారుణాస్త్రంబున జలరుహనాభుండు వారించెదానిక.

అతఁడు = ఆవిందుడు, ఆగ్నేయాస్త్రము = అగ్ని బాణమున, అట్లు, వియంతః =
గొప్పపూనికతోఁ బ్రయోగింపఁగాన్, అది = ఆయస్త్రము, గగనంబు = ఆకాశమున,
అంటి = తాకి, హోలా . బై, హోలాహల = చాలకూట మనువిషమయొక్క,
ఉల్కాప్రతిమంబై = బావలయే సాటిగాఁ గలదియై, (ఉల్కాశబ్దమునకుఁ గొఱవియ
నియే యగ్రముగాని సందర్భమునుబట్టి యిట బావల యని చెప్పవలెను) సే = దండు
(లోలిజనులు) కింపింక = చయమున వడఁకుచుండఁగాక, భుగభుగ .. ధ్వాన
మై, భుగభుగ = భుగభుగలాడెడు (ఇది మంటయందలిచెప్పడు ననుకరించడిశబ్దము)
రుక్ = కాంతిచేతన, ప్రజ్వలత్ = మండుచున్న, బావలాహల = మంటలగంపునుండి,
ప్రతత = అధికముగాక, ఉద్భిత్ = ఎగరుచున్న, విస్ఫులింగ = మిఠగులులయొ
క్క, ఎక్కిట = ప్రసిద్ధమైన, చిటచిటధ్వానమై = చిటచిటయనుధ్వనింపడె, వేగన్ =
త్వరితముగాన్, రాన్ = రాఁగాన్, జలరుహనాభుండు = కృష్ణుఁడు, అద్భుత మొప్పవేత్ =
వింతపుట్టుకట్లు, వారుణాస్త్రంబుక = వరుణదేవతాకి మైనయాస్త్రముచేతన, దా
నిన్ = ఆగ్నేయబాణమున, వారించెన్ = అడ్డగించెను విందుఁ డేసియాగ్నేయబాణ
మువలన నగ్ని పుట్టి సేవల గాల్పఁగాఁ గృష్ణుఁడు వరుణదేవతాకి మైనవారుణాస్త్ర
మున జలము పుట్టించి దాని వారించెను

ఉ. విందుడు శక్తిబాణ మను విందుడు నూలుశరంబు లేయ గో
విందుడు వాని నెల్లనుబ విప్రతిమానని శాతసాయకా

శిం దునుమాడి శౌర్యము దలిర్పంగ నొక్కట వారిరధ్యము
లుందుచు ప్రేల జాపములు గూల సిడంబులు వాల్ల నేసినన్. 45

విందుడు, శక్తి బాణము = శక్తి యను నాముధమున, అనుగుడు, నూలుశరం
బులు = నూలు బాణములను, ఏడు = ప్రయోగించుగాక, గోవిందుడు = కృష్ణుడు
వారి నెల్లరు = వారు ప్రయోగించి యాయుధములను న్నిటి, పవి ... శిక్, పవి = వ
జ్రాయుధమే, ప్రతిమాన = సాటి గాదుల, నిశాత = వాడియైన, సాయుక = బాణముల
యొక్క, ఆలిన్ = సముదాయము చేతను, తునుమాడి = ముక్కలు చేసి, శౌర్యము = ప
రాక్రమము, తలిర్పంగన్ = అతిశయింపగాక, ఒక్కటన్ = ఒక కాలముండే, వారిర
ధ్యముల్ = వారిగ అములు కుండి చుక = దుఃఖించుచు, గూలక = పడిపోవు-ట్లును,
చాపములు = విండ్లు, వీలక = ముక్కలగునట్లును, సిడంబులు = జెండాలు, వ్రాక =
విలుగునట్లును, ఏసిక = కొట్టగాక, ముందు పద్యముతో నన్వయము

గి. విరధులై యల్లి విందాను ♦ విందు లవుడు

కేడెములు వాలుటడిదముల్ ♦ కేళ్ల గొనుచు

నురక లంఘించి రాగ న ♦ చ్యుతుల శితశ

రములు పరిగించె దత్తిను ♦ త్రిములు పగుల. 46

విందానుగింపలు, పిండ్లులై = ధములుపోయి-వారై, (పోయిన ధములు కల
వారై) అవుడు = కకాలమున, అల్లి = కోపించి, కేడెములు = డాలులను, (ఇది భేట
శబ్దవము) వాలుటడిదముల్ = వాడుగు లగునట్లులను, కేళ్ల = చెరులతోన్, కేటక
బ్దము నిత్యైకవచనాంత ము చెప్పెను దీనికి ఒహువచనము వివక్షించునపుడు పూ
ర్వ 'మిరు' గాని ముందు 'దోయి' గాని యుపయోగింతురు. ప్రయోగములు నైత
మేకవచనముననే తఱచు గార్పించును. గాని ఒహువచనము నైత మొకటి రెండు
ప్రయోగము లాముక్తచాల్యద్దయంపిమాత్రము గార్పించుచున్నవి కొనుచుక = ధ
రించుచున్, ఉరక = మానసి, లఘించి = వాటి, రాగక = వచ్చుచుండగాన్, అ
చ్యుతుడు = వాసుదేవుడు, తత్తనుత్రములు = వారికవనములు, పగులక = పగిలిపో
వునట్లు, శితశములు = వాడిబాణములను, పరిగించె = ప్రయోగించెను.

క. ఆయమ్మ లతిరియమ్మన

నాయమ్మల నాటి పాటి ♦ తాస్థికములుగా

గాయమ్మల నెత్తురొలుకు

గాయమ్మల వారు భీతి ధని ఎఱచి రొగిన్. 47

అయమ్మలు = కృష్ణుండు వేదినాణములు, అతియమ్మక = ఎక్కిలి వేగముతోన్, అయమ్మలన్ = అయ్యపుపట్టెండన్, నాటి = గ్రుచ్చుకొని, పాటితాస్థికములు = పగులగొట్టబడినయెముకలు గలవి, కాన్ = కా గాన్ కాయమ్మలన్ = శరీరముండక. నెత్తురొలుకు గాయమ్మలక = నెత్తురు గారెడు పుండలవెతను, వారు = ఆ విందానువిందలు, భీతిగని = బియపడి, రిగిన్ = ఒక్కసారియే, పఱచిరి = పాటిపోయిరి. ఇందుఁ దన్వ్రీక్షప్రాసము వేయబడెను

గీ. వీఁగి యీగతి విందాను ధ విందు లరుగఁ

దోన సేనాధిపులు వారి ధ శోనమొసలు

విఱిగి తిరుగక యేడ్చెఱ ధ వెఱచి ఎఱచెఱ

గ్రోల్పులికిఁ జాటుమాగ్గంపు ధ గుంపువోలె 48

విందానువిందలు, ఈగలిన్ = ఈప్రకారముచెతను, వీఁగి = భయపడి, అరుగన్ = పాటిపోగాక, శోన = వెంటనే, సేనాధిపులు = సేనానాయకులు, వారిశోన = ఆ సేనానాయకులతోడనే, మొసలు = వైద్యములు, గ్రోల్పులికిన్ = నెద్దపులికిన్, జాటుమాగ్గంపుగుంపువోలెక = పాటిపోవుమ్మములముదాను మువలెను (మృగముల సంబంధమైనదిమాగ్గము. ఇది సముదాయమైనను లేక వానియందుండుకన్నుల మొదలగువస్తువులైనను గావచ్చును.) వెఱచి = భయపడి, ఏడ్చెఱక = అతిశయముతోక, తిరుగక = వెనుకకుఁ దిరుగక, విఱిగి = చెదటి, పఱచెఱ = పాటిపోయెను.

మ కమలాక్షుండు డిటు శాశ్వతప్రతిసంధి గ్రామంబునం గెల్పి చిం

దము పూరించి నిజాస్తయుక్తుఁ డయి భద్రాకనకామూల్యర

త్నముఁ దాఁ దోడ్కొని వచ్చి తజ్జనకునింట్ల నిల్పి దిన్యప్రభా

రమణీయోపవనీకనత్రుకహార్షస్థాయియై యున్నచోక. 49

కమలాక్షుండు = శ్రీకృష్ణుండు ఇటు = మీదటిప్రకారమునను, శాశ్వతప్రతిసంధి = పగవారిసముదాయమును, సంగ్రామంబునక = యుద్ధమునందీక, గెల్చి = జ

యించి, చిందము = శంఖమును, పూరించి = ఊడి, నిజాప్రయుక్తఁడై = తనవా రిగ, బం
 డ గల గోఁ గూడినవాఁడై, బ్రాహ్మణ్యకామూర్త్యుత్తముక్ = భద్రాహ్మణ్య యనువెల
 లేని త్నమును, శాక్ = కృష్ణుఁడు, గోజ్ఞానినచ్చి = తిసిగొనినచ్చి, తజ్జననంటక =
 ఆ మెతండ్రియింటిమిందున్, నిల్పి = ఉంచి, రివ్య స్థాయయై, రివ్య = సుందర
 మైన, ప్రభా = కాంతిచెతను, రిమణీయ = ముగూఢామైన, ఉపనని = గోటయందుకొ
 కనల్ = ప్రకాశించుచున్న, కనకాద్రిస్థాయయై = ఎంగాయమేడం బ్రవేశించినవా
 డై, ఉన్న గోక = ఉన్న పుడు, ముందుపద్యముతో నన్వయము

ఉ కేయధర్మయు గామరి ♦ కిం దగిసట్టివిధులు సర్వలో
 కైకెనుత్రతాపుఁ డగు ♦ కృష్ణుఁడొదక్కఁ గలండ్లె యంచు ను
 శ్లోకుఁ బురోహితుఁ బిలిచి ♦ శోభనరేఖ యొసంగి శౌరి వే
 తొకొని రి మృటంచు శుభ ♦ దుందుభిభద్రగి జాశ్వరాజితో. 50

కే. ముచ్చయన్ = కేయధర్మముయొక్క రాజును, కొమరికిక = హఠాత్తునకు
 తగి ట్టివిధుండు = తగినట్లుండు, సర్వలోకైకమతప్రశాపుఁడు = ఎల్లగులచెతను బాగ
 డవడినతేజము గలవాఁడు, (రి) సమితాపః ప్రభానశ్చ యత్యేకః కోశదండజం ఆ
 బండామునలనను దండునలనను రిలిగితేజము ప్రశాపమందును - రి యింను అగు
 కృష్ణుఁడుదక్క = అయినకృష్ణయూర్తిరాక, కిలండ్లె = కిలండా? లేడనియర్థము
 అందుక = అయినాగోచించుచుకొ, సుష్లోక = మంచితగ్గి గలవారిని, పురోహితుక
 పిలిచి, శౌరిక = కృష్ణుని, వే = కీమ్రముగాన్, గోకొనిముక్ = తిసిగొనిముక్, అటం
 దుక, శోభనరేఖ = శుభ రేఖను, (వివాహముం దెనువుకమృతము) ఒసంగి = యచ్చి,
 శుభ. రాజితోక, శుభ = మంగళముం దెలిపెడు, దుందుభి = భేరులయొక్క
 యు, భద్రగజ = భద్రజాతియేగులయొక్కయు, అశ్వ = గుఱ్ఱములయొక్కయు,
 రాజితోక = సమానముతోన్, (పంచెన్)

వ. ఇట్లు పంచినం బురోహితుండు ముకుందుని సందర్శించి శుభరేఖ
 యొసంగి యతనివలన సమన్వారాదివిధుల నారాధితండ్లై పెండ్లి
 కొడుకవు గమ్మని దీవించె నిటఁ గేకయేందుగిండును శ్రీకృష్ణకళ్యా
 నోత్సవసందర్శనోత్సకులై వచ్చినభీమాద్భుతసకులసనాదేవులను

సుంతలకోసలాదిదేశాధీశు లగుబందువులను సవినయప్రియసంభా
 షణాలింగనాదుల నాదరించి తగినవిడిమట్టుల విడియించి మగిడి
 యాస్థాని కేతెంచి పెండ్లికొడుకు గావించుటకు బంచినం బు
 క్కాంగనలు మంగళగీతంబులతో శోభనహర్షిచాక్షుతంబులు గో
 పాలుపాలతలంబున నునిచి రంత

51

ఇట్లుపండి-క్ = ఈప్రకారము పురోహితు సంపదగాఁ, పురోహితుండు, ము
కుందున్ = కృష్ణుని, సందర్శించి = చూచి, శుభ రథ = పెండ్లికమ్మను, ఒసంగి = ఇ
చ్చి, అతనివలనఁ = కృష్ణునివలనఁ, నసుస్కారాదివిదులన్ = నసుస్కారుము మొదల
గునేర్పాలులచేతను, ఆరాధితుండై = ప్రార్థింపబడినవాడై, పెండ్లిొడకవు, కిమ్రు =
అగుమని, దీవించెఁ, ఇటఁ = ప్రముఖుడఁ, కేయోద్రించును = కేయప్రభుం
డును, శ్రీకృష్ణ.. . యై, శ్రీకృష్ణ = కృష్ణునియొక్క, కళ్యాణ = వివాహమనెడి,
ఉత్సవ = వేడుకను, సందర్శన = చూచుటయందు, ఉత్సుకలై = ప్రయత్నించినవారై,
వచ్చి = భీమాపునఃకులసూర్యులను, కుంతలకోలూదిదేశాధీశులు = కుంతలయు, కోసలయు
మొదలగుదేశములను బ్రభువులు, అగు - గుప్తులును = అగుచుట్టులును, సవి-య
. . . లఁ, సవియ = అడఁకువరోఁ గూడినవియును, ప్రియ = ఇష్టములు ఎగు, సంభాష
ణ = మాటలచేతను, ఆలింగనములఁ = కాగిలింతలు మొదలైనవారిచేతనును, ఆదరిం
చి = గౌరవించి, తగినవిడుద్యులఁ = అనుకూలమైనవిడుదలందిన్, విడియించి = ప్రవే
శపెట్టి, మగిడి = తిరిగి, ఆస్థానికిన్ = సరుకఁ, ఏతెంచి = వచ్చి, పెండ్లిొడుగున గా
వించుటనున్, (కృష్ణుని) యెడ్డికిం దగినయలంకారము గలవారిని జేయుటకఁ, పం
చినఁ = ఆనతియఁగాఁ, పుశ్యాంగనలు = మున్నెదివలు, ముంజగితంబులతోఁ =
శుభములగువాటలతోఁ, శోభనవారిద్రాక్షతంబులు = చక్కనిపపర్రాక్ష, గోపా
లుఫాలతలంబునన్ = కృష్ణునిపటను, ఉనిచిరి = ఉంచిరి అంతఁ = సిమ్మలను,

ఉ. సంపదగెనూనె నలటి పెలు ♦ చక్ బస పూసగి ఎల్లువెట్టె మే
 త్కెంపులనత్తుసాంపుదుల ♦ కింప బుచుంగు చనుగివం గుబా
 లింప మెటుంగుముంగుగులు ♦ లేజెమటం బద్దినై నడింప నై
 లింపనధూసమాన యొక ♦ వేమ మురాసురమగ్గ భేదికిన్. 52

నైరింపవధూసమాన = దేవతాస్త్రియ సమానురాలు, ఒకలేన = ఒకయంగన,

మేల్కొంపులనతుసాంపు = ప్రశస్త మైనకెంపులు తాపనముక్కుపోగుయొక్కచక్కని
దనము, తులకింపన్ = పూకాశింపఁగాఁ, చనుంగవణ్ = చన్నలదంటయందొక, పు
నుంగు = జవ్వాది, గుబాళింపన్ = పరిమళింపఁగాఁ, మెఱుంగుముంగురులు = మెఱ
యుచున్న సుసటివై నున్న వెండ్రుకలు, లేజెమిటన్ = అల్పమైనచెమ్మటచెతను, పద
నై = తడిసినవియై, నటియింపణ్ = ఆడుదుండఁగాఁ, మురాసురమగ్ధభేరికొ = కృష్ణ
నకుఁ, (మురుఁ డుచరక్కసునియాయువుపట్టులం జించినవానికొ) సంపఁగెనూ
నెఁ = మంచివాసన గలనూనెఁ, అంటి = (శరీరమున) రాచి, వెలుచొక్ = అలిశయ
మునొక, పసపూఁగఁ = పచ్చనికాంతి (శరీరమున) గల్గునట్లు, నల్లవెల్లెఁ = పరి
మళద్రవ్యములతోఁ గూడినపిండిని బూసెను.

కి. అలకములు విప్పి గంధా

మలకిం బిడి చెలులు సంకు ♦ మదిపుమెఱుంగునోఁ

దెలిగొజ్జగిపన్నీటం

జలకిము లాడించి రెలమి ♦ జలజదభాక్షుఁ.

53

చెలులు = కొందఱుస్త్రీలు, ఎలమిన్ = సంసోషమునొక, అలకములు = పరుల
ను, విప్పి, గంధామలకింబు = పరిమళము గలయొసికపప్పునా, ఇడి = వానినెనుంచి,
ఉసికిపప్పుతో రుద్ది యవి యగ్ధము సంకుమదపు మెఱుంగునోఁ = పునుంగునోఁగా
చిననూనెపూతనొక, రెలిగొజ్జగిపన్నీటం = రెల్లిది యగుగొజ్జగిలాలనుండి బాతిన
మంచునీటితోన్, జలజదభాక్షుఁ = కృష్ణుని, జలకము లాడించిరి = స్నానము చే
యించిరి

నీ వలిషమెఱుంగునోఁ ♦ జెలియొర్పు తిడియొత్తఁ

గనకాంబరం బోర్పు ♦ గట్టనొపఁగెఁ

గపానఁ దిలకి మొ ♦ క్కనె దిద్ది నొకతె సాం

కి ఎఱిరాగరు ♦ కలం మలఁదె

మోళిపై నొక్కతె ♦ మకుటంబు సంధింప

నొకతె ముత్యాలబా ♦ పికిము గూర్చె

నొకతె కేయూరహా ♦ రకలాపములు గూర్చు

నొక్కతెకట్టాణి ♦ యెంటు లునిచె
మెకె కౌస్తుభరత్నమా ♦ లికి ఘటింప
నొకతె కంకణులము ♦ దిగి కలు గూర్చె
నఖిలభూషణభూషితుఁ ♦ డగుచు యగుచి
భుండు రంజిల్లె బూర్ణచంద్రుం ♦ దుండువూలె.

54

ఓర్తచెలి = ఒకానుక స్త్రీ, వలిపమణుంగుచెక్ = సన్న మైనదియు సుదికింది యు నగు తెల్లబట్టచెక్, తడియొత్తిక్ = తడిచి దుడుచి చుండఁగాక్, ఓర్త = మఱియు కతె, కనకాంబరంబు = బంగారు (సరిగల) వస్త్రమును, (మధ్యమపద్మలోపసమాస ము) కట్ట సుసంధాన్ = ధరించుటన నిచ్చెను ఒక్కతె, కప్రాన్ = కప్పముతోక్, తిలకము = బొట్టును, దిద్దన్ = సవరింపఁగాక్, ఒకతె = ఇంకొకతె, సాంకవపట్టింగారు కలపము = పురుగు మంచించుదును నగు మెదలగుపరిమళసస్తువులతోఁ గూర్చివలె తను, అలదెన్ = (మేనఁ) బూసెను. ఒకతె, హరిపైక్ = శిరమునందుక్, గు ఘటంబు = కిరీటమును, సంఖింక్ = మాగ్నఁగాక్, ఒకతె, ముత్యాలబాసికము = ము త్యములతోఁ గట్టినలమకమును, (చెండ్లికాలమున వధూవరులమోమునం గట్టు సొక భూషణము.) గూర్చిక్ = ఉంచెను ఒకతె, కేయాహరికలాపము = భుజకీర్తిలు ముత్యాలదండలు ననుభూషణములను, గూర్చిన్ = యుంటింపఁగాన్, ఒకతె, కట్టా ణియెంటును = మంచుముత్యములతెల్లంటును ఉనిచెక్, ఒకతె, కౌస్తుభరత్నమాణి కక్ = కౌస్తుభ మనురత్నముతోఁ గూడినదండను, (మస్తుము = సముద్రము. దానం బుట్టినది కౌస్తుభము దేవదానవుం సముద్రమును మునించుపు చంద్రుఁ బుట్టినయొక కం పు కౌస్తుభ మనంబడు) ఘటింపన్ = (మెదలుమెద) జేప్పఁగాక్, ఒకతె, కంక ణరత్నముదికలు = కడియములను రత్న పుటుంగరములను, గూర్చిక్ = తొడిగెను య దువిభండు = కృష్ణుఁడు, అఖిలభూషణభూషితుండు = ఎల్లభూషణములచే నలంకరిం పఁబడినవాఁడు అగుచున్, పూర్ణచంద్రుండువోలెక్ = చిందుచంద్రుఁడువలె, రంజి ల్లెక్ = ప్రకాశించెను ఉపహరింకారిము.

శా. సంధింక్ శుభలగ్నముం గదిసెన ♦ ద్వాతాక్షుఁ డెండంచు వే
బంధుక్షత్రకుమారులం దొరల సం ♦ ఁక్ వారి లాందోళికా

గంధేభేంద్రీరీభాధరూధు లయి వే ♦ గణ శౌరి మత్తద్విప
స్కంధారూధుని జేసి రుత్సవ మెసంగం గాహళల్ మోయంగణ.

సంధింపణ = (పెండ్లివారి) పెద్దల్కొనటకున్, శుభలగ్నము = (శుభకార్యమునకు) వివాహమున కేర్పడినకాలమును, ఇట సువర్ణము పాదపూరణార్థము కది పెన్ = సమీపించెను అబ్జతాత్ము = కృష్ణునిని, వే = శిష్యుముగాన్, లెండంచు = తోడ్కొనిరండని, ఒండుత్తిత్రప్రవారున్ = చుట్టములగురాచకొమరులను, దొరల = (కొండలు) నోడిలను, అంపన్ = (కేకయరాజు) పంపగాన్, వారలు, అందోలికా... . . . లై అందోలికా = అందలములను, గంధేభేంద్రీ = మదపుటేనుగులను, రథ = రథములను, అధిరూధులై = ఎక్కినవారై, వేగ = త్వరోగ్, ఉత్సవము = వేడుక, ఎసంగణ = అధికము కాగాన్, కానాశుల్ = దండుబూరలు, మోయంగణ = ద్వంద్వంగాన్, శౌరి = కృష్ణునిని, మత్తద్విపస్కంధారూధున్ = మదపుటేనుగుపెడ పెక్కినవానిని, చేసిరి = కావించిరి

మ. త్వరితో నత్తజ్జ జౌరవారివరితా ♦ వారిం బపారిప్పిహ
గ్గిరిసం బుప్పతిలం గృహంగణముణి ♦ సాధంబులన్ నిల్చి భా
స్వరభద్రేభముపై సుపాశిపనిహణం ♦ జౌజోలునందుండి బం
ధురఘంటాపథనీమ వచ్చుయనునూ ♦ నుం గాంచె నంచద్గతి 56

అత్తిటన్ = ఆకాలమునందున్, పరివారివనితావారింబు = పట్టణమందలివేశ్యాశ్రీలముదాయము, గృహంగణముణిసాధంబులన్ = ఇంటిముంగిట నున్న మణిల(త్రోగట్టబడిన) వేడలందున్, నిల్చి = ఉండి, భాస్వరభద్రేభముపైన్ = ప్రకాశించుచున్న బాలికజనుమీదను (చంద్రగణమును వివాహాదిశుభకార్యములందుఁ దలచుగఁ జెండ్లికొమును దూరగుఁపు డాలోహించుచుండున) సుపాణి. . . డి, సుపాణి = మంచముత్రైములయొక్క, పని = రచనలై, హొంజౌడోలునందిన్ = బంగారపుటంబారియందున్, మోన్న + చాడోలు = మోంజౌడోలు సమానంబులం బ్రాతాదలతోలియచ్చువీణవర్ణంబుల కల్ల లోపంబు ఒహుళంబుగా నగు, డా సం. ఈనూత్రిముచే మోన్న శబ్దములోని మొదటియక్కరిము మూత్రిము మిగులగా 'హొ + చాడోలు' అని యయ్యెను అప్పడు లక్ష్యకేవలమునకుఁ బరమములు పరము లగునపుడు నుగాగనుం బగు నను (బా. సం) సూత్రముచే నుగాగమంబు బ్రాప్తింప హొను +

చూడోలు నగును పిమ్మటఁ బరమములకు సుఖాదేశమును ద్వితమున కనుస్వారాజే
శమును రాఁగా హెంజొడో లనరూపము సిద్ధ మయ్యెను. ఇచట ద్రుతముఁకుఁబూ
ర్ణానస్వార మొక్కటియే యాదేశమగును, గాని స్వత్వాదలు రావు ఉండి, ౨౦
౦ . సీమన్, బంధుర = మనూహరమైన, బంటాపథసీమన్ = శెద్దబంటయందొక,
అందర్దలొక = ప్రకాశించుఁడకితోన్, (మందగమఁమనో నని యర్థము) వచ్చు
యదనూనన్ = వచ్చెడుకృష్ణునిని, అపార... నసంబు, అపార = అంతములేని, పృ
హర్షనసంబు = సంతోషమురాగములసముదాయము, ఉప్పలిన్ = పుట్టఁగాక, కాం
చెక = చూచెను

చ. బలుదమి మీఱఁ జెందిరిక ♦ పావడపై సరిగంచుచీర కెం
దళుకులు జేరఁ బెన్నెరుల ♦ తావికిఁ దేలులు చేరఁ గొల్కులం
గళుకులు వారిఁ దారకడ ♦ కంటికిఁ దారి దృగంశువాళిక
ల్వలజగి గేర శౌరి నొక ♦ వారివిలాసిని చూచె నోటగాక. 57

ఒక వారివిలాసిని = ఒక వేశ్య, బలుదమి = అధిక మైకోర్కె, మీఱన్ = అలిశ
యింపఁగాక, చెందిరిక పావడపైక = కనుఁబారఁగ గలతాఁబడి మీఱదను, సరించు
చీర కెందళుకులు = జలతారుచుట్టునుం గలకోక యొక్కయెఱ్ఱకాఁతులు, లేరొక = లే
టపడఁగాక, పెన్నెరులతాకిక = గొప్పవి యగతలవెండుకిలవిమళమునకిన్, లే
లులు = తుమ్మెదలు, చెన్ = సమీపింపఁగాక, కొల్కులొక = కంటికుదలందొక,
కళుకులు వాక = కాఁతులు ప్రకాశింపఁగాక, తార = కనగ్రడ్డ, కడకంటికిక =
కంటికుదకక, తారొక = ప్రసరింపఁగాన్, దృగంశువాళిక = శత్రుకాఁతులసమ
దాయము, కల్వలజగి = కల్వలకాంతిని, కేరొక = పోవఁగింపఁగాన్, శౌరిన్ = కృష్ణుని, బి
గాన్ = పక్కగాన్, చూచెన్ = కనుఁగొనెను

చ. పగడపుమోవితో జలుగుఁ ♦ బయ్యెడితో విడియంపుసాంపుతో
నిగనిగ నుబ్బుసిబ్బెముల ♦ నిగ్గులతోఁ దగుగుబ్బదోయితో
సొగసగువేణితో బెళుకు ♦ చూపులతో లలిలేతనవ్వుతో
జగివగ గుల్మ వచ్చి యొక ♦ చెడియ చూచెఁ ద్రిలోకిమోహముక.

ఒక చెడియ = ఒకానొక శ్రీ, పగడపుమోవితోక = పగడముం బొలింపఁగ
ముతోను, జలుగుఁబయ్యెదతోన్ = సన్నచైటతోను, విడియంపుసాంపుతోక = తా

బూలప్రసాదముతోను, నిగనిగముబ్బునిబ్బెములనిగ్గులతోన్ = నిగనిగతో సుహృదగుడును
 గ్గులకాంతిలోన్, తగుగుబ్బుతోయిలోన్ = ప్రకాశించుచున్న గగతోను, సాగసగువే
 డిలోన్ = అందపుజడతోను, బెగుమచూపులతోన్ = తళతళలాడుచున్న లతోను, రేత
 నవ్వుతోన్ = మందహాసముతోడను, జగి = కాంతియును, వగ = విలాసమును, కు
 ల్మన్ = వ్యాపింపఁగాన్, వచ్చి = వచ్చెంచి, త్రిలోకమోహమున్ = ముల్లోకములవారి
 వి వలపింపఁజేయువాని (కృష్ణుని) లలిన్ = ఉత్సాహముతోన్, చూచెన్.

ఉ. బాలిక యోర్తు వేగఁ జని ♦ బంగరుమేడను నిల్చి వేడ్క గో
 పాలుని లీలఁ జూచునెడఁ ♦ బయ్యెద యూర్పులగాలిఁ దూలినం
 గేల నమర్చుచోఁ దమిబి ♦ గిజ విడి నీవియె జాతి భర్తృపాం
 చాలికమాటుఁ జేరెఁ గర ♦ సంగ్రహితాంశుకయై త్రపాగతిన్. 59

ఒర్తుబాలిక = ఒకానొకజన్మని వేగన్ = త్వరతోన్, చని = వెళ్లి, బంగరుమే
 డను, వేడ్కన్ = అభిలాషతోన్, నిల్చి = ఉండి, గోపాలునిన్ = కృష్ణుని, లీలన్ =
 విలాసముతోన్, చూచునెడన్ = చూచుచున్నపుడు, పయ్యెద = పయ్యెట, ఊర్పులగా
 లిన్ = ఊర్పులగాలిచెతను, తూలిన్ = ఎగిరిపోఁగాన్, కేలన్ = చేతితోన్, ఆమర్చు
 చోన్ = ఎక్కువజేసికొనుచున్నపుడు, తమిబిగిన్ = వలపుయొక్కబలముచెతను, విడి = వదలి,
 నీవియె = పోడిముడియే, జాతిన్ = ఊడిపోఁగాన్, కరసంగ్రహితాంశుకయై, కర = చె
 తితో, సంగ్రహిత = స్పృహబడిన, అంశుకయై = వస్త్రముకలదియై, భర్తృపాంచాలిక
 మాటున్ = ఒంగారునొమ్మచూచును, చేరెన్ = ప్రవేశించెను.

సి హే భూషణభౌత ♦ యై రాచిలుకఁ గేలఁ

గొని చూచె నజరాని ♦ యనగ నొకతె

కిని మోహవివశయై ♦ కదలక మేడయం

మన నిల్చె మశిపుత్తి ♦ యనగ నొకతె

హానినీలమంచకో ♦ పరి నుండి వీక్షించె

ఘనముపై మించుమిం ♦ చనగ నొకతె

పగడంపుగొకిత నా ♦ పుగ హత్తి చూచె ద

ధ్వుటితకాంచనవల్లి ♦ క యన నొకతె

కంఠమునఁ గాంచితయుఁ బైడి ♦ కంటె మొలను
బాదముల బాహుపురులును ♦ బాహుయుగళిఁ
బాదకటకంబులు ధరించి ♦ భామ యొక తే
సంభ్రమామయత్తిగతి వచ్చి ♦ శౌరిఁ గనియె.

60

ఒక తె = ఒకానొక శ్రీ, హీర... యై, హీరభూషణః ప్రజపుఁగలచెత, భా
త = శుద్ధియైఁబడినదియై, (ప్రజపుఁగలు ధరించుటచేఁ దెల్లనీచాయ గలదియై యని
యర్థము.) అజరాణి యఁగఁ = సగస్థలివలె, కేల్ = వాప్రముఁడనీ, గాచి
కఁ, కొని = ధరించి, శౌరిఁ = కృష్ణుని, చాచెఁ = కనుఁగొనెను ఒక తె = ఇంకొక
తె, కని = (కృష్ణుని) జూచి, మోహావశయై = వలపుచె నొడ లెలుఁగనియై, మణి
పుత్రి యఁగఁ = మాణిక్యపుబొమ్మవలెన్, మేడయంచునన్ = మేడకొనను, ని
ల్పెన్ = నిలువఁబడెను, ఒక తె, ముమువైపించుమించుఁగఁ = మోహమువొందివెలు
పువలె, హాసీలమంచుతోపనినండి = ఇంగ్లీషులపీఠముపై నుండి, వీక్షించెఁ = గూఁ
ను ఒకతె, పగడంపుగొణికి = పగడపురాలిత్తంభమును, బాపుఁ = దగ్గఱగాక, బా
త్తి = అంటుకొని, తద్దటితకాంచినవల్లికి యఁగఁ = ఆకింఽమునఁ గుఁప్పఁచిఁబంగారు
వెవలె (నుండి) చాచెఁ = (కృష్ణుని) గుఁగొనెను. ఒక తెభామ = ఒకానొక శ్రీ,
కంఠముఁ = మెడయందఁ, కాంచితయున్ = ఒడ్డునమును, మొలను = నడుమునం
డుక, పైడికంటెఁ = బంగారుకంటెను, పాదములన్ = కాళ్లను, బాహుపురులును =
దండకడియములను. బాహుయుగళిన్ = బాహుద్వయమునందుకఁ, పాదకటకంబులు =
అందెలను, ధరించి, సంభ్రమామయత్తిగతి = త్వరిత లోచనమునఁగొనన్, (త్వరిగాన్)
వచ్చి కనియెఁ = వచ్చి కృష్ణుని జూచెను ఇం దుపహులంకారము మఱియొం బర్చి
ముకిడంటిబాగమున సంభ్రమముచే నొకచోట ధరింపవలసిఁ భూషణములను మఱియొక
చో నొకానొక శ్రీ, ధరించిన దని చెప్పటచే విభ్రామ మనశ్చంగారఁజెప్పే ప్రవర్ణింపఁ
బడియెను

చ. తులు మఱివీడ ముంగురులు ♦ తొంగలితెప్పలఁ దొంగిచూడ ని
బ్బటపుమెఱుంగుఁజన్నుఁగన ♦ పయ్యెద దాఁగిలిమూత లాడ వా
తెటపలుగెంపుల న్నగవు ♦ తేటలు గూడ నిజేశుకొఁగిటిం
దొఱఁగి రియంబునం జని పఁ భూమశి యొక్కతె గాంచెవెన్నునిక.

ఒక్క రెవధూమణి = ఒకానుక శ్రీశ్రీశ్రీమము, ముము = కొప్పు, అట = గగ
ము, వీడక = విడకగాక, ముంగురులు = అలకములు, తొంగలి తెప్పలన్ = వికసించిన
తెప్పలను, తొంగిమాడన్ = ముంగురులు కన్నులమీద వాల్చగా నని యర్థము ని
బ్బుత్రమెఱుంగుజున్న గవ = అధిక మైదియు కొప్పుకొంతిగలదియు నగుచున్నజం
ట, పయ్యెడక = పయ్యుటమందున్, దాగిలిమూతలాడక = (పిల్ల లొకసారి కన్పిం
చుచు నొకసారి గన్పింపక యాడువాట) అట్టిమాటలనాడుచుండగాక, (మచము
లజంట యొకసారి కన్పించుచు నొకసారి గన్పింపక నటించుచుండగా నని యర్థము)
వాతెఱు = అధోశ్రీమము, పుగంపులక = కంపులం బోలినదంత(క్షుత)ములను, నగవు
తేటలు = నగవుకొంతులను, నూడక = పొందకగాన్, నిశేఖకాగిటన్ = తనబర్తృభు
జాంతమును, తొఱుగి = నిడిచి, రయంబునక = వేగముతోక, చని = వెళ్లి, వెన్ను
నిక = కప్పు, కొంచెన్ = చూచెను

ఉ ఉల్లము లుల్లసిల్ల బను ♦ లొల్లక గొల్లమిటారు లెల్ల వే
పల్లె మెలంగుతన్ను గన ♦ వచ్చుతెఱంగున బట్టణంబునం
బల్లనసంగతుల్ మఱచి ♦ ద్వారతటంబుల నిల్చి వల్లవీ
పల్లవుఁ జూచి రెల్లవెల ♦ పల్లనపాణులు మొల్లమాతమిక్. 62

ఉల్లములు = మునులు, ఉల్లసిల్లన్ = వికసించగాక, గొల్లమిటారులెల్ల = గో
పమునకు లందఱును, పనులు = వాసుచెయుకార్యములను, ఒల్లక = అంగీకరింపక, విడి
చి యని యర్థము వేసెనెల్లన్ = గొల్లపల్లెనుండక, మెలంగుతన్నుక = సంచరించె
దుతన్నున్, (కప్పుని) కవచ్చుతెఱంగునన్ = చూడవచ్చినరీతిచేతను, పట్టణంబు
నక, ఎల్లవెలపల్లనపాణులు = పట్టణమంబు (వాసుచెయు) నందఱు వేష్యులును, ప
ల్లనసంగతులు = విలులసహవాసమును, మఱచి, ద్వారతటంబులన్ = గుమ్మముగలచో
ట్టను, గుమ్మముదగ్గఱ ననియర్థము. నిల్చి = ఉండి, వల్లవీపల్లవున్ = వేరలవిటకానిని,
మొల్లమాతమిక్ = అధిక మైకొక్కోన్, చూచి = కనుగొని.

వ॥ ఇత్రెఱంగున ముదాయత్తంబు లగుచిత్తంబుల నలరునత్తామరసన
యసల తరిళతర తావిరి ధవళధవళేతర దృష్టివారంబుల కనుసా
రంబు లగ్నకైరవేందీవరతోరణంబు లుద్దామచామరసమీరవారం
బులం జలింప నిలింప కింపురుష చంపకగంధులసాంపునుం గికురింప

దగుసింధురయానలచికురబంధబంధుర చంపకకుసుమగంధంబులకు
వెఱచి పఱచుచు మదకుంభికుంభంబుల వ్రాలుబంధరంబులరొద
లం బొదవునారట్టజఘోష్టాణ ఘోటకగళాటక హాటకకటక కింకి
ణీగణనటీజన కంకణమంజుమంజీర శింజితంబుల దిద్దక్షుజనవచన
కోలాహలంబులం గ్రిందుపఱిచి క్రిందుకొనుసురదుందుభి ఘమామి
కా కాహళాపణవ మృదంగ పుంఖానుపుంఖి శంఖవేషవీణాదివాద
ననినాదంబులు రోదసి నిండ నిండార విరిసినపుండరీకమండలంబుల
గం డడంచుసాండురపుండరీకంబుల మెండుమీఱిన ముత్తైంపుజల్లుల
జిగివెల్లువల నల్లుకొనువెల్లపట్టుసిడంబులననుమం బగడంబుడంబు
విడంబించు దట్టంపుఁ గెంపుటాలవట్టంబులకిట్టెఱిగిల్గులకుం జట్టంబు
లై నట్టువచెలులయంగదట్టంబులం గట్టినపుట్టంబులం గప్పి యప్ప
రంబున కెగయునామంతమహికాంతమకుటాంగదాది సంఘట్టన జ
నిత మణిరంజంబులు మెఱయ నెఱయుపొగడవిరివలపులు పలచు
డిండిమవాదినోత్పాదిత వేదండగండచాల మదధారలం బంకిలం బ
గునేలం గాలూనక సమృద్ధంబునఁ ద్రోపాడఁ గిక్కిరిసి యెగయు
పౌరులం గనుసన్నల న్నగుచు మోఁజకిచరిమాంగంబుల నొత్తిగి
చనునాగవాసంపునంగనాచులపయం గన్న వేసి పక్కం జనువారి
యక్కలకు వింతబొజంగు లిడు విడియంబులపేరింఱిలాంచి గనుప
ట్టం బట్టపగలుగాఁ జంద్రజ్యోతులు వెలుంగఁ జతురంగబలసంగిత
మంగళోత్సవమునకు దివంబున నున్నవారిం బిలువంబోవువిధంబున
నంబరతలంబున కెగసి తాకావారింబులం దోడ్కొని వచ్చుచె
న్నున వెన్నముద్దలంబోని సితచ్ఛవిగుచ్ఛంబులతో వ్రాలుతారా
బాణంబులవిన్నాణంబెసంగ సభంగశ్రృంగారరసతరంగంబులు దొ
రంగు తెఱంగునం గురంగధరమరీచిసక్రీచీనంబై చీనీచీనాంబరాధర

ణహీరచాకచక్రంబులు చెన్నొంద మందగమనంబునం దగుచతు
ర్దంతినమనమదదంతాపశంబుపై నిందుగ్రిందునుంబోలె యాదవేం
దుగ్రిందు రాజభవనాంగణంబు సేరివచ్చె సంతనిక్కడ. 63

ఇత్రైఱంగునక = ఈప్రకారముచెతను, ముదాయుత్తంబులు = సంతసమునకులోఁ
బడినవి, (సంతసము కలవి యని యర్థము) అగుచిత్రంబులక = అగుమనసులతోక,
అలరు ..... ప్రసారంబులకుక, అలరు = ప్రకాశించెడు, అత్తామరసనయనల = విఱ
దఁ జెప్పినస్త్రీలయొక్క, తరళతరళ = మిక్కిలిచంచల మైనవియు, అనిరళ = దట్టమై
నవియు, ధవళధవళేతర = మిక్కిలితెల్లనివి కానివియును, (అగు) దృక్ప్రసారంబుల
కుక = చూపులవ్యాపనములకు, అనుసారంబులు = అనుసరించునవి, చూపులం బోలినవి
యని యర్థము అగు, కైరవేందీవరిగోరణంబులు = తెల్లగలువలయు, నల్లగలువలయు
మాలికలు, ఉద్దామ వాంబులన్, ఉద్దామ = అధికమైన, చామరి = వింజామరి
లయొక్క, సుమారి = గాలియొక్క, వారంబులక = సముదాయములవేతను, చలిం
పక = కదలుచుండఁగాక, నిలింప... సాంపుసుక, నిలింప = దేవతలయొక్కయు,
కింపురు = కింపురుషులయొక్కయు (గజ్జిపుమోమును మనుష్యశరీరమును గలదేవ
యోనులు కింపురుషులనెవడుదురు) చంపకగంధల = స్త్రీలయొక్క, (చంపకముం
బోలినసహజ మైనపరిమళము గలవారు) సాంపుసుక = చక్కదనమును నయితము,
కిమరింపక = వంచించుటకుక (తిరిస్కరించుట కని యర్థము) తగు . . గంధం,
బులకుక, తగు = బుప్పెడు, సింధురయానల = స్త్రీలయొక్క, (ఏమఁగనడలం బోలిన
నడకలు గలవారు) చితురబంధ = చిత్తులయందలి, బంధు = సుందరమైన, చంపక
కుసుమ = సంపంగిపూలయొక్క, సుగంధంబులకుక = పరిమళములకుక, వెఱచి = భయ
పడి, పఱచుచున్ = వాటిహోపుచున్, మదకుంభికుంభంబులక = మదపుటేనుఁగులకుంభ
స్థలములందక, వ్రాలుబంధంబులదలన్ = ప్రవేశించెడుతు మైదలధ్వనలవేతను,
పాదలు. . శింజితంబులన్, పాదలు = అభివృద్ధిపొందెను, అరట్ట = అరట్టదేశము
నం బుట్టినట్టియు, ఘోటాణ = ఘోటాణదేశసంబంద మైనట్టియు, ఘోటాక = గుఱ్ఱముల
యొక్క, గళాటక = మెడయందుఁ గదలుచున్న, హటక = బంగారువికారిమైన, కట
క = పట్టెడలయందలి, కింకిణీగణ = మువ్వలసముదాయముయొక్కయు, నటిజన = నా
ట్యముచేయువారియొక్క, కంకణ = కడియములయొక్కయు, మంజు = శ్రావ్యమైన,
మంతీర = కాలియందెలయొక్కయు, శింజితంబులక = ద్వయలను, దిదృక్షుజన
లన్, దిదృక్షుజన = మాడఁగోరి (నచ్చి) నజనులయొక్క, వరణ = మాటలయొక్క కో

లాహలంబులక్ = ధ్వనులను, క్రిందుపటిచి = తిరస్కరించి, క్రిందుకొను.....నిశా
 దంబులు, క్రిందుకొను = అతిశయించెను, సురదుందుభి = దేవతల భేరులయొక్కయు,
 ఘమామికా = ఘమామికయనువాద్యముయొక్కయు, కామాళా = బూరిలయొక్కయు,
 పణవ = పణవము లనువాద్యములయొక్కయు, మృదంగ = మృదైలయొక్కయు, పుం
 ఖానుపుంఖ = ఎడతెగని, శంఖ = శంఖములయొక్కయు, వేణు = పిల్లనగ్రోవులయొక్క
 యు, వీణాని = వీణ మొదలగువానియొక్కయు, నివాదంబులు = ధ్వనులు, రోదసి =
 భూమ్యాకాశములను, నిండన్ = పూరింపఁగాన్, నిండారక్ = పూర్ణముగాక్, విరిసిన
 పుండరీకమండలంబులగండు = విడిసించినతెల్లదామరపూసముదాములయొక్కబల
 మను, (తామ పూసగను నని యర్థము) అడంచుపాండురపుండరీకంబులక్ =
 పోఁగొట్టుతెల్లగొడుగులయందుక్ (ని) 'పుండరీకిం సిరచ్చుత్రే సితాంభోజేపి కీర్తి
 త" మని యజయ్యుండు మెండు వెల్లువలక్, మెండుమీతిన = అతిశయించిన,
 ముతైంపుజల్లుల = ముత్యాలజారులయొక్క, జిగి వెల్లువలక్ = కాంతిప్రవాహములను
 అల్లుకొను వెల్లువట్టుసిడంబులందుక్ = వ్యాపించెడు తెల్లపట్టు తెక్కములమధ్యమం,
 దుక్, పగడంబుడంబు = పగడపుఁగాంతి, విడంబించు . నిగ్గులకున్, విడంబించు =
 అనుకరించెడు, దట్టంపుఁగంపుటాలవట్టుల = దృఢమైనకంపుల (పడిగల) పెద్దవివల
 యొక్క, కిత్తెఱ్ఱనిగ్గులకుక్ = మిగలనెఱ్ఱనికాంతులకుక్, చుట్టంబులై = బంధువులై (స
 మానములై యని యర్థము) నట్టువచ్చెలులయంగదట్టంబులన్, నట్టువచ్చెలుల = నాట్య
 ముచెయుఁద్రీలయొక్క, అంగదట్టంబులన్ = తాబండులయందుక్, కట్టినపుట్టంబులన్ =
 ధరించినవస్త్రములను, పయ్యదగా ధరించినవస్త్రముల వని యర్థము. కప్పి = ఆవరించి,
 ఉప్పురంబునకుక్ = ఆకాశమునకున్, ఎగయు .. రజంబులు, ఎగయు = ఎగిరెడు,
 (ఇది రజమునదానితో నన్వయించును) నామంతిమహికాంతె = నామంతి రాజులయొ
 క్క, తనదేశమునకు సమీపమునందు దేశముల వాలించువారు నామంతులు మహ
 ట = కీరీటములయొక్కయు, అంగదాది = బాహుపురులు మొదలగు వానియొక్కయు,
 సంఘట్టనంబునక్ = తాపిడిచెతను, జనిత = పుట్టింపఁబడిన, మశిరజంబులు = మాణిక్య
 పుధూకులు, మెఱుమన్ = ప్రకాశింపఁగాక్, నెఱుమపొగడవిరివలపులు = వ్యాపించె
 దుపొగడపూవులపరిమళములను, వలదు . ధారలన్, వలదు = వ్యాపింపఁజేసెడు
 (ఇది మదముతో నన్వయించును.) డిండిమవాదన = డిండిమ మనువాద్యవిశేషముయొ
 క్కవాయింతుటచెతను, ఉత్పాదిత = పుట్టింపఁబడిన, వేదండ్ = ఎనుఁగులయొక్క,
 గండిజాల = చెక్కిల్లసముదాయమునందలి, మదధారలక్ = మదొదకప్రవాహములచెత
 ను, పంకిలంబు = బురదకలది, అగుసేలన్ = అగుభూమియందున్, కాలానక = కాలిని

గిటివి, చెరక్ = సమీపించుట, వచ్చెక్, అంతన్ = పిమ్మటను, ఇక్కడెక్ = రాజ
గృహమునందుక్,

క. సుందరు లప్పుడు బంగారు

బిందెల పాటీరసలిల ♦ వృధుధారిల న

ల్యండుముఖ జలకమార్చి ర

హిం దడియొత్తిరి లతాంత ♦ మృదుచేలములన్. 64

అప్పుడు = పెండ్లికొముడుగుమ్మములోనికి వచ్చినపుడు, సుందరులు = (కొం
దలు) స్త్రీలు, బంగారుబిందెలపాటీరసలిలవృధుధారిలన్ = బంగారుకుండలయం దు
న్నమంచిగండపునిటిపెద్దధారిలతోన్, అయ్యిండుముఖన్ = ఆచిత్రము, జలకమార్చి =
స్నానము చెయించి, రహిన్ = సంతసముతోక్, లతాంతమృదుచేలములన్ = పూవు
వలె మెత్తనివైవస్త్రుములతోక్, తడియొత్తిరి = తడిచి

చ. కళుకుమకూల మింపలరె ♦ గట్టి లలిం దిలకింబు దిద్ది క

జ్వల మిడి పారిజాతసుమ ♦ సంఘములుం గలపంబుఁ గూర్చిన

ల్లలితమణిస్ఫుటాఖిలక ♦ లాపకలాపములన్ ఘటించి కాం

త లపుడు దెచ్చి రివ్వకచ ♦ తామరసాక్షివివాహవేదికిన్. 65

కాంతలు = చెలులు, ఇంపలరె = సంతసము గలుగునట్లు, కళుకుమకూలము =
(తళితళిలాడు) కాంతిగలపట్టువస్త్రమును, కట్టి = ధరింపించి, లలిక్ = ఉత్సాహము
తోక్, తిలకింబు = బొట్టును, దిద్ది = సవరించి, కజ్జలము = కాటుకను, ఇడి = (కిన్నుల)
నుంచి, పారిజాతసుమసంఘములున్ = పారిజాతపుంబువ్వలసముదాయమును, (సము
ద్రమునం బుట్టినియొకానొక దేవవృక్షము పారిజాతము మఱియు నియ్యవి శాస్త్ర గల
వు. (ని) పంచైతే దేవతలవః పంధారిః పారిజాతకః సంతానః కిల్బవృక్షశ్చ పుంసి
వా హరించందనం అ) కలపంబున్ = పరిమళవస్తువు లనకస్తూరి మొదలగువానితో
గూర్చినసిరిగండమును. కూర్చి = సంఘటించి, సల్లలిత = కలాపములన్, సల్లలిత =
మృశాహరమైన, మణి = మణులచేతను, స్ఫుట = వికసించిన, అఖిల = సమస్తమైన, క
లాప = నగలయొక్క, కలాపములన్ = సముదాయములను, ఘటించి = కూర్చి, అవికచ
తామరసాక్షిన్ = ఆభద్రను, (వికసించినతామరపూవులం బొనికన్నలుగలదానిని)
అపుడు = ఆకాలమున, వివాహవేదికిన్ = పెండ్లియరంగుమీదికి, తెచ్చిరి = తీసికొనివచ్చిరి.

క. ఇట భవనద్వారముముం

దటికి న్వచ్చుయదుతనయు ♦ నకు నెదురుగ నం

తటఁ గేకయపతి సని చెం

గటఁ గరి డిగి మొక్కునతనిఁ ♦ గని దీవించెఁ. 66

ఇటఁ = ఇక్కడను, భవనద్వారముమందటికిఁ = ఇంటిగుమ్మమునెదుటికిఁ, వచ్చుయదుతనయునకుఁ = వచ్చుకృష్ణునకుఁ, కేకయపతి = కేకయరాజు, ఎదురు గన్ = అభిముఖముగాఁ, చని = వెళ్లి, అంతటఁ = పిమ్మటను, కరిఁ = ఏనుఁగును, చెంగటఁ = సమీపమందుఁ, డిగి = దిగి, మొక్కునతనిఁ = నమస్కరించుకృష్ణుని, కని = చూచి, దీవించెఁ = ఆశీర్వదించెను.

వ. మఱియు సతండు భూసురాశీర్వాదంబులును, వందిమాగధవారం బులకై వారంబులును, మేటిగాణియలలక్ష్మీనారాయణకల్యాణంపుఁ బాటలనన్నంపుటెలుంగులును, మంగళితరజైత్రీవాదిత్రంబులును, భూనభోంతరంబు నిండ నభ్యంతరనిశాంతంబునకు హితమంత్రీస హితంబుగాఁ దోడ్పొని యేగువో ననుదేవనందనుం డందందుఁ బుణ్యాంగనాజనమణీభాజననీరాజనోపచారంబు లాదరించుచుఁ గ య్యోంతం ద్వారపార్శ్వనిక్షిప్తసువర్ణపూర్ణకలశముకురబింబబింబితక ర్పూరిదీపికల విలోకించుచు, నర్దునుం డొనుఁగునారదాసీతం బగు నీగిమానిపువ్వులకై దండఁ గొనుచు నల్లనల్లన నడచి గారుత్మత తోరణాక్షుద్రీవిదుమ్రస్తంభసంభార బింబితరంభాది దివిజరంభోరు చారుసైరంధ్రీకరహల్లకనముల్లసిత శుభవస్తుప్రశస్తంబును, బురో హిత బ్రాహ్మణపురంధ్రీబృందనిరంధ్రంబును, వికచకమలకుముదస ముదయభ్రమదనంకుమదమృగమదానులిప్తనవరంగ మౌక్తికరంగ వల్లీసుందరం బగువైవాహికమందిరంబునడుమ నడరుమరకతమణివే దికోపరికురువిందచరణాంబిత కాంచనవీరంబున సభివసించెనప్పుడు.

మఱియుఁజూచుకను, అతండు = ఆశక్తియరాజు, భూసురాశీ స్వాధంబులును =
 బ్రాహ్మణులదీవలును, వంది . . . . కైవారంబులును, వంది = పరాక్రమమును స్తుతిం
 చువారియొక్కయు, మాగధ = వంశమును స్తుతించువారియొక్కయు, వారంబులు = స
 ముదాయములయొక్కయు, కైవారంబులును = స్తుతులును, (ని) ముగ్ధాగధాస్తు మగధా
 వందిన స్తుతిపాఠకాః అ మేటిగాణియల . . ను, మేటి = శ్రేష్ఠురాండ్రగు, గా
 నియల = పాటకత్రియలయొక్క, లక్ష్మీనారాయణ = లక్ష్మీనారాయణులయొక్క, క
 ల్యాణంపుఁబాటల = పెండ్లినిఁదెలియఁజేయుపాటలయొక్క, సన్నంపుఁబలుగులును =
 సన్న పుష్పములును, మంగళతరజైత్రవాదిత్రంబులును = శుభముం దెలుపుజయశీలమైన
 వాద్యధ్వనులును, భూభంతరంబు = భూమ్యాకాశములయొక్కమద్యభాగమండఁ, (ఇట సప్తమ్యర్థమందుఁ బ్రభువు) నిండన్ = పూర్ణముకాఁగాన్, అర్చితఁడనికాం
 తంబునఁగన్ = లోపలియింటికిన్, (అంతఃపురమునఁగన్) హితమంటినిసహించు
 గాన్ = చుట్టములతోడను, మంత్రులతోడనుగూడ, తోడ్కొని = (కృష్ణుం) దీసి
 కొని, ఏగుచోన్ = వెళ్లుచువుడు, వసుదేవనందనుండు = కృష్ణుఁడు, అందందున్ = అక్క
 డక్కడను, పుణ్యాంగనాజన . . లు, పుణ్యాంగనాజన = విషవరాంధ్రయొక్క,
 మఱివాజన = మఱికివ్యపుంబ్లైఁములందలి, నిరాజనూపచారంబులు = మంగళపూజలు
 లగుదునూడిగములను, ఆదరించుచున్ = మన్నించుచున్, (స్వీకరించుచు నని యర్థ
 ము.) కక్ష్యంతర దీపికలన్, కక్ష్యంతర = నాలుగిండ్లవాకిళ్లయొక్క, ద్వై
 పార్శ్వ = గుమ్మముపక్కలయందు, నిక్షిప్త = నిలుపఁబడి, సునర్ణ = బంగారుతో
 జేయఁబడినవియు, పూర్ణ = చిటితో నింపఁబడినవియు నగు, కలశ = పాటములందును,
 ముదరబింబ = అద్దములందును, బింబిత = ప్రతిఫలించిన, కిర్వాదీపికలన్ = కిర్వా
 పుదివ్వెలను, విలోకించుచున్ = చూచుచును, అర్జునుండు, ఒసంగు కైదండన్,
 ఒసంగు = ఇచ్చెడు ఇది కైదండతో నన్వయించును నానాకాలతంబు = నానావిధము
 దీసికొనిరాఁబడినది, అగ నీగిమ్రానిపువ్వలకైదండన్ = అగునీల్లవృక్షముయొక్కపు
 వ్వలను గలనాస్తావలంబమున, కొనుచున్ = గ్రహించుచున్, అల్లంబునన్ = పెల్ల
 మెల్లఁగాన్, నెచ్చి, గారుత్మిత ప్రతస్తంబును, గారుత్మితతోడను = పచ్చలతో,
 యములుగల, అమృద్ర = గొప్పవియగు, విద్రుమస్తంభసంభార = పగడపురాల్లంబముల
 సముదాయమునందున్, బింబిత = ప్రతిఫలించిన, రంబాది = రంభ మొదలగు, దివిజరం
 భారు = దేవతాస్త్రీలువలెన్, చారు = అందకత్తెలగు, సైరంధ్ర = పరిచారికలయొక్క,
 పదలయింట నుండియు స్వతంత్రురాలై గంధలేపనతిలకనిర్మాణాదులం జేయువనిత సై
 రంధ్ర యనఁగ. (ని) సైరంధ్రీ పాశ్చేష్ఠా స్వనకా శిల్పకారిణి అ కరహల్లంబు =

ఎఱ్ఱగలువలం బోలినచెతులచె, సముల్లసిత = ప్రకాశింపఁజేయఁబడు, శుభివస్తు = మంగళ వస్తువులచెతను, ప్రశస్తంబును = శ్లాఘింపఁబడినదియును, పురోహిత బ్రాహ్మణపురంధ్రీ బృందసీరంధ్రంబులు = పురోహితులయుక్కయు, బ్రాహ్మణులయొక్కయు, ముత్తైదువులయొక్కయు, సముదాయముచెతను, సందులేనిదియును, వికచ.... సుందరంబు, వికచ = వికసించిన, కమల = తామరలయు, కుముద = కలువలయు, సముదయ = సముదాయముయొక్క, శ్రమద = భ్రమనుగల్పించెడు, (ఇది రంగవల్లితో నన్వయించును.) సంకుమద = జవ్వదిచెతను, మృగమద = కస్తూరిచెతను, అనులిప్త = పూయఁబడిన, సవరంగ = ఒకవిధమైనగృహమునందలి, హక్తికరంగవల్లిసుందరంబు = ముత్తైదువులమృగ్యులచె మనోహర మైనది (పునుగుమొదలయినవానిచె నలుకఁబడినదియుఁ బద్మములనియుఁ గలువలనియు భాగింతిపుట్టించెడునట్లు నానావిధముగా నలంకరించిన మృగ్యులచె మనోహర మైనదియును,) అగు, వైవాహికమందిరంబునడుమన్ = పెండ్లియింటిమధ్యనుండుక, అడరు పీఠంబునక, అడరు = ప్రకాశించెడు, మరకతను జీవేదికా = మరకతపురాలతిన్నెయొక్క, ఉపరి = మీఁదను, కురువిందచరణాంచిత = కంపురాలతోళ్లచె నలంకరింపఁబడిన, కాంచనపీఠంబునన్ = బంగారుపీఠయందుక, అధివసించెక = కూర్చుండెను, అప్పడు,

క. ఆగమవిధిసహితముగా

నాగోత్రాపతి యొసంగె ♦ యదుపతికిన్ స

ద్యోగోదధిమధుగుడనుష

మాగుంఫితమై తనర్పు ♦ మధుపర్కంబుక.

68

ఆగోత్రాపతి = కేశకయరాజు యదుపతికిన్ = కృష్ణునకుక, ఆగమవిధిసహితముగాక = వేదమంతలియొక్కయుతో గూడునట్లుగాన్, సద్యోగో . . మై, సద్యోగోదధి = నిన్ను చిదికినయావుపాలవలనఁగలిగినపెరుఁగయొక్కయు, మధు = తేనెయొక్కయు, గడ = బెల్లముయొక్కయు, సుషమా = ఎక్కువకాంతితో, గుంఫితమై = కూర్పఁబడినదియై, తనర్పుమధుపర్కంబుక = ఒప్పుచునుపక్కద్రవ్యమును, ఒసంగెన్ = ఇచ్చెను పెరుఁగు, తేనెయు, బెల్లముం గలసినది మధుపర్క మందురు కొందఱు పెరుఁగుతోడఁగూడిన తేనెయే మధుపర్కమందురు.

గీ. పాలవెల్లిగన్న ♦ బాలికపోలికఁ

దనరుముద్దుకూతుఁ ♦ దాను సతియు

నర్చుఁ జేసి హరికి ♦ సాలంకితంబుగా

ధారవ్రాసి రెంత ♦ ధన్యతములొ.

69

పాలవెల్లి = తీరసముద్రము, కన్న బాలికపోలిక = కన్న పాలసామ్యముచేతను, (లక్ష్మీనరేని యథము.) తనరుముద్దుకూతుఁ = ప్రకాశించుచున్న బాలికను, తాను = కేకయరాజును, సతియున్ = భార్యయును, అర్చచేసి = పూజించి, హరికిన్ = కృష్ణునకు, సాలంకృతంబుగా = అలంకారములతోఁ గూడునట్లు, దారివోసిరి = ధారాపూర్వకముగ నిచ్చిరి ఎంతభక్త్యుతములొ = (హు) ఎంతపుణ్యాత్ములొ, మిగులం బుణ్యాత్ములని యథము విష్ణుప్రీతిగాఁ గన్యావాసము చేయువారె లోకమునం బుణ్యాత్ములని శాస్త్రములం బ్రసిద్ధి యుండఁగా విష్ణువునకి కన్యావాసము చేయువారెంతపుణ్యాత్ములొ యెవ్వరుం జెప్పలే రని యాశయును

మ. చెలువోము తైపుఁబొలపుట్టికలపై ♦ జీరాడఁగాఁ దెంచెరిన్

నెలత ల్వంపఁగ శౌరి నెమ్మొగమున ♦ నీనామీవాలారుజూ

పులు వ్రోతఁ శరదంబుదంబు జరుగఁ ♦ బూర్ణేందుబింబంబుపైఁ

బాలుపై వ్రోలుచకోరికానికరము ♦ లోవోలెం ద్రీపాలోలతె. 70

చెలువు = అందమును, బొలపుఁబ్రాంతపుట్టికలపై = పాండవులశ్యామలతల బ్రాలుగల బుట్టలమీఁదను, జీరాడఁగాన్ = చేలాడుమండఁగాన్, (దీనికిం దెరకర్త) నెలతల్ = చెలులు, పెంచెరిన్ = పెద్దనియగుతెరను, వంపఁగాన్ = తగ్గింపఁగా, మినామీవాలారుజూపులు = భద్రద్రొక్క (చెంపలంబోలికన్నలుగలది) వాడిమాపులు, శౌరినెమ్మొగమున = కృష్ణుని మొగమునందఁ, శరదంబుదంబు = శరత్కాలమందలిమబ్బు, (ఆశ్వయుజకార్తికమాసములు శరత్కాలము) జరుగన్ = పోగాన్, పూర్ణేందుబింబంబుపై = నిండుచంద్రనిమండలముమీఁదను, పాలుపై = ఒకపై, వ్రాలుచకోరికానికరములొవ్రేన్ = వ్రాలెడుచకోరికలనుదయమువలె, త్రీపాలోలతె = లజ్జవలనం గలిగినచాంచల్యముతోన్, వ్రోలెన్ = ప్రవేశించెను ఉపమాలంకారము.

క. కమలాక్షుచూపులకు రా

కొమరివిలోకనము లెదురు ♦ కొనియెను మదనా

స్త్రముల కెదుర్కొనుమదభం

గముల తెఱంగున ననూన ♦ కౌతుక మలరె. 71

రాకొమరివిలోకనములు = రాచకూతురూపులు, కిమలాక్షురూపులక్షణ = కృష్ణనిరూపులక్షణ, మదనాస్త్రములక్షణ = మదనునిబాణములక్షణ, (పువ్వులకిన్నిము) ఎదుర్కొనుమదభంగముల తెఱంగున = ఎదురెగడుమదముగలగు మైదలవిదముచెతెను, అనూనకౌతుకము = అధిఃసంతోషము, అలరెన్ = ప్రికారింపఁగాక, ఎదురుకొనియెను. ఆభిముఖము లయ్యెను నిదర్శనాలంకారము

చ. తొలిమణికంకిణధ్వనులు ♦ తూర్పురవంబుల మేళింపఁజె

ప్పలఁ గనువాప లంచుకొన ♦ బాహుయుగాంగడినూత్నిరత్నం

దళరుచి చెక్కుటద్దములఁ ♦ దార్కొన నున్ముఖయై నిశేషునా

దలఁ దలఁచుటలు పౌనఁ పనితామశి నెచ్చెలు లూఁతినేయఁగన్

తొలి = మొదటను, మణికంకిణధ్వనులు = మణులతోఁ గూడిన కిడియములధ్వనులు, తూర్పురవంబుల = వాద్యములధ్వనులతోన్, మేళింపన్ = కలసికొనఁగాక, కినుపాలు = కింటిగ్రుడ్లు, తెప్పలన్, అండుకొనన్ = మట్టికొనఁగాన్, బాహు . . . చి, బాహుయుగ = చెతులజంటయందున్న, అంగద = భుజకీర్తులయొక్క (దండగడియములయొక్క) నూత్నిరత్నకందళి = క్రొత్తవియగురత్న పుష్పములయొక్క, రుచి = రాంతి, చెక్కుటద్దముల = అద్దములంబోలినచెక్కులను, తార్కొనన్ = సహింపఁగాన్, పనితామశి = చంద్ర, ఉన్ముఖయై = ఎత్తినమోముగలదియై, నెచ్చెలులు = చెలికత్తెలు, ఊఁతేయఁగన్ = సహాయపడఁగాన్, నిశేషునాదల = ఆత్మీయుఁ డగు చంద్రశిశువండుకొ, తలఁచాఁడు = తలఁచుటను, పోసెన్ . తలఁ + పాఁలు = తలఁచాఁడు = (వివాహకాలమందు వధూవరు లాండురులశిశువం బొసకొనెడుబియ్యము తలఁచుట) భవంతులబియ్యమునకు బదులు ముత్యముల నుపయోగించుట

మ. శతపత్రాయతనేత్రీ ముత్తియపునే ♦ సల్ దోయటం గూర్చి యె

త్తుతటిన్ సిబ్బెపుగబ్బిగుబ్బడికిం ♦ దోడైనదోర్నూలకి

ధితిపైఁ జెల్లువిదృష్టి ఎర్విను దివా ♦ ప్తం బాణియుగ్గంబు వం

చి తదీయంబగుమాళిమీడికి వెసంజమ్మె స్మితాస్యబ్జయై. 73

శతపత్యాయతశత్రీ = భద్ర; (కమలములువలె విశాలమైనకన్నులుగలది)
(ని) సహస్రీపత్రీం కమలం శతపత్రీం పశ్యేదయం. అ. ముత్రియపుసేసల్ = ముత్రియ
ములనుప్రాలను, (సెన యిది శేషశబ్దభవము) దోయిటన్ = దోసిలియందున్, కూ
ర్చి, ఎత్తుతీర్ణ = (దోసిలిని) మీడి కెత్తునపుడు, సిద్ధ్యై...జగికి, సిద్ధ్య
పు = అందమైనమచ్చలుగల, గచ్చి = గొప్పలైన, గుబ్బజగికి = పుచ్చములకాంతికి,
తోడైనదొర్మూలదీధిలివై = సహాయపడినట్టిస్తనములమీడిదోటికాంతిమీడను, చె
ల్లునిదృష్టి = ప్రియనిచూపు, పర్విన = తాళగగాన్, త్రీపాప్రీన్ = సిగ్గుకలిమిచెన్,
పాణియుక్తంబున్ = దోసిలిని, వంచి, స్మితాస్యబ్జయై = మందహాసముతోఁ గూడిన
మోముడమ్మి గలదియై, తదీయంబగుమాళిమీడికి, తదీయంబు = ప్రియనిసం-ంభ
మైనది, అగు, మాళిమీడికిన్ = శిరసుమీడికి, వెసన్ = త్వరితోన్, శిమ్మెన్ =
(ప్రాలను) విసరెను. భద్ర కాంతునిశిరసున బోయఁ బ్రాలం జేతులఁ బట్టికొని
మీడి కెత్తఁ గాఁ గాంతునిచూపు లామెస్తనమీపమృదంగమునఁ బర్వినఁ దెలిసికొని
సిగ్గుపడి తలవంచుకొని జేతుల వంచుయే ప్రాలను గాంతునిమాళిపై విసరె నని యా
శయము.

మ. అలపూర్వాచలసానువం దలరుబా ♦ లా బొమ్మెంబంబం బసం
బలితంబౌకుచమండలిన్ మురికా ♦ అత్రాకృతిన్ ప్రేమ గం
పులమేల్బంగరుతాళిబొట్టు విసతాం ♦ భోజాస్యయై యొప్పుతి
త్కలకంఠమఃశికంఠసీమఁ బతి దాఁ ♦ గట్టెన్ మహాత్కంఠతన్.

పతి = భర్తయగుకృష్ణుడు, అలపూర్వాచలసానువండన్, అల = ప్రసిద్ధమైన,
పూర్వాచల = ఉదయపర్వతముయొక్క (నాస్యం దుదయించుకొండ) నానువం
డున్ = చటియయందున్, అలరుబాబాబ్జాప్రబంబంబన్ = ప్రకాశించుతేజాన్వలించు
మువలెన్, బలితంబు = మిగులబలినది, బోపచమండలిన్ = అగుస్తనమీపమందున్,
మురికాపత్రాకృతిన్ = మురికాపత్రములయాకారముచెరిసె, మురికాపత్రము వలె న
నిబావము (స్త్రీలచెక్కులు మొదలగుతావులందుఁ గన్పూరిమొదలగుతానితో వ్రాయు
రేఖలు మురికాపత్రములు. అవిమకరములం బోలుఁగాన నివేషగలిగెను.) ప్రేమన్ =
ప్రేమఁజ్ఞు, కంపులమేల్-ంగరుతాళిబొట్టు = కంపులుతాపింపేలిమిపం గారు (తోఁజె
యఁబడిన) బొట్టును (మంగళసూత్రమునఁ గట్టుచున్నదిగను బొట్టునంబు.) విస

తాంభోబాస్యయై = వంపఁబడినమోముఁదామర గలదియై, ఒప్పుతత్కలకంతీమణికంత
సీమన్ = ప్రికాశించునాభద్రయనుశ్రీరత్నముయొక్క పెడయందున్, తాన్ = కృష్ణుఁ
డు, మహాత్కలయత్ = మిగులవేడుకతోన్, కటైన్ = బంధించెను. ఇప్తవస్తుసం
పాదనక్త వేగిరపాటుత్కంఠ యనంబడు. ఇంద్రపమయు నిదర్శనయుఁ గలవు.

క. లలి నపుడు పెండ్లిపనులన్

వలఁతు లగుపురంధ్రు లచట ♦ వహ్ని నిలిపి రం

దలఘుమణిపీఠాసీ

ను లయివధూవరులు ద్విజము ♦ నులయనుమతిచేన్.

అపుడు = ఆకాలమునన్, పెండ్లిపనులన్ = పెండ్లితో సంబంధించినకార్యము
లందున్, వలఁతులు = వేర్వరులు, అగుపురంధ్రులు = అగుసువాసినలు, అచటన్ = ఆ
పెండ్లియరఁగుమీఁదన, వహ్నిన్ = అగ్నిని, నిలిపిరి = ప్రతిష్ఠించిరి వధూవరులు =
పెండ్లికొడుమఁ బెండ్లికూతురును, అలఘుమణిపీఠాసీమలు = గొప్పది యగుమణిపీఠమునం
దుఁ గూర్చున్నవారిలు, అయి, ద్విజమునులయనుమతిచేన్ = బ్రాహ్మణు లైనమునుల
యాజ్ఞచేతను, అందున్ = అయిగ్ని యందున్, ముండుపద్యముతో నన్వయము

ఉ ఓజ శమీశిఫాపరిక ♦ రోన్నతి యొప్పగ వేల్చి రాహుతుల్

లాజలు దోయిలించి నవ ♦ లానవలాలితరీతి వేల్పుచో

లేజెమటం గరాంగుళుల ♦ లీలగ నంటినకొన్ని వొల్పె నం

భోజవిశంబులం బాదువు ♦ పుల్లత దాల్చినమల్లెపూలన్. 76

శమీశి ..... ఫాపరికరోన్నతి, శమీ = జమ్మియొక్క, శిఫా = చిన్న కొమ్మ
లనియెను, (సమధలు) పరికిర = సాధనముయొక్క, ఉన్నతి = ఆతిశయము, ఒప్పు
గన్ = ప్రికాశింపఁగాన్, ఓజన్ = కృపముగాన్, అహుతుల్ = హోమద్రవ్యముల
ను, వేల్చిరి = హోమము చేసిరి. వెరుకపద్యమునందలి వధూవరులు దీనికి గర్తలు న
వలా = ఆశ్రీ (భద్ర) లాజలు = వేలాలను, నవలాలితరీతిన్ = కొత్తసాగఁగఁగనీతి
చేతను, దోయిలించి = దొసిరిం బట్టికొని, వేల్పుచోన్ = హోమము చేయుచుండఁ
గాన్, లేజెమటన్ = కొలదిచెనుటచేతను, కరాంగుళులన్ = చెలివ్రేళ్లయందున్, లీ
లగన్ = చక్కఁగాన్, అంటినకొన్ని = తగులొగ్గున్న కొన్నిలాజలు, అంభోజవిశం
బులన్ = తామరతీరులను, పాదువు..... పూలన్, పాదువు = అంటికొనియెడు,

(ఇతిపూలపవిశేషగము.) ఫలతకాల్పి = వికాసమునుండిన, మల్లెపూలన్ = మల్లె
పువ్వులవలె, పార్శ్వన్ = కాన్పించెను ఆమె లాజలు హోమముచేయునపుడు నాయ
కునిసాన్నిధ్యముచేఁ గల్గినచెమటచె నన్నియు నన్నిం ఒడక వ్రేళ్ల నంటికొని యది తా
మరతేపలమీఁద నున్న మల్లెపూలవలెఁ గాన్పించె ననిభావము ఉపమాలంకారము.

క సనిక లక్ష్మింఁచునెడల

నెనసె సతీపతులచరణ ధ మృద భాంగుభుజి

బెనువగుకెంజిగి యిరువుర

కనురాగం విల్లు బహుళి ధ మగు మీఁదట నాన్. 77

సనికత్ = పిండి నూరుకొను రాలిని, లక్ష్మింఁచునెడఁన్ = త్రొక్కించు నపుడు,
సతీపతులచరణమృద భాంగుభుజి, సతీపతుల = వధూవరులయొక్క, చరణ = చాద
మునందును, మృదళ = మెత్తని, అంగుభుజి = శ్రేళ్లయందును, (వధవుయొక్క పా
దమందును వరునియొక్క చెతిశ్రేళ్లయందును ననియర్థము) పెనువగుకెంజిగి = అధిక
మైనయెఱ్ఱరికాంతి, ఇరువురకుఁ = ఈదంపతులకున్, మీఁదటక = ఉత్తరకాలమం
దుక, అనురాగంబు = ప్రేమము, ఇల్లు = ఈపాదమునందును శ్రేళ్లయందు నున్నయె
ఱుపువలెనే, బహుళ మగునాన్ = అధిక మగు ననిచెప్పుచున్నట్లు, ఎనాన్ = పొందె
ను. వివాహముశాఁడు పెండ్లికొడుకు తనచెతితోఁ జెండ్లికూతుపాదము వట్టికొని స
న్నికలు ద్రొక్కింపవలయు ననుమదికిలది. ఈపెండ్లికొడు కిల్లుచేయినపుడు తనమ్మ
దవు లగువ్రేళ్లతో ముట్టఁగ నే యామెపాదమున, పాదము నోడిఁగ నే యీతనిప్రే
ళ్లును నెఱ్ఱియ్యెను ఈయారగ్యము భార్యాభర్తలకు ముందు ప్రేమాదిక్యము గల్గు
ననినూచించుటకుఁ బుత్రునో యనన ట్లుండె ననిభావము ఉత్పేక్షాలంకారము.

క. కొంగులు ముడియిడుచోఁ బు

కాంగన లెత్తి రిట మంగ ధ శారాత్రికముల్

నింగి సరుంధతి ధ్రువుని గ

నుంగొనిరి పథూపరులు మ ధ నోమోదమునన్. 78

కొంగులు ముడియిడుచోఁ = వధూవరులకొల్పినస్త్రమలయంచులు ముడిచే
యినపుడు, కాంగనలు = పేరటాండ్రు, మంగ శారాత్రికముల్ = ఆరతులన, ఎ
త్తిరి = ఒసంగిరి. ఆటక = పిమ్మటను, వధూవరులు = పెండ్లికూతురం జెండ్లికొడుకు

సు, మనోమోక్షమునకై = మనస్సుంతోషముతోకై, నింగికై = ఆకాశమునందున, అయం
భృతికై = సత్కత్తహృదయమున నున్నయందుభృతిని, ద్రువునికై = అట్టిద్రువునిని, కనుగొ
నిరి = చూచిరి. వివాహావంతరమున నరుంధతిని ద్రువుని నాయుర్వృద్ధికై కాన్పింతురు.

గీ. అవుడు పాండవులాదిగా ♦ నఖిలబాంధ

వావళు లనగ్గురిత్నాంబ ♦ రాభరిణము

లెలమి దంపతులకుఁ బురో ♦ హేతునిచేత

కట్టుములు చదివించిరి ♦ ఘనతరముగ.

79

అవుడు = వివాహాంతరమున, పాండవులు, ఆదిగాకై = మొదలుగానీ, అఖిల
బాంధవావళులు = ఎల్లచిట్టములనముదాయములును, దంపతులకున్ = భార్యభర్తల
కుకై, (జాయా + పతి = దంపతులు) ఎలమిన్ = సంతోషముతోకై, అనగ్గు . .
లు, అనగ్గు = వెలలేరి, (ఎక్కువ వెలల యనియర్థము.) రత్న = మణులను, అంబ
రి = వస్త్రములను, ఆభరణములు = ధూషణములను, పురోహితునిచేతకై, ఘనతరము
గన్ = అధికముగాకై, కట్టుములు = కానుకలను, చదివించిరి.

క. హేమము లుద్దామమునీ

స్తోమములును దుక్కిలోన ♦ దొరికెడుతేత్రా

రామము లొసరి నృవాలుండు

గ్రామము లొసఁగెం గుమారి ♦ కకుఁ బసపునకై. 80

నృవాలుండు = కేకయరాజు, హేమములు = బంగారునాణెములును, ఉద్దామము
జీస్తోమములును = పెద్దమణులనముదాయములును, దుక్కిలోనకై = దున్నుటలోనే,
దొరికెడుతేత్రారామములు = దొరికెడుపాలములును, తోటలను, ఒసరకై = కలుగు
నట్లుగా, గ్రామములు = గ్రామములను, గుమారికనుకై = కూతునకుకై, పసపునకై =
పసపునకుకై గుండుముముదలగువానికినియర్థము ఒసఁగెకై = ఇచ్చెను.

నీ. పంచధారాసమృ ♦ ధ్యంచితాశుగమనో

చ్చముల శ్రీవృక్షకి ♦ సైంధవముల

దిక్కురీంద్రంబుల ♦ ధిక్కురింపఁగఁజాలు

ప్రభుసారిగంభీర ♦ వేదితతులఁ

వృత్తాంచనమణి ♦ స్థగితంబు లగుమేరు
 మందరిసుందర ♦ స్వందనములఁ
 చెఱిగింటఁపూబోండ్ల ♦ తెఱిగింటఁకింటి కిం
 పగుజవ్వనంపుటూ ♦ డిగిపుఁజేలుల
 మఱియు నానావిధానుప ♦ పుష్పకాశ
 మాసమణిభూషణాదుల ♦ మోము యొసఁగ
 నుడుగిరిలుగా మనహాస్యాహ ♦ మొలయుమిండ
 న్లునకు యీదవాస్వయ ♦ స్థాభిసరు.

81

మాను = ధృప్తకేతుడు, పంచధారా .... సైందవములక, పంచదాగా = అ
 యిదైనగిరిమణివేషములయొక్క, సమృద్ధి = సంపదచేతను, అంచిత = పూజింపఁబడినవి
 యు, (ని) ఆస్రందితఁడొకతంకెచితంపలితంపుతంగతయోమాహాపంచధారాః అ అ
 శుగ = గాలికింటెను, మనః = మనసుకంటెను, ఉచ్చములక = (వడిచె) పక్షములను,
 శ్రీవృక్షకైసైంధవములన్ = శ్రీవృక్షకు లనుపేరుగలగజ్జములను, (గజ్జములపిఱియొక్క
 సం గలసుడి శ్రీవృక్షకమరియు నట్టినుడి గలగజ్జములు శ్రీవృక్షపిఱియొక కప్పంబ
 డును ఇవి సంగ్రహించినవారి కవితసంపదల నిచ్చున) దిక్పరీంద్రంబులన్ = దిక్ప
 జములను, దిక్పరీంపఁగక = లిరస్కరించుటక, చాలు తేతులక, గాలు -
 తగిన, పృథునాఁ = అవికబలముగల, గంభీరవేదితెలుక = గంభీరవేదు లనునేమఁగల
 సమానాములను, (“ చర్మము చీల్చుటవలనను రక్తిము ప్రవించుటవలనను గూడఁ ద
 న్నుఁ దెలిసికొనఁజాలని యేనుఁగు గంభీరవేది ” మిగల విడిచిన దనియర్థము.) త
 ప్త... ..తంబులు, తప్త = పుటమువేయఁబడిన, కాంచన = బంగారముచేతను, మణి =
 రత్నములచేతను, స్థగితంబులు = కప్పఁబడినవి, అగు . నమూన్, అగు, మేరు =
 మేరుపర్వతమువలెను, మందర = మందరపర్వతమువలెను, మందర = అందముగల, స్వం
 దనములన్ = రథములను, తెఱగంటిపూబోండ్లతెఱగఁగు, తెఱగంటి = దెవతయొక్క,
 పూబోండ్లతెఱగఁగు = శ్రీయొక్కవిధమును, అంటి = స్పృశించి, దేవతాశ్రీలంబొలి
 యనియర్థము కంటికిక = నేత్రములకున్, ఇంపు = సంబోధమును, అగు .....లక,
 అగు = కన్గించెడు, జవ్వనంపు.....టూడికపుఁజేలులక = పదునుదనము గలపనిక
 చేలును, మఱియుక = ఇంకను, నానావిధ.....భూషణాదులన్, నానావిధ = పె

మృత్యురేణుగల, అనుపమ = సాటిలేని, ప్రకాశమాం = లేజరిల్లుచున్న, మణిభూషణాదులకే = మాణిక్యముల (తోడ గూడిన) నగలు మొదలగువారిని, యాదవాంశము వల్లభునకుకే = యదువంశపురాజునకుకే, అల్లులకుకే, విహారాస్వామి = మిగులసంతోషము, ఒలయుచుండెకే = కలుగుచుండెగాకే, ఉడుగరలుగాకే = కానుకలుగానో, ఒసకెనో = ఇచ్చెను

చ. అనుపమరత్న కాంచనము ♦ యాభాణంబులు ఎట్టుపుట్టిముల్
పునుఁ గగరుక మృగీమదముఁబొల్పుగుదంతిపుఁబేటికల్ సభ
జనము మహామణుల్ పస వెఁసంగెడుపచ్చలకోల్లమంచముల్
గనకకళాచికిల్ మొదలుగా శుభవస్తువు లిచ్చెఁ బుత్తికికే. 82

అనుపమ . . . లు, అనుపమ = సాటిలేని, రత్న = మణులయొక్కయు, కాంచన = బంగారముయొక్కయు, మయ = వికారిములైన. ఆభరణంబులు = భూషణంబులును, పట్టుపట్టముల్ = పట్టునప్త్రములును, పునుఁగ = జవాగిరి, అగరుక, మృగీమదముకే = కస్తూరిని, పొల్పుగుదంతిపుఁబేటికల్ = ఒప్పై (యేనుఁగు) దంతముతోఁ జేసినపెట్టెలను, సభజనమున్ = చెలికత్తెలును, మహామణుల్ = గొప్పరత్నములును, పసకే = కాంతితోకే, ఎసంగెడుపచ్చలకోల్లమంచముల్ = ప్రకాశించుపచ్చరాలకోల్లగలమంచములును, కనకకళాచికిల్ = బంగారుతమ్మపడిగలును, మొదలుగాకే, శుభవస్తువులు = మంచివస్తువులను, పుత్తికికే = కూతునకన్, ఇచ్చెన్ = (కేకయరాజు) ఇచ్చెను.

ప. ఇవ్విధంబునం గళ్యాణమహాత్మవంబు గావించి భూవరుండు సకలదేశాగతు లగుబంధుమిత్రామాత్యులకు విప్రబృందంబునకు వందిమాగధునై తాళికగణికాదిజనంబునకుఁ నత్తమచితప్రకారంబునం బారితోషికంబులు నభీష్టార్థంబు లొసంగి వీడ్కొల్పె ననంతరంబ నిజకాంతామణి యగుశ్రుతకీర్తియుం బలియనుమతిం గొమరిని రమణునికడి కనుపందలంచి యొక్కశుభదినంబున. 83

ఇవ్విధంబునన్ = ఈప్రకారముచెరచు, భూవరుండు = రాజు, కళ్యాణమహాత్మవంబు = పెండ్లివేడుకను, గావించి, సకలదేశాగతులు = ఎల్లదేశములనుండి వచ్చినవారు,

అగుబంధమిత్రామాత్యులకున్ = అగుచుట్టములకున్, నెయ్యరకున్, మంత్రిలకును, విప్రబృందంబునకున్ = బ్రాహ్మణసముదాయమునకున్, వంది .....జనంబునకున్, వంది = పరాక్రమమును స్తుతించువారును, మాగద = వంశమువారిని గొనియాడువారును, వైతాళిక = మేలుకొల్పులు పాడువారును, గణికాది = వేశ్యలు మొదలగువారు (నగు) జనంబునకున్, తత్తదుచితప్రకారంబునకున్ = వారివారికిం దగినరీతిచేతను, పారిపోషి కంబులున్ = బహుమానములను, అభీష్టాంబులు = కోరినవస్తువులను, ఒసంగి = యిచ్చి, వీడ్కొల్పెన్ = నెలవిచ్చి పంపెను ఆసంతరింబ = పిమ్మటను, నిజకాంతామణి = తన భార్య, అగుశుభ్రకీర్తి, పలియునుమతిన్ = భర్త సమృద్ధిచేతను, రమణునికడకున్ = భర్త దగ్గఱకున్, కొమఱిన్ = కూతు రగుచుదగ్గిను, ఆమఱన్ = పంపుటకున్, తలంచి (చిత్తితోఁ గూర్చుదలంచి యరియర్థము) ఒక్కశుభదినంబునన్ = ఒకమంచిదినము ను, ముందుపద్యముతో నవ్వయము

చ. జలకములాచ్చి పెన్నెరుల ♦ నాంద్రోతరాగరుధూపవాసనల్

గలపి చతుర్విధాభరణ ♦ గాలతకూన నలంకరించి నె

చ్చెలులును దానుఁ గేళితటిఁ ♦ జేయఁగ నొప్పువిలాసచేష్టితం

బుల నెఱిగించి రాముఁగుద ♦ ముద్దులగుమ్మకు మంతనంబునన్.84

జలకములాచ్చి = స్నానముచేయించి, పెన్నెరులన్ = పొడివు లగుశుభ్రలందన్, సాంద్ర వాసనల్, సాంద్రతరి = మిక్కిలియధికమైన, అగురుధూపవాసనల్ = అగురుపొగయొక్క పరిమళములను, కలపి = సంఘటించి, లతకూనన్ = కూతు రగుచుదగ్గి ను, (లేదీవవలె మృదు వగుశరీరము గలదానిని) చతుర్విధాభరణగాన్ = ముత్యాల దండలు, కడియములు, కన్ఠభూషణములు, బాహుపుటలు నను నాల్గువిధము లగునలంకారములు గలదియగునట్లుగాన్, అలంకరించి = సింగారించి, తాను = తల్లియును, నెచ్చెలులును = చెలికత్తెలును, కేళితటిన్ = (చుగ్గనితోఁ) గ్రడించినప్పడు, చెయఁగన్ = చెయ్యటకున్, ఒప్పువిలాసచేష్టితంబులన్ = ఒప్పెడుకృంగారచేష్టలను, (చెయవలయు శృంగారిపుంబునలను) మంతనంబునన్ = ఏకాంతమందున్, ఆముగ దసుద్దులగుమ్మకున్ = ఆముగయగుసుందరికిన్, ఎఱిగించిరి = తెలిపిరి

నీ వింజామరలు నీచు ♦ వింతకీల్పామృతము

తథుకారునిల్పుట ♦ ద్రములఁ దోఁ

బవడంపునునుగోళ్ల ♦ పందిరిమంచంబు

తెరలు ముత్యాలజా ♦ లరుల నెసంగ

రంగుబంగరునీటి ♦ వ్రాతచిత్తరువుల

దంపతుల్ మదనతం ♦ తోంబుఁ జూపఁ

బల్లటిల్లొణిగల ♦ పై నారజపుటెలుం

గులు గొత్తవలపులు ♦ గ్రుమ్మరింప

గంధరాజంబు లోనుగాఁ ♦ గలనుగంధ

వస్త్రపులు వీడియపుజాల ♦ వల్లికలును

దమ్మికెంపులకాళాంజి ♦ తమ్మపడిగె

లుం బొదలుచుండుకేళిసా ♦ ధంబుమీఁద.

85

వింజారలు = తెల్లనివరములను, పీచువంతకీళ్ళావ్వులు = విసరుచిత్రము లగు జంత్రపుబామ్మలు, తళుకారునిల్వటద్దములకా = మెఱసెడివెద్దగు ద్దములందొక, పోఁ పకా = ప్రతిఫలింపఁగాక, పవడింపు.... తెరలు, పవడింపు = పగడపురాలియొక్క, నునుగోళ్ల = నున్న నికోళ్లుగల, పందిరిమంచంబుతెరలు = పందిరిమంచమునకుఁ జాట్టునుండు (దోమలు మొదలగునవి రాకుండుం గట్టెడు) తెరచిరలు, ముత్యాలజాలలులకా = ముత్యములు గూర్చినజాలెలచెతను, ఎసంగకా = ప్రకాశింపఁగాక, రంగు .. ...చిత్తరువులదంపతుల్, రంగు = మంచికాంతిగల, బంగరునీటి = బంగారునీటియొక్క వ్రాతచిత్తరువులదంపతుల్ = వ్రాత గలపటములం దున్న బొర్రాచిత్రములు, (బంగారునీటితోఁ బటములందు భార్యాచిత్తరూపమున వ్రాసినబొమ్మ లనియర్థము) మదనతంత్రంబు = మత్తధవ్యాపారమును, మాపన్ = బోధింపఁగాక, పల్లటిల్ = పాపురిములు, కొణిగలపైకా = చూరుపట్టెలమీఁదను, ఆరజపుటెలుంగులు = చక్కనికూతలచెతను, గొత్తవలపులు = గొత్తకోరికలను, గ్రుమ్మరింపకా = ప్రకటింపఁగాక, గంధరాజంబు = ఒకానొకమంచివాసగలవస్తువు, లోనుగాకా = మొదలుగాక, కలనుగంధవస్తువులు = కలపరిమళద్రవ్యములును, వీడియపుజాలవల్లికలును = తాంబూలకరండములును (పాండాసులు) తమ్మి .....లున్, తమ్మికెంపుల = పద్మరాగములయొక్క, (వికారమైన) కాళాంజితమ్మపడిగెలుకా = పతన్ద్రాసములును, (పీఠవాన్లు) బొదలుచుండుకేళిసాధంబుమీఁదకా = వ్యాపించి యుండెడుసింగారపుమేడయందుకా,

(ముందుపద్యముతో నన్వయము)

క. మే లగువిరిపాన్పున గో

పాలుండు భద్రాంగనావి ధాశితశీలా

కేళీలాలసమానసుఁ

డై లాలితరీతి నుండ ధాసమయమునన్.

86

మేలగువిరిపాన్పునన్ = శ్రేష్ఠ మగులూసెజ్జయందన్, గోపాలుండు = కృష్ణుండు
భద్రాంగనా... .. మానసుడై, భద్రాంగనా = భద్రాయనునిలియొక్క, విభాశిత =
ప్రకాశించెడు, శీలా = విలాసముతోఁ గూడిన, కేళీ = క్రీడయందున్, లాలసమానసుఁ
డై = ఆసక్తి గలమనసు గలవాడై, లాలితరీతిన్ = చక్కనిరీతితోన్, ఉండన్ = ఉం
డఁగాన్, ఆసమయమునన్ = ఆకాలమందున్, ముందుపద్యముతో నన్వయము.

సి. తననునుండెక్కుట ధృపుదళితి శలకు

వజ్రకర్ణికలు ని వ్యాధు లొసఁగఁ

దనబెక్కువాలూపు లనిగన్నిగలకు మేల్

కిరణిచెంపనిగ్గు గదిసి యొడుగఁ

దననిస్తులస్తన ధ్వయ మిసమిసలకు

హారాంగదములు దా స్వంబు నలుపఁ

దనరత్న మేఖలా ధాగధగ్యములకుఁ

గుంకుమాంశుకిము సి గ్గువడి ముఁబగ

రమణు లిర్వంకిలను గరా గ్రములు వట్టి

యల్లనల్లనఁ దోతేర ఘట్టెరినుచు

నందియలు మోయఁ కేళీగృహంబుచెత

కతివ యరుదెంచె మరుమోహ నాస్త్ర మనగ. 87

తన.....శలకున్, తన = భద్రాయొక్క, నునుండెక్కుట ధృపుదళితి శలకున్ =
నున్న నియద్దముల బొలిపచెక్కులయొక్కతళతళ మనియెడుకాంతులపట్, వజ్రకర్ణి
లు = వజ్రములు తాపినకర్ణిపుష్పములు, నివ్యాధులు = ఆరతులన, ఒసఁగన్ = ఇయ్యఁ

గాన్, తన బెళ్ళు వాల్చూపులనిగన్నీ గలవన్ = తనయొక్క చలించెడు వాడిచూపుల
యొక్క నిగనిగలాడెడు కాంతులవన్, మేలకరిణిచెంపలనిగ్గ = శ్రేష్ఠ మగు ముంగురు
లకాంతి, కదిసి = సమాపించి, ఒడగ = అడికిముకాగాక, తననిష్ఠులస్తనద్యయిమి
సమిసలవక్ = తనయొక్క సాటిలేని క్షచములజంటయొక్క మిసమిసలాడుకాంతికిక,
హారాంగదములు = ముత్యాలదండలు భుజకీర్తలును దాన్యంబు = నేవను, సలవన్ =
చెయఁగాన్, తనరత్న మేఖలాధాగధగ్యములవన్ = తనయొక్కరత్నములతోఁ గూడి
నమొలనూలియొక్క ధగధగలాడెడుకాంతికిన్, కంపమాంశుకము = కంపమువన్నె గ
లవస్త్రము, సిగ్గవడి = లజ్జనొంది, ముణుగ = ముడిగిపోఁగాక, రమణులు = మనో
హర లగుచెలులు, ఇగ్వంకిల = రెండువైపులను, కరాగ్రములు = చెతులను, పట్టి = ప
ట్టుకొని, అల్లనల్లనన్ = మందమందముగాను, తోలేక = తీసికొనిరాఁగాన్, అంది
యలు, ఘల్లురనుమి = ఘల్లుఘల్లు మనుచున్, మ్రోయన్ = ధ్వనింపఁగాన్, అలివ =
బద్ర, మరుమోహనాస్త్ర ముగ = మన్మథ నిమోహన బాణమువలెన్, (మూర్ఛను
గలిగించుబాణము మోహన బాణము) శరీగ్మనాంబుచెంతవక్ = (కృష్ణుడగు) శ్రీ
దాగ్మనామదగ్గజవక్, అరుదెంచెక = వచ్చెను

క. పొడమినలజ్జాభరమున

నడు గామడ యైనముగుద ♦ యపు డీడిగిలం

బడి పడకయిల్లు సారక

ప్పడఁతుల వెనక గనరి యిట్లు ♦ పలికెం గలకన్ 88

ముగుద = ముగ్ధ యగ బద్ర, (ఉదయించుచున్న జన్మము గలదియై సిగ్గున
మరుని జయించుదాల ముగ్ధ యనెడు) పొడమినలజ్జాభరముగ = పొడమినసిగ్గు
యొక్క యలితయముచెతను, అడుగ = అడిగఁడదూఁము, అపడయైన = అమడ
(దూరపుఁబ్రయాణముతో సమము) కాఁగాక, ఈడిగిలం బడి = రా నని పట్టుకట్టి
కూర్చుండి, అపుడు, పడకయిల్లు = పరుండుగఁటిని, చొరక = ప్రవేశించక, అప్పడఁతు
ల = ఆచెలులను, వెనక = వేగముతోన్, కనరి = కోపించి, కలఁక = తోభము
తోక, ఇట్లు = ఈప్రకారము, పలికె = చెప్పెను.

ఉ. అక్కట ! నన్ను మీర లిపుడందఱు నాఁడివెట్టి మాయలం

జిక్కగఁజేసి కన్మొలఁగి ♦ చెచ్చెర నేగఁ దలంజినార ల

మృక్కురొ! మీవివేకము లఃహా! తెలిసెన్ మిముఁ బాసి యొంటిమై
నొక్కలిమేమమున్ మెలగఁ నొల్లఁజూడీ వెనువెంట వచ్చెదన్. 89

అక్కట=అయ్యో (సంతాపార్థక మైయవ్యయము) మీర లందఱు, ఇపు
డు=ఈకాలమునన్, నన్నున్, ఆటడివెట్టి=నిందించి, మాయలన్=మోసములందిన్
చిక్కఁగఁజేసి=తగుల్కొనఁజేసి, కన్నెఱిగి=వంచి, చెచ్చెరన్=కీపుము
గాన్, ఏగన్=పోవుటకున్, తలంచినారలు, అమృక్కురొ=ఎంతవించి, (ఆశ్చర్య
మును దెలియఁజేయును) మీవివేకములు=మీలెలుపులు, తెలిసెన్; ఆహా!=ఎంత
భేదము! మిమున్, పాసి=విడిచి, ఒంటిమై=ఒంటరితముగోన్, ఒక్కలిమేమ
మున్=ఒక్కఁడెప్పుడొకటికాలమైనను, మెలగన్=ఉండటపక్ష, ఒల్లఁజూడీ=ఇ
ప్తపడఁజూడీ! (చూడీ చూచిధాతువు వ్యాధ్వాధ్వాక మధ్యమపురుష బహువచనము.)
వెనువెంటన్=మీవెనుకను, వచ్చెదన్=వచ్చెదను

వ అనిన నచ్చిన్నియన్నలతలమిన్న కన్నెలంత లొత్తి యిట్లనిరి. 90

అనినన్=(భద్ర) యిట్లుచెప్పఁగాన్, అచ్చిన్నియన్నలతలమిన్నకున్=ఆ
బాలికాశిరోరత్నమునకున్, అన్నెలంతలు=ఆచెలులు, ఒత్తి=బలాత్కరించి, ఇట్లు=
ఈక్రిందివాక్యములను, అనిరి=పలికిరి.

చ. అపు నపు మంచిదానవె ఒఃఖా వెఱ పేమిటి కమ్మ! నీవు గో

రి వలచినట్టిచెల్వఁ డమఃరెం బ్రమదాంబుధి నోలలాడె దో
యువిదలమిన్న! మిన్నక యఃయో చల మేల యొనరైదమ్మ! బే
లవె సకలం బెఱింగినపఃలంతివి రాఁగదవమ్మ! చెచ్చెరన్. 91

ఓయువిదలమిన్న=ఓశ్రీరత్నమా! (యవతిశబ్దభ్రమము, ఉవిద మిన్న=ర
త్నము) బళా!=(నీవు చెప్పినమాట) ఎంతపరిశ్రమగా నున్నవి! అవున
వున్=(ఇది యంగీకారముఁ దెలుపుఁ గాని యిచటదీనికిని వెనుకటిబళాయనవ్యయ
మునకును విపరీతలక్షణచే విరుద్ధార్థము చెప్పవలయును) మంచిదానవె!=మనసున
నున్న దానికంటె వేరువిధమును బ్రకటించు చున్న దావుకావున మంచిదానవు కా న
నిపరిహాసము వెఱపు=భయము, ఏమిటి కమ్మ=ఎందున కమ్మ? భయపడ వలదని
భావము నీవు, కోరి=కామించి, వలచినట్టిచెల్వఁడు=ప్రేమించినప్రియఁడు, అను
రెన్=సమకూడెను ప్రమదాంబుదిన్=సంతోషముద్రమునందన్, ఓలలాడెడు =

క్రీడింతువు అయో = ఎంతకష్టము! మిన్నక = వ్యర్థముగాన్, చలము = మచ్చరమును,
ఏల = ఎందులకుకా, ఒకర్పదమ్ము = చెనెదవు? పట్టు పట్టు టెందుల కనియగ్గము. తేల
వె = ఎటుగనిదానవా? (కా వనియగ్గము) సకలంబు = అంతను, ఎఱింగినవలంతి
చి = తెలిసిన సేర్పరిచి. చెచ్చెరక = శీత్రముగాను, రాగదమ్ము = రమ్ము

క. మిగుల వలపుగాని మము మొ

న్నగదే బతిమాలుకొంటి ♦ నాథుని గూర్పం

బిగిసెద వేమే యోసమ

వగ తేటికి రిన్న మేల్మి ♦ బంగారుబాహ్మ!'

92

మిగలక = అధికముగాను, వలపు = కోరికను, ఊని = దరించి, నాథునిక = భ
ర్తను, కూర్పక = సంఘటించుటకున్, మొన్నగదే = నిన్నటికిఁ బూర్వదినముననే క
దా, బతిమాలుకొంటి = దైన్యముతో నడిగితివి ఓసమ = ఓయమ్మా, బిగిసెదవేమే =
లింకములు చెనెద వేమే, మేల్మిబంగారుబాహ్మ = పుటమువేసిన బంగారుబాహ్మం బో
లిసభద్రా, వగలు = నిలాసములు, ఏటికిక = ఎందునకున్, (అగును) రమ్మ = ఏ
తెమ్ము.

చ. అని సఖు లూఱిడించి కమఃలాక్షునిచెంతకు ముద్దరాలిఁ దో

డొని చని పూలపాన్పుదరిఁగోమలి నుంచి యొయారికృష్ణ యీ

యనుపమనుందరాంగిని ద్రియం బలరారంగ నేలుకొమ్ము కొ

మ్మని తగ నప్పగించి వెనఁసందలు జాఱిరి మన్నిపట్లకుక. 93

అని = ఈప్రకారము, సఖులు = చెలికత్తెలు, ఊఱిడించి = సమ్మతిపఱచి, ము
ద్దరాలిక = ఆభద్రను, కమఃలాక్షునిచెంతకక = కృష్ణునిసమీపమునకున్, తోడొని
చని = తీసికొనివెల్లి, పూలపాన్పుదరిక = పూలసెజ్జసమీపమందున్, తోమలిక = ఆ
శ్రీని, ఉంచి = నిలిపి, ఒయారి = ఓసాగుసుకాఁడా, కృష్ణ, ఈ యనుపమనుందరాం
గిక = ఈ సాటిలేని సాగుసుకత్తెను, ప్రియంబు = ప్రేమము, అలరారంగక = అలిక
యించునట్లు, ఏలుకొమ్ము = పాలింపుము. కొమ్ము = పరిగ్రహింపుము, అని = ఇట్లు
చెప్పి, తగన్ = బాగుగాన్, అప్పగించి, అందలు, వెనక = త్వరతోక, మన్నిపట్ల
కున్ = (వారు) నివసించుతావులకుక, జాఱిరి = క్రిమముగా వెల్లిరి.

చ. అపుడు ముకుందుఁ డవిష్కరించి తాంబూరుహంబకసోయగంబు గా
టపుడమి మీఱఁ గన్గెని తటాలున ముంజెయి నట్టి పూలపా
నుపునకుఁ జేర్చఁగాఁ జెలఁగెనూపురి హరిఝణంఝణధ్వనుల్
విపులధనుర్గుణధ్వనులు వేడ్క మరుం డొనరించెనో యనన్. 94

ముకుందుడు = కృష్ణుఁడు, అపుడు, అవిష్కరించి తాంబూరుహంబకసోయగంబు =
అభద్రయొక్క చక్రందనము, (వికసిత = పూచిన, అంబుస = తామ్రావళి) గాటపుడమి = అధికమైన
లపు, మీఱన్ = ప్రకటముకాఁగా, కన్గెని = చూచి, తటాలున్ = మిగుల వేగము
గా, ముంజెయి = వాస్తవమును, పట్టి = పట్టికొని, పూలపానుపక = పుష్పశయ్య
పక, చెప్పఁగాన్ = ఆక్షరింపఁగాన్, చెరుట్లు చెయఁగా వయస్కము. నూపురి ధూరి
ఝణంఝణధ్వనుల్ = అందలయొక్క యధిక మైన ఝణంఝణలాఠిధ్వనులు, మరుం
డు = మృగుడు, విపులధనుర్గుణధ్వనులు = అధికమైన వింతినాటిటంకారములను, వే
డ్క = చంకమునోన్, ఒనరించెనో యనన్ = చెనెనో యనుటలు, చెలఁగెన్ =
ప్రకాశించు ఉత్పేక్షలంకారము

ఉ. పానుపు నెంద కిప్పుడు త్రిపాథయసంచలితాంతరింగయై
మానిని మోహసంభ్రమసమగ్రత మైపులకిం ఘస్మాం
దాననయై కనుంగవ ముదత్రులు గిన్న విశిష్టలత్వముం
బూనుచు నిల్చె దివ్యమణిపుత్రికైవడి శౌచిముందిటన్. 95

మానిని = భద్ర, (గొప్పమనసుగలది) అప్పుడు, పానుపు = శయ్య, మంద
క = ప్రవేశింపక, త్రిపా ....యై, త్రిపా = సిగ్గునను, భయ = భయమునను, సంచ
లిత = వడికింబడిన, అంతరింగయై = మనసు గలదియై, మోహసంభ్రమసమగ్రత =
వలపుయొక్కయు జేరిపాటుయొక్కయు సంపూర్ణితెను, పై = శరీరము, పులకిం
పన్ = గగ్గోళమవగా, ఘర్మసాంత్రాసయై = చెమటచే నుండిన మోముగలది యై,
ముదత్రులు = సంతోషబాష్పములు, కనుంగవన్ = కన్నులజంటయందున్, క్రమ్మక =
వ్యాపింపఁగాన్, దివ్యమణిపుత్రికైవడిన్ = సుందర మైనమణికృతపుబామ్మవిధముచే
తను, విశిష్టలత్వమున్ = కదలకుండుటను, పూనుచున్ = ధరించుచున్, నిల్చెన్ = ఉం
డెను. ఇందుస్తవము, గుర్రాటు, స్వేదము, స్రవపు ననుసాత్వికభావములును, త్రి

ప, భయము ననుసంచారిభావములును జెప్పబడియె. రాగభయామలవలనం గదలకుండుట స్తంభమును, సుఖామలయతిశయమువలన నుత్పన్న మైవరోమాంచము గగ, రాపిటును, లజ్జాభయక్రోధామలవలన శరీరమునం బుట్టిజలము స్వేదమును, హస్తామలవలన జనితం బైచకన్ని రిశ్రువును, మత్సరభిమిత్త మైనరాగామలచే గల్గినమనస్సంకోచము త్రిపయును, భయ హేతువువలని చిత్తక్షోభము త్రాసము (ఇదియే భయ మనంబుడు) ననియు వాలంకారికులు.

క. నాన నొదిగె దేటికి నలి

నానన కెమ్మోవితేనె ♦ నాన నొసగి న

న్నాననవిల్లు చురమున

నానందనమగ్రుఁ జేయు ♦ మనిబలుకూర్చి. 96

ననినానన=ఓభద్రా (తామరపూవుల బొలిసముఖము గలదానా) నానక=స్థిరచేతను, ఏటికిక=ఎందునకుక, ఒదిగెడు=తొలగెదవు కెమ్మోవితేనె=ఎత్తినిపెదవి యందలితేనెను, ఆనన్=త్రావుటకుక, ఒసగి=ఇచ్చి, నన్నున్, ఆననవిల్లునిదురమునన్=మత్సరయుద్ధమందున్, (న=పుష్పము, విల్లు=ఎవనికి ధనువోయతడు, ననవిల్లుకు. తకారిము సమానాంతప్రత్యయము) ఆనందనమగ్రున్=సంతోషపూర్ణున్, చెయు మని=కానింపు మని, బలుకూర్చిక=అదికి మైనశైల్యముతోన్, ముందుపద్యముతో నన్వయము

క. మునుకొని ముంజెయిఁ జేకొని

కనకాంబరుఁ డపుడు బాలి ♦ కారత్నము నొ

య్యనఁ బుష్పతల్పమున కి

త్యనురక్తిం దిగిచి సంస్థితాననుఁ డగుచుక. 97

కనకాంబరుఁడు=కృష్ణుఁడు (బంగారముం బొలిసపచ్చినివస్త్రము గలవాఁడు.) అపుడు, మునుకొని=ముందునకుం బోయి, ముంజెయి=నాస్తాగ్రమును, చెకొని=పట్టుకొని, అత్యనుక్తిన్=మిగుల ననురాగముతోక, ఒయ్యనక=మెల్లఁగాక బాలికారత్నమున్=భద్రను, పుష్పతల్పమునకుక=పూలపామునకుక, తిగిచి=ఆకన్నించి, సంస్థితాననుఁడు=చిఱునవ్వుతోఁ గూడినమోము గలవాఁడు, అగుచుక, ముందుపద్యముతో నన్వయము.

సీ. చేర్చుక్కరాయిడిఁ ♦ జెదరె నీబాట్టంచు
 గోట దిద్దుచును ముం ♦ గురులు చువ్వి
 చిలిక నీమకరికల్ ♦ చిత్రవాసన లంచు
 మూర్కొంచుఁ జెక్కిలి ♦ ముద్దులాడి
 హృదయంబు విరహాప్తి ♦ నెంత గాగెనో యంచు
 నెదను జె య్యుచుఁ బా ♦ లిండ్ల పట్టి
 యొడిగె నీకుచ్చిల్ల ♦ నెడ్డాణపుంగంట
 లనుచుఁ జేకొనుచు నీ ♦ విని పవల్చి
 నాదుకొస్తుభమణియు నీ ♦ నవ్వరిల్చి
 మూలికానాయకమును న ♦ మంబు లగునొ
 కావొ యని యుర ముండుమునఁ ♦ గదియఁ గూర్చి
 కలికి చెలువంపుమెయిదీగెఁ ♦ గాగిలించె. 98

చేర్చుక్కరాయిడికొ = పాపటబొట్టుయొక్క (సుపట కలంకించిమొక నాక
 రణముయొక్క) రాపిడిచెతన, నీబాట్ట = నీలికము, జెదరెన్ = పీడెను, అందుకొ =
 ఇట్లు చెప్పుచుకొ, గోటకొ = గోరితోన్, దిద్దుచుకొ = (బొట్టు) సవరించుచుకొ,
 ముంగులు = అలకములను, చువ్వి = నిమిరి, నీమకరికల్ = నీయొక్క మకరాకారి మై
 నగిందపుంబూతలు, చిత్రవాసనలు = అపూర్వ మైనపరిమళములను, చిలికన్ = ప్రస
 రింపజేసెను అందుకొ, మూర్కొంచు = వాసనదాచుచు, చెక్కిలి = చెక్కిలిని,
 ముద్దులాడి = ముద్దుపెట్టికొని, విరహాప్తిన్ = వియోగము కలుగటచెతన, హృదయంబు,
 ఎంతగ్రాగెనె యనుచుకొ = ఎంతవేచ్చెయ్యునో యనుచుకొ, ఎదను = తొమ్మిదం
 దున్, చెయ్యిదువన్ = సాస్తమునుచుమిన్, పాలిండ్లు = ప్రకములను, పట్టి, ఒడ్డా
 పుంగంటలు = ఒడ్డామం దున్నమువ్వలు, నీకుచ్చిల్లకొ = నీకట్టచుదులెలంపికొ,
 ఒడిగెకొ = దాగెను, అనుచున్, చెకొనుచుకొ = గ్రహించుచుకొ, నీవి = పోకముడి
 నీ, వదల్చి = వదలించి, నాదుకొస్తుభమణియు = నామెడిలోనిహాసములా నున్నమణి
 యు, నినవ్వరిల్చి మూలికానాయకమును = నీయొక్క క్రొత్తరతనముదండయం దున్న
 నాయకమణియును, (హాసమునకును నున్న వైద్యమణి నాయకము) సుంబులు = తు
 ల్యములు, అగు నె కావు యి, ఉంచు = రుచివక్షుచు, ఉంచునన్ = ఆమెవక్షుఫల

మందక, కదియక, కూర్చి = సంఘటించి, కలికిచెలువంపుమెయిదీ = ఆచద్ర
యొక్కనుందర మైనతనూలతను, కాంగలింజెక = ఆలింగనము చెసికొనెను.

ఇందుఁ గృష్ణుఁ డొక్కొక్కనెపముచె నొక్కొక్కయిష్టకార్యమును సాధిం
చుకొనె ననిచెప్పటచేఁ బర్యాయోక్త్యంకారము.

సీ. పుక్కిటిపచ్చక ♦ ప్పరపువీడె మొసంగి

కలికికెమ్మోవి ప ♦ ల్లం ల్లొనర్చి

కటిసీమఁ గొనగోరు ♦ ఘటియించి గుబ్బల

మురువుగా మేలుట ♦ త్తరువుఁ జలికి

తొడతొడం బెనచి ముం ♦ దుగ ముత్తైసరులచి

క్కెడలించి నునుఁబోక ♦ ముడి పదల్చి

చెక్కు చెక్కిటఁ జేర్చి చే ♦ వేణిఁ గీలించి

భుజము భుజంబున ♦ బొందుపటిచి

చిలుచెమట లాట నెట్లూపు ♦ సురటి వీసరి

గిరిపంబులు పిలసిల్లఁ ♦ గలసి మెలసి

నలచి పలపించేయును ♦ నలరుపెల్లు

కేళిఁ దేలించె నన్నుది ♦ రాలి శౌరి.

99

శౌరి = కృష్ణుడు, పుక్కిటిపచ్చక ప్పరపువీడెము = నోటియందలి పచ్చక ప్పర
ముతోఁ గూడినతాంబూలమును, ఒసంగి = (బద్ర) నిచ్చి, కలికికెమ్మోవి = సుంద
రి యగుబద్రయొక్క యెఱ్ఱవివేదవియందన్, ఇట సప్తస్వగమందుఁ బ్రథమ పల్లం
టు = దంతతేతనులను, ఒనర్చి = చెసి, కటిసీమక = కటిస్థలమునందన్, కొనగోరు =
గోటిచివరను, ఘటియించి = కూర్చి, (నఖతేతములు చెసి) గుబ్బలన్ = స్తనములం
దక, మురువుగా = చక్రగాక, మేలుట త్తరువుక = ప్రశస్త మైనాంధ్రతైలమును,
చలికి = చల్లి, తొడ, తొడక, పెనచి, ముందుగాక = మెట్టమొదటను, ముత్తైసరుల
చిట్క = ముత్యాలదండలచిట్కను, ఎడలించి = తిసివేసి, నునుఁబోకముడిక, పదల్చి,
చెక్కు = తనచెక్కిలిని, చెక్కిటక = బద్రచెక్కిలిని, చేర్చి, చేక = నాస్తముతోక,
వేణి = జడను, కీలించి = పల్చుకొని, భుజము భుజంబునక, బొందుపటిచి = కూర్చి,

చిలుచెనుటలు, ఆఱ్ఱ = పోవునట్లు, నెఱివూపుసురటిన్ = మంచిపూవులవిసనకజ్జిహ్నన్
 విసరి, గళిరవంబులు = గొంతులోనికూరలు, (మణితము) విలసిల్లెన్ = ప్రకాశింపఁ
 గాన్, అమ్మర్థరాలిన్ = ఆముగ్ధాంగనను, కలసిమెలసి = కూడి, కలచి = ప్రేమించి,
 వలపంపఁజేయుచున్ = ఆమెకుఁ దనయందుఁ జేసిమిమ్మఁ, అలరు
 విలుతుకేలిన్ = మనస్సుకీడయందున్, తేలించెన్ = తృప్తిపఱచెను

సీ. అధరామృతము విభుం ♦ డానఁ బల్నాటిస

హాయంచుఁ గన్నోమ ♦ దోయి వంచుఁ

గాంతుండు ముందుగాఁ ♦ గరఁగిసచో విన్నఁ

బోవుట వాలుచూ ♦ పులనె కాంచుఁ

జెలువుండు గనుదామ ♦ రలు ముద్దులిడ నంటు

కాటుక కెమ్మోవిఁ గాంచి నవ్వు

వరుఁడు పైకొని వేడ్క ♦ మరుతాపు లంటినఁ

గరఁగి సిబ్బితి నెమ్మై ♦ గంబు పంచు

వితరిల్లింతలకు నుల్కు ♦ వీడియంపుఁ

వలపులకుఁ జొక్కు వల పను ♦ వలను జిక్కుఁ

దక్కుదొంతరముద్దుల ♦ మక్కు వలర

మరునిపనిఁ దేలువేళ న ♦ మ్మగువమిన్న.

100

అమ్మగువమిన్న = ఆశ్రీరత్నము, మరునిపనిన్ = మనస్సుకీడచేక, ఆఱ్ఱ =
 త్రావఁగాన్, విన్నఁబోవుటన్ = తెలతెలఁబోవుటను, చెలువుండు = ప్రేయిండు, మ
 రుతావులు = కళాస్థానములను, సిబ్బితిన్ = సిగ్గుతోన్, ఉల్కున్ = జడియును, వీడి
 యంపువలపులకున్ = తాంబూలము నందలిసువాసనలకున్, చొక్కున్ = పరవశురాల
 గనును, వల పనువలన్ = మోహ మనువలయందన్, దొంతరముద్దులన్ = ఎడతెగని
 చుంబనములందన్, మక్కువ = కూరిమి. తక్కినది సుగమము.

వ. ఇవ్విధంబున నవ్వారిజాక్షి మవ్వంపుజవ్వనంపుఁగొవ్వారుతమకం
 బవ్వారిగా నవ్వారిజాక్షుండు తదీయమాన్యలజ్జాపరిత్యాగంబు గా

వించి మించినయనురాగంబున వివిధబంధవిచిత్రక్రీడావిద్యోదంబులం
దేలించుచు నంచితభోగంబులఁ జొక్కం బగునక్కేకయపురంబునం
గొన్నిదినంబు లుండి యత్తమామ లగుశ్రుతకీర్తిధృష్టకేతులయను
మతి నొంది వందనం బిడి తదీయపురోహితబంధుమిత్రామాత్యుల
కు వాంఛితార్థప్రదానంబుల నానందంబు గూర్చి కనకమణిమయా
భరణాంబరసుగంధద్రవ్యపరిపూర్ణపేటికాందోళికాది సమస్తవస్తుసం
పదలతోడం బరిచారికాశతసహితంబుగా భద్రాంగనారత్నంబుం
దోడ్కొని చతురంగబలవిలసితనిజపరివారంబుతో వెడలి కతిపయ
ప్రయాణంబుల నిజలమంగళాకరం బగుద్వారకానగరంబుఁ బ్రవే
శించి దుక్కిణీసత్యభామాదిదేవీకలితనిరంతరభోగంబు లనుభవించు
చు సుఖం బుండె ననిశుకయోగీంద్రుండు పరిక్షిన్నరేంద్రునకుం
దెలిపె.

101

అవ్వారిజాతుండు = ఆకృష్ణుఁడు, ఇన్నిభంబునన్ = ఈప్రకారముచెతను, అవ్వ
రిజాతీ... తమకఁబు, అవ్వారిజాతీ = ఆభద్రయొక్క, మవ్వంపు = కోమలమైన,
జవ్వంపు = పదుచుండనమువలనఁ (గలిగిన) కొివ్వారుతమకఁబు = మదముతోఁ
గూడినమోహము, అవ్వారి = అధికము, కాన్, తదీయ.....గంబు, తదీయ = ఆభ
ద్రాసంబందమైన, మార్ద్య = ముద్దరాలితనముచే (గలిగిన) లజ్జా = సిగ్గుయొక్క, ప
రిత్యాగంబు = విడుపును, కావించి = చేసి, మించినయనురాగంబునన్ = అధిక పైన
యనురాగముచెతను, వివిధ.....లన్, వివిధ = పెక్కుతెలుంగులు గల, బంధ = సం
భోగవిశేషములచేతను, విచిత్రక్రీడావిశూదంబులన్, విచిత్ర = ఆశ్చర్యమును గలిగిం
చెడు, క్రీడా = ఆటలయందలి, విశూదంబులన్ = శేడుకలచేతనును, తేలియముక్ =
తృప్తిపఱుచుచున్, అంచితభోగంబులన్ = మనోహర మైనసుఖానుభవములచేతను, చొ
క్కంబు = స్వచ్ఛమైనది, (సంతసము నిచ్చునది) అగునక్కేకయపురంబునన్, కొన్ని
దినంబులు, ఉండి, అత్తమామలగుశ్రుతకీర్తిధృష్టకేతులయనుమతిన్, ఒంది = పొంది,
వందనంబిడి = నమస్కరించి, తదీయపురోహితబంధుమిత్రామాత్యులకున్ = వారిసంబం
ధు లగుపురోహితులకుఁ జుట్టములకుఁ జెలికాంద్రీప మంటులకును, వాంఛితార్థప్ర
దానంబులన్ = కోరినవస్తువుల నిచ్చుటచేతను, ఆనందంబు = సంతసమును, తూర్చి = పు

టించి, కనక.....తోడన్, కనకమణిమయ = బంగారుయొక్కయు మణులయొక్కయు వికారమైన, ఆభరణ = కగలతోడను, అంబర = వస్త్రములతోడను, సుగంధద్రవ్య = పరిమళవస్తువులతోడను. పరిపూర్ణ = నిండిన, పేటికా = పెట్టెలు, అంబోళికాది = అందలములు మొదలగు, సమస్తవస్తుసంపదలతోడన్ = సకలపదార్థములసంపత్తుతోన్, పరిచారికాశతఃపీఠంబుగాన్, పరిచారికా = పనికి తైలయొక్క, శత = శతముతో, సహితంబుగాన్ = కూడునట్లు, పెక్కుండుపరిచారికలతో నియుక్తము. భద్రాంగవారత్నంబున్, తోడ్కొని = తీసికొని, చతురంగబలవిలసితనిజపరివారంబుతోన్ = వాల్తువిధములబలముతోఁ బ్రకాశించురసపరిజనముతోన్, వెడలి, కలిపయ్యదయాణంబులన్ = కొన్ని పయనములచేతను, నిఖలమంగళాకరంబు = ఎల్లశుభములకునికి పట్టు, అగుద్వారకాంగరంబున్, ప్రవేశించి, రుక్మిణీసత్యభామాదిదేవీకలితనిరంతరభాగంబులు = రుక్మిణీ, సత్యభామ మొదలగుభార్యలతోఁ బొందఁబడిన యెడలెనిమిది ఖములను, అనుభవించుచున్, సుఖంబు = సుఖముతోన్, ఉండెన్, అని, కుఁ యోగిండుగిండు, పరిషన్నరెండ్రునకున్, తెలిపెన్.

౩. ఈ భద్రాశ్రీస్మృత్యుల

శోభనచరితంబు వినిన ♦ సుస్థిరచిత్తుం

డై భువి జదివిన హాసిన

నాభక్తుడు గాంచు నిహప ♦ రానందంబున్. 102

(సుగమము.)

శా. తేజఃపంకజరాజ రాజ జనతా ♦ ధృగ్గౌతమీతీరవి

భాజదాజమహేంద్రపట్టణవర ♦ హ్రితస్థిరస్థాపితా

వ్యాజాన్నప్రదనత్ర సత్రీపపర ♦ త్మోదీత ధీశాలితాం

భోజాతప్రభవా భవాచ్యుతసమ ♦ ప్రోద్యన్నోభావనా. 103

తేజఃపంకజరాజ, తేజః = ప్రకాశముచేతను, పంకజరాజ = నూర్మూడా, (నూర్మసదృశుఁడాయనియుక్తము.) రాజ = జనులరంజించుప్రభువా, జనతా.....సత్రీ, జనతా = జనసమూహమును, ధృత్ = ధరించినట్టియు, గౌతమీతీర = గౌతమి యనునదియుద్ధవ, విభాజిత్ = ప్రకాశించునట్టియు, రాజమహేంద్రపట్టణవర = రాజమహేంద్ర మనుపట్టణశ్రేష్ఠముయొక్క, హ్రిత = సమీపప్రదేశముండఁగా, స్థిర = స్థిర

ముగాఁ, స్థాపిత=కట్టింపఁబడిన, అవ్యాజ=దంభము లేకుండునట్లుగాన, అన్నప్ర
ద=అన్నము నిచ్చెను, సత్రీ=సత్రముగలప్రభువా! సత్రప..... శ, సత్రప=బజ్జ
తోఁగూడిన, (లజ్జపొందిన యనియర్థము) పరశ్శ్రాధీశ=శత్రురాజులు గలప్రభువా!
(దానకార్యాదులచేఁ బగవారికి లజ్జ వైడమిందువాఁడా యనియర్థము.) ధీశాలి...
...ప్రభువా, ధీశాలితా=బుద్ధికలిమిచెతను, అంభోజాతప్రభవా=బ్రహ్మజేవుఁడా!
భవా.....భావనా, భవ=శివునందును, అమృత=విష్ణువునందును, సమ=తుల్య
ముగాన, ప్రోద్బుత్=ఉదయించుచున్న, మఘాభావనా=మనసునందలితలఁపు గల
స్వామి! (శివకేశవు లిద్దఱునందును సమానాభిప్రాయము గలప్రభువా యనియర్థము)

క. భీమధ్వనిభరితజయఘ

మామాచౌహత్రిమల్ల ♦ మల్లవరాఖ్య

గ్రామోపాంతవినిర్మిత

భూమహితాంభోధితులిత ♦ భూరితటాకా.

104

భీమధ్వని.....ఘమామా, భీమ=భయంకరమైన, ధ్వని=ధ్వనితో, భరిత=
పూర్ణమైన, జయఘమామా=జయభేరి గలప్రభువా! చౌహత్రిమల్ల=చౌహత్రిమల్లఁ డ
నుదిరుడు గలఁటేఁడా! మల్లవరాఖ్య.....తటాకా, మల్లవరాఖ్య=మల్లవరసునుపేరు
గల, గ్రామ=గ్రామముయొక్క, ఉపాంత=సమీపమందు, వినిర్మిత=త్రివింపఁబ
డినదియును, భూమ=భూమిశ్యముచే, హిత=(జయలకు) మేలుచెయునదియును
అంభోధితులిత=సముద్రముతోఁ బోల్పఁబడిన, భూరితటాకా=పెద్దది యగుచెఱువు
గలస్వామి! మల్లవర గ్రామమున సముద్రముంబోలిన పెద్దచెఱువు త్రవింపినప్రభువా
యనియర్థము

విలోమసగ్విణ్వుత్తము.

రాజజాకారితా ♦ రామరాయాజతా

దాజగోధీశమా ♦ ధారనారాజమా

మాజరాసారిధా ♦ మాశగోజదా

తాజయారామరా ♦ తారికాజాజరా.

105

దీనిని మొదటినుండి కడవఱకుం జదివినట్లే కడనుండి మొదటివఱకుం జదివినను
భేద ముండదు.

పది చేసెను.

రాజబాకారితా - రామరాయా - జతాదా - జగోధీశ - మా
ధార - సారాజమా - మాజరా - సారిధామా - శేధి - గోజ - దా
తా - జయారామ - రాతారి - కాజరా

రాజబాకారితా = జనుంతురియాకారిముం బొలిసయాదాము గలప్రభువా!
(రాజ = ఇంద్రునివలన, జ = జన్మించినవాడు, రాజబాడు = జయంతుడు. అతనియా
కారము = రాజబాకారము. అది యితరులకు సంబంధించుచు దానిం బొలిసయాకార
ము గలవాడు రాజబాకారితుడు దీనిసంబోధనము రాజబాకారితా (ని) రాజా
ప్రభౌన్యపేంద్రదేయతేత్ప్రియాశక్రయోః ॥ ౧) ఒకాదా, ఒ = జనుమును, తా =
కరుణయును, దా = మాపులయందుఁ గలప్రభువా (ని) జోజపేవిజయేమేకా యని
యును, తశబ్జప్రసంగసంభోగేశ్వయేకోపపుయోదాతువాదమహానోకరుణా
యాంతుతాస్త్రి నా మనియును దంక్షీ బేహావైరాగ్యః శ్రేష్ఠవలూక నే యనియును
నానాన్ధిత్వ మాల. జగోధీశ, జ = తేజముచే, గోధీశ = మార్కట (సదృశుఁడా) గో +
అధీశుఁడ = గోధీశుఁడు, గో = కిరణములు, అధీశుఁడు = శ్రేష్ఠువు. సంబుద్ధిగోధీశ
(ని) లంకా దేభూషణేపత్నాన్యంతే స్యంబునిజన్మై యనియును గోశక్ర వృషభే
చంద్ర వాన్బుద్ధిగోమిష్ఠియాంద్య యోక్తు శిష్ట్యాగ్భాస్వగ్గ్రాంబులోప న ని
యునునానాన్ధిత్వ మాల) మార్ధా, ఏ = జనుముదాయమునట, ఆదా = ఆశ్ర
యుఁడా' (ని) మార్గయంద్రప్రతిపేధే జనేసున్యాన్త ప్రసంగం నా నా సాం జ
మా, సా = దేవాకారినిచేతన, రాజమా = చంద్రాంబుగలప్రభూ, (ని) మాస్త్రిమా
నేమృతావేలామేధాశ్రమవ్యమాత్మను అనియు సగిలంస్యమానుతేవాయాదేవాకాం
తాతుతాస్త్రియాం అనియునానాన్ధిత్వ మాల మార్దా, మా = మరల్యయనెడు,
జ = భూషణమును, రా = గ్రహించినప్రభువా! ఒకాదాసే ధా. కృ. సాదామా =
బలమునట నివాసస్థానమా, (ని) సారోబలేస్థిరాంసేవ యనియును, సంస్థాయముట
జంధామనివేశకృరిణంతుము యనియునరుండు శధి = కీర్తినిధి. (ని) శంక్షి బే కా
స్త్రిశ్రేయసిమంగళేకీక్రాశక్రాయాధేన్ద్రగే నా నా (శ = కీర్తి, ధి = ఉండునట్టిస్థల
ము) గోజ, గో = వాక్యములమయమై (విద్యాశిష్యయమై యనియగ్గము) అజ =
బ్రహ్మదేవుఁడా, దాతా = దానీలుఁడా! ఒకాదామి, జను = శత్రువిజయముయొ
క్క, అ = శాశ్వతమున, రామ = రామసదృశుఁడా! (ని) అకారోబ్రహ్మనిష్ఠ్య
శిష్యమతేన్ద్రగే శంకర్మలకేహేతా నా. నా రాతారి = చంద్రాంబుగలప్రభువా

లప్రభువా' (ర = క్షయమును, అత = పొందిన, అత సాతత్వగమనే. ధా. కృ అ = శత్రువులుగలవాఁడు (ని) రఃపుమాక్షపావకేకామేక్షయేనక్షేయేయతా. నా నా) కాజాజరా, క = బ్రహ్మవిషయమై, అజ = శివవిషయమై, అ = విష్ణువిషయమై, జ = పుట్టి, రా = ధ్యానముకల, రామరామా! = రామరామప్రభూ (ని) కోబ్రహ్మ త్మానిలాక్ష్మి చిత్రధీయమకేళువిష్ణువాచాతీకదై యవియును అజశృంభోవిష్ణుధాన్రో యనియును వానాథరత్నమాల. ఇదిచతుర్థాశ్వాసము.

గద్యము.-ఇది శ్రీమహాభారతీప్రసాదాసాదితకవితామత్తలికా

ల్లమరాజనంశజాపస్తంబసూత్రీవదెల్లనార్యపాత్రీ

రంగశాయినామార్యచైత్రీ వారితసగోత్రీ

పవిత్ర సుకవిజనవిధేయ సుబ్రహ్మణ్యక

వినామధేయప్రణీతిం బైసభద్రాపరిణ

యం బనుమహాపిఁబంధంబుసందు

సర్వంబును జతుర్థాశ్వాసము

శ్రీశ్రీశ్రీ

సీ. శాలివాహనశక ♦ సంవత్సరము లిందు

గగనకరీందునం ♦ ఖ్యల నెసంగ

జరుగుప్రమాదివ ♦ త్వరమార్గశిరశుద్ధ

సప్తమీశుక్రవా ♦ సరమునందు

శ్రీమహారాజభూ ♦ పితచరితుండు నూ

ర్యారాయభూనాయ ♦ కాత్మజుండు

రావుగంగాధర ♦ రామరాయక్షమా

ధవుండు సుబ్రహ్మణ్య ♦ కవివరునకుఁ

బీరపురదుర్గసాధంపుఁ ♦ బెద్దకొలువు

నందు భద్రాపరిణయకా ♦ వ్యంబు నంది

యధికతరమాస్యభూమి వె ♦ య్యాటలును సు

వర్ణపలయంబులును సేలు ♦ పలు నొసంగె.

